PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS OPERA

QVOTQVOT EXTANT OMNIA.

A mendis accuratè repurgata, vivisque imaginibus eleganter & opportunè suis locis illustrata.

P. PERNAE TYP.
BASIL. TYPIS,
CIϽ IϽ LXXVIII.

DIVO AVGVSTO

SAXONIÆ DVCI, PRINCIPI ELECTORI

ILLVSTRISS. ET POTENTISS.

SACRI ROMANI IMPERII ARCHI-

MARISCHALCO, &c.

Petrus Perna Typographus Basiliensis

HAS PAVLI IOVII HISTO-

RIAS D. D.

DIVO
AVGVSTO SAXONIAE DVCI POTENTISS. PRINCIPI ELECTORI, &c. DOMINO SVO CLEMENTISS.
S. D. P.

IRI excellentes, & quotcunque in hoc terrarum Orbe aliquid præclari gesserunt, Princeps Illustrissime, aut etiamnum gerere possunt, à cæteris plebeis hominibus, ortu ipso & nascendi ratione parùm differunt. Nascimur enim ex semine & sanguine omnes: versaturq; natura omnium parens, circa hanc subiectam suo operi materiam, & in illius informatione, perindè ferè se habet, ut in producendis cęteris animātibus, quibus singillatim etiam inditum est & divinitùs attributū, ut similia sibi progignere queant. Nati iam infantes si plures numerò conferantur, & nudi remotis omnibus ornamentis cōsiderentur: quis dicet hunc rustici, alium verò Regis filium esse? Quis hunc summum belli Ducem fore pronunciabit, aut virum literatissimum: illum verò effœminatum & ocio deditum? Equidem si de liberis recenter natis iudicium ferre volueris, ex ijs quę in ipsorum corporibus solùm sensu ipso percipiuntur, non modò discrimen nullum singulare comperies inter ipsos, sed neque à cęteris quidem animantibus multò magis differre deprehendes: quàm forma illa humanitatis externa, quæ foris intuentium oculis occurrit: quoniam sensu, motu, rerum utilium appetitu, & fuga eorum quæ nocere queant, à multis brutis animantibus superantur. Imò verò etiam tunc, cum ætatis progressu verba formare & loqui incipiunt, verbis ipsis atq; loquela, magnam arguunt esse hìc diversitatem à cæteris animantibus: sed rebus & actionibus latentem rationis vim nondum longo tempore demonstrant. Quoniam persequuntur etiamnum, tanquam bestiolæ quædam, non nisi res appetitui iocundas, sive salubres sint aut non, honestæ aut turpes: à periculosis autem nec propria facultate abstinere possunt, nec à prudentioribus moniti, temperare. Vsque adeò scilicet alto somno veluti sepulta iacet rationis vis & animæ rationalis functio: sive propter humiditatem instrumenti, cui inęst & quo utitur: sive etiam propter labem primorum nostrorum parentum. Hæc si ita se habent, quidnam tandem illud erit, quod primū quidem humanum genus universum ad tantam evehit dignitatem, qua cæteris animantibus imperat, ijsq; pro arbitrio utitur? Deinde, inter homines ipsos tantum efficit discrimen, ut alij alijs etiam dominari, præesse, eos rectè gubernare, aliaq; quamplurima & pręclara munera obire queant? Animi cultus profectò, pręterea nihil. Nam sicuti ager, quamvis natura sit fertilis, si non colitur,

nihil præter sentes & carduos producit: ita in homine, rationalis animæ quædam facultas est, quę natura sua ad multas præclaras actiones edendas vim habet: estq; eadem hęc in alijs hominibus etiam aliquanto quàm in cæteris præstantior: sed nisi excolatur tamen, eos fructus, easq; functiones neutiquam edere potest, quarum edendarum potestatem à natura & Deo ipso accepit. Iam verò animus noster ipsaq; mens etsi rerũ universalium contemplatione occupetur, & earum consideratione plurimùm excolatur: non potest tamen singularibus ullo modo carere: quoniam universalia ea, quæ in mente & intellectu versantur, ex sensu rerum singularium colliguntur & desumuntur. verissima namq; videtur ea sententia, quam in scholis tritam esse audio, nihil in intellectum venire, quin prius in sensu fuerit. Quo fit profectò, ut nullum theorema universale verũ sit, nisi cum rerũ singularium experientia consentiat, eiq; eadem hæc experientia subscribat. Nam & doctissimi homines in ore illud habere solent, Vsus facit artem. Apparet ergo hinc summa artificis illius & conditoris nostri sapientia, qui hominem anima rationali præditum, & proinde aptũ contemplationi universalium: quinq; insuper sensuum adminiculo auxit, ut ex ijs quæ singillatim videret, audiret, tangeret, gustaret et olfaceret, universalia theoremata formare posset, omnibus individuis cõmunia. Omnis igitur excolendi animi ratio & via ad virtutẽ contendendi, ab rerum singularium sensu & experientia ortũ suum et primam originẽ ducit. Sed eadẽ hęc partim ab αὐτοψία dependet, ijsq; innititur, quæ unusquisq; proprio intuitu cernere & experiri solet sensu proprio: cuiusmodi idiotorũ plerisq; contingit, qui tantùm quiq; sapere consueverunt, quantũ ex varijs casibus discere potuerunt, in quos incidère: & quò plura cuiq; per ætatem experiri cõtigit, tantò solent esse prudentiores & cautiores. Cæterũ etsi pręclara sit, difficilis tamen longaq; est hęc via ad laudem atq; virtutem contendendi: nam quia vita hominis brevis est, nemo in tot casus ante obitum incidere poterit, per quos de omnibus ijs instituatur, quæ viro excellenti atq; illustri cognitu sunt necessariæ. Itaq; alia est à sapientibus invẽta & excogitata ratio experiendi rerũ singularium naturas, et ex eorum cõsideratione animum excolendi. Historiæ scilicet rerũ quę ab alijs gestæ expertæq; sint, quibus omnia continentur, quæcunq; ab excellentib. illustribusq; viris longa temporis serie cogitata, experta, felici infeliciq; eventu comprobata fuerunt. Harum lectione & accurata meditatione longè felicius iustituitur animus noster, & informatur ad res gerẽdas, quàm sola αὐτοψία. Nam sicuti in divitijs & opibus comparandis, cernimus eos qui proprio labore quærunt, longo intervallo ab illis superari, quos fortuna amplis hæreditatibus cumulat: ita in excolendo recteq; informãdo animo censere oportet, eos longè feliciores, qui suis laboribus, aliorũ etiam studia & meditationes cõiungere

possunt,

poſſunt, quàm qui ſola αὐτοψίᾳ imitantur. Etenim ut de cæteris nihil nunc dicamus, qui in rerũ magnarum cõſultatione verſantur, & de ijs deliberant, ſi cognitione hiſtoriæ communiti inſtructiq́; ſint, omniũ rerũ exemplis abundant: eorũ cauſas, progreſſus eventusq́; veluti ante oculos poſitos habent. Quas cum rebus præſentibus, de quibus iam conſultandũ eſt, quia aut ſimilitudinẽ habere oporteat, aut diſcrimen: quis non videt illinc præſentib. rebus, quæ dubiæ ſunt, tantam lucem inferri poſſe, ut quid ex ſimilibus diſſimilibusq́; cauſis conijciendum, ſperandũ, metuendumq́; ſit, facilè intelligatur? Quid igitur utilius aut iocundius exiſtimari debet, quàm in humanæ vitæ theatro (quod Hiſtoria ampliſſimũ ſuppeditat) ſedentẽ & quieſcentem, aliorũ periculis cautũ & ſapientem fieri, exempla intueri omnis generis, quæ ad uſum tuum accõmodare quavis in re poſſis magna cum utilitate, maximorum Regum & Principũ conſultationibus de rebus maximis intereſſe, earũ eventus intueri: ex retroactis futura proſpicerere: & deniq; ſecula tota in tam brevi vitę curriculo cõiungere: maximorũ Imperiorum auſpicia, progreſſus & finẽ videre: malorum tam publicorum quàm privatorũ cauſas liquidè cognoſcere, nec uſquam experimẽto certo deſtitui? Nam ut à M. Cicerone ſcriptũ eſt, nihil earum rerũ ſcire, quæ antequã naſcereris factę ſunt, hoc eſt, ſemper eſſe puerum. Cognoſcere verò res geſtas memoriæ veteris, ordinẽ tenere antiquitatis, exemplorũq́; omnium habere notitiam, decorũ, laudabile, ac propè divinũ eſt. Quòd ſi vel antiquæ ſtatuæ partem quandoq; à ſapientibus viris magna pecunia emptam eſſe ſcimus, ut & domum ea cohoneſtarẽt, & poſteris, qui talem artem profiterentur, aliquid quod imitandũ eſſet, relinquerent: quanti faciendum eſſe exiſtimamus tot tamq́; excellentium virorum, ducũ, principum, regum, imperatorũ, totiusq; adeo antiquitatis vivas illas imagines, quæ nobis in Hiſtorijs proponuntur, & ad intuendũ, & ad imitandũ? Intellexerunt id omnib. ſeculis ſapientiſſimi & excellentiſſimi viri. Demetrius Phalereus ſapientiſſ. ille Athenienſium moderator, quiq; ſexaginta æreas ſtatuas meruit, cũ intelligeret Ptolemæi regis amicos minus illi audere dicere ea, quæ ad illius ſalutẽ, inſtitutionem & animi cultũ facerent: ſuadebat ſubinde regi, ut hiſtorias & libros de Republ. legeret, quod ex illis omnia diſcere poſſet, quæ illi amici demonſtrare nõ auderent. Athenienſes Thucydidem, etſi propter certas quaſdã cauſas urbe expuliſſent: cũ tamen eius hiſtoriam cognoviſſent, eum ab exilio in urbem revocarunt. Marco Varroni hiſtorico, vivo adhuc, imago in bibliotheca publicè ab Aſinio Pollione poſita eſt. Cn. Pompeius Magnus Theophanẽ Mityleneum ſuarum rerũ ſcriptorem, publicè in concione militũ civitate donavit, omnibus, ut Cic. pro Archia teſtatur, id factum approbantibus. Sed omnium cæterorũ loco, unum adhuc exemplum adducamus, Ioſephũ nempe rerum Iudaicarũ ſcriptorem: quem unicũ Deus optimus maximus vel ob hanc cau-

ſam videtur ab illorum numero excepiſſe, adverſus quos virgam ſuam extendere decreviſſet. Etſi enim adverſus Romanos in eo bello dux eſſet, & devicta Iotapata, captivus Veſpaſiano traderetur, ei tamē propter hiſtoriȩ cognitionem, eiuſdemq; ſcribendæ facultatē tam charus fuit, ut eum Imperator vinculis ſolverit, honoribus auxerit, eius libros publicȩ bibliothecæ tradiderit, eiq; tandem etiam columnam in eadem bibliotheca, homini extero & peregrino poſuerit. Poſſemus huiuſmodi exemplorū multas decades hîc deſcribere: ſed ad te potius iam veniendum eſt, Princeps illuſtriſſ. ſimul & potentiſſime, & oſtendendæ rationes mei inſtituti, cùm in adornando illuſtrandoq; hoc Opere hiſtorico, tum in excudendo eodē ſub tuo Illuſtriſſ. nomine. Equidem cùm me iam olim laboribus iſtis typographicis emanciparem, duos mihi præcipuè eorū ſcopos præfixeram. Primus erat, ut Theologicos libros omnis generis eccleſiæ ſalutares atq; utiles, quam emendatiſſimè excuderem, eſſemq; tanquam publicus quidā notarius adverſus multiplices illos errores, qui iam olim in eccleſiam irrepſerunt, & patrū noſtrorum memoria, cùm alibi, tum verò in tua præcipuè ditione emendari cœperunt: alter verò ut hiſtorias quoq; quantū fieri poſſet, illuſtrarem. Cùm enim hiſtoria, arteſtante nobis ſapientiſſimo illo Romanæ Reip. conſule, ſit lux veritatis & teſtis temporū: tantam ſemper putavi eſſe illius cū ſacra doctrina cognationē, ut hæc ab illa plurimū illuſtretur, & ſine ipſa vix tutò conſervari queat. Quoniam ſi hiſtoria careamus: neq; loca nec tempora cognoſcemus, quibus Deus opt. maximus populo ſuo ſeſe devinxit, fœdus cum illo pepigit, Servatorem miſit, & alia ſingillatim fecit, quibus ſalutis noſtræ fideiq; baſis continentur. Ac ſpero equidem me hactenus per multos annos ita ad utrumq; ſcopum contendiſſe, ut toti literariȩ reipublicæ laboribus meis profuerim. Nec minori ſtudio atq; diligentia deinceps utriq; ſtudio incumbere cōſtitueram: ſed quo minus id feliciter proſequi poſſim, impedimēto mihi ſunt controverſiæ, quæ inter Theologos hac noſtra ætate eò uſq; progreſſæ ſunt, ut alij aliorū dicta, ſcriptaq; omnia damnent, interpoſitaq; virorū principum & rerumpub. autoritate, ne publicè vendātur (proh ſcelus) etiam prohibent. Itaq; cedendum tempori exiſtimavi, ita quidē, ut intermiſſis ex parte aliquandiu theologicis libris, me interim totum penè Hiſtoriæ traderem. Quamobrem cū alios multos præclaros hiſtoricos his proximis annis in mea Officina excudi, tum verò hunc, quem iam tibi nuncupo, Princeps Illuſtriſſ. Paulum Iovium, nō excudi modò, ſed cōquiſitis undiq; omnibus eius, quȩ prius deerant, partibus auxi, adiectiſq; vivis imaginibus magno meo ſumptu fabrefactis, magnopere illuſtravi & exornavi. Cauſæ verò quȩ me permoverunt, ut illud ipſum Opus ſub tuo potiſſimùm Illuſtriſſ. nomine in lucē edere voluerim, eædem ſunt ferè, quæ me etiā ad faciendos tantos ſumptus, idq; opus illuſtrandū permoverunt. Hiſtoriȩ huius maieſtas ſcilicet, &

Poten

Potentiæ tuę magnitudo. Nam eum Historicum qui patrum nostrorũ nostraq; memoria, corpore quidem Romę utplurimũ vixit: animo autem omnes totius mundi angulos, novosq; orbes peragravit: res nõ in Europa tantùm gestas & cognitu dignas, sed quotquot in omnib. ferè provincijs mundi accidêre memorabiles per id tempus mutationes: ordine, dilucidè, clarè & eleganter explicavit: illi potissimum Principi & patrono cõmendandum esse putavi, cuius potentiæ magnitudo, familiæ splendor, illustris sapientia, & rerum gestarum memoria latissimè paterent. Nam ut cæterorum tuæ familię principum facta dictaq; hic non commemorare constitui: ita nec possum nec debeo fratrem tuum Mauritium, principẽ æterna memoria dignissimũ, omnino prętcrire, qui propter insignem cũ in Germania sæpius, tum in expeditione Hungarica adversus Turcas declaratã virtutem, non exiguam huius historię partem sibi vendicat, veluti id ex lectione quadragesimi secundi harum historiarũ libri cuilibet patebit, & præcipuè quidem in obsidione Pesti oppidi, ex adverso Budæ urbis positi, quo loco adversus Turcarum impetũ ita pugnavit, ut penè solus Germaniæ decus cõservarit, & singulari virtute (et si equo deiectus) sese suosq; ab imminenti periculo intrepidè liberavit. Hęc est instituti mei ratio paucis explicata verbis Princeps Illustrisime: neque enim hic proposui aut res à te, tuis maioribus, totaq; illa Saxonũ nobilissima familia præclarè gestas, aut tuas ipsius singulares animi dotes singillatim decantare: nec si id maximè vellẽ conari, hoc loco atq; hoc tempore à me præstari posset, quod huiusmodi res non una Epistola, sed multis voluminibus indigeant. Hoc unum colophonis nomine addam: cùm te Deus opt. maximus, longè supra communẽ cæterorum S. Romani Imperij principem sortem ditasset: tibi quoq; animum dedit iustitiæ, pietatis & veræ religionis amantẽ. Cui rei attestantur sumptus illi maximi, quibus foves, auges, semperq; fovisti & auxisti Academias à maioribus tuis institutas: ex quibus omnium scientiarũ, præsertim verò iustitiæ & sacræ doctrinæ multi insignes excultores & instauratores prodierunt. Honores autem & præmia, quibus earundem Academiarum professores semper es prosequutus, tanta sunt: ut illis excellentissimos viros ex longinquis regionib. facilè ad te pertraxeris. Ex quorum numero si unũ Simonem Simonium conterraneum meum hic nominavero, id certè fecisse videar, quod & viri excellentiss. præstantia, & magnificentiæ liberalitatisq; tuæ summa dignitas meretur. Faxit Deus opt. maximus, ut Celsitudo tua, gubernandæ Christianæ Reipublicæ quamdiutissimè & felicissimè præsit. Basileæ, ex Officina nostra, Kal. Martijs.

Illustriss. tuo nomini

Deditissimus & obsequentiss.

Petrus Perna typographus Basiliensis.

ANDREAS ALCIATVS
PAVLO IOVIO S.D.P.

X literis tuis tertio Cal. Septembris Romæ datis, tuam erga me benevolentiam mirificè confirmatam perspexi, quum rationum tuarum, & suscepti cõsilij decretum benignè communices. Scribis enim te gravi iniuria permotum, Vrbe(quod nunquam fieri posse putaram)propediem excessurum, ne diutius acceptæ contumeliæ deformis testis in ea aula specteris, in qua per multos annos (uti mihi videtur) cum aureæ mediocritatis bonis planè beatus, tum studiorum tuorũ authoritate clarus hactenus fuisti. Mirum profectò videri potest, quòd tibi doctrinæ ac ætatis honore maiora promerito, in petitione Pontificatus patriæ tuæ Paulus Pontifex quendã prætulerit. At quem hominem? qui Comi neq; natus, neq; unquam visus sit, & qui(sicut à multis audio) ex arcanis cubiculi sordibus in lucem repentè sit productus. Quis in hoc Pontificem ἀμουσότερον non iudicet? Non enim hostis bonarum literarum & planè ferreus esse non potest, qui te gravissimarum rerum scriptorem intempestivè contempserit. Hinc est ut arbitrer(contrà ac rebar)eum non putare sua interesse, quid de ipso hinc ad sexcentos annos (ut Ciceronis verbo utar) historiæ loquantur. Qua in re Carolum Cæsarem Pontifice ab æquitate iudicij sapientiorem existimare fas est, qui competitorem tuum cum multa invidia antistitem renunciatum, sacerdotij possessione indignum censeat. Ego verò te hac offensiuncula multò beatiorem factum esse puto, quòd tui ordinis personam, hoc est, non insulsi philosophi, desumpsisti, ut te diu servum honestissimo commeatus nomine tandem in libertatem vendicares. Quid enim tibi Dij aut Fortuna, quæ cuncta iure suo sibi vendicat, melius atque præstantius tribuere potuerunt, quàm ut mentem darent, qua opportunè tibi sapere ostenderes? Effregisti namque ergastulum, & fortiter compedes exuisti, ut liber exiliens apud Larium, Musæumq; tuum, literati ocij tranquillitate fruerêre. Nunquam profectò vel podagra tentatus senex, tibi rude donandus esse videbare, nisi te hęrentem ambitiosius quàm philosophum deceret, & diu restitantem eludens Fortuna illinc abstraxisset. Sed dices te indignè deceptum ab inveterati astus sene principe, qui blandis promissis vota tua honestè concepta iniquè fefellerit. Qua in re mihi gratulor, quòd ab eo me decipi non sim passus, quũ me, uti scis, magnis propositis pręmijs Ticino, Ferraria, atq; Bononia in Vrbem accerseret. Tum enim ex iure meo magis cautus fui, quàm tu ex sapientiæ præceptis prudẽs philosophus. Cur enim pro inani aut incerta spe purpurę hos tantos primi suggestus honores relinquerem? opimis præsertim firmatos stipendijs? Cur has tantas contemnerem circumfusæ iuventutis salutationes? & hanc deniq; tot consultoribus ianuam pulsantibus, existimationẽ magno lucro, & nõ obscura cum laude quæsitam, ineptè, stulteq; desererem? Quandoquidem nemo commodè se vixisse testetur, cũ in aliena terra degẽs, mortem à suis desertus, & miser expectet, ut eius tota suppellex ab alieno inopinatoque hærede rapiatur. Quod verò historiæ tuæ volumen COSMO Principi dicatum Florentiam deferas, ut chalcogragho tradatur, magnopere laudo proboq;. Nam incomparabilis oblectationis munus cunctis propè gentibus sic imparties, ut gloriæ tuæ incunabulis interfuturus videare, si qua tamen evenire potest ante fata meritũ ingenui laboris fructum expectanti. In hac causa, quæ multos vitilitigatores habitura sit, video te cautissimè præmunitũ, quando ante omnia longè optimum patronũ delegeris. Est enim COSMVS inter huius ętatis Principes stabili ingenio sibi constans, sine ullo fuco veræ laudis appetens, & glorię maiorum suorũ gravis æmulator. Propter quas dotes ego iam pridẽ honorario, ut iurisconsulti vocant, invitatus ad profitendũ Pisano in gymnasio ad eum iturus eram, nisi inclemẽtis cœli oram timidius fortasse quàm oporteret, reformidassem. Quod verò ad elegantiam dignitatemq; voluminis multũ pertinet, Etrusci pręli typos Venetis & Germanicis antepono: sic enim oculos meos delectãt, ut minimè fatigent. Hac nanq; æstate librũ Florentię excusum, quẽ de Vita & rebus gestis insignium virorũ edidisti, multa cũ voluptate percucurri: scis quã avidus sim librorũ helluo, & tum maximè quũ novitas excitat palatũ. In his libris quod mei iudicij est, solidum dicendi genus, planeq; robustum, & verè tuum agnovi, & id nõ sine erudito lepôre, quo te prorsus Plutarcho Græco

æqua

æquaverim. Sed te incurſurum provideo in quoſdam criticos malignè curioſos, qui te caſtraſſe Hiſtorias tuas dicãt, ut Vitas per ſe graciles alieno adipe ſuffarcires, quod & mihi accidit. Nam ex libris meis Prętermiſſorum, Diſpunctionumq; & Paradoxorũ, integras medullas in Parerga me contuliſſe prædicabant. Quibus uno Martialis verſiculo reſpondebam, nihil ad eos pertinere, *De cute quid faciat ille, vel ille ſua.* Superbi enim ac impudentis præſcripti res eſt, quum quis ſua re, ut lubet, bono iure uti vetatur. Quod enim flagitium eſſe poteſt, ſi quis ex ſua lacinia ſagum conficiat? Quantum autem ad Hiſtoriam pertinet, de his te amicè admonebo, de quibus coram, te expetente diſputavimus, quum fortè Mediolani cum Sfondrato & Valterio eruditis ſenatoribus apud Bonromeum antiſtitem cœnaſſemus. Tum enim multa me dixiſſe recolo de toto elocutionis genere, quo mediam, uti reor, inter antiquos & veteres ſcriptores laudem aſſequebare: Quando perlectis aliquot Hiſtoriæ tuę libris, reliqua etiam variarum deſcriptionum ornamenta commendarentur. Id autem à te præcipuè deſiderabam, ut ad illud quod Græci πρέπον vocant, nõ abſurdè reſponderes. Sicuti in ea Oratione animadvertebam, quę à Marconio gregario milite, ad legiones iam planè conſternatas, & ad ſeditionem ſpectantes habebatur, quum Solymano Pannoniæ finibus excedente, Carolus Cæſar Vienna profectus in Italiam rediret. In ea ſiquidem concione omnes artis nervos numeroſque ita expreſſiſti, ut ille Marconius nequaquam ab aratro Volaterrani agri ad ſigna vocatus, ſed ex ſchola Ciceronis, & Hermogenis ad ſuggeſtum raptus eſſe videatur, quum paſſim exactæ eloquentiæ ſchemata interniteant, quæ peroranti turbam parêre coegerint. De hoc verò & multis ſimilibus, qui tibi ſapis rectè conſules. In verborum autem delectu novi mores, nova arma, novaque caſtrenſium præſertim rerum vocabula te ſatis excuſabunt, ſi eum præfatione, & parcè quidem illis utare. Idcirco quoſdam infœcundos, & qui vix dum ſubodorati literas cuncta paſſim condemnant, facilè contemnes. Hi enim, ut in Adagio eſt, Ἀδώνιδος κῆποι, ſteriliores evadunt, quando ſua non proferant, & aliena odioſè iudicent. hos nanque illos eſſe puto, quos tu in Academiam Romanam ultrò nomen dantes, urbano ſale Eunuchos appellare ſoles, ſerotinis utique concurbitis ſimiles, quæ nunquam matureſcente ſemine, ante medium autumnum ſiccatæ & iactatæ vento, cum ſonitu inanes decidunt. Illi porrò qui rerum & locorum notitia gaudent, nec affectatas exornationes admittunt, non repoſcent à te rationem, cur lacteam Livij ubertatem non ſis aſſecutus: poſtquam & te omnino piguerit Salluſtij ſobrietatem imitari, & ſatis tibi fuerit pauculos tantùm flores ex Q. Curtij pratis, ſæpius quàm ex Cor. Taciti ſenticetis, arguta manu decerpſiſſe. Quandoquidem C. Cæſar ipſe, ut video, à puriſſimo Opere ſuo, reiectis ſtyli bracteolis, modum contexendæ, aptiſque periodis terminandæ orationis, tibi accurato & perſpicaci diſſimulanter oſtenderit. Cæterùm nos omnes ſupra totum Hiſtoriæ munus, quod inæſtimabile cenſeri poteſt, hoc uno tibi, ſi ingrati eſſe nolumus, plurimũ debere fatebimur, quòd ad ſingularem legentium utilitatem per totum ferè terrarum orbem, Provincijs, Vrbibus, Fluvijs, atque Inſulis, antiqua nomina, aut corrupta ævo, aut penitùs extincta reddideris. Verùm de his diſertius atque iocundius agemus, quum te in Muſæo complectar, ad quod iam me invitas propediem ex Ticino ſeceſſurum in Buccinaſcum meum. Inde enim per Alciatem gentilium meorum pagum, tribus horis vel ſegni mula vectus ad te pervenire poſſum. Tum unà piſcabimur, & herclè utriq; noſtrûm pedibus ægro, commodius erit naviculis, quàm mulabus vehi. Tum molliores iocos ſeremus, licebitq; mihi tot imagines clarorum virorum colluſtranti meipſum aliquanto, quàm ſim facie formoſiorem intueri. Nam, ut audio, me inter Eraſmum, atque Budæum æterni nominis viros, medium collocaſti: ſic ut vivus inter bonos mortuos honoris cauſa ſpecter, quod uni M. Varroni in Augusti Bibliotheca contigit. Vale. Datum Ticini Non. Octobris.

M D XLI.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI IN LIBROS HISTOriarum sui temporis

PRAEFATIO,

AD COSMVM MEDICEM REIPVB. FLORENTINAE Principem.

MAGNOS *profectò & longè honestißimos optimorum studiorum fructus, Magnanime Cosme, illi ante alios in hac vita cepisse existimantur, qui omnes ingenij facultates in id maximè opus sanctißimo fine proposito contulerunt, quo & prodesse bonis mortalibus ingenuo labore possent, & sui memoriam præclaro literarum testimonio posteris cõmendare niterentur. Quando in hac vita, quam natura incertis brevis ævi angustijs humano generi præscripsit, nihil beatius esse potest, quàm nominis famam immortalibus invicti animi monumentis, ad non incertam spem sempiternæ laudis extendisse. Hac opinione ab ipsa statim adolescentia imbutus, & post aliquot annos magis ac magis non ignobili ratione confirmatus, impellente Genio, conscribendæ Historiæ negotium suscepi. Quum animus in Philosophiæ & Medicinæ studijs Romæ docendo, agendoq́ certiore aliquantò quæstu quàm gloria versaretur, ad idq́ me laudis & famæ cupidum vehementer incitarent nostræ tempestatis res bello gestæ, quæ ab adventu Caroli Octavi Galliæ regis in Italiam propter varietatem & magnitudinem tot præliorum & casuum, uberrimam ingenijs materiam præbere videbantur. Sperabam enim hunc laborem meum quadam ingenij liberalitate spontè susceptum, multò utiliorem atq́ iocundiorem posteris futurum, quàm si earum artium præcepta novis commentarijs locupletare contendissem. In hoc itaq́ nobile decretum pertinaci studio omnes ingenij nervos contendenti, ita boni eventus numen affulsit, ut qui res gestas nostri seculi conscribere (quod vel gravißimis atq́ doctißimis viris arduum semper fuit) ausus sim: absoluto tandem Opere id in publicum edere non dubitem, magno hercle incorruptæ veritatis argumento: Quandoquidem pleriq́ eorum, qui hæc bello paceq́ gesserunt, adhuc vivant, ac idcirco gravi existimationis meæ cum periculo mentientem refellere poßint. Sed, ut planè reor, factiosa & tetro livore contaminata ingenia occurrent, quæ vel rectè & fideliter scripta sævo dente commordeant, ubi aliquid paulò diversius ab eo, quod audierint, aut certe rudius & licentiosius dictum (id ad delicatos attinet) offenderint: sic ut nimis atrox & planè miserum scriptori videatur pro summæ utilitatis, & iocundæ oblectationis beneficio, ubi gratiam speret agrestis invidiæ & diræ malignitatis contumeliam referre. Verùm hæc civili animo ita contempserim, ut Marcellini, Spartiani, & Pollionis collatione me consoler, qui contra Gothorum rabiem, & vetustatis iniuriam, nullo subnixi impressoriæ artis præsidio, quo iam planè literæ ab interitu vindicantur, hactenus vixerunt, & uti arbitror, diu etiam vivent. Tantus enim est honos Historiæ, ut vel ineptè scripta, non insulsos homines magnoperè delectet. Neque adeo sum impudens, ut procaci æmulatione ad Cæsaris atq́ Sallustij & Livij decus aspirem. Huius verò seculi scriptoribus, neque me comparari velim, quum plerique eorum nequaquam tantam, uti nos, locorum, rerum, atque hominum noti-*

notitiam, aut opulentiorem vigentis memoriæ thesaurum, quem cœlo datum, et figuratis sedium artificijs diligenter adauctum fatemur, ad scribendum attulerint: nec in ea luce domicilij totius orbis, Vaticanæq; aulæ, ubi per triginta septē annos multa opportunaq; didicerim, versati sint: ut hîc omittantur optimarum disciplinarum præsidia, quibus non obscurè muniti sumus. Maximorum autem Regum atque Pontificum, insigniumq; bello ducum familiaritatem ac amicitiam promeriti, ex eorum ore hæc hausimus, quæ amore vel odio nusquam distracti, fideli literarum memoriæ mandavimus. Ad id quoque explendum munus mirificè me adiuvit, principes dominos in provincias ad bella secutum, castra, acies, prælia, expugnationes urbium, campos in victoria cadaveribus stratos, admirandaq; obiter utriusque Fortunæ millitaris exempla spectavisse. Cæterùm hoc qualecunque est opus, si non felici, ingenuo certè labore ad spem promerendæ saltem apud posteros honestæ laudis susceptum, tibi iure optimo dicamus: vel ob id præcipuè, quòd læto quodam auspicio aspirante Leone, in maiorum tuorum domo, quæ præcellentium artium celebre domicilium semper fuit, inchoatum elucubratumq; est. Nec dubito quin decora progenitorum tuorum vestigia secutum, magno mihi præsidio sis futurus, postquam eadem musarum studia, quæ familiam tuam ad civitatis principatum, indeq; ex geminato & propè coniuncto summo pontificatu ad celsissimum rerum fastigium extulerunt, religiosè & liberaliter colis, totq; Etruriæ urbes & Florentiam patriam summa æquitate, sapientia, pietateq; gubernes, ac domesticam insignis aulæ atque familiæ disciplinam, ad incorrupti pudoris decus multò quàm alij luculentius atque splendidius tueare. Id verò in te Principe admirabile prorsus ac inusitatum conspicimus, quòd in hac numerosæ decoræq; prolis felicitate, una prorsus tua virtute, quam ipsa Etrusci Imperij fortuna, maior atque beatior evadis.

VALE.

PAVLVS IOVIVS.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER I.

QVIESCEBAT TERRARVM ORBIS NVLLIS bellorum procellis agitatus, ac in primis Italia quassata paulò antè intestinis malis, optima pace florebat, quum bellum opinione hominum maius ac atrocius in Italia exarsit: quod postea Europam non modò omnem, verùm Asię atque Aphricę longinquas partes concussis, vbique vel euersis clarissimarum gentium imperijs, paucorum annorum curriculo perturbauit. Quin et peruagata quoque est eadem fatalis bellorum lues quicquid terrarum Oceano alluitur, incognitosque antea populos nobis aperuit: ad quos neque Romana virtus, neq; vllæ priscorũ literę penetrarant. Ita vt his quinquaginta annis, in quos vniuersa confertur historia, nihil reliquum tot cladibus afflicto terrarum orbi Mars & Fortuna fecisse videantur, quum remotissima quæq; prouinciarum ab ortu solis ad occasum, per ipsos etiam paulò antè fabulosos Antipodas bello tacta suo, vel externo cruore maduerit. Sed prius quàm tantarum rerum initia memoriæ prodantur, vt omnia ad cognoscendum clara atque illustria in aperto sint, operę pretium erit, quę nam gentium opes, quiue reges nostra tempestate floruerint, ordine recensere. Nam postquam Cæsarum potentia Fato cessit, quæ quondam sublatis vndiq; regibus, cuncta vni parere coegerat, quum ferocissimi quiq; populi pristinę libertatis memoria rebellarint, nobilissimum imperium, alio atq; alio Barbarorum impetu conuulsum atq; dilaceratum, in minora regna & multorũ ditionem abijsse manifestum est. Fuere exinde res Gothorum maximè illustres, qui vt totius orbis iniurias vlcisci viderentur, egregijs virtutis atq; amplitudinis Romanę monumentis immani rabie deuastatis, vni hominũ, de victore gentium populo triumpharunt. Athila quoque Hunnorum imperator, quum à Riphæis montibus ad Pyrenæos cuncta rapidissimi torrentis more prostrauisset, insignem rerum ab se gestarum memoriam reliquit. Fuit et longè memorabilis Gallorum expeditio, qua Gottifredus Bolionius pietate & virtute bellica insignis, supra quadringenta millia voluntariorum militum Syria terrestri itinere petita, ad condendum Hierosolymitanum imperium adduxit. Claruere multis inde annis et Scytharũ arma, Tamerlanis maximè ductu, quibus Armenia, Syria atq; Ægyptus aliquando cesserunt. Sed nec postea Gothorum Hunnorúmue, aut Gallorum, vel Scytharum alienis in terris diuturna fuere imperia. Nam sicuti ab initio ea bella vehementes & repentinos impetus habuerant, ita non multò pòst quum nullis certis opib. inniterentur, breui temporis spacio consenuerunt. Certatumq; subinde est minore aliquanto sęuitia, vsq; ad patrum nostrorũ memoriam, quum & suis terris redditæ nationes, ac frequentes, atq; ob id inualidi vbique terrarum noui reges, qui sibi armis atq; virtute regna pepererant, ad prolatandos fines

nec ingenti apparatu, nec vllis paulo acerbiorib. odijs inter se dimicarent. Sæpeque accidit, sicuti naturæ humanæ variantis vicissitudo semper tulit, vt dum aliquæ nationes post longa bellorum incommoda, parta pace fruerentur, aliæ atque aliæ, quæ paulò ante conquieuissent, externis aut ciuilib. bellis deflagrarent. Sed his annus qui fuit à partu Virginis quadringentesimus nonagesimus quartus supra millesimum, lætissimam pacem, qualem ab Augusto nulla maiorum ætas antè meminerat, vniuersis gentibus dedit. Verùm ea mox, quæ primo aspectu secura ac florens bona spe tranquillitatis, atque opulentiæ mortales impleuerat, portento similis, quòd vastitatem terris denunciaret, in omnes prouincias maximè atrox, et diuturnũ bellum diffudit. Regnabant tum ad Orientem tres maximi reges, amplitudine imperij, & claritate rerum gestarũ fermè pares, Baiazetes Turcarum Imperator, Caytbeius Ægypti, Syriæq; Sulthanus, & Iacuppus in Persis magni Assimbeij cognomento Vssumcassani filius. Baiazeti quicquid Euphrate & Amano monte Cilicioq; mari, ac Euxino continetur, Græciaq; omnis, Thracia et Mœsia cum Illyrici parte, et ad Istrum latè omnia per Pontum vsq; ad Theodosiam Tauricæ Chersonesi emporium parebant. Huius ante alios finitimis formidandæ opes erant: nam ingentes equitum ac peditũ copias virtute ac disciplina firmissimas, certis semper bello pacéque stipendijs alebat: quib. et Amurathes auus, et pater Mahometes paulò antè tantũ sibi ditionis et gloriæ peperissent. Verũ Baiazetes, vt erat ingenio mitis, ac religioni philosophiæq; studijs intẽperanter deditus, post deuictũ pulsumq; Asia Gemẽ fratrẽ, qui res nouas in Bythinia atq; Cilicia molitus fuerat, pacatis circũ omnibus finitimis, quiete atq; ocio fruebatur. Caytbei autem imperiũ à Cyrenis finibusq; Aphricæ per oram ad Issycum sinũ, qui Ciliciã à Syria disiungit, et introrsus hinc ad Euphratẽ et Desertæ Arabiæ terminos, illinc aduerso Nilo vsq; ad arenarũ solitudines, et læua dextraq; per Arabicũ sinum ad Erythræas angustias extendebatur. Fuit Caytbeius natione Cercassius, et cõditione seruus, cæterùm bello acer, et virtute magnitudineq; animi maximorum regũ nemini secundus. Is vt tum in Ægypto seruorũ tyrannide oppressa mos erat, Mamaluchorũ suffragijs regnũ adeptus plurima ac difficillima bella singulari felicitate confecit. Nam et Baiazetis ingentes copias, Cherscogle eius genero fortissimo duce capto, ad Tarsum latè ceciderat: et Assimbei Regis, qui è Mesopotamia Birtha vrbe in Euphratis ripis occupata, Syriam inuadebat, conatus infregerat. domuerat vtramq; Arabiã, & seruile bellũ oppresserat, quo nullum periculosius fuit, quũ innumerebiles subserui Æthiopes, coniuratione facta, captis armis ad delendos Mamaluchos in vnum ex repẽtina fuga coiuissent. Porrò Iacuppus in maiore Armenia, Media, Perside, Mesopotamia atque Assyria rerum potiebatur vir belli auidus, sed Vssumcassano patre, à quo regnum acceperat, virtute atq; fortuna inferior, vt qui nulla re memorabili gesta, impudicæ vxoris fraude perierit, scilicet, vt regnum Hismaeli Sopho sororis filio, qui demum terrarum orbem nominis sui fama compleuit, inuadendum occupandumque relinqueret. Assimbeius enim pater Magni cognomine dignus, Hyberos & Hyrcanos Caspij maris accolas Armeniæ finibus imminentes cladibus illatis longè summouerat, & pulso Mahomete Baiazetis patre duobus secundis prælijs Ottomannorum opes attriuerat: sed pleniorem rei bellicæ gloriam fuisset adeptus, nisi ad Arsengam, dum

tertiò summi certaminis fortunam periclitatur, multitudine tormentorum expugnatus infelici exitu superiores victorias corrupisset. Aphricam ab Ægypti finibus ad Atlanticum Oceanum multi reges obtinebant, omnes infirmis opibus & bello ignobiles: cum his Getuli & Numidæ alijque populi mediterranea Aphricæ colentes, qui vno nomine Arabes hodie nuncupantur, continuè per latrocinia, & repentinas incursiones bella gerunt. Gens etenim nullis certis sedibus assueta mutando loca atque euagando cuncta populatur: ac tum maximè Aphris acre bellum incumbit, quum maturas in agris segetes tutari oportet aduersus Arabum iniurias, qui vt alieni laboris fructus intercipiant, ex insidijs & summis aliquando viribus messores oppidanorum præsidio confirmatos adoriuntur. Inter tot reges Mahometes, qui ad Tuneta supra Carthaginem regnabat vbertate agri, diuitijs atque authoritate longè clarissimus habebatur: quanquam & Fessano regi Mauritaniæ Tingitanæ, atque item finitimo regi Marochio ad Atlantem ac Oceanum permagnis equitum copijs valido opulentæ regiones pareant. Sed eminet Tunetanus, quum ab eo sacra petantur. At circa fretum Herculeum Hispania omnis, præter exiguam veteris Lusitaniæ partem, qua tum Ioannes rex Portugalliæ potiebatur, cum ipsa etiam Sicilia atque Sardinia, & Balearibus in ditionem Ferdinandi concesserat. Is è Tarraconensi, vbi tum Ioannes pater imperabat, in vlterioris Hispanię regnum, quod Elisabellæ vxoris dotale fuerat, transgressus, Lusitanos prouinciam suam inuadentes, aliquot prelijs superatos expulerat. Nouissimè autem quum Maurorum imperium in Bæthica opulentum & florens continuis decem annis ab se oppugnatum, eiecto rege, & tota gente deuicta, funditus euertisset, tantam bellicæ virtutis atque prudentiæ opinionem apud omnes adeptus est, vt nemo illi Christianorum regum vel altitudine ingenij, vel industria, vel rebus gestis conferendus esse videretur. In Gallia autem longè lateq; imperabat Carolus eius nominis octauus: qui tametsi neque manu neque consilio multum valebat, tamen, vt mox dicemus, amplissimis maximi atque opulenti regni viribus innixus, viginti trium annorum adolescens, & pacem in Italia euertit, & rem Gallicam, quæ nobis erat obscurior, armis atque ausu plurimum illustrauit. Britanniam verò ab ea parte quæ continentem Gallię prospicit, atque alio nomine Anglia nuncupatur, Henricus septimus bello & pace insignis, ac in primis auri ditissimus obtinebat. Scotis autem qui extrema insulæ ad Caledoniam syluam & Orcadicum Oceanum incolunt, Iacobus Stuardus paternę cædis scelere, ac ipso postea vitæ exitu infelix, dominabatur. Belgę, Batauique & Burgundi, Heluetijs et Tulingis proximi, post Carolum Belgarum principem in Mediomatricibus ad Nansim cum exercitu ab Heluetijs cæsum, Philippo Maximiliani Cæsaris filio parebant. Ipse Cæsar totius Germaniæ imperio potiebatur, ita vt eius nomen in honore sit, sed non inania iubendi iura, veræque opes apud liberas ciuitates censeantur, quæ mutuo fœdere consociatis viribus septuaginta vrbium insignium numerum implent, atq; vno consensu insuperabiles libertatem defendunt. Cæterùm Maximilianus multarum virtutum laude inclytus, se ipso maior haberetur, nisi Fortuna quæ pulcherrimis iuuentæ cœptis adfuerat, postrema eius consilia & nouissimos conatus penitus elusisset. In Pannoniæ regno Matthia Coruino vita functo, qui gloria clarissimis belli pacisque artibus quæsita, omnes eius ætatis reges superauit, Vladislaus rex Bohemorum successerat. In Polonia verò Alexan-

der, eodem quo & Vladiſlaus Caſimiro patre genitus imperabat. Fuit hæc olim Sarmatia, quæ nunc ab Odera flumine, id in Venedigum ſinum decurrit, ad Boryſthenem vſque & Roſolanorum fines extenditur. Supra Tanaim & Boriſthenis fontes ad Boream, Moſchi Scytharum finitimi, latè omnia tenent, attinguntque Volgam amnem, Rha ab antiquis nuncupatum. Moſchorum tum rex erat Ioannes Baſilius ſanè Chriſtianæ religionis cultor egregius, niſi Græganicos ritus qui minus ab Romano pontifice probantur, pertinaci ſuperſtitione ſequeretur. Is equitatu maximè abundat, et cum Polonis & Scythis continēter bella gerit. Supra Moſchos, qui hodie Moſchouitæ appellantur, ab Aquilone ad occaſum tendentibus Suetia occurrit, ignota quondam Romanis ſcriptoribus. & huic proxima, noſtroque malo clarior Gothia, quæ circumfluo & reſtagnante Oceano munita eſt. Vltra verò Suetiam Noruegia longiſsimo tractu porrecta ad Chaledonij maris terminos ingentem ſinum efficit: atque incluſis innumerabilibus inſulis, contra vltimum Cimbricæ Cherſoneſi promontorium irrumpente demum Oceano recuruatur, & Daniæ regna concludit. De natura eius terræ, atque his gentibus, quæ ſupra Noruegios exiſtunt, Ichthyophagis atq; Pygmeis nuper repertis, apud quos certa cæli ratione per coniunctas inter ſe noctes & perpetuos Soles, totus annus alterna varietate reuoluitur, ſuo loco memorabimus. In Italia autem ea tempeſtate Veneti & magnitudine opum, & diuturnitate imperij, & rebus terra marique feliciter geſtis ſummam authoritatem obtinebant. Vrbs eorum ampla atque magnifica, mercaturæ & rei naualis ſtudio à paruis initijs creuit. Sed ea propter incredibilem ſitus munitionem, ante alias & beata & admirabilis exiſtimatur, quòd interfluentis Hadriæ paludibus cincta, nulliſque ob id opportuna hoſtium iniurijs, veteres theſauros domeſtica in pace cumulatos periculoſis etiam temporibus conſeruarit. Nulli etenim à terra aditus, intercedente quadraginta ſtadiorum pelago, nulli penitus à mari ingreſſus propter cæca atque humilia vada, vſu tantùm indigenis nota, aut ingruentium barbarorum auaritiæ, aut magnis ab alto claſsibus patuerunt. Veneti homines in vniuerſum conſilio ſunt graues, ſeueri in iudicijs, & in aduerſa rerum fortuna conſtantes, in altera nunquam immodici. Omnibus quum idem ſit conſeruandæ libertatis & augendi imperij incredibile ſtudium, in ſenatu liberè & ſæpius acerrimè ſententias dicunt: nec quenquam temerè ex optimatibus, qui vel inſigni virtute, vel ſpiritu in gerendis rebus cæteris antecellat, nimio plus creſcere, vel collecta gratia potentem & clarum fieri patiuntur. Quibus inſtitutis, dum ſeruitutis metu, aliena virtute quàm ſua, terreſtri in bello vti longè vtilius & tutius putant, togati omnes per octingentos amplius annos rempublicam nullis ferè inteſtinis ſeditionibus exagitatam adminiſtrarunt. Cęterùm ipſa nobilitas totius maritimi negotij et naualis diſciplinę munera nauiter implet, exutiſque togis arma deſumit. Paruere eis ab initio, quo tempore maximè claſsibus valebant, Iſtri, Liburni, Dalmatiæ atque Illyrici ora: multæ item nobiles Græciæ vrbes, cum Eubœa Cretaque inſulis: Mox tranſgreſsis in proximam continentem, Patauium, Verona, Taruiſium atque Vicentia, quæ ab infirmiſsimis regulis tenebantur, acceſſerunt. His quoque Rauenna addita eſt, regia quondam Gothorum, atq; alterum totius Italię nauale pulcherrimum. Quo rerum ſucceſſu euecti, & terreſtribus aucti copijs non multo poſt Philippo Vicecomiti pluribus bellis defatigato, Brixiam &

Bergo-

Bergomum ademere. Cesſit et eis Crema, Francisco Sfortia concedente. Exinde Venetorum potentia cunctis in Italia maximo terrori esse cœpit. Nam finitimus quisque pro se, vt periculo proximus, suspectas eorum vires habere, quæ paulo antè serpendo atque aliena appetendo in tantam magnitudinem excreuissent: ac plurimum vereri, ne quæ ipsi per socordiam adolescere sinerent, ea sibi mox vel tenui rerum occasione exorta in perniciem verterentur. quando omnes qui humanarum rerum vsu periti essent, vim illam inueteratæ reipublicæ non caduci alicuius hominis ingenio atque industria regi, sicuti cætera imperia, quæ à virtute vel ignauia principum fortunam sortiuntur, sed vno atq; eodem immortali perpetui Senatus consilio gubernari manifestè perspicerēt. Quamobrem consternati aliquando Italiæ principes vno consensu eorum conatibus obstitere. ac nouisſimè quum Ferrariam nobilem atque opulentam vrbem pertinacius oppugnarent, authore Xisto pontifice, consociatis viribus libidini atque potentiæ eorum obuiam itum. Secundas autem authoritatis atque opulentiæ partes in Italia Ferdinandus Aragonius obtinebat. Is Neapolitanum regnum Alfonsi patris virtute partum deuictis proceribus, qui rebellione facta Andegauensem ducem sequuti, grauisſimum bellum excitarant, cum magna gloria conseruarat. Ferdinando filius erat Alfonsus ætate integra, manu promptus, atque ingenio ferox, omnium qui tum in Italia exercitus ductarent longè clarisſimus. Huius virtute audaciaque vsus Ferdinandus, quum ipse Neapoli iam senex prudentiæ plenus in exequandis Italiæ rebus omnium vires singulari iudicio metiretur, cum Florentinis & Venetis duobusque pontificibus bella gesſit. Quo tempore Aragonia res adeo firmata stabilitaque est, vt quum domi consiliū vigeret, & foris arma florerent, nullam mutationem vnquam ea hominum ætate habitura videretur. Regnum eius multis insignibus atque opportunis vrbibus nobile, atque vndique à supero atq; infero mari portuosum, omni genere commeatus, acribus viris, & militaribus equis abundabat. Idque à Tarracinensi saltu, Pontinisque paludibus per Volscorum fines, transuersis Sabinorum ac Marsorum iugis per Furconenses & Ferentanos, ad Truentum amnem, Romani pontificis terminos attingit. Cætera ab ipso Siciliæ freto, hinc Thyrrheno, atque illinc Hadriatico ambiuntur. Pontificiæ verò ditionis erat Picenus ager, Vmbria, Flaminia, Æmilia, Latium cum multo maxima Thusciæ parte. Verùm nobiles ac liberæ ciuitates incuria vel imbecillitate veterum pontificum, pasſim impotentibus tyrannis seruiebāt: aut propter dira odia, immortalium factionum cruentis seditionibus agitabātur. Inter cęteros moderatè admodum Vrbinatibus Guido Feltrius, Camertibus verò Iulius Varanius imperabant. Ioannes Bentiuolus apud Bononienses principē agebat. Foroliuij & Forocornelij Caterina Sfortia dominabatur. Fauentiæ Manfredi. Pisauri Sfortiani, & Malatestę Arimini principes erant: sed qui iam vetere potentia et claritudine decidissent. Perusiæ Baleonum familia multis fortib. viris, sed admodum sanguinarijs ampla & florens pulsa Oddorum factione, ciuibus suis leges dabat. Tiferni Vitelliorum nomen clarum erat atque illustre: sed ea mox domus, quæ multos simul duces insigni gloria tulerat, miserabili eorum interitu funesta atque infelix fuit. Populus autem Romanus in partes discissus, Vrsinæ aut Columniæ factionis studia sequebatur. Columnijs Sabelli vetustate familiæ & frequenti sobole militarium iuuenum potentes: Vrsinis verò Comites cognomento Grapellij claritate atque

opibus fermè pares adhærebant. Nobilissimi procerum tunc erant, quique postea domi ac foris militiæ claruerunt, Virginius & Nicolaus Vrsini: Columnæ verò Prosper atque Fabritius: Iacobus item Comes, Antonellusque Sabellus. Horum opibus Romani pontifices, dum per varias temporum ac bellorũ occasiones licuit, semper infensi infestiq; fuerant: nihilque vnquam antiquius habuerunt, quam alterutram factionem fouere, atque alere eorum controuersias: vt quum attritæ mutuis cædibus atque iacturis amborum vires forent, ipsi postea deletis reliquijs, oppidis eorum Vrbi proximis potirentur. Romani etenim siue pristini decoris ac antiquæ libertatis memores, siue vt sunt natura turbidi atque feroces, sacerdotum imperia, quòd plerique eorum parum moderatè auareque imperitẽt, æquo animo ferre non possunt. Propterea quũ iniurijs aut contumelijs exagitati fuerint, quo minus omni maleficio desæuiãt, neque vi, neque legibus, neque sacrosancti pontificis authoritate deterrentur. Cepere aliquando, atque interemere Bonifacium Octauum, hominem, quanquàm factiosum, morum tamen ac literarum dignitate venerabilem. quin & Eugenium eximiæ virtutis pontificem sede atque Vrbe immaniter expulere. alios palàm oppugnauere armis, alios coniuratione facta ac obsessis itinerib. in maxima vitæ atque amittendæ dignitatis pericula coniecere. Præerat tunc Christianis sacris Alexander Sextus, natione Hispanus, antea Rodericus Borgia nuncupatus: qui pręalto ingenio, eoque semper astutè liberali, quibusdam Senatoribus per comitiales dies non occulta largitione corruptis, quum potiores eius ordinis, solis innixi virtutibus repulsam tulissent, pontificatum adeptus est. Is ab immani cupiditate maiores opes affectans, vt mox dicemus, Columnios pariter atque Vrsinos varijs afflixit cladibus: pontificatuque varia labe polluto, cuius antea nomen sanctius ac venerabilius fuerat, Italicarum rerum statum magnopere conturbauit. Senensium libertatem, quum plebeij nouiq; homines cum optimatibus, & rursus inter se nobiles varia fortuna per aliquot annos contendissent, Pandulfus Petrucius, vir apprimè sagax paulò antè sustulerat, Florentina autem respublica Petri medicis consilio atque auspicijs regebatur. eam biennio antè vita excedens Laurẽtius pater, in quo summa sapientia, eximia virtus, & singularis humanitas fuit, optimis constitutam legibus, opulentam florentemque reliquerat. Tum primùm enim Florentini pace parta, quum domi forisque industrij, & in mercatura maximè diligentes, publicè ac priuatim res suas mirum in modũ auxissent, elegantius et sumptuosius quàm cæteræ gentes ædificare, excolere dignissimarum artium artifices: & quod incomparabili gloriæ eis cessit, Græcas atque Latinas literas illustrare cœperunt. Lucensium ciuitas, vt sese à Florentinorum iniurijs, qui libertati eorum semper inuiderunt, tueretur, Maximiliano Cæsari & nonnunquam Mediolanensium principibus tributa pendebat. Genuenses verò qui cuncta quondam maria peruagati, relictis vbique clarissimarum victoriarum monumentis, cæteras gentes omni tempore nauali gloria superarant: quum domi seditiosi atque discordes sęuissimis factionum fluctibus mergerentur, in clientelam Sfortianorum concesserant. Vigebant tum in Liguria duæ factiones, Adurnia atque Fregosia, ambæ populares & Gibellini nominis. ipsa enim ciuitas in nobiles et populares familias plebemque tripartitò diuiditur. Nobilitas duplici factionum morbo laborabat: nam patritij cùm ex professo partim Guelfi essent, partim Gibellini, etiam Adurnium, aut Fregosium nomen pertinaci

naci quadam insania sequebantur: accidebatque sæpius, vt Guelfi Gibellinos, quos maximè odio habere cõsueuissent, nouarum partium libidine cæci, acerrimis studijs iuuarent. idq; propterea fiebat, quòd nobiles lege quadam antiquitùs lata, supremum in ciuitate magistratum, qui ad solos Gibellinos pertineret, capere non licebat. plebs quoque quæ mirum in modum incertis rumoribus seruit, incredibili mobilitate tumultum excitare, ad arma discurrere, atque eodem nonnunquam die commutatis voluntatibus, modò his, modò illis fauere consueuerat. Quibus de causis effectum est, vt quum discordia atque intestinis confecti malis sese regere non possent, dissociatis animis, attenuatísque opibus facilè veram libertatem amiserint. Arcem quæ vrbi imminet, Ludouicus Sfortia præsidio munitam obtinebat. Prætoriani milites Augustini & Ioannis Adurniorum, qui Ludouici clientes erant, iussa faciebant. ac tum omnibus vna atque eadem cura inerat, vt Fregosios quos antè expulerant, vrbe prohiberent, & Senatus populusque omnis Ludouici consilia sequeretur. Porrò Ferraria, Mutina, Regium Lepidi, Herculis Atestini: Mantua Francisci Gonzagæ: Vercellæ, Augusta Prætoria, Taurinum, Iporegia, Subalpinaque oppida Philippi Allobrogum Principis, cuius imperium per Graias alpes vsque ad Geneuam et Lemanum lacum extenditur, ditionis erant. In Gallia autem Cisalpina, quæ nunc Lombardia à Longobardis, qui ibidem sedes imperiumque tenuerint, recentiore nomine nuncupatur. Mediolanensium princeps erat Ioannes Galeacius, Galeacio Sfortia genitus, qui à coniuratis in templo diui Stephani in ipso ætatis flore trucidatus est. Cæterùm Ludouicus patruus, ad quem summa rerum omnium respiciebat, imperio potiebatur, vir singulari prudentia, sed profunda ambitione ad exitium Italiæ natus. Is multis antè annis animo agitans, quibus maximè consilijs imperium adsequeretur, Cicchum Simonetam virum grauem, et pro puero tum Ioanne Galeacio, rem Mediolanensem syncera fide administrantem, falsis obiectis criminibus, capitali supplicio affecerat. Mediolani oportunisque alijs in locis veteres ac puero fidos custodes arcibus eiecerat: præfecerat copijs atque vrbibus nouos homines: & quos cœptis suis obstare prouidebat, varijs circumuentos artibus oppresserat. Eo modo ad imperij procurationem euectus, quum Veneti cæterorum Italiæ principum armis in Ferrariensi & Brixiano premerentur, résque eorum in angusto sitæ, ac plurimum diuturno ac ancipiti bello attritæ essent, primus à fœderatis impudentissimè desciuit, & pace ad Balneolum oppidum firmata exploratæ victoriæ cursum interrupit: scilicet vt Veneti hostes immortali beneficio sibi obstringerentur, quorum ope atque auxilijs Mediolanense imperium, amoto fratris filio se adepturum confidebat. Ea res Xisto pontifici tantum mœroris attulit, vt intra paucos dies ingenti dolore victus interierit. et Alfonsus, qui sociorum ductabat exercitum, erepti sibi è manibus triumphi cõtumelia accensus, nunquam se eam iniuriam animo depositurum esse iureiurando affirmauerit. Erant plerique eo tempore qui Ludouicum amplissima prudentiæ laude cumularent, quod eam belli flammam, qua pernobilis Italiæ tractus deflagraturus esse videretur, felici diligentia restinxisset: vnde sibi vti rerum æquus arbiter ac moderator, summam consilij atque virtutis opinionem apud omnes esset consecutus. Id quoq; ad amplificandam eius existimationẽ pertinebat, quòd Ascanius frater ipso impetrante, Cardinalatus honorẽ fuerat adeptus, qui tũ et summa gratia apud Alexandrũ pont. valebat, &

& propter immensas opes atq; animi magnitudinem, eius ordinis facilè princeps habebatur. Nec multis antè annis Sedunos Heluetiorum socios in Italiã irrumpentes, supra Verbanum lacum acie profligarat: & Rhetorum impetũ qui Clauennam oppidum inuaserant, armis atque pecunia fregerat: cum aduersus similes barbarorum irruptiones, imperij fines faucesque Alpium mirificis operibus atque arcibus erectis egregiè muniuisset. Quibus de rebus magna illi indies potẽtia, singularis authoritas, cum ingenti etiã gloria crescebãt. Enimuerò tametsi ambitione præceps in diuersum ab æquo & bono rapiebatur, multis tamen optimis artibus abundè instructus flagitiosa consilia mirificè contegebat. Erat in primis, quod maximè popularem gratiam fauoremque conciliat, aditu alloquioque perhumanus & facilis: nunquam eius animus iracundia superabatur: moderatè ac patienter ius dicebat: ingenia quæ vel literis vel exquisitis artibus claruissent, singulari liberalitate prosequebatur. Postremò cum fames pestilentiáque ingruerent, maxima annonæ & salubritatis cura habita, sublatisque latrocinijs, atque enormibus vrbis ædificijs ad lineam directis, tantùm splendoris ac opulentiæ Cisalpinæ Galliæ inuexit, vt ab omnibus aureæ pacis, & publicæ securitatis atque elegantiæ conditor esse diceretur. Id modò summam illi apud honestos ciues cõflabat inuidiam, quòd Ioannem Galeacium egregia mitique indole iuuenem, iam tum quatuor & viginti annos natum, sceptra tenere atq; obire principis munia minimè permittebat, ceu ille propter ingenij ac ætatis imbecillitatem, maximarum rerum curis, tantoque oneri impar foret. Nec iuuenis paternorum amicorum auxilio destitutus, quos antea Ludouicus sustulerat, aut specie honoris, per causam gerendi magistratus ablegarat, reposcere imperij iura, aut quicquam principe dignũ eloqui audebat. Siquidem à Ludouico summissi speculatores, qui eius dicta factaque notarent, in aula haudquaquam dissimulanter obuersabantur. Iamq; eò contumeliarũ erat peruentum, vt Ludouici quæstores, inspectis sumptuarijs rationibus, quæ etiam pertenues erant, nimij luxus eum castigarent, certamque tantum expendendæ pecuniæ summam præscriberent. Ita miserrimus princeps odio impotentis patrui subactus, neque vlla amicis aut clientibus beneficia collocabat, neque pre inopia quicquam egenti, mœstæque familiæ largiebatur. At in aula Ludouici, quæ hilaritatis atque opulentiæ plena erat, vnis sub tectis cuncta luxu & continuo liberalitatis splendore magnifica atque illustria visebantur, quodque magnoperè mœrorem accumulabat, Beatrix Ludouici vxor (erat hæc Herculis Atestini filia) fastu atque luxuria ingenti mulier, plerumq; grauioribus consilijs sese arrogantius, quàm mulierem deceret, immiscere, demandare præturas, & capitalium ciuiliumque rerum iudicibus planè dominari ita consueuerat, vt Ludouicus, qui iam tum blanditijs eius delinitus, vxorius habebatur, importunæ mulieris libidini nonnunquam obtemperare cogeretur: præsertim, quòd ei filium, cui postea Maximiliano nomen fuit, paulò antè pepererat. Vnde cùm magna ludorũ celebritate puerperæ atque infanti principalia ornamenta collata essent, manauit in vulgo fama, Ludouicum Papiæ vrbis principatum, vt inde more maiorum puer veluti è proximo gradu ad imperium eueheretur, infanti filio destinasse. Ea res Ioannis Galeacij & præsertim Isabellæ vxoris animos magnoperè exulcerauit: ipsa quòd & patrem Alfonsum & auum haberet Ferdinandum, etiam Franciscum auitæ indolis puerum in spem sibi debiti imperij primo partu peperisset, maiores,

iores,

iores, quàm muliebris animus ferret, ad vindicandam contumeliam ſpiritus gerebat, eoque grauius ac infeſtius, quòd Ludouici opera per ſagas, ipſo nuptiarum die magicis cantaminibus & veneficijs quibus fœcunditatem impediret, ſe pariter & coniugem petitos eſſe perſuaſum habebat: & tum cuncta patrui conſilia eò ferri manifeſtè perſpiceret, vnde ipſi circumuenti omnibus dolis atque artibus è medio tollerentur. Itaque Iſabella impotenti dolore acta, ad patrem auumq; in hanc ſententiam literas conſcribit, & ſpectatę fidei clienti ſuo cùm id ſæpius tentare periculoſum foret, Neapolim deferendas tradit.

Scio vos qui & claritudinis Aragoniæ domus, & regiæ dignitatis memores ſemper fuiſtis, nunquam me prolem veſtram, atque in finibus veſtris educatam, Ioanni Galeacio fuiſſe deſponſuros, ſi quem paterno atq; auito imperio, quum per ætatē licuiſſet, ſucceſſurum arbitraremini, eum exacta adoleſcentia liberisq; ſuſceptis ambitioſiſſimo atque ſæuiſſimo patruo ſeruiturum putaſſetis. Ludouicus enim non iam patruus, ſed immitis & atrox hoſtis, nunc primùm apertè, quod multis antè annis longa gubernandi conſuetudine allectus percupidè ſemper affectauit, Mediolanenſis imperij ſceptra ſolus obtinet, & cuncta cum vxore ad arbitrium moderatur. Illi cuſtodes arcium, copiarū duces, magiſtratus, atque omnes prouinciæ ciuitates parent. Ipſe principum legatos audit, belli & pacis fert leges, & denique necis ac vitæ, vectigalium atq; ærarij ſupremam habet poteſtatem. Nos miſeri ab ipſo circumſcripti, & deſtituti ab omnibus, quum ſolis rerum inanium titulis decoremur, in obſcuro luctuoſam ac miſerabilem vitam agimus, ſolicitique etiam de ſalute quæ imperio atque honoribus amiſſis reliqua eſt, niſi maturè opem feratis, duriorem in dies afflictis rebus exitum opperimur. Eripite obſecro natam, generumq; veſtrum his ærumnis, & ſi vos diuina vel humana iura permouent, ſi qua iuſtitiæ & pietatis, ſi qua denique in illis veſtris regijs animis priſtini decoris cura reſidet, libertati atque imperio reſtituite. Non deſunt nobis ſtudia optimorum ciuium: in Ioanne Galeacio animus viget curarum atque imperij capax, veteres amici qui nunc tyrãni ſęuitiam reformidant, promptam ac fidelem ex occaſione operam nobis taciti pollicentur, atque omnes peregregia erga nos voluntate ciuitates exiſtunt, quibus ille inuſitata & prægraui acerbitate pecuniam imperauit. poſtremò Dij ipſi immortales ſcelerum vindices nobis non deerunt, ſi vos qui alieniſſimis etiam miſera atque indigna ſeruitute oppreſſis præſidio eſſe æquum & regium ſemper exiſtimaſtis, ſanguini veſtro & iuſtiſſimæ cauſę minimè defueritis. Ferdinandus & Alfonſus, qui multum anteà illa vera eſſe multorum literis & fama cognouerant, rei indignitate permoti, legatos ad Ludouicum decernunt, qui Ioannis Galeacij cauſam agant, ſed amicè atque leniſſimè negotium pertractent; quòd vim eius hominis in ipſo metu ſuſpicioſi atque præcipitis, neque minis, neque vlla denunciatione periculi exagitandam eo tempore iudicabant. Mittuntur itaque Antonius & Ferdinandus Gennarij viri graues. Ii Mediolani magnificè ſuſcepti, luculentam de Ludouici laudibus in conſeſſu primorum ordinum orationem habuerunt: quæ eò pertinebat, vt æger ambitione animus, poſtquam nihil aliæ artes valuiſſent, gloriæ ac laudis mentione ſanaretur. Erat enim Ludouicus æternitatis appetens & gloriæ auidus, ſed qui peruerſis rationibus inanem pro ſolida ſectaretur, vt plerique principum ſolent, qui adepto ſtatim rerum faſtigio, dum veræ virtutis obliuiſcuntur, per ſuperbiam atque animi vanitatem

insaniunt. Cæterùm exitus orationis fuit, Ferdinandum regem atque Alfonsum obnixè rogare, vt imperium quod multos annos adolescenti Ioanni Galeacio singulari virtute ac vigilantia conseruasset, eidem qui et vir et pater esset effectus, iam tandem restitueret. Id si faceret, vti humana iura postularent, ipsum sicuti antea sapientis, ita mox viri optimi nomen insigni cum laude consecuturum: Aragonios verò reges qui Sfortianis coniunctissimi semper extitissent, eo singulari accepto beneficio immortales gratias habituros. Ad ea Ludouicus respondit, se ab ineunte ætate in vnam eam curam totis sensibus semper excubasse, ne res Mediolanensis aut intestinis insidijs turbari, aut vllis affici detrimentis ex opportunitate pueri principis ab hostibus posset. Id se Dijs bene iuuantibus abundè præstitisse. Veri principis nomē penes Ioannem Galeacium fuisse semper, atque in posterum futurum: se interea nihil præter labores & difficillimarum rerum curas vsurpasse vnquam, & id cum summa animi sollicitudine, valetudinisque iactura: neque esse commissurum, qui multis æquitatis atque modestiæ exemplis honestissimam apud omnes existimationem esset adeptus, vt aliquo suo paulò iniquiore facto superioris vitæ gloria fœdaretur: proinde se se breui, postquam fratris filius sua cura ac diligentia in eam spem adoleuisset, administrandi imperij graue & permolestum onus esse depositurum, vt non modò Aragonij reges, qui id obnixè postulare viderentur, sed cæteri etiam principes, priuatique omnes se nulla ambitione, verùm officij necessitate adductum ad id muneris accessisse intelligerent, quando res suæ haud mediocriter aliquorum perfidia labefactatæ, dubijs temporibus pro salute pueri atque imperij maiora præsidia flagitassent. At Gennarij quum cæteris diebus per priuata colloquia agendo atque adhortādo apud animum ea libidine duratum nihil profecissent, speciosaque tantùm verba factis contraria sibi dari manifestè perspicerent, re infecta Neapolim reuertuntur. Ex eo tempore Aragonij haud dissimulāter cum Ludouico inimicitias gerere: comminari aliquando illi acrioribus verbis: & tandem postquam legationibus nihil impetrabant, de inferendo bello agitare cæperunt. Ferdinandus tamen, vt sunt lentiora senum consilia, omnia alia priusquam bellum experiri malebat. Verùm Alfonsus in quo ætas & militare studium vigebant, quum & priuatas etiam cum Ludouico simultates ex Balneolana pace conceptas exerceret, rem ad arma deducere properabat. Nec defuere qui dicerent, Alfonsum auidius atque ardentius sumenda arma decreuisse, quod inani quadam occupandi Mediolanensis imperij fiducia duceretur. Id enim sibi deberi haud obscuro iure prædicabat, quoniam Philippus Mediolanensium princeps, in quo Vicecomitum progenies defecit, Alfonsum regem ipsius auum, vt Venetorum conatus, qui tum Mediolano imminebāt, eius viri virtute frangerentur, primis ac verioribus testamenti tabulis hæredem imperij reliquisset. Igitur Ludouicus qui Ferdinandi experientis & callidi senis consilia, & vim Alfonsi acerrimi ducis, maximasque eius regni opes formidabat, quum sensim arma & classes aduersum se Neapoli pararentur, præuertendum sibi ratus, vt sese aduersus omnem eorum iniuriam muniret, bellicosam atque infensam Italico nomini Gallorum gentem in Italiam euocandam existimauit: quod consilium tam sibi postea ac suis exitiabile, quàm toti Italiæ calamitosum fuit. Vendicabat sibi Neapolitanum regnum rex Carolus repetito iure ab Andegauēsibus Prouinciæ regulis, qui à Ioanna Regina per adoptionem in regnum adsciti fuerāt.

Ioanna etenim Ladislao rege fratre extincto, quum Iacobum virum Gallum cui nupserat insolentius secum agentem repudiasset, & paulò pòst muliebri leuitate palàm insanis amoribus seruiret, à Martino Pontifice Maximo, & Ludouico Andegauense armis petita est, scilicet vt impudicus Reginæ animus, qui verecundia ac pudore moueri non poterat, metu belli in ipso amittendi regni periculo sanaretur. Eam ob causam regina timore implicita, Alfonsum citerioris Hispaniæ regis fratrem, qui tum in Corsica magno apparatu Bonifacium vrbẽ oppugnabat, cum valida atq; expedita classe Neapolim accersiuit, cuius virtute & Gallorum & Sfortiæ tunc longè omnium in Italia fortissimi ducis conatus repressit, ipseque, vt antea per conditiones regina promiserat, ob nauatã egregiè operam in filiũ adoptatus est. Sed Alfonsus paulò pòst Ioãnam Caracciolo eius amatore in vincula coniecto oppugnauit armis, Neapolique expulit: siue quòd malè tectas reginæ libidines, saluo regio pudore ferre non poterat: siue quòd iam solus dominari & cuncta regere volebat, vt sunt impotentia atque imperandi auida ingenia Hispanorum: qui cum semel irrepserint, ad summam semper potentiã cunctis artibus contendunt. Itaque Ioanna circumuenta omnibus malis Alfonsum tanquam impium & ingratum apud Pontificem accusauit, & rescissa priore adoptione, Ludouicum Andegauensem in Alfonsi locum sibi substituit. Inde grauissima secuta sunt bella, mortuoque Ludouico ad Renatum eius fratrem bellum eodem iure translatum. Durauitque ea contentio vsque ad Ioannem Renati filium, qui ab excessu Alfonsi, cum hoc Ferdinando vehementi impetu, & magnis partium viribus per aliquot annos, sed parum prospero successu, bellum gessit: quorum motuum causas atque euentus Iouianus Pontanus vir ad omne genus eloquentiæ natus in historijs explicauit. At Ioannes regno atque Aenaria insula pulsus, quum in Galliam adnauigasset, non multò pòst febre correptus interijt, superstite adhuc Renato patre, qui mox & ipse sine liberis atque nepotibus vita excedens, Ludouicum Galliæ regem huius Caroli patrem testamento reliquit hæredem. Fuit pòst hæc non semel regio in consilio de repetenda Neapoli magnis procerum studijs actum. Sed Ludouicus qui diu domestico & Belgico simul bello implicitus fuerat, totam eius consilij rationem & damnosam & perdifficilem multis de causis semper existimauit. Mortuo autem Ludouico, qui sublatis infensioribus regulis et rebus singulari prudentia constitutis, Carolo filio regnum Galliæ omni bellico motu vacuum pacatumque reliquerat, non defuere proceres qui Galliæ vires extollendo, quòd nuper Britones citerioris Britanniæ gentem, quæ in Gallia est, ad Sanctum Albinum Rhedonum oppidum memorabili prælio deuicissent, ad suscipiendum parandumque bellum adolescentem incitarent. Nanque viri militiæ deditι, & continuis superiorum temporum exercitati bellis, quum parta pace quietem atq; otium ferre nescirent, nouum bellũ quo ditari & virtutem ostendere possent, exoptabant. Neque gens alacritatis & peramplæ fiduciæ plena, mirumque in modum dedita regibus suis, quibus diuinum quendam animi vigorem inesse persuasum habent, rege duce quicquam sibi arduum aut factu difficile fore existimabant. Persuaserat quoque in vulgus hominum ex antiquis quorundam vatum carminibus celebris fama, Carolo Gallorum regi maximũ totius orbis imperium protẽdi, illumq; esse eius nominis octauum, cui Mathematicorũ testimonio fatum foret, occidentis simul atq; orientis imperio potiri. Nec deerant qui nobilissimum quondam Græcorũ imperium, quo Mahometes

Ottomanus, Byzantio capto & caeso Constantino Graecorum imperatore, nō multis antea annis occupauerat, ad Gallos pertinere iactarent. Turcę quoque per eos dies subitis incursionibus Dalmatiam atque eam Illiri partem, quae Pannanios attingit, direptis atque incensis pluribus vicis afflixerant, & iam maius bellum Barbarus hostis aduersus Christianos adauctis copijs, ac ingenti classe comparata, moliri dicebatur: quae res in Galliam delata multis sermonibus materiam praebebat. Nam qui pacem oderant, publicam omnium incuriam et segnitiem principū incusabant, futurumq; esse dictitabant, vt Christiana respublica, postquam omnes Europae reges pristinae pietatis atque virtutis obliuiscerentur, aliquod insigne detrimentum acciperet. Nec tantam, si ab eo hoste lethale vulnus infligeretur, ad alias gentes, quantam ad Gallos vel infamiam, vel publici decoris iacturam esse peruenturam: quando vni omnium Galli omni tempore rem Christianam aduersus Barbarorum iniurias peculiari studio protexissent. Caeterùm quanquam ea transmarini belli desiderio dici viderentur, omnes tamen his de causis quas superius attulimus incitati, ad inuadendam Italiam, quam prouinciarum opulentissimam intelligebant, animos intenderant, quòd prius & conflandum et conficiendum Neapolitanū bellum foret, quàm in Graeciam aduersus Turcas liberandis eius prouinciae populis arma transferrentur. Antonellus quoque Salernitanus princeps, & plerique cum eo Neapolitani exules, repetendae patriae desiderio, id bellum nullius propè negotij fore praedicabant: pluresque populos apud quos ipsi propter factiones non mediocrem obtinerent authoritatem, si semel in Italia Gallorū signa conspicerentur, continuò ab Aragonijs defecturos esse pollicebantur. Is erat animorum habitus regia in aula, quum ad cohortandum atque impellendum regem, Carolus Balbianus Ludouici Sfortiae legatus superuenit: qui vt erat in eo munere admodum paratus, non prius sibi in consilio, cui proceres cum rege ac intimi amicorum intererant, de bello disserendum arbitratus est, quàm quos gratia atque authoritate potentes esse cognouerat, pollicendo praemia, atque docendo quam facilis ac expedita victoria foret, ad capessendum bellum accendisset. Igitur Balbianus quum secretò ac palam propensis animis audiretur, saepiusq; in Aragonios acerbè inuectus, eos omnium qui vnquam in Italia fuissent superbissimos & crudelissimos tyrannos esse miscēdo falsa veris ostendisset, ad extremum in consilium vocatus, talem habuit orationem. Si quid reges qui haud dubiè non hominum consilijs, sed deorum immortalium prouidentia & munere supremum generis humani fastigium consequuntur, non ingrati neq; impij superis debent, te vnum felicissime Carole ante omnes Deo summo maximè debere fatendum est: si quidem cum praetextatus penè puer ad imperium accesseris, tantus tibi fauor sola oris indole conciliatus est, vt tumultuantes paulò antè, & varijs belli motibus excitae gentes, ipsique proceres natura infensi regibus, quos idem prudens atque eximiè fortis pater tuus vix armis & multa solertis ingenij arte domuerit, statim vno consensu atque incredibili studio te regem exceperint, quo maximè tempore & rebellandi, & noua agitanda consilia ex ipsa morte patris occasio nata videbatur. Quinetiam dum in citeriores Britānos arma moueres, secuti auspicia tua, belloque secundissimè confecto, prouinciam illam Oceani & fluminū opportunitate opulentam veteri Galliae imperio adiecerint. Ea res totius Galliae populos in tui admirationem adduxit: te externi principes inde suspi-

cere cœperunt, & nunc maximè quum vigere in animo tuo nō regios tantùm atque viriles, sed humana virtute augustiores spiritus apertè conspiciant, te maiori rerum imperio destinare non dubitant. Iamque si ausu aperire fata volueris, te magni Caroli progenitoris tui nomen & gloriam æquaturū pollicentur. Tibi enim prȩclara & constans fama hominum sacri belli prouinciam decernit vt Cōstantinopolim, vbi maiores tui aliquādiu regnauerunt, è manib. immanium barbarorum eripias, atque inde demum profectus, sacrosanctum Christi sepulchrū Christiano nomini vindices. Id te nō vana auguria, responsa vatum, & antiqua carmina diuino sacratorum hominū ingenio cōscripta prænunciant: iubentque te explicare vela, vt quò fata vocant in altum ad quærendos immortalis gloriæ titulos feliciore aura proueharis. Nec quenquam è tota Gallia fore putarim qui te maximi ac opulentissimi regni regem, veterani inuictique exercitus imperatorem in hoc eximio studio atque incredibili cupiditate ducum et militum, omnes continuò terras quas armatus adire volueris, secundo victoriæ cursu peruagaturum esse non intelligat. Transiuere aliquando maria maiores tui Galli heroes, atq; vltro in Syria, Ægypto, Africa Barbaras gentes, quæ nec occidentales quidem populos fama cognouerant, armis petiuere, quum certatim omnes celeberrimis Magni Caroli trophæis ad virtutem accenderentur: & proferre Christianæ religionis terminos, satis dignam belli causam, pro qua & superanda maria longissimi tractus, & petendȩ alieni cæli regiones forent, dubijs etiam atque incertis rebus existimarent. Quod si hæc animum minimè permouent, vtpote quæ ab aliquot seculis vti nimis vetusta excidisse hominum memoria videri possint, te profectò vel nō vltrò inflammatum pulcherrimo studio gerendarum rerum, nec vnquam ignobili ocio defluentē, trophȩa Bȩthica vicini regis excitabunt. Is enim Mauro diro hoste Hispania depulso, terram patriam gloriosè liberauit: magna herclè cum laude, sed quæ minimè conferenda videatur, si tota Græcia Turcicum nomen expuleris, quod equidem votis piè conceptis facilè cedet. Epirotæ enim, Ætoli & Peloponnesi gentes suppliciter opem tuam implorant, vt te authore consilia repetendæ libertatis audacter explicent, atque obiter fortia arma aduersus Barbaros conspectis vexillis tuis expediant. Sed liberandū prius nobilissimum Italiæ regnum ab Aragonijs tyrannis esse censemus, vt cum illud hæreditario iure Galliæ regibus attributum, à miserabili seruitute in libertatem vendicaueris, continuò ex Apulia, vnde breuissimus in Epirum & Macedoniam traiectus legionibus transportatis, vi & fama victoris exercitus ac deorum atque hominum immenso fauore terribilis, Byzantium rectà contendas. Implorant abs te auxilium Calabri, Lucani, Brutij, Samnites, Campani, cæterȩq; eius regni gentes, quæ quondam Andegauensium nomen secutæ, aduerso belli exitu iniquam Fortunȩ conditionem subierunt. Horum omniū sanguine ac fortunis Aragonij sæuissimi regnatores, per multos annos ita crudelitatem atque auaritiam expleuere, vt nihil iam præter veteres animos, quibus constantissimè semper Gallicas partes coluerunt, victis ac miseris reliquerint. Horret animus recensere, quot proceres, quotque præclaros duces, interposita fide & sacramenti religione in gratiam receptos, quòd antea Gallicarum partium fuissent, violato iure, non modò hospitij, sed ipsius regiæ mensæ crudeliter enecarint. Horum porrò cadauera, tremendum visu, siccata & condita odoribus in eo habitu quo viui fuerant, ijsdemq; insignibus exornata, ad-

seruari atq; ostentari ferunt, vt eo execrabili tyrannicæ immanitatis atq; perfidiæ exemplo, paria timeãt qui seruire noluerint. Contra hos summè scelestos homines, & quòd à vobis viris fortib. nisi indignanter ferri non potest, per cõtumeliam Gallicæ gentis irrisores, gladium feliciter educes. Dijs enim ac hominibus inuisi præpediente scelerum conscientia, nec consilia in negotio, neque arma opportunè vnquam expedient. Tibi quoq; aderit Ludouicus Sfortia prudentis ingenij authoritate atque opibus clarus, ac in primis decoris tui, & Gallici nominis apprimè studiosus. Siquidem vetere suo instituto, nihil vnquam amicitia Gallorum antiquius duxit. Francisci Sfortiæ magnanimi patris vestigia subsecutus, qui Ludouicum patrem tuum, cùm ille Gallico tumultu & in multa procerum perfidia penè obrutus summis omnium rerum difficultatibus laboraret, & consilio admodum salubri, & quanta potuit pecunia, et veteranis maxime copijs Galeacio filio duce in Galliã transmisso, opportunissimè iuuit. Is igitur summa fide singulariq; studio fessum exercitum, quum Alpes transcenderis, fertilissimæ prouinciæ copijs recreabit: commeatus passim expediet: in Liguria validam classem exornabit: non contemnendas copias, ac duces locorum, Italicarumque artium peritos adiunget: & principes Italiæ qui fermè omnes ipsius authoritatem sequuntur, tibi fœdere vel amicitia consociabit. Hoc denique opulento fidelique socio, cuncta facilia ac explorata erunt, ad incomparabilem victoriam, cuius vel præcipuum fructum, non in præsenti tantùm gloria & commodo, sed in ipsa spe sempiternæ laudis magnanimi reges posuerunt. Postquam Balbianus dicendi finem fecit, Carolus Gallorum regum more per epistolarum Magistrum respondit, se plurimum deberre Ludouico Sfortiæ, quòd eo studio atque ea fide Gallorum amicitiam coleret, vti Franciscus eius pater instituisset. ob idque ea omnia quæ regiam respicerent dignitatem, & ad summam Gallici nominis amplitudinem pertinere viderentur, amicissimè commemorasset. Proinde se rem integram ad maius atque frequẽtius consilium esse delaturum, vt morem superiorum regum imitaretur, qui vti regni proceres virique prudentes, humanis ac diuinis legibus maturè perspectis, faciundum esse censerent, bella iustè suscipere cõsueuissent. Nec multò pòst totius Galliæ concilium apud Turonos indicitur, vbi quum Reguli fermè omnes, & sacrati viri sacerdotijs insignes conuenissent, Carolus de suscipiendo bello magnificè disseruit, ab his instructus qui eius adolescentiam regebant, atque obuentura sibi ex bello ingentia cõmoda arbitrabantur. Initio autem orationis quum Neapolitanum bellum perfacile in primis ac honesto causæ nomine sibi ac vniuersæ Gallorum genti maximè decorum fore multis rationibus ostendisset, ad extremum dixit, se non modò villas, prædia, & domos eorum qui pro hostibus haberentur, verùm totius regni oppida, vrbes ipsas, sacerdotia, & præfecturas pro nauata opera amicis ac ducibus esse diuisurum: se solis recepti regni titulis contentum fore: ac mox postquàm ad certiorem atq; ampliorem gerẽdarũ rerum gloriã diuino monitu vocaretur, aduersus Turcas traiectis in Macedoniã maioribus copijs, ad vlteriora præmia milites perducturũ. Qua oratione Galli omnes qui verba, habitum oris, effigiem, & cuncta denique religione quadam in regibus suis admirantur, facilè permoti, regium decretum dictis sententijs confirmant, mirisque laudibus extollunt, ipsique ante alios qui summa freti authoritare, facilè quò volunt dubiorum animos proclinant: ij tum erant, quos Balbianus

aut

aut largitione aut promissis accenderat, Stephanus Belcarius à pueritia regio cubiculo assuetus, qui nutritij nomen atque inde summam consulendi authoritatem collegerat, & Guliermus Brissonetus ærarij præfectus, quæstorumq; omnium magister, vir calliditatis atque solertiæ singularis, qui ex humili loco pertinaci quadã industria diuitias quàmamplissimas cõsecutus, ad maximos honores ambitiosè cõtendebat: quę omnia, si bellũ foret, ingenio atq; pecunijs suis confisus, se facilè multis de causis adepturum arbitrabatur. Horum maximè impulsu regem vel nihil de Neapolitani regni hæreditate cogitantẽ suscepisse bellum, Philippus Argentonus in historijs Gallica lingua præscribit. Cęterùm id probabat ex ordine militari Petrus Rohanius, quem Giensem Marescalchum vocabant. Eo enim nemo ducum regendis exercitibus tota Gallia peritior habebatur: ideoque primas secundum regem imperij partes cęterorum omniũ concessione sibi deberi intelligebat. Hos quoque pleno assensu Petrus Borbonius summę claritatis regulus sequebatur, haud vana spe ductus totius Galliæ administrandæ, quòd discedente in Italiam rege, cuius sororem in matrimonio haberet, propter affinitatem in Gallia cum imperio haud dubiè esset permansurus. Cęteri erant Gilbertus Mompenserius, Ludouicus Ligninus, Eberardus Obigninus, & duo germani fratres Persiuus atque Palitia viri egregiè fortes, qui primos honores in exercitu, atque vrbium & regionum præfecturas ex regia liberalitate sibi destinabant. Itaque bellum in proximum annum decernitur, vt eo temporis spacio exornari Gallicus equitatus, pedestres copiæ acciri ex Heluetijs atque Germanis, parari classes, & quod summum in negotio momentum habebat, vt finitimi reges conciliari, & fœdere adiungi possent, ne illi diuersas Galliæ prouinciæ partes solitis nudatas præsidijs, atque ob id iniuriæ atque periculo expositas, ab Hispania vel Germania inuaderent. Siquidem cum Maximiliano iustæ grauesque inimicitiæ intercedebant. Nam Carolus paucis antè annis Margaritam Maximiliani filiam, apud se in Gallia ab incunabulis enutritam, quamquam suauissimis moribus atque insigni forma præstantem, repudiarat, vt Annam Francisci citerioris Britanniæ reguli filiam, quæ Maximiliano desponsata fuerat, vxorem duceret, quod per eam dotis nomine subactæ nuper, neque adhuc satis pacatæ Britanniæ citerioris imperio potiretur: adeò vt Maximilianus duplici contumelia affectus, propter acerbissimarum offensionum magnitudinem in tam iusto atque inexpiabili dolore nunquam eas iniurias memoria depositurus esse videretur. Verùm Ludouicus Sfortia, qui per eos dies Blancam Ioannis Galeacij sororem Maximiliano in matrimonium collocarat, et cum eo Heluetiorum legati, qui magnam apud vtrunque regem authoritatem obtinebant, omnem eorum controuersiam composuerunt: quum Carolus remissa in Germaniam puella, & restitutis dotalibus oppidis cum multo verborum honore Maximiliano satisfecisset. Atque in excusationem inhumanioris facti, se non regia libidine aut superbia inductum, sed impulsum temporum ac bellorum necessitate, ad eas nuptias descendisse fateretur, vt prouincia illa tantæ opportunitatis ad arcendas Britannorum classes, pro qua toties cruente admodum decertassent, redemptis eo coniugio prouincialium animis, pristinæ quieti redderetur. Sfortia quoque Cæsarem monebat, ne cum Gallo, in ea temporum conditione, vanas & nihil profuturas simultates exercere vellet: quando omnibus rebus imparatus, illum iam transcendentem Alpes in Gallia non esset

retenturus. futurumque esse si pertinacius pacem abnueret, vt Gallus in Italia victor auream coronam & sceptrum, Romani imperatoris insignia, quæ post Carolum cognomento Magnum Germani proceres adepti fuissent, ab inermi vel inuito pontifice sibi repetendam arbitraretur. Quibus de causis Cæsar non solum iniurias in præsens dissimulauit, verumetiam fœdus atque amicitiam cum Gallo palàm iniuit. Quæ res sicuti omnium opinionem fefellerat, ita mox Aragoniorum consilia magnopere perturbauit, quum illi Transalpinam pacem Italici belli & cladium suarum initium fore prouiderent. Fœdere cum Maximiliano Cæsare Germanisque percusso, Carolus ad Hispanum regem, vt cum eo amicitiam pacemque firmaret, se conuertit: quoniam apparebat Ferdinandum eius animi atque prudentiæ regem, Aragonios consanguineos ac gentiles suos in eo discrimine minimè deserturum esse, nec vtique passurum Gallos, qui aliquando etiam Siciliæ reb. inhiassent, potiri Neapolitano regno, vnde mox angustijs eius freti facilè superatis, facultas inuadendæ insulæ præberetur. Cæterum Ferdinandus, cuius tale semper ingenium fuit, vt præsentia commoda, quæ à certa rerum occasione ostenderentur, omnibus alijs suis rationibus anteponenda esse censeret, neque pacem, neque fœdus detrectauit, modò oppida, quę de Hispanis Galli obtinerent, sibi gratuitò redderentur. Tenebant enim Perpennianum ditissimam vrbem in ipso Hispaniæ aditu, qua Pyrenæi montes supra Salsulas Narbonense littus attingunt, & cum eo Ruscinonensem agrum, opulentis pluribus castellis florentem, quę ad Gerundam & veteres Emporias spectant. Ea omnia à Ioanne patre, multis antè annis Ludouico vndecimo oppignorata fuerant, quum ille aliter Celtiberico bello in summa rei pecuniariæ difficultate constitutus, Caroli filij, qui à se patre regeque cum multo maxima nobilitatis parte desciuerat, vim atque impetum sustinere non posset. Verùm Ioannes Gallorum pecunijs atque auxilijs opportunè adiutus, belloque ex sententia confecto, quum post aliquot annos collecta atque oblata Gallis ea pecuniæ summa oppida redimere vellet, surdas Ludouici aures semper inuenit, qui opportunitate eius regionis longè maxima captus, parum syncera fide, veteris pacti conditionem, quò minus ea restitueret multis iuris cauillationibus inuoluebat. Vnde posteà Ioannes & Ferdinandus filius, quòd sæpius legatos ad repetendas res suas frustra misissent, ad arma descenderunt. Sed ea res parum feliciter armis tentata est, ita vt Ferdinãdus tum Bæthico defunctus bello, quo tantũ sibi nominis in re militari vindicarat, valido aduersus Gallos exercitu comparato, ea mox repetiturus esse videretur. Ergo dum Galli omnes Italici belli cupidine deflagrarent, & Carolus retentorum contra ius oppidorum infamia permotus Perpenniano cæterisq; oppidis insigni liberalitate decedendum esse decreuisset, omnis cum Hispano controuersia sublata est: fœdusque solemne ictum, quo Ferdinandus ac Elisabella vxor nihil se interea, dum à Gallis in Italia bellum aduersus Aragonios gereretur, hostile molituros esse iureiurando promiserunt. Cæterùm Perpenniani, aut stolidè, aut certè nimis properè restituti, grauis inuidia perstrinxit Stephanum Petitiũ, inter præcipuos consiliarios notæ auaritiæ quęstorẽ. Sed et hac pariter arsit Ambosius Albiensis cucullatus, professione sanctitatis à cõfessione criminũ Ludouicum regẽ expiare solitus, quòd vtrunq; rex Hispanus singulis lagenis signato auro pro vino repletis callidè corrupisset, vt adolescentis regis animo religionẽ incuterẽt, contestando scilicet eũ impiè facturũ, nisi

manes

manes patris apud Tartara cruciatos eo atroci piaculo exolueret, quoniam morientis Ludouici suprema voluntas excepta pijs alloquijs fuisset, vt Perpēnianum tanquam malè partum veteri domino redderetur. Per hunc modum Hispaniæ atque Germaniæ regibus in amicitiam receptis, quum nihil sibi ab Henrico Britanniæ rege, qui nuper eius beneficio & Gallicis armis memorabilem de Ricardo rege victoriam, & Britanniæ imperium fuerat consecutus, in Gallia timendum arbitraretur, tentandos sibi atque explorandos Italicorũ principum animos existimauit. Itaq; mittitur Venetias Philippus Argentonus, qui historiam Gallica lingua scitè conscripsit, vt Senatum ad ineundam societatem, & bellum communi consilio aduersus Aragonios gerendum peramplis propositis conditionibus inuitet. Ad Alexandrum verò Pontificem, Eberardus Obigninus vir Scotus, è Stuarda regia familia, bello illustris destinatur: qui ex itinere Ioannem Bentiuolum, Herculem Atestinum, Petrum Medicem, Pandulphumq́ue Petrucium conueniat: aditisq́ue singulis vrbib. quinam hominum animi, quæ vrbium facultates, & quæ demum itinera in Alpibus forent collustrando cuncta oculis diligenter exploret. Veneti qui ex aliorum ruina atque incommodis tantum imperium magna ex parte condiderant, & ipsas semper maturis temporibus gerendi belli occasiones captando, atque alienę fortunæ circumspectando euentus, res suas amplificare didicerant, responderunt. Si rex Gallus in Italiam transiret, & Aragonios bello persequeretur, se pro vetere amicitia, quę senatui cum ambobus regibus esset, neutris præbituros auxilia, & ab omni prorsus contentione absfuturos. Quoniam & sibi terra mariq́ue paranda arma aduersus Turcas forent, qui proximè peracerbam Dalmatię atque Illirici populis cladem intulissent, & tum maximè terrestribus copijs in Græcia coactis, & classe deducta insulis & vrbibus, quas in Peloponneso atque Ætolia tenerent, Christianis intestino bello implicitis immineret. Porro Bentiuolus qui eo tempore Ludouici iussa faciebat, & Hercules omnium Ludouici consiliorum particeps, atque vnus ante omnes Gallici belli concitator, Obignino amicam fidelemq; operam obtulerunt: sed id Hercules aliquanto prolixus, quòd per Carolum, ad quem iam Ferdinãdum filium amicitiæ obsidem in Galliam miserat, si semel Italia iusto armorũ tumultu quateretur, peninsulam Rodiginam de Venetis recepturum se confidebat. Florentiæ autem Petrus Medices, quum eum Obigninus deprecando, ne veteris necessitudinis, quę Mediceæ familiæ & Florentinæ ciuitati cum Galliæ regibus semper extitisset, obliuisci vellet: atque etiam non obscurè bellum comminando, in partes traducere conaretur, negauit se vlla denunciatione periculi fœdus esse violaturum, quod Laurentius pater, Florentinusq́ue senatus antiquitus cum Aragonijs regibus percussissent: propterea non debere sibi succensere Galliæ regem, si iusiurandum coleret, fidemq́ue seruaret: qua violata non mediocre rerum suarum periculum esset aditurus: quando in tanta propinquitate Aragonij ad vlciscendam iniuriam, vti superioribus temporibus fecissent, inferre arma, atque omnem Ethruriæ statum perturbare facilè possent. Senenses rem Gallicam omni ope se adiuturos esse dixerunt: cæterùm non prius ex tuto se posse profiteri Gallicas partes, quàm validam Gallorum manum in Ethruria conspicerent, ne ipsi propterea imparati, opportuniq́ue iniuriæ, à Florentinis æternis hostibus suis opprimerentur. At Romę Obigninus veteri legato adiunctus in senatu grauiter exposuit, quo iure Carolus repe

tendum sibi armis Neapolitanum regnum iudicaret: & subinde Pontificem patresque hortatus est, vt amicitiam potius quàm vim Gallorum experiri vellent, qui omni tempore Christianæ religionis antistites cum summa veneratione coluissent: adiecitque magni interesse ad augendam summi pontificis dignitatem, exturbari Italia impios & execrabiles tyrannos, qui toties pontificũ & sacrosancti eius ordinis tranquillitatem nefarijs armis vexauissent. Erant varia hominum studia. Cardinales proceresque Romani, qui priuatę libidini & factionibus seruiebant, in diuersas partes trahebantur. Ipse Pontifex ancipiti suspensus cura, quando in pari spe, & ęquali metu consilia malè explicentur, in incerto habebat, Gallis ne faueret, an Aragoniorum amicitiam sequeretur. Timebat potentiam propinqui prævalidique regis, si hostis foret, qui paucis ante annis castra ad ipsa vsque Romana mœnia promouisset. perhorrebat ex aduerso Gallica arma, quæ sine confusione rerum omnium in Italiam euocari non poterant. Quibus de causis vir eruditus artificio simulationis, modò harum modò illarum partium legatos, alia palàm, alia secretò mentiendo ac pollicendo, ipsa spe ineundæ societatis mirificè distinebat: ita tamen vt multi eum ad Aragonios inclinare manifestè sentirent, et si quid propensius vel apertius in causa Gallorum diceret, aut faceret, id eo simulante fieri arbitrarentur, vt anxijs et dubitantib. Aragonijs, amicitiam suam grauioribus impositis conditionibus venditaret. Interea fama grauior indies, ac ingens simul cura de aduentu Gallorum Aragonijs crescebat. Nam Venetos, quos multis legationib. ac precibus ad prohibendos Italia Gallos frustra fatigabant, in vetere suo consilio, vt alienæ fortunæ euentum extra belli discrimen positi ociosè despectarent, permansuros esse didicerant. Nec Cæsar & Ferdinandus Hispanus qui cum Gallis pacem precio pepigissent, quicquam opis vel extremis etiam eorũ casibus allaturi videbantur. Quibus de rebus Ferdinandus per eosdem Gennarios, et nouissimè per Camillum Pandonium excellenti dignitate atque ingenio virum, qui ad Carolum in Galliã mittebatur, Ludouicũ aggressus est, vt aliqua conditionũ ęquitate proposita molliendo eius animũ, ac suę erga eũ futurę fidei obsides pollicẽdo, orientis flammæ initia, propter quã omnia mox circum exarsura crudeli incendio forent, restingui possent. Postremò quum neq; Gennarij, neq; Pandonius hominẽ insanis consilijs pertinacius insistentẽ expugnare vlla ratione potuissent, ipse triremib. vltrò in Liguriam atq; inde Mediolanũ ad exorandũ placãdumq; eũ proficisci cogitauit: maturassetq; eò, et fortasis alloquio atq; industria cõmunes clades, quę Italię fato destinabantur, auertisset, nisi amici filiusq; Alfonsus senem septuagenariũ tenuissima valetudine, & super hæc grauibus affectum curis, Hyberno mari minimè committendum esse censuissent. Nec multò pòst idem Pandonius, postquam Mediolani cuncta improsperè tentata fuerant, cum amplissimis ad componendã cõtrouersiam mandatis ad Carolum in vlteriorẽ Galliam profectus est. Eorũ summa erat, Ferdinandum omnesque Aragonios, fœdus quod sibi cum Ludouico eius patre antiquitus ictum fuisset, omni tempore ac difficillimis pręsertim illis tempestatibus, quibus totius ferme Galliæ regulorum conspiratione periculosè admodum fuisset iactatus, sanctissimè coluisse: neque vllas postea intercessisse iniurias, quibus à vetere amicitia diduci alienarique debuerit. Propterea iniquum sibi admodum videri, quod contra se arma pararentur, quando ipse nullo indigniore facto dictóue amicitiæ iura violasset. Quòd si augen-

augedi imperij cupiditate inductus, aliquod sibi Neapolitano in regno, quod Aragonijs multis iam pontificum decretis esset adiudicatum, ius esse arbitraretur, paratum se iure potius quàm armis disceptare, ac protinus reiecturum ad arbitrium pontificis regnum ipsum, vt ab eo tanquam æquissimo maximéque prudenti arbitro, sine vlla perturbatione humani generis, omnis controuersia finiretur. Se tum vel aduersum dijudicatæ litis euentum æquo animo laturum esse, paternoque se imperio continuò decessurum, si iure ac legibus iuberetur. Quòd si antiquissimum quodque tempus respicere, ac ob id incerti Martis fortunam omnino periclitari vellet, Aragonios neq; bellum deprecari, neque magnopere Gallorum arma formidare; qui in Italia toties, & pro ea ipsa illatis iniustè bellis, infelices exitus habuissent. Sed Carolus, qui iam sibi cuncta quæ armis aggrederetur omnino cessura esse in animum induxerat, Pandonium frustra plures dies in aula versatum, atque exponendæ legationis potestatem sibi fieri demissè postulantem, inauditum dimisit, omnésque Neapolitani generis negotiatores intra certam diem decedere Galliȩ finibus iussit. Pandonius tamen, postquam regijs exclusus foribus, neque officio, neque sibi, vti negotij magnitudo flagitare videbatur, satisfacere poterat, apud proceres cunctosque eius aulæ ordines, querendo se contra gentium consuetudinem non admissum, concionari in coronis hominum cœpit, ostentando vtilia & decora Gallis de pace mandata, quibus nomen rex suus subscripsisset, ac Deos regiȩ voluntatis testes inuocando, testandoque non suam fore culpam, si pace turbata, cum multa cæde hominum diuina atque humana permiscerentur: ac obiter, vt erat planè disertus, monendo Gallos, ne adeò incautè Ludouico salutem atque existimationem suam credere vellent: Illum esse fluxa ac temporaria fide, qui proprijs magis commodis, quàm alienæ gloriæ vel amplitudini studere didicisset. Neque eum etiam propter multiplicis affinitatis necessitudinem Aragonijs, si certiora eorum rebus atque Galliæ à vi Gallorum pericula imminerent, esse defuturum: ipsumque ac Venetos simul passuros nunq̃, vt Gallus deuictis hostib. rerum in Italia potiatur. Venetos enim cum eo, qui vnà animos haud obscurè consociarint, tantummodo experiri cupere, & procul videre quantum Aragonij duces virtutis atque animi, quãtum veteranus eorum exercitus vigoris ac disciplinæ aduersus ingruentium Gallorum impetum sint habituri. Cæterùm quum Mars diu incertus in alterutram tandem partem inclinauerit, ipsos statim ex occasione consilia sua plena calliditatis inclinatæ Fortunæ applicaturos, vt quum vtrunque mutuis incommodis defatigatum attritumque conspexerint, ipsi potentes atque integri, ambobus, quas voluerint belli & pacis pro libidine leges imponant. Postremò annales suos Galli euoluerent, & quot insignes clades omni tempore in Italia ipsorum exercitus accepissent, intuerentur: ac demũ illud quod omnium sermone vsurparetur, verũ esse discerent, Gallorũ corpora fato quodã Italiȩ, veluti propriȩ ac gentilitiȩ sepulturȩ demandari. Interea Alexãder põtifex, quũ sępè antea, Gallísne, an potius Aragonijs fauendum foret Cardinales consuluisset, et tum maximè Ascanius Sfortia pro Gallis, contrà verò pro Aragonijs Franciscus Picolhomineus Senatus princeps, patrib. diductis, summis vtrinq; studijs cõtenderent, ad extremũ pro Aragonijs stare cõstituit: ratus se priuatis simul ac pub. rebus ea inclinatione consulturũ: quoniã Aragoniorum liberalitate mediocres adhuc filiorum suorum fortunas, ad ampliorem sta-

tum perducere, & tueri pontificij nominis, ipsiusque Italiæ dignitatem aduersus infensissimam gentem, vtile sibi in primis, ac demum apud omnes honorificum arbitrabatur. Nec multò post Ferdinandus curis & morbo prægrauatus diem obijt, statimque Alfonsus iustis regali pompa defuncto patri persolutis, ad imperium euectus est. Auditæ insuper gratulantium principum legationes, quæ vndique officij causa Neapolim coibant: Regni proceres sacramento adacti: lustratæ copiæ: ingentes pecuniæ mulctatis acerbissimè populis toto regno exactæ: & cuncta demum quæ terrestri maritimoque apparatui conducere videbantur, summa cura & singulari celeritate administrata: Missusque subinde Verginius Vrsinus ad Alexandrum, qui leges conditionesq́; renouandi fœderis coràm pertractaret. Idemque Pandonius Camillus, qui dudum è Gallia redierat, ad Baiazetem Turcarum imperatorem destinatus, qui doceret, quales quantiq; Gallorum apparatus, qui eius gentis animi, quæ decreta regis ad inuadendam Macedoniam essent: hortareturque Barbarum regem ad transmittenda auxilia, quando vna ea ratione, & tum, & in posterum Macedoniam ac Epirum omni periculo esset liberaturus. Quòd si Calabriæ et Apuliæ oram, quæ proculdubio Græciæ & Constantinopolitani imperij munimenta forent, occupari à validissimo communi hoste pateretur, ipsum serò aduersus victores Gallos, qui continuò in Græciam essent traiecturi, consilia atque opes suas oppositurum. Postulabat Alfonsus sena milia peditum & equitum, quæ ipse dum hostis in Italia foret, liberali stipendio esset aliturus. Erat enim præcipuus Turcarum virtutis admirator, vt qui paucis antè annis Hydruntino bello, & mox ad Velitras iusta in acie eorum disciplinæ ac fortitudinis periculum fecisset. At pontifex ob eas causas quas supra memoraui, & cohortãtibus maximè Florentinis cum Alfonso his conditionibus fœdus percussit, vt ipse Aragonios Florentinosq́;, illi verò pariter pontificios fines, si bellum ingrueret, certis auxilijs tuerentur. Gothifredo item Borgiæ Carinulæ principatus dono datus, cui et Alfonsi filia obscura matre genita nupserat: Frãciscus verò Candianus magno cum stipendio regiæ adscitus militiæ. Ii pontificis filij erant, qui tum ex paterna fortuna ad insigne opum atque potentiæ fastigium nitebantur. Alfonsus quoque paucos post dies coronam, cæteraque Neapolitani imperij insignia à Pontifice impetrauit, missusque Neapolim magno comitatu Ioannes Borgia Cardinalis, qui Celebri pompa, & sacris de more peractis diademate regem insigniret, reclamantibus Gallorum legatis, qui pontificia concessione præiudicari sibi in ea ambigui iuris controuersia querebantur. Interim Alexander atque Alfonsus, vt Caroli consilia disturbarent, Gallorumque impetum, qui iam omnes ab insita eorum animis belli cupiditate ad superandas Alpes incitabantur, aliqua ex parte retardarent, idoneos homines in Galliam miserunt, per quos secretò primores regię aulę, singulis pręmia pollicendo, ad impediendam aut differendam expeditionem inducebãt. Brissonettoque in primis rosei galeri dignitatem affectanti, si operam suam pręstaret, syngrapha cum breui epistola in fidem transmissa, eius insignis sacerdotij honor oblatus est. Nec defuere viri militares, qui iam præcipiti æstate id bellum in proximum vernum tempus differendum esse dictitarent. Nanque partim largitione corrupti, partim occultis acti simultatibus, voluntates facilè commutabant. Aliqui etiam studio contradicendi, qui morbus ducum omnium maximè peculiaris est, plæraque vera, aut vero proxima suadendo, æmu

lorum authoritatē cōminuere atq; obscurare nitebantur. In his erat Aurantius princeps Miolanius regulus, & ante alios Philippus Dechordes militaris prudētiæ nomine facilè primus, qui accurata oratione omnes eius belli difficultates explicando, grauē in Italia Autumnū his fore disseruit, qui subitò è saluberrimis Galliç regionibus Alpes transirent: hyeme autem Apenninum tormentis curulibus inaccessum & penitus insuperabilem, omnesq; Togatæ Galliæ, vel Ethruriæ vias, perpetuo luto impeditas & inextricabiles, maioresq; aliquāto quàm ipsi putarent Alfonsi opes, quum in Italia forent, inuenturos, Florentinis prçsertim atq; pōtifice adiunctis: qui animis, ditionisq; finibus coniuncti summas haberent expediēdç pecuniç facultates, et maximā Italiç partē obtinerent. Nec satis sibi ad securitatem Gallici exercitus exploratas videri Venetorū voluntates, qui se in neutram inclinaturos partem fallaci quadam specie quietis profiterentur, & arma tamen interim tenere, nec publicam fidem vllis certi fœderis legibus obligare vellent. Ludouicum quoque Sfortiam è commodo suo latebrosis semper inuolutum consilijs, qui tantoperè ad profectionem maturandam regem accenderet, nihil magis exoptare, quàm Aragoniorum opes sibi admodum formidabiles alieno periculo attritas labefactatasq; conspicere. Cæterum hominem peracutum ac insidiosum, confirmatis rebus suis circumspecturum bellici motus euentum, & Gallos, si ita casus ferret, iam demissos in vltimam Italiam, non modo deserturum, sed (quod Dij prohiberēt) nouis occultisq; consilijs, et palam armis oppugnaturum. Ea enim esse Italorū principum ingenia, vt externis nationibus, & ante alias Gallis, quas natura implacabili odio prosequantur, facillimè fidem fallant: Debere esse documento Gallis omnibus tria bella superioris tempestatis cum summo detrimento suscepta, quum Galli vltrò inuitati à factiosis Italiæ populis ad Alexandriam, & aliquanto pòst ad Boscum, & postremò ad Genuā, dolo potius quàm virtute superati, Italicæ crudelitatis atque perfidiæ funestam admodum importuno aduentu suo memoriam reliquissent: proinde Gallici imperij decus, ipsiusque regis & totius Galliæ nobilitatis salutem, incertæ fidei Italorum principū non esse committendam videri. Id verò se è republica, dignitateque magnanimi regis existimare, si in Sfortiam arma conuerterentur, atque eo pulso, Mediolanense imperium, vti iura postularent, Ludouico Aurelianensi attribuerent. Tum enim Venetos, aut vi, aut voluntate in belli societatem concessuros. Mediolanum enim totius Italiæ arcem esse, vnde ipsi comparatis tuto amplioribus copijs, & de Neapolitano regno, & de transmarinis etiam imperijs cogitare atque decernere possent. Allobrogum Salassorumque Regulos, qui Sfortiæ infensi essent, in subalpina regione, commeatus atque omnis generis auxilia cupidissimè præbituros: & satis superque validas eas fore copias, quæ tum in Gallia paratæ coactæque essent, ad conficiendum intra autumni tempus Mediolanense bellum. Adepta verò victoria, fertilissimis in vrbibus hybernaturos milites, atque inde eos omnibus rebus instructos, externoque insuefactos cælo, ad prima veris signa melioribus auspicijs, nullo metu suspectandæ socialis perfidiæ, quò voluerint penetraturos. Hæc apud regem in consilio, & passim in regia domo, et frequētioribus procerum conuiuijs, summa dicendi libertate disserebantur. Nam Ludouico Aurelianensi, qui postea regnū Galliæ & Mediolanense imperium adeptus est, complures ingentibus studijs fauebant, & Sfortiam, vt sunt Galli fermè omnes natura aperti, et de alio facilè

suspicaces, propter vulgatam eius prudentiæ opinionem, veluti callidi occultique ingenij hominem oderant, & regi suspectum reddere conabantur. Nam Pandonij conciones apud omnes habitæ, cunctis propè eum inuisum reddiderant. Accidit quoque per eos dies ad suspicionem augendam, vt Ioannes Mattaronius apud Petrum Medicem Caroli legatus, Ludouicum Sfortiã consilia perfidiæ plena agitare significaret. Nanq; Petrus Medices, quum apud se Stephanus Tabernius, qui pro Ludouico legationis munere fungebatur, secretiore in cubiculo de magnis rebus disputaret, Mattaronium turpi quadam, aut certè parum virili astutia sub auleis condiderat, vt illo audiente arcana omnia Sfortianique animi recessus, quæ Tabernius ignarus fraudis ingenuè proferebat, regi Gallo proderentur. Quæ res, sicuti Bernardus Oricellarius, qui tum Florentiæ pub. consilijs interfuit, in historijs asseuerat, Ludouico apud Carolum incertæ voluntatis vel perfidiæ ignominiam conflauit. Postulabat Ludouicus à Medice Florentinisque, ne Alfonsum contra se iuuare vellent, nec cum eo commiscere res suas properarent: coactum se minis atque iniurijs Aragoniorum, aduersus eorum vim externa præsidia comparare, quibus dignitatem atque salutem tueretur. Non esse se adeò insano perditòue consilio, vt Gallorum gentem in Italia dominari velit, quæ sibi in primis magnitudine virium atque ambitione latius imperandi esset suspecta, & maioribus suis infensissima semper extitisset. Posse eos qui & vim & authoritatem ad cogendum haberent, monere ac inducere Alfonsum, vt à vi paranda minisque desisteret, & Mediolanensium rerum tandem obliuisceretur, quarum negocium Aragonijs rationibus esset penitus alienum. Debere Alfonsum fortunæ suæ ac desiderijs abundè satisfactum arbitrari, quòd Neapolitano regno potiretur. Id si Florentini enixè curarent, & Alfonsus salutaribus consilijs obtemperaret, se protinus Gallorum expeditionem interpositis difficultatibus impediturum, foreq;, vti sua industria omnis Italia eo metu atq; periculo liberaretur. Quòd si obdurarent, nec longè prospicere vellent, dum facultatem conseruandæ salutis haberent, se consulturum rebus suis: omnemque eam tempestatem quæ ab Alpibus immineret, pro auertenda clade, in alienos agros effusurum. His fermè sermonibus exceptis, Mattaronius regem proceresque monuerat, vti cautè ac maturè de expeditione acceleranda propter dubiam sociorum fidem deliberarent. Quibus omnibus de rebus, quas superius commemoraui, magna est in ipso rege ac ducibus voluntatum facta commutatio. Nam qui bellũ tantoperè suadebant, pristinum illum ardorem magna ex parte ita remiserãt, vt terrestres & nauales apparatus tanto omnium studio cœpti, præfectis plura admodum tepidè administrantibus intermitti viderẽtur. Eius rei fama Ludouicum vehementer perculit, quum sibi & Ascanio fratri timere cogeretur, Aragonijs iam tum ad gerendum bellum abundè instructis, nisi Carolus eo autumno transire alpes, atque eos inuadere maturaret. Igitur in eam adductus solicitudinem, Galeacium Sanseuerinum ducem generumque suum in Galliã cum ornatissimo comitatu ad Carolum mittit: qui publicè orando, ac priuatim largiendo, magnaque equitum auxilia, plures naues, ingentemque pecuniam in subsidium decreti belli pollicendo, aduersos de se rumores extingueret, regemque et cæteros proceres confutatis suspicionibus, difficultatibusque sublatis pristinæ spei restitueret; atque eos ad superandas alpes, quanta maxima fieri celeritate posset, hortaretur. Quæ legatio ipsius regis atque omnium

erexit

erexit animos: & breui maximum bellicis administrationibus, quæ vel incuria vel vltrò negligenter omnibus fermè locis refrixerant momentum attulit. Nec diu in Gallia cunctatum est: nam longarum aliarumque nauium classis Massiliæ deducta exornataque est: onerarię spectatę magnitudinis ab Armorico Oceano in mare nostrum accitæ: & prima peditum agmina cum nouo, ac ob id maximè formidabili æneorum tormentorum apparatu ad Coctias alpes præmissa sunt. Dum hæc in Gallia parantur, Iulianus Rouereus Ostiensis Cardinalis: qui postea ad Pontificatum euectus, Italiæ & toti fermè Europæ magnorum motuum causam præbuit: dum insidias pontificis perpetui hostis sui vereretur, clam celeri nauigio ab Ostia in Galliam profugit. Eius aduentu regem magnoperè lætatum feruut, quoniam per eum qui potentia atque authoritate inter Patres plurimum valeret, Alexandri pontificis consilia se vehementer turbaturū arbitrabatur. Siquidem pleriq; è Patrib. nō deerant: qui eū vitio creatum dicerent, & propterea quòd sacrosanctum eius dignitatis fastigium sibi pretio quesiuisset, veluti damnatum ambitus lege, omnino gradu pellendum esse iudicarent. Igitur Iulianus, vti erat inquieto vehementique ingenio, apud regem ac proceres pontifici atque Alfonso cunctis artibus odium inuidiamque conflare, concitare eis bellum, victoriam terra marique perfacilem fore polliceri, ac demum, qui militiæ vsus in Italia, quæ consilia & facultates sociorum atq; hostiū essent, earum tum rerū imperitos & rudes Gallos sigillatim perdocere contendebat. Ipse verò Ludouicus iam supra quingentos grauis armaturę equites ad signa vocauerat. Genuę sex triremes, quatuorq; trium milium amphorarū onerarias naues tormētis armisq; instruxerat: coegerat vndiq; pecuniam ad supplenda Gallorū stipendia, & magnam vim omnis generis commeatus, qui terra mariq; diuturno etiam bello sufficerēt, in opportuna loca contulerat. Romę quoq; per eos dies ab Ascanio Cardinale atq; Obegnino, Prosper et Fabritius Columnę: et è Sabella gente, Vrsinisq; aliquot obscurioris nominis duces: itemq; Ioannes Rouerius Iuliani Cardinalis frater cum singulis equitum turmis Regio Sfortianoq; stipēdio addicti: cæterùm iussi nō prius ostentare arma, aut Gallicarum partium nomen profiteri, quàm Ostiæ vel Neptuni ad Antium regia classis appropinquaret, ne ipsi interea: si studiū suum nudarēt, à pontifice atq; Aragonijs, quorum copię iam instructæ in conspectu erāt, opprimerētur. Sed dum Columnij in Vrbe, et in Latio, pręsertim, vbi eorum sunt clientelę, secretis admodum stipēdijs equites cōducunt & deniq; omnia in aduentū Gallorū ad mouendum bellum dissimulanter parāt: Alexander ad oppugnandā Ostiā Nicolaū Vrsinū Petilianū misit. tenebatur enim Iuliani præsidio, summamq; habebat opportunitatem ad suscipiendas Gallorū classes, vrbemq; ipsam obsesso ac intercluso mari, famē & multarū rerū inopia subigendā. Perstitere aliquādiu in fide pręsidiarij, cū Petilianus maiorib. tormentis arcē continēter opugnaret. Verū mox vrgēti vitę periculo adducti, ea cōditione arcē dediderunt, vti senatui Patribusq; publicè custodiēda, donec Iulianus ad officiū rediret, traderetur. Verū non multis interpositis diebus eadē arx, quę multo militū labore parta fuerat, dolis atq; ausu duorū militū recepta est, qui ab Ascanio ac Prospero haud dubiè summissi, simulata amicitia custodē arcis in lectulo quiescentē cōprehenderunt, & Colūnios milites ex cōdicto ab oppido ad arcē cōuolantes præsidiarijs terrefactis introduxerunt. Vnde postea tātis incommodis rē Rom. atq; ipsum pontif. Guerra Monaldus

afflixerit. Conatus est Alexander, qui eam iniuriam doloremque animo sustinere non poterat, Ostiam suis quoque artibus recuperare, Ascanio & Prospero sub specie componendarum rerum fide data in Vrbem euocatis, atque his continuò in Hadriani molem coniectis. Verùm illi paulò pòst carcere sunt emissi, quum ob violatam fidem auxilia à Dijs ac hominibus, & præsertim ab aduentante Carolo per Ludouicum Sfortiam implorarent. Iisdem fermè diebus Alfonsus vt coram de bello consultaret, ad Pontificem, qui tum in Tyburti ad vicum Varronis secesserat, cum duabus expeditorum equitum alis peruenit. Affuere concilio Florentinorum legati, Cardinalesque omnes, prçter eos qui Ascanium secuti, Gallicis rebus fauebant. Ferunt, Alfonsum quum pro se fortiter & magnificè, tum pro Italiæ salute prudenter atque diuinè perorasse, omniumque animos eius oratione ita esse permotos, vt Pontifex nulla interposita dubitatione non modò bellum quod ingrueret constantissimè sustinendum, verùm hostes audaciore consilio, illatis vltrò armis præoccupandos esse decreuerit. Erat apud Alexãdrum Paulus Fregosius Cardinalis Genua ab Adurnijs pulsus. is per Hybletum Fliscum clientesque suos & nobiles aliquot Fregosiæ factionis ciues, qui Adurniorum potentiæ infensi erant, se Genuam eiectis Adurnijs occupaturum pollicebatur, si ante Gallicarum nauium aduetum, ac priusquam Sfortianæ triremes planè exornari, vel maiora præsidia terrestri itinere ab vlteriore Gallia Genuam adduci possent, ipsi expedita classe in Liguriam aduolarent: fore etenim vt ad primum Aragoniæ classis aduentũ cuncti inferioris Liguriæ populi, ipsique Genuenses metu aut voluntate studia commutarent. Nec aliam postea Gallos gerendi belli rationem inuẽturos, si Genua cæterisque peropportunis Liguriæ portubus excluderentur. Itaque Alfonsus Neapolim reuersus Ferdinandum filium, in quo mirifica indoles militaris virtutis eminebat, terrestribus copijs, Federicum verò fratrem toti maritimo negotio præfecit. Cæterũ Petilianus, Alfonsus Daualus Piscariæ Marchio, & Ioannes Iacobus Triuultius, qui tum peregregij duces erant, & postea omnibus bellis cum summa imperatoriæ virtutis laude claruerunt, Ferdinando attributi sunt, vt alacriores in iuuene spiritus maturo consilio temperarẽt. Is è Campania per Marsos & Sabinos Apenninum transgressus, adiunctisq; sibi in Vmbria pontificijs aliquot turmis, per Æmiliam in Fauẽtinum agrum, vt inde Cisalpinæ Galliæ fines inuaderet, contendit. Porrò Federicus è Baiano sinu cum triginta quinque triremibus, & quatuordecim onerarijs, multisque minoribus nauigijs profectus, lenissimis vsus tempestatibus, Liburnum, quod olim fuit Labronæ statio, citra Arni ostium peruenit. Affuere illi Petrus Medices, legatique Florentini, & magna pars ciuitatis studio visendæ classis eò prouecta: certatumque est hinc inde liberalitate atque modestia. Cæterùm repletis omni rerum copia naualibus socijs cum secundi perflarent venti, classis Liburno educta in Lunensem oram cursum tenuit. Erat in conspectu Portus Veneris oppidum, quo si potiretur Aragonius, alios postea eius oræ populos paruo negotio in ditionem eius concessuros apparebat. Id in faucibus Lunensis portus ad læuam positum est, contra eam insulam quæ portui obiecta, ab ipso memorabili Veneris templo, summam olim amœnitatis & religionis famam obtinuit. Hinc sinus ipse admirabili flexu latissimè introrsus aperitur, panditque se ad latitudinem quadraginta stadiorum, ac demum curuatus in plenum orbem, ad portum Erycis & Coruum Lunæ promontorium extenditur,

minores paſsim portus, & tutas vbique ſtationes efficiens, multis procurrentibus in mare apricis collib. quos frequentes riui altioribus delapſi iugis, et nemoroſæ paſsim valles, amœniſsimo quodã naturę ordine diſtinguunt. Medio in ſinu Spedia eſt, oppidũ piſcoſum ac amabili vino maximè nobile. Ad dextram autē non lōgè ab oſtio Macrę amnis, Erycis vicus traiectu admodum recto Veneris inſulam, atq; ipſum portũ cōtrà reſpicit, ab eo qui in Sicilia eſt Eryx haud dubiè cognominatus. Igitur Federicus ad tentandã oppidanorum fidem, Fregoſinũ Pauli cardinalis filium, Aloyſiumq; Rapollũ conſiliariũ ſuum ſingularis induſtrię hominē in oppidũ pręmittit, qui eos ad deditionē faciendam, & Fregoſios, quarũ partium nomē ipſi naturali ſtudio colere conſueuiſſent, portu atq; oppido recipiendos adhortentur: ac moneant ne inani, et mox nihil profutura pertinacia, in ſummum periculũ, quod à validiſsima claſſe ſtatim immineret, ſeſe ac fortunas ſuas deuocare vellent. Pręerat oppido Balbus, qui è Ciſalpina Gallia tranſuerſis Apēnini iugis, eò cum delecta peditũ manu, ſingulari celeritate conuolarat. Cum paulò antè Ludouicus ad famã Aragonię claſsis, ſingulis totius orę oppidis opportuna pręſidia diligēter impoſuiſſet. Is oppidanorũ fidei et virtuti militũ confiſus, reſpondit, eam eſſe omniũ Ligurũ conſuetudinē vt nunq̃ in poteſtatē noui principis voluntate cōcedant, quãdiu illi ſint incolumes qui rerũ Genuę potiãtur. Quòd ſi externa vi aut aliquo ciuiũ tumultu accidat, vt pręſentium rerũ ſtatus perturbetur, ipſos tum abſq; defectionis infamia victorib. cedere, quorũ fortunã ex publico ciuitatis euētu ſequerentur: proinde nō debere ſibi iraſci Fredericũ, ſi ipſum oppido portuq; recipere recuſarent, quum Adurniũ Sfortianumq; imperiũ Genuę, totaq; Liguria vigeret, pro quo ipſi extrema ſuſtinere parati eſſent, ne primi omniũ perfidia aut metu defeciſſe videantur. Dirempto colloquio, Aragonij indignãtes, quòd oppidum muro debile et facultatib. modicũ, tantę claſsis vim atq; impetum morari auderet, confeſtim arma expediunt, triremiũ proras admouēt, cohortes euectę maiorib. ſcaphis ſub ſignis in proximum litus deſiliunt, atque oppidũ terra mariq; vno tēpore expugnare adoriuntur. Contrà oppidani miſti militib. frequentes in muro eſſe, egregiè omnes propugnare, in claſſem è propugnaculis faces ac tela omnis generis iaculari, in ſubiectos qui ſcalis aſcendere conabantur ingētia ſaxa prouoluere: ipſæ mulieres ſingulari audacia in murum arma, tigna, lapides cōportare, ſolari ſaucios ac defeſſos, ac demũ cuncta nullo virili officio prętermiſſo, laborantib. ſubminiſtrare. ipſe Balbus ingenio velox et manu prōptus, huc et illuc pugnando atq; adhortando ferebatur. Tormenta minora pro ea copia quã nactus erat idoneis in locis, vnde hoſtiũ milites qui deſcenderãt, et turbę nauales deſtinato feriri poſſent, induſtriè collocabat: neq; interim tormēta maiora nauib. emiſſa ceſſabant. Aragonijq; admotis triremiũ proris certatim in terrã deſilire conabãtur. Sed oppidani nouo aſtu, authore Frandaia prędone inſigni, à quo demũ ſene locus littoris cũ riſu nobis oſtētatus eſt, ſcopulos ſaxaq; de induſtria, ad exiliendũ in littore antiquitùs collocata, multo ſeuo cōſperſerant, ita vt milites ſaltu incitati deſilire properãtes, labentib. extemplo veſtigijs in mare, interq; eminētes petras cũ ſumma propugnantium voluptate, & multo omnium riſu prępedientib. armis laberentur. Pugnatũ eſt continēter horis ſeptē pari vtrinq; virtute. Verũ ingruēte nocte, quũ Aragonij, qui & iniquo loco, & ſine idoneo apparatu pugnauerant, fruſtra omnes aditus pertētaſſent, nonnulliq; eorum occiſi, plures cōſauciati, cę-

teri æstu & labore defatigati essent: & Iulius Vrsinus qui cohortibus præerat, lapide ictus prælio excessisset, se ad naues relicta oppugnatione receperunt. Ea nocte quæ secuta est, Federicus, sublatis anchoris Clauario vico classem appulit; mox inde citata remigatione in Rapallinum sinum profectus est. In eo situm est Rapallum oppidum ædificijs admodum frequens, quod æquali ferme spatio à Delphini portu & à Segesta Tiguliorum distat. Id in duas regiones diuiditur, quarum altera vocatur Guelpha, altera autem Gibellina à vetere factionum appellatione, quibus sese Ligures omni tempore ad lethalem insaniam exercuerunt. Aragonij nemine impediente expositi in terram, celeriterque eiecto præsidio, quod paucorum erat militum, oppidum occupant: idque tumultuario opere ad sustinendum hostium impetum, quod sine muro erat, communire celeriter parant. Nec multo labore milites montaniq́ue homines, quos Hyblettus & Fregosinus e proximis castellis euocauerant, munitiones circumtulerunt. Erat earum ratio sicuti tum optima, ita nunc maximè ridenda. Furcis enim crassioribus solo defixis, ita vt ad vmbilici mensuram extarent, longissimæ trabes continuato ordine confixæ clauis imponebantur. His se ab omni repentino hostium incursu tutos ac munitos esse antiquiores existimabant, ac pro his tuendis, cum eas transcendere aduersarij niterentur, acerrimè præliari consueuerant, felici admodum tempestate, qua militum virtus nullo tormentorum obiecta periculo ex ipsis virium & dextrę fortis operibus veluti ludicro in spectaculo certa cum laude notabatur. At Genuæ cum multo anteà de hostium classe cognouissent, terra mariq́ue arma parabantur. Iamq́ue Aurelianus Ludouicus, qui primus alpes fuerat transgressus, ab Asta Colonia suæ ditionis Genuam peruenerat: eumq́ue fuerat subsecutus cum septem Heluetiorum cohortibus Antonius Basseius, quem à Magistratu in Heduis gesto, Diuioni Bailiuum vocabant. Is & Germanicam callebat linguam, & summus artifex tractandis Heluetiorũ ingenijs habebatur. Antonius quoque Maria Sanseuerinus inter Sfortianos duces egregiè strenuus, alam vnam equitum, & cohortes duas veteranas adduxerat. Adhæc onerariæ duodecim, & decem & octo triremes militibus complebantur: eaq́ue tum apud omnes erat opinio, Aragoniam classem quæ remigio tantum valeret, posse à maximis atque validissimis Ligurum Gallorumq́ue nauibus facilè superari, si aliqui ab Occidente perflarent venti. Nam per eos dies tanta malacia vbique fuerat, vt in ea maria mirabili tranquillitate constrata, nulla penitus facultas educendæ classis alicuius auræ beneficio præberetur. Neque ea res Federicum vel Aragonios trierarchos fallebat, qui ne classis aduersis Austri vel Africi flatibus in intimum sinum adigeretur, quo in loco effugijs desperatis omnino pereundum foret, exposito statim exercitu, ac prouisa maris commutatione, triremes in altum extulerant: vnde hostilis classis motum euentumq́ue suorum, qui ad oppidum castra habebant, parati in vtriusque fortunæ consilium despectarent. Porrò Adurnij & cęteri Galli duces, postq̃ Aragonios ad Rapallum considere nunciatũ est, inter se rei gerendæ munia partiuntur. Aurelianus classem conscendit, in altumq; eam promouet, vt implendis velis terrestri aura potiatur: reliqui copias educunt, & prout libido cuiq; fuit, Itali fermè omnes terrestri itinere, Heluetij lembis actuarijsq; nauigijs Rapallum proficiscuntur. Id abest à Genua xx. passuũ milibus, verũ iter adeò cõcisum, cõnfragosumq; est, adeoq; angusti in arduis rupib. calles existunt, vt equites armatos, nisi summa cũ difficultate no-

cultate no-

non admittant. Peruentum est in conspectum Aragoniorum, magna adhuc superante diei parte, quòd per noctem & vitandi æstus & fallendi hostis causa iter illud tempestiuè confecerant. Erat proxima oppido satis lata planities, vbi quum duces castrametari inciperent, quippe qui ea nocte conquiescere, & inalbescente cœlo recreatis militibus hostes adoriri decreuerant, nata est paucorum audacia & temeritate occasio committendæ pugnæ, sicuti plerunque accidit, vt prælia casu potius quàm certo ducum decreto conserantur. Sfortiani nanque milites in proximum hostilibus castris tumulum ad tendendum processerant, vt ante alios pro gloria inter prima pugnæ pericula decertarent, quòd vniuersi agminis frontem ipsaque principia, propter inueteratam bellicæ laudis opinionem, tot asperis quæsitam bellis, sibi deberi honoris loco existimabant. Id non tulere Prætoriani, quòd sibi nimia sociorum arrogantia probandæ virtutis atque operæ facultas eriperetur: cum præsertim in oculis Genuensium, ac ipsius Ioannis Adurnij ducis sui, apud quos tot opima stipendia ociosa in pace meruissent, pro laude saluteque foret dimicandum. Erant ij quadringenti fermè veterani omnes & gladiatores eximij, qui sæpius in acie singularique certamine fortiter pugnando, spectatę virtutis famam ac vberiora stipendia fuerant consecuti. Sumptuosæ omnibus vestes, & splendida arma conspiciebãtur, vtpote qui vrbanæ militiæ assueti, nihil ad ornatum prętermittebant. Videre erat penulas militares coccineas aureis circundatas limbis, argenteos passim gladiorum capulos, inaurata scuta, thoraces serico purpuraq; contectos: ita vt milites qui hodie modico & vili admodum corio pro veste cõtenti sunt, despiciendi tanquam egentissimi eorum recordatione videantur. In his erant Antonellus Potentianus, Beuilaqua Insuber, Frãciscus Nardous, Auanzinus Cassiana, Thomas Firmanus, Honofrius Calaber, ipseque Salernitanus cognomento Prauus, & complures alij insignis audaciæ centuriones, qui ordines superioribus bellis in Italia duxerant. Ii itaque cùm tota acie fremerent, eumque locum sub ipsis hostium munitionibus à Sfortianis occupari vehementer indignarentur, raptim omnes vesano gradu, ac vix seruatis ordinibus vt æquiorem supra Sfortianos locum antecaperent, versus castra hostiũ contenderunt. Nec dubitauere Aragonij, rati eos ad oppugnandas munitiones approperare, quin continuò erumpendum & collato pede reprimendam subeuntium audaciam iudicarent: quoniam & ipsi temeritate persimili intra munitiones repugnare parum decorum putabant: præsertim quum amissum decus ad portum Veneris, egregio aliquo facinore edito resarcire cuperent ad retinendam virtutis opinionem, quam de se apud omnes iactantius prædicando tota ea nauigatione præbuissent. Nec mora, disiectis statim trabium repagulis, patefactoque exitu, infestis signis euolauerunt. Accinxere se prælio Prętoriani, quanquam Aragonios munitionibus egressuros esse minimè putarãt, concursumque est inopinantibus omnibus, ac diu maxima contentione dimicatum. Vtrique duces quorum nullum eo die fuit imperium, postquam neq; arte, neq; consilio, sed promiscua temeritate omnibus locis pugnabatur, summittendo auxilia, adhortando quos regere non poterant, ac demum ipsi capessendo pugnam periculo suorum militum occurrere nitebãtur. Ad extremum Aragonij neque Sfortianorum virtutem, neque Prætorianorum impetum tulerunt: loco etenim pulsi, & deiecti eo ponte, qui diuersas oppidi partes interfluente riuo disterminat, terga vertere. Fusos fugatosq; totus exercitus per-

ruptis eorum munitionibus persecutus est, ingensque eá die pro numero hostium cædes facta. Nam Heluetij qui tardius aduenerant, stratos à Prætorianis & vulneratos barbara crudelitate mactabant. Ab his quoq; nobilis captiuus, quem Aloysius Fliscus vnus è ducibus in equi clunes sustulerat, vt in pacatum abduceret, cum maximo ipsius consessoris periculo trucidatus est: quanquam Aloysius sua claritate omnibus notus esset, vt qui Genuæ cunctis interfuerat cõsilijs, & tum magna aduersus Aragonios fratremque Hyblettum auxilia montanorum adduxerat. In eo tumultu Hyblettus ipse prælio effugiens cum ea manu agrestium, quam ex ditionis suæ castellis accitam circa se prę sidij causa habebat, asperis inusitatisq; tramitibus, per Lauanię amnis, quæ Entella olim fuit, valles montesq; profugit. Iulius Vrsinus Fregosinusque vulnere tardatus, & Orlandus pariter Fregosius capiuntur, magnaq; Aragoniorum multitudo proiectis armis dedita est. Pauci ex victoribus interfecti, sed in his Auanzinus Casiiana inter fortissimos centuriones annumeratus, & ex Sfortianorum Prætorianorumque numero supra sexaginta grauiter vulnerati discessere. Hinc ad prædam discursum, totumq; oppidum nullo discrimine amicæ partis ab Heluetijs direptum, nullum Aragonijs ad mare, nisi paruorum admodum lemborum beneficio effugium patuit. Quoniam Federicus ab alto Ligusticas conspicatus naues, quæ secundo vento ferebantur, & iam tormenta procul euibrabant, in pacatiora littora ad Arni hostium & Liburnũ retrocesserat: vnde mox etiam aduerso rerum euentu consternatus Neapolim repetiuit. Fuere tum complures, qui eius amplissimę classis tanta impensa tantoque studio comparatæ, vanos conatus & fœdum exitum riderent. Sed contrà nõ deerant vsu rerum periti atq; prudentes, qui nullis addicti partium studijs omnibus lugendum esse iudicarent, quum ab his rerum initijs supremas ac miserabiles ruiturę mox Italię clades ominarentur. Profligatis Aragonijs, exercituq; Genuam reuerso, cum maximo externorum militum discrimine in vrbe tumultuatum, cum Heluetijs Gallisq; prædam venditantibus, Rapallini vestes, vasa, supellectilemque suam passim agnoscentes, implorato ab amicis, affinibusq; auxilio, res suas repeterent. Hinc ab iurgijs ad arma populari furore discursum est, punctoque temporis diuersis in vrbe locis nonnulli ex Heluetijs et Gallis trucidati: proculdubioque ea die externum militem incitatæ plebis insania deleuisset, nisi Augustinus atq; ipse Ioannes cũ prętoria cohorte in publicũ egressi, circũmissis pręconib. audacioribusq; correptis, atq; his protinus ad exemplũ laqueo suspensis, iratę ac sęuientis multitudinis impetũ repressissent. Rapallinę victorię nũcius, et Ludouicũ incredibili affecit lętitia, & Carolũ veluti certò iam victoriæ omine accepto, ad maturandum in Italiam solicitauit. Iam tota fermè Heluetiorũ multitudo per Graias Alpes in Vercellẽsem agrũ descenderat: & Obigninus cũ valida eorũ manu atq; ala sua Britannica, & trecentis fermè Gallis equitibus cataphractis in Flaminiam processerat. Quo paulo antè ad iungẽdas vires Ioannes Franciscus Sanseuerinus Calatię comes fuerat profectus. Is tum Sfortianis copijs imperabat, in queis grauis armaturę equites sexcenti, et ter mille pedites veterani censebãtur. Quibus virib. in vnum coactis, vt Ferdinandi conatib. obuiam irent, ad Fossam Giliolã in finib. Ferrariensis agri munitissimo loco castra posuerunt. Hisdẽ fermè diebus Ferdinãdus Tiferno, vbi cũ Petro Medice apud Vitellios hospites fuerat collocutus, mollioríb. Apẽnini iugis in Fauentinum agrum transcẽdit. Erant eius copię eque-

stres fermè omnes, equorum virorumque robore præstantes, & apparatu longè omnium ornatissimæ. quibus vt primùm in Æmiliam est deuentum, conscriptis vbique cohortib. supra sex milia peditum adiunxit ex Bononiensibus, hisque populis qui Anemonis vallem & sinistrum Apennini latus incolunt. Eorum erant præfecti viri fortes, Dionysins Naldus & Vicentius eius frater. Præterea aderant Guido Vrbinatium & Ioannes Sfortia Pisaurensium reguli. Accessere quoque ex pontificijs tres equitum turmæ, Serræ Hispani nobilis ductu. ex Florentinorum quoque copijs quadringenti vtriusque armaturæ equites, quibus Annibal Bentiuolus imperabat. His viribus Ferdinandus in Parmensem agrum irrumpere se posse crediderat, adiuuante vel permittente Ioanne Bentiuolo, quem iam Alexander Pontifex à Ludouici Galloruumq; amicitia magna ex parte diuellerat, cùm Galeacio eius filio purpurei galeri honorem, cæteris item filijs vberiora stipendia promisisset. Verum Bentiuolus ob res in Liguria infeliciter motas, & Federici fœdam fugam: itemque Caroli celeriorem opinione omnium aduentum, & Obignini Calatinique præsentes exercitus, quando ex ipsa belli fortuna hominum voluntates facile permutantur, omnem initi eius consilij cogitationem abiecit. At Ferdinandus ab Sapi amne vbi per aliquot dies castra habuerat, in Fauentinos campos eo consilio progressus est, vt cum primum dimicandi facultas præberetur, statim cum hoste confligeret, quòd & regem transire alpes, & se mox imparem eius virib. si Galli Sfortianique tota belli mole simul incumberent, futurum esse intelligebat. Contrà Obigninus et Calatinus, qui illa eadem tempestiuis admodum consilijs prouidebãt, ne inuiti ad summæ rei certamen traherentur, obnixè studere in palustribus semper ac fossa munitis locis castrametari. ostentare tamē copias ad famam opinionemq; hominum retinendam, sed aciem nisi loco hostibus iniquo nunquam explicare, ita vt tantùm ab leui armatura quotidie pugnaretur. Oblata tamen est occasio haud semel prælij committendi non longè a Sanctæ Agathæ oppido, quum vtriq; duces ex itinere in proxima prata processissent: quæ tametsi pluribus fossis à cultoribus perductis & directis ad lineam salictis aliqua ex parte erant impedita, tamen ad confligendum satis opportuna videbantur. Intererat fossa mediocris inter vtranq; aciem: hanc vt Aragonij transirent, Obigninus & Calatinus expectabant, quippe qui illuc eo se consilio venisse meminerant, vt Ferdinandum, si in Æmilia moraretur, leuibus prælijs distinerent, nunquam vniuersæ pugnæ aleam subirent: sin in Galliam Cisalpinam ire contenderet, ipsi ijsdem vestigijs abeuntem persequerentur. Petilianus autem, vt ab aduersarijs trãseundi initium fieret, opperiri, & se minimè commissurum dicere, vt in ripis impeditæ fossæ de Neapolitano regno dimicaretur. Vir enim natura cautus, & minimè pugnax, qui prouidere potiùs ne vinceretur quàm alios superare didicerat, quum Italis Heluetios pedites anteferret, Sfortianos suis pares, Gallos vero equites, quorum virtus adhuc erat incognita, si non optimos, longè tamen acerrimos putaret, et tormenta ænea, qua parte Galli plurimum valere dicebantur, maximè vereretur, nullo modo vt vniuerso certamine confligeret adduci poterat. Contrà Triultius, & acer & pugnæ auidus, Heluetios ab se Rhenatoque fratre paucis ante annis supra Domossulam iusta acie superatos commemorare. Italos equites Gallis omnibus terrori esse, cum ipse in Gallia regulorum bello iuuenis interfuisset, abundè testari: tormenta in acie quòd ancipiti cum periculo emittan-

tur, nullo propè vsui fore demonstrare, ac demum si manus consererent victoriam polliceri. Quòd si cuncta pericula, quæ ab infinitis penè casibus oriri possent, pensando ac dubitando occursura sibi arbitrarentur, vincēdi occasionem per incuriam amitterent, ac paulo pòst tantis hostium copijs, quæ rege duce ab alpibus imminerent, futuros impares, & mox regnum cum summo ignauiæ dedecore, quando nulla reliqua spes salutis nisi in turpi fuga futura esset, amissuros. Sed Ferdinandus quanquā Triultij præsaga mente de belli exitu proloquentis authoritate moueretur, Petiliano tamen assensit, ne ipse qui pugnandi studio deflagrare videbatur, si aduersam prælij fortunam experiretur, spreto cauti ducis consilio, inexpiabilem funestæ temeritatis infamiam apud Alfonsum patrem, ipsumque pontificem subiret. Itaque in munitiora loca ab vtrisq; concessum. Sequentibus verò diebus quum Triultius parandę victoriæ facultatem, ab his qui innatum timorem prudentiæ nomine contegerent, amissam quereretur, eiusque sententiæ Alfonsus Piscarius accessisset, & Petilianus à Bartholomeo Liuiano familiari suo (is tum alam equitum ductabat) qui postea summos militiæ honores adeptus est, quotidie oppugnaretur, vt cunctari desineret, & rem prælij fortunæ tandem committeret, decertare statuerunt. Sed à conserendo prælio aliena mens hostibus fuit. Nam tametsi per præcones ad pugnam prouocarentur, nunquam tamen castris copias eduxerunt, sic vt ludificati varijs artibus Aragonios, quum leuis eorum armatura propius munitiones accessisset, emissis subitò pluribus tormentis eam inde cladis metu recipere sese, & confestim terga dare coegerint. Liuianus tamen triduo pòst, alam vnam Gallorum equitum longius à castris ad sanctæ Agathæ oppidum progressam noctu adortus, cæsis captisque pluribus equitibus, magna ex parte deleuit. Cæterùm Ferdinandus postquam hostem inuitum non posse elici ad pugnam videt, ad Fauentiam promouet castra, eaque sub ipsis mœnibus latissima fossa, per quam Anemonis partem corriuarat, alijsq; præaltorum aggerum magnis operibus communit, vt amicæ vrbis copijs vtatur, tutoque in loco Germanorum auxilia, quæ sibi è Sueuia & Vindelicia adducebantur, expectet, atque interim ad motum aduentantis Galli regis, vti pater ac Alexander monuerant, iussa capessens, melioris fortunę consilia subsequatur. Interea Carolus è Gratianopoli Cottijs Alpibus in Italiam transmisit. Fuere olim Cottię quæ nunc montis Genebræ culmina nuncupantur, vt aliâs diffusè monstrabitur, quum ipsis Alpibus, sicuti & cæteris orbis terrarum clarioribus locis, pro recentibus, & semibarbaris nominibus antiquiora vocabula passim reddemus. Descendentem Asta Colonia excepit, omnique rerum copia abundantibus eius regionis oppidis, milites sese largè & gratuitò recrearunt. Processerat Astam vsque honoris causa Ludouicus, vxorem Beatricem cum lectissimis Insubrum fœminis adducens, quibus rex iuuenis oblectaretur. Sed is non multò pòst ad insoliti cœli commutationem aliquandiu vehementi morbo conflictatus est, quum erumpentes pustulæ, vti sæpe pueris accidit, artus & faciem defœdassent. Verùm mitescente Autumno, & recepta subinde valetudine, Ticinum vrbem, quam recentiores Papiam appellarunt, cōtendit. Ibi regio apparatu, & exquisitis honoribus à Ludouico in arce susceptus est. Laborabat tum suprema valetudine Ioannes Galeacius, adeoque infelix iuuenis lento atque tabifico morbo erat confectus, vt non viribus, quæ iam nullæ erant, sed ipso vno desituri mox spiritus vigore regeretur. Is Carolo,

rolo, qui ad lectulum acceſſerat, vti ægrum officij cauſa humaniore alloquio ſolaretur, lachrymans, veluti mox imminentibus fatis conceſſurus, Franciſcum Bonamque liberos magnopere commendauit. Nec multò pòſt Carolus accepta à Ludouico pecunia, exercituque ex Mediolani officinis omni caſtrenſium rerum copia inſtructo, peditib. ſecundo amne deuectis, & equitatu terreſtri itinere præmiſſo, Placentiam profectus eſt. Inde per agrum Parmenſem ad Apenninum eſt peruentum, iugisque haud multo labore ſuperatis ad Pontremulum poſita caſtra, quod Macræ amni impoſitum deſcendentibus in Aetruriam per Apuanos Ligures primùm occurrit. Erat Pontremuli præſidio Badinus Inſuber cum trecentis Sfortianis: qui quum fortè ad amabilis vini tabernam ab leui verborum contentione ad acriora iurgia cum Heluetijs deueniſſent, & vti ipſi erant expediti cum ſcutis & gladijs, aliquot Heluetios in anguſtijs viarum prælongis ſuis impeditos contis trucidaſſent, aliquanto pòſt ſupremam oppido calamitatem pepererunt. Cæterum Carolus motis inde caſtris ſecundum Macram amnem, præterque Papirianas foſſas, quæ Foſſæ nouæ oppido nomen dederunt, Sergianum profectus eſt. Creuit Sergianum ex ipſis Lunæ antiquæ vrbis ruinis, quum incolæ peſtilenti eius litoris aura, quæ maximè ad Macræ oſtium vergit, vehementer offenſi, ædificia in editiorem locum ſubduxiſſent. Id primùm Florentinæ ditionis oppidum erat, eoque Paulus Vrſinus præſidij cauſa peditum atque equitum manum paulo antè præmiſerat. Interea Gilbertus Mompenſerius, qui primum Gallorum agmen ductabat, Caſtellum nouum ex itinere tormentis aggreſſus expugnauit, præſidijſque præfectum Angelum Cencellum, & ad vnum eius milites trucidauit, præmiſsisque ad mare longo circuitu equitum alis, Franciſcũ Montedolium cum cohorte Sergianum properantem, improuiſo equitum incurſu, protritis occiſiſque omnibus fermè peditibus, intercepit. Quibus de rebus magnus adeò Gallorum metus omnibus eſt incuſſus, quòd ab his non more Italico humaniter, ſed barbara crudelitate cruentè admodum geri bellum videbant, vt oppidani atque ipſe Paulus muris viribusque diffiſi, & Petraſanctenſes, qui Fanum Feroniæ incolunt, quum in portis eorum equeſtri prælio certaretur, de dedendis protinus oppidis cogitarint. Erat arx ſupra Sergianum editiore tumulo impoſita, loci natura atq; arte permunita, quam incolæ à Caſtruccio Lucenſium tyranno ædificatam fuiſſe commemorant. Eam quum prolato omni tormentorum apparatu Galli expugnare niterẽtur, Petrus Medices Florentia profectus ad Carolum in caſtra peruenit. Is enim fama celeritateque hoſtium penè obrutus, quum ad eam imminentis maximi exercitus molem ſuſtinendam conſilio ac viribus ſe imparem cerneret, voluntate commutata ad promerendam regis gratiam, ſe cuncta vti imperatum foret facturum, traditurumq; Aetruriæ vrbes, arcesq; omnes pollicitus eſt, modò incolumi dignitate in fidẽ & clientelam à Carolo reciperetur. Timebat enim vehementer rebus ſuis: quoniã Laurentius & Ioannes eadem Medicea orti familia apud regem in honore erant. qui paulo antè quum nouis rebus ſtuderent, Petri potentiæ infenſi, aduerſus eum coniurauerant, detectisq; eorũ conſilijs, quòd Petrus proprio ſanguini parcendũ eſſe putauerat, ruri tantũ pub. iudicio relegati fuerant. Mox verò deſcendentibus in Italiam Gallis noua ſpe inducti, et veteribus innixi conſilijs ad Regẽ profugerant: ac tũ maximè apud ſingulos proceres agẽdo maledicendoq; bellum, inſidias, cunctaq; aſpera Petro molie-

bantur. Cæterùm Petrus apud Fanum Feroniæ cum Brissoneto Belcarioq́ue rebus compositis obuiam profectus regi, comitate militari, & læto admodum vultu in gratiam recipitur. Nec multò pòst missis qui tesseras repetendæ fidei custodibus ferrent, Sergiani, Fani Feroniæ, Pisarum, & Liburni portus arces, regijs præfectis traduntur. Interea Florentinorum legati viri insignes, in quorum numerum Senatus honoris causa Petrum ipsum absentem decreuerat, superuenere, qui amica apertaq; omnia transeunti regi futura publico nomine dicerent, & quantis maximè possent officijs regis animum, detersis ob repudiatam antea eius amicitiam offensionibus, pacatum reddere niterentur. Sed Petrus mox Florentiam redijt domesticorum literis reuocatus, quibus aduersos de eo rumores tota vrbe excitatos, ad famam deditarum arcium afferebatur, proptereaq́ue veteres inimicos in spem nouarum rerum esse erectos: populum fremere, nutare Senatum ex eius facti indignitate permotum: atque ex amicis demum paucos qui audacter inimicorum consilijs obuiam irent reperiri, solicitè admodum perscribebant. Alienauerat ab se Petrus, tametsi præclaro erat ingenio, multorum optimatium animos, quum iuuenili quodam feruore equorum, armorumq́ue studijs & matronarum amoribus deditus, ciuiles curas ignobilioribus ministris demandaret, & perraro quum Senatus cogeretur in curiam veniret, nunquam verò collegiorum magistratuumq; officijs interesset: quorum munia à summis et grauissimis ciuibus implebantur, ac demum Laurentio patri prorsus dissimilis euasisset. Qui vt erat diuina prudentia in regenda vrbe, & promerendis ciuium animis vrbana quadam comitate ciuiliq́ue modestia, pari cum cæteris cultu, sine satellite Rempublicam feliciter, sola ingenij magnitudine fretus adminastrabat. Igitur Petrus quũ principem locum, qui haud facile aliter quàm aut summa vi, aut summa cum virtute atque modestia in libera ciuitate retinetur, neque armis neque gratia sustentaret, ad explorandos ciuium animos, periclitandamq́ue comminutæ iam authoritatis atque potentiæ fortunam, in forum, atque inde in curiæ aream processit. Vbi quum infrequentes amicos, circum se verò infensos multorum vultus cerneret, ac subinde ad Octouiros, qui cum Vexillifero supremæ potestatis magistratũ gerunt, ascendere vellet, à Valterotto Iacoboq́ue Nerlio regionum tribunis, curiæ ianua prohibitus est. mox verò concursu omnis generis hominum facto, & nonnullis arma tenentibus, metu doloreq́ue perculsus, inter fremitum rebellantis populi, & saxa volantia, domum se proripuit. Nec mora veluti vlturus infesti populi iniuriam, thoracem galeamq; induit, familiam armat, & equites quos dudum Paulus Vrsinus pòst deditum Sergianum dissipato trepidantiq́ue agmine ad Gallianam portam adduxerat, euocari atque introduci iubet. Verum quum nunciaretur, Frãciscum Valorium, vnum è legatis, quem ipse apud Carolum paulò antè reliquerat, virum acrem ac turbulentum in foro esse, sublimemq́ue eum in equo concionari, populum incitare, ac demum se armatæ multitudini ad vendicandam libertatem ducem præbere, penitus animo concidit, suspicatus à rege Gallo fidem falli, & salutẽ suam ab eo proditum iri, quòd se abeuntem falsis pollicitationibus onerasse videretur: Valoriumq́ue qui tanta ob id celeritate præcurrisset, inimicorum maximè gentilium impulsu ad se oppugnandum pellendumq; fuisse transmissum. Itaque metu amens, & consilij pariter inops, Paulo Vrsino, amicisq́ue paucis, vt salutis quàm imperij vel fortunarum curam potiorem duceret suadẽtibus, relictis

relictis etiam quibusdam gemmarum loculis, vrbe profugit. Ioannes quoque cardinalis, qui postea desumpto Leonis decimi nomine, summum in re Christiana dignitatis fastigium tenuit, sacerdotis fraterculi cuculla amictus: itemq; Iulianus fratres pari fuga elapsi, diuersis itineribus Bononiam peruenerunt. Interea populus omnis, qui tametsi infestis armis, sęuisque vocibus Mediceos persequẽdo, diuturnæ seruitutis iugum fortiter excussisse videri volebat, aliquanto tamen prædæ quàm libertatis auidior, ad diripiẽdas Mediceas ędes ex omnibus regionibus aduolauit. effractique statim sunt Martiani horti, nobilissima Petri suppellectile instructi. Domus quoque ipsius Cardinalis ad Antonianum templum, sæuientis plebis auaritiæ cessit, tanta auiditate, vt valuæ & cardines impotenti rapientium impetu vellerentur. Ipsa domus Medicea grassantis populi iniuriam non sensit, prohibentibus magistratibus, quòd ea tum summo Petri studio ad regem hospitio excipiendum, auleis, pretiosoque rerum omnium apparatu exornabatur. Nec multò pòst concursu hominum in curiã facto, Petrus fratresque à Vexillifero Francisco Scarsa, ipsisque Octouiris, qui cum eo in curia perpetuò sedent, quique ex amicorum numero, ipsisque Mediceæ familiæ beneficiarijs lecti fuerant, omnibus statim suffragijs, patriæ & Senatus hostes iudicantur. pilæ puniceæ Mediceæ gentis insigne omnibus vrbis locis abraduntur, atrocique admodum decreto adiecto, vti præmium percussoribus eorum foret, bona extemplo atq; auidissimè publicãtur. Nec multum inde in illa ipsa domo, magni Cosmi ingenio ac sumptu extructa, qua Nullum in Italia priuatum ædificium elegantius concinniusque ætate nostra conspicitur, quæque publicum totius orbis nobilitatis bonarumque artium hospitium fuit, à publicis institoribus nobilissimarum opum venaliũ hasta palàm erecta est. Veniere itaque magno Fortunæ ludibrio, præter ingens & pretiosum opulentæ domus instrumentum, statuæ antiqui operis, toreumata, gemmę, varijque lapides admirabili veterum artificum sculptura insignes, vasa Myrrhyna, numismataque auro, ære, argento, queis clarorum ducum effigies inerant, longo atque erudito studio, diuturna in pace cumulata. præterea tabulæ & signa nobilium artificum monumenta: & quod inuidiam plurimum augere poterat, illa tam grandi pecunia tot tantisque doctorum virorum peregrinationibus atque laboribus quæsita, Latinorum & Gręcorum voluminum suppellex celeberrimæ Bibliothecæ. Hanc Cosmus instituerat, auxerat Petrus, & Laurentius postremò, tota penè Gręcia rarissimis libris spoliata: expletisq; tandem studiosorũ desiderijs, magna sui fama claritateq; condiderat. Ita vt plerique mortales eam familiam tanta calamitate indignam, ac iniquè admodũ ab ingratis ciuib. exactam esse iudicarent. Quando eius proceres perpetuo quodã magnificentiæ splendore, ędificando, fouendo ingenia, & pacem opulentiæ parẽtem singulari industria tuendo, patriæ ac ciuib. tantum ornamenti & claritudinis addidissent. Illudq; demum manifestè compertum est, inanem atq; admodũ caducam esse popularẽ gratiam in libera ciuitate dominantib. ciuesq; ipsos dum ex nouarũ rerum motib. libertatem respiciũt, nulla æquabilis imperij, nulla pristinæ amplitudinis, nulla deniq; beneficiorum priuatè vel publicè acceptorũ memoria permoueri. Vsq; adeò autẽ Mediceũ nomẽ cunctis inuidiosum esse cœpit, vt Laurẽtius atq; Ioannes, qui apud regẽ tanq̃ exules fuerant, Petri expulsi gentiles et consanguinei, vt libertatis tuendę studium ostenderent, è marmoreis antiquę domus insignib. pilas deterserint,

substitutaque candida cruce, vti in aliam familiam transeuntibus mos est, Populani abdicato veteri nomine, appellari maluerint. Dum hæc Florentiæ geruntur, Carolus ab Luca, vbi liberaliter exceptus adiutusque pecunia fuerat, Pisas cum exercitu peruenit, cuius aduentus opportunè admodum in spem recuperandæ libertatis Pisanorum animos erexit. Concesserant Pisani multos ante annos diuturno bello victi in Florentinorum ditionem, quum paulo antè cum summa opum amplitudine, tum ingenti rei naualis gloria inter cæteros Italiæ populos, magnam authoritatem rebus præsertim in Syria feliciter gestis obtinuissent. Eoq; magnitudinis rem Pisanam aliquando euectam memorant, vt centum eorum familiæ illustres, totidem rostratas naues priuato sumptu ædificasse, exornatasque ad Ligusticum bellum eduxisse dicantur. Verùm quum bellica virtute & mercaturæ studio, partis diuitijs aliquandiu floruissent, eos demum superbia opulentiæ comes, & natæ continuò ex nimia felicitate intestinæ seditiones, euersa republica transuersos atque præcipites egerunt. Factumque est, vt attritis discordia opibus atque intermissa obiter maritima negotiatione, per diuersa tempora varijs tyrannis seruire didicerint. Ioanne autem Galeacio Vicecomite vita functo, qui longè amplissimo in Italia imperio potitus, post Appianum tyrannum, Pisas in deditionem acceperat: cæpere Pisani iam pridem amissam libertatem respectare, atque eam maioribus animis quàm viribus aduersus Florentinos tueri, qui tum ob veteres causas recentibus etiam odijs accumulatas, in ea ruentis imperij Vicecomitum exoptata occasione, grauissimum bellum intulerant: quo Aucuthus Britannus dux bello inclytus adeò res eorum afflixit, animosque contriuit, vt omnibus belli calamitatibus fracti, destitutique à finitimis victorum arbitrio se dediderint. Mansereque sub Florentino imperio annos octuaginta septem: quo tempore adeò seuerè auareque ab his qui quæstui atque pecuniæ maximè student, imperatum est, vt sub Caroli aduentu nihil eis præter nomen veteresque spiritus, & antiquæ magnitudinis memoriam superesset. Erat inter Pisanos Simon Orlandius vehementi vir ingenio, publiceque & priuatè Florentinorum hostis acerrimus. Is noctu & in occulto cum his ciuibus coeundò, quos maximè grauioribus iniurijs offensos, ac ob id alienato animo paratos ad defectionem existimabat, sæpius publicas calamitates deplorare, ac ostendere quam facilè, si viri fortes & maioribus suis similes forent, sese ab intolerāda seruitute in antiquam libertatem essent vendicaturi. Postremò quòd Gallicæ linguæ erat peritus, se oratorem apud regem & ad perficiendum negotiū ducem futurum alacriter profiteri. Nec diu cunctando deliberandòue ab inclinatis iam ciuibus, num in ea præsentis regis occasione audendum foret, dubitatum est. Nanque Orlandius quum à cunctis certatim amplexaretur ac laudaretur, quòd contempto priuato periculo pulcherrimi facti cōsilium magno animo desumpsisset, ad regem qui tum Mediceis erat in ædibus, cum globo iuuenum ascendit, proiectusque ad genua supplex & lachrymans enarrauit, in quas calamitates erumnasque miserabiles, è florentissimo quondam liberæ ciuitatis statu, Florentinorum sæuitia decidissent: in quorum mores acerbissimè inuectus, vt vndique eis conflato odio rex iuuenis magis ac magis incitaretur, ea maledicendo protulit, quæ tametsi regis animum, magnitudinem nouitatemque criminum admirantem impulerint, à moderato tamen scriptore, ne incerta indefensaque pro veris fidem recipiant, prætereunda videantur. Cæterùm

cæterùm

terum perorante Orlandio, ac regem demississimo gestu interrogante, num qui ad liberandam à tyrannis maximam Italiæ partem venisse velle videretur, Pisanum populum tam indigna seruitute oppressum liberum esse vellet? Carolus more Gallorum alacriter, & iam opportunè fauentium procerum murmure exorto, paucis annuens, sublataque manu id se quod æquum esset præstare significauit. Quæ vox excepta ab his qui intererant, statimque foris omnibus præ lætitia ingenti clamore, FRANCIAM, quod est antiquum liberæ Galliæ nomen, ac Libertatem vicissim ingeminantibus, per vrbem delata, vniuersum populum ad dulce exoptatumque id nomen excitauit. In eo tumultu marmoreus leo Florentinorum insigne in profluentem Arnum præcipitatur, Præfecti autem quęstoresque Florentini vrbe profugerunt. Quibus exactis Pisani ex numero optimatum decuriones viros fortes delegerunt, qui darent operam, ne recepta libertas vlla vi, vllisue hostium consilijs eriperetur. Quod si tanta felicitate atque fortuna ipsam libertatem tueri Pisanis datũ foret, quanta eam constantia atque virtute postea per sexdecim annos defenderunt, bellum profectò quod statim secutum est, neque pertinacium ciuium fregisset spiritus, neque finem eorum opibus vnquam imposuisset. Accidit autem memorabili casu, vt eadem hora, qua Florentini Mediceos patria domoq; pellebant, ipsi quoque à Pisanis pari asserendæ libertatis desiderio pellerentur. præclara quidem cum laude Galli regis, qui non minus æquitate atque iustitia, quàm virtute bellica magnus, duabus nobilissimis Italiæ vrbib. inauspicatam propè, & nullo hercle negotio libertatem attulisset.

FINIS PRIMI LIBRI.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER II.

AT Carolus, Antracio viro forti cum delecta Gallorum manu Pisana in arce constituto, cæterisque deditarum arcium præsidijs pari diligentia confirmatis, Pisis profectus ad Signinum pontem sexto ab vrbe Florentia lapide Arno impositum, tertijs castris peruenit: sollicita admodum ciuitate tanti exercitus metu, quod non omnino inanis rumor increbuisset, regem Mediceos in patriã incolumi dignitate moderati principatus esse reductũ rum. Nam Brissonetus atque Belcarius, Philippusque item Bresius Allobrogum reguli frater, regij cõsilij principes, eo atroci facto, quo Petrus patria pulsus ac hostis iudicatus fuerat, regiæ fidei maiestatem vehementer lædi testabantur: disserebantque eum qui sese atque arces optima fide tradidisset, ob

idque præclara ipsorum sponsione amicus fuisset appellatus, vt patriæ & penatibus redderetur, omnino esse reuocandum. Probabat id rex iuuenis, honesti decoris tenax, nec facilè ex aliena iniuria nominis sui contumeliam ferens. Iamque Fortuna nouos ludos Florentinis editura videbatur, nisi Petrus qui parum læto vultu cum fratribus à Ioanne Bentiuolo exceptus fuerat, è Bononia sibi timens, nimis celeri desperatione Venetias profugisset. Cæterùm Carolus apud Signiam rebus per legatos, qui frequentes aduenerant, magna ex parte compositis, Florẽtiam armatus ingreditur. Magistratus cuncti suo ordine, sacerdotesque sacris in vestibus sub vmbella aurea intrantem excipiunt. populus lætis acclamationibus summos honores defert. miratur externi cultus tot equitum agmina, Phalangesq; Heluetias, & ad tormenta ænea transuecta curribus maximè stupet. Sed obiter suspenso animo reputat, quo in discrimine versetur, qui tantam ferocium gentium multitudinem intra mœnia domesticosque lares acceperit. Ea dies funere quoque Pici Mirandulæ immatura morte correpti, insignis fuit, qui ob æterna diuini ingenij monumenta, eruditorũ hominum consensu, Phœnicis cognomentum adeptus est. Rege suscepto, affectoque omnibus humanis honoribus, Florentini de fœderis conditionibus agere cœperunt. certatumque est aliquandiu, & subinde liberi hominis inter armatos vox audita. Quum enim Galli periniquas conditiones dicere viderẽtur, ob idque abnuentibus insolenter obstreperent, Petrus Caponius indignabundus, libellum cõscripti fœderis palàm concerpsit, addens clara voce, postquam Galli vi agere, atque impotenter contendere vellent, nõ defuturos, qui Campani æris sonitu, tubarum cantibus essent responsuri. Sed demum cũ rege fœdus ea conditione percussum est, vt Florentini centum & quinquaginta milibus aureorum nummûm in bellicos sumptus regem iuuarent. Ipse eas arces quas Petrus tradidisset, intra certum tempus restitueret. libertatem quã tunc recepissent, egregio studio tueretur: neque Mediceos gratia foueret, neq; Pisanos iuuaret auxilijs. Sic, vt Carolus aræ maximi templi admotus, solenni sacramento iuraret, se integra fide præstiturum quod ex fœdere promisisset. His confectis reb. epistolas sub edicti nomine per omnem Italiam perscripsit, quibus testatus est, se venisse ad liberandos seruitute populos, bellumque in Græciam aduersus Turcarum gentem, ac ipsos communes Christiani nominis hostes transferendum: propterea se nemini nociturum: pacatò facturum iter: & quæ alendo exercitui necessaria forent, præsenti pecunia persoluturum. Dum hæc in Ætruria geruntur, Obigninus & Calatinus in Æmilia copijs atque animis aucti, ad Mordanum Forocorneliensium castellum processere. Castellani persuasi à Marino Mercatello Catharinæ Sfortiæ præfecto, qui præsidij causa aliquot armatos introduxerat, portas clauserant, ac muro fossisque confisi Gallos oppido excidium, ni statim reciperentur comminantes, lapidibus ac sagittis summouere cœperant. Ea iniuria accensi Galli elatis animis nequaquam ferentes, quod tantulum oppidum, tanti exercitus impetum sustinere auderet, tormenta promouent, muri partem deijciunt, et fossam transcendere conantur. Sed ea re parum prosperè tentata, aliud consilium capiunt: quoniam fossæ multitudine aquarum stagnantes, neque superari nisi certo cum periculo, neque extrahi sine multo militum labore poterant. Tormenta itaque contra portam dirigunt, vt tolonem trabem, cui pons subductilis ad subleuandum cathena suspenditur, tormentorum pilis effringerent. Ac

ciditque

ciditque vt ad vnum atque alterum falconis ictum, cathena trabeque perfractis, pons ipse concideret, irrumpentibusque Heluetijs & Gallis, oppidum extemplo caperetur. Tantus porrò certatim incumbẽtium impetus fuit, vt multi à lateribus in fossam decidẽtes, sed multo plures ipso prementium pondere ruptis pontis asseribus præcipitati in præaltos & limosos fossæ gurgites, fœdè perierint. Nec mora Galli amissorum commilitonum dolore concitati, vt cæteros vno crudeli exemplo à simili pertinacia deterrerent, præsidium oppidanosque omnes ad vnum, quibus neque latebræ, neque Deorum templa in quę confugerant profuere, inusitata rabie trucidarunt: ita vt neque senibus, neque fœminis, neque ipsis, crudele visu, pueris barbara feritate pepercerint. Cuius inhumani facinoris fama peruagata totam Italiam, sicuti maximo terrori omnibus fuit, ita Gallorum genti, quam plerique moribus nostris non omnino dissimilẽ putabant, incredibile odium cõcitauit. Mordano amisso, Catharina miserabili suorum clade perculsa, Ludouico etiam patruo plurimum impellẽte, Aragoniorum partes deseruit. Iisdem fermè diebus Ioannes Galeacius diuturna valetudine conflictatus Ticini vita excessit. Eo nuncio accepto, Ludouicus qui regem in Lunensem vsque agrum fuerat comitatus, Mediolanum aduolauit, vbi iustis insigni pompa funeri persolutis optimatum consensu ad imperium euectus est, qui in tãto rerum motu imperij summam infanti minimè deferendam esse dicebant, quanquam illud Francisco Ioannis Galeacij filio certo successionis iure deberi videretur. Fuere ea tẽpestate complures qui Ioannem Galeacium lentis atque mortiferis potionibus ab eo pernecatum fuisse putarent. quod fortasse nobis pro constanti esset affirmandum, nisi eius ambiguæ rei indicia, fallacibus innixa coniecturis incertam admodum opinionis fidem, curiosis etiam medicis reliquissent. Deberi etenim sibi imperium Ludouicus prædicabat, quod ipse natus esset, dum Frãciscus pater Mediolano virtute parto potiretur. Contrà Galeacium, qui ætatis prærogatiua inductus defuncto patri successisset, in humili adhuc parentum fortuna genitum, atque in Firmana Piceni arce susceptum, præpostera successione principatus, Fortunã, in qua neque Dij neque Fata eum nasci voluissent, respicere minimè debuisse. Diplomata quoque aliquanto post à Maximiliano Cæsare, trecentis milibus aureorum nummûm impetrata, quibus Ludouico liberisq; eius speciosis admodum titulis, Mediolani, finitimarumque vrbium imperium, augusta Cæsaris authoritate adiudicatum est. Ferdinandus aduersis Aethruriæ motibus perculsus, simulque permotus Catharinæ defectione, quòd medijs ditionis eius in finibus erat, Obigninumque et Calatinum aduentu nouorum militum firmiores factos appropinquare cognouerat, ad Castrocarium, quod olim in Apennini radicibus Salsubium fuit, retrocessit. Id iter per vias multo luto ac frequentibus saxis impeditas, noctemque cum tenebris tum sęuis etiam imbribus fœdam, maxima cum trepidatione laboreque confectum est. Nec Salsubiani portas aperuere, qui paulo antè singulari studio eum omnibus rebus adiuuerant: vixque Ferdinandus alimenta afflictis inedia militibus impetrauit, quæ ægrè etiam, prius accepta pecunia, canistris & funibus è muro demittebantur. Adeò enim mobilis ac infida populorum natura est, vt facilè quos desertos à Fortuna conspexerint, statim soluto pudore destituant. A Salsubio in Cesennatem agrum digressum, missusque Petilianus ad Cesennatium Senatum, qui daret operam, vt ab his prouiso commeatu, designatisque hospitijs,

exercitus intra mœnia reciperetur. Exulabat tum Cesenna Guido Guerra, vir factiosus, & bello acer, qui multos in vrbe amicos clientesque habebat. Hunc Obigninus & Calatinus idoneum rati per quem ad introcludendum Ferdinandum Cesennam occuparent, pecunia, armis auxilijsque instruunt: ad tentandos ciuium animos maturare iubent: ad certum itineris spatium Fracassam Sanseuerinum cum ala equitum, qui subsidio foret, subsequi, adesseque præcipiunt. Guido qui suos fecerat certiores, & tempus patrandæ rei constituerat, primo aduentu à Bartholomæo Notario Guerrianę factionis homine introducitur: tota vrbe ad Guidonis vocem tumultus exoritur: factiosi arma corripiunt. quorum fulctus auxilijs Guido in prætorium curiamque aduolat: Petilianum de commeatu cum Decurionibus deliberãtem iniecta manu capit, custodiendumque ipsis senatoribus tradit. Erat perturbatus rei nouitate Senatus: nihil publicè in repentino casu consuli prouiderìue poterat, quum quisq; domum, liberos, fortunasque suas in eo periculo potius respiceret, quàm quale quantumque facinus esset admissum intueretur. Nam dum Petilianum à ciue capi in conspectu Senatus, & Aragonios qui ingressi cum Petiliano erant, capi dispoliarique permitterent, manifestè à Romano Pontifice rebellabant. Iam tota fermè ciuitas Guidonis, Gallorumq; signa sequebatur, quum Alfonsus Daualus & Liuianus his rebus cognitis, cum delecta equitum peditumq; manu Cesennam per arcem Ioanne Caroccio custode pontes extemplo demittente, ingrediuntur. committitur repente prælium media in vrbe. Ipse Guido ingenti protectus scuto, cum paucis familiaribus fretus viarum angustijs Aragonios sustinet: mox auctus nouis clientium militumque subsidijs, eos lõgius propellit. Porrò Aragonij superuentu Germanorum, qui dudum è Venetia nauibus transuecti in castra peruenerant, pugnam instaurant. Daualus & ipse pedes ante alios insignis, cominus cum Guidone congreditur; acriter vtrique contendunt. Gothifredus & Gaspar Germani cohortium præfecti, impigrè prælio succedentes vulnerantur: multi cadunt, vtrisque ex omnibus locis auxilia, sed maiora Aragonijs aggregantur. Postremò, quum Fortuna sæpius, modò his modò illis victorię spem ostendisset, Guerriani virtute Germanorũ pulsi disiectique cum magna cæde in fugam vertuntur. Ipse Guido per tumultum à suis in equum illatus, è manibus hostium vulneratus effugit. Fracassa vero qui tardius iter fecerat, cognito Guidonis casu priusquam portis appropinquaret, in castra reuersus est. Vrbe recepta, & Petiliano custodia educto, Ferdinandus magno metu atque periculo liberatus Cesennam venit. eius aduentu domus aduersæ partis, quæ Guidoni fauerãt, vt milites gratuitò penuarijs copijs alerent, exercitui prædæ loco conceduntur, & Bartholomæus qui Guidonem introduxerat, latebra extractus supplicio afficitur. Galli Censenna exclusi de occupando Britonorio consilia inibant: exulesque præsertim qui repetendæ patriæ auidi in eorum castra confluxerant, præmijs, atque pollicitationibus inducebant, vt per illos amicitia cum eius factionis hominibus inita, vrbe potirentur. Cæterùm Ferdinandus opportunitate vicinæ vrbis permotus, cognitis eorum consilijs, eò cum cohortibus duabus tribusque equitum turmis Liuianum celeriter præmittit: cuius aduentu, eorum consilia qui iam animo defecerant, oppressa, omnesque demum ciues in fide Pontificia confirmati sunt. Britonorio à Brinto vetere oppido nomen inditum putamus, quanquam id nonnulli à Britonis Aquitaniæ populis, qui vrbem instaurarint appellatum credant. Erat Theodorani proqinquo oppido Gallorum equitum manus,

manus, quæ per agrum inter Cesennam & Britonorium vagabatur. Huic sæpe insidias Liuianus frustra tetenderat, quòd illi nisi magna manu explorato atque interdiu, nunquam exibant: hos, quum dolis nihil proficeret, vir audax tentandæque semper Fortunæ auidus, vera vi aggredi constituit. Itaque coactis omnibus copijs, adiunctisque sibi oppidanorum promptissimis, noctu itinere confecto, prima luce Theodoranum adoritur, debile oppidum, Gallis repentina re consternatis, acriter tamen se defendentibus, celeriter expugnat ac diripit. Galli equites magna ex parte in arcē relictis equis confugere, quos quum biduo continenter oppugnasset, atque ipse dum incautius murũ subit, sagitta vulnus accepisset, superueniente Ferdinando, omnes ad vnum in potestatem redegit. Verùm Ferdinandus, quum Annibal Bentiuolus Florentinorum equitum præfectus, quod commutato Reipublicę statu omniumque studijs ad Carolum conuersis, salua fide militaris sacramenti diutius eius in castris esse non poterat, impetrata missione discessisset, et passim à peditibus desereretur, retrò abiens per Vmbros Romã contendit. Ex itinere Ioannes quoque Sfortia & Guido Feltrius, cum suo quisque equitatu, hic Vrbinum, ille Pisaurum rerũ suarũ metu concesserunt. Obigninus verò Salsubianis iugis Apenninum transgressus, ad Carolum in Aetruriam descendit. Per eos dies Frãciscus Picolhomineus cardinalis, qui posteà Pontificatum est adeptus, ad tractandam pacem à Pontifice legatus ad Carolum in Ætruriam venit. Sed is neque auditus, neque in castra receptus est, quum regi atque proceribus ob recentem adhuc patrui Pij Pōtificis memoriam esset inuisus, quòd ille superiore Neapolitano bello aduersus Andegauenses à Ferdinãdo Aragonijsq; partib. stetisset. Carolus paucos Florentiæ moratus dies rebus compositis Senas venit. Excepere venientem Senenses, portis ac regionibus festa fronde exornatis, ac liberaliter Gallos milites per domos hospitio susceperunt. At rex primo aduentu cohortem prætoriam, quæ stationem in foro habere, & præsidio decurionibus esse consueuit, denunciata per præconem cæde, ni extemplo arma ponerent, locoque decederent foro vrbeque expulit. Senis per Vlsinios Viterbium exercitus est ductus. Eam vrbem ex Foro Cassij ruinis creuisse putauerim: huius enim in proximo non obscura vestigia, in ipsa silice constrata via Cassia visuntur. At pontifex, qui Ferdinando eiusq; exercitu in vrbem recepto, & conscriptis tumultuarijs cohortibus, Romanoque populo arma capere, & patriam tueri iusso, Gallos vrbe prohibiturus esse videbatur, Caroli successu & celeritate victus, ad eum legatos misit, qui orarent, ne sacrosanctam vrbem, sacrorum domicilium, Pontificis optimorumque antistitum sedem, cui aliquando etiam barbarus Atila pepercisset, turbandam violandamque tantæ multitudini externorum militum præbere vellet. Quòd si, vti Christianũ atque eius cognominis regem deceret, augustæ Vrbis religione tangeretur, ingressuque abstineret, Pontificem ei tum officio satisfacturum, commeatúsque militibus idoneis in locis præbiturum. Carolus ad ea respondit, se priusquam Galliç fines exiret, voto pro salute felicitateque suscepto, decreuisse Romana templa inuisere: sanctissimas Petri Paulique aras venerari: ipsumq; Pontificē, qui pietatis religionisq; fastigium obtineret, suppliciter adorare. Proinde si Pontifex Aragoniorum hostium suorum copias vrbe emitteret, mediamque personam, vti par esset, ipse augustus & sanctus indueret, commeatusq; expediret, se amicè pacatoque agmine ingressurum Vrbem: quòd si vim para-

ret,& sibi obsistendum arbitraretur,se sibi viam cōfestim per vrbem Romam, ac Tyberinos pontes armis aperturum. Ioannes quoque Andegauensis Episcopus,qui eadem Pontifici coram, populoque referret, cum legatis Romam destinatus est. Erat Alexander, vt sæpe accidit,quum dubijs periculosisq; consilijs agitamur,veluti in supremo rerum casu vehemēter animo consternatus. Formidabat iuuenem regem inimicorum suorum innixum consilijs,qui tantā ferocium gentium multitudinem traheret,quantam multos ante annos Italia suo tantum militi,& lenioribus bellis assueta,nunquam vidisset. Timebat Ascanium,quem paulo antè, data fide cum Prospero custodiæ tradidisset:summoque dolore angebatur,quòd Iulianum Rouereum infestum hostem suum apud regem in honore esse,& summa cum authoritate cōsilijs omnibus interesse didicerat:Columnam quoque & Sabellum cardinales cum cęteris eius ordinis Ascanij clientibus,qui se ab initio ad eius nutum authoritatemq; contulerant,de indicendo concilio,vt ipse sacro rerum fastigio deijceretur, agitare intelligebat.Id vnum enim concilij nomen supra cæteros infelices humanarum rerum casus,maximo terrori pontificib. esse consueuit:quòd pleriq; in his conuentibus,dum de Republica Christiana referunt, placita religionis interpretantur,& ad castigandam sacerdotum luxuriam censorias leges condunt, ipsi Pontifices Pontificio iure circumuenti,eiurare supremam dignitatem,seq; demum pōtificatu abdicare coguntur. Hoc metu armati reges pontifices terrēt, ac subigunt, quando omni tempore ex dissidio cardinalium,facilem ad cogenda huiusmodi concilia occasionē inueniant.Idq; propterea fit, quoniam cardinales inter se factiones simultatesq; exerceant,& quadam nouarū rerum libidine ac liuore ducti,Pōtificem,quem ipsi suis studijs atq; suffragijs extulerint, repente fastidiant,aut odio prosequantur: pauciq; admodum cardinales,inuitis etiam pluribus,indicendi condendiq; concilij vetere Pontificum decreto potestatem habere videri volunt.Igitur Alexander suadentibus amicis, Ferdinandum monet,vt postquam adeo impotenter à Fato pariter atque ab hoste vrgeatur,incolumi exercitu ab Vrbe discedat, & maturè ad firmanda Regni claustra,quæ ad sanctum Germanum Casinatis saltus angustias pertinent,in Campaniam proficiscatur.Nec multò pòst Ferdinandus,qui ab Alfonso patre etiam fuerat reuocatus,quum prima iam Gallorum agmina Lignino duce Ostiam è Viterbio contendissent,& regia vexilla Mario in iugo apparere inciperent,Latina porta sub signis exercitum eduxit. Decreti subinde è Romanis optimatibus oratores,Hieronymus Portius,Coronatus Planca,Christophorus Bubalus,Ludouicus Matthæus,Marius Mellinus,& Iacobus Sinibaldus, qui regi Gallo vrbem ipsam,priuatas domos,& magnā copiam comeatus omnis generis per fora expositam Pontificis populiq; Romani nomine offerrent, venientemq; introducerent. Iam Carolus Sutrium venerat, vbi memorabili iudicio iure consultum Sutrinum,qui præferocem Gallum equitem contumelia lacessitus occiderat,è vinculis causam dicentem, quanquam irato frementeq; exercitu absoluit,Sutrioq; profectus ad Braccianum castra promouerat. Est id ad Sabatinum Lacum inter viam Cassiam et Aureliam, ad oppidū Anguillariam,quę Fidenatium vrbs nobilis antiquitùs fuit.Ea oppida cum Triuiano atque Galeria Verginij Vrsini ditionis erāt,quibus timens Verginius, ne primus ipse hosti prædæ auido, quòd Aragonijs præesset copijs sæuiendi materiam pręberet,Carolum filiū ad dedenda oppida,et regem in ea arce,quę

in sum-

in summa loci amœnitate subiectū despectat lacum, hospitio excipiendū præmisit. Triduo post Carolus armatis distinctisq; peditum & equitum ordinibus, Flumentana porta Vrbem inuectus est. Prcesserant longa Heluetiorum Germanorumq; agmina iustis passib. ad tympanorum pulsum, dignitate quadam militari atq; incredibili ordine sub signis incedentia. Veste omnes varia ac breui & singulos artus exprimente vtebantur. Fortissimus quisq; plumeis cristis pileo surgentibus, insignis super cæteros eminebat. Arma eorum erant breues gladij, atq; hastæ fraxineę denum pedum, angusto perfixæ ferro. Quarta fermè eorum pars ingentibus securibus, quarum è summo quadrata cuspis prominebat, erat instructa. has cæsim punctimque feriendo ambabus manib. regebant, Alabardęq; eorum lingua vocabantur. Singula autem peditum milia sclopettariorum centuriam habebāt, qui paruis tormentis plumbeas glandes in hostem emittunt. Milites in vniuersum, quum densatis ordinibus conferti prælium ineant, thoracem, galeam, scutumq; ita despiciunt, vt solis centurionibus, atq; qui phalangis principia explere, & in prima agminis fronte pugnare consueuerint, galeæ, & ferrea pectoralia conspiciantur. Hos quinq; Vasconum milia sequebantur, balistarij fermè omnes, qui scorpionibus arcuferreis, puncto temporis tendendo sangittandoq; peritè admodum vtebantur. Quod genus hominum cultu aspectuq; admodum deforme Heluetiorum cōparatione videbatur, quum illi capitum ornatu & armis splēdidis, ipsaq; proceritate plurimum eminerent. Peditum vestigijs equitatus institit, ex omni totius Galliæ nobilitate conscriptus. Is sagulis, sericis cristis, torquibusq; aureis perornatus, longo turmarum alarumq; ordine procedebat. Erant cataphracti bis mille & quingenti, & bis totidē leuis armaturæ equites. Illi crassiore striataq; hasta, solido mucrone, clauaq; ferrea, vti nostri consueuere, vtebantur. Equi eorum robore, ac magnitudine præstantes, iubis auribusq; desectis, quòd ita decere Galli existiment, ferociores apparebāt: verùm ex eo minus erant cōspicui, quòd tegumentis recocto è corio cōfectis, vti nostris mos est, magna ex parte carebant. Singuli cataphracti ternos habebant equos, puerum armigerum & ministros duos, quos subsidiarios laterones appellabant. Leuis eques ingenti ligneo arcu Britannorum more, maiores sagittas emittit, thorace, galeaq; contentus est. Aliqui eorum tragulas gestant, quibus stratos à cataphractis hostis in prælijs, impressa cuspidè humi configere consueuerunt. His omnib. sagula erant, acu, bracteisq; argenteis picta, in queis specioso opere ad notandam in prælio equitum virtutem vel ignauiam, propria ducum insignia prætextis imaginibus exprimebantur. Quadringenti hippotoxotæ, in quibus centum erant e Scotorum gente, virtute fideq; præstantes regis latera stipabant. Sed ante hos ducenti equites Galli, à spectata virtute nobilitateque delecti clauas ferreas magnis securibus pares in humeris gestantes, cultu insigni circa regem pedibus euntem versabantur, porrò cum equitante, cataphractorū more eximijs in equis, auro purpuraq; spectabiles prodibāt. Iuxta eum primo in loco comites aderant Ascanius ipse & Iulianus, secundum eos Columna atque Sabellus Cardinales: præterea Prosper atq; Fabritius, cæteriq; Itali duces Gallorum procerum turbæ immixti. Parata erat ad regem hospitio excipiendum Diui Marci templo coniuncta domus, Pauli secundi Pontificis sumptu ex Amphiteatri lapidib. structa. Ciuium quoque ædes Traiani foro proximę, proceribus patebant, ad quas multa iam nocte luminibus accensis peruentum

est.Erant tot equitum peditumq; agmina,non pompæ modò ad speciem decoremque ostentandam exornata,sed instructa bellico more omnibus armis, tanquam in ipsa vrbe foret dimicandum:ita vt omnium mentes eo spectaculo facile terrerentur.Id quoque metum stupentibus addebat,quod viri,equi,vexilla,arma tot passim funalibus inæquali splendore incertam præbentibus lucem,ampliora ac maiora vero videbantur.Plurimum autem admirationis atque pauoris omnibus intulerunt tormenta curulia supra triginta sex, quæ equorum iugis per æqua pariter atque iniqua loca incredibili celeritate ducebantur:maxima eorum longitudine octonum pedum,pondere verò sexmiliū librarum æris,Cannones appellabantur,quæ æquali tubo humani capitis magnitudine ferream pilam emittebant.Secundum Cannones erant Colubrinæ sexquialtra longiores,angustiore tamen fistula,pilæque minoris. Sequebantur Falcones adeò certa proportione maiores ac minores, vt minimis tormentis pilæ Medico malo persimiles emitterentur. Ea omnia binis crassis asseribus superinductis fibulis erant inserta, suisque suspensa ansis, ad dirigendos ictus medio in axe librabantur. Minoribus rotæ binæ erant subiectæ, maioribus autem quaternæ:quarum posteriores ad cursum incitandum aut sistendū exemptiles erant. Tanta autem celeritate eorum magistri atque aurigæ huiusmodi cursus circumagebant,vt suppositi equi flagellis ac vocib. concitati expeditorum equitum cursum æquiorib. in locis adæquarent. Deducto rege,designatisq; per priuatas domos hostitijs, Galli triuia,omniumq; regionum aditus,qui ad Marcianas ædes pertinebant,tormentis, & certis equitum ac peditum præsidijs consepsere,binaque milia equitum, quæ singulis senis horis per vices stationem agerent,in campo Floræ collocata. Tumultuatum est haud semel tota Vrbe,quum Romana plebs suopte ingenio turbulenta & procax, insolentium Gallorum minaces,accentuque superbas voces, & feros Germanorum vultus ferre non posset.Ipsiq; externi milites in popinis,& lustris plerunque à multo vino truciores facti,rixas passim cum obuijs miscerent:Indeq; temulentia calentes,et incauti noctu maximè per infrequentia Vrbis loca,à sicarijs atq; lenonibus cæderentur.Expugnata est magno Heluetiorum Vasconumq; impetu Bancarum domus,ac in ea quidam è plebe Galli militis percussores trucidati,confosso ibidem Marco Matthæio Patritij ordinis. Inualuitq; subinde fama in tanto strepitu ac dissono clamore celeriter peruagata,Vrbem capi,ac diripi opulentas domos à Barbaris.Quo tumultu cœpit arma Romanus populus,vt dignitatē Martiæ gentis,fortunas, vxores ac liberos tueretur. Sed ea die,dij superi almæ Vrbis tutelares,luctuosum id certamē, supremúmque rerum omniū periculum auerterūt,quū Prosper, Giensis atq; Ligninus à rege ad ciues militesq; transmissi deterrendo,dirimendoq; cœptum iam multorum concursu & clamorib. tumultū oppressissent. Vrbe Roma dubijs Gallorum armis occupata, Alexāder,qui metu anxius atq; incertus consilij, in Hadriani molem confugerat, oratores de pace ad Carolum misit. Fuere ij senatorij ordinis antistites longè clarissimi, Antonius Pallauicinus, Ioannes Alexandrinus,Bernardinus Caruaial,et Raphael Riarius,qui lōgo verborum circuitu orsi à Carolo Magno,cæterisq; Gallorum regib. qui insigni pietate rem pontificiam aduersus tyrannorū iniurias generosè defendissent, monendo adulandoq; pacem impetrarunt: his tñ legibus,quibus eam victis victores dare consueuerunt,sic vt complures,qui Hispani hominis ingeniū nouerant, eam pacem tanquam vi expressam haud multum duraturam dicerent, quòd Galli

aliquan-

aliquanto arrogantius ꝙ deceret, pontifici præscripsisse viderentur. Promittebat rex Gallus, se bello & pace amicum sociumque futurum pontifici, veneraturumque eum maiorum more vti verum Christianę religionis principem, neque vnquam his in rebus, quę religionem placitaq; pontificum respicerent, ab eius authoritate discessurum. Contrà verò postulabat, vt portus Ciuitatis veteris cum arce apud Centumcellas sibi dederetur, ad classem Gallicam quæ Thyrreni maris oram legebat, excipiendam, & Cæsarem Borgiam filium, qui tunc cardinalis erat, obsidem daret: qui suscepta legatione ad honoris ac amicitiæ speciem, quatuor menses castra Gallica sequeretur: traderetque item Gemem Baiazetis Othomanni fratrem. Is tum in Vaticano in libera custodia seruabatur, quòd eum Galli transmarino in bello sibi magno vsui futurum existimarent. Hunc aliqui scriptores Zizimũ imperitè vocarunt, quum Gemes de nomine Parthorum inclyti regis appellaretur. Postremò in gratiam suam Galliciq; nominis honorem, Brissonetum in collegium Cardinalium cooptaret. In hæc omnia Pontifex, nec vlla quidem conditione reiecta facilè consensit: vt qui iam in animum induxerat, neminem vlla datæ fidei religione teneri, qui vi metuq; subactus iniqua atq; indecora pontificiæ maiestati spopondisset. Itaque in colloquium amicitia omni verborum atq; hilaritatis artificio simulata, in Vaticano deuentum, adorauitq; pontificem proiectus rex: omnisque demum turba procerum & ducum, obsignatos aureis crucibus pedes osculata est, obiterq; pontifex senatoriæ purpuræ ornamenta Brissoneto de manu tradidit. Postremò Gemes ipse productus est, tabulisq; super ea re publicè confectis, Carolo traditus. Is regiam manum ac humerum osculo petiuit, precatusq; est graui oratione Pontificem, vt se tanto regi, qui Orientis imperium animo concepisset, enixè commendaret: futurum enim esse, vti neq; Pontificem concessæ libertatis, neque regem adsciti comitis, quum in Græciam traiecisset, si cõsilio suo vteretur, vllo tẽpore pœniteret. Erat Gemes aspectu planè regio & graui, ingenioq; item Arabicis literis vehementer exculto, promptoque ad serenda salsæ vrbanitatis dicteria, vbique demum corporis & magnitudine animi sua stirpe minimè indignus. Is paucis antè annis mortuo in Asia patre Mahomete, quanquam ętatis prerogatiua superabatur, fretus tamen populorum ac militum beneuolentia, Ciliciæque regulorum opibus, armis de imperio cum Baiazete fratre contenderat, victusque in Prusiacis campis, & aliquanto post in Lycaonia ad Iconium amisso exercitu, Rhodum profugerat, ratus non defuturos sibi ad repetendam Asiam Christianos, quos propter antiqua odia recentesque iniurias, & Asiæ incommodis, & Baiazetis periculo magnopere lætaturos existimabat. Sed alios quàm putarat Christianorum animos inuenit. A Bussonio nanque Rhodiorum equitum magistro carcere inclusus: & aliquanto pòst, vti tutius atque humanius seruaretur, in Prouinciam Galliæ finitimam est transmissus. Nec multum inde Innocentius pontifex cum Bussonio transegit, vt è Prouincia Romam adueheretur. Quare impetrata, non multò pòst ipse Bussonius, quem Rhodus egregiè defensa omni honore dignum effecerat, & hoc quoque merito in collegium Cardinalium receptus est. Fuitq; Romę Gemes magnũ vectigal ipsis pontificib. per aliquod tempus, quum Baiazetes alendo fratri quotannis quadraginta milia aureorũ nummũm ponfici numeraret. Ingruẽtibus autẽ in Italiã Gallis, Alexãder, inito iam cum Aragonijs fœdere, Georgiũ Bucciardum natione Ligurẽ, Turci-

cæ peritum linguæ ad Baiazetem miſit,qui doceret quanto apparatu,quantisq́ue claſsibus rex iuuenis gloriæ & proferendi imperij cupidus,Neapolitanum regnum inuaderet: quantisq́ue demum opibus confecto ſtatim Italico bello in Græciam eſſet traiecturus:propterea eum enixè petere,vt Gemes ſibi traderetur,cuius auſpicijs,propter magnas paterno in regno neceſsitudines, cuncta ſibi faciliora eo bello futura confideret. Cæterùm pontificem, qui Gallos,gentem admodum ſuperbam imperijq́ue auidam ſuſpectam haberet,atq; vrbis Romæ totiusq́ue Italiæ periculo plurimum angeretur,cum Alfonſo fœdus percuſsiſſe,paratosq́ue eſſe communi conſilio eius gentis impetus terra mariq́ue ſuſtinere: quando neque milite neque claſsibus egerent, modò alicunde pecunia iuuarentur. Vna autem ea ratione Baiazetem, ſi quota ſua parte aurum in ſtipendia ſuppeditaret, Græciæ rebus opportunè conſulturũ: ſiquidem vrbem Romam Neapolitanumq́ue regnum Othomanici imperij fore munimenta, ſi aliena in terra bellum aleret, neque eo ſumptu deterreretur. multo enim commodius atque facilius auro arceri hoſtes, quàm ferro ac viribus in ipſo belli diſcrimine ſuſtineri: quod ex rerum vſu plerumque accideret, vt qui pecuniæ parcendo, remota pericula negligere contemnereq́ue ſolerent: incumbentibus demum malis, deſperato ſæpe remedio grauiora detrimenta ſentire conſueuiſſent. Baiazetes qui cuncta hæc cum à ſpeculatorib. tum multis etiam Alfonſi literis atque legationibus vera eſſe didicerat, Georgio gratias egit, quòd ſe externum, & diuerſas de dijs atque religione ſentientem, Alexander qui ſacri imperij faſtigium teneret, adeò benignè amiceq́; de maximis rebus tempeſtiuè monuiſſet. Cæterùm ſuaſit vt cum Dautio legato ſuo, qui & pecuniam & ſecretiora de hiſce rebus mandata deferret, in Italiam reuerteretur. In his mandatis erat epiſtola Græcè conſcripta, qua rex Barbarus multa arte pontifici ſuadebat, vt Gemem fratrem, tãquam alienæ religionis hominem, veneno tollendum curaret: quem vnum, de imperio ſollicitus, ob ingentes viri virtutes, ſi qua ſorte cuſtodia euaderet, maximè formidabat. Id ſi præſtaret pontifex ducenta milia aureorũ nummûm integra fide ſe perſoluturum promittebat, Chriſtiq́ue inconſutilem tunicam, ſicuti paucis antè annis Longinianæ lanceæ cuſpidem tranſmiſiſſet, dono daturum, neque vnquam dum vita maneret, moturum vltrò arma aduerſus Chriſtianos, ſecus ac Mahometes pater & Auus Amurathes, qui infeſtiſsimi Chriſtiano nomini continenter bella gerendo, nunquam ab inferenda iniuria ceſſauiſſent. Sed Georgius atque Dautius Hadriatico feliciter enauigato, cum apud Anconam in litus deſcenderent, à Ioanne Rouereo Iuliani Cardinalis fratre, is ad Senogalliam ſuæ ditionis excubabat, capto nauigio, pecunia reliquisq́; rebus exuti ſunt: quòd ille ob merita ſub Innocentio ſtipendia, multam à pontifice pecuniam ſibi deberi prædicaret. Neque Alexander ea iniuria perturbatus, quanquam illi omnia hoſtilia minaretur, & à Venetis opem imploraret, quorum intereſſet Turcas toto eo mari inuiolatos præſtari, quicquam tamen ex ea pecunia, quæ annui tributi ſummam excedebat, recuperauit: quoniam Rouereus aduentantium Gallorum, quorum partes ſequebatur, præſidio fretus ſecurusq́; in Piceni finibus, ſacra pariter atq; profana irati pontificis arma cõtemnebat. Dautius ipſe pedib. Anconam profugit, atq; inde ad Franciſcum Gõzagam Mantuæ principem aduerſo Pado delatus eſt, qui Barbarum propter amicitiam quã cum Baiazete multorũ munerũ mutua liberalitate inſtituerat,

beni-

benignè susceptum, donatumq; pecunia et preciosa veste in Græciam remisit. At Carolus qui Pontificijs solennibus sacris astiterat, extraque Trigeminam portam Diui Pauli templum & ruinas admirabilium operum cupidè spectarat, Roma discedens, multis de causis bipartitò aggrediendos sibi hostes esse iudicauit, quòd id consilium paulò antè in Ætruria Æmiliaq; prosperè fuisset expertus, multumq; numero militum abundaret: vnde facile diduci debilitariq; hostium vires necesse fore prouidebat, si diuersis regionibus alia atque alia arma ac duo prope diuersa bella, pulsis iam atque perterritis inferrentur. Itaque Fabritium Columnam, Antonellumq; Sabellum, adiunctis Roberto Lenuncurto, qui à præfectura Vitriaci oppidi à Gallis Bailiuus Vitrius vocabatur, Gratianoq; item Guerra, & Ciandeo cum Gallicis turmis, & Vasconum Heluetiorumque cohortibus per Sabinum agrum præmittit, qui per Marsos in Aquilanorum fines irrumpant, atque eam omnem Prętutinorum regionem, quæ Aprutij nomine nuncupatur, & Superum mare Apuliam atque Campaniam per Apenninum lato ambitu contingit, ad deditionem compellant. Venerat paulò antè Cellanum Liuianus missus à Ferdinando cum equitum manu subitarijsque cohortibus tribus, vt oppida circa Fucinum lacum impositis præsidijs tueretur. Sed his viribus impar, nec tentato quidem certamine, his locis celeriter expulsus est. Tallacotium subinde et Albam clariora Marsorũ oppida, quę tum Verginij Vrsini ditionis erãt, Fabritius Columna recepit, quòd certo atque antiquo iure ad Columnios pertinere dicerentur. Eodem quoque victoriæ cursu, cum hinc Ioannes Rouereus, illinc verò Ioannes Paulus Cantelmus Soranis saltibus occupatis, circumiectos populos ad defectionem sollicitarent, tota ea regio incredibili celeritate ab Aragonijs defecit, reductusq; est in vrbem Aquilam Ioannes Galiosius, qui patria exul spe recuperandi principis in ciuitate loci, Columnios proceres & castra Gallica sequebatur. Ab alia parte Carolus cum tota mole exercitus, Latina via promotis castris ex itinere Montem Fortinum Iacobi Comitis oppidum in finibus Hernicorum expugnauit, Prosperoq; Columnæ, qui id hæreditatis iure repetebat, in ditionem concessit. Vixdum Romanum agrum Galli excesserant, cum Pontifex ingenti liberatus metu noua consilia expedire, quæ diu antè vel præsente etiam rege æstuando, & iustum dolorem multa comprimendo concoxerat: & demum quibus poterat modis Gallo hostilia moliri cepit. Siquidem vti planè vir magni quidem animi, quiq; suæ augustæ dignitatis erat memor, quòd Gallus in ea fœda pace sibi adeo insolenter præscripsisset, ferre nõ poterat. Ostiense prę sertim Centumcellanaq; arcibus ereptis, iniectas proculdubio sibi atque Vrbi compedes existimabat, ratus superbum regem, qui ante victoriam dubijs etiã tum rebus tam sæuos gereret spiritus, si Neapolitano regno potiretur, tum demum inflatum victoria, cunctis quas vellet belli vel pacis leges impositurum: ipsamq; Romani pontif. authoritatẽ, quæ hominũ opinione potius quã certis virib. constaret, despectui protinus habiturũ. Erat apud Carolũ Antonius Fõseca Hispanus, vir bello et pace clarus, qui pro Ferdinãdo rege legationis munere fungebatur. Is cũ Alexandro cõiunctos habebat sensus, & nimię Gallorũ felicitati, qui totã Italiã cedentib. cũctis, solo nominis fulgore terribiles, nec districtis quidẽ gladijs percurrissent, plurimũ inuidebat: verebaturq; ne opulentũ id regnũ Hispanicę stirpis occuparent. Quod vel ipsa populorum leuitate et tãta Aragonij exercitus imbecillitate, Alfonso præsertim fatali quodam metu con-

sternato, infirmissimum esse prouidebat. Hunc idoneum ratus Alexander per quem Gallorum impetum moraretur, & spes adderet Aragonijs quominus celeri desperatione succumberent, induxit: communicatisq; consilijs, et verbis super ea re conceptis subornauit. Igitur Fonseca apud Velitras in consilio regis & procerum graui oratione habita, questus est, quòd Carolus qui aduersus Turcas bellum suscepisse eximia pietate videri vellet, Romano pontifici vim intulisset: cum Centumcellæ ipsaque Ostia Gallicis præsidijs tenerentur, Gememque Turcam extortum minis secum abduceret, ipsumque pontificem & Senatores armorum strepitu subegisset, Valentinusq; interim cardinalis captiuo quàm obsidi similior castra sequi cogeretur: non idcirco Ferdinãdum cum eo fœdus Perpenniano recepto percussisse, ac fidem dedisse, nunquam se à Pyrenæis hostilia moliturum, & dum Galli Italiam peterent omnino quieturum, vt tota passim Italia nobilissimarum ciuitatum status conturbari Gallica libidine pateretur: ac sineret sacrosanctum pōtificem ad iniqua fœdera sancienda, summi periculi metu armisque, ac ipsis propemodum admotis bellicis tormentis, cogi. Lucenses primum pecunia fuisse mulctatos: Mediceos inde, qui moderationis atque splendoris fama toto terrarum orbe singularem gratiam cum magna gloria meruissent, patria atque penatibus eiectos: Florentinos verò, quibus ipse libertatem restituisse videretur, detractis Pisis, multisq; eorum arcibus occupatis, & pecunia pariter mulctatos, & prægraui inuolutos bello: Porrò Senenses euerso ciuitatis statu, Gallorumq; præsidio accepto, nõ tam sibi Gallorum aduentu violatam, quàm impotenter ademptam libertatẽ queri: non procul quoque abfuisse vrbem Romam, quin iterum à Gallis funditus euerteretur. Quo tumultu territus pontifex, omnisque ordo imbellium sacerdotum de ineunda fuga cogitarint: Sperauisse Ferdinandum, qui iustitiã omni tempore coluisset, quantum ad Neapolitanam rem pertineret, Gallos prius ex æquo & iure quàm bello ac armis disceptaturos fuisse, cum Pontifex eius controuersiæ æquissimus iudex atque arbiter haberetur, & Alfonsus iudicio pontificis se staturum spopondisset: idque syncera fide præstiturum pontifex præsentibus Gallorum legatis recepisset: Proinde Ferdinandum postquã nullo humani iuris & scriptarum legum respectu, regnum perpetua sexaginta amplius annorum possessione, & plurib. pontificum decretis Aragonijs regibus attributum, armis peteretur, se Alfonsi regis, qui et necessitudine gentis, & sanguinis atq; familiç cõiunctione sibi esset deuinctus, iniurias minimè neglecturum. Dicentem adhuc Fonsecam suborto fremitu Galli proceres interpellant, elatisq; animis respondent, neque iura sibi defuisse vnquam, nec defutura arma, quibus regna antiquç suæ ditionis recuperent, tyrannorumque hostium suorum superbos spiritus contundant: si Ferdinandus se Aragonijs minimè defuturum denunciaret, recentisque fœderis obliuisceretur, parum ea re Gallos permoueri, cum vellet, vires experiretur: Intellecturum enim protinus, quid rex Gallus lacessitus iniurijs, animis atque opibus posset: Hispanos verò equites si in aciem prodirent, continuò sensuros quantum cataphracti Galli Mauros iaculatores, quibus ipsi Bæthicis bellis insueuissent, constantia atque motu in ipsis congressibus anteirent. Disceptatum subinde est acrioribus verbis, cum vtrinque plures simul de ea re vehementissimè loquerentur, adeoque inter se contendendo animis incaluerunt, vt Fonseca alioqui sedati vir animi, ira præferuidus libellum in quo fœderis capita vtriusq; regis manu

subscri-

subscripta ac obsignata erant, in conspectu regis concerpserit: moxque Ioanni Petitto, Cerbellioni & Carolo Arelliano Hispanis, qui apud Gallum ordines ducebant, denunciarit, eos apud Ferdinandum reos maiestatis futuros, ni triduo Gallorum castris excessissent. Post id factum, Valentinus cardinalis minus intentis in eius custodiam Gallis, mutato habitu è Velitris Romam profugit. Nec multò pòst & ipse Gemes ad Caietam moritur. Eratq; constans fama Alexandrum, vt barbarus princeps inimici regis gloriæ atque spectaculo subtraheretur, ipseque obiter proposita à Baiazete præmia promereret lethiferũ puluerem saccaris, quibus Turca poculis omnibus vteretur, miscuisse. Is erat puluis ad fallendum candore mirabili, nec iniucundo admodum sapore, qui non acriore vi protinus, sicuti præsentanea venena spiritus vitales opprimeret: sed sensim venis illabendo, exitiabili tarditate grassaretur. Quo postea Alexander opulentos aliquot senatores, & postremò seipsum incautè mutata lagena sustulisse ferebatur. Sub id tempus Alfonsus vt Gallicam classem toto Antiate littore ac finitimis portubus prohiberet, è Tarracina ad oppugnandum Neptunium duxit, quod Antonellum Salernitanum, Bernardinum Bessennianum, & Claramontium regulos, tribus millibus peditum onerarijs nauibus impositis è Genua paulò antè soluisse, & ad inuadendam Campaniæ oram aduentare cognouerat. Verùm oppugnatione oppidi inprosperè tentata, cum fœdæ admodum tempestates subortæ essent, repentina imbrium atq; ventorum vi oppressis ac penè deletis castris, Neapolim se recepit. Sed & Gallicæ naues eandem simili propè periculo fortunam tulerunt, quæ sæuiente mari difficili ac laboriosa nauigatione in aduersa Corsicæ littora delatæ, post superatas niuosis ac desertis in locis terræ ac maris difficultates, portum Herculis tenuerunt. Cæterùm reguli cum multò maxima militum parte, vt erant omnes maris tædio nauseaque confecti, pedibus Romam ad Carolum contenderunt. Interea Ferdinandus in Cassinate agro ad sanctum Germanum occupatis Menianensis saltus angustijs, suas atque paternas copias aduentantibus Gallis opposuit. Eæ sunt fauces montium inter se coeuntium, quæ descendentibus è Latio in Campaniam & Leborios campos aspero & conciso aditu iter coarctant. Hęc loca per se difficilia, adiectis insuper aggerib. multo impeditiora reddiderat: finitimarumq; valliũ ingressus quosq; ingentib. arborũ truncis, multaq; passim cæsa materia repente consepserat, ratus his claustris expugnãdis distineri Gallos posse. Sustinẽdo enim atq; cunctando interim maiora parari præsidia, atq; expectari hyemem, quæ à diuturna ac insolita serenitate suas nondũ niues ac pluuias effudisset: tũ verò futurũ, vt Galli qui impetu ac celeritate tantũ valerent, cũ pabuli inopia, tum multis aliarũ rerũ incõmodis affligerentur. Erant Ferdinando equites cataphracti bis mille et sexcenti, leuis armaturæ autem quingenti, decora quidẽ ac valida manus, par futura hosti, nisi fortuna quę iã tum nimio plus florẽti Italię excidiũ parabat, et virtuti & pristinæ eorũ felicitati nimiũ inuidisset. Sed peditatu Gallis lõgè erat inferior, cum neque exercitatione, neq; numero neq; armorũ genere Italus pedes subitario delectu magna ex parte coactus, Heluetijs atq; Germanis, qui omnib. Gallię bellis interfuissent, foret cõparandus. Idq; pręcipuè accidebat inueterata quadã Italorũ ducum cõsuetudine, qui peramplũ equitatum alere, eiq; vni rei impensius studere soliti erant: nec peditẽ magnifacerent, quẽ expugnandis tãtum vrbibus idoneũ, apertis autẽ in prælijs prorsus inutilẽ ducebãt. Sfortia etenim et

Braccius Carmagnolaq; & Picininus, qui militiam multis antè annis in Italia extinctam cum magna gloria suscitassent, multa bella solo equitum robore cõfecisse dicebantur. Durauitque ea opinio pluribus annis apud imperitos principes, quum prauis mercennariorum ducum cõsilijs decepti, neglecta peditū cura equites passim tota Italia sibi & prouincijs graues instituissent. Siquidem callidi duces, qui crebris potius transfugijs quàm vera virtute insignes erant, cum discordia principum opulentiores euaderent, consultò inter eos alebant bella: neque ea vnquam, si iusto prælio certandum foret, vlla pleniore victoria finiebant, adeo vt quæstui potius quàm decori promercalem illam militiā habere viderentur. Vnus tamen ante alios Franciscus Sfortia superiorum inscitiam occulta illa fraude commissam, multis suis aliorumque periculis deprehendit, cœpitque è peditatu fortissimum quemque bello ac pace pariter præcipuo in honore habere. Vnde paucis annis effectum est, vt ille veteranorum, maximè peditum virtute, summam sibi gloriam & peramplum imperiū perpetua victoriarum felicitate compararit. Cuius consilia atque instituta exactæ virtutis atque prudentiæ plena, si cæteri æmulatione disciplinæ secuti essent, profectò Italiam tot sæuis implicitam malis, quæ quondam cunctis gentibus bellicæ virtutis auspicijs imperauit, neque prædæ, neque ludibrio externis nationibus reliquissent. At Alfonsus postquam se destitutum auxilijs quæ frustra à Turcis pariter & Venetis implorarat, tantiq; exercitus impetu, cui cuncta omnium opinione celerius toto itinere patuissent, oppressum ac circumuentum videt, abdicare se imperio, Ferdinandoque filio cura rerum atque imperij relicta, in Siciliam adnauigare constituit. Ingrauescebat enim indies intestinum malum, nec hesternis hostibus magis quàm domesticis laborabatur. Oderant eum plerique regni proceres, Neapolitanique in primis, & singulæ fermè totius regni ciuitates: adeoque pauci erant qui linguam moderarentur, vt alienati populi fremitus ad regias aures sæpissimè penetraret. Accidit enim plerunque vt ea odia, quæ diu in tyrannos stante eorum fortuna exitij timore dissimulantur, quum eorum res labare cœperint, acrius atque liberius erumpant. Post detectam enim eam coniurationem, cuius capita fuerant Reguli Sarnensis & Salernitanus, præter insitos mores, & asper & immitis euaserat: fueratque in vindicandis iniurijs vlciscendaque perfidia admodum seuerus et inexorabilis: vtpote qui timeri malebat, quàm humanitatis atque clementiæ nomine laudari. Ingruente autē bello, pecunias adeo inclementer imperarat, vt priuatè ac publicè multæ ciuitates contracto multo ære alieno ab immodicis fœneratoribus absumerentur. Ob earum rerum conscientiam ac imminentis excidij metum, ita erat animo perculso atque abiecto, vt vir paulò antè fortissimus, & modò tanti nominis imperator, fatali quodam horrore perturbante, cuncta imperitè ac timidè facere videretur. His diu ac multum agitatus curis, cum omnino secedere decreuisset, Ferdinandum ab exercitu reuocauit. quem primo congressu inductum in intimam nouæ arcis partem, adhibitis amicorum præcipuis, in hunc modum allocutus est. Si Dij immortales qui hęc terrena haud dubiè respiciunt & regunt, hoc imperium Alfonsi proaui tui insigni virtute partum, auiq; Ferdinandi singulari defensum constantia, ac meis denique multis laboribus stabilitum, certa Fatorum lege mihi decreuissent, neque in has vrgentis belli ærumnas incidissemus, neque qui modò terrori atque formidini cæteris eramus, tam sæuis aduersæ Fortunę fluctib. iactaremur.

Nam

Nam quæ humana ratione prouideri potuere, omnibus prius non modò Europæ, sed etiam Asiæ regibus non vna legatione nequicquā fatigatis, arma, pecunias, milites, classes per quā maturè parauimus, quæ omnia hactenus nō hostium virtute, non imprudentia vel ignauia nostrorum ducum aut militum euersa sunt, verùm vna vis Fati, Dijque ipsi meæ antè partę gloriæ huic sceptro, & capiti deniq; meo nimium infensi, cuncta retrouertendo nobis eripuerunt. Nec abnuerim meam fortasse ob noxam aut grauiorem culpam, eos nunc me sentire infestos atq; aduersos deos, quos sępius dum famā egregijs militię factis extenderē, secundos planè atq; propitios fuerim expertus. Sed nec ob id aut venia aut mitiore certè pœna fuerim indignus cū multorū perfidia circumuētus & in hac qua laboramus ærarij difficultate, necesse fuerit a lenitate naturæ pristinisq; moribus nostris deflexisse. Non enim ijsdem semper artibus reges magna imperia tueri possunt, quibus ea quęsierint. Ignoscendo, largiendo, indulgendoq; regna læto admodum auspicio feliciter ineuntur. Cæterùm cum praua inquietaq; hominum ingenia, audendo, moliendoq; insperatas ex occulto tempestates cient, tum deniq; seueritatem pro clementia, parsimoniā pro munificentia, pro facilitate autem ac lenitate illiberalem duriorемq; naturam, vtilia salutariaq; didiceris. Stat animo fixum vlla in blandia spe melioris fortunę, durando, ac pertinacius afflictarum rerum euentū expectando ea numina nolle experiri, quæ cum semel irata fuerint, vsquequaq; humana consilia mille casibus inuoluunt, summa imis repentè permiscent, & ante alia mētem quoq; ipsam impotenter eripiunt. Non prouocabo inquā vlterius iratos Deos, ne scilicet reliquæ spes omnes, quę tibi ad ferendam gnauiter, superandamq; huiusce belli imminentē procellam abundè supersunt, his meis malè auspicatis consilijs euertātur. Cedam itaq; imperio, patria, penatibus atq; ipsa demum Italia, vt quæ mea culpa nobis atq; Italiæ incidisse videntur mala, & deformi exilio, & his ærumnis meis expientur, mitiusq; tecum agere incipiant. Ludouicus & Ascanius auūculi tui, qui dum me vnū petere, & persequi videri volunt, quod immoderatę eorū ambitioni scelestisq; consilijs obsistere ausus fuerim, non solum domui nostræ tanta necessitudine Sfortiano sanguini coniunctæ, sed toti etiam Italiæ funestas faces intulerunt. Igitur macte virtute fili, quod Dij, qui meliora mihi suadent, res saluas atq; hoc imperium incolume tibi faxint, accipe huiusce imperij insignia, aureū diadema ac eburneum sceptrū, quę sicuti mihi monente numine diutius retineri fas non est, ita huic tantæ indoli & fatali virtuti tuæ meritò debentur. Clarešces in dies felici rerum euentu, superbisq; hostibus impones iugum, si que verum militiæ laborem ex me haud indecoro exemplo discere potuisti, alteram ob ea quæ vetrrem industriam meam modò elusit atq; destituit Fortunam aliunde quæsieris. Perorante Alfonso, omnibus obortæ sunt lachrymæ, patremq; ipse Ferdinandus & cæteri non aliter ac fato functum luxerunt: interq; singultus translati imperij tabulæ, dictante Iouiano Pōtano cōceptæ, cōfectęq; sunt. Nec multò pòst Alfonsus cū pretiosa suppellectile quatuorq; triremibus, Mazarā Sicilię vrbē delatus est. Ipse verò Ferdinādus summo cum plausu gratulationeq; omnium rex salutatur. Erat in eo iuuene mirifica indoles bellicæ virtutis: nemo enim eo vel equitandi vel decurrendi agilitate atq; peritia admirabilior habebatur: nemo eum vitę splendore atq; munditijs anteibat: nemo deniq; comitate, munificentia, liberaliumq; artium studijs apud ciues æquè ac milites commendatior aut gratior vnquā fuit. Eum

regio habitu in publicum ab arce prouectum, perequitantemq; de more vrbē, ordo procerum, togatorumq; collegia, et ciuium primores inter faustas acclamationes populi cuncta prospera atque felicia ominantis, solenni pompa comitati sunt. Nec multo post ciuibus atque proceribus, quorum animos redemerat atq; deuinxerat, cum humaniter orando, tum pollicendo, si victor foret, se eorum fidei gratiam cumulate relaturum, de more sacramento adactis, & constitutis vrbanis rebus in castra reuersus est. Iam Galli in Arpinatem agrū peruenerant, positisq; castris ad montem Sancti Ioannis, quod est oppidum Daualorum, omnē eum tractum effuse populabantur. Erant præsidio imposi ti oppido trecenti ferme pedites, quos Alfonsus Daualus ex clientibus suis magna ex parte coegerat. Ii cum se satis vel debili muro tutos fore crederent, nec tā tam vim Gallorum tormentis, quantum postea ipsorum aliorumq; periculo compertum est, inesse putarent, non modo clauserunt portas, sed & præconē Gallum, ni protinus se dederent, insolentius cędem atq; incendium denuntiātem penè violarunt. Id factum, quod in Gallia vel summæ in loquendo libertatis præconem, quem Araldum vocant, violare nefas ducunt, superbę gentis animos vehementer accendit. Nec mora tanta vi atque ira militum oppugnatio cœpta est, vt paruo temporis momento, nequicquam se tuentibus pręsidiarijs, Galli perforata atq; deiecta muri parte irruperint, neq; quisquam fermè eorū qui acrius restiterant cædi superfuit, quo spatio cęteri per aduersam portā quę ad Lyrim ducit, effugerunt: sic vt imbellium salus (quod plerunq; accidit) strenuorum hominū morte constiterit. Cæterum oppidum direptum atq; incensum est. Tum vero tātus ab ea crudelitate circumiectis oppidis terror illatus est, vt omnes reputando animis, qua clade Mordanenses paulo ante, & Montefortinenses affecissent, arbitrarentur, nulla mœnia nullasque copias in terris fore, quæ eorum tormentorum vim, tantique exercitus impetum sine summa pernitie sustinere possent. At Carolus promotis inde castris, ad sancti Germani saltum contendit, vbi Ferdinandus suis munitionibus se tenere, hostemque ferocem & pugnandi auidum cunctando ludificari decreuerat, donec aut pabuli inopia, aut tædio hyemis aliqua hostibus ex iniquo loco dimicandi necessitas imponeretur. Verum hyberni dies perpetua aeris serenitate, vernis æstiuisque persimiles, Gallorum spei tam opportunè acciderant, vt quāquam omne fermè pabulum ab Aragonijs paulo antè esset corruptum, ipsi tamen ex remotioribus locis facilè pabularentur, ac omnium rerum copia floridæ hyemis beneficio plurimum abundarent. Adeò vt cuncta secunda atque facilia Gallis, aduersa autem atq; aspera Aragonijs fatorum vi ac superum cōsilio præberi viderentur. Sed dum Ferdinandus saltibus occupatis Gallorum impetū frustratur, Fabritius Columna quiq; cum eo erant Gallorum duces, vrbe Aquila atq; omni eo tractu pulsis Aragonijs ex Apennino in Campaniā descendere, illoq; itineris deflexu a tergo apparere cœperant, quo die ab antecursorib. Gallis turma vna tyronum equitum temerè vagantiū intercepta est. Quibus nuncijs territus Ferdinandus, ne ab duobus exercitibus intercluderetur, motis repētè castris, Capuam se recepit, obiecturus victori hosti Vulturnū amnē, qui ab occasu mœnia pręterlabens, neq; facilè pōte iungi sublatis omnibus nauigijs, neq; ob ripas admodū impeditas profundumq; alueū, vado transiri poterat, quodque vnus tantum pons esset lapideus, quo vrbs ipsa suburbanis ædificijs cōiungitur, qui facilè ex propugnaculis imposito pręsidio defendebat. Verū & hæc

quoque

quoque consilia nouus in vrbe Neapoli tumultus exortus interrupit. Populus enim per se mobilis, & rerum nouarum cupidus, ad fortunæ regiæ commutationem arma ceperat, factoq; impetu in Iudæos trapezitas, qui opinione diuturni fœnoris locupletes habebantur, eorum domos temporis momento diripuerat, totaq; vrbs ob id factum ad defectionem spectare videbatur. Quo improuiso fortunæ turbine perculsus Federicus patruus, ad Ferdinãdum scripsit, vt postposita Capuę atque exercitus curá, subsidio perditis penè vrbanis rebus venire maturaret: multitudinẽ enim ad arma consternatã esse, populariq; petulantia cuncta confundi: iamq; edicta regia ac magistratus sperni: opus enim esse præsentis regis authoritate ad sedandos tumultus, firmandumq; nutantis ciuitatis statum. His cognitis rebus Ferdinandus quanq̃ magna animi perturbatione commotus erat, nec vllum his in malis consilium periculo vacuum inueniretur, ipse tamen animo non deficit. Duces orat atq; obtestatur, vt Capuam, dum ipse Neapolitanis rebus quietem afferat, ac demũ reuertatur, egregiè muniant atq; defendant: omneque certamen, ne vniuersi prælij casum subeant, tolerando ac sustinendo, deuitent. Confestimq; Neapolim citato cursu contendit. Mirum dictu, quanta rerum eius aduentu mutatio sit consecuta: positis enim armis singulari omnium studio est salutatus, sedatique omnibus locis tumultus. Erat enim adeò celso infractoq; animo, ac vultu maximè ad promerẽdam gratiam sereno, vt pro concione obnixè deprecanti, ne nefaria defectione se regem vel potius omnium fratrem, in ipso patrię gremio, apud omnium ordininum ciues familiariter educatum, crudelissimis barbaris prodere vellent, certatim omnes fortunas ac liberos pro eius salute obtulerint, modò incolumi exercitu Capua teneretur. Quòd si Aragonij pulsi, vel timore acti inde excederent, et Neapoli victor Gallus appropinquaret, eum iniquè impieq; facturum, si fidem datam á præoccupatis iusto metu ciuibus reposcendo, nobilissimã patriam efferis nationibus vastandam atque euertendam exponeret. Interea Carolus superato Lyri amne in Calenum, & Campanum agrum ad Vulturnum descendit, confestimq; & ipsum oppidum Cales & Theanum Sidicinum ad eum defecere. Capuani quoque tametsi veteri studio Aragonium nomen colebant, de dedenda vrbe agere cœperunt. Quorum animos per se inclinatos ac fluctuantes, non multò post ad defectionem impulit repentina Triuultij profectio. Is enim quòd mandata ad res aliqua æquitate componendas à Ferdinãdo ad Gallum se habere testabatur, Cales ad Carolum se contulerat: vbi cum agendo nihil publicè proficeret, priuatim sibi consuluit, ascitusque est Gallicę militię cum eadem ala equitum, quę modò Aragonium stipendium merebat. Ea re Virginius & Petilianus vehementer perturbati, quòd se exclusos fœdere, & planè desertos à Triuultio quererentur, cum suo equitatu Nolam profugerunt. Iam enim milites sine pudore equos & suppellectilem regiam diripere, passimque turmatim dilabi, hostes appropinquare, & ipsi demum Campani apertè Gallicum nomen inuocare cœperant. In ea Aragonij exercitus consternatione ac fuga, Galli antecursores prouecti vsq; in suburbana tecta vltra Vulturnum, magnũ tumultum edidere. Id conspicati Gothifredus & Gaspar Germani, repentè cohortes porta ac ponte sub signis eduxerunt, vt Gallorum audaciam reprimerẽt, & Campanos quos pauidos, et in fide nutantes cernebant, alacriter erumpendo in fide atque officio continerent. Sed vix dum inito leui certamine Germani longius progressi, à Campanis ponte ac vrbe excludun-

tur. Tum verò centuriones qui modò ferocē hostem instando pepulerant, supplices ac proiecti in genua orare ac deprecari, ne cohortes fidelissimas benemeritasq; de ciuibus, ac paratas pro vrbis salute fortiter occumbere, Gallis ac Heluetijs infensis hostibus suis, trucidandas tradere vellent. Vixq́ue post multas preces, pudore metum vincente, à Campanis impetratum est, vt deni vrbem ingrederentur: neque alij prius succederent, quàm primi aduersa vrbis porta exiuissent. Eo modo cum mœsti inordinatiq; Germani pariter ac Itali pedites atque equites continenti agmine Neapolim ire pergerent, Ferdinandum apud Auersam obuium habuerunt. Is quanquam omnia circum se ruere, & copias dissipatas esse cernebat, tamen progredi non dubitauit, delatusq́ue ad Capuæ portam, nequicquam primores vrbis appellando ac precando, vt se intro ducerent, vexillum Gallicum in mœnibus conspexit, nemineq́ue ex veteribus amicis ac clientibus ad colloquium prodeunte, Neapolim reuersus est. Sed & ibi cuncta repentino Fortunæ impetu euersa prostrataq́ue repperit. præcurrerat enim fama Neapolim, Campanos defecisse ad Gallos, Triuultium ad hostes transijsse, cæteros autem duces dispersis proditione ac metu omnibus copijs, fuga sibi consuluisse. Quas ob res Neapolitani, cum tumultu iterum exorto, et cunctis ad arma discurrentibus aduentanti exercitui portas clausissent, ac solum propè regem recepturi viderentur, Ferdinandus copijs magno itineris flexu ad Coronatam circumductis, in arcem se recepit. Nec mora, multitudo opificum perditorumq́ue hominum ad diripiendum regis stabulum, quod arci propè erat coniunctum, delata est. Sed eius fœdi facinoris adeò ingratum graueq́ue regijs oculis spectaculum fuit, vt Ferdinandus cum nobilem eius loci apparatum diripi, generososq́ue equos ab infimæ sortis hominibus trahi cerneret, penè solus, & periculi & maiestatis oblitus in prædatores eruperit. Factumque est augusto eius conspectu, vt alij metu pudoreq́ue confusi, proiectis in terram armis, veniam orarent, alij relicta præda diffugerent. Verùm paulò post receptis in arcem Germanis, custodiaq́ue Alfonso Daualo demandata, in Aenariam insulam cum viginti triremibus adnauigauit. Vbi illa eadē Fortuna, quę regno auitisq; laribus excedentē infensa persequebatur, etiam tū veluti supremo in casu, reliquæ eius dignitati impotenter illusit, tcum Iustus, Isclæ arcis custos, eodem qui nuper omnes fermè Aragoniorum clientes inuaserat, perfidiæ morbo agitatus, descendenti in terram fores occlusisset. Ferunt eum insperata Iusti perfidia consternatum, & coniectis in cœlum oculis querentem, quòd sibi immerenti à Dijs spes omnis salutis eriperetur, de maturanda in Siciliam fuga cogitasse: verum monentibus ita Fatis, portæ arcis cum paucis successisse, tantumq́ue valuisse orando, ac sua Aragoniæq́ue domus in eum beneficia commemorando, vt Iustus ea conditione, vti rex solus ingrederetur, eum receperit. Tum verò Ferdinandū ea confidentia eoq; vultu ac vigore animi, districto gladio in custodē impetū fecisse, vt Iusti satellites, qui armati in statione aderant, ipso cōminantis ac imperātis regis aspectu perterriti, regijs dubiæ rei euentū expectantibus, extēplo portā aperuerint. Quo casu manifestè apparuit regū oculis in omni Fortuna quādam supra humanā inesse vim: proditorib. autē degeneres esse animos, pręsertim cū in ipsa perfidia deprehenduntur. Postero die Carolus vrbe receptus est, tātoque studio Neapolitani in noui regis ac externæ gentis spectaculum effusi, vias exornando, victoriq; certatim atq; ambitiosè gratulando, omnes humanos honores detulerūt, vt tum

primùm veluti è sæua ac diuturna seruitute, externi regis beneficio ad libertatem reuocati viderentur. Sequenti die noua arx magno apparatu oppugnari cœpta, & ab area simul quà vrbem spectat, & ab hortis regijs: nec sine pernitie quidem Gallorum oppugnantium, quoniam è summis arcis propugnaculis, qui in opere circa munitiones ac vineas agebant, destinatis tormentorum ictibus petebantur. Sed in arce multo maior metus, longeque maximum erat periculum, quum pilæ ferreę per fenestras adactæ, interiora arcis ædificia deformarent, multosque disiectu lapidum fractorumq; parietum ruina passim opprimerent: neque vllus periculo vacuus locus tota arce custodibus interdiu vel noctu relinqueretur. Nam Galli constitutis semel certo in libramento maioribus tormentis, atque his ad libellam directis, etiam per tenebras in ea quæ ante destinassent loca, pilas certissima ratione conijciebant. Acciditque memorabili casu, vt multa vis tormentarij pulueris, & multitudo ingens vasorum fictilium sulphure ac resina oppletorum, quæ ad obruendos subeuntes Gallos erant parata, protinus incenderetur, cum fortè excussa tormenti ictu modica fauilla, cadi eo puluere pleni flammam corripuissent. Extemplo enim ingenti crepitu edito, et tota penitus eius conclauis testitudine vi vaporis reuulsa atque disiecta, ea vis incendij fuit, vt multorum qui in proximo erant, sæuum atque deforme spectaculum puncto temporis ediderit. multi nanque flamma, fumo, ruinaque exanimati sunt: sed multò plures semiambusti, laceri que artubus ignis violentia fœdè abreptis euasere, qui miserabili eiulatu dolorem exprimendo, ac frustra implorando opem, amentes tota arce discurrebant: quibus neque opportuna remedia, alijs alio periculo occupatis, neq; loca ad quietem satis tuta præberi poterant. Ea res initium desciscendi Germanis prębuit. nanque his conflictati incommodis palam querebantur, & ante alios Gaspar authoritate insignis, quòd fortibus viris quibus aperto in prælio egregiè mori non liceret, tam fœde paulatim esset pereundum, dum ea, et nihil demū profutura constantia, regiam illam verius quàm arcem tueri aduersus vndique victorem exercitum conarentur. Satisfactum abundè esse vel datæ fidei, vel acceptis stipendijs, cum alijs ferè omnibus ad Gallos deficientibus, ipsi vni omnium ad extremum pro regis salute, vel iniqua etiam in pugna mortē oppetere minimè recusarint. Insani profectò esse consilij pro rege à Dijs pariter ac hominibus profligato atque deserto, perire malle, quàm victoris clementiam ac liberalitatem experiri, quando & paratas vires haberet ad pertinaciam ipsorū vel vltimo suplicio vindicandam, & facultates eidem superessent in tam opima victoria ad gratiam, si se arcemque maturè dederent, vberioribus præmijs referendam. Omnis enim laboris præsertimque militiæ finem esse diuitias, propter quas, patriam, vxores ac liberos reliquissent: proinde ipsos omnium fore stultissimos, si illas à Ferdinando expectarent, qui reliqua vitæ ac dignitatis suæ præsidia in ipsis tantùm remis ac velis posuisset: abijcerent eas spes ac saluti fortunisq; nullo dedecoris metu consulerent: ea enim omnia abundè sperari à victoribus, qui ad alia quoque bella immortalium Deorum consilio vocarentur. Dum hos maximè sermones in stationibus serunt, totisque animis ad Gallum inclinant, Alfonsus Daualus, animaduersa Germanorum consternatione: quòd neque eorum ingenia moderari, neque periculo obuiam ire tutò se posse perspiceret, in triremem se intulit, quę ad arcem proram applicarat. Nec mora Germani ad diripiendam regiam gazam conuolant, loculorū clau-

ſtra refringunt,qui omnis veterum regum opulentiæ atq; apparatus referti erant. Tum verò ditati omnes potius quàm expleti,cum in tanta nobilis prædę copia,quæ pretium decies centum milium aureorum nummûm exceſsit,neq; ſacci,neque manticæ militares aſportantibus ſufficerent. Quin & tanto facinori ipſum quoque perfidiæ ſcelus addiderunt. Actum nanq; eſt cum Carolo per Germanos qui in partibus Gallorum militabant, Buſecco interprete, vt tradita arce certis conditionibus Gallicæ militiæ adſcriberentur. Sunt qui aſſerant,Ferdinãdum prius quàm arce excederet, de Gaſparis & commilitonum fide dubitaſſe,obieciſſeq; gazę regię partem Germanis diripiẽdam, vti eo ſpatio ſeſe è manibus illorum eriperet. Cęterùm conſtat, diſcedente Daualo, tum primùm pretioſiorem ſuppellectilem in prædam fuiſſe conuerſam: quamobrem non multis inde annis Maxilianus Cæſar Gaſparem ipſum in Germania eius patrati ſceleris conuictum ſecuri percuſſerit, abſoluto Gotifredo, qui militum omnium iudicio, ne tantum facinus admitteretur egregiè reſtitiſſet. Arce noua in poteſtatẽ redacta, Galli ad oppugnandã alterã arcem quæ ab ouo nomen ducit, omnem tormentorũ apparatũ conuerterunt. Ea eſt rupi impoſita, quam L. Lucullus quondam à continenti ac Pauſilippo mõte, vt Euripum immitteret, multo ſeruorum labore abſcidit. contra eam altera eſt rupes aliquanto excelſior, quæ à continenti in mare porrigitur, in cuius ſummitate terrenũ erat propugnaculum, antiquitus pro ſpecula ab Aragonijs regibus ædificatum, quod Picciſalconiũ appellatur. Ex eo loco in ſubiectam Oui arcem erat deſpectus modico intercedẽte maris tractu. Quod vbi à Gallis eſt animaduerſum, ſingulari celeritate in ſummum rupis verticem maiora tormenta contulerunt, tantaque vi oppugnare cœperunt, vt cum à ſuperiore loco pilæ conijcerentur, nemo in muro conſiſtere auderet. Quibus adductus difficultatibus Atonellus Picciolus cuſtos, tametſi Aragonio nomini fidus habebatur, cum nihil durius ſibi ſuſtinendum arbitraretur, arcem dedit. Vicentina quoque turris, quę in Megari Syrenum inſula propè portum in magnam altitudinem extructa, nocturnum præbet ignem ad curſum nauigantibus dirigendum, paruo negotio oppugnantibus Gallis ceſsit. Pari etiam Fato Aragonius equitatus qui Nolam conceſſerat, miſſa eò Ligninij ala ſub præfecto Arſio, equis armiſque turpiter exutus eſt, reclamantibus Nolanis, qui iam antè elato Gallico vexillo, & deditione per legatos facta, Aragonijs militib. vti dedititijs prolixè cauendo, incolumitatem polliciti fuerant. Cęterùm omni equitum turba protinus dimiſſa, Verginius & Petilianus ad Carolum Neapolim perducuntur, cuſtodiæque traduntur: periniquo equidem iure & ſumma cum iniuria, vt Argentonus ingenuè perſcribit. Eandem ferè fortunam tulerunt reliquæ copiæ, quæ è Pelignis & Præcutinis in Apuliam deſcenderant. Fuere in his ad tria milia peditum Canthabrorum Italorumq;, et grauis armaturæ equites ferè quingenti, quibus præerant Cæſar Aragonius, Liuianus, & Andreas Matthęus Aquauiua: tenebantque curſum in Apuliam eo conſilio, vt Brunduſij, Hydrunte, aut Tarenti conſiſterent, ſollicitatisq; inde Venetis ac Sicilienſibus Hiſpanis, accitisq; è Macedonia Turcarum auxilijs, nouas inirent amicitias, et ad renouandum bellum maiora præſidia compararent. Sed Fabritius & cæteri eius validi agminis duces, nunquam abeuntium veſtigijs abſcedendo perſequendoque cum expeditis equitibus, eos vni tantùm ſaluti conſulere coegerunt.

Quamobrẽ eę copię cũ infeſta vbiq; itinera, & inſeſſos ab infenſis populis amnes re-

nes re-

nes reperirent, breui dissipatę fugatæq; sunt, sic vt nulla certa eorũ manus, quę alicubi consistere auderet, aut renouare bellum posset, esse nunciaretur, pręter eam quę Cęsarem secuta, in Brundusinam arcẽ se receperat. ea enim arx vna omnium totius regni postea in Aragoniorũ fide permansit. Vt verò in maritimis Calabrorũ Salentinorumq; vrbibus Gallica arma conspecta sunt, tãtus repentè Turcis omnib. qui circa Epiri & Macedonię oram in pręsidijs erant, terror illatus, vt plures oppida desererent, & Græci in spem recuperandę libertatis erigerentur, ac tum apertè arma, equos, commeatusq; expedirent, deq; recipiendis Gallis, & Turcis vno edicto trucidandis consilia inirent. & ante alios montani Epirotę, qui Chimæram in Acroceraunijs incolunt, quòd ante dum rupib. confisi suis libertatem obstinatè tuerentur, à Mahomete & Baiazete nõ vnam cladem accepissent. Factumq; est demum ad eam Gallorum famã, vt tota Ætolia et Pelopõneso Gręci omnes intempestiuo libertatis desiderio, dum frustra Gallos expectant, in concilijs et concionib. à Baiazete desciuerint. Quibus cognitis rebus Bizantij extẽplo classis refecta deductaq; est, remiges maritimis Asię Europęq; gentibus imperati, & copię omnes, quę in Danubij ripis, et mediterraneis Illyrici Męsiaq; hybernabant, ad tuendã Epiri et Macedonię oram traductę. Interea Carolus tãtis rebus summa celeritate sine suorũ vulnere confectis, intentus conuiuijs equestribusq; spectaculis Neapoli, ornatissimę eius verbis delitijs fruebatur. Nõ deerãt enim totius regni proceres, ipsas quondã Andegauensiũ secuti partes, qui nouo regi eiusq; ducibus nullo benignę hospitalitatis vel adulationis officio prętermisso victoriã effusè gratulabantur. Ipsi quoq; Galli atq; Germani in summa rerũ omnium copiosę vrbis affluẽtia, vini pręsertim nobilitate allecti, magnam partẽ militaris ferocię exuerãt, multorumq; molliuerant animos corporaq; illustres fœminę, luxu, comitate, eruditisq; munditijs, cum certatim gentis more, etiam ludicra hastatorum certamina spectandi studio frequẽtarent. Eaq; tum erat verni cęli clemẽtia et peramœna temperies, vt non modò rex iuuenis & proceres, qui reputãdo, quam facilè victores euasissent, ob idq; Italię opes ludibrio habendo in ea licentia solutiori vitæ indulgerent, verũ et ipsa quoq; agrestis militum turba regiorũ hortorum, & beati litoris amœnitate caperetur. Iamq; & rex ipse et duces spetiosorum paulò antè consiliorũ obliti, omnes penitus transmarini belli cogitationes ita abiecerant, vt manifestè appareret, Gallos idcirco eius suscipiendę expeditionis famam prębuisse, vt maioribus viribus niteretur, si cõsilijs suis causam religionis adiungeret. et hercle nõ inanis fama ferebatur, nihil aliud eos vel ab initio, quàm de subigẽda Italia atq; Sicilia cogitasse. Quas ob res, veluti in summo omnium discrimine metu consternati Europę principes, sollicitis animis reputare cæperunt, quonam Gallorũ consilia armaq; iam ab secundo vbiq; rerum successu socijs pariter atq; hostibus formidãda verterẽtur: quando nihil vsquam in Italia virium esset, quibus publicam salutẽ tueri possent, si rex externus iuuenili cupiditate, aut ducum suorum impulsu, totius Italiæ regnum, & Romani imperij sedem, ac titulos affectaret. Ante alios pontifex Alexander inermis & trepidus Caroli victoria plurimum angebatur: quippe qui post Cęsaris filij fugam iam planè desciuerat: neq; postea vti Alfonso Ferdinandóque Aragonijs nuper dedisset, tum victori Carolo id enixè postulãti Neapolitanũ regnum pontificia authoritate adiudicare voluerat. Ludouicus quoq; Sfortia suis demum omnib. deceptus consilijs serò sapere, & ea quę impenderent mala

ægro animo prouidere cœperat, cum Gallorum copias robore, fide, disciplinaque firmissimas, vera tum primum æstimatione metiretur, & præsentis maxime regis nomen, vimque eius cum summa felicitate coniunctam, in tanta Italicarum opum imbecillitate magnoperè formidaret, quando imparatis omnibus necessaria sumenda arma viderentur, atque etiam planè cerneret Gallũ, modò latè imperaret, nemini datam fidem seruaturum. quoniam Tarentum vrbem, vti se dono daturum Sfortianæ genti ab initio icti fœderis promiserat, post adeptam victoriam concedere recusasset. Eadem etiam cura Venetos sollicitabat, qui se eius belli spectatores fore polliciti, vtriusque regis vires in dispari gerendi belli ratione fermè æquales fore crediderant, bellumq; propterea diuturnum parari, quòd non vna, nisi admodum memorabili pugna, præsertim propinqua iam hyeme, posset definiri: in animumque subinde induxerant, se tum in tempore, et magna quidem cum mercede bellum moturos, cum Aragonijs rebus multiplici incommodo affectis atque contusis, Gallorum arma suum impetum quo maximè valerent amisissent. quod necesse erat accidere, si Galli cunctatione hostium atque hyemis difficultatibus impediti in oppugnationibus singularum vrbium senescendo, Calabris & Brutijs hærerent. Maximilianus quoque Cæsar publico priuatoque odio Gallis infensus, non modò gloriæ & magnitudini florentis victorisq; iuuenis inuidebat, verumetiam magnopere verebatur, ne augustum Romani Cæsaris nomen, quòd sibi Gallus multorum assentatione deberi existimabat, & fama partæ victoriæ, & præsentis exercitus viribus vsurparet. His etiam Gallorum secundis succeßib. Ferdinandus Hispanus, vti erat ab multo rerum vsu innataq; prudentia in omni consilio exactè circumspectus & cautus, vehementer permouebatur, cum in ea admirabili insignis victoriæ celeritate, Siciliam suæ dictionis & nudatã præsidio, impotenti atque auidæ noui imperij Gallicæ gentis audaciæ expositam videret. Igitur, quos modò nominaui Europę principes, vnis exceptis Florentinis (Ii enim Pisas per Carolum se breui recepturos putabant) solenne fœdus circiter Kalendas Aprilis inter se percusserunt, his legibus, vt vno consensu communique impensa, tantas copias terra marique pararent, quantas pro tuenda salute publica satis esse arbitrarentur. Quòd si quispiam ex socijs alicui bellum inferendum putaret, id ille suis viribus & priuatis auspicijs gereret, & Carolo regi suus locus expressa conditione relinqueretur, modò æquißimi fœderis beneficio vti vellet. Per eos dies Ferdinandus ex Hispania Triuentium regulum cum valida classe, sęuo adhuc mari in Siciliam trajcere iußit. In ea fuere circiter quinque milia peditum, & delecti equites sexcenti, quibus præerat Consaluus Ferdinandus, vir Bæthico bello clarus, qui postea Magni Ducis cognomen, & sua virtute, et militum secundo fauore promeruit. Veneti supra quadraginta rostratas naues exornarunt, pręfecto eis Antonio Grimano viro lectißimo, magnamque vim leuis armaturæ equitum, quibus terrestris exercitus suppleretur, ex Epiro, Macedonia & Peloponneso mercede cõduxerunt. Eodem quoq; tempore Ludouici Sfortiæ pecunia cohortes in Sueuia scribebantur, & Maximilianus literis significabat se in Italiam, cum facto opus foret, extemplo transiturum esse, adducturumque inuictam Germanorũ manum, cuius virtute paucis antè annis Gallorum legiones Morinis in campis latè prostrauisset. Baiazetes quoque qui iam certius de fratris morte cognouerat, cadauerque illius per legatos ex Italia Prusiam Bithynię, vbi Othomannorum

norum gentis sepulchra cernuntur referēdum curauerat, non modò omnē belli apparatum intermisit, sed & magna terra mariq; auxilia aduersus Gallos Venetis obtulit, cum iam in ea noui fœderis fama & Gallorū solutus metu, & reliquo etiam timore, quem ex inimici fratris virtute conceperat, omnino liberatus esse videretur. At Carolus improuisa principū conspiratione perculsus, vehementer de parta iam victoria dubitare, queri se proditū iri, fremereq; ira tñ potius quàm dolore agitari, & plurimū militum suorum virtute confidere. Nam etsi illi nondum ex professo hostes magnā causæ æquitatē, lenitatemque nouo fœderi, quod pro tuenda tantū salute ac libertate percussissent, prętexuisse viderentur, ea tñ omnia contra se parari manifestè prouidebat. Quamobrē optimum factu ratus, si pontificem imparatū, nec adhuc ostilia molientem, subito aduentu à cœptis consilijs deterreret, Romā contendere, atq; inde in Galliam Cisalpinā penetrare constituit. Itaque ex omnibus copijs, quicquid floris ac roboris erat, sibi deligit. Fuere expediti equites vtriusq; armaturæ quatermille, præter laterones ac pueros armigeros quos secum trahunt, Heluetiorū verò ac Germanorum, itemq; Vasconum peditū circiter octo milia: præterea tormentorum iustus numerus, eorū prēsertim quę expeditis curribus veherentur. Reliquas verò copias per opportuna totius regni loca dispertitus est, vt vnaquęq; regio certis suis prēsidijs ac ducibus firmaretur. Caietę & totius Cāpaniæ tuendæ cura Belcario demandata est. Hunc vrbe Nola donauerat ærarioq́; præfecerat. Bailiuus autem Vitrius, & Gratianus Guerra ad Aquilam atque Sulmonem, Marsis et Pelignis impositi. Persiuus cum fratre Alegria Lucaniam tueri iussus. Asbarrę regulo, Salentini. Obignino autem Brutij obuenerunt. Hunc magistrum equitum crearat, qui honos militiæ summus existimatur. Iulianus Porro Lotharingus in custodia Gargani montis cōstitit. Manfredoniæ autem Gabriel Monfalconius, & Tarenti Georgius Suillius præfecturas iniere. Neapoli verò, omnibusq; pariter copijs Gilbertus Mompenserius cum imperio prēfectus est, ad quem rerum omnium cum vrbanarum tum bellicarum summa respiceret. Iis rebus maturè constitutis, Latina via Romā profectus est, præmisso Andrea Lugdunēsi Antistite, qui pontificē hortaretur, ne ipsius regis aduentu terreretur, aut quicq̄ hostile ab eo, qui & pietate filius, & pontificij nominis cultor egregius esset, sibi timendum putaret. Regem enim adeo æqui iudicij pacatiq; animi esse, vt cum ad colloquiū veniret, in pristinā cum ipso gratiam, nec exclusis cæteris principibus, qui sine causa de eius fide ac moderatione dubitassent, continuò esset rediturus. Cæterùm pontifex planè metu obrutus, cum neq; sibi inermi cum armato rege de pace, ac fœdere disceptandum existimaret, neq; se colloquendo quicquam, quod ad rerum quietē pertineret, profecturum arbitraretur, et vehementer dubitaret, ne fides sua socijs ex contagione colloquij suspecta redderetur, ex vrbe Orbitum profugit, moxque Perusiam, vt inde per Vmbros ad mare, ac demum, si Gallus insequeretur, Venetias protinus enauigaret. Sequebantur abeuntem plerique cardinales, turbaque ingens eius generis hominum, qui honoris & quæstus gratia pontificiæ aulæ operam impendunt. Iis præsidio erant, præter ipsos prętorianos, aliquot equitum alæ, quas Veneti & Ludouicus opportunè transmiserant. Carolus sua spe deceptus, pacato agmine vrbē Calendis Iunijs intrauit, & Transtyberina in regione castrametatus est. Sed triduo pòst tribus diuersis agminibus ab Vrbe discessum, totusque is tractus, qui Cassiam viam

& Aureliam interiacet, transeuntium iniuriæ expositus, pabuli & commeatus omnis generis detrimenta sensit. Sed Tuscanellensium calamitas insignis fuit. Cùm enim rixa fortè exorta, Gallus lapide ictus cecidisset, commilitones irati non ipsum quidem percussorem, sed oppidanos omnes adorti, duce Bastardo Borbonio magnam eorum partem crudelissimè trucidarunt, atque oppidum diripuerunt. Ii quoque populi qui vtrique viæ imminent, totusque Senensis ager Pisas vsq; varia incommoda passim accepere. Porrò Carolus cum Senas venisset, ita perturbatum ciuitatis statum inuenit, vt ciues in quatuor diuisi factiones, insano liuore mutuò inducti, à rege præfectum peterent, qui Gallico fretus præsidio inter ordines factionum æquo iure libertatis nomen tueretur. Ambiebat ad id Ligninius propinquus regis, ita vt cohortem Gallorum facilè impetraret, quæ duce Gualterio Tinctauilla vrbi præesset. Sed festinante in Galliam rege, non multò pòst depulsis foro atque vrbe Gallis, ciuitas ad veterem Pandulfi Petrucij dominatum redijt. Pisani eo tempore cum Florentinis bello cõtendebant, cum libertatem quam Gallorum beneficio recuperasse videbantur, acerrimè tuerentur. Florentini etenim post exactos Mediceos, Caroliq; discessum in vnam eam intenti curam, vt Pisas reciperent, magnum numerum equitum & peditum ex veteribus copijs conduxerant, eisque Herculem Bentiuolum, Franciscum Siccum, & Ranuccium Martianum militiæ claros, & fide maximè insignes præfecerant: quorum virtute complura castella, quæ audito libertatis nomine ad Pisanos defecerant, breui recepta sunt, & in primis Bientina: ea paludi adiacet: & Pontis Eeræ oppidum, quæ tenui Pisanorum præsidio tenebantur. Nec multò pòst ductis ad Calcinariam copijs, nacti diem densa caligine nubilum, ita vt omnis è speculis prospectus Pisanis eriperetur, tribus ex improuiso prælijs ad murum factis, occisoque Ioanne Saluio præfecto, oppidum expugnarant & incenderant. Calcinaria autem capta, Legolum, Palaia, Montefusculum, & Pontesaccum, aliquotque alia ignobiliora oppida ad antiquam Florentinorum fidem redierant. Ex aduerso autem Pisani per eos dies subsidio venit Lucius Maluetius vir fortis, & maximè pugnax: adduxitque grauis & leuis armaturæ delectos equites & pedites veteranos spectatæ virtutis ferè trecentos. Ab Genua quoque submittente Ioanne Adurnio magna vis minorum tormentorum, balistarum, armorum, telorumque omnium mari Pisas delata. Nam haud obscurè Pisani cum pecunia tum armis ac milite à Ludouico Sfortia iuuabantur, qui multis de causis, vti postea dicemus Pisanos incolumes liberosque præstare, porrò Florentinos, quòd Gallis fauerent longo bello implicitos distineri, atque atteri magnoperè cupiebat. His freti auxilijs Pisani, hostium duces, qui magno apparatu Butium oppugnabant, murique partem maioribus tormentis deiecerant, cum detrimento inde discedere, ac incensis exterioribus ædificijs Bientinam se recipere coegerant. Sed nec multis inde diebus par incommodum ipsi Lucio à Florentinis ducibus repensum, cum è Cascina promotis castris, Liberafactam oppidum in Lucensium finibus, quod à paucis Pisanis haud acriter obsidebatur, oppugnatum cum iusto apparatu contendisset. Magno nanq; itineris flexu, Florentinorum copiæ Liberafactam ductæ iquarum aduentu præsidiarijs & Barigo præsertim Bargæ, qui fortiter septem dies longè accerrimam oppugnationem sustinuerat, animi adaucti: contrà verò Pisanis adeò imminuti, vt Lucius appropinquantium multitudine perterritus, defosso statim maiore tormẽto, ne eo hostis potiretur

tiretur

tiretur Pisas profugerit. Postero die Florentini equites eo successu elati, excurrendo populandoque per vallem Sercij amnis, qui olim Auxeris fuit, ingentem pecoris atque hominum prædam egerunt, euectique vsque ad calidas aquas, quæ Mammosæ dicuntur, adeò magnum suburbanis vicis terrorem intulerunt, vt Pisanus populus (sicut in summo accidit periculo) sonitu campani æris è sacra turre ad arma sit vocatus, & Lucio militares copias educente confestim eruperit, Commissumq; est atrox prælium in angustijs Capellesij pontis apud Fractam emissarium, quod ex Auxeri amne ad conuehendam materiã Laurentius Medices laborioso perutiliq; opere Pisas vsque perduxerat. Pugnatum est ab initio magna vi, sed Florentini improuisi hostis impetum non tulerunt, versiq; cum cęde in fugam trepidanti agmine Liberafactam se receperunt. In ea obtinendi pontis contentione, Herculi fortiter pugnanti equus suffossus est. Siccus ipse a pluribus simul circumuentus, multisq; clauarum ictibus contusus, ægré se è manibus hostium eripuit. Reuersius Bononiensis centurio insignis captus, et cum eo cataphracti vigintisex, magnusq; numerus aliorũ equitum ac peditum capti vel exuti armis fuere. Lucius ouãti similis in vrbem reuersus, vt hostibus perterritis aliam quoq; cladem pararet, Bernardinũ Clostram & Animagram Ligurem viros apprimè pugnaces, qui Vicopisano in oppido erant, de successu eius diei certiores facit, monetq;, vt quas habeant copias equitum ac peditum intempesta nocte educant, & ad occupandum Sercij pontem apud sanctũ Giulicium, qua hostes sint transituri progrediãtur: se Lucensi via ad intercludendos eos expeditas educturum copias, futurumque esse, si maturarent, vt ea celeritate reliquæ hostium copiæ delerentur. Clostra & Animanigra imperata faciunt: & quanquam aliquanto tardius quàm putarant per tenebras iter confecissent, satis tamen in tempore transeuntibus iam hostibus superuenerũt, quos inopinãtes & maiore quàm esset copiarum specie deceptos, emissis scloppis atque balistis, ingentique simul, vt in victoria solet, clamore sublato perturbarunt. Equites tamen agrestium beneficio vadis in amne repertis euasere, pedites magna ex parte cæsi captique sunt. Hercules verò citato agmine reliquias bis fusi exercitus, priusquam Lucius Lucam pręteruéheretur, Montecarlum reduxit. Atque inde Arno amne ad Montecuculum superato, in vetera castra ad Eræpontem reuersus est. Victores verò spolijs onusti dum redirent, apud Liberafactam, tormentum, quod paulo antè defoderant repertum atque erutum in vrbem reduxerunt. & Lucius biduo post Cascinam, vt ex propinquo in omnes hostium motus intẽtus bellum gereret, copias suas adduxit. Fiebatq; propinquitate hostium, vt è quotidianis præliolis occasio pręberetur, quum vtriusque partis castella agrumq; omnem repentinis excursionibus per mutua detrimenta deuastarent. Per eos dies, dum Lucius Cascinæ mœnibus teneretur, Florentini duces Ranuccium Martianum cum valida parte exercitus Rasignanum misêre, quod est oppidum supra Liburnum, Volaterranis vadis propinquum, ratis se aut Lucium interclusuros, si ad ferendam obsessis opem Cascina sibi egrediendum atque eò contendendum arbitraretur, aut si oppidi præsidijq; salutem omnino negligeret, oppidum nullo negotio in potestatem esse redacturos. Sed Lucius de eorum consilio coniectura iudicans, aliquanto minorem eius oppidi quàm exercitus iacturam fore existimauit, Cascinaque se continuit, atq; ita Rasignanum quassato iam multis tormentorum ictibus muro, dedenteque se præsidij præfecto,

receptum est. Sub id fermè tempus legati Pisanorum, qui Neapoli ciuitatis suæ salutem libertatemque Carolo obnixè commendauerant, ipso concedente, sexcẽtos pedites Gallos oneraria naui Pisas adduxerunt: quorum aduentus, sicuti Pisanis fuit gratissimus, ita Florentinorum animos vehementissimè pupugit, quum se decipi Gallica fide manifestè perspicerent. Meminerant enim se Gallorum amicitiam in spem recuperandæ eius vrbis, nõ modò cæterorum omnium Europę principum societati ac fœderi prętulisse, verùm etiam, quod pudendum omnino videri poterat, multa pecunia coemisse, à quibus tamen neque arcem toties promissam recepissent: & contrà Pisani hostes, grauis contumeliæ ac iniuriæ nomine Gallicis auxilijs iuuarentur. Tribus nanque antea mensibus à Brissonetto, qui tum Maclouiensis cardinalis vocabatur, Neapoli magnis pecuniæ pollicitationibus impetrarant, vt idoneos homines mitteret, per quos Pisani docerentur, eam demum esse Caroli voluntatẽ, vt in ditionem Florentinorum redirent, omniumque iniuriarum impunitatem, & lene moderatumque imperium in posterum à veteribus dominis expectarent, sequestro & sponsore præsertim rege, cuius dignitatis esset pręstare quæ promitteret, & vires haberet ad vindicandam iniuriam, si Florentini à pactione fide lubrica discessissent. Sed Galli acceptis Florentiæ muneribus, quũ Pisas venissent, & ad ferocem populum frustra concionarentur, ludibrio habiti fuerant. Itaque Pisani Gallicis confirmati auxilijs, summo omnium studio alacritatéque: Ferreto maximè Gallorum duce, vt erat vir impiger, nauare operam cupiente, ad oppugnandam Liberafactam proficiscuntur: Clostra & Animanigra duces fuere, pluribusque simul prolatis tormentis oppidum singulari militum ardore oppugnari cœptum. Defendebat se de muro turreque Barigus Barga longè fortissimè: verùm ea turris quæ multis incommodis subeuntes atque oppugnantes afficiebat, non multis inde horis terribili violentia ingentis tormenti, quod à Pisanis Bubalus appellabatur, proscissa labefactaque est. ea magnam muri partem cadendo secum traxit, præbuitque terrorem defensoribus, qui mox sese dedendo, Pisanis victoribus arcem atque oppidum reliquerunt. Neque Hercules qui ad Eræpontem castra habebat, subsidio laborantib. adcurrendum esse iudicauit: quoniam magnopere timebat, ne Lucius eductis Cascina copijs, & capto ad Vicopisanum itinere, à tergo protinus insequeretur. atque ita pari arte vtrisque bellum gerentibus, sicuti paulò antè Rasignanum receptum fuit, Liberafacta simili quoque astu & celeritate hostium amissa est. Post id factum sanctæ Luciæ vicus, Larium, & amissum paulo antè Lecolum, Palaiaque & minora aliquot castella, quæ ad colles vergunt, à Pisanis in potestatem redacta sunt. Per eos quoq; dies Lucius circiter ducentos vtriusque armaturæ equites, et cohortem vnam hostium ad Fornacellas vltra Cascinæ amnem, qui Fossa dicitur, ex improuiso adortus prosperè conflixit, versisq; in fugam hostibus, adeò acriter cædendo capiendoque illis institit, vt vsque ad Eræpontem sit prouectus: tantaque fuit patenti porta ingredientium trepidatio, vt nisi paucitati suorum militum Lucius diffisus substitisset, oppidum ipsum, in quo duces cæterę que copiæ, & complura tormenta erant, simul cum hostibus irrumpendo facilè capi potuisse videretur: magnamq; eo die Lucius apud Pisanos egregię virtutis laudem promeruit, quòd eo prælio & periti ducis, & strenui militis officium impleuisset. Biduo pòst Lucius fortuna vtendum ratus, quæ quum benigna semel arriserit, audentes secundo passu subsequitur,

quitur,

quitur, nocte intempesta copias Cascina eduxit, profectusque Pontesaccum, prius penè quàm ab hoste sentiretur, admotis scalis in oppidum transcendit. Quo tumultu Ludouicus Martianus Ranucij frater equitum præfectus, & Ioannes cognomento Vetula, clari nominis centurio, & cum his centum equites pluresque pedites capiuntur, oppidumque diripitur. Erat specula editissimo in monte in arcis modum ædificata, quæ Verrucula vocabatur, ex ea despectus erat in omnes campos: Pisanique intenti assiduè speculando, omnes motus egressusque hostium ex oppidis notabant, et quam in partem verterentur, linteis vexillis & fumo, interdumque ignibus & tormentorum sclopis significabant: magnasque ea res Florentinis gerendi belli difficultates sæpius attulerat. Propterea & in castris à ducibus, & Florentiæ in senatu decretum est, vt omnino quibus maxime artibus opus foret, Verrucula hostibus eriperetur. Itaque ad terrendum cohibendumq; Lucium, ne Verruculanis custodibus auxilio proficisceretur, Franciscus Siccus ad Buttum validam equitũ ac peditũ manum adduxit. ipse Hercules ad Eræpontē permansit: Montanus verò & Christophorus Epirota, viri fortes, cum peditatu montem subire iussi. At Lucius qui de consilio profectioneque hostium cognouerat, milites cohortatur, vt æquo animo vnius noctis laborem ferant: quid fieri velit, monet, & flumen Arnum de secunda vigilia vado transgreditur, inalbescenteque cælo Buttum ad hostem peruenit tarditatem sæpe militum castigans verbis, & seipsum incusans, quod noctis breuitate deceptus, manifesta iam in luce rei bene gerendæ occasionem amisisse videretur. Sed vt in bellicis rebus accidit, in quibus fortunam omni prudentia maiorem sæpe experimur, secus ac ipse putauerat, sibi secunda omnia, hosti verò maximè aduersa contigerunt. Siccus enim cum paulo antè per speculatores Lucium suos arma capere, paratosq; esse ad profectionem iussisse cognouisset, instratis frenatisque equis totam noctem insomnem duxerat, ne ab inquieto acerrimoque hoste imparatus opprimeretur. Oriente autem iam Sole, nihil de insidijs amplius dubitando, milites corpora simul & equos curare permiserat, sic vt tum primùm Lucij antecursores apparere inciperent, quum Sicciani semisomnes, discincti inermesque ad primum vigilum clamorem turbati oppressiq; sint. Burla equitum præfectus vir strenuus, dum inuadentium impetum pro statione impigrè sustinet, obtruncatur. Cęteri Sicco ægrè euadente, paucis interfectis capiuntur, magnusq; equorum numerus pediti ex præda cessit: sic vt omnes fermè dum læti ac ludibundi redirent, equites facti viderentur, quòd thoraces & galeas relictas ab hostibus induissent. Eius rei gestæ nuncijs territi Montanus & Epirota, ne quicquam tentatis confragosis Verruculæ callibus ad Herculem in castra rediere. Sed dum Florentini duces acceptas clades nouis consilijs vltum ire properarent, prima Gallorum agmina quæ turrim S. Romani ex itinere expugnarant, oppidumque Montopolim diripuerãt, aduentare cœperunt. Quorum aduentus, Florentinos, quoniam suas copias transeuntibus Gallis misceri multis de causis nolebant, Eræ ponte & cæteris quæ obtinebant Castellis, decedere coegit: præbuitq; miseris oppidanis materiam iterum rebellandi, quum Pisani relicta ab hostibus loca circumductis passim copijs occupare niterentur. Porrò Carolus magna omnium alacritate à Pisanis susceptus est: ac veluti author eorum libertatis ab omnibus ordinibus salutatus. Cæterùm, vt erat incertus consilij, quũ orantes proiectique ad pedes, vt ciuitatem liberam & incolumem vellet, suppliciter postu

larent, ambiguo quodam responso spes eorum nec impleuit, nec elusit, quòd se & promissis omnino staturum, nec se vllis Florentinorum precibus discessurũ ab æquitate polliceretur. Sed adeò mirifica erant omnium ducum Gallorúmque militum studia erga Pisanos, vt quanquam ingrata auribus verba retulerant, neque tristes essent, neque vllis ambiguæ regiæ voluntatis indicijs frangerentur. Dum Pisis Carolus moratur, multorum literis fit certior, Ludouicũ Aurelianum, quẽ apud Astam ad incerta belli cum valida copiarũ parte reliquerat, Nouariam occupasse, nouoque eo rerum motu in summum amittendi imperij discrimen Ludouicum Sfortiam coniecisse. Quo nuncio incredibili lætitia affectus est, quòd non modò euadendi, verùm & occupandę Galliæ Cisalpinæ occasionẽ sibi dari a Dijs immortalibus arbitraretur. Scripserat enim multum anteà audito noui fœderis nomine ad Aurelianum, vt circa Astam quãtas maximè copias posset, celeriter pararet, quæ sibi per hostiles agros, contraque oppositas acies erupturo opem ferrent. Iamque tres alæ Gallorum equitum, & aliquot Heluetiorum cohortes duce Henrico, cui à lauto conuictu Germanicè Agnauolebano cognomẽ fuit, ab Alpibus descenderant. Sed Aurelianus per se strenuus, auidus imperij, nouisque præsertim copijs fretus, vltrò sibi moliendum bellum, & fortiter audendũ existimauit, ne Fortunę ad magna atque felicia aditum prębenti, deesse videretur. Cum Opicino enim Catia, Manfredoque Torniello, qui Nouarię potentes clarique erant, occultè transegit, vt vrbem sibi traderent, eaque sibi ipsis patrato negotio, quæ vellent præmia decernerent: se enim eius beneficij memoriam nunquam esse depositurum. Siquidem Opicinum atq; Manfredum ante alios eius ciuitatis, à Ludouico Sfortia iniurijs detrimentisque indignè affectos fuisse didicerat: rebaturq; eos, qui iam animo defecissent, oblatę occasioni minimè defuturos. Innocentium namque Catiam Opicini propinquum, Ludouicus Sfortia aliquot ante annis fato functum, obiectis quibusdam criminibus, è sepulchro in ius vocari damnariq; iusserat, vt bona illius veluti cõuicta iudicio per leges fisco addicerentur. quod sicuti inauditum & execrabile visum est, ita illi singularem inuidiam concitauit. Dum verò in Nouariensi latifundium ad eximiam fertilitatem magno studio conderet, quod de nomine suæ gentis Sfortiadam appellauit, vicina prædia impotenter ab inuitis dominis coemendo, ipsis Sfortiadæ finibus incluserat, corriuatisque priuatorum ciuium aquis, vt sua plenius irrigaret, alienos agros solito humore destitutos, penitus infelices reddiderat. Quæ duæ res grauibus incommodis complurium, & præsertim Torniellorum possessiones afflixerant. Igitur quum illi qui acceptæ iniuriæ vindictam coquunt, facilè ad omne perfidiæ vel audaciæ facinus impellantur, data fide, susceptoque negotio, & die constituta, quæ diui Barnabæ erat solennis, Aurelianum cum expedito equitatu è Vercellis conuolantem vrbe receperunt. Venit etiam cum eo Ludouicus Salassorum regulus, qui eius consilij particeps factus montanorum manum occultè coegerat, atque ita introductis armatorum circiter octo milibus Nouaria Gallorum ditioni cessit. At Ludouicus eius nuncij atrocitate perculsus, extemplo ad Hieronymi Leonis legati Veneti domum ab arce cum paucis familiariũ descendit, orauitq; demissè admodum ac trepidè, vt imperium, fortunas, salutemq; suam senatui vehemẽtissimè cõmendaret, quando in ea fortunę iniquitate neq; opẽ aliunde implorare, neq; præsentia subsidia afflictis reb. expectare posset. In cuius rei celeritate non modò Galliæ Cisalpinæ, sed totius

Italiæ salutem ac dignitatem esse positam, quando cuncta vel inopinato casu, vel communi omnium imprudentia, summi discriminis aleam subijssent. Solos esse Venetos, qui sicuti consilio atque opibus cæteros anteirent, ita ad iuuandum opportuna atque expedita remedia haberent, si non modò socijs in præsens, sed & rebus suis in posterum, absque vlla cunctatione prouidendum esse arbitrarentur. Ferunt Ludouicum dum perorarет, & capta legati dextra se perpetuò Venetorum clientem futurum iuraret, nobilissima Smaragdo illius digitum induisse, vt ardentius atque propensius pro salute sua senatui perscriberet, deque eius rei casu, & periculi magnitudine plenissimè doceretur. Triduo post Nouariæ arcem à Galeacio Ludouici fratre magno sumptu ædificatam, Gallis dedidit Ioannes Calchus vir imbellis & timidus, qui beneficio potius quàm virtute eam à Ludouico quæstus gratia custodiendam acceperat. Tum verò Veneti, qui neque socijs, neque sibij deesse, vel æquum vel tutum ducebant, referente Barbadico principe de bello pro communi salute aduersus Gallos gerendo maturè decernunt. Melchiorem Triuisanum & Lucam Pisanum eximiæ virtutis optimates, ad exercitum legatos creant. Franciscum verò Gonzagam Mantuæ principem ætate florentem, belli decorisque auidum omnibus copijs pręficiunt, minoresque duces & copias ad constitutam diem in ripis Ollij amnis adesse iubent: mittiturque ad Ludouicum Bernardus Contarenus cum sexcentis Græcis equitibus, qui Galeacium Sanseuerinum Ludouici ducem adsequeretur. Is enim in Nouariensem agrum profectus, supra septingentos cataphractos sagittariorumque equitum plures turmas, & aliquot subitarias cohortes coegerat: quibus Galli interim ab excursionibus, inuadendisque alijs castellis terrerentur, dum Germanorum pedestres copię aduentarent: quæ superato Adula monte per Voltuernam vallem, & Larium lacum, omni adhibita celeritate mittebantur. Interea Carolus prouiso commeatu, & iumentis sex dierum quiete recreatis Pisis profectus, Lucam contendit, libertate de qua adeò cupide anxieque agebatur, Pisanis nec concessa, nec erepta, quũ infamiæ, & maioris etiam periculi metu, neq; fidem Florentinis fallendam arbitraretur, quibus accepta pecunia fœdere paulo antè se coniunxisset: neque Pisanos, quos ipse in libertatem vindicasse videri volebat, Florentinis veluti iratis tyrannis excruciandos tradere, vel æquum, vel regium putaret. Erant apud Carolum Iulianus Paulusque Fregosius cardinales, & Hibletus Fliscus, qui vti exules solent, dubijs asperisq; etiam in rebus, cuncta facilia atq; expedita ad victoriam pollicebantur, si in Liguriam cum mediocribus copijs mitterentur. Disserebant enim præsto sibi adfuturos montanos homines Fregosiæ factionis, per quos omnem inferioris Liguriæ oram in potestatem essent redacturi. Promotisq; inde ad Genuam castris facilè fore, vt forti opera amicæ factionis, cui cuncta ordine communicassent, Adurnij vrbe atq; imperio pellerentur, priusquam à Ludouico Sfortia, qui adeò opportunè graui bello domi esset implicitus, auxilia submitti possent. Philippus quoq; Bresius Allobrogum principis frater, qui apud Carolum gratia atque authoritate plurimum valebat, vt qui maxime eorum consilium probaret, sese iturum, ac ducem eo bello futurũ profitebatur. Itaq; re ad consilium delata, comprobataq;, Bresio duę equitum alę, Gallorumq; peditum cohortes quatuor, et tormenta septem attribuuntur, Cum eo etiam Vgo Ambosius vir nobilis militięque peritus vna proficiscitur: ad Miolanium quoq; Gallicæ classis præfectum cum literis regijs plures simul

nuncij mittuntur, qui moneant vt ab ora quam legeret, discedere nolit, terrestrium copiarum ducibus pareat: paratusque ac intentus remigio & velis, quò opus esse videatur, protinus enauiget. Camillo item & Paulo, Vitellocioque Vitellijs fratribus, qui iam cum cataphractis ducentis, & totidem leuis armaturæ equitibus sese accepto stipendio Gallis addixerant, imperatum, vt in Liguriam proficisci maturarent, & Bresium quanta maximè possent celeritate consequerentur. Ipsi cardinales passim ex Lucensium castellis, Apuanisque Liguribus pedites cogunt, & per Apennini valles notis tramitibus in Liguriam proficiscuntur. Carolus interea his rebus explicitis ad Apenninum magnis itineribus se extendebat, vt eo celeriter superato, ad Aurelianum prius penetraret, quàm hostium copiæ, quas vndique cogi, Padumque traduci audiebat, ad Apennini angustias ducerentur. Vix prima Gallorum agmina subire cœperant, quum Pontremolenses, haud ignari quid sibi ab iratis Germanis timendum foret, oppido fermè omnes effugerũt. Nec multò post nequicquam prohibente Carolo, vel deprecantib. ducibus, totum penitus id oppidum quod ędificijs atq; opibus pro loci opportunitate clarum erat, iniectis vno tẽpore facibus, barbaro furore incensum atq; deletum est. Tormenta demũ inde confragosis Apennini iugis ad Burgũ castellum, quod à valle Tarri amnis nomen ducit, magno quidem cum labore, sed maiore aliquanto militũ studio traducta: Quando ea singulis attributa cohortibus, non solitis equis, qui in abrupto flexuosoque passim itinere minimè iungi coaptariq; poterant, sed manibus atq; humeris militũ traherentur, equitesq; singuli pilam ferreã quinquaginta pondo, in anteriore ephippij parte collocatam, alacriter deferrent. A Burgo latiore demum via, quæ ad Foronouum ducit descendere cœperunt, pręmissusq; cum valida peditum atq; equitũ manus Giensis primi agminis dux, et cum eo Antonius Basseius Heluetiorũ pręfectus, ac ipse Triuultius, vt apud Foronouũ locũ castris antecaperent. Triuultio enim tanquam itineris duce Carolus vtebatur, atq; eius viri consilio summam adhibebat fidem, cum propter singularem militiæ locorumque peritiam, tum ob veterem simultatem, quam cum Ludouico Sfortia semper infestus exercebat. Vnde illi postea peramplæ opes atque ingens belli gloria, cum excidio totius Italię creuerunt. Habebat tum castra Mantuanus, cui se Calatinus cum copijs Sfortianis adiũxerat, ad Glareolam vicum in vlteriore Tarri amnis ripa, loco admodum opportuno, vt Parmensibus qui in tergo erant, si ad defectionem spectarent, immineret, præsidioque esset proximis castellis: ac si Carolus eà ire pergeret, prima descendentium agmina iniquiore hosti loco, totis simul copijs adoriretur. Interim dum Galli Foronouo appropinquarẽt, Gonzaga de eorum aduentu per exploratores certior factus, leuis armaturæ equites, duce maximè Nicolao Annonio Dalmata, viro impigro, pręmittit, qui ad hostes aduolent, & dum ipse cum robore grauis armaturæ equitum, peditumque expeditis cohortibus subsequitur, tumultuaria pugna distineat. Illi imperata impigrè faciunt, adortique hostes subita incursione ex omnibus lateribus eos perturbant, multisque cæsis ac captis, raptoque vexillo vno, priusquam cataphracti peditumque auxilia superuenirent, omnes retrò pauidos auerterunt. Idque propterea acciderat, quòd Galli nondum Græcorum militiæ vsum nouerant. Græcos enim insultantes simul ac multa arte refugientes, quum Galli ardore quodam pugnandi cõcitatius persequi vellent, ordinesque dissoluerent, illi subitò redibant in prælium, pluresq; simul expediti,

singulos dispersos, graues armis incauteq; prouectos adoriebantur, facileq; incuruo & pregraui gladio more Turcarũ, aut ferrea claua feriendo sternebant. Gonzaga quòd satis longo difficilique itinere fessos equites, quo minus abeuntem in castra vsque persequeretur, reuocandos esse iudicabat, eo successu contentus lætis omnibus, & plerisque præfixa lanceis Gallorum capita gestantibus, ad exercitum reuertitur. Erat inter captiuos Antius Heluetiæ cohortis præfectus, notus antea Calatino. Is primi agminis peditum, & equitum callidè mentitus, numerum adaugebat ad deterrendos nostros, ne audacius progressi incumberent, ita vt regem pariter cum media acie, & subinde Tramulium cum postrema non procul esse nunciaret. quo mendacio salutem Giensi allatam constat, qui paucitati militum suorum diffisus, perturbatusque certamine in editiorem locum se receperat, vt ibi communitis quoquo modo castris, vel tardè subsequentem regem expectaret. Sed quum peritis ducibus delendi primi agminis occasio, ad summam demum de rege victoriam oblata videretur, Mantuanus nihil tentandum esse, expectandasq; omnino reliquas copias censuit, vt toto simul instructo exercitu tutius atque nobilius conspecto rege hoste certaretur. Numero siquidem Italicæ copiæ superabant, apparebatque eas in congressu superiores euasuras, nisi à maiorum disciplina fœdè discedentibus Fortuna defuisset. Itaque Carolus integrum sequẽtis diei spatium nactus, atque opportunè assecutus primum agmen, ad Foronouum consedit. Intererat inter bina castra flumen Tarrus, qui ex Apennino sæui torrentis more per abruptas valles, saxoso inæqualique alueo delapsus, patentibus demum campis in Padum euoluitur. Veneti à læua in latiore amnis margine, non longè ab Oppiano vico depressioribus locis tendebant: Gallus in dextro latere profluentis vadum, in læuo Medesanum oppidum habebat, potitusque superioribus collibus hostium castra facilè despectabat, quę maximi exercitus speciem tot vndique erectis tentorijs, mirantium Gallorum oculis reddebant. Carolus vbi se exercitumque suum eò perductum videt, vnde sibi nulla spes euadendi, nisi duce Victoria relinqueretur, ad tentandos legatorum animos, si aliquot dierum indutias impetrare posset, caduceatorem transmisit. Nanq; Hercules Atestinus insitæ legatorum ingenijs cunctationi fauens, paulo ante, vt animos cum regi tum Gallis ducibus inopinato hostium apparatu perculsos confirmaret, pro certo exploratoque perscripserat, neq; legatos, neq; Gonzagam ducem generum suum vllam habere à senatu committendæ vniuersæ pugnæ potestatem. Igitur caduceator ad legatos ac duces introductus, regem suum vehementer mirari dixit, quòd Veneti, quos nunquam iniuria lacessisset, ad prohibendum quo minus in Galliam proficiscatur instructis copijs aduenissent, se pro ęquo iure gẽtium id tantùm petere, vt per inducias exercitum commeatu, nec gratuitò quidem, passim iuuent, & pacato itinere in Galliam pertendere sinant. Id si fecerint, se Veneto senatui eiusque ducibus singularem gratiam habiturum. Quòd si id præstare nolint, amicitiamque recusent, & contrà vi contendant, Gallos milites vera virtute non modo sibi aperturos viam, sed & regi suo iter ipsum prohibentium cadaueribus constraturos. Ea legati, tametsi arrogantius quàm Italorum aures perferre possent exposita erãt, æquis tamen animis exceperunt. Quoniam Araldos vel dicto violare nefas est, qui Gallico more superbè admodum & summa quadam dicendi libertate mandata deferre, & bella hostibus denunciare impunè solent. Cæterum ad ea

breuibus est responsum: Si Carolus occupandæ Italiæ consilia abijceret, Ostia atque Nouaria præsidia deduceret, & sine maleficio proficisceretur, liberam illi fore abeundi facultatem: si ea facere negligerat, Venetos quoque sociorum iniurias minimè neglecturos, ac vti ex fœdere deberent, publicum totius Italię hostem bello persecuturos. Araldus ad Carolum reuersus, vtpote qui speculādo cuncta propè oculis collustrarat, multa de situ munitioneque castrorum, et de numero, cultuque & alacritate Italorum militum anxio timentiq; similis enarrauit. Ita vt rex ipse, & plerique duces, veluti suprema in cura, & de salute omniū dubitare viderentur. Disputando enim, aliqui Pisas redeundum esse, & sedem bello adiunctis Florentinis in Ætruria deligendam: alij nulla dedecoris cura habita expedito agmine per transuersas Apennini valles, ad Astam properè contendendum: cæteri nullam Aureliani rationem habendam, paciscendumque cum hostibus, qui omnibus rebus superiores essent, modò regis exercitusque saluti prolixè caueretur, censebant. Pauci denique erant qui regis vitam ac libertatem in periculum iniquæ pugnę temerè deuocandam arbitrarētur, quum nemo esset, qui non de Regis potius, quàm de sua salute sollicitus, imminentis prælij euentum omni alia re duriorem fore existimaret: Ita vt neque exitum consilijs, neque certam in eo discrimine seruandi exercitus rationē inuenire viderentur. Tum Verò Triuultium, in quem vnum maximè ducum oculi coniecti erant, in hunc modum magna omnium expectatione locutum ferunt. Qui de dubijs rei bellicæ casibus præsenti iam periculo consultant, vnam, quæ reliqua est & salutis et victoriæ rationē, ab ipsa animi magnitudine ducere debent. Nam quum vis in negotio plurimum vrget, & forti pariter cōsilio factoque maximè est opus, demittere se animo, vel pauore occupari cum turpe, tum euētu ipso plerunque funestum est: sed id multo magis indecorum atque importunum videtur, quum ipsa pericula anxiè nimis expendendo, reputandoque et atrociora et maiora vero nobis effingimus. Dubitauere et quidem vehementer, inuicte Carole, de tua exercitusque salute nonnulli, qui ante me dixerunt viri graues: & quod maximè eorum dictis fidem obligat, peracres & strenui bellatores, scilicet commemorando quæ penuria rerum famésque viris pariter ac iumentis immineant: quæ locorum asperitates, quæ angustiæ & iter demorentur, et virtutis vsum fortibus viris eripiant: ac demum quales, quantæque hostium copiæ, & numero paucis & tanti itineris labore defessis, aditus ipsos ad euadendum percluserint: sic vt omnia alia experiri præstet, quam desperata victoria, vi contendendo summæ rei discrimen subire: quasi, vti aliquibus placet, per montana Ligurum, vt in pacatam Italiæ partem ad Alpes euadamus, impedimentis, maioribusque tormentis hosti relictis, clandestina fœdaque fuga, generosissimo, ac semper victori regi turpissimum ac maximè luctuosum iter sit arripiendum, vel terga hosti danda, & Pisæ iterum repetendæ, vt mox circumfusis terra marique hostibus, fame domiti, deditique demum cunctis ludibrio simus. Neq; id quoque probauerim, vt turpi pactione tutum in Galliam iter ab armatis hostibus sit impetrandum. Perquam enim aliam fidem pacata omnia præstabunt, nisi per eam qua modò tam impudenter recentia fœdera violarunt? Sed hoc credamus perfidiosis hominibus: nam & ij aliquando datam fidem seruare solent, vt opportunius & maiore quidem cum lucro postea decipiant, nónne hac infelici sponsione,

tot viri fortes, qui Neapolitanum regnum egregiè defendunt, omni auxiliorum spe destituti, deserentur simul & sæuissimis hostibus prodentur? cursusque ipse ad ampliorem victoriam institutus, si Nouaria vrbe præsidia deducantur, penitus erit interruptus? Ego certè id vnum & tutum & decorum consilium esse video, quod asperum & maximè periculosum cæteris videtur. Scilicet vt abiectis omnibus pacis aut fugæ cogitationibus, iter nobis quamprimùm gladijs aperiamus. Neque proinde quòd hæc successu ipso facilia nobis fore pollicear, nec de victoria desperem, plus prouidere animo quàm cæteri, & de toto instantis negotij euentu præsentire arrogantius videri velim. Hoc enim non ingenio meo, sed militiæ vsui, & Italicarum rerum experientię concedi potest, quum ab hinc multos annos omnibus Italiæ bellis interfuerim: quibus cum principum, tum ducum ac militum consilia, sensus, artes, disciplinamque ipsam abunde nouisse haud difficilè fuit: quæ omnia sic me demum non obscuris meis sæpe periculis erudierunt, vt neque audacem, neque omnino trepidum fecerint. Ante omnia quæ animos periculi magnitudine commotos vehementer perterrent, illud minimè crediderim, Venetos collatis signis vltrò nobiscum esse dimicaturos. Nam præterquam quòd nullam confligendi potestatē legatis vel ducibus à Senatu eorum datam aliquorum literis cognouistis, quis putabit gentem ad trahenda bella, & ad cunctandum natam, tardis cautioribusque semper innixam consilijs, pro aliena causa, absque vlla necessitate, aleam vniuersi certaminis esse subituram? Auxere enim Veneti rem suam sedendo spectandoque, quum prælia temeritati ducum ac militum, & mille fortunæ casibus subiecta esse, facto sæpius infelici periculo didicerint. Stultum enim est in republica quæ perennibus consilijs atque inexhaustis opibus viget, speciosos ab ancipiti cruentaque acie triumphos appetere, quum maturam certamque vniuersi belli victoriam non temerè expectent, qui bellicis sumptibus minimè deterrentur. Neque Ludouicum Sfortiam, hominem per se timidum, suspicacem & valde cautum, id planè ex Arcano consilio contendere arbitror, vt auspicijs Venetorum Gallicę copiæ deleantur. Quis enim alius (quod dij auertant) eius victoriæ exitus fuerit, quàm vt victori Veneto Mediolanense imperium prædæ cedat, quod impotentibus armis inuadendo lacerandoque singulari cupiditate semper affectarint? Sed putemus Ludouicum nihil hodie pro sano cautoque facturum, Venetosque item nouo quodā repentinoque consilio totius Italiæ imperium dubij Martis arbitrio commissuros, non ob id, ędepol, magnanime Carole, de victoria fuerit dubitandum. Decedant fortibus animis inanes metus, quum ea omnia quæ sibi dimicaturo optimus quisque imperator exoptat, spem non dubiam rei bene gerendæ nobis polliceantur. Causa in primis longè optima, fidus ac veteranus miles, tormenta plurima, locus æquissimus, & nullius demum rei præterquam communis salutis & gloriæ respectus. Italorum hodie militum virtutem neque eleuo neq; extollo: Ineptè siquidem aut impudenter fecerim, si de hac re iudicij mei sententiam interponā, sic, vt integro pudore meo hoc vnū confiteri testarique non dubitem, nobis scilicet cum tyrone & collectitio exercitu rem futurā: multò enim maxima pars eorum equitum, quos cristis armisq; fulgentes conspicimus, nunquam nisi in pompa, dum lustrantur exercitus, ipsisque in ludicris pugnis atque spectaculis arma induit, aut clangorem tubarum audiuit,

quòd in Italia multis ab hinc annis nec bellatum sit, nec iusta cruentaque acie dimicatum. Pedites ipsi non modò vim Germanicæ phalangis non ferent, sed nec aspectum quidem tanto ordine incumbentium armis animisque impares sustinebunt. Relinquitur vt artes & dolos alicuius inueteratæ prudentię ducis magnoperè timeamus. Quas enim insidias tendet, quóue ordine per iniqua torrentis vada producet, vt nos densato agmine ire pergentes inuadat adolescens imperator, qui nulla vnquam præter hæc sua, nominis hercle titulo potius, quàm certæ virtutis merito militaria castra conspexit? Itaque, rex inuicte vt iam instituimus, peruadendum esse censeo, tu rectè feceris, si milites, vt de pugnæ euentu non dubitent, hostesque despiciant, fueris adhortatus, ad læuã iuxta colles impedimẽta paululum semota ab armatis ordinibus vel diripienda hosti, prædæ potius quàm pugnæ auido, non temerè obiecerim. In dextra secundum amnem tormenta aduersus hostes collocentur. Ego primi agminis ac itineris cum Giense nostro collega ducem agam, periculoque propior dabo operam nauiter, vt huius te suscepti consilij minimè pœniteat: reliqua belli munia veteres maximè duces inter se partientur, atq; in vtrunque simul itineris & pręlij casum parato expeditoq; exercitu ad victoriam contendent. neq; enim eos vel pristina virtus, vel Fortuna tua destituet, qui perpetuis nobilitati victorijs strenuè pugnare vel pro vna tantũ gloria didicerunt. Postq̃ Triuultius vultu fiducię pleno perorauit, nemo ferè visus est, quanquam non dubius quorũdam animis insideret metus, qui nõ alacriter in eius sententiam iret, iuraretq; se nisi victorem è prælio minimè discessurum. Tum verò Carolus dispositis equitum præsidijs, qui Græcos omnibus propè horis cum multo clamore varios tumultus ad castra excitantes ex omni parte reprimerent, integrã ferè noctem peruigil ducẽs, in albescente cœlo sacris interfuit, ientauitque, & vt idem facerent milites, ad iterque simul ac prælium capessendum corpora atque animos præpararent, edixit: nec multum inde validis potius quàm decoris protectus armis equum cõscendit, neque nobili colore vel celsa statura conspicuum, quum esset absolutè ob idque damnatæ nigredinis vnicolor, dextroque oculo captus: sed qui quadrato habitu indomitum præferret robur, humanoq; prope sensu, sessoris iudicio conceptæ de se spei decus agnosceret. Neque enim vel a cono casidis, vel à regali cultu nosci volebat, vtpote qui sibi ad latus septẽ iuuenes fide virtuteque præstantes paribus ornatos insignibus antea delegisset. Prodeuntẽ milites ita alacri voce gestuque salutarunt, vt fari incipientem interpellarent, obsecrantes, vt de victoria quæ iam esset in manibus minimè dubitaret. Apparuit enim tum seipso celsior atque viuidior, quum esset admodũ pusillus, & propter veterem morbum imbecillis, ad incessum cruribus nequaquam planè firmus & validus. Sed dum fronte atque oculis aducoque præsertim, & prominente naso, pugnacis ac intrepidi militis speciem præbebat. Consepsere medium regem binæ alæ nobilium equitum, quibus Scotorum prætoria cohors sese admiscuit. Matthæus porrò Borbonius cognomento Bastardus, cui rex maximè fidebat, & Robinetus Framesella vir egregiè fortis Ludouici Aureliani cataphractorum ductor, alas suas confertim applicantes, hic in læuo, ille in dextro latere constiterunt. Sequebatur interuallo duorum stadiorum tertium, idque postremum agmen, cui Fusius pernobilis in Aquitania regulus, atque ipse Tramulius magnis postea rebus gestis dux clarus, præerant. Apud hos insignium equitum robur fuit. Sed in primo agmine Germa-

nicæ

nicæ phalanges præcipuæ spei virtutisque, & tormenta maiora spectabantur. Antecedebant Giensis atq; Triuultius cum expedita manu equitum, vt sequētibus iter monstrarent. Hos ad teli iactum Heluetij Germanique quadrato agmine sequebantur, quibus Gilbertus Cleuensis, & Antonius Basleius duces, Germanicæ periti linguæ, triplex stipendium regio nomine promiserant, si fideli fortique manu inuictum incolumemque regem præstarent. His ad læuam coniuncti erant balistarij Vascones, & trecenti ferè ex prætorianis sagittarij, qui infelici consilio amotis equis in pedes desilierant, vt firmiore vestigio tendendis arcubus niterentur. Tormenta verò iuxta phalangem pari passu perducta, contra flumen quod intererat hostilesque acies collocata erant. Lixæ atque omnis incondita calonum turba cum impedimentis secundum sinistros colles iter intendebant. At Mantuanus qui Gallos, si ad læuam Medesanum versus deflecterent, quà illis iter erat in Agrum Derthonensem, tergis abeuntium insistere, & totis copijs persequi decreuerat: vbi eos ab Foronouo densis ordinibus descendere conspexit, sibi nequaquam amplius morandum ratus, aciem veterum militum vsus consilio in hunc modum instruxit. Erant vniuersæ copiæ in nouem diuisæ ordines, quæ duorum amplius milium & quadringentorum equitum cataphractorum, leuis autem armaturæ paulò minus duorum milium, & peditum circiter duodecim milium summam efficiebant. In primo agmine fuere Petrus Dodus Venetus cum Græcis equitibus sexcentis, & Alexius Beccacutus cum totidem fermè equitibus sagittarijs, qui non arcubus ligneis, vti Galli solent, sed balistis arcuferreis vtebantur. Quibus iniunctum fuit, vt colles à tergo circumirent, & in latus sinistrum primi agminis verterentur, vt ire pergentes Gallos, à cæpto iam itinere tumultuario pugnæ genere distinerent. In secundo Calatinus fuit cum Sfortianis copijs, ea ratione, vt quum primum à Triuultio & Giensi cum leui armatura contractum certamen foret, ipse confestim occupatos turbatosque ad dextram adoriretur. Ea acies sexcentis cataphractis, & Germanorum mercede conductorum Italorumque peditum tribus milibus constabat. Dux ipse ascitis sibi Rodulpho patruo, Ranuccioque Farnesio, cum delectis circiter quingentis cataphractis, & totidem sagittarijs, quatuorq; peditum milibus, inuadendi medij agminis, vbi rex erat, munus desumpsit. Fortebracio autem Montonio cum quarta acie inuadendi postremos hostes sors obuenit. Ternæ quoque obiter subsidiariæ acies opportuno hercle ordine, sed fœdo admodum euentu constitutæ sunt: Ita vt Antonius Feltrius Vrbinas imperatori, quum signum daretur, maturè opem ferret. Annibal verò Bentiuolus, & Galeacius Pallauicinus, vbi opus foret, Calatinum consequerentur: Aloisius demum Aduocatus & Franciscus Gambara Brixiani, Socinusque Benzonus Cremensis Montonij vestigijs insisterent. Hæc ideò constituta fuerant, vt quum vnaquæque Gallorum acies suo implicata periculo proxime laboranti subsidio esse non posset, omnes simul vno tempore ab omnibus propè lateribus cæderentur. Octaua nonaque paulo remotius ad incerta prælij in subsidijs collocatæ. Talianus verò pius & Carolus Meliteus cum reliquis copijs castrorum præsidio relicti. Porrò tormentorum magistris imperatum, vt ea locis quantum ratione militari prouideri poterat opportunis, longo ordine secundum profluentis Tarri editiores ripas, in hostes verterentur. Instructa acie Mantuanus ad legatos

reuersus est, qui tametsi graui admodum suspensi cura prælio decertare ab eorum Reipublicæ rationibus alienum esse iudicabant, ea tamen erat adeò egregiè instructi ornatique exercitus ad pugnandum alacritas, vt ipsos iam cautioris consilij pœniteret, & summa simul lætitia, & certa spe victoriæ penitus implerentur. Neque erat quisquam vel ætatis vel militaris dignitatis honore insignis, qui tum cunstanter aut suspensè de ineunda pugna consultare, vel palam de victoria dubitare auderet. Nam plerique tyrones inani quodam pugnandi studio, ac virium fiducia elati, si quem in eo summæ rei discrimine cautius consideratiusque loquentem vidissent, palam incessebant probris, & segnem ac timidum compellabant. Acciditque vt ipse Rodulphus, quum locum pugnaturis iniquum fore, & propterea prius exæquandum esse censeret, à Mario Caluisiano petulanter irrideretur. Is erat inter Mantuani familiares gratia decorę iuuentæ parta conspicuus. Illoto enim ore dictitabat, eos qui tantopere cuti suæ pertimerent cautè facturos, si quamprimũ abirent, & se Parmę vrbis mœnibus egregiè tuerentur. Vtinam inquit Rodulphus qui verbis audaces & feroculi sunt, me vadentem in confertos hostes strenuè sequantur. Non enim pictarum & inanium hastarum (vt in ipsis fit ludis,) ictus excipient, sed validos mucrones experientur. Dijque faxint vt sagulos hosce admodum speciosos alieno potius quàm nostro sanguine defœdemus. Erat enim Rodulphus externæ militiæ verus atque præcipuus æstimator: quoniam ab ineunte ætate inter pueros armigeros Caroli Belgarum principis, hisq; tribus admodum funestis interfuerat prælijs, quibus ille postremò deuictus & formidabiles antea copias, & regnum ipsum cum vita pariter amisit. Interea quum iam Gallus appropinquaret, & frequenti tormentorum crepitu milites ad pugnam excitarentur, Mantuanus conuersus ad legatos. Si vobis, inquit, è Republica videtur, vt fortiter obuiam eamus Gallorum audaciæ, qui sibi totius Italiæ imperium barbara vanitate despondent, minimè prolixe consultandum est: sed quum vis & tubę hostiũ nos vocẽt, è vestigio de pugna cogitandum. Nam si hostẽ è manibus cunctando emiserimus, nequaquam parem eius opprimendi occasionem postea reperiemus, frustraque expeditum, vastantem cuncta, & subsidio suis ire properantem per asperos tramites persequemur. Ego quidem, si iusseritis, Veneto senatui probabo operam meam, cunctisq; corporis ac animi viribus contendam, vt Italo militi antiquum suum decus ab externis gentibus minimè ereptum esse protinus ostendatur, vobisque Venetis Italicæ dignitatis veris certisque vindicibus clarissimus de superbo hoste triumphus nostra virtute comparetur. Ad ea Triuisanus annuente collega, Macte inquit ingenti virtute imperator, postquam adeò insigne studium erga Venetum nomen eximia animi magnitudine testaris, & te ad sempiternæ laudis fructum seruandæ Italiæ decus accendit, signa canere iube, & quod Veneto senatui socijsque fœderatis bonum faustumque siet, instructas acies in hostem verte, fortiterque vincendo enitere, vt familia tua perpetuo veteris gloriæ fulgore insignis, multò maximè decoris nouæ victoriæ titulis illustretur. Nec mora tympana tubæque & tormenta ex propinquo hostem emitti cœpta, vno simul tempore concrepueunt, distinctæque acies suo (vt diximus) ordine tribus in locis per amnis alueum ad hostes contenderunt. Verùm adeò temerè ac infeliciter procursum est, vt qui tanta alacritate ferebantur, summa locorum iniquitate prius turbati semiuictique sint, quàm ad hostes peruenire potuerint. Erat enim Tarri alueus enormis,

mis, tortuosus, internatisque frequentibus salictis valde impeditus, ipsæ margines vtriusque ripæ, vbi torrentis aquæ vis allidebat, descensu pariter ascensuque difficiles: aquæ etiam ab hesterno pleno imbre cauis delapsæ locis, in lacunas maximè limosas & cæcas voragines abierant: postremò vada ipsa vagantis amnis passim lapidosa atque incerta: quibus rebus, vti necesse erat, transeuntium cursus atque impetus magnoperè tardabatur. His conflictati incommodis, quanquam magna eorum pars ægrè se explicaret, nec præeuntes consequeretur, strenuè tamen hostes inuadunt hastis, gladijs concurrunt, ac triplici loco prælium atrox, varium, & modò ipsis, modò illis funestum miscent. Constiterant Galli loco admodum tuto, qui ab ea parte quà aditus dabatur, salebrosus erat, & frequentibus arboribus impeditus: ita vt ab accliui parte Itali subirent, & dispersi cum confertissima hostium acie, maiore vi quàm arte, & iniqua demum fortuna dimicarent. Galli contrà densare aciem, nihil temerè loco dimoueri, in medium proruentes excipere, exceptos circumsistere, breuioribusque gladijs pertentando quàmaximè penetraret in corpus ferrum posset, confodere atque prosternere. Interim Græci equites, qui primum agmen inuaserant, quum à cataphractis nequicquam circumfusi vndique pellerentur, & Annonius, atque Busichius eorum præfecti viri acres, vulnerati prælio excessissent, conuersis repentè equis ad diripienda impedimenta conuolarunt: quæ monitu Triuultij de industria hostibus obiecta fuerant, vt illis præda occupatis, regi transitus expeditior atque facilior redderetur. Ibi lixæ, calones, & fœminæ, mulionesque inter iumenta cadentesque sarcinas fœdè iactati, ac dum repugnant, vel rapientes impediunt promiscuè cæsi, impedimentaque ferè omnia capta direptaque sunt. Is tumultus, quòd dissonis tot gentium clamoribus cuncta capta perstrepebant, è proximo peditum cohortes etiam exciuit, quæ prædæ pariter auidæ, ordines nullo pudore deserebant. Tum verò inter socios cruentum admodum & miserabile certamen exortum, quum regiam gazam alij in diuersa traherent, alij à validioribus oppressi, in ipsis prædæ complexib. cæderentur. Ea res omnium consensu Gallis salutem peperit. Nam prima Gallorum acies, Græcis ad prædam inclinantibus, ex transuerso eorum quos Calatinus induxerat, impetum fortiter excepit, secundęque laboranti opem tulit, & secunda pariter aucta viribus atque animis pulso cum ingenti cæde Mantuano, tertiæ quam Montonius perturbarat, subsidio fuit. Ibi demum quum duæ simul acies, prima Giensis, & secunda regis vtrinque Italum militem acerrimè premerent, Rodulphus atque Ranucius in medio circumuenti interficiuntur, totaque penè ala familiarium Mantuani, in qua plerique nobiles erãt, conciditur. Cadit & ante oculos ducis ipse Caluisianus, & centuria singularium peditum ad custodiã corporis delecta pariter cæsa protritaque est. Ipse Mantuanus, qui admiranda virtute per medios equites ad tormenta peruenerat, magistrisq; eorum, & equis, quibus trahuntur, interfectis, cohortẽ Vasconum tormentis præsidio constitutam, & pretorianos simul sagittarios procella equitum obruerat, è medijs hostibus equo grauiter vulnerato vix se eripuit, quum eum ingenti serica pyramide, quæ illi pro cono in galea fuit, ante alios conspicuum, & tota acie volitantem omnes certatim peterent. Eandem quoque fortunam tulerunt Itali pedites, qui in parte Calatini fuerant. Nam

quum primi eorũ ordines prælongas hastas læuo sustentatas bracbio (vt tum mos erat) ab solo excuterent, sequentes vero scutati hostilia lato ferro iacularentur, et cęteri post scutatos balistarij sagittas emitterent, nõ modò sine timore aliquo, sed etiam cum risu ab Heluetijs excepti sunt, qui in vnum densatæ phalangis corpus egregiè conglobati, id ineptum armorum genus atque eum pugnandi morem facilè contemnebant. Extemplo nanque vbi appropinquatum est, extraordinarij delecti iuuenes fermè treceñti, qui propter laudem summo quæsitam periculo, vitæ prodigi perditique vocantur, ab vtroque phalangis latere prosilierunt, ac ingentibus gladijs quos ambabus manibus regebãt, enormes hastas præcidere cœperunt. Quorum audacia territi penè omnes, priusquam phalangis impressionem expectarẽt, terga verterunt. Eoq; in loco Germanorũ mercede conductorũ cohors vna, quę Gallica tormenta audacter inuaserat pertinaciusq; restiterat, peracri Heluetiorũ impetu trucidata. Imber quoq; admodum repentinus multa cõmistus grãdine, cum fulgore & tonitru cœlo effusus, adeò opportuno tẽpore fusos iam & in fugam inclinatos afflixit, vt Dij ipsi pro Gallis bellum gerere viderentur. Tanta enim aquarũ mole flumen Tarrus, qui modò arenti similis defluebat, torrentibus ac riuis vndique in eius alueum præcipitatis auctus est, vt neq; euadere, qui iam in fuga salutis spem collocarant tutò possent, neque integri ordines, qui pulsis subsidio pergere cupiebant, amnem viros, equos, armaque sæuo impetu rapientem transire auderent. Nec interim tormenta vtrinque cessabant, quãquam ancipiti vel inani periculo in permistos sæpius emitterentur. In tanta rerũ iniquitate Mantuanus se ipsum non deserit, tametsi incredibili dolore erat perturbatus, quod tot viros fortes suum sequutos nomen, ipsumque Rodulphum patruum desperata ope circumuentos conspexisset. Erat ad læuam riuus vtrinq; modico aggere castigatus, qui ad frumentarias molas defluebat. In eum præcipiti fuga pedites atq; equites fœda colluctatione deferebantur. Qua re animaduersa, Mantuanus mutato equo ibi cõstitit, increpando fugam ac sistendo signa, validam manum ex diuersis turmis in vnum coegit, qui tametsi varijs prælij fugæque ac ipsius demum pluuiæ incommodis vehementer erant fatigati, impigrè tamen prędium redintegrarunt, effuseq; insecutos Gallos cum cæde repulerunt. Ibi Miolensis regulus atq; ipse Borbonius ab Alexio Beccacuto in ceruice vulneratus, nõ procul à rege capiuntur, et nonnulli illustres Galli equites cadunt. Magno autem vsui fuit Petiliani aduentus, quo minus qui primò pugnam inierant delerentur. Is enim iam pridem ad Nolam captus, quum in Galliam duceretur, occupatis in eo prælij discrimine custodib. è medio tumultu ad Venetos perfugerat, victosque Gallos & in fugam coniectos nunciando cohortandoque, ne certam victoriam è manibus emitterent, pauidis & dilabentibus animos restituerat, ita vt obuios quosque in prælium nominis authoritate conuerteret. Cæterùm Gallos à primo & secundo agmine, pulsum fusumque Italum persequentes, idem inflatus amnis, ne summa victoria potirentur, retardauit: sicuti paulò antè, ne postremæ Venetorum acies primis succederent atque opem perturbatis ferrent, obstiterat. Verùm pręclarè constat Giensem vel cõtrà ipso Triuultio & Francisco Sicco Florentinorum duce vehementer obtestantibus, ne occasionem delendi hostis deperire sinerent, terga dantes persequi, aut omnino progredi noluisse, quòd à conspectu regij agminis nequaquã temerè discedendum putaret, incerto adhuc prælij euentu, regeque præsertim

à varijs

à varijs, quanquam planè dissipatis hostium turmis, ex omni parte circumuento. Nec multo post coeuntes circa regem plerique duces, receptui cecinerunt, vt coniunctis agminibus & densata rursus acie, motum hostium expectarent, quum noui atque integri armatorum hostium ordines parati ad excipiendam pugnam in vlteriore amnis ripa spectarentur: & fessis equis fessi ipsi milites requiescere, quàm palantes persequi mallent, contenti scilicet ea victoria quæ reputatione periculi se ipsa maior apparuit: quòd non modò inuito hoste, sed eo pulso prostratoque iter ipsum, vti instituerant, sibi armis atque virtute parauissent. Mantuanus quoque subsidijs frustra expectatis, quòd reliquę acies sociorum clade, ac inflati amnis difficultate conterritæ, pugnam detrectarant, ab vltimo abeuntium agmine se explicuit: atque amne ęquiorib. vadis superato, ad legatos in castra se recepit. Hæc est illa memorabilis Tarrensis pugna, qua maiore aliquãto temeritate ꝙ ignauia, antiquũ Italicę militię decus amisimus: cœpimusque cum inexpiabili ignominia nostra exteris nationibus, quibus modò terrori eramus, contemptui esse: sic, vt eas in quas seruiente demum Italia calamitates incidimus, in hunc ipsum adeò lugubrem inauspicatę pugnæ euentum referamus: & meritò tantarum (quæ mox secutæ sunt) cladium authores diris imprecationibus prosequamur. Quanquam certo planè Deorum immortalium iudicio factum esse videamus, vt qui primi excrabili scelestoq; consilio, patriam terram in has miserias præcipitarunt, ipsi antè alios, & insigni quidem exemplo, dignas exitiabili insania sua pœnas persoluerint. Periere eo prælio ex Venetis atq; Sfortianis supra quatuor hominum milia, in queis fuere, præter Rodulphum atque Ranuccium, Ioannes Picininus Nicolai clarissimi ducis nepos, Galeacius Corregius, Robertus Strozza, Alexanderque Beraldus turmarum præfecti: itemque Vincentius Corsus, qui peditum agmen ductabat, & Malfactus & Gabanellus, qui in prætoria cohorte, cum aliàs tum eo prælio maximè eximiæ fortitudinis laudem adepti, euadenti Mantuano ingentibus romphæis sternendo hostes viam aperuerant. In partibus verò Gallorum, præter inconditam lixarum multitudinem, quę stragem multò maiorem fœdioremque reddidit, viri fortes circiter mille. Desiderati sunt etiam in his Iulianus et Dasonius alarum legati, Vardeusque Hippotoxotarum dux, & ipse prætorianæ turmæ præfectus, atque item nobiles oppidorum suorum nominibus appellati, Torsuensis, Semplensis, & Ampracensis. Sed insignem omnino iacturam graui cum dolore rex sensit, quum sagittarios corporis custodes fermè omnes, quos remotis equis in pedes descendisse diximus, interfectos esse cognouisset. Nec ipse leue admodum vitæ discrimen subijsse fertur, quum perrumpente aciem Mantuano, perturbatoq; toto agmine, penè desertus obuertendo frõtem, & gladium stringendo, propulsantis equi inuicto robore se proculdubio seruatum fuisse fateretur. Cæterùm Carolus, signis receptui canentibus, insignes aliquot ex suis ob eximiam spectatamque virtutem, equestri dignitate donauit. Quod statim fiebat, & maximi honoris loco habebatur, quum rex ipse gladio districto viri fortis humerum leniter percussisset. In his fuit Camillus Vitellius, qui fratribus in Liguriam tendentibus, Carolum sequebatur. Galli secundum Tarrum in proximo colle pernoctarunt exuti omnibus impedimentis atque tentorijs, & ad summam propè commeatus inopiã redacti. Qui tametsi non dubia potiti victoria effusè lætabantur, paucitati tamen suæ magnopere timebant, vel maximè propter sauciorum ægrorumque

numerum: quibus conseruandis auehendisque propter asperitatem itineris, maxima difficultas præponebatur. Videbant enim aduersarios multitudine expeditorum equitum plurimum valere, quorum indefessa opera ac celeritate præcludere commeatus, itinera obsidere, & nouissimos persequendo carpendoque varijs incommodis, graue præsertim Heluetiorum agmen afficere possent. Sed hoc metu curaque ducibus occupatis, & maximè fessis, Germani Heluetijque, quum rex eis donatiui nomine mille aureos nummos liberali manu diuisisset, ea nocte custodiæ castrorum munus cum multo tympanorũ strepitu susceperunt. At in Venetis castris varij erant animorum habitus: nanque alij mœrore, alij gaudio in singulis propè contubernijs agitabãtur, prout quisque socium vel propinquum amiserat, vel opima præda fuerat potitus. Cessere omnia ignobilium militum, & præsertim Græcorum auaritiæ regij apparatus, vasa aurea atque argentea, pretiosa vestis, regale tabernaculum, aulæa omnis generis, & gemmata sacrorum instrumenta, ipsæque demum Neapolitanorum regum opes, quę in Galliam ad exornandum triumphum asportabantur. Cæterùm duces præfectique omnes, postquam cum legatis in vnum coiuere, variè pro cuiusque ingenio differebant: alij enim, & ij quidem multo plures, qui timore oppressi videbantur, mutanda esse castra censebant, seruandumque exercitum, in cuius incolumitate saluæ & incolumes Italiæ res forent. Alij qui in prælio versati erant, & maiores quàm antea spiritus sibi desumpserant, inuadendum iterum hostem, atque eum debilitatum vulneribus, ac timore consternatum omnino delendum iudicabant: quòd ipsi non virtute Gallorum, sed locorum iniquitate superati viderentur. Tum verò Mantuanus, si inquit hodie pari consensu, vel cuncti audaces, vel cuncti timidi fuissemus, neque de loco deserendo, neque de inuadendis hostibus ageretur: nam vel lætiores cum rege captiuo in hostium castris cœnaremus, vel certe integri viribus atque animis, hoc ipso tutissimo vallo teneremur. Sed quum extrema consilia dissidentibus ingenijs semper officiant, media autem in vniuersum iuuent, neque pauidos, refugere patiar, neque item permittam, vt viri fortes iterum pugnæ fortunam periclitentur. Quid enim aliud erit, hac non satis adhuc castigata temeritate, iniquo atque infelici loco hostem adoriri, quàm feras exagitare, atq; ipsas vltimo salutis discrimine efferatas irritare? Vltima siquidem necessitas in rabiem vertit, atque eos plerunque, qui penitus de vita desperent, ex timidis longè fortissimos facit. Quòd verò castra procul ab hoste reducenda videantur, absit medius fidius à virorum consilio, vt quam hodie aliquorum ignauia & fuga ignominiam accepimus, eam fœdè castra retrahendo, veluti supremo dedecore cumulemus. Quid enim aliud subita mutatio castrorum, quàm graue vulnus acceptum, timorem summum, desperationem victoriæ, & denique turpissimam fugam propinquis hostibus significabit? Manendum igitur his in castris, adhibendaque fortiter opera, vt quod acceptum est incommodum, cautiore meo consilio, & feliciore vestra virtute sarciatur. Primum omnium saucios Parmam deuehi, curarique iubebimus: Integris copijs, vt aliqua defessis requies detur, cura castrorum erit demandata. Ipse vigilias circumibo, cunctos aditus certis firmabo præsidijs, idque omnino contendam, vt nos quàm maximè tuti ab impetu hostium reddamur. Crastina verò dies, motus animosquę hostium clarius nobis ostendet, tutioremque viam consilijs nostris explicabit. Legati huic sententiæ facilè assenserunt: Nam tametsi Mantuanus

stre-

strenui potius equitis quàm prudentis ducis officium impleuisse videbatur, tantum tamen aberat, vt eum à funesto pugnæ exitu temeritatis nomine reprehenderent, vt etiam hac noua probatæ virtutis inuictique animi gloria clariorem factum admirarentur. Nam per se vel peramplis aliàs gestis honoribus maximè clari senes, ea tanquam summè decora bellicæ laudis accessione lætabantur, eiusque victoriæ magno Gonzagæ ausu propemodum partæ, pernobilem de tanto rege penè capto triumphum aliquorum imperitia, aut ignauia sibi ereptum esse iudicabant. Postera die Carolus per Argentonum, quem Venetijs ab initio legationis munere functum fuisse diximus, trium dierum inducias postulauit. Is cum Roberteto scriba regio transgressus amnem, cum legatis & ducibus collocutus, multa de noui fœderis iniquitate, de successu prælij, virorumque illustrium cæde, ac demum de euentu totius belli ita commemorauit, vt de pace, si per legatos liceret, vti pridie instituerat, acturus esse videretur. Verùm id colloquij genus eò pertinebat, vt interposita pacis mentione, Carolo se ad iter expeditum paranti, iustæ moræ spatium præberetur. Sed is eorum sermonis exitus fuit, Venetos æquissimæ pacis conditiones Carolo regi oblaturos, si Ostia atque Nouaria, vti antè denunciatum fuisset, pręsidia deduceret, à populationibus ac incendijs abstineret, & in Galliam proficisceretur. Quòd si aliena occupando, Italiæ imperium animo volutaret, & propterea antiquæ spei insistendum, commorandumque in Italia sibi esse censeret, ipsos cunctis opibus annixuros, vt omne Gallicum nomen Italię finibus pelleretur. Itaque eius diei tantum inducię ad sepelienda cadauera concessæ. Quod vbi præconis voce vtrisque in castris significatum fuit, Itali Gallis permisti ad quærendos socios sese castris effudere. Reperti sunt supra ducenti, & in his Galli aliquot, quos agrestes, tergora etiam equis detrahentes, nudos & multo luto cruoreque in miserabilem modum defœdatos reliquerant. Inuentum quoque Rodulphi corpus pluribus honestis confossum vulneribus, quod Mantuanus in patriam cum multo funeris honore transmisit. Senatus autem Venetus, vti à legatis nominatim acceperat, ijs qui fortiter pugnassent, vel egregiè pugnando cecidissent, insigni liberalitate præmia persoluit. Cunctis enim, & ante alios Fortebraccio, qui grauiter vulneratus vltimus prælio excesserat, aucta stipendia, honoresque additi. Cęsorum liberis, qui militiæ studerent, præfecturæ turmarum datæ, filiabus autem dotes, & vxoribus annuæ pecunię in alimenta constitutæ. Notati quoque sunt ignominia pleriq; dissimulanter potius quàm seuerè: inter quos Antonius Feltrius Vrbinas, quum ab alijs accusaretur, quòd subsidio pereuntibus ire, vel transire amnem recusasset, missionem postulauit, veluti iniquè calumniantibus subiratus: ne si mox Senatus iudicium expectaret, maiorem existimationis iacturam facere videretur. Sequenti noctu Carolus de secunda vigilia multis ad fallendos hostes ignibus excitatis, nullo tubæ aut tympanorum signo, sed per occultam tesseram profectione denunciata, castris expeditum agmen eduxit, & Aemilia via rectum iter ad Trebiam intendit, tanto vsus silentio, vt prius aliquot milia passuum sit emensus, quàm ab hostibus, repentina eius profectio sentiretur. Luce facta cognitoque hostium itinere, Mantuanus Græcorum alas præmisit, quæ abeuntes persequerentur. Calatinus quoque & Fracassius eius frater cum expedito equitatu, vt nouissimos adorirentur, subsecuti sunt. Qui tamen quum Gallis fugæ simile iter habetibus, maximè nocere possent, non modò nullam vim

intulerunt: sed vti postea certiore fama vulgatum est, regem ex itinere, ad Derthonam salutarunt, atque omnibus rebus & commeatu affatim iuuerunt. Id priuato eorum studio factum esse plerique arbitrabantur, quòd Sanseuerina familia Ludouicum Caroli patrem maximè coluisset, & ipsi paulò antè cum Obignino aduersus Aragonios in Togata Gallia militassent. Alij porrò eos Ludouici Sfortiæ iussis opportunè paruisse censebant, qui non minus socios Venetos, si pleniore victoria potirentur, quàm hostes Gallos vel integros viribus sibi metuendos esse iudicabat. Ferunt Gallos in discessu duo grauiora tormenta defodisse, quòd effractis rotis conuehi non possent, quin & cremasse aurata equorum tegumenta, multamque suppellectilem: & demum, quod vix credibile est, quosdam suę gentis mortiferis vulneribus debilitatos, ne miserius apud hostes perirent crudeli misericordia iugulasse. Cæterùm Carolus iustis confectis itineribus, præter Placentiam atque Derthonam, nemini infestus, neque ipse ab alijs lacessitus, quum passim commeatus amicè expositus transeunti pręberetur, septimis castris Astam peruenit. Veneti verò Placentię mœnia præteruecti, Clastidium concessere, atque inde Pado ad Caseolum vicum ponte constrato, per Laumellinum agrum ad oppugnandam Nouariam contenderunt.

SECVNDI LIBRI FINIS.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER III.

SVB idem quoque tempus Tarrensis pugnæ, nouum bellum conuersis principum studijs renatum, in Liguria vehementi factiosæ gentis contentione terra marique gerebatur. Nam Philippus Bressius, & cum eo Iulianus & Paulus cardinales omnibus inferioris oræ oppidis recepti, montanorumque clientum aduentu iustis aucti copijs, Genuam vsque processerant, positisque ad Terralbam castris, qui est locus supra Feritorem amnē, Fregosiæ factionis ciuium motus expectabant. Interim quotidianis equestribus prælijs certabatur: nam ex vrbe Bernardinus Adurnius, corporis atque animi viribus bellator insignis, & Scaramucia Vicecomes, cum delectis turmis ea porta quæ ad Bisamnem ducit, ita erumpebant, vt singulis propè horis cum Gallis equitibus certaretur. Erant Gallo peditum omnis generis circiter septem milia, octingenti equites, tormenta septem, sed ea ad campestres v-

sus

sus potius quàm ad muros quatiendos idonea. Quibus de rebus fiebat, vt subire tentareque mœnia nequaquam auderent: præsertim quum iam valida peditum atque equitum manus, præter ipsam prætoriam cohortem, è Gallia Cisalpina in vrbem peruenisset. Tota igitur victoriæ ratio posita erat in auxilijs, quæ è diuersis regionibus expectabantur. Baptista nanque Fregosius in Astensi agro aliquot peditum cohortes & equitum turmas coegerat, quas partim ab Aureliano, qui tum Nouariæ obsidebatur, acceperat, partim ipse amicorum Cardinaliumque pecunia conduxerat, eo consilio, vt quum in Pociferam vallem descenderet, ab altera quoque parte quæ occidentem Solem spectat, vrbs vndique clausa graui obsidione premeretur. Vitellij quoque iam è Lucensi agro montes asperos & Petracrosiæ iuga superasse dicebantur. Classis item in Rapallino sinu erat, intenta ad Bresij ducis imperium, in qua ingens erat copia tormentorum: quibus freti accedentibus vndique auxilijs, maiore demum fiducia vrbem oppugnarent. Quibus cognitis rebus, qui in vrbe erant Fregosiæ factionis, noua inituri consilia, & palàm aduersus Adurnios ex tuto arma sumpturi videbantur. Præerat Ligusticæ classi Franciscus Spinula, ab oris fuscedine Mauri cognomen adeptus, vir domi nobilis, & in re nauali peritiæ singularis. Constabat ea paucis onerarijs, sed bellico apparatu optimè instructis, & triremibus decem, in queis tres erant Aragoniæ à Ferdinando missæ, quibus præerat Syracusius trierarchus. Galli autem octo triremes habebant, & tres galeones militariter exornatos, quod nauigij genus quandam minoris onerariæ, vel erectæ latæque triremis similitudinem refert, velisque vtitur, & nonnunquam remis: præsertim quum ad captandum ventum, portu vel finibus in altum educitur. Galli quoque Rapallo potiebantur: nam cuncta (vti iam diximus) eius oræ oppida singulari Fregosiæ factionis studio eos benignè receperant. Ibique tum tutissima in statione, & Bresij imperium, & captæ demum Genuæ nuncium expectabant. At Spinula qui maritimo negotio intentus, quibus nam modis hostes inuaderet, vigilanter agitabat, per exploratores comperit, hostium classem haud magno discrimine posse deleri, si Galli vno tempore terra marique inuaderentur. Quòd paruam admodum manum quæ classi atque oppido præsidio foret, Galli reliquerant, quum ipsis Genuam obsidentibus nihil tale vnquam ausuros hostes putarent. Nec mora Adurnios fratres eius consilij participes facit, suadet vt magno ausu vnius noctis opera bellum conficere velint: cuncta prospera pollicetur, si ad fallendum vtrunque hostem & summo silentio, & singulari celeritate vterentur. Re comprobata, Ioannes Adurnius & Aloysius Fliscus, quos idem locus superioris victoriæ felicitate insignis plurimum excitabat, sexcentos veteranos, & subitarias cohortes duas classi imponunt, soluuntque è Genuæ portu de prima vigilia: & Rapallum littoralis auræ beneficio peruehuntur. ea enim noctu maximè ad cursum in quam volueris partem dirigendum, certo velorum flexu semper excipitur: Tantaque felicitate adnauigatum est, vt nulla eius profectionis fama, tot speculis totque etiam exploratoribus ea littora obseruantibus, in castra peruenerit. Iam cælum inalbescebat, quum Adurnius & Fliscus milites in terram exponunt actuarijs vsi nauigijs, magnarumque præsertim nauium scaphis, & Rapallum oppugnare adoriuntur. Fit magna & in classe & in op-

pido, vt in re admodum repentina, concursatio, clamore sublato prælium in aditu oppidi committitur. ægrè impetum Galli sustinent: acriter tamen repugnant. Spinula cohortandis remigibus intentus, maxima vi aduersis proris in hostium classem inuehitur. Iuuat nauticus clamor oppidum à terra oppugnantes: contra illi alacritate pugnandi nauales socios accendunt. Dimicatur vtrinque summa contentione. Cæterùm terrestres copiæ stratis hostibus oppidum irrumpunt, & nauales socij Gallorum triremibus potiuntur. Miolanius classis præfectus, & Stephanus Vincius quæstoria dignitate insignis protinus se dedunt, cæteri ad vnum paucis interfectis capiuntur. Videre erat in hostium nauigijs, ex Neapolitana præda regalis apparatus, cubiculorum abacorumque ornamenta, aulæa picti operis, intertextas auro lectorum stragulas, & plurimam vestem sericam nobilissimis Scythicarum Martarum pellibus suffultam. Itemque armorum tormentorumque ingentem copiam, quæ omnia singulari ducum æquitate militibus cesserunt. Ea vbi per milites fuga elapsos Gallicis in castris ad Genuam nunciata sunt, Bressius & cardinales nihil sibi amplius expectandum rati, collectis repentè nec cõclamatis quidem vasis, discessere, superatisque Pinnimontis culminibus in Pociferam vallem descendere: ea tamen constantia atq; ordine, quum properarent iter fecerunt, vt agrestes plurimos, qui temerè prędantium more è proximis vicis montibúsque decurrerant, conuersa acie, atque impetu facto passim interfecerint: indeque incolumes per transuersos montes in Astensem agrum se receperint. Ferunt Augustinum Adurnium qui Genuæ prę̃erat, magnę eo die potiundę nobilis victorię occasionem segniter amisisse, quod patefactis repẽtè portis in abeuntes Gallos omnem militum ac vrbanæ plebis turbam erumpere minimè permisisset. Cuius rei consilium fortasse improbandum videri posset, nisi vir cautus, & incertum Fortunæ euentum reformidans, absente fratre, ipsoque præsertim cum militum robore, inconditam paganorum multitudinem veteranis hostibus obijcere dubitasset. At Vitellij qui iam non longè à Rapallo supra Segestam peruenerant, de Tarrensi pugna, & de prælij naualis euentu, deque Bressij & Cardinalium fuga vno simul tempore certius cognoscunt. Quibus nuncijs perculsi retrò agmen vertere constituunt, vt in Lucensem agrum reuertantur. Sed dum in vnum de itinere consultant, superuenit agrestium Ligurum ingens multitudo: itinera obsidentur: expediti Ligures è superioribus cautibus saxa sagittasque ingerunt: nonnunquam ex propinquo protecti scutis hastilia iaculantur. Equitibus iniquissimis in locis difficilis receptus datur. Paulus nihil animo perturbatus, Vitellocium fratrem in fronte constituit: ipse in tergo ad cogendum agmen, vbi plus discriminis erat, cõsistit, confertos densatosque iter facere iubet: cominus agmen lacessere audentes facile summouet aut interficit. Montani nihilominus instare, circumfundi, sublatis clamoribus vndique premere, iter maximè demorari, aliquos sagittis, plures verò lapidibus vulnerare. Tandem ad Brachimontis angustias perueniunt. Pugnatur ibi acriter, Vitelliani tamen multis vtrinque acceptis vulneribus fortiter euadunt. Is dies equis ac viris longè grauissimus fuit: quoniam tanta erat agrestium multitudo, quum alij post alios ex proximis pagis ad præsentis prædæ famam euocati, in viam sese effunderent, vt neque viris neque iumentis vlla requies daretur. Peruenit tamen equitatus incolumis in quandam planiciem nõ longè à Borgeti vici finibus, in qua tum primum equi, quos fermè

fermè omnes loris trahebant, magno eſſe vſui poſſe videbantur. Hac re animaduerſa Paulus milites admonet, vt fugam ſimulent, Ligures in æquum locum eliciant, & mox cōuerſis equis incautè perſequentes & diſperſos adoriantur. Sed ad recipiendas vires vt tantiſper conſiſtant, & in orbem conglobati lentè admodum pugnent, opportunè præcipit. erant enim duorum fermè dierum inedia, ſiti, vigilijs, caloribus, & continuo demum pugnæ abruptique itineris labore vehementiſſimè fatigati. Nec multò poſt veluti ſoluto conſilio, vt in vltima rerum deſperatione fieri ſolet, ſalutem ſibi fuga quærere ſimulant. Id conſpicati Ligures qui paulo antè neque ex propinquo dimicare, neque intra ſagittæ iactum metu baliſtariorum progredi audebant, hac veluti fuga & timore hoſtium audaciores facti, continenti curſu per eam planiciem eos perſequuntur. Tum verò Paulus: Hos inquit latrones quo depopoſcimus lato loco tenemus, vrgete acriter equos, ac in eos quammaximè crudeliter agite, vt tandem præclarè vlti iniurias, hac importuna inſidioſæ gentis multitudine liberemur. Igitur dato ſigno cataphracti abiectis ocreis ac humeralibus, vt expeditius pugnarent in equos inſiliunt. Leuis equitatus tenſis baliſtis, ac infeſtis haſtis conuertitur: omnes vno tempore montanos temerè procurrentes inuadunt: eos facilè diſſipant, & cum magna cæde proſternunt: cæteri per aſperos montes ſe fugæ celeriter mandant. Poſt id factum Paulus pacatiora itinera reperit, & per Lucenſem agrum Piſas ſe recepit. Eodem tempore, & quod maximè admirandum videtur, ipſo etiam die, Nonis Iulijs, quum pridie quoque ad Tarrum eſſet dimicatum, & Gallica claſſis ad Rapallum capta, & Ferdinandus vrbe Neapoli incredibili ciuium ſtudio receptus eſt. Poſt Caroli ſiquidem diſceſſum, Neapolitani ſuopte ingenio nouitate regum, & rerum conmmutatione gaudentes, quum Gallos iam planè faſtidirent, ad Aragonios rurſus animos inclinarunt. Nam vti quiſque equum inſignem domi habebat, Galli eum tanquam ex Aragonijs ſtabulis abductum imperioſè repetebant, hoſpitabanturque vltrò apud priuatos ciues, quum ſemel hoſpitiorum magiſtri domorum foribus Galli hoſpitis nomen præſcripſiſſent: Quibus admodum graues ac moleſti erant: quoniam gens iracunda, ſæpeque inſolens, & in parando victu cum ex ſuo, tum ex alieno admodum prodiga, apud Neapolitanos frugi homines, ac amœnitatis & munditiarum maximè ſtudioſos cuncta perturbabant atq; fœdabant. Pleriq; etiam aſſueti aulæ regiæ orbatam rege principe ciuitatem, atque omni priſtino decore ſpoliatam ægrè ferebant. quod poſtquam Carolus, qui cunctos & præſertim opifices pecunia in omnes ſumptus largiſſimè profuſa locupletes effecerat, Neapoli diſceſſiſſet, durioribus præfectis perpetuò ſeruituri viderentur. Quibus de rebus per veteres clientes ſuos & quoſdam nobiles Aragonij nominis ſtudioſos Ferdinandus certior factus, ab Aenaria inſula cum roſtratis nauibus Meſſanam adnauigauit, cohortantibus Alexandro Pontifice, & Aſcanio auunculo Cardinale: qui eum tanta indole in ſpem recuperandi regni erectum, vehementi ſtudio magniſque opibus egregiè ſubleuabant: monebantque tum maximè, vt eò traijcere maturaret, poſtquam Conſaluus tanti apud Hiſpanos nominis imperator, ad eum in regnum ac patriam reducendum, ab Hiſpania cum regijs auxilijs in Siciliam perueniſſet. Ferdinandus regio more ſub vmbella ſerica ſingulari Mamertinorum benignitate ſuſceptus,

cum ipso statim Consaluo, quibus nam rationibus gerendum bellum foret, consultauit: accepitque pecuniam ab Alfonso patre, qui è Mazara videndi filij Federicique fratris studio, Messanam se contulerat. Is erat lugubri indutus veste, capilloque in sacerdotis morem circumtonso, oculis deiectis, atque animo ad diuinarum rerum contemplationem penitus abstracto: sic vt humanis omnibus curis, ipsisque pariter voluptatibus, quibus antea luxuriosè studuerat, renunciasse videretur. Nec multò post Ferdinandus atque Consaluus septingentis circiter equitibus, & peditum Hispanorum, & Siculorum quinque milibus in naues impositis, è Messana superato freto Rhegium traijciunt: statim expositis copijs tormentisque prolatis, vrbem oppugnare adoriuntur. Rhegini, qui ab exiguo Gallorum præsidio, quo minus saluti fortunisque suis cauerent, vel studium suum in tempore erga regem nudarent, minimè deterrebantur, refugientibus in arcem Gallis, portas aperuerunt. Arx quoque triduo post magna vi oppugnata, ac demum fabri cuiusdam lignarij proditione, dum acriter certaretur, capta: Gallique fermè omnes à muro præcipitati, quòd de deditione, dum cœptas perficerent muniones, simulanter egissent: ludificatique diu crebris colloquijs regem, aliquot demum milites incautè ante arcem obuersatos, tormentis repentè emissis interfecissent. Rhegio recepto Ferdinandus Federicum patruum cum tribus rostratis nauibus in Apuliam misit, vt cum Grimano Venetæ classis præfecto, Cæsareque Aragonio, & Camillo Pandonio (is enim à Baiazete redierat) aduersus Gallos bellum administraret. Grimanus viginti quatuor triremibus, & quinque onerarijs, in queis plures erant Græci equites è Corcyra nuper aduecti, è Brundusino portu eductis, ad oppugnandam Monopolim contenderat. Ea vrbs ex veteris Aegnatiæ ruinis creuit: tenebaturque tum satis valido Gallorum præsidio: nec Monopolitani à Gallorum consilijs dissentiebant, quum in factiosa ciuitate alij, qui ab Aragonijs deficiendi authores fuerant, fortiter resistere vellent: alij porrò contrà, ne hiscere quidem auderent, ne prius à Gallis inimicisque domesticis, quàm ab externo hoste, qui vniuersis vim inferebat, opprimerentur. Igitur Grimanus, vbi eos neque spe optimarum conditionum, neque vllo periculi metu permoueri videt, terra marique vrbem aggreditur, admotis triremium proris, in queis ingentia tormenta erant collocata, magna vi murum quatit. Summa mœnia deiectis pinnis, magnaq; propugnatorum strage edita, defensoribus nudantur, ab inferiore tamen muri parte Galli resistunt. Petrus Bembus nobilis trierarchus serpentinæ ictu interficitur, plerique alij cadunt. Tum verò Grimanus ira accensus, postquàm inquit Monopolitani Gallorum serui potius quàm liberi esse volunt, obstinatis pereant animis, vosq; milites suis fortunis opulentos reddant: statimque vrbem prædæ militibus concedi, si eam egregiè caperet per præconem tota acie pronunciari iussit. Nec mora milites certis veluti præmijs excitati, summa alacritate murum subeunt, pars scalis, pars hastis connixi, subleuatique aliorum humeris in vrbem transcendunt. multi ex Gallis Monopolitanisque cæduntur, cæteri proiectis armis se dedunt. Vrbs diripitur, vixque templa, in quæ fœminæ puerique confugerant, summo Grimani labore à militum libidine atq; auaritia defenduntur. At Pandonius apud Brundusium dispari fortuna cum Asparra bellum gerebat. nam quum plura oppida eius agri Gallis ademisset, & in prospero rerum cursu versaretur, excur-

excursione ad Misagnam vicum facta, à vilissimo aratore vir nobilissimus est interfectus. Sed Asparra triduo post idem prope vitæ periculum adijt. nam Pandonio eodem & hoste simul & æmulo sublato, quòd illum Iapygiæ Apuliæ præsidem designatum audierat, dum alacrius & incutius per ea loca vagaretur, ab equitatu Aragonio interceptus est. Nec multò post Cæsar Aragonius copias quas habebat collectitias in Tarentinum agrum adduxit, & Grimanus & Federicus superato Iapygio promontorio in Tarentinum sinum cum vniuersa classe deflexerunt, spe eius vrbis per proditionem potiundæ. Verùm quum appropinquando ac sese terra marique his qui res nouas moliturі dicebantur ostentando, Tarentinorum voluntatis frustra periculum fecissent, essentque à Gallis, & ab arce, & à portu vehementer tormentis oppugnati, conuersis velis Leucopetram alterum extremæ Italiæ promontorium superarunt: & subsidio Neapolitanis rebus (id maximè postulante Ferdinando) profecti sunt. Per eos quoque dies Caietani à Gallis defecerunt. Verùm ea res adeò funestum habuit euentum, vt cæteros, quo minus id temerè auderent, deterruisse miserabili exitu viderentur. Sub id enim tempus quo Carolus Neapoli profectus est, Galli ad exornandas triremes pecuniam Caietanis imperarant: & ijs maximè nominatim, quos Aragonijs rebus vetere quodam eius factionis studio fauere intelligebant. Ea res omnium propè ciuium animos vehementer commouit, qui non modò Gallos nouis oneribus minimè prægrauaturos ciuitatẽ, sed aliquid etiam de antiquis vectigalibus liberaliter remissuros arbitrabantur: vti omnium fermè populorum mos est, qui quum præsentia semper fastidiant, & noua temerè exoptent, intempestiuæ cupiditatis pœnas sæpius persoluunt. Igitur Caietani inopiam accusare, testari ciuitatem publicè ac priuatim veteribus tributis nouisque sumptibus exhaustam, ac demum orare Gallos, ne quam opinionem de Gallici imperij lenitate omnes concepissent, eam acerbissimo iniuriæ genere fallerent penitus, vel omnino macularent. At Galli quos Belcarius quæstorum magister ad pecuniam exigendam miserat, quum apertè imperium detrectantes cogendi potius quàm adhortandi viderentur, de capiendis his qui maximè recusarent, custodiæque tradendis, consilium inierunt. Sed dum Galli vim parant, Caietani à fœmina quadam, quæ per fenestram sermones exceperat, de ea re celeriter admonentur. Quibus cognitis, & ex vultu Gallorum facilè deprehensis, arma capiunt: Aragonium nomen inclamant: concursuque totius populi ad templum maximum facto, quod tum fortè supplicationes solenni pompa circumuallato Dei Christi corpore ducebantur, Gallos in arcem compellunt. Eadem die oratores ad Rodericum Monterisij oppidi regulum, Alfonsi Dauali fratrem, quem Aenariæ insulæ atque oppido Isclæ, Ferdinandus præsiddio reliquerat, naue speculatoria mittuntur ad petenda auxilia, quibus se ab iniuria Gallorum tueantur. Monterisius collaudatis Caietanis, biduò post trecentos fermè Cantabros, duce Maorio viro peracri, & in re militari terra marique admodum exercitato, duabus carauellis imposuit, quod est nauigij genus ad omnem tempestatis vel longinquæ nauigationis contumeliam perferendam maximè idoneum: & secundo perflante vento Caietam transmisit. Ex aduerso Mompenserius atque Belcarius Neapoli Caietanorum defectione nunciata, vt eos à quibus initium rebellandi

natum erat, quamprimum opprimerent, classem quinque onerariarum & quatuor triremium pararunt: in qua Gratianus Guerra cum octingentis militibus fuit: Ioannemque Columnam cardinalem Prosperi fratrem, qui in Fundano erat agro, monuerunt, vt quantas maximè illis in locis copias posset, extemplo cogeret, atque eas ad constitutam diem dum ipsi à mari vrbem oppugnarent, terrestri itinerre Caietam adduceret. Nec multò post Gratianus idoneum nactus ventum Caietam peruenit, & Roccabertinum natione Hispanum cum trecentis peditibus equitum more thoracatis & galeatis non longè à portu in terram exposuit, iussitque vt in arcem, quæ in edito monte sita difficili perangustoque ascensu & saxeis gradibus aditur, protinus euaderent. Interim cardinalis Columna, qui cum magna manu militum, & paganorum ad portam accesserat, hortari Caietanos cœpit, vt arma ponere, redire ad officium ac suæ demum saluti, & omnium fortunis consulere vellent, se eam apud Gallos obtinere authoritatem, tantis præsertim in eorum auxilium copijs adductis, vt eius inconsultæ rebellionis veniam facilè posset impetrare. Caietani qui sicuti temerè defecerant, ita & insana obstinatione constantes videri volebant, responderunt, se nequaquam Gallorum minas timere, paratosque esse operibus ostendere, quibus animis superbam gentem oderint, quæ adeò auare imperare cœpisset: quòue studio Aragoniorum nomen colerent, quorum lene imperium veræ libertati persimile sexaginta amplius annos experti essent. Itaque dirempto colloquio, & significatione vndique facta, cardinalis muro succedit. Gratianus ex alto plenis velis portum inuehitur, & ab arce armati per decliuia in vrbem descendunt: committitur summis in ædificijs cædes: superioraque vrbis ab his quos Roccabertinus deducebat, & plana simul circa portum à classiarijs puncto temporis occupantur. Passim ferox dictis populus, factis autem imbellis, & subito timore consternatus crudelissimè trucidatur. magna pars ciuium, qui erumpere aduersus Columnios decreuerant, apertis portis, & proiectis in terram armis, benignè eos excipiente cardinale, incolumis euasit. Maorius pariter cum Cantabris suis diu in platea cum hoste præliatus, in contiguam muro & portui domum se recepit: multisque suorum amissis, & pluribus vulneratis, è summa muri parte in subiectas carauellas saltu se deiecit, & admiranda vsus animi fortitudine, expansis subitò velis valido fretus aquilone per mediam Gallorum classem erupit. neque triremes, quanquam incitato maximè remigio sequerentur fugientem consequi potuerunt, ad multum tamen spatium continenti cursu ab vtrisque pugnatum est, quum Galli à proris in puppes, & Cantaber ab ipsis puppibus in aduersas persequentium triremium proras magnorum tormentorum pilas emitteret. Cæterùm cardinalis vrbem celeriter ingressus, quanquam Galli nihil eius viri dignitate permoti, in ipsius complexum fugientes trucidarent, nonnullis etiam in templis apud aras iugulatis, plures tamen conseruauit, honestasque aliquot fœminas, quarum pudori solicitè studebat, è manibus Gallorum eripuit: conclusasque in amplissimam domum, appositaque custodia tutatus est. Verùm tota vrbe cuncta crudelitatis, auaritiæ atq; libidinis à Barbaris exempla edita sunt. multæ nanque virgines violatæ, & vni ante alias è nobili Laudatorum familia, dum inuadenti Gallo viriliter resisteret, manus præcisæ: duæque aliæ in vltima constantia iugulatæ. Viri omnis ordinis ætatisque quadringenti

genti fermè occisi: templa omnia cunctis veteribus donarijs expoliata: quæ tanta fuere, vt neque pretisiora, neque plura vrbs ipsa Neapolis habere diceretur. Ea enim multis ante seculis incolarum ac nauigantium pietate accumulata fuerant, dum Caieta, ante iactam molem apud Neapolim, ab ipsa tutissimi portus commoditate, veluti totius oræ emporium magna hominum frequentia & opibus maximè floreret. Ea omnia biduo post adueniens Belcarius, vt in recensenda præda quæstorio munere fungeretur, vix relictis sanctorum ossibus atque reliquijs quæ loculis includebantur, in Galliam asportauit: Ita vt eius iussu postea apud Insulam oppidum prope Ararim aurea argenteaque donaria, nefando auaritiæ genere in scyphos & pateras conflarentur. Hæc erant, præter vasa altaribus dicata, statuę paruæ, simulachra periculorum, ac nauium imagines, omniumque humanorum membrorum effigies, sicuti ea religiosi mortales, voto pro salute suscepto, Dijs benemerentibus exoluerant. Narrare solent Caietani, eos qui manus sacris donarijs polluissent, in extremas miserias Deorum ira fuisse præcipitatos. Nauis quoque oneraria Caietanis onusta spolijs, quę confecto bello in Galliam iter habebat, apud Circeos naufragio perijt, fractaque penitus, atque eiecta in litus circumiectos populos ditauit. Dum hæc ad Caietam, & ad Monopolim atque Brundusium in Apulia geruntur, Ferdinandus atque Consaluus Rhegio in potestatem redacto, & ad famam noui belli excita Brutiorum iuuentute ad sanctæ Agathę oppidum castra promouerunt, statimque paucis ibi Gallis in deditionem acceptis, oppido potiti sunt. Horum sicuti exemplum finitimi, & desiderio regis & Gallorum tædio abducti, portas aperuere. Processum inde est ad Semenariam, Gallorumque turma quæ exploratum incautius exierat, ex itinere ab Hispanis equitibus est intercepta. Nec Semenarienses, quin extemplo recipiendus rex foret, dubitarunt. Erat in castris Marinus Corealis Terrenouæ regulus, quem ab initio belli constanter Aragoniam fidem secutum Galli ditione expulerant: eum Ferdinandus de se optimè meritum reducere maximè cupiebat, vt in conficiendo bello eius forti ac fideli opera, opportunisque opibus vteretur, & sibi præsertim tutum ad classem aditum pararet: quod ad mare iter habenti, castella eius certis locorum angustijs imposita, necesse erat superare, ad quæ occupanda paulò antè Alfonsum Daualum misisset. Villamarinus enim classis pręfectus in portum Herculis, qui hodie Tropea dicitur, peruenerat, atque ibi terrestris conatus euentum, & quid Ferdinandus, et Consaluus fieri iuberent, fideli in oppido, & tuta maximè in statione opperiebatur. Decreuerant siquidem, superiore Brutiorum regione recepta præsidijsque firmata, nauibus exercitum imponere, & primo quoque tempore Neapolim proficisci: quoniam rebellasse Caietanos, & in agro Romano, Alexandri VI. pontificis Ascanijque pecunia, copias parari ad præcludendas Sancti Germani saltus angustias audiebant: sperabantq; Neapolitanos egregia erga se voluntate res nouas primo statim aduentu opportunè molituros. His cognitis rebus Obigninus qui Brutijs præerat, Persiuum Alegriæ fratrē, finibus Lucanorū euocauit, ac ex omnib. oppidis eius agri præsidia deduxit, coactisq; Terrenouę copijs, priusquā hostes de Persiui aduentu cognoscerent, ad Semenariam profectus est, eo consilio, vt cum Ferdinando quamprimū confligeret: vel si ille Semenariæ mœnibus teneretur, neque aperto campo se committere vel dimi-

care auderet, veluti victor expressa hostibus ignauia reuerteretur. quod ad populos in officio continendos plurimum conducere iudicabat: prȩsertim quum ex Campania Apuliaque & Pelignis conuentura sibi auxilia intra paucos dies existimaret. At Ferdinandus qui nondum de Persiui aduentu cognouerat, & de Obignini copijs quæ pertenues erant, à speculatoribus certior erat factus, quin oppido copias educeret, & aduentanti hosti obuiam iret, minimè dubitauit. Quoniam quicquid nouȩ existimationis & gratiæ, audendo, & fortunam egregia virtute experiendo paulò antè collegisset, vna fœdȩ obsidionis conclusionis infamia conceptiq; timoris dedecore, si pppido se contineret amissurus esse videbatur. Consaluus, cuius animo ea vis exactæ prudentiæ inerat, qua postea cæteros ferè omnes nostræ ætatis duces superauit, monere iuuenem recuperandi regni pariter & parandæ laudis auidum cœpit, atque obtestari, ne prius oppido exiret, quàm certius de hostium consilio ac viribus cognosceret. Ea satis decora esse consilia quæ dubijs rebus securitatem promitterent, illa verò longè turpissima atque miserrima, quæ ab ipsa temeritate, dum inanem animi vigorem ostentamus, omnes summæ rei conceptęque demum victoriæ rationes conturbare consueuissent. Ergo inquit Ferdinandus, pari qua regnum amisimus ignauia, nobis illud erit recuperandum? nec quam sedendo abstinendoque à prælijs in Æmilia & in Campania aduersam sensimus fortunam, eam nunc in tam prosperis cœptis agendo audendoque experiemur? Quasi initia bellorum maximum in reliquos successus momentum non habebant, & quæ audacter cœperis, nisi ea perficere fortiter pergas, fœdum ac infelicem exitum minime sortiantur? Aderit audentibus Fortuna Consalue, quæ hactenus pro Gallis stetit, quum iam cœptis arrideat nostris, nec quos vltrò ad victoriam vocat, vnquam deseret, nisi ipsam ignobili cunctatione deseramus. Videamus aliquando Gallorum ora, quos sola & ea quidem inanis fama terribiles fecit: & strenuè nostras atque alienas vires collato pede experiamur. Peditatu & equitatu, hominumque studijs, et ipso denique Fortunæ fauore superiores sumus, neque de vestra virtute erit dubitandum. Quis enim vestrûm fuerit, qui si singulari certamine erit depugnandum, suum sibi Gallum vel Germanum hostem lętus non deposcat, & egregiè protinus non obtruncet? Ego certè quem primum in acie armis insignem conspexero, primus ante alios intenta hasta audacter inuadam, felicique ausu vobis præbebo exemplũ, vt eodem ardore irruentes celerem de temulento hoste victoriam paribus animis referatis. Erant in consilio plerique viri illustres, qui postea ad summam rei bellicæ laudem peruenerunt, Andreas Altauilla è pernobili Capuana familia, Vgo Cardonius, Theodorus Triuultius, prætereà ex Hispanis Emanuel Benauidius, Petrus Paceus, Alberadus, & Pennalosa: qui quum prælio decertare magnopere cuperent, Consaluum orabant, vt militum virtuti diffidere nollet, strenuamque se operam nauaturos pollicendo, Ferdinandum vt signa portis efferri iuberet, hortabantur. Semenaria edito loco posita est, pertinéntque perpetui colles ab oppido ad modicam vallem, quæ humili vado flumen emittit: ab ea patentes campi initium habent, in quos Galli à Terranoua processerant. Ferdinandus per colles agmen duxit: & confectis tribus passuum milibus ad amnem peruenit, collocatisque ad læuam peditibus citeriore in ripa, & toto equitatu in dextram ad alæ similitudinem exporrecto, vt hostes amnē transirent, expectabat. Ex aduerso Obigninus atque Persiuus, Heluetios in v-

in ter-

nam densatos phalangẽ, hostium peditibus opponunt. Brutiorum cohortes in tergo tanquam subsidiarias collocant: partiunturque inter se equites. erant ij cataphracti paulo minus quadringenti: & more Gallico leuis armaturæ bis totidem: quadratoque agmine transgressi amnem in hostes feruntur. Id conspicati equites Hispani concitatis equis alacriter procurrerunt: & quum armis viribusque impares cataphractorum confertam aciem loco pellere nequirent, clamore edito flectere equos, & ad suos per gyrum Hispanico quodam pugnę genere redire cœperunt. Ea res & peditibus Aragonijs animos fregit, quum suos ab hoste pulsos refugere putarent, & Gallos pariter ad incumbendum incitauit: ita vt Obigninus à dextra & Persiuus à læua ex subsidijs cum ala sua in pedestrem aciem acriter inuecti, eam totam pene prius quàm Heluetij à fronte hastas inclinarent, perturbarint, & compluribus eorum stratis penitus dissiparint. Ferdinandus frustra suos, vt in pugnam redirent cohortatus, cum familiaribus cataphractis strenui equitis more, in hostes incurrit, in aduersoque insignis Galli pectore lanceam perfregit: & protinus, quum hostium multitudine obrueretur, in fugam se coniecit. Fugientem cristis auratisque armis conspicuũ multi sunt persecuti: sed nemine eius cursum adæquante, lapsu equi in arctas concisæ viæ angustias præcipitatur. Nec multum inde Galli aberant, quum desuper equo resupinato, stapedis ac lunatis ephippij cornibus implicito, summoque in vitæ periculo laboranti, Ioannes Andreæ Altauillæ frater auxilio superuenit, & memorabili charitate equum obtulit, quo ipse pernicissimo ad salutem vtebatur. In eum Ferdinandus, vti erat desultoriæ artis peritia mirè agilis, quanquam grauibus contectus armis esset, statim insiliens, è manibus Gallorum euolauit. Ipse autem Altauilla in pedes destitutus, paulo post ab hostibus est interfectus. Obigninus magna parte peditum cæsa non longè ab eo loco consedit, ita vt victoria vti nesciuisse diceretur, quòd nec tot illustres viros, in quibus etiam erat Ludouicus Aragonius Cardinalis, fuisset persecutus, nec ad Semenariam victorem exercitum protinus adduxisset. Quo spatio & illi cum rege varijs itinerib. incolumes ad classem peruenerunt: et Consaluus oppidum ingressus impedimenta, & preciosiorem omnem apparatum asportauit, Rhegiumque nequicquam postea persequentibus Gallis se recepit. Eo prælio re infeliciter gesta, secus atque alijs accidit, Consaluus eximiæ prudentiæ laudem tulit, quod suis alienisque viribus rectè admodum æstimatis, nihil temerè audendum esse iudicasset. Apparuit nanque Hispanos equites cum Gallis cataphractis minimè esse conferendos. vtebantur enim eo tempore plerique eorũ pro galea linteis tegumentis, scutisque planis è cocto corio, & à summo in imũ cuneatis: item gladio breui, hastasque subtili fraxinea, lato præfixa ferro, qua ad medium comprehensa, erigendo sese ab ephippijs, hemicyclisq; ferreis quos pedibus induunt, hi stapedę vulgò appellantur, veluti ex alto ictus inferebant. inermi quidem lethales, sed armato penitus contemnendos. Ipsi quoque pedites Siculi et Hispani Brutijque, pro hastis denum pedum, & ijs quidem crassioribus atque fraxineis, quibus Heluetij vtuntur, exiles & breues equestribus similes, quas gianettas dicunt, gestabant: vel hastilibus latæ cuspidis & scuto rotundo, cuius nullus apud Germanos vel Gallos est vsus, instruebantur. Quæ omnia demum Italus & Hispanus miles, facto sæpius infelici periculo, penitus abiecit: & quæ ab Heluetijs atque Germanis mutuatus est, aliqua solerter addendo, in meliorem atque habiliorem formam coaptauit. At Ferdinandus tã-

to accepto incommodo, quanquam, à summa spe ad extremam rerum disperationem puncto temporis erat redactus, nihil tamen sese animo demittere: eosdem propè ac si vicisset, spiritus gerere, queri tãtùm se sua opinione deceptum, ac nihil de Fortuna dubitare, quæ iam pluribus ostentis, maturum in regnum patriamque reditum omnino despondisset. Inerat enim eius animo fiducia quædam fato potius quàm vllis humanis innixa rationibus: adeò vt cuncta quæ amicorum animis obuersabantur, pericula despiceret, ac si non modò ciues, sed & Deos quoque ipsos terra marique præsenti numine adfuturos arbitraretur. Nec spes, quanquam temerè concepta, rem extremæ difficultatis atque dementiæ aggredi ausum fefellit. Superato nanque freto, et collectis Messanæ circiter septuaginta nauibus, in quas perpauci præter ipsos nautas milites erant, secundissimis vsus ventis Neapolim peruectus est, penè priusquam certior fama de prælio ad Semenariam facto in vrbem perueniret. Tum verò Galli pariter ac ciuium omnis multitudo ad portus molem effundi, editiora loca ad spectandum occupare: alij ad ingentis classis speciem metu terreri, alij gaudio exultare, vti quisque Andegauenses vel Aragonias partes nouo aut vetere studio sectabatur. Appropinquabant enim leni perflante Euro excelsæ naues tumentibus velis, veluti congressuræ cum Gallica classe: quæ nauium genere apparatuque & milite classiario superior, Aragonias facilè profligare potuisset, nisi Galli numero nauium deterriti, quum eas omnes militibus plenas, & ad pugnam instructas crederent, portu sese continuissent. Ferdinandus præter ostium Sebeti amnis ad id litus, vbi Diuæ Magdalenæ templum, & veterum regum magnifici operis equilia visuntur, classem deflexit: vt amicis coniuratisque ad nouandas res animos adderet, sic vt in terram protinus, quum opus foret, ad ferendum auxilium descensurus esse videretur. Plerique eum enim frequentibus literis euocarant: pollicitique fuerant se constanter, quum in conspectum vrbis veniret, arma capturos, atq; occupata repentè porta aduenientem in vrbem esse recepturos. In ijs fuere Andreas Gennarius, Albericus Caraffa, Ioannes Cicinellus, & Cola Brancacius, quorum consilij participes erant Sangrij, Pignatellique iuuenes, ipseque Actius Syncerus non minus fide, quàm carminum gloria insignis. Verùm quum Galli ad primum statim classis conspectum impigrè arma cepissent, & sub signis tota vrbe discurrerent, nemo omnium fuit, qui sit ausus quicquam aduersus Gallum apertè moliri, vel omnino vocem emittere, qua populus ad arma vocaretur. Accidit enim plerunque, vt homines ea consilia, quæ alacri motu summoque animi vigore ante discrimen inierint, ea demum in præsenti periculo, quum facto maximè opus est, timidissimè reformident. Ferdinandus quum diu ab vrbe tumultum aliquem motumque ciuium nequicquam expectasset: & ab Alegria, qui ad Magdalenam validam equitum & peditum manum adduxerat, non modò terra prohiberetur, sed è littore tormentis oppugnaretur: ad Nysitham insulam contra Pausilypum classem reduxit: tota tamen nocte è nauibus pariter & è littore, missilibus atque tormentis certatum est. In vrbe verò Mompenserius & Salernitanus, dispositis vbique præsidijs, et ciuibus limine se tenere, facesque & lumina è fenestris proponere iussis, omnes regiones obequitarunt. Interim Mercurianus insignis audaciæ centurio, è classe in vrbem ad Aragonios occultè peruenit. Qui timidos socordiæ castigando, confirmando dubios, & valida in classe auxilia esse prædicando, ea

nocte magnum opificum numerum ad arma concitauit: & ante alios Raynaldus & Caymus Grandilli fratres in partes pertrahuntur: qui vti erant manu prompti & seditiosi, apud sicarios ac lenones fori incolas, maximam authoritatem obtinebant. Mompenserius qui aliquam nocturni tumultus procellam timebat, totam noctem in armis egit: quoniam per Andegauenses fiebat certior parari arma ab Aragonijs, conciliabula passim iniri, & denique multorum nobilium aduersæ præsertim factionis, domos armatis compleri, intentosque omnium animos esse, ac nouarum rerum motum expectare. Quibus adductus rumoribus, quos maximè suspectos habebat, comprehendere cogitauit. Verùm aduersante Salernitano ac deprecãte, ne temerè tumultus, quem maximè vitandum censebat, si vim magnis domibus adhiberet, protinus excitaretur, ab his consilijs abstinuit. Non multò pòst tamen missus est ad Marculianum quęrendum comprehendendumq; Titus Beretarius prętor cum circitore armataque familia, quòd nihil eos, qui in vrbe primarij erant pro ignobili facinorosoque homine ausuros esse putabat. Sed secus accidit: nam vbi prætor, inalbescente cœlo, cum turba officialium apparitorumque in forum prælatis magistratus insignibus comparuit, extemplo omnes, quum se quisque conscientia scelerum, & nouæ coniurationis suspitione ad supplicium peti existimaret, arma cæperunt. neque defuere, qui vexillum Aragonium, quod quidam sub toga conditum repente extulerat, hastæque præfixerat continuò sequerentur, omnesque Ferdinandi nomen ingeminarent. Ioannes quoque Spinellus ante alios Aragonię gentis insigne in stragula lanea acu perpictum, perticæ induit, & è fenestra transeuntibus spectandum magna omnium alacritate proposuit. Prætor in eo armorum strepitu in fugam conijcitur: Galli obuiam facti trucidantur: vocatur ad arma populus sonitu campani æris è Laurentiana sacra turre, in quam Merculianus ascenderat: maximusque momento temporis exoritur tumultus, armata plebs ad prætorianam domum concurrit: carceres effringuntur: suppellex omnis prætoria, librique publicarum rationum in quos maleficorum damnatorumque nomina erant descripta ad abolendam criminum memoriam discerpuntur. Domus quoque publica, vbi vectigal exigitur, ingenti copia omnis generis mercimonij referta, eodem auidæ plebis impetu direpta est. Caietani quidam aliquot nacti Gallos, qui in templum confugerant, crudeliter interfecerunt, adeò vt exempta morientibus corda immani quadam rabie præ ira ac dolore acceptæ calamitatis dentibus admouerent. Dum hæc in foro geruntur, Grandilli frates ad Carmelitanam portam aduolantes eam occupant: & Alegriam qui ad Magdalenam ea littora tuebatur, vrbe excludunt, confestimque è summa Carmelitani cœnobij turre circumducto linteo vexillo, regi vt redeat, & celeriter littori adigat naues, significant. Abscesserat enim ille paulò ante desperato introitu mœroris plenus: quòd detectam esse coniurationem, & amicos beneuolosque suos à Gallis oppressos arbitrabatur. Peruenit quoque ad classem expedito peruectus lembo quidam è plebe nomine Monachus, qui Ferdinando optatissimũ de tumultu exorto, & ciuitatis incredibili erga eum studio nuncium attulit, statimque ipse conuersis triremibus in littus exilijt, & in vrbem receptus est, tanto omnium fauore, vt dum certatim nobiles plebeis immisti spectandi gratulandique gratia coirent, eum equo insidentem confertissima multitudo, im-

pulsu atque humeris in Gennarij domum intulerit. Interea Mompenserius ab arcis area, vbi Galli ad signa conuenerant, qua in forum & ad Vlmi plateam itur, instructos, armatorum ordines introduxit. Idem fecit Alegria, qui à Carmelitana repulsus porta relictisq́ue tormentis, & petitus è muro lapidibus, magno circuitu vt vrbem intraret ad arcis portam peruenerat. Sed Alegria cum suis agminibus Catalana regione in mediam fermè vrbem perrexit. Commissum est magnis clamoribus atrox prælium, populo alacriter Gallorum impetum excipiente: cui se ducem præbuerat Ioannes Montanus, qui primus ex omni nobilitate sublimis in equo & voce manúque conspicuus, Gallos acerrimè persequebatur. Dauali quoque fratres Piscarius & Monterisius, hic aduersus Alegriam, ille contra Monpenserium cum delectis centurionibus, veteranisq́ue aliquot militibus, vbi plurimum periculi imminere videbatur, adcurrerant. Alegriani quòd Catalana via erat angustior, non modò cominus à Neapolitanorum multitudine, verùm è tectis fenestrisq́ue domorum vulnerabantur. Mompenserius autem patentem ingressus regionem, æquiore conditione ingruentis populi impetum sustinebat, quum etiam curules paruos falcones duos adduxisset, qui in confertam hostium turbam sæpius emittebantur. Protulerant Neapolitani vinaria dolia lapidibus semiplena, quæ cylindri more in aduersos Gallos cum magno fragore & strepitu, ad terrefaciendos equos, furcis & lanceis prouoluebant. Carris quoque in viam perductis, & his in hostes impulsis, pugnantes tegebant, sclopettis sagittisq́ue, & tum maximè lapidibus insultantes Gallos repellebant: tantumq́ue loci plaustris ac dolijs passim propulsis occupabant, quantum à reiecta cedenteq́ue Gallorum acie relinquebatur. Ad extremum Galli quum iam aduesperasceret, summa Aragoniorum virtute in arcis aream sunt compulsi, neque vlterius cedentium vestigijs insistere licuit, quoniam ab arce tormenta ad exitum regionis collocata, protinus emittebantur. Ea quæ secuta est nocte, Piscarius munitiones subitarias Gallis opposuit. Sequenti verò die multa materia, & vimineis turriculis quas caueones vocant, harena repletis, aditus quosque qui ab arcis area in vrbem pertinebant, continenti totius populi labore præsepsit, fossasq́ue idoneis locis ad concidendos aditus perduxit: ita vt iam Galli vndique clausi ac circumuallati viderentur, perforatiq́ue subinde parietes quibus ædificia separabantur, vt discurrendi per contiguas domos militibus facultas foret, & tormenta in occulto collocari ac emitti in hostes possent. Galli magnum loci ambitum quo se tenerent complexi sunt, sic vt noua arce, & ea quæ ab ouo nomen habet, & Pizafalconis castello, turreque Vicentina & sanctæ Trinitatis templo, itemq́ue sanctæ Crucis cœnobio, regisq́ue hortis continerentur, & aperto in loco positis vbique tentorijs tenderent. Erat in arcibus omnis generis commeatus copia ingens: sed quæ tantæ multitudini minimè sufficere posse videretur: excedebant enim sex milium omnis conditionis hominum summam: nec tantus equorum numerus desperato pabulo commodè ali poterat. Quibus de causis sæpius equos ignobiles emittebant: & quum Neapolitani certatim ad prædam capiendam munitionibus euolarent, eos destinatis tormentorum ictibus, veluti per lusum interficiebant: neque cæteri vnquam temerè pereuntium exemplo, quo minus ad rapiendos equos prosilirent deterreri poterant: adeóque

que

que eduliorum recentium penuria creuit, vt Galli generoſos equos totidem præpinguibus iuuencis permutarent. Tridui ſpatio perfectis munitionibus, Ferdinandus tormenta, quæ nauibus aduexerat, in minori portus mole, & in naualibus, totoque paſsim littore collocauit, vt Gallicam claſſem, quæ intra maiorem molem ſe tenebat, oppugnaret. Nec multò poſt nautis eo apparatu atque periculo territis, tota claſsis ipſo portu celeriter expulſa eſt, intulitque ſe in id maris ſpatium, quod inter Oui arcem & Vicentinam turrim interiacet. Turris tamen quæ portui eſt impoſita, & nocturnum nauigantibus præbet lumen, Gallorum præſidio tenebatur, multaque inde Aragonijs eius cuſtodes detrimenta ſagittis minoribusque tormentis inferebant. Eam Piſcarius oppugnare adortus, difficili periculoſoque certamine occupauit: Quoniam è claſſe circumiectisque Gallorum caſtellis, frequens emiſſa tormentis pilarum procella, oppugnantes adaperto in loco plurimùm infeſtabat. Galli tamen celeriter turrim, ne ea hoſtis tanquam propugnaculo ad oppugnandam claſſem vteretur, maioribus adactis tormentis diruerunt, in cuius ruderibus noctu Piſcarius munitiones erexit, quarum beneficio milites & in mole tutò conſiſterent, & è munitionum feneſtris naues in anchoris (vti diximus) apud Oui arcem commorantes, directis eò colubrinis perfringerent, atque demergerent. Nec multò poſt Galli, quum ipſorum claſsis è molibus, & ijs præſertim munitionibus, quæ ad Phariæ turris ruinas erectæ erant tormentis peterentur, molem occupare, ac eam à continenti abſcindere, interrupta muri parte decreuerunt. Erant enim (vti diximus) in arce multa hominum milia: & in ijs præter ipſos duces, Mompenſerium, Alegriam atque Belcarium, plerique alarum legati, ſigniferi, & veterani equites animi vigore & rei militaris ſcientia præſtantes: qui ſingulari promptitudine nullis deterriti periculis, apud munitiones omnibus propè horis cum hoſtibus prælio contendebant, atque eas tranſgredi, & in vrbem erumpere conabantur. Igitur omnibus rebus ac maximè animis ad id præparatis, ſcaphas triremium magnarumque nauiū, tormentis minoribus, ſclopettarijsque & baliſtarijs Vaſconibus complent, & ſuperare molis brachium, ac in ſinum portus deflectere iubent: aliam verò validam armatorum manum, & antè alios aliquot fortes cataphractos, qui dimiſsis equis grauibus contecti armis, pedibus pugnare minimè recuſabant, ab arce quum nihil minus, & præſertim eo tempore hoſtes timerent, repente emittunt, propoſito ſigno, vt omnes vno tempore operam nauarent. Et illi à mari circumductis in portum actuarijs nauigijs, & ij ab arce perruptis hoſtium munitionibus foſſaque ſubitario ponte conſtrata, Aragonios ingenti repentinoque impetu, & magnis clamoribus adoriuntur. Milites, Neapolitanusque ſimul populus ad tumultum excitati impigrè arma capiunt, & ſeſe omnibus vrbis regionibus ad molem effundunt: certatur ſumma contentione; pelluntur Aragonij, & celeriter Galli in molem euolant, vbi Germanorum cohors in ſtatione erat. Hæc quum à fronte acriter ab armatis Gallis vrgeretur, & à tergo, & à lateribus ab ijs qui in ſcapharum claſſe erant, tormentis atque miſsilibus peteretur, milites ſenſim ſeſe recipere, & per interiores molis gradus ſe demittere coacti ſunt, ſic vt è ſuperiore loco Galli alabardis ac lanceis vulnera inferrent, & turbatos, locique iniquitate plurimùm impeditos per ſcalas præcipitarent. Res erat in ſummo poſita diſcrimine,

nec iam planè in repentino ac tumultuosissimo prælij genere, oculis aut animo perspici poterat, quonam modo quibúsue consilijs, aut viribus periculo obuiam iretur. Nam Galli molem, portum, & munitiones ipsas, tormentaque deiecto præsidio, & pluribus præsertim è Neapolitanis crebra tormentorum emissione fœdè misereque per littus portusque spatium interfectis, occuparant, & iam fabrilibus vectibus ac huiusmodi ferramentis molem, ne in eam à terra aditus foret, abrumpere cœperant, quum Piscarius laborantibus suis auxilio superuenit. Eius aduentu fuga sistitur, Germani animos recipiunt, populus spe completur, ac in pugnam redit. nec mora, eo cum ingenti scuto districtoque gladio intrepidè ante alios prouolante, & Hederlino impigro Germanorum centurione in aduersos hostes signiferum conuertente, prælij Fortuna commutatur. Eò quoque rex ipse cum fortissimis familiarium decurrit, ab vtrisque aduentus eius à multo cedentis acclamantisque turbæ fremitu conspicitur. Aragonij Gallos loco propellunt, connituntur vi facta per eosdem gradus: multisque trucidatis in summam molem celeriter euadunt: Quanquam multi ab omni parte tormentorum pilis sternerentur: nemoque omnium esset adeò forti constantique animo, quin terribili earum vndique incidentium violentia non maximè terreretur. Sed qui in scaphis erant, ne suos hostibus in summa molis area permistos interficerent, continuò ab emittendis tormentis abstinuerunt. In ea rerum commutatione spes atque animus Gallis repentè concidit: nam qui modò alacriter atque audacter occupandæ molis negotium susceperant, tantamque rem fortissimè peregerant, quum ingruentes Aragonios neque corporibus neque animis sustinerent, trepidanter de fuga consulere cœperunt. Itaque alij pugnantes cadunt: ingenti saltu alij in subiectas scaphas se coniiciunt: alij ab hostibus in exterius mare præcipitantur, è quibus plures armorum pondere deprauati, vel à socijs natandi imperitis demersi pereunt: pauci ad triremes enatant. Eo prælio desiderati sunt è Gallis aliquot viri fortes: sed multo plures è Neapolitanis, qui ab initio tumultus, improuiso periculo temerè ad littus ac in ipsum portum deuolarant. Marcellus quoque Columna nobilis atque impiger adolescens in facie sclopetto grauiter est vulneratus. Is dies longè omnium periculosissimus fuit: nam in ea adeo repentina Gallorum eruptione, tantaque ancipitis pugnæ difficultate, Ferdinandus cùm vitæ tum vrbis amittendæ incredibile discrimen adiuit, quum in eo tumultu ab aduersæ factionis hominibus, Gallicum nomen inclamaretur. Sed eius facinoris initium statim oppressum est: primusque omnium qui eam vocem sustulerat, Leonardus Blancus, in furca ad alios deterrendos laqueo strangulatus est. Galli post id factum, quum eruptionem sæpius improsperè tentassent, & prolatis vndique munitionibus indies arctius atque validius conclusi esse viderentur, & iam plane ipsorum etiam confessione circumuallati essent, ad emittenda mortaria se contulerunt. Ea sunt patuli atque ingentis oris tormenta, quæ siliceam pilam tripedalis ambitus in sublime iaciunt. Eorum pilæ quum ab alto cadunt, domorum tecta cum magna contignationum strage, ad infimas vsque testudines perforant, apertis autem in locis, & solo præsertim strato illisæ, ipso casus impetu perfringuntur, frustulisque in diuersa dissilientibus, obuios mortales miserabilibus plagis deformant atque interimunt. Nec interea ab tormen-

tis

tis muralibus, quæ editioribus ac opportunis trium arcium locis erant collocata, vllo diei noctisue tempore cessabatur. Quibus non modò milites stationarij, sed vrbana plebs & fœminæ in tectorum subdialibus, domesticis officijs occupatæ, à Gallis veluti per iocum ac voluptatem petebantur. Monterisius Piscarij frater, dum incautius in aggere versaretur, maioris sclopetti ictu altero genu debilitatus est. Ex aduerso, Aragonij pluribus tormentis, quæ ipsi præter naualem apparatum ex collectitio cupro Neapoli confecissent, vel mutuò à Pontifice & à Liguribus accepissent, quotidie magna Gallis detrimenta inferebant. Nam & pontem nouæ arcis qui ducebat in Cittadellam, ingenti murorum ruina edita diruerant, interfecerant plerosque ex occulto certis falconum ictibus: & propugnacula demum ipsa pinnarum corona penitus enudarant: ita vt nemo editis in locis conspiceretur. Excogitati quoque erant plutei ex crassis asseribus: culcitris atque centonibus protecti, quibus tormenta occultabantur, ijque ductiles erant, vt quum emittenda forent tormenta, attolli & deduci celeriter possent, priusquam à Gallis ad fumi flammarumque indicia sedulò collimantibus tormenta ab arce in vinearum fenestras conijcerentur. Galli nanque ante pluteorum vsum, interfectis aliquot tormentorum magistris ferreas pilas in ora tormentorum ad ea perfringenda, destinatis ictibus adegerant. Per eos dies quum Aetiops seruus, qui tum apud Gallos erat, se incensurum Gallicam classem & aditum Aragonijs in sanctæ Crucis templum se statuta nocte præbiturum polliceretur, Piscarius tantæ indolis atque virtutis dux, in ipso ætatis flore, eius nefarij hominis singulari perfidia crudeliter est interfectus. Nanque ille peregregius proditor, perfidia planè seruili & plusquam Punica, quum doli ac insidiarum ordinem Gallis detulisset, & ab his opimo præmio ditaretur, Piscarium intempesta nocte ad colloquium euocauit, euadentemque militari scala in summam hortorum maceriem, & in caput exporrectum, sagitta lunata repente emissa iugulauit. Corruentem familiares qui aderant, quum frustra erigere conati essent, ipsum iam exanimem scuto impositum extulerunt. Tantus verò mox luctus eius viri morte per vrbem multorum planctu ac lachrymis enunciata, ciues æque ac milites occupauit, vt ea nocte spes omnis partæ iam propè victoriæ amissa esse, ac denique ipsa Neapolis ab hostibus capta videretur. Galli quoque eius perpetrati facinoris certiores facti, ne vllam rei bene gerendæ occasionem prætermitterent, Alegria duce in consternatos metu ac dolore Aragonios eruperunt: multisque interfectis, & cæteris in fugam coniectis tormenta & militum tentoria occuparunt. In tanto repentinóque tumultu ac fœda omnium fuga, populus impigrè arma cepit. Rex quoque cohortantibus maximè Prospero Columna, Vgoneque Cardonio, dolorem scilicet ipso metu vincente, cum custodibus corporis ad ferendam opem superuenit. Ibi pugna admodum cruenta magnis vtrinque clamoribus collato pede, ac dubio sæpe euentu commissa est. Alegria enim, vt partum virtute locum tueretur, acriter repugnare, modò vrgentibus cedere, modò collectis viribus redintegratoque impetu incumbentes propellere: ipse in prima fronte versari, strenuamque adhortando ac pugnando operam nauare. Ad extremum Gallorum impetus egregiè ac

fortiter est repressus, quum Aragonij pudore simul ac dolore incitati, quòd & locum vbi tendebant, & publicum apparatum priuatamq; suppellectilem amisissent, in prælium reuerterentur, Germaniq; densatis cuneis hostium aciem perrumperent. Gallis intra veteres eorum munitiones compulsis, tormenta omnia & tabernacula, resque militum magna ex parte recuperatæ sunt. Ea die Alfonsus Toraldus vir nobilis ac strenuus, tormento è Vicentina turre emisso, dum in pugnam deferretur, interfectus est. Mortuo Piscario, quum Ferdinandus ob atrocem casum hominis sibi omnibus fidei ac amoris officijs coniunctissimi, incomparabili dolore premeretur, pluresque dies colloquio hominum, & publico abstineret, Prosper administrandi belli curam suscepit. Transierat is relictis Gallis multum antè ad Ferdinandum hortatu Pontificis, & Ascanij maximè cardinalis, cuius consilia ab initio fuerat secutus: spoponderatque Fabritium Columnam patruelem suum similiter cum his quas haberet copijs in partes protinus esse transiturum. Sed Fabritius ne alieno arbitrio de his rebus, quæ fidei ac decoris curam existimationémque respicerent, consilium capere videretur, apud Gallos aliquandiu militare perseuerauit, continuitque in fide Gallorum aliquot Campaniæ oppida, & Hieronymum Tuttauillam Aragoniorum ducem in Venefranis campis tumultuario prælio fudit. Cæterùm Fabritius, Ascanij Ferdinandique, & totius demum Columniæ familiæ precibus fatigatus, Aragonijs partibus adhęsit: vtque arctissimo amicitiæ vinculo regi iungeretur, Victoria eius filia tum prima Ferdinando Piscarij filio adhuc infanti, desponsata est: quam postea altitudine virilis ingenij, & literarum elegantia cæteras nostræ ętatis fœminas supergressam, plerique sunt admirati, quum pariter vir eius Ferdinandus ante alios rerũ strenuè gestarum gloria maximè floreret. Certabatur quotidie ad Citadellæ muros: conatique sunt Aragonij sæpius transcendere hostium munitiones, sed ea res semper multis illatis acceptisque vulneribus improsperè tentata. Narcissus demum Æthruscus mirabilium operum machinator, & agendorum maximè cuniculorum artificio insignis, ingenium suum prosternendis Cittadellæ muris Ferdinando obtulit. Nec multo post sinuosos cuniculos subter ima fundamenta, occulto multorum agrestium labore per noctem excauauit, plurimóque sulphureo puluere repleuit. Quibus perfectis operibus, quum Aragonij quotidiana consuetudine ad munitiones successissent, & Gallos ad locum defendendum suo impetu procurrẽtes in summum murum elicuissent, Narcissus opportunè cuniculis ignem intulit, extemploque horribili fragore edito, totus ab radice murus cum miserabili superstantium Gallorum clade reuulsus atque diffractus in interiorem partem procubuit. Tum verò Aragonij per ruinas signa intulerunt, & Gallos tantæ atque inopinatę cladis miraculo perculsos, instando cædendoque in fugam verterunt: statimque omnibus in opere versantibus munitiones proferri cœptæ: ac tantum spatij intra hostium septa occupatum est, quantum temporario aggere, priusquam Galli à timore se reciperẽt, tormentaque dirigerent, complecti potuerunt. In his administrandis, Dimasius Recassentius minore tormento ictus est, plerisq; alijs ex militum ac Neapolitanorũ turba vulneratis atq; interfectis: Ita tamẽ, vt nemo ab instituto opere discederet, vel ipso vitę discrimine permoueretur. Ad primas verò noctis tenebras cõcursu vndiq; facto, multiplicatisq; operis, munitiones erectę perfectęq; sunt: nam sicuti Galli in ipsa noctis obscuritate ictus minimè certos inferebant,

ita

ita in opere Aragonij ardentiore studio, & minore cum periculo versabantur. Dum Galli ad Neapolim circumuallantur, Mantuanus & Galeacius Sanseuerinus Nouariam graui obsidione premebant. Primo enim aduentu, Derthona atque Alexandria vrbibus certo peditum equitumque præsidio firmatis, aliquot castella circa vrbem, quæ à Gallis tenebantur, in potestatem redegerant, & in his Casalogianum, Burgarum, & Vercellensi via quinto ab vrbe lapide Arcomarianum, sic ab arcu victoriæ Caij Marij nuncupatum, qui patentibus illis in Campis, Cimbrorum ingentes copias memorabili prælio superauit. Galeacius quoque Sanseuerinus, cui Contarenum cum Græcorum alis ab initio se coniunxisse memorauimus, equestribus prælijs prosperè sæpius factis, Gallorum eruptiones represserat: receperat suburbanos vicos, & oppidum, quod vulgò Lumen omnium dicitur, expugnarat. Eo enim loco oriundus fuit Petrus Lombardus, qui quum rudi illo seculo sacros libros grauibus commentarijs illustrasset, sententiarum Magister, & Lumen omnium est appellatus. Quibus de causis Galli duobus magnis circumsessi exercitibus, quanquam sæpe erumperent, & pecus vndique raperent, commeatuque nonnunquam ab amicis noctu ad vrbem conuecto iuuarentur, multarum tamen rerum inopia laborabant. Immaturas enim segetes incumbentibus Sfortianis raptim succidere coacti fuerant, & frumentum, si quod ex priuatis horreis vetus habebant, id lapideis in pilis contundebatur. Quoniam Ogonia, Terdubioque & Mora suburbanis amniculis aliò auersis deriuatisque, frumentariæ molæ aquarum impetu destitutæ, aut à militibus perfractæ, penitus inutiles reddebantur. Idque solum in nobilium mensarum vsum veniebat, quod trusatilibus molis quotidiano labore terebatur. Multitudo autem militum ac ciuium, ipsaque iumenta propter pabuli ordeique inopiam tritico cacabis excocto vescebantur. Sed ante alias difficultates summa vini penuria, sublata præsertim omni spe propinquæ vindemiæ, animos Heluetiorum Gallorúmque perfregerat. Ipse Aurelianus, quanquam quartanæ morbo implicitus, singulari animi virtute singulos consolando, & celeriter ventura auxilia pollicendo, rerum propè omnium difficultatibus occurrebat. Erant in vrbe præter Nouariensium cohortes publicè conscriptas, equites vtriusque armaturæ supra mille, Heluetiorum circiter quinque milia, duce Antio viro fortissimo, cui à lauto conuictu Anauolebano cognomen fuit: cæteri erant Subalpini pedites & Galli sagittarij, quos Ludouicus Salassus adduxerat. Dum Carolus modò in Astensi agro, modò Taurini in maximis æstatis caloribus statiua haberet, amoreque Annæ Soleriæ nobilis matronæ captus esse diceretur, vsque adeò molliter animum ætate ad voluptates facilè pronum remiserat, vt à totius belli cogitatione planè discederet: & regij concilij proceres, vel tædio diuturni belli, vel repetendæ patriæ desiderio ducti, de suis obsidione liberandis tepidissimè loquerentur. Nec deerant qui Aureliani gloriæ atque amplitudini nequaquam occultè obtrectantes, turpiter inuiderent. Quibus ille tot aduersis rebus permotus, ad regem scripsit vno argumento & pluribus exemplis, vt ab vno saltem tabellario, stationes atque custodiæ fallerentur: vt tum prosperè accidit: namque altero intercepto, alter incolumis ad regem peruenit. His literis suam & tot fortissimorum militum salutem demissè atque

ſuppliciter commendabat, pertinere ad publicam Gallorum exiſtimationem, & ad ipſius præſertim regis dignitatem, cuius maximè commodo atque iudicio Nouariam cepiſſet, defendi ac liberari præſidium, in quod, ſi aliquorum malignitate vel incuria & flagitioſis conſilijs deſereretur, Itali acceptæ cladis memores, crudeliter eſſent ſæuituri. Nouarienſes enim, qui ſummæ fidei eſſent, & milites, qui ſumma conſtantiæ laude aſpera omnia paterentur, propter commeatus inopiam iam propè ad rerum omnium deſperationem perueniſſe, neque iam vlla re magis eorum corpora atque animos ſuſtineri, quàm certa ſpe ipſius regis aduentus, ſi exercitũ à Vercellis admoueret, & hoſtes perterritos, quos modo ad Tarrum latè profligaſſet, ex compoſito aggrederetur, ſe continuò erupturum cum octo milibus pugnaciſsimorum hominum, egregioque facinore edito victoriam eſſe geminaturum. Carolus ad ea, ſalutem ſibi cordi eſſe reſpondit, vel eius ſibi arcta affinitate coniuncti, vel de ſe optimè meritorum militum: neque paſſurum vnquam, vt detrimentum aut vlla ab hoſtibus contumelia acciperetur: Acciuiſſe nuper ſe ex Heluetijs pedites, & è Gallia equites cataphractos in ſupplementum exercitus: Sperare ea auxilia perquam maturè conuentura. Quæ vbi applicuiſſent, extemplò caſtra promoturum, daturumque operam nauiter, vt Itali fœda fuga obſidionem relinquerent: vel ſi conſiſtere atque opperiri ipſius aduentum vellent, infeliciter Gallorum virtutem iterum experientur. His literis pro concione recitatis, Aurelianus militum pariter ac ciuium animos mirificè confirmauit: eoſque ad inſtitutas in portis ac mœnibus munitiones celeriter perficiendas accendit. Ipſe importunæ valetudinis nullam excuſationem accipiebat, quin vigilias inſpiceret, circuiret vrbem, operibus vacaret, ſingulaque militiæ munera die noctuque incredibili tolerantia, vbique multus exequeretur. Sæpè quum milites videret recentium carnium deſiderio teneri, eoſque incommodè ſalitis veſci, præſertim quòd in medijs æſtatis feruoribus vino penitus carerent, minus generoſos equos occidebat, ita vt diſſectos per centurias æqua diuiſione militibus largiretur. Nouo quoque inuento, vt eis de ſtipendio cauere videretur, quum ſumma pecuniæ inopia laboraret, æreos denarios pro argenteis cudebat, & data fide totidem argenteos perfecto bello ſe redditurum pollicebatur. Per eos dies à Senatu Veneto Mantuanus cum multo verborum honore, quòd ad Tarrum pro dignitate totius Italiæ ſtrenuè dimicaſſet, Imperator eſt appellatus. Nec multò poſt Georgius Hemus, Petruſque Marcellus imperij militaris inſignia, argenteum ſceptrum, & vexillum auratum in caſtra detulerunt. Secundus verò honos in exercitu Petiliano datus, ſic vt tum Veneti duob. decretis, & grati animi & ſingularis prudentiæ laudem apud omnes tuliſſe vidērētur. Exarſit inde ſeditio militaris inter Italos atq; Germanos ob ignobile ſcortum, quo die res in ſummum penè diſcrimen adducta eſt, quum irarum cauſæ mutuis cædibus creuiſſent, & ab vtraque gente in auxilium ſuorum armatæ acies adcurrere properarent. In eo tumultu Mantuanus validam equitum ac peditum manum, vias quæ ad vrbem ferrent inſidere iuſsit, vti ſi forte Galli in ea tam diri tumultus occaſione erumperent, paratis oppoſitiſque præſidijs in vrbem repellerētur. Ipſe porrò in medios Germanos intrepidè procurrit, eóſq; fratres & cõſanguineos appellando, ac deprecando, ne tãtum facinus in ſocios admitterent, facilè prœlium iam multorũ cęde atq; vulneribus cruentũ diremit.

Erat

Erat enim Mantuanus Germana matre genitus, plurimamque ex ea sanguinis affinitate apud eius gentis milites authoritatem obtinebat, quam & ipse miris artibus adaugere erat solitus: ornabat enim sæpe eorum centuriones atque signiferos varijs muneribus: immiscebatque sese gregarijs militibus incredibili comitate: sed incorrupto semper ducis ac principis honore: adeò vt nemo tam ferus esset ac turbidus, qui ea humanitate, sed maximè insigni liberalitate, qua vir ille maximos etiam reges superauit, minimè flecteretur. Græcos quoque equites, qui Dodum ipsorum præfectum, quòd auarè ac insolenter secum ageret, interficere, & ad hostes transfugere cogitarant, placando largiendoq; in fide continuit, ijsq;, exauctorato Dodo, vt Contarenum Grecę peritū linguæ, & honestum in primis strenuumque hominem Senatus præficeret, impetrauit. Quibus beneficijs adeò sibi Græcorum animos deuinxit, vt in posterum fideli fortique semper eorum opera maximè vsus, amplissimum sequentibus bellis victoriæ decus compararit. Iam plures dies in vastandis agris obsidendisque itineribus consumpti erant, & æstas iam præcipitarat, quum certis rumoribus ac nuncijs affertur, ex Gallia nouum aduentare equitatum, & magnam Heluetiorum multitudinem Graias alpes transcendere: iamque Vercellas à Fusio regulo atque Triultio aliquot turmis atque cohortibus eò adductis, occupatas esse: vrbemque eam bello sedem fore, in quam rex propediem esset concessurus, vt inde coactis in vnum copijs, ex propinquo obsessæ Nouariæ opem ferre maturaret. Quibus animaduersis periculis, Mantuanus & legatos coràm, & Senatum ac Ludouicum Sfortiam per literas docuit, quanto cum discrimine summæ rerum sibi res futura esset, si cum diuersis hostibus ancipiti prælio dimicare cogerentur. Proinde delectibus vbique habitis maioribus copijs exercitus firmare maturarent, nec vllis parcerent impendijs, quando iam propè ad finem laborum esset peruentum. Quum enim auctæ vires nouis auxilijs forent, se protinus adiunctis Sfortianis propius vrbem moturum castra, ac tum ex tuto maiora tormenta prolaturum, ne aduentante rege, si obuiam iretur, ea protinus subita tot obsessorum hominum eruptione raperentur. Sperare se interea vel hostes vltima famis necessitate subactos, deditionem esse facturos: vel si rex ad soluendam obsidionem adproperaret, cum summo cum detrimento, vel singulari cum infamia Vercellas esse rediturum. Nec multo pòst quum ab omnibus eius sententia probaretur, ex Germania Georgius Petraplanius vir domi nobilis, & multis militiæ gestis clarus, cum delectis cohortibus in castra peruenit. Venere quoque Ludouici pecunia conducti Germani equites quingenti, duce Brunsuico regulo, & ex ea gente tria milia peditum. tota autem Italia vtriusque armaturæ equitatus & pedestres passim copiæ conscribebantur: ita vt vno fermè tempore Gallorum auxilia Vercellas applicarent, & in castra ad Nouariam vndique in supplementum copiæ mitterentur. Interim oppidum Brionia, quæ præsidio Gallorum defendebatur, cum arce expugnata est, interceptiq; sæpe commeatus, quorum vectores in prealtis furcis, vt obsessis spectaculo forent, suspendebantur. Vastatus quoq; subita incursione ager Vercellensis, et abacta ingens pecoris copia. Quoniam Allobrogum principis vxor, tum vidua, Gallis secus ac se facturam ab initio promisisset, apertè fauebat, Vercellisque Gallicas copias receperat. Venit etiam in castra Ludouicus Sfortia, & cum eo Beatrix vxor, in cuius gratiam Mantuanus vniuersum exercitum instructum, ac

omnibus insignibus exornatum, in pompæ morem circunduxit atque recensuit. Ferunt qui longè omnium pulcherrimo summo ordine incedentis exercitus spectaculo interfuere, nūquam postea vel ampliores vel ornatiores copias vnis in castris in Italia fuisse conspectas. Erant enim paulo minus quinquaginta milia delectorum hominum, exceptis etiam militū ministris. Ipse quoq; Ludouicus tametsi in toga melior habebatur, quòd statura erat gestandis armis idonea atque decora, armatus prodijt, Galeaciumque ducem suum, quòd versicolore sagulo Gallorum more indutus erat, acerbissimè castigauit, veluti ille proprium fastidire habitum, ac hostilem proferre atque imitari velle videretur. Laborabant obsessi in dies magis ac magis rerum omnium inopia: & iam plerisque continuo fabæ ac furfuracei panis vsu tabescentibus, ac morbis subinde per corpora hominū vulgatis, regia auxilia desperabant: quum insessas vias, occupata oppida, exercitus adauctos, tormenta Mediolano aduecta esse conspicerent. Quibus de causis nocturnos ignes in turribus excitare, ac tormentorum sclopis certo ordine ac numero editis, omnibusque demum fumo ac vexillis, significationibus factis, suprema rerum suarum pericula regijs exprimere, ac maturam opem implorare cœperunt. Quo pudore adducti Gallorum duces, validam peditum atque equitum manum cum sarcinarijs iumentis, & multo commeatu Nouariam intempesta nocte introducere statuerunt. Sed Mantuanus per exploratores de eorum aduentu certior factus, in omnes partes præsidia disposuit: cunctaque itinera celeriter occupauit. Progressusque ipse ante alios quum semiarmatus somnum caperet, & plures equos die noctúque per vices ephippiatos & frenatos contineret, prēter Arcum Marianū media in via constitit, quò protinus Græcorum alæ & Germanorum cohortes decem accitę fuerant, eo consilio, vt suis, ad quos hostes verterentur, quum opus foret, subsidio protinus aduolaret. Galli præter oppidum Lumen omnium, & Monticellum pagum itinere capto, in eas turmas quas Colleonij Bergomates ductabant, inciderunt, statimque, vt eorum mos est qui in furto deprehenduntur, viribus atque animo conciderunt. Nec mora, quum ignota in regione densisq; in tenebris errabundi diffugere conarētur, coeuntibus vndiq; Venetis ac Sfortianis, tota ea manus dissipata captaq; est. Post id factū Mātuanus, vt acrius hostes vrgeret, cœnobium diui Nazarij, quod mœnibus erat propinquum, occupauit, Caroloque Meliteo custodiæ præposito, fossa atque aggere locum egregiè communiuit, vnde sine periculo collocatis pluribus tormentis, multa detrimenta obsessis ex ipsa præsertim sacra turre, templique fastigio sæpius inferebātur. Ab eo loco, quum fortè Mantuanus ad inspectandam munitionem quam ad extremum suburbanorum tectorum caput Aurelianus erexerat, cum aliquot centurionibus processisset, visa est occasio eius munitionis occupandæ, statimque ipso cohortante, Gorlinus Rauennas cohortis prēfectus, vir impiger in eam transcendit. Gallisque intra portam compulsis totam eam munitionem, quod ex materia cespiteque constabat, protinus incendit. De prima vero vigilia, quum minus Gallorum tormenta in tenebris timerentur, suburbana ædificia & alteram munitionem, quæ ante Agapitanam portam constructa erat expugnare adortus, Iacomatio Veneto & Petro Dalmata fortem nauantibus operam, pari felicitate in potestatem redegit. Sed dum Dalmata portarum fores concremare conaretur, ob idque incautius propugnaculum subiret, tormento traiectus interijt. Ibi etiam Antonius Faber & Ioannes Feltrius

strenui

strenui centuriones, sagittis consauciati sunt. Sequenti quoque die, quum eum suburbanorum ędificiorum tractum ad cohibendas Gallorum eruptiones muniendum, præsidioque firmandum omnes censerent, & ibi Petilianus multus in opere versaretur, minoris tormenti plumbea glande, nequicquam tegentibus eum armis, in rene dextro grauiter est vulneratus, sic vt cum maximo omnium dolore extremum vitæ periculum adire videretur. Aurelianus eo successu hostium erumpendi ab ea parte facultate sublata, ne simili quoque audacia à reliquis portis suburbia occuparentur, ea omnia sæuo consilio diruit & incendit. Interim duobus ingentibus tormentis idoneo in loco constitutis, maioribusque mortarijs sæpius emissis, & muri pariter & interna vrbis ædificia diruebantur: dabatque operam assiduè Mantuanus oppugnando acriter, atque omni ex parte vrbem præsidijs circa proxima templa collocatis circuendo, ne alicunde commeatus importaretur, portarumque egressibus concisis atque aggere obseptis, vt omnis vndique exitus hosti præcluderetur. His cognitis rebus, Galli qui Vercellis erāt, copias eduxerunt, & trans Sesithen amnem quarto ab vrbe lapide apertis in campis castra posuerunt: quum sperarent hostes timore eorum aduentus adduci posse, ac eos properè copias atque tormenta longius ab vrbe remoturos, in vniuersiq; futuri certaminis casum animis ac virib. intētos, solitam custodiarum ac stationum diligentiam esse remissuros, donec Carolus cum tota mole exercitus aduentaret. Sed Mantuanus munitis castris singulari animi magnitudine atque constantia, eodem loco consistere minime dubitauit, quanquam à multis, qui magnam militaris prudentiæ opinionem adepti videbantur, vt sese reciperet tormentaq́; retraheret, sollicitè moneretur: quoniam supra viginti milia Heluetiorum ex nouis delectibus, & validum equitatum Aurantio duce ad Carolum peruenisse didicerant. Ipse enim in consilio palàm apud gregarios etiam milites respondebat, ea sibi maximè salutaria consilia videri, quę impauidi animi & bellici decoris plena spectarētur: spem enim & metum bello natura æqualiter esse diuisa, sed eum semper euadere victorem, qui prima alieni pauoris signa deprehenderet, & inclinatis protinus instaret: neque enim vlla satis valida, semel conuersis ac respectantibus, vel amnium, vel montium esse munimenta: proinde eius fœdi consilij obliuiscerentur, & se duce de matura cumulataque victoria minimè desperarent. Cęterùm Sfortiani eam vrbem à Venetis expugnari & diripi nolle videbantur, ne capta funditùs deleretur: vniuersæque item pugnæ euentum magnoperè formidabant, ne si victi forent, cæteras protinus vrbes amitterent: vel si victoria potirentur, Veneti rerum omnium arbitri fierent, & in ea victoria pro vetere libidine totius Italię Imperiū vsurparēt. Per eos dies Nicolaus Annonius & Ioannes Comes ad castra vsq; hostium prouecti, equestri pręlio prospere dimicarunt, cognitumq; est à captiuis, Regem adhuc Taurini considere: sed prope diem cum reliquis copijs in castra proficisci, & prælio decertare statuisse. Sed non multo pòst Argentonus ad Mantuanum præconem misit, monuitque, si Veneti de pace loquerentur, futurum esse, vt neque regem neque proceres ab honestis conditionibus alienos inuenirent. Quamobrem quum in castris pacis nomen gratissimis omnium auribus exciperetur, sequenti die missus est Vercellas Albertinus Boschetus perspicaci vir ingenio per causam visendi filij apud Triuultium aduersa valetudine laborantis, qui apud hostium duces, accuratè voluntates eorum explorando, certas de pace conditiones proponeret.

Is postero die retulit, Gallos haud grauatè in colloquium deuenturos: duxitque in castra Araldum regium cum quo de die ac loco futuri colloquij, comitumque numero statueretur. Nec multò post Mantuanus fide data atque accepta, in campum patentem ad insidias minimè suspectum, fermè medium inter vtraque castra est euocatus. Eò conuenere Aurantius princeps, Giensis, Argentonus, & Pienes regij cubiculi præfectus: ad hos quoque Triuultius, Camillusque Vitellius & plerique nobiles equites armati galeatique, veluti prælio foret contendendum. Ex altera parte Mantuanus cum Contareno illustribusque alijs alarum præfectis prodijt, paucisque de causa sermonibus initis, quòd nec Aurantium Latinam planè callebat linguam, nec Triuultius interpretis munere feliciter eo tempore fungeretur, de inducijs transactum est, vt eæ decem dies manerent, quo temporis spatio commodè de pacis conditionibus ageretur. Ipsique interim Veneti ac Sfortiani ab oppugnatione penitus abstinerent, pariterque Aurelianus munitiones, quas intra murum diligenter extruebat, statim intermitteret, atque alimenta dietim obsessis præberentur. Ea vti acta erant Aloisius Aduocatus, & Phœbus Gonzaga castrorum præfecti, cum præcone Gallo vrbem ingressi, Aureliano minoribusque ducibus renunciarunt. Quibus ea omnia læto animo comprobantibus, Italis potestas est facta, vt quotidie munitiones inspicerent, ne quid eis adhuc imperfectis per noctem occulti nouique operis adderetur. Biduò pòst Ludouicus à Mediolano in castra se contulit, misitque ad regem, Franciscum Bernardinum Vicecomitem, & Hieronymum Stangam, qui summa ad componendam pacem mandata deferebant. Verùm in colloquio, vbi omnes ferè proceres erant, Brisonettus cardinalis durior est inuentus: vtpote qui cunctas iniurijs eo bello acceptas feruido quodam ingenio recenseret, & conditiones summæ iniquitatis proponere videretur. Quamobrem rebus tum infectis, paulò post Argentonus, Giensis, atque Pienes, vt coràm cum Ludouico Venetisque legatis disceptarent, in castra venerunt. Ab ijs impetratum est, vt Aureliano eundi ad regem potestas foret, ea conditione, vt si pax ad exitum perduci minimè posset, cum eodem quem educeret comitatu ad reliquam eius belli fortunam subeundam in vrbem reuerteretur. Postulabat Gallus ante alia, vt Veneti Ferdinandum contra se Neapolitano bello, classe vel copijs terrestribus iuuare nollent: Sed Senatus, quem legati per literas consulebant, perplexè admodum rescribebat, Venetos quandiu Carolus à sociorum rebus abstineret, regium eius nomē culturos semper, atq; amicitię iura syncera fide seruaturos: negabantq; legati pertinere ad eam, quam Galli cum Ludouico tractarent pacem, vt alicui nouo fœderi Senatus Venetus alligaretur, qui ei quod nuper cum Cæsare Maximiliano, & Ferdinando Hispaniarum rege, pontificeq; Alexandro, & Ludouico Sfortia ictum esset, se staturum inconcussa fide promisisset. Pprrò Ludouicus, quanq̃ & regis & procerum summam esse voluntatem, vt res non iniqua conditione componerentur, haud obscurè intelligebat, atq; ob id eos de grauibus ipsorum postulatis disputando renuendoque aliquid remissuros esse prouidebat, tamen tanta erat animi sollicitudine, vt nunquam postea adeò secunda sibi hominum ingenia fore putaret, vt eo periculosi belli discrimine solutus & incolumis eriperetur: adeoque anxiè & cupidè pacem petebat, vt Ferdinandi Aragonij causam minimè respiceret

& se eius

& se eius auunculum esse, dum priuatim sibi consulit, penitus obliuisceretur. Itaque per idoneos homines, re sæpius accuratè atque subtiliter pertractata, Galli ad sextum Idus octobris his conditionibus pacem cum Ludouico pepigerunt, vt cuncta præsidia vrbe Nouaria ac omnibus locis, quæ Ludouici ditionis fuissent, continuò deducerentur, ducentaque milia aureorum nummûm, quæ Rex à Ludouico fratreque eius Ascanio cardinale, ab initio belli mutua sumpsisset, duabus pensionibus redderentur. Ludouicus verò Genuensem arcẽ Herculi Atestino ipsius socero, cui Carolus maximè fidebat, regio nomine custodiendam traderet. Gallis item Genuæ quantam vellent classem parare liceret: & quas naues apud Rapallum Adurnij, Liguresque cepissent, restituendas curaret, Ferdinandumque Aragonium ante omnia eo bello contra Gallos, copijs, classibus, pecuniáue minimè iuuaret. Postremò quinquaginta milia aureorum nummûm impensę nomine Ludouico Aureliano persolueret, & captiui vtrinque redderentur. Nec multò post Ludouicus Salassus & Anauolebanus Heluetius vrbe præsidium eduxerunt. Fuere equites omnis generis duo mille octingenti & quadraginta sex: pedites verò ter mille & sexcenti triginta quatuor, præter eum numerum quem antea per inducias ad regem profectus secum Aurelianus adduxerat. Eorum equi magna ex parte strigosi extremaque inedia & macie consumpti erant: ipsa autem virorum corpora fame enecta, & tristi pallore miserabilem in modum adeò deformata visebantur, vt priusquam Vercellas peruenire possent, plures in itinere passim interirent. In hunc modum rebus compositis, Mantuanus quum à legatis facilè impetrasset, vt sibi Carolum adire, atque ei coram priuato nomine pacem gratulari liceret, Vercellas cum ornatissimo comitatu se contulit, exceptusque est à Rege Gallisque proceribus singulari humatate: certatumq; est vtrinq; muneribus. nec Mantuanus regiæ cessit liberalitati: nam quum duos eximiæ proceritatis equos, quorum alter mille aureis venierat, dono accepisset, aliud ipse nobilissimum equorum par regi dedit, quorum alter spadiceo erat colore, natus in Calabris, qui incredibili ad sessoris nutum agilitate, & in gyros circumflexus, & cursu ac saltibus incitatus, stupentibus Gallis regem magnopere delectauit. nemo enim totius Europæ regum ea tempestate, Mantuano, omnis generis militares equos vel plures vel nobiliores alebat, quòd magno sumptu ad propagandam sobolem, ex omni vel transmarina prouincia conquisitis equabus admissarijs, domi greges miro felicique prouentu instituisset. At Ludouicus Carolo in Galliam profecto, legatis vti maximè debebat ingentes gratias egit, quòd imperium in tam repentino belli turbine iam propè amissum, non minus ipsorum virtute quàm publico Veneti Senatus præsidio confirmatus, maturè atque feliciter recepta Nouaria conseruasset. Nec multò post Mantuanus copijs vltra Ticinum Abduamque traductis, atque in hyberna dimissis, secundo Pado Venetias enauigauit, vbi Augustino Barbadico cum vniuerso Senatu in Buccintoria naue longè ornatissima obuiam prodeunte, tanta ciuium alacritate atque frequentia susceptus est, vt ea innumerabiliũ cymbarum multitudo, iusti ac speciosi triumphi, vel insignem pompam superasse videretur. Dum hæc ad Nouariam geruntur, Florentini multò acrius quàm antea cum Pisanis bellum gerebant. Enimuerò quum se Gallica fide, regijsque promissis planè deceptos conspicerent, quòd discedente rege neque vrbem neque arcem tradidisset, omne studium ad parandas ampliores copias contule-

runt: conductusque est liberali stipendio Guido Baldus Vrbini princeps, & plerique minores duces cum delecto equitatu, pluribusque peditum cohortibus: quibus in vnum locum adductis, & paratis maioribus tormentis, ad oppugnandum Pontesaccum contenderunt. Erant in oppido circiter sexcenti viri fortes, & in his Galli pedites fermè centum, qui magna vi resistendo: & ab interiore muri parte munitiones summa celeritate ac industria extruendo, sese perquam egregiè tuebantur, expectabantque auxilia à Pisanis; qui statim cognito suorum periculo, omnes copias vrbe eduxerant, magnamque agrestium armatorum multitudinem ex proximis Arni Serchijque vallibus euocarant: & apud Cascinam cum Vitellijs fratribus, qui tum permittente Carolo Pisanorum stipendia merebant, vires in vnum conferre, & subsidio suis proficisci decreuerant. Sed dum hæc pararentur, Pontesaccenses biduò continenter oppugnati, quum & strata mœnia, & fossæ vndique fascibus virgultorum ac ruinis completæ, & loca interioris munitionis plurimum infesta hostium tormentis forent, desperatis auxilijs deditionem fecerunt, ea conditione, vt incolumes abire permitteretur. Sed nec fides integrè seruata est. Nam Franciscus Montedolius, quem primùm in Lucensi agro vulnera sustulisse, & cohortem sæuientibus in eam crudeliter Gallis amisisse memorauimus, ira præferuidus ad vlciscendam iniuriam, omnes ad vnum Gallos, nequicquam prohibentibus ducibus, trucidauit. Capto Pontesacco Guidobaldus eodem circumlato belli terrore, Maluetio & Vitellijs nequaquam campo se committentibus, per eam regionem liberè vagatus est, Lariumque & Pecciolum, & quædam minora in collibus castella in potestatem redegit, murisque ea oppida penitus nudauit, vt incolæ sublata mœnium fiducia, in posterum si quis ex ipsa rerum mutatione casus incideret, certius in fide continerentur. Nec multò post Toianum & Lecolum recepta: quassataque est Lecoli turris, & quum aliquandiu pertinaciter defensa, victoris arbitrio dederetur, Zaninus Sampetrius custos, & qui cum erant Pisani milites, quòd obstinatis animis se defendissent, Ioannes Ricasoli legati Florentini sæuitia, ab ipsis muri pinnis suspendente laqueo præcipitati sunt. Sequenti die ad Palaiam exercitus est deductus, admotisque muralibus tormentis, ea die & quàm acerrimè oppugnata, Pisanis nequaquam opem ferentibus, quòd viribus impares egredi Cascina, & offerre se pugnæ casibus nolebant. Quamobrem Palaienses, præsidiarios qui apud se erant milites, obnixè deprecati, ne pertinacius resistendo Florentinorum animos ad sui tectorúmque excidium irritarent, septimo die se dediderunt. His rebus gestis, duces legatique Florentini Vicopisanum magno apparatu oppupnandum esse censuerunt. Id oppidum collibus adiacet, alluiturque Arno amne, qui eo in loco maximè tortuosus peninsulam efficit: ab ea autem parte quà Bientinam spectat, campi ante alios eius regionis ad equestres pugnas maximè idonei patescunt: ad interiorem verò oppidi angulum quadrata exurgit turris, ab eaque lapideus murus initium capit, qui oppidum vndique circundat, & frequentibus munitus propugnaculis in iustam magnitudinem attollitur. His in locis Lucius atq; Vitellij, qui cum delecta parte copiarum ad oppidum defendēdum adcurrerant, magnam vim omnis generis tormentorū, & ante alia ingentem colubrinam summa in turre collocarunt; cuius pilæ ferreæ sexaginta pondo, ad duorum miliarium spatium certis propè ictibus emittebantur. Quibus rebus ad defensionem egregiè præparatis, quum Florentini in conspe

ctu

ctu oppidi castra posuissent, prolatisque tormentis murum quatere cœpissent, tanta pilarum vis ex oppido emissa est, vt tabernaculorum & equorum atque hominum fœda ac miserabilis strages ederetur: ita vt multi viri fortes omnibus horis passim occiderentur, quum nec vineas nec iustas munitiones quibus sese ac tormenta de more protegerent, erigere vel proferre tutò possent. tantus enim omnes ab tormentis metus incesserat, vt milites ante sua quisque tentoria, ad excauandas fossas, atque aggeres priuatim extruendos omne studium conferrent. Pisani quoque noctu sæpius erumpebant, & eos qui in excubijs & statione erant, audacter inuadebant: excitatis verò tumultibus, quum necessariò ed arma conclamaretur, & ignes vndique totis castris ad præbendum lumen circumferrentur, qui in turribus erant tanquam ad propositum signũ tormenta protinus emittebant. Interdiu autem subiectis in pratis ab equitibus concurrebatur iniqua Florentinorum conditione, quum Pisanis vel pulsis vel cedentibus insistere tormentorum metu nequaquam auderent, & illis sub oppidum tutissimus receptus præberetur. Tantis affecti incommodis Florentini, expugnatione oppidi desperata, nacti obscuram noctem, vt fuga tegeretur, silentio extinctisque ignibus ad Albaretum supra Arnum amnem castra reduxerunt, adeoque trepidè ac festinanter agmen his locis eductum est, vt nec more militari tabernacula incenderent, nec ipsi duces funalia pręferrent, & magnum numerum hastarum ligonumque, & plures carros relinquerent. Nec multo post Florentinis perspectis eius belli difficultatibus, cum Carolo, dum ille apud Taurinum in æstiuis esset, fœdus renouarunt, promiseruntque, se, quandiu à Gallis in Italia bellum gereretur, copijs, & certa præsertim menstrua pecunia regias partes esse iuuaturos: Rex verò per nuncios literasque curaret, vt omnes, quas tum Galli tenerent Æthruriæ arces, Florentino populo certis legibus rederentur: iuberetque Vitellios, qui apud Pisanos militabant, vt in Florentinorum castra protinus transirent, eorumque auspicijs aduersus Pisanos bellum strenuè atque fideliter administrarent. Nec Vitellij quin regijs epistolis esset parendum quicquam dubitarunt: statimque ex Cascina Pontaderam, vbi tum Florentinorum erat exercitus, profecti sunt, datis ad Pisanos literis, quibus in excusationem repentini discessus, se eius sacramenti militaris, quod Carolo regi antea dixissent, religione teneri, ipsorumque fidem veterib. regijs stipendijs obligatam esse perscribebant. Salentius quoq; Liburni præfectus, accepta à Florentinis donatiui nomine ingenti pecunia, arcem restituit. Quæ res Pisanorum animos, & eam spem præsertim, quam de regis erga se voluntate anteà conceperant, magnoperè debilitauit, quanquam Antracius, qui Pisanæ arci præerat, nunquam se eam, iubente etiam rege, Florentinis redditurum esse iureiurando polliceretur, Erat enim Antracius ex clientibus Ludouici Ligninij, qui Brissonetto cardinali admodum erat infensus, quòd eum Florentini ante alios proceres delegissent, pecuniaq; donassent, vt patrono summę authoritatis vterentur, quo fauente Pisanam arcem reciperent. Ob id Ligninus Antracio scripserat, vt suo potius commodo quàm alienæ auaritiæ consuleret: at ea spe Florentinos omnino frustraretur. Quin etiam per se Antracius Florentinos oderat, quòd Gallos ad Pontesaccum facta deditione trucidassent. Pisanisque mirificè studere videbatur propter Delantiam Pisanam nobilem puellam, quam impotenti amore deperibat: ipsosque Pisanos, si partam libertatem tuerentur, perpetuos Gallorum clientes futuros existimaret. Quibus de causis,

quum Lillensis nobilis Gallus, qui Brissonetto affinitate erat coniunctus, cum regijs epistolis in Florentinorum castra peruenisset, & de recipienda arce per internuncios Gallos ageretur, Antracius per speciosos verborum circuitus respondebat, se quum tesseram, quam in sinnum regiæ voluntatis accepisset, sibi remissam conspiceret, neque suo officio neque suæ existimationi esse defuturū. Ita vt quum nihil abnuere videretur, Florentinorum animos in spe potiundæ arcis egregia simulatione contineret. At Pisani quum ad eam noui fœderis famam à Carolo se planè desertos intelligerent, & non modò libertatem quam rege authore receptam fatebantur, sed & salutem suam detractis Vitelliorum auxilijs, atque his acerbissimo hosti adiunctis, penè proditam viderent, ad Ludouicum Sfortiam Venetosque legatos confugerunt, misso ad Nouariam in castra Syluestro Pogio, viro inter patritios spiritu atque eloquentia maximè insigni: qui admissus in prætorium talem habuit orationem. Nisi ad eos, qui se libertatis publicæ vindices, non ipso tantùm specioso nomine, sed clarissimis etiam factis profitentur, pro tuenda libertate confugeremus, nobis profectò ad causam summæ æquitatis explicandam, commouendosq; animos vestros, longiore accuratioreq; oratione opus esset. Nemo enim quę fortuna Pisani populi fuerit per septuaginta amplius annos, quibus Florentinis seruiuit, prorsus ignorat, quum demum, qui paulo antè vbertate agri, maris opportunitate, nauali gloria, ædificiorum pulchritudine, ciuium virtute, opibus ac institutis, florēti quondam vrbi Romæ exęquari posse videbamur: ad extremum deserti à socijs, & à sæuissimis hostibus subacti, à tanto rerum fastigio in eas luctuosæ seruitutis miserias cecidissemus. Nobis hercle, non vnius hominis, cuius auaritia, crudelitas atque libido, aliquando vel Deorum respectu, vel metu hominum, vel ipsa satietate finiuntur, dominatus erat ferendus: sed ab infinita propè multitudine, quæ tyrannorum mores prorsus induerit, perpetua successione, omnis generis iniuriæ & calamitates patiendæ erant: & quod miserias accumulat, compresso animi dolore sustinendæ: sic vt nemo Pisanorum, aut priuatim aut publicè lætitiam, pacem, requiem, vllo vnquam tempore sibi expectandam arbitraretur. Quum Florentini vno consensu per manus tradito, malignè conspirantes, antiquitati & decori vrbis, ciuium fortunis, alienæq; demum industriæ plurimum inuiderent: nosq; paulatim omni honore ac omnibus pristinæ felicitatis instrumentis spoliarent: maritima negotiatione ante omnia fuit interdictum, mox ademptus ager, pręscriptæ leges, vectigalia noua excogitata, arces ceruicibus impositæ, & cuncta demum veteris dignitatis iura, commoda, ornamenta, impotenti rabie penitus ablata. His tantis ærumnis & cladibus deformata ciuitate, factum est, vt nobilissimi quique Pisanorum, qui neq; seruire, neque patriæ interitum oculis intueri poterant, paulatim in alias terras, natali solo, paternis domibus, maiorumque sepulchris sponte relictis, emigrarint. adeoque ciuitatis facies paucis annis immutata est, vt nemo Italus vel externus, si fortè Pisas repeteret, reperiretur, qui antiquæ amplitudinis ac opulentiæ recordatione, miserijs nostris non illacrymaret: & similem quoque cladem ipsis Florentinis, qui adeò inclementer atque crudeliter imperarent, imprecaretur. Itaque nobis in luctu ac mœrore vitam traducentibus, Gallorum aduentus occasionem præbuit repetendæ libertatis: Dijsque bene iuuantibus fortiter iugū excussimus, ac publicè sacramento adacti, fortunas, corpora, atque animos pro libertate deuouimus. Neq; hactenus tot eorum minæ, tot insidiæ, totq; hoc interne-

ternecino bello armorum conatus nobis obfuerunt: melioribus enim auspicijs libertas defenditur, quàm eripitur. Viri hercle fortes, emori potius liberi, quàm serui cum ignominia viuere didicerunt. Nam si per se indignum est, & miserum alienæ libidini seruire, etiam illud longè grauissimum Pisanis videtur eorum ferre iugum, qui neque vetustate originis, neque bellica virtute, neque vlla in re sibi omnino conferendi esse uideantur. Quid enim magis intolerandum est, quàm vt Florentini libertatem illis inuideant, qui ante Florentiã conditam liberi florentesque fuerunt? Idque in alio ferendum velint, quod ipsi penitus reformidant & excutiunt? Ipsi inquam Mediceos, qui nunquam nisi summa cum moderatione atque modestia publicis rebus præfuerint, quique patriam egregijs omnium virtutũ monumentis exornarint & illustrarint, ferre non potuerunt: nos illos, qui ad vrbis nostræ luctum, miseriam, vastitatem nati esse videntur, æquissimis animis feremus? Hinc quoque eorum impudentiam insanamque cupiditatem agnoscere potestis, quum sceleratis consilijs, & vti sperandum est, funestis, nullo totius Italię, vel salutis, vel dignitatis respectu, ipsi Itali contra Italos cum barbaro rege ad subigendam vastandamq; Italiam fœdus percusserunt, & tot principum fœderatorum authoritate atque potentia insolenter contempta, pecuniam ei ingentẽ numerarunt: auxilia, commeatus & transitum redituris barbaris obtulerunt: scilicet vt vos his in castris oppressos, fugatos, et vrbibus vestris expulsos videant: aut certè hunc vestrum, parata iam victoria, de exactis Gallis, liberataq; Italia triumphũ retardent ac interpellent. Quibus de causis ęquissimũ videtur, vos pręcipuè Venetos qui per octingentos annos augustum libertatis nomen religiosè coluistis, & fortissimè defendistis, eorũ fortunę misereri, qui à vobis opem implorant, vt libertatem, quam vi sibi ereptam, Deorum beneficio recuperarunt, liceat retinere. Te quoq; Ludouice Sfortia, qui & iure hospitij quum exulares, & sanguinis affinitate quæ maiores tuos respicit, & veteris patrocinij Vicecomitũ, in quorum clientela semper fuimus, haud obscura necessitudine Pisanę ciuitati cõiunctissimus existimaris, vehemẽter obsecramus, vt nos liberos & incolumes esse velis. Quod facilè præstabitur, si auxilia nõ modò de libertate, sed de vita retinenda dimicantib. opportunè submiseris. Quæ etiam optimo iure tibi essent properè transmittenda, si nos neq; clientes tui essemus, neq; vllum libertas nostra vel amissa vel retenta, ad vniuersi belli fortunã inclinandam momentũ haberet. Nõ modò enim aduersus cõmunis totius Italię fœderis hostes, publicęq; salutis oppugnatores necessaria ac iustissima arma ferrẽtur, sed in eos etiam, qui ab omni hominũ annaliumq; memoria infesti maiorib. tuis fuerũt, quiq; Gallos & Germanos, infestissimas Italico nomini nationes, in Italiã euocarunt, vt Vicecomites domo regnoq; expellerent: et florẽtissimã Italię partẽ, externis ferisq; gentibus inuadẽdam possidendamq; pręberẽt. Si vestra igitur interest, vt ij qui quũ primũ nos expugnarint & oppresserint, ad vos extemplò oppugnãdos perdendosq;, opes, consilia, arma sint conuersuri, proprio bello distineantur, nostroq; periculo reprimantur, opem ferre maturetis oportet: nam si salutem clientium vestrorũ neglexeritis, audacia profectò hostium in immensum successu crescet, nec facilè postea, quũ adaucta mala ingruerint, cõmunibus periculis occurretis. Porrò si vestro beneficio erimus conseruati, non modò quas dederitis leges læti accipiemus, sed in ditionem potestatemque vestram vltrò concedemus. omnis enim reliqua vitæ conditio, modò Florentinis minimè seruiamus, sum-

ma nobis erit libertas. eorum ſiquidem iugum nemo vnquam viuus ſubibit: nã ſi à vobis deſeremur, egregiè moriendo ſaltem aliquem à virtute conſtantiaque animi perennis gloriæ fructum feremus, & memorabili interitu Piſanos minimè ſeruire voluiſſe teſtabimur. Ludouicus Venetique legati, qui antea intercepto Florentinorum nuncio cum publicis literis, eorum conſilia planè cognouerant, Piſanos bono animo eſſe iuſſerunt, pollicitiq; ſunt eorum libertatis ac ſalutis ſe pręcipuã habituros curam, et propediẽ cum auxilijs Fracaſſum Sanſeuerinum eſſe tranſmiſſuros, iniuncturosque Adurnijs fratribus, vt in parandis atque adminiſtrandis his rebus, quæ bello vſui forent, amicè ac liberaliter Piſanis adeſſent, atque eos terra marique, quantis maximè poſſent opibus iuuare maturarent. Nec multò poſt Gerardus Boncontes Piſanus, qui Taurini apud Carolum legatus fuerat, ab Genua trecentos pedites & tormentarij pulueris ſagittarumque & armorum omnis generis magnam copiam, duabus biremibus Piſas aduexit, confirmauitque ciuium animos, quum Nouariam iam propè fame ſubactam eſſe, nec Gallos obſeſsis opem ferre, duobus magnis oppoſitis exercitibus, auſuros prædicaret, affirmando breui futurum, vt Florentinos initi cum Gallo fœderis omnino pœniteret. Quando cæteri Italiæ principes, pulſis Gallis, in eos tanquam publicæ libertatis proditores, arma protinus eſſent conuerſuri. Itaque Piſani ſublatis animis in tam propinqua ſpe auxiliorum, ad munienda ſuburbana ædificia, quæ tum erant extra Martianam portam, omne ſtudium contulerunt: paucorumque dierum ſpatio perpetuam munitionem, ab extrema ſuburbij porta ad Arnum amnem, procul ab arce quingentos paſſus Antracio minimè prohibente perduxerunt, vt omnis adeundæ arcis facultas Florẽtinis eriperetur. Siquidem Arnus à Spinea porta, vbi pons eſt lapideus arci coniunctus, vrbem egreditur: arcemque ad læuam manum pręterluit. Ædificia verò ſuburbana quę diximus, à Martiana porta in longitudinem curuata adeò porriguntur, vt ab eorum capite extremo, vbi altera ingens porta antiqui operis viſitur, perductis ad Arnum munitionibus, arx ipſa vndique cingeretur. Sed vix dum perfectis Piſanorum operibus, Florentini duces copias omnes trifariam diuiſas in conſpectum vrbis adduxerunt, eo potius conſilio, vt quid nam propoſiti de tradenda arce Antracius haberet, accedendo certius explorarent, & Piſanos ab eruptione deterrerent, quàm vt ſuburbium oppugnare adorirentur, quod ſine iuſto tormentorum apparatu capi minimè poſſe videbatur. Verùm quum Antracius neque vexillum album proponeret, quo tutus ad arcem acceſſus indicaretur, neque vlla propenſi pacatiq; animi ſigna daret, Piſani minimè contineri potuerunt, quin extrema ſuburbij porta confeſtim erumperent, & pauci cum magna hoſtium multitudine congrederetur. Quoniam loco maximè fidebant, qui tutum intra portam receptũ cedentibus ipſis oſtendebat: tormentaque etiam in munitione iuxta portam collocarant, quæ in proruentes hoſtes, quum opus foret, ſe protinus emiſſuros ſperabant. Non tulere petulantiam inſultantium Piſanorum Florentini, extemploque ante alios Ranuccius Martianus, qui agminis frontem obtinebat, plures ſimul turmas cataphractorum equitum conglobauit, factoque vehemẽti impetu, Piſanos pellendo ſternendoque ad portam vſq; præcipites egit, tanta celeritate perſecutus, vt pilę tormentorum, quum ea, vt in repentino caſu ſępe accidit, à Piſanis trepidè librarentur, ſupra capita hominum prouolarent, aut certè paucos vulnerarent. Ipſi quoque pedites conſpicati hoſtium fugam,

vndi-

vndique procurrerunt, vnoque fermè tempore & Montanus ab eo suburbij latere, quod meridiem spectat, hortorum septa maceriasque & nouas munitiones perrupit, & per ędificia in ipsum suburbium peruasit: & Cyriaci cohortes, id quod diximus ad Arnum pertinere, munitionis brachium superarunt: & Montedolius equitibus immistus portam, nequicquam ad fores obluctantibus Pisanis, inuectus est. Tum verò Lucius, in tam repentino grauique amittendæ vrbis periculo suis non deest: cum conferta equitum ala per medium suburbanæ viæ spatium in hostes procurrit, adhortatorque insignis et bellator egregius prælium renouat, sustinetq; fortiter hostium impetum: & à Martiana porta Pisanorum validam manum in auxilium euocatam festinare iubet. Pugnabatur in ipsis viæ angustijs acerrimè, sed Pisani ab hostium vndique vrgentium multitudine maximè prem ebantur, quum ab omni propè latere circumuenti, quid magis cauendum, aut pro salute tentandum foret, in tanta rerum perturbatione nescirent. Sed dum Lucius & cæteri viri fortes incumbentium impetum sustinere conantur, Paulus Vitellius cum suo equitatu ab vlteriore ripa reperto vado Arnũ transgressus, paulò infra munitionẽ in ipsum suburbium improuisus aduolauit. Cuius aduentus quum id præter omnium opinionem accidisset, quòd nemo amnem eo in loco trãsiri posse crediderat, adeò Pisanorum animos perculit, vt quum se vrbe auxilijsq; interclusos esse conspicerent, conuersi in fugam & cursu ac timore plurimum incitati ad portam maximo impetu deferrentur. Perturbatis ac fugientibus Martiani Vitellianique equites insistere: & quum toto viæ spatio Pisani multis illatis acceptisque vulneribus exacti intra vrbis portam compellerentur, nonnulli ex Vitelliani permisti hostibus ingressi sunt. Ne verò omnes simul irrumperent, & vrbs caperetur, Galli ab arce tormenta emittentes, et sagittas saxaque maximè in subiectam turbam sine vllo discrimine iaculantes, Florentinos auerterunt. Ipsi quoque Pisani sicuti temerè eruperant, ita singulari constantia irruentes represserunt: & valuas totius multitudinis impressione propulsas celeriter occluserunt. Periere in limine plerique viri audaces, ipseque Lucius ante alios vulneratus: cui etiam Paulus Paranius Martianæ alæ præfectus gladium ab longiore capulo correptum magna vi & summa cum laude dum cominus pugnaret, è manu extorsit. Paulo quoque Vitellio dextrum crus, quod sine ocrea processerat, lancea traiectum, et Vitellotius lapide ictus. Pisanorũ autem ex numero, Petrus Gambacurta, cuius maiores quondã vrbis imperium tenuerãt, et Marianus Orlandius eques illustris exclusi captiq; sunt. Florentini occupatis suburbijs, omni bellico hostium apparatu, & in primis Passauolante ingenti æneo potiuntur: magnã quoq; copiam, cùm vini in cellis & lacubus, vti vindemiæ tempus offerebat, tũ etiam frumenti quod erat in subterraneis scrobib. reconditum, inueniunt, & in ipsis suburbanis ędificijs castrametantur, erectis continuò contra portam munitionibus, vt hostes ab eruptione cohiberent. At Pisani, cum animis vix dum receptis reputando quale periculum, & sua temeritate, & hostiũ felici audacia subijssent, attoniti, & pauentes cogitarent, se deorũ immortaliũ cura nõ modò seruatos, sed ea demũ die primũ natos se esse fatebãtur. Proq; summo beneficio gratis animis accipiebãt, quòd Antracius fidẽ, quanq̃ ambiguis tantũ promissis datam, in eo periculoso discrimine minimè fefellisset: et tormẽtis emissis hostiũ impetũ opportuniss. tẽpore retardasset. Ea nocte nemo ciuium fuit, qui corpus vel recẽtis pręlij labore defatigatũ, quieti somnoq; dederit. Decuriones quoq;

Lucium inuiserunt, vrbis ciuiumque omnium seruatorem appellantes, quòd non modò incredibili virtute omnibus periculis fortiter occurrisset, verùm ob id, quòd paulò antè diuino consilio suburbium minimè defendendum, ac omnino deserendum esse censuerat: & cùm primi equites Pisani ipsius iniussu temerè extrema porta erumperent, reclamando ac deterrendo retinere conatus fuerat. Postera die Fracassius ad Serchij amnis hostium nauigio delatus, Pisas peruenit: cuius aduentus, vel ob id omnibus gratissimus fuit: quoniam cum Lucio, cui sororem in matrimonium collocarat, eosdem sensus in gerendis rebus, nulla interposita æmulationis dubitatione, habiturus esse videbatur. Applicuit etiam ab Genua scriba Venetus, pecuniamque attulit ad conducendam veteranorum cohortem. Triduo pòst Antracius in gratiam, vt postea creditum est, Delanciæ virginis, se arcem Pisano populo traditurum pollicitus est, ea lege, vt si Carolus intra centesimum diem in Ethruriam nō rediret, arx penitus ab radice dirueretur. Interea Pisani ad alendum prȩsidium Gallicum singulo quoque mense bina milia aureorum nummûm, & quum primùm arx euertenda traderetur, donatiui nomine quatuordecim milia sibi numarent. Ea omnia vti Gallus postulabat, obsidibus datis, & cōfectis de more publicis tabulis, decuriones pro ciuibus præstituros receperunt. Rebus eo modo cōpositis, Antracius tormenta duo inusitatæ magnitudinis rudi veterum seculo fabrefacta, quorum alterum ab insculpta aue Columbina, alterum verò ab terribili ictus violentia, Desperata vocabatur, Pisanis vendidit. Ea totius populi concursu, funibus subiectisque succulis ab arce ad eam muri partem sunt conuecta, quæ inter Barbaianum propugnaculum, & Pagianam portam, intercedente Arno, suburbana Martiana prospectabat. Ibi perforato muro ampliores passim fenestrȩ sunt patefacte, per quas ingentes saxei globi in omnes castrorū hostilium partes, cum maximo omnium terrore atque periculo emittebantur. Erat quoque summus murus per interualla pinnarum minoribus tormentis adeò egregiè instructus, vt nullis propè temporis momentis ab infestandis hostibus cessaretur. Pisana etiam iuuentus per se acris, & vindictæ decorisque auida, certatatim cum Lucianis militibus sæpius erumpebat. Fuitque inter multas eruptiones, ea maximè insignis, qua Fracassius à Porta Maritima sub occasum Solis, eductis omnibus copijs improuisò hostes inuasit: nam eodem tempore ex constituto, Galli à Martiana porta in gratiam Pisanorum repentino egressu, magnisque clamoribus editis erupere, & qui ad Barbaianum erant trans Arnum, tantam vim pilarum, displosis illis ingentibus tormentis, & minoribus colubrinis, in suburbana tecta adegerunt, vt equi, virique fortes pariter & ignaui, cum nullus locus periculo vacuus relinqui videretur, attoniti ac terrefacti fœda trepidatione vndique diffugerent, & totis castris cuncta pauore ac tumultu complerentur. Ea die castrorum munimenta ægrè sunt defensa, & plerique milites & insignes equi tormentis discerpti. Postero die Arnus imbribus auctus intumuit vsqueadeò, vt summis aggerum labris exæquaretur. Qua re animaduersa, Pisani magnam multitudinem agrestium ad Laianum vicum conduxerunt, vt cursum incitati amnis auerterent, præcisisque aggeribus, vbi maximè castigabatur, in depressa hostium castra profluentem effunderent. Sed Florentini duces cognito hostium consilio: missis ad Laianum sagittariorum turmis quatuor, & cohortibus duabus prȩsenti periculo celeriter occurrerunt: & ne quid simile in posterum hostis moliretur, perpetuas equitum sta-

ſtationes qui ripas cuſtodirent, toto eo fluminis tractu diſpoſuerunt. Interea Lillenſis Gallus, qui allatis mandatis regijs, Antracium, vt arcem dederet, precibus nequicquam fatigabat, febre correptus, Florentinis in caſtris moritur. Eodemq́ue tempore certiſsimi nuncij de pacè ad Nonariam facta, & Piſas et in caſtra perferuntur. Quibus de rebus, quum Piſani omnibus conceptæ lætitiæ atque hilaritatis ſignificationibus, ſe omni propè periculo in poſterum liberatos oſtendiſſent, Florentini abiectis præſentibus conſilijs, à Sanſouino in ſuperiorem Arni vallem copias reduxerunt. Triduò poſt Arnus iterum autumnalibus pluuijs adeò creuit, vt vnuſqnam tentandi vadi ſpes vlla relinqueretur. Propterea Lucius nullas veritus inſidias ſtatim ad Capronã, quæ eſt rupes viæ imminens, à qua altiſsimi montes initium ducũt, cum curulibus tormentis cõtendit, & è citeriore amnis ripa, caſtra hoſtium poſita inter Septimum & ſanctum Caſcianum infeſtare cœpit. Piſani quoque milites, qui Caſcinæ in præſidio erant, ſæpius erumpebant, & commeatus, & ipſos præſertim pabulatores intercipiebant: tantaque erat his in locis pabuli difficultas, vt ex vitium arundinumq́ue folijs magna pars equorum aleretur, & vulgus militum moliti tritici penuria laboraret. Quibus affecti incõmodis duces Florentini, quòd et hyems ſuberat, & inclinante autumno fœdę admodum tempeſtates inciderant, Pontesaccum, & Pontaderam in hiberna conceſſerunt. Per eos dies quũ Galli arcis cuſtodes pabulum quod in maritimis vicis erat inſolenter diriperent, & id contra Fracaſsiani Piſanorum conceſsione obnixè armis tuerentur, aliquot vtrinque in ipſa rixa interfecti ſunt, exciuitq́ue rumor cruentæ contentionis ab vrbe vtriuſque partis auxilia, ac niſi Piſani, in eo tumultu ad arma vocati, Gallis opportunè fauiſſent, luctuoſum omnino facinus editum fuiſſet. Sequenti die Fracaſsius Piſanis iratus, quòd aduerſum ſe pro Gallis ſtetiſſent, vt erat ingenio maximè repentino, abducta parte præſidij Piſis exceſsit, & in Galliam Ciſalpinam profectus eſt. Non multis verò poſt diebus Antracius, cuius animus æger incredibili Delantiæ virginis amore deflagrabat, decurionibus Piſanis, matronarumq́ue nobiliſsimis in arce epulum dedit: & choreas ad tibicinum concentus ipſe ante alios duxit, omnibuſq́ue humanitatis officijs teſtatus eſt, quum primùm ex fœderis præſcriptione annus foret exactus, continuò arcem Piſano populo ſe dediturum: neque ſponſioni fides abfuit, quanquam à Florentinis mirificè ſollicitaretur, per quos ingens auri pondus, ſi Piſanos excluderet, ipſi Antracio, et nominatim ſingulis centurionibus offerebatur. Calendis namque Ianuarijs aduocata populi concione, atque indictis ſupplicationibus arcem dedidit, tranſmiſsis Petraſanctam obſidibus, vt in eius oppidi arce, quo ad promiſſa pecunia foret numerata, cuſtodirentur. Mox verbis conceptis decuriones in verba Caroli Gallorum regis ſacramento adegit: tantuſq́ue præ lætitia eodem temporis puncto emiſſorum tormentorum ſtrepitus, vt Florentinis in caſtris in ſpacio octuaginta amplius ſtadiorum ſit auditus. Qui ſeditionem inter Piſanos & Gallos ſubortam rati, ne occaſioni deeſſent, copias expeditas vſq; ad ſecundum lapidem properanti agmine fruſtra produxere. Piſani eodem die Antracium ac omnes vno nomine Gallos ciuitate donarunt, quibus etiam domos prædiaq́ue Florentinorum, iam initiò recuperatæ libertatis publicata decreto publico adiudicarunt. Nummus ſubinde in honorẽ Caroli regis cum liliorum nota percuſſus, & arx ipſa concurſu totius populi incredibili celeritate ſolo æquata eſt. Nec multò poſt Galli qui Sergiani arces cuſtodiebant, An-

tracij exemplum secuti eas Genuensibus magno auri pondere accepto, vendiderunt. Is quoque Rosius Bastardus Lignini è Lucemburgensi familia propinquus, qui Petrasanctæ prærerat, Lucensibus triginta milia aureorum nummûm numerantibus, oppidum arcemque tradidit. Qui postea auaritiæ ac proditionis infamia notati, pulsique Galliæ finibus perpetuò exularunt. Cæterùm præsentem Pisanorum lætitiam ingens cura conquirendæ pecuniæ magnoperè minuebat: persoluendum enim erat pretium coemptæ arcis, æneorumque tormentorum quod publicè & priuatim exhaustis grauissimum erat, quum quadraginta milia aureorum nummûm summam omnino superaret. Sed tanta erat omnium alacritas pro defendenda libertate, vt vltrò nobiles matronæ ornamenta sua, annulos, monilia, fibulasque zonarum conferrent: quæ omnia Lucensibus pecuniosis mercatoribus in mutuam pecuniam pignori mittebantur. Sed has etiam ærarij difficultates opportunè atque mirificè subleuauit Lusitana nauis, quæ ad ingentem vim nocturnæ tempestatis, submersis magna ex parte nautis, supra ostium Auxeris amnis, cum pretiosis mercimonijs in littus eiecta est. Tantum enim pecuniæ Pisani vix toto vertente anno in bellicos sumptus impenderant, vt nihil iam veteris argenteæ suppellectilis vsquam reperiretur, & vectigalium reditus multò quàm anteà deteriores facti essent, præuertentibus eos publicanorum vsuris, qui publicam egestatem ab initio præsenti pecunia subleuarant: adeò vt iam quosdam ciues, si bellum foret diuturnum, recuperatæ libertatis pœniteret. Igitur quum se impares opulentis hostibus faterentur, atque opem, ne incœpto absisteretur, vndique implorãdam omnes censerent, oratores maximè industrij & eloquentes ad principes Italiæ delecti sunt. Iêre ad Ludouicum Sfortiam Marianus Pecciolus: ad Alexandrũ pontificem Augustinus Dunitius: ad ipsos verò Venetos Bernardinus Agnellus: & in Galliam ad Carolum Petrus Griphus, vt frequentius Florentinorum legationibus occurreretur, qui in aula regia largiendo atque agendo procerum animos Pisanis infestos reddere contendebant. Nec multò post Sfortia tuendis Pisanis intentus, Ludouicum Mirandulam cum ala equitum, & trecentos Germanos pedites Pisas misit. Eodem quoque tempore Veneti, id Sfortia enixè flagitante, Paulum Monfronum virum fortem, & Socinum Benzonum cum vtriusque armaturæ equitibus ducentis, Iacobumque Tarsiam veteranæ cohortis præfectum, & cum his Franciscum Iudecam quæstorem cum pecunia misêre. Ludouicus enim quanquam aduersus Florentinos, quòd vni omnium in amicitia & societate Gallorum communium hostium remansissent, Pisanorum libertatem tueri videretur, occulto tamen exitialique consilio Pisarum imperium affectabat: nec obscuro quidem iure, quòd id reguli Vicecomites, ipsius progenitores quōdam tenuissent. Sperabat enim eam ciuitatem antiquis ac recentibus beneficijs sibi obstrictam, attritis paulatim diuturnitate belli Florentinorum opibus, aliquando in ipsius potestatem vltrò concessuram: & quũ se imparem ducendo bello cerneret, Venetos Pisano bello alligare, & aliena impensa ad id quod inani spe conceperat, gradum sibi facere contendebat: ratus Venetos nunquam adeò impudentes vel insanos fore, vt eam vrbem vltra Apenninum sitam, & spectantem ad Tyrrhenum mare, quod ab eorum negotiatione penitus esset diuersum, adijcere imperio cum summa hominum inuidia cogitarent. Sed ipse rerum exitus, qui simulata omnium consilia patefacere solet, Venetos validiore aliquanto quàm Ludouicus, sed occultiore ambitionis

nis insania laborasse declarauit. At Florẽtini maiore quàm anteà curà atq; apparatu bello intenti, sæuis adhuc hyemis tempestatibus, arcem apud vada Volaterrana terra marique obsessam, ac tormentis demum quassatam ceperunt: Pisanisque mari opem ferre conantibus, eorum biremis altera onusta armis & commeatibus, in proximo Liburni littore naufragium fecit: altera cum myoparonibus aduerso rapta vento, Lunensem portum tenuit. Quo successu Florentinorum classicula ad Arni ostium prouecta, aliquot Ligurum et Tuscorum nauigia, quæ frumentum Pisanis importabant, intercepit. Cæterùm Franciscus Siccus (is enim à Carolo post Tarrensem pugnam ad Florentinos redierat) receptis Vadis ad Buttum oppugnãdum cum magna parte copiarum est profectus: subuectisque tormentis circumiectos colles occupauit, ne vllus ad oppidum aditus pateret, si Pisani suorum periculo adducti auxilio properare conarentur. Neque Siccum opinio, quam de eorum aduentu conceperat, omnino fefellit: accedentibus nãque expeditis Pisanorum copijs ad ipsas collium munitiones, atque his egregiè repulsis, oppidum simul atque ipsi milites deditionem fecerunt. Per eos quoque dies sancti Michaelis vicus qui ad Verruculę montem pertinet, expugnatus est, quum frustra ad opem ferendam ab arce Pisani decurrissent: cohortes quoque ad expugnandam Verruculam per ardua montis ductæ, commissumque est prælium vehementi vtrinque impetu: verùm ad extremum Florentini iniquitate loci & telorum ac lapidum maximè procella retardati atque deiecti, re infecta ad sanctum Michaelem rediere. Sequenti die Siccus ad expugnandum Calcium cõtendit. quod vbi Pisis est nunciatum, inito consilio vt laborantibus opem ferrent, complures eximiæ agilitatis ac fortitudinis milites ex Cascinæ Vicopisanique præsidijs detractos, in arcem Verruculę euadere iusserunt, vt quum ex edito equitatum per campos appropinquare conspicerent, hostes in oppugnatione oppidi occupatos ab diuersa parte adorirentur. Sed Lucius qui copias militares, magnamq; agrestiũ multitudinem ad terrendos hostes in conspectũ Calciensium adduxerat, præoccupatos antea colles à Siccianis subire non potuit, alacriter tamen Verruculani descenderunt, illatique magno impetu in primam stationem castra ab ea parte irruperunt, interfectisq; circiter quadraginta militibus, multis captis, & supra centum vulneratis, incolumes per asperos montis calles in arcem redierunt. Quibus rebus animaduersis præsidij præfectus, quòd muri assidua tormentorum vi, solo propè æquati erant, deditionem fecit. Amisso Calcio, Pisani molendi tritici difficultate laborare cœperunt, quoniam omnes eius tractus frumentariæ molæ Serchio amni impositę, in potestatẽ hostium deuenere. Biduo pòst quum in consilio ducum omnium sententiæ conuenissent, ducere ad Verruculam atque eam expugnare decretũm est: erat enim Pisanis omnibus, qui repentinis decursionibus itinera infestabant, in eam arcem tutissimus receptus: eaq; pro specula (vti superiore libro docuimus) vtebantur. Itaque circiter duo milia peditum, & quadringenti leuis armaturę equites cum tormentis minoribus in summum cacumen, vbi arx erat, mittuntur. Cæteras copias, cataphractosq; pręsertim Siccus sub Butto oppido in exterioribus ædificijs continuit, vt suis Verruculam oppugnantib. pręsidio esset: & quæ vsui foret ex propinquo subministraret. At Lucius cognita hostiũ profectione, similem Verruculanorum & Calciẽsium oppugnationis exitum veritus, vt suorum periculo occurreret, & Calcij in conspectu in ipsius nuper amissi dedecus audaci aliquo

facinore resarciret, nocturna expeditione cum delectis equitib. ex Sfortianorū Venetorumq; auxilijs, ac ipsa Pisana iuuentute, Buttum aduolauit. Cæsisque repentino aduentu, qui excubias agebant, priusquàm hostes arma caperent, in media castra penetrauit. In ea omniū subita consternatione, ex numero resistētium circiter triginta sunt interfecti, capti verò plures, & equi partim sarcinarij, partim militares paulo minus trecenti, cæteros proximæ conualles nemoraque texerunt. Siccus ipse ad oppidi portam cursu se proripiens, quum ea præ timore validis vectibus esset obfirmata, funibus in murū ab oppidanis est sublatus. Qui verò Verruculam oppugnabant, cognita suorum clade, digressi summo cacumine ad montē cui ab asperitate Doloroso nomē est, propè Buttū se recepere, atque inde diuisis inter se copijs, duces Bientinam, Pontaderamq; reuersi sunt. Ex aduerso Pisani Paulum Manfronū cum Venetis copijs apud Vicopisanum, Ludouicum verò Mirandulam Germanosq; vltra Arnum Cascinæ collocarunt. Rannucio Martiano ex Pontadera cum Sfortianis res erat: à Sicco autē cum Manfronianis è Bientina bellum gerebatur, neq; vlla pręteribat dies, quę aliquo pręclaro belli facinore nō esset insignis: virtute enim, insidijs, audacia, nouisq; artibus quotidie certabatur. Is namq; regionis erat situs, admirabili naturę varietate in patentes cāpos, et vestitos arboribus colles terrenosq; tumulos, cauas valles, emissaria, paludesq; distinctus, vt duces sicuti eorum ingenia ferebant, siue vera vi, siue astu ac dolis certandum foret, ad res gerendas cohortari atq; incitari videretur. Ab Bientina campi pabulo vberes ad Vicopisanum vsq; pertinēt, qui palude, collibus atq; Arno amne clauduntur. In hos Siccus, vti erat in omni militię munere peracutus et sagax, Manfronum facilè elici, & ex insidijs opprimi posse iudicauit: quòd sciret hominem naturà maximè pugnacē, & propterea, vti plerunq; accidit, apertū & incautū, pugnæ studio iniquū in locum facilè progressurum. Itaq; circumpositis insidijs, edoctisq; militibus quid fieri vellet, quū signum proponeretur, leuē emisit armaturam, quę in conspectum oppidi se daret, pabulatoresq; consectando, maiore quàm anteà licentia vagaretur. At Manfronus, qui ex oppido cuncta despectabat, vbi pabulatores ac milites, qui eis pręsidio simul exierant, maiore hostium numero vrgeri videt, Ioannem Rhauēnatem, Ioannetumq; Pallaiam cum expeditis turmis celeriter emittit: moxq; ipse cum graui armatura equestri, subsidiarijsq; peditibus subsequitur. Idem facit Siccus accitis è proximo cataphractis, pręliumq; auctis vndiq; viribus, tanta animorū alacritatē committitur, vt magnorū exercituum species spectantiū oculis pręberetur. Nemo enim eques adeò segnis erat, qui hastam in aduersa acie nō perfringeret, & gladijs eductis, collatisq; equorum pectoribus, cum hoste misceretur. In eo peracri concursu quum multi equites prostrati, & equi plures conuulnerati essent, Florentini Sicci monitu gradū referre, & timoris simulatione terga vertere cœperūt: nec Manfronus ingenio suo deest, suos cohortatur vt acriter instent, neq; perterritis restituendę aciei spatiū relinquant. Ipseq; vehemēti impetu in terga abeuntium cum delectis equitibus inuehitur: & pugnando, magnū camporum spatium prætergressus, ad occultatos hostes peruenit. Tū verò ex insidijs nouę vndiq; turmę cohortesq; cōsurgunt: Venetę copię circumueniūtur, ipse Manfronus fortiter rem gerit, densari quàmmaximè turmas iubet, & signa ad oppidū retrouertit. pugnatur aliquandiu in orbem summa constantia, sed incidentib. vndique hostium cuneis Manfroniani funduntur, & dissipati passim à plu-

ribus opprimuntur. In ea fuga Venetæ alæ vexillifer cadit: Pallaia equitum præfectus capitur: ipse Manfronus atque Rhauennas vulnerantur: pedites equitesque plurimi in fugam se dedunt. Sed dum parta victoria Siccus incredibili lætitia afficitur, hostesque persequitur, tormenti minoris glande traiectus concidit, magno quidem illudentis fortunæ casu, quando ea pila in spatio trium amplius stadiorum ex oppidi turre in incertum emissa, ipsum vnum victorem ducem, miraculo quodam sustulisse videretur: ita vt ea victoria, quanquam insignis, Florentinis haud multum grata fuerit, quæ prudentis simul ac strenui ducis morte constitisset. Sub idem fermè tempus quo Carolus Italia excessit, atque hæc in Ætruria gesta sunt, Gilbertus Monpenserius Neapoli obsessus, Gallorum ducibus, qui eadem æstate Ferdinandum in Brutijs acie superarant, significauit se rerum omnium difficultatibus adductum, nisi auxilia terra aut mari Neapolim mitterentur, diutius obsidionem non esse toleraturum. Quibus de causis, Galli euocatis ad se Andegauensium partium regulis, coactisque militibus, prouincias inter se ita compararunt, vt diuiso exercitu, alter aduersus Consaluum, qui ex prælio Rhegium se receperat, & accitis è Sicilia auxilijs bellum renouabat, Brutios tueretur: alter iustis itineribus Neapolim subsidio obsessis ire maturaret. Obegnino Brutij obuenere, Persiuus adiuncto sibi Bernardino Sanseuerino Bessenniani principe, qui alam vnam equitum & quatuor cohortes ex clientibus suis in Brutijs conscripserat, per Lucaniam Ebulum peruenit, quod est opppidum Picentinorum non longè à Sylari amne præalto in monte positum, & profunda vndiq; valle circumseptum. Ferdinandus eò duces copiasque præmiserat ad prohibendos transitu Gallos, quibus iter erat ad Salernum vrbem. Ipse Neapoli remanserat, vt colloquijs Gallorum interesset, qui iam de paciscendis inducijs arcéque dedenda desperatis auxilijs acturi videbantur. Præerat regio exercitui Thomas Caraffa Matalonij princeps, externæ militiæ prorsus ignarus, sed cum eo plerique viri militares aderant, & in his ante alios Venantius Camertium regulus, Lucasque Sabellus: Quibus cognito Gallorum itinere, viribusque eorum diligenter exploratis consilium erat, hostes rectà Salernum petentes, modicis itineribus subsequi, auertere commeatus, nec prius acie confligere, quàm eos iniquior locus exciperet, opprimendosque præberet: vel quòd maximè vsui fore videretur, continuò ad oppidum cui Lacui paruulo nomen est, conuolare: incolisque demigrare iussis, concremato que oppido, ne commeatu ac tectis hostis vteretur, Salernum præcurrere. Quo perfecto negotio necesse foret Gallos, qui nec cocta cibaria, nec maiora tormenta conueherent, retrò in Lucaniam regredi, desperata præsertim expugnatione Salerni, quod magnis hostium copijs teneretur. Verùm cæteri duces militesque contempta hostium paucitate tanto pugnandi studio ardebant, vt incitati stolida alacritate succlamarent, nequaquam pertinere ad regij nominis tantique exercitus dignitatem, si ea victoria quam propè certam exploratamque tenerent, non vera vi apertaque virtute, sed per circuitus ignauis artibus peteretur. Eam quoque multorum temeritatem præproperi ducis imperium augebat, qui nihil in castra præter spectatam fidem, & celebris familiæ nomen attulerat. Is enim castigatis qui cauta, & minus decora consilia sequerentur: Neque inquit: Galli hodie antiqui illi Heroes sunt, quos ab admiranda vi corporis fabulosis carminibus Gallia celebrauit, neq; nos omnino fœminæ sumus in virilem hunc

modum armatę atq; exornatę, vt dubitemus hos barbaros temulento agmine incedentes ad primum statim cõspectum adoriri atq; proterere. Ac simul hæc dixit, pronunciari iussit, vt omnes arma pararent, equosq́ue frænarent: de tertiaq; vigilia omnis exercitus Ebulo sub signis eductus est. Persiuus & Bessenianus sub aurorã Sylarim amnem ponte traiecerant, & ad Salernũ iter habebant. conspectis autē hostibus, vt æquiore loco aciem instruerent, per tria amplius stadia retrouerterunt agmen: & ingenti syluę quę patentibus campis adiacet, læuum latus applicarunt, ne hostium multitudine tantulę copię circumueniri possent. Erant enim vix mille Heluetij, quibus coniuncti à tergo Brutij pedites octingenti, quadratum phalangis corpus efficiebant. Equites vtriusq; armaturę, Galli, Italiq; circiter mille densati in vnum agmen, lateri peditum adhæsere. At Matalonius omnes copias, veterum morem secutus, qui nostris sæpius funestus fuit, in quinq; acies diuisit, quæ pari fronte ad similitudinem directorum cornuũ à medio agmine extendebãtur, in quo ipse Lucasq; Sabellus constiterunt, septi à læua mille Cantabris, à dextra vero tribus milibus peditum Italorũ. In extremis autem cornib. cum suo quisq; equitatu: hinc Venantius Camers: illinc Hieronymus Tutauilla Sarnensis regulus curabant, eo consilio, vt quũ primùm Matalonius peditatu pedites Heluetios, equitatu verò equites Gallos à fronte adoriretur, Venantius se cũ turmis suis Cantabrorumq; cohortibus inter hostes & syluã facto impetu protinus insinuaret, & eodem simul tempore læuũ cornu à Tutauilla in latus ac terga hostiũ duceretur, nõ absurda quidē ratione, si militũ animi ac acierum motus, quos mille casibus Fortuna subijcit, quum manus cõseruntur, ipsis ducũ consilijs atq; imperijs plenissimè responderent, vt tum fortè accidit. Nam pręter id quod Aragonia acies eo loco imprudenter erat collocata, vbi aduersi orientis Solis radij militũ oculos magnoperè perstringebant, ob id etiam temerè instructa videbatur: quoniam ordinib. modico interuallo disiunctis, neq; satis roboris inerat ad consistendũ, neq; singulis tantũ spatij relinquebatur, vt si circumagere conuertereq; aciem oporteret, fieri nõ posset, quin mutuò se implicarēt, ac perturbarent: sed quod magno fuit detrimento, & militiæ videtur execrandũ, miles ipso tyrocinio alacer, quũ nec dicto parere, nec bene pugnare didicisset, neutrum disciplinę munus impleuit. Namq; vt primum à longè emissa fuere tormenta, aliquot nobiles splendidiq; equites, vt cæteris spectatæ virtutis decus præriperent, iniussu extra ordinē inclinatis hastis, alij post alios, certatim equos in aduersos hostes concitarunt. Quorum impetum, quum densata incõcussi agminis fronte Gallicus equitatus excepisset, nonnulliq; aduersis hostium hastis induti repulsiq; ex equis cecidissent, reliqui omnes extemplo retrouertentes equos vehementi ac tumultuario quodam recursu in Cantabros inciderunt, totamq́ue eorum aciem perturbatam à dextro latere in Venantianam alam propulerũt, ita vt fluctuantibus prementibusq; Cantabris, equitum ordines non modò impulsi, verùm etiam prostrati soluerentur. Eodem quoque temporis momento Aragonij pedites incitati cursu, Heluetios pari temeritate sunt adorti: nam quum alij scutati intortis hastilibus gladios stringerent, alij aut aurita venabula, aut rhomphæas adunco ancipitiq́ue ferro lato præfixas ferrent, ad ipsum corpus phalangis longiores lanceas ericij modo prætendentis, peruenire minimè potuerunt. Tantaque consecuta est animorum commutatio, vt qui modò singulari ferocia summaq́ue alacritate præcurrerant, retrò statim, facto virium

periculo,

periculo, suorum maximè intercurrente equitatu pauidi verterentur. Persiuus tantę rei miraculo stupefactus, ne Fortunæ contra spem obnixè faueunti deesset, gradum intulit, & supra aceruos hominum equorumque cadentium audacter progressus, quod vix credibile est, semihoræ spatio, penè sine suorum vulnere hostium copias profligauit. peditatus Italicus fermè totus ab Heluetijs est concisus, ac simul deleta cohors vna insignis audaciæ, quam ex sicarijs Neapoli conscripserant, periereque dum cæteri terga verterent, egregiè repugnando strenui centuriones, Henricus nobilis Corsus, Aloisius Squarcia, & Vincentius Capecius. Cantabros armis expeditos atque agiles, densissimæ syluæ, armatis haud facilè penetrabiles protexerunt. Matalonius verò cæterique duces multis equitibus amissis, Ebulum fœda fuga petiuere. Sed dum ęgrè intra portam reciperentur, & Galli equites tergis inhærerent, Venantius constanti vir animo, hostium impetũ à nouissimo agmine fortiter sustinens, egregieq; dimicans, capitur. Ceteri porrò equites numerò fermè treceti, capto circuitu per iniqua loca ad auersam oppidi portam peruolarunt. Verùm tanta erat in oppido omnium consternatio, vt nemo esset qui portam aperiri permitteret, vel tendentium ad muros pro salute supplices manus, periculo permoueretur. Sed Galli sicuti imperitia ignauiaque hostium victores euaserant, ita pleniore vti victoria, fatali sua socordia nesciuerunt. delendorum enim equitum occasionẽ Persiuus amisit, quum fortè nihil explorato circum exteriores fossas oppidi situ, instructam suorum aciem ad id tantùm, quod ante oppidum erat, patentis areæ spatium produxisset, mirabundus & expectans, vt portæ ab his, qui tam fœdè fugerant, victoribus aperirentur. Verùm Galli non multò pòst, quum expugnando oppido tormenta deessent, & Bassennianus Serpentinę pila, quę propugnaculo fortè emissa gladij capulum deterserat, thoracemque colliserat, propè exanimatus cecidisset, ad spolianda cadauera redierunt. quibus abeuntibus equitatus supremo timore atque periculo liberatus est, & intra portam receptus. Eò quoque post aliquot horas Cantabri syluarum beneficio seruati, & qui varijs fugæ casibus cladem euaserant, cateruatim peruenere. Quòd si Persiuus ad Ebulum castra posuisset, plerique affirmant oppidanos, quòd Andegauensis erant factionis, sequenti die adapertis Gallo portis, copias omnes Aragonias fuisse tradituros. Ea quæ secuta est nocte, Tutauilla cum parte copiarum ad firmandum præsidio Sarnum est profectus: quò etiam Prosper è Neapoli ad eius cladis nuncium applicuit. Galli præda onusti, omnibusq; oppidis studio aut metu liberaliter recepti, ab Salerno ad Sarnum amnem, vbi oppidũ est eius nominis, biduò pòst peruenere, ac ponte quem Prosper Tutauillaque resciderant, super veteres sublicas refecto, nequaquam tentata oppidi oppugnatione Neapolim contendere. Interea Ferdinandus, tota Neapoli ob amissos ciues metu simul ac dolore consternata, incredibili animi sollicitudine torquebatur. Nam supra cladem fusi cæsique turpiter exercitus, etiam ingenti suspensus cura magnopere timebat, ne eius acceptæ cladis fama victorisque simul exercitus aduentus, ab obsessis aliqua Andegauensium fraude sentiretur. Nam Galli, quum iam plerosque eorum conclusionis vitijs affectos grauis autũnus valitudine tentasset, nec iam reliqui extremam rerum inopiam perferre possent, nequaquam spernendas de dedendis arcibus conditiones obtulerant, desperatis præsertim maritimis auxilijs, quòd littora Tyrrheni maris Aragonia classe clausa atque obsessa tenebantur. Quibus de causis agendo per crebra col-

loquia cum regijs nuncijs, ad vltimam disceptationem transigendæ pactionis erat peruentum. Ob id Ferdinandus in omnem adeò vrgentis metus dissimulationem compositus, quòd maturè facto opus erat Mompenserio earum rerum penitus ignaro denunciauit, si intra præsentis diei spacium, in eas quas obtulisset conditiones de dedendis arcibus ex æquo pacisceretur, se cuncta quæ obsignatis tabulis promitteret, regia fide præstiturum. Porrò si ad extrahendum tempus impudenter eludendo fallacibus colloquijs vteretur, nullam Gallos postea impetrandæ veniæ facultatem habituros: Se propterea inuitis etiam amicis, ipsisque præsertim fœderatis principibus, præbuisse aures admodum benignas eorum postulatis, vt sine sanguine, vlloque vtriusque partis incommodo pax ipsa pararetur, quòd natura ab omni crudelitate penitus abhorreret, qua se postea abiecta omni humanitate necessariò vsurum sciret, si bellum non certa ac tolerabili conditione mutuæ pactionis, sed insana animorum obstinatione ac pertinacibus armis finiretur. Ad ea Mompenserius respondit, se eo animo de arcium deditione semper egisse, vt si æqua vel certè non indecora conditione fieri posset, nequaquam pacem abnueret. Idcirco se cum ducibus egressurum, si rex obsidibus caueret, nec ab ęquabili compositione discederet, totumq; id ineundæ pacis negotium expeditis sermonibus esse confecturum. Itaque statuitur colloquio locus in Aragonia triremi, mittiturque pro obside in arcem Dimasius Triuentij classis præfecti frater. Nec mora, Mompenserius, Alegria, Belcarius, Gratianus Guerra, ipseque Salernitanus cum Gallo quæstore, nobilioribusque nauarchis, ad prætoriam triremem accedunt: eò quoque simul Triuentius, Prosper Columna, Albericus Caraffa, Andreasq; Gennarius peruehuntur. Fit magna, vti debebat, de summa re in vtramq; partem disceptatio, ita vt colloquium mutuis altercationibus plurimum extenderetur. Erant ob id suspensi omnium animi expectatione tantæ rei: ipseq; antè alios Ferdinandus maximis incertæ mentis fluctibus agitabatur, vt qui nec rem maximæ spei festinatione sua impedire ac conturbare vellet, nec vllam moram animus inquies omnino pateretur, quum Gallica castra non procul abesse putaret, eorumque fremitum auribus propè percipere videretur, vti anxijs suspensisque frequenter accidit, quibus vanæ atque inanes remotissimarum rerum imagines deceptis sensibus offeruntur. Igitur moræ impatiens, Franciscum Capuanum astuto ingenio iuuenem scaphæ impositum ad eos mittit, vt regio nomine Prosperum ac cæteros coarguat, quòd se inanibus verbis ac ambagibus distineri, ac longius abduci paterentur: simulque imperet, nisi Galli intra horæ spatium de deditione pepigerint, tabulisq; subscripserint, vti eos confestim abire iubeant, ijsque omni spe, vel colloquij, vel pacis in posterum sublata, perpetuò cuncta hostilia, & quàmmaxime sæua denuntient. Quibus auditis Galli fortunæ suæ prorsus ignari, quum quisque de propria salute sollicitus, calamitosum diuturnæ obsidionis exitum demisso animo formidaret, cunctique si incolumes inde euaderent, renouato bello, neque plenam iterum victoriam, neque ipsas demum arces sibi defuturas existimarent, in has conditiones de dendis arcibus pepigerunt. Vti intra certum diem, nisi tanta terra mariue Gallorum auxilia superuenirent, vt eorum metu adductus Ferdinandi exercitus, relictis patētibus campis intra oppida se recipere cogeretur, arces omnino dederent: ipsique per id tempus quotidianis cibarijs impenso pretio iuuarentur. Intereaque datis decem obsidibus quos Ferdinandus deligeret, terra ac mari manerent inducię ne

vllum

vllum omnino telum vtrinque mitteretur. Induciјs opportunissimo tempore constitutis, Ferdinandus, vti erat altera tanti negotiј cura liberatus, quibusnam modo belli artibus aduentanti Persiuo obsistendum foret, summa sollicitudine consultabat. Variæ siquidem pro ingenio ducum sententiæ dicebantur, nec deerant ex intimis amicorum Albericus Caraffa, Marinusque Brancatius qui quum bis victis perterritisque militibus magnoperè diffiderent, copias intra vrbem recipiendas, congressumque victoris exercitus omnino deuitãdum disserebant: quando munitiones, quæ arcem perpetua coniunctione ab vrbe penitus excluderent, nullo cum periculo, & solis propè tormentis defendi posse viderentur: quibus defensis necesse foret tantam Gallorum multitudinẽ paucis diebus absumpto omni vetere pariter ac aduectitio commeatu, inedia penitus interire, quòd militũ numero propemodum duplicato, qui aduenissent, nõ modò pręsentẽ inopiam aliqua ex parte subleuare, sed nec seipsos quidem alere possent, etiam si contra prodigę gentis morẽ cibaria parcissimè metirentur. Insanæ demũ esse pertinacię, ac temeritatis potius q̃ veræ virtutis, copias apertũ in locum educere, & toties victoris exercitus vim periclitari, quando salus omnium atq; imperiũ periniqua sorte vnius prælij aleę committi videretur, si milites magna ex parte aut vulneratos, aut recenti metu trepidantes, victoribus Gallis, quorum arma, cristæ, sagulaque Aragonio sanguine redundarent, pecudum more mactandos obijceret. His maximè verbis, quæ timidorum auribus magnoperè placebant, adeo præsentium animi sunt permoti, vt qui nullis etiã manifestis vitæ periculis pro tuenda regis salute dignitateq; terreri didicerant, Alberici, Marinique sententiæ assensuri viderentur, nisi eos Prosper Columna qui magnitudine animi ac dicendi libertate ante alios erat insignis, contrà disserendo acerbissimis verbis castigasset. Qui copias, inquit, in vrbem non modò turpi, sed admodũ pernicioso consilio reducendas censent, iј mihi potius de fuga nauibus capessenda, q̃ de munitionibus fortiter defendendis cogitare videtur. Quid enim nobis intra vrbẽ metu compulsis, reliquæ spei supererit, si hostes tam valida recentiq; manu militum adaucti, ob idque sublatis iure induciјs, ex omnibus munitionũ locis eruperint? Puerorũ puto ac fœminarũ planctus, in ipso vrbis supremo discrimine, trepidantiũ in tergo auditus, vires addet, vel animos excitabit: consistentq; fortiter, alacriterq; pugnabunt, qui salutem suam in aliena virtute vel ignauia positã esse conspicient, quũ diuersis in locis, varia fortuna dimicari ad euentũ summę rei, suspensis animis cogitabunt. An vobis mente atq; memoria excidit quanto cum labore, quantoq; cum periculo repetinas hostiũ eruptiones sustinuerimus? vt nũc omnino insani simus, si qui Gallis equitibus pedestri in pugna vix ęquabamur, nunc demũ Heluetię phalangis vim sustinere ex improuiso posse cõfidimus. Ego certè quanq̃ sciam multò facilius esse cõtra disserendo alienis obtrectare consiliјs, q̃ veram in summa negotiј difficultate salutis atq; victoriæ rationẽ inuenire, nullam tñ reliquã ad auertendos hostes viã superesse cõstanter affirmauerim, præter eam, quę nobis in hac rerũ omnium angustia securitatẽ pollicetur, nõ modò salua, verũ etiã amplificata regiј nominis existimatione, qua vna re vel infirmos exercitus feliciter regi, & plena spe ad victoriã facile perduci videmus. Castra etenim ad Ecciam loco aperto atq; munito locãda, concidendosq; omnes aditus, quà iter ad arcem facturus sit hostis, ea ratione censeo, vt nec hostes temerè cõtemnere, nec eos demissè nimis ac perditè timere videamur. Exercitus nanq; noster decoro

in speciem egressu eo tutior atque nobilior erit, quòd vallatis castris locoq; natura permunito, & prohibere ex tuto hostem, si temerè progredi pergat, & ostentare vires poterit sine vllo coactæ dimicationis periculo: ÿ quoque qui in arcibus sunt omnino conquiescent, nec inducias, vt datis obsidibus caueant, vnquam violabunt. Quòd si consilium nõ dictu modò fœdum, sed ipso etiam exitu luctuosum sequemur, & copias in vrbe continendo, stratum atque expeditum iter ad arcem Persiuo relinquamus, nõ modò de tuenda Neapoli, sed de summa belli victoria omnino nobis erit desperandum: quando receptis semel intra arces tot hostibus, ÿsque omni induciarum religione solutis, nec robustissimus quidem exercitus repugnabit. At si quosque aditus locorumque angustias vel iusto opere, vel congerie lapidum, decisisque & obiectis arboribus, vt ipsa loci fert natura, strenuè atque celeriter muniamus, hæc quæ plerisque ardua videntur, opinione omnium faciliora euadent, conatusque hostium maiore aliquanto cum voluptate quàm periculo nostrorum militum penitus eludentur. Ergo si vrbem incolumem, Ferdinande, saluum imperium, ciues pariter ac milites tuos seruatos, victoresque, quàm hæc omnia veluti vno fulminis ictu concussa atque prostrata videre malueris, protinus ad Ecciam educ signa, regÿque animi vigorem, quum maximè facto opus est, alacritatis atque fiduciæ plenus ostende. Aliena namque virtus vel falso etiam fulgore hostibus sæpe timorem præbet, animusque vel aduerso successu consternatus plerumque ad alieni metus imaginem vel falsò conceptam erigitur. Sed hæc tibi extemplò peragenda sunt: nam in præcipiti bellicarum rerum occasione, grauia repentinaque pericula multæ deliberationis consilium non admittunt. Ferdinandus ea permotus oratione, veluti discusso ancipiti metu, animum erexit, quãquam eum ingentis spei plenum binæ clades vehementer contudisse viderentur: statuitque, vt protinus ad Ecciam periti locorum atque militiæ mitterentur, qui inspicerent cuncta oculis, diligenterque lustrarent, si concidi ac muniri aditus possent: se nihil moraturum quin eò copias omnes educeret, & Prosperi consilia sequeretur. Nec multo pòst Ioannes Montanus fide virtuteque animi illustris, qui pedestribus copÿs præerat, desumpto sibi eo munere Ecciam profectus, renunciauit, ea quæ Prosper docuisset, optimo prouiso fuisse consilio: operamque suam ad ea perficienda maximè constanter obtulit, ita vt conductis operis prolixè pollicer etur, se celeriter munitiones esse perducturum, quæ nisi summa cum pernicie accedentium hostium non modò superari, sed nec oppugnari quidem posse omnium iudicio videantur. Itaque magnus numerus agrestium ad faciendum tuendumq; opus, finitimis totius Campaniæ imperatur. Vrbana omnis multitudo, ac milites qui ex prælio Neapolim fuga repetebant, educitur: tormentaq; in primis Ecciam conuehuntur. Is est locus admodum editus non procul ab occidentali porta, qui ad arcẽ Pizafalconis extenditur, desinitque in præaltam cautem præciso vndique deiectu mari imminentem, quà Gallis ad arcem tendentibus necesse erat penetrare. Paulo infra Ecciam, cœnobium est Capellæ nomine nuncupatum. Id ad mare pertinet, impositumque est viæ inferiori, quæ maris fluctibus alluitur. In eo cœnobio tormenta locis idoneis sunt collocata: hisque vrbanæ cohortes duæ presidio additæ: vt ab omni simul parte accedendi facultas Gallis eriperetur. Montanus etiã Cryptæ viam, quæ perforato antiquitus monte Pausilipo, Puteolos rectà perducit, aggestitia materia præcludere conatus est. Sed Persiuus prima luce motis ca-

stris,

ſtris,per dorſum Pauſilippi agmen erigere cœpit:cuius aduētu Aragonij ab opere reuocati,inſtructis ordinib. vti rex iuſſerat,ſuis locis parati ad pugnā conſtiterunt.Collucebāt proximi colles ingenti armatorū agreſtiū multitudine, quorū inconditis clamorib.cuncta reſonabāt.Regię verò copię paulo infra arduo atq; opportuno loco tenebātur,adeò vt procul in magnis tympanorum, tubarumq; concētibus, tormentorumq; ſtrepitu,longè maximi exercitus ſpecies ſubeuntib. Gallis redderetur. Perſiuus ſua opinione deceptus paululū ſubſtitit: quippe qui regē ad famam tātę victoriæ perterritū, atq; adductū ancipiti periculo,nō modò extra vrbē habiturū caſtra,ſed fuga ſibi omnino conſulturū crediderat. Mox vbi ſuos nihil ab arcibus moliri,neq; vllum omnino lętitię ſignum diſploſis de more tormētis edere conſpexit, ratus eos aut deditos eſſe, aut omnino (vti erat) inducijs alligatos fidei religione detineri,ad dextram in littus deflexit, & iuxta Reginæ hortos caſtrametatus eſt. Tum verò Galli eminus è caſtris,& è Capellę cœnobio tormentis oppugnari cœpti. Imminebantque eis è ſuperiore loco inſtructæ acies,leuiaque certamina extra ordinem ab expeditis peditibus edebantur. Sic tamen vt ſe potius pugnæ auidos inclamando atque arma quatiendo procul oſtentarent,quàm vt ad conſerendas ex propinquo manus decurrere auderent. Nanq; eos Ferdinandus deſcendere prohibebat,quū munitus caſtris egregiè ſe teneret,ne parta propè victoria in diſcrimen improuiſę pugnę temeritatē militum adduceretur. Interim Perſiuus proximo in littore piſcatorium nactus lembus,de aduentu ſuo,& de prelio ad Ebulum proſperè facto,nuncium ad arcem tranſmittit. Mompenſerius cęteriq; duces his cognitis tantam vniuerſæ victoriæ occaſionē nimis celeri rerum deſperatione amiſſam,nequicquā deplorant: & Fortunam quæ puncto temporis cuncta præuerterit,inanibus querelis execrantur: inſtructoque myoparone idoneos homines remittunt,qui de inducijs Perſiuum doceant, quas ſibi inopia rerum ſubactis vltima neceſsitas expreſſerit. Sibi enim quandiu Ferdinandus aperto in loco caſtrametaretur nō licere quicquā hoſtile moliri, quod id eſſet expreſsè & iureiurando,& obſidibus cautum. Quòd ſi Perſiuus pulſis hoſtibus,patefactoque aditu ad arcem perrumperet,ſe tum inſtructa acie protinus erupturos: ſin loco viribusq; inferior id facere nequiret,& propterea regrederetur,ſe ad conſtitutam diem dedituros arces, & copias quas haberent, incolumes,expectata æquiore rerū Fortuna,donec Carolus noua auxilia tranſmitteret,ſeruaturos. Itaque Perſiuus locorum difficultate deterritus,quum ne ad arcem neq; ad vrbis portas propter anguſtias penetrare,neq; oppugnare caſtra,niſi ſumma cum clade ſuorum militum poſſet,ea quę imminebat nocte diſcedere conſtituit,pręſertim quū eum his in locis diutius permanere commeatus inopia minimè pateretur:neq; triremes Aragoniæ quæ Baiano ſinu eductæ,ex alto ea litora tormentis infeſtabant,Gallos apertis in locis tendere permitterēt. De ſecunda igitur vigilia ſilenti agmine proficiſcūtur:pars eodē Pauſilippi dorſo iter facit,pars Cryptā quā Aragonij obſepſerāt, diſiectis paruo labore repagulis ingreditur. Tum verò cerea funalia religione hominū ſuſpenſa in Marię virginis tēplo quod Cryptę adiacet,ad prębendū lumen, lixarum ac militū concurſu rapiuntur,quādo id iter perpetuis tenebris incultū,ac intonātis turbę,validoq; equorū terrā pulſantiū repercuſſu,Gallis et Heluetijs horrēdum foret:qui cū inauditā antea viā humano opere perfectā fuiſſe nō crederet, veluti inferorum ingenio,magicisque artibus perfoſſa montis viſcera mirabā-

tur. Sequenti die Persiuus pluribus carris cum magna vi omnis generis commeatus ad Cryptam relictis, quibus obsessorum inopiam se abundé subleuaturum sperauerat, Pomelianum peruenit. Id oppidum cùm omnibus rebus tum maximè consilio infirmum, Galli, quod ab Aragoniæ factionis hominibus portæ claudebantur, nullo negotio expugnant: omnesque ad vnum, vt nec fœminis nec pueris parceretur, interficiunt: eoque immanitatis barbara sæuitia peruenit, vt quum abditas res quærerent, latebras omnes sedulò scrutarentur: quosdam qui in furnos metu mortis se coniecerant, iniectis ignibus concremarint: alios in latrinis latitantes hastis atque lapidibus demersos fœdissimo mortis casu pernecarint. Direpto atque incenso Pomiliano, Persiuus Nolana via iter intendit, nouissimum Gallorum agmen carpentibus regijs equitibus. nanque Ferdinandus motis extemplo castris, abeuntes ijsdem vestigijs fuerat insecutus: verùm adeò cunctanter & cautè, vt tergis inhærendo non procul abesset, & nulla dimicandi necessitas imponi posse videretur. Ad id tamen quod omnibus artibus deuitabat summæ rei certamen quorundam equitum petulantia penè perductus est. Nam quum in patentes Palmæ campos qui ad Nolam vergunt, vbi quondam Marcellus atque Annibal confixere, esset peruentum, Gallorum extremum agmen vt ientaret, fortè consedit apud villam regio ædificio insignem, quam Alfonsus maior venandi studio allectus opportuna ad id genus voluptatis regione condiderat. Quibus potantibus Aragonij equites leuis armaturę superuenerũt: certatumq; est tumultuario prȩlio, sed celeriter leuis armatura à Gallis equitibus cataphractis repulsa est: qui vti primùm conglobati equos incitarunt, regij non modò verterunt terga, sed præcipiti fuga in mediam peditum suorum aciem, quæ non procul aberat, inciderunt, totamque fœda trepidatione iniecta perturbarunt. Montano qui peditatum regebat obsistenti ac ordines conseruare conanti, aduersa fugientis militis cuspide crus traijcitur. Raynaldus Feramusca atque Cerbellio leuis armaturæ prȩfecti, immisti hostibus densissimi pulueris beneficio seruãtur: isque tumultus & consternati metu exercitus fuga ad regem momento peruenit: adeò vt rex ipse, & Prosper Columna oppositis equitum turmis effusè fugientes multum increpando, & plerisque ora gladijs fodiendo vix sisterent. Constat ea die tãtum exercitum parua manu deleri potuisse, nisi ea eleuati pulueris nubes Gallis prospectum penitus ademisset. Nanque paucitatis suę conscij, alienæq; trepidationis prorsus ignari, quum se ab suis in multo spatio disiunctos, & trahi in insidias & circumueniri facilè posse iudicarent, retrò ad suos plenis passibus redierunt. Ferdinandus quanquam plerosque suorum vulnerasset, ægrè retentis & restitutis ordinibus, Cerbellionem atque Raynaldum temeritatis castigauit: & nonnullos qui proiectis fœdè armis Neapolim vsque res perditas nunciantes perfugerant, ignominia notauit. Postera die Persiuum per Sarnenses montes euadentem, concidentemque in tergo itinera, vt sequentium cursum retardaret, ad Sanseuerinum oppidum vsque persecutus est. Inde Galli expugnatis in Samnio aliquot ignobilibus castellis, in Apuliam in hyberna concesserunt. Ferdinandus verò aliquot dies ad Auelinum moratus, multis de causis eos persequi destitit: & quòd hyems suberat, & ad recipiendas arces exactis iam inducijs Neapolim vocabatur, eò cum familiaribus equitibus est reuersus. Cæterùm Mompenserius priusquam induciæ prȩfixo ad certum diem exitu finirentur, arcemque dederet, contra iusiurandum

ex arce

ex arce Noua cum lectissimis suorum equitum, noctu conscensis nauibus Salernũ profugit, ipsius maxime Salernitani consilium secutus: qui cũ se nunquã alicuius Aragonij principis fidei salutem suam commissurum iurasset, Gallos omnes omnibus arcis locis concionabundus ad renouandum bellum hortabatur: quando si victorum arbitrio se dederent, non modò hostium fraude, qui nullum iusiurandum nullamq; pietatem colerent, fœdè perituri essent: sed cæterorum quoque omnium Gallorum, qui in præsidijs toto regno essent dispersi, salutem prodituri viderentur. Superesse bis victorem exercitum, egregia vbique Andegauensium studia vigere, Caietam Tarentumque validissimas regni vrbes præsidijs teneri: expectari classes quæ in Gallia atque Liguria pararentur: non esse cur regem inani multitudinis studio in spem obtinendi regni sublatum, cæterùm profligatum, exutum armis exhaustumque pecunia, Neapoli ac regno interim expelli posse diffiderent. Si enim neque animos dimittant, neque arma turpiter abijciant, cuncta ipsos, quò semel vires ac animi verterentur, prosperè tentaturos. At turpe non modò sed ærumnosum omnibus fore, si Mompenserius & personæ quam gereret, & supremi officij militaris, quod ab Carolo sibi esset demandatum, penitus obliuisceretur. Debere eũ sicuti præproperè inducias paciscendo, victoriam aliorum virtute partam interpellarit, inexpiabilis eius errati detrimentum fortioribus consilijs resarcire. Nec tum ipsi duci præclara audenti milites defuturos, qui publicũ Galliæ decus respicerent, ipsamque omnium salutem ac libertatem obnixè tuerentur. Se quidem qui id consilij præberet, omnes Lucaniæ opes permultis & recentis et veteris belli casibus Gallico nomini obligatas confestim additurum, & ad extremum constanter in fide persistendo, si Dij tantis ac vtique prudenter initis susceptisque consilijs infesti forent, Carolo Regi vel acerbissima morte satisfacturum. Erat enim Salernitanus Aragonijs omnibus maximè infensus: nec vllum omnino gratię, aut veniæ locum vllo vnquam tempore apud eos sibi futurum arbitrabatur, propter insignes iniurias quibus seniorem Ferdinandum affecerat, quũ & antea deprauatis concitatisq; omnibus ferè totius regni proceribus, aduersus eum coniurasset: ac tum demum quum in Gallia exularet, Alfonso regi tantũ bellum vndique concitasset. Mompenserio Salernitanoq; in Lucaniam ad instaurandum bellum profectis, cæteri duces Galli arces dediderũt: obsidibusq; receptis cum reliquis copijs Caietam nauigarunt. Nec multo pòst Alfonsus febre sęua correptus, quam ex atris humorib. conceperat, Messanæ interijt: tanta quũ moreretur cęlestis vitę cura, adeoq; insigni in Deũ pietate, vt qui regia licentia per omnnẽ ætatem cunctis voluptatib. effusè seruierat, despectis humanis rebus, longè omniũ sanctissimè ex hac luce migrasse diceretur, quanquã pòst Ferdinandi filij reditũ, arcesq; receptas, rursus eum repetendi regni cupido inuaserit: quum animus haud satis constantibus decretis ad priuatam vitã fortiter ferendã confirmatus, sese in his arridẽtis Fortunæ successibus erexisset. Obtulerat enim Ferdinando præter veteris gazæ reliquias, industriam suam, si ea ad conficiendum bellum vsui futura videretur. Cæterùm se ab omni humanarum rerum cura penitus abdicatum, arce Capuana contentum fore, quæ amœnissimum regalis Podij secessum extremo in vrbis angulo absconditum despectaret, atque ibi vitæ reliquum procul à conspectu multitudiuis tranquilla in pace finiturum. Sed Ferdinandus vti regum ferè omnium mos est, qui regnandi causa, neq; pietate, neq; verecundia permo-

uentur, quum eadem imperij libidine teneretur, insanientis patris desiderium celeriter elusit, deprecando ne initia infirmæ adhuc victoriæ intempestiuo aduentu suo perturbaret & euerteret: quo erga eum alieno essent animo non modo ipsi Andegauenses, sed omnes propè Aragonij, qui veteris eius imperij memoriam reformidarent, & studia in Gallos, si tum aduenirent, subita animorũ consternatione conuersuri viderentur. Ob id Alfonsus suo pudore planè castigatus, omnem recuperandæ regiæ dignitatis spem penitus abrupit: contulitque se in contubernium sacerdotum, vbi sacris intentus literis religiosissimi officium vsque ad vitæ exitum plenissimè vel simulauit, vel impleuit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS.

LIBER IIII.

INTEREA Carolus qui iam superatis Alpibus in Galliam vlteriorem peruenerat, postquam de Persiui victoria certius cognouit, eos qui bis collatis signis adeò feliciter dimicassent, auxilijs terra marique transmissis iuuare constituit. Itaq; in maximam spem belli prosperè conficiendi haud dubiè erectus, naues onerarias insignis magnitudinis parari atque exornari Massiliæ iubet: mittunturque Genuam ad alias pecunia conducendas Orphæus præfectus nauium Gallicarum, & Primodeius quæstor: qui tametsi ab his rebus administrandis per Ludouicum Sfortiam haud obscuris artibus retardabantur, classem tamen coactis vndique nauibus celeriter compararunt: copijsque impositis, nautas Caietam cursum dirigere iusserunt. In ea classe Buschus & Anzoltus erant cum aliquot delectis Germanorum Heluetiorumq; cohortibus, prætereà circiter mille Vascones sagittarij, & nõnulli equites Galli illustres cum Aloisio Arsio duce impigro: itemq; ex Neapolitanis Andegauensis factionis Aloisius Gesualdius Compsanus princeps, et Traianus Papacauda magni vir consilij, gnarusque militiæ, qui Carolum secuti, pace demum apud Vercellas constituta, eum proceresque omnes ad transmittenda auxilia continuis cohortationib. accenderant. Interim Ferdinandus a Ludouico Sfortia de aduentu classis certior fiebat. nam qui ex fœdere, quin portus, classes, cũctaque regijs procuratoribus paterent, prohibere non poterat, assiduè monebat Aragonios, vt quanta maximè possent cura ac celeritate classem augerent ac educerent: quando interclusis maritimis auxilijs, non multo post veluti desperata victoria, & Mompenserio & cæteris Gallis omnibus regno esset cedendum. Quòd si eam hostium classem Caietam libero mari incolumen deferri paterentur, ipsos victoriam quæ iam certa explorataq; esset, non in dubium modò, sed in funestum rerum omnium discrimen esse deuocaturos. Verum ea fuit

supra

supra cæteras rerum difficultates in educenda atque expedienda classe Aragonijs, incuria, vt Gallicæ naues quæ auerti vel opprimi facilè poterant, prius Caietanum in portum ex alto se intulerint, quàm Triuentius ex Pontia insula, vbi stationem habuerat, eas adipisci potuerit: vna tamen, magnitudine insigni nomine Magdalena, milite commeatuque onusta, quæ cæterarum cursum æquare non potuit, intercepta est. Per eos quoque dies conductus Gallico stipendio Virginius Vrsinus, & cum eo plerique viri illustres ex eadem familia, qui eius tanquam factionis militiæque principis nomen atque authoritatem sequebantur. Is enim quum captiuus in Galliam à Carolo duceretur, ea fortè die qua ad Tarrum est dimicatum, æger pedibus ad Foronouum in Apennino substiterat, incertũ, data fide, an custodum incuria, regis scilicet Gallorúmque omnium animis atque oculis in eius imminentis pugnæ discrimen intentis. Exinde nonnihil in Gallia Cisalpina moratus est, vt belli inclinationem potius quàm exitum expectaret, explorataque principum erga se voluntate, nouæ fortunæ consilia sequeretur. Transiuit non multo pòst in agrum Romanũ, & veteres milites coegit pecunia Petri Medicis maximè adiutus, quem se vti primùm exercitus sub signis foret, Florentiam reducturum pollicebatur. Inde profectus in Vmbriam, Valdum Nucerini agri oppidum in gratiam Baleonũ Perusię principum, qui id armis repetebant, oppugnauit, sed fœdo admodum exitu: nam defendentibus non modò mœnia Fulginatium cohortibus, verùm etiam audacter erumpentibus, aliquot milites & ferreum ingens tormentum amisit: filijque eius Carolus atque Iordanes, itemque Liuianus, conuulnerati fuere. Nec irrito incœpto abscedentem, ac signa in Etruriam vertentem, Baleoni secuti sunt, vti se facturos promiserant: quando eum qui in oppugnatione oppidi plures dies frustra hæsisset, tantæ molis bellum parum prosperè tentaturum apparebat. Virginius Vmbria digressus, superato Clani amne, ad Rapolanas aquas in finibus Clusinorum consedit, magnumque Florentinis amittendæ libertatis timorem præbuit. plerique enim suspensa metu ciuitate occultas cõiurationes à veteribus Mediceorum amicis, clientibusque initas esse suspectabant, verebanturque ne eę copiæ, quæ tum exiguæ erant, occulto Ludouici Venetorumque consilio maximi exercitus initium fierent: quãdo illi iam ex professo, & tueri Pisanos vellent, & Gallorum socios pro hostibus habere, belloque persequi decreuissent. Quibus de causis Florentini, ne aliqua vis intestinę fraudis erumperet, suspectos ciues in proxima oppida pręscriptis finibus ablegarunt: aduentantique Virginio Herculem Bentiuolum, & Rannucium Martianum apud Cortonam opposuerunt, quos ex agro Pisano cum expeditis copijs euocarant. Ob id Virginius per niuosa loca copias circumducens, ad alẽdum militem aliquot ignobiles villas expugnauit, quum nec sibi satis viriũ esset, vti vim magno conatu moliretur, aperteque perrumperet, neque Petro Medici consilia procederent, qui amicorum erga se studia opinione debiliora fuerat expertus. Interim Camillus Vitellius cum Gimello Gallo equite è Gallia missus, ad Virginium cum mãdatis regijs peruenit, attulitq; in stipendium duodecim milia aureorum nummûm, congressusque cum Virginio & filijs, præfectisque eius magnis pollicitationibus nutantem, perpulit, vt Gallorum partes sequeretur. Veneti namq; & Ludouicus Sfortia, itemq; Alexander Pontifex per idoneos homines Virginiũ Ferdinando conciliare conati fuerant: ac tum maximè hominẽ obtestabantur, ne cõtra totius Italiæ consensum atq; iu-

diciū publicis hostibus adhęrere vellet: Fore etenim à Ferdinando, qui iā honestissimas obtulisset conditiones, in antiquam amissorum oppidorum possessionem, pristinamque militiæ dignitatem restitueretur, si vti erat humaniter inuitatus, vetera erga Aragonios beneficia nouis virtutis ac fidei meritis cumularet. Enimuerò Ferdinandus Tallacotium in Marsis, & alia oppida Virginij ditionis, Fabritio Columnæ attribuerat, quæ ab eo sub Caroli aduentum fuerant capta. Ipseque Fabritius Magister equitum erat creatus, quem honorem militiæ longè amplissimum sub Ferdinando seniore, Alfonsoque Virginius antea gesserat. Ea vna re animus eius nequaquam superiorem vel parem dignitate ferre solitus, vehemēter offendebatur. Porrò si in partes Gallorum transiret, ducis quidem nomen penes Mompenserium fore, cæterùm in castris Gallos sibi vni obtemperaturos existimabat, quòd neminem esse, qui se melius Aragonię militię rationes, regni, opum, locorumque omnium notitiam teneret, arbitraretur: neque vtile sibi vel decorum putabat, si Ferdinando sese viresque adderet, apud quem aduersæ factionis principes Prosper atque Fabritius veteres ipsius hostes primum honoris & gratiæ locum occupassent. Liuianus tamē sæpius est eum deprecatus, ne sese totque clientes suos, ac vniuersam Vrsinam familiam in summum discrimen adduceret. Quoniam aduersus summas opes tantorum regum, qui Ferdinādo ex fœdere fauerent, eam belli expeditionem, dijs atq; hominibus infestis, suscepturus esse videretur. Sed Virginium vel innata elato eius animo contra æquum & bonum contumacia, vel occulta vis fati, quæ sæpenumero prudentes ad insaniam vertit, contactu Gallicæ pecuniæ corruptum, aliò rapiebant. Itaque Petrum Medicem quem pecunijs nuper exhauserat, magnificis solatus verbis, dimittit: abeuntem orat, vt neque de sua erga ipsum voluntate, neque de Fortuna desperare velit. Fore etenim vt Neapolitanæ victoriæ, quam ipse concepisset, fructum maturè sentiret, quando ipse non prius quàm Mediceam familiam armis Florentiam reduxisset, corpore vel animo esset conquieturus. Eo dimisso Carolum filium pro obside in Galliam transmisit, & per Tudertinum Sabinumque agrum Aquilam profectus est. Eius aduentu timore adductus Cantelmus Populi Comes, cum Aragonio præsidio vrbe excessit: simulque Interamna in Præcutinis partes Gallorum sequuta est. Monteleonem quoque oppidum à Vitellianis ex itinere captum, & cum multa cæde oppidanorum crudeliter direptum: paucisque diebus Lancianum celeberrimum Apuliæ emporium, quod antiquitus Anxanum Frentanorum fuit, magno Aragoniorum cum terrore peruenit. Erant enim sub signis Virginij equites cataphracti circiter quingenti, & totidem leuis armaturæ: singulas alas ductabant Iordanes filius, Paulus & Franciottus Vrsini: præterea Liuianus, & Antonius Comes: itemque Baleonij eximiæ virtutis iuuenes Simonettus, Carolus & Hadrianus à proceritate corporis cognomento Morgantes: Vitellij quoque Camillus & Paulus (nam Vitellocius Tiferni remanserat, vt in Galliam pro obside proficisceretur) quadringentos vtriusque armaturæ equites militariter potius quàm splendidè instructos adduxerant. His quoque Bayliuus Vitrius qui Aprutinam præfecturam obtinebat, cum ala Gallorum ex itinere se adiunxerat. Ab Gratiano autem Guerra, Ioanneque Rouereo, & Sigismundo Cantelmo in Marsis & Pelignis bellum impigrè gerebatur. Belcarius Caietę proximisq; Campaniæ oppidis copias, quæ è Gallia nauibus aduenerant, singulari cura recreabat, armis vesteque ac rebus reliquis

omnibus

omnibus adornabat, Ipse Mompenserius & Persiuus, Salernitanusque & Besennianus copijs nouo delectu auctis, ex Lucania in Hirpinos ita opportunè transierant, vt Ferdinandus qui Apenninum transgressus ad Fogiam vrbem in Apulia consederat, vndique magnis hostium exercitibus circumuentus esse videretur. Quibus de causis in summas eius belli difficultates adductus, quòd extremà pecuniæ inopia premebatur, ad Venetos confugit, orando, vt sicuti totius Italiæ egregijs operibus editis conseruatores omnium iudicio nuper extitissent, ita imperij Neapolitani atq; ipsius Aragoniæ domus salutis ac dignitatis curam susciperent: se in testimonium egregiæ voluntatis, ad gratiam eius accepti immortalis beneficij integra fide, cum potis foret, referēdam, concessurum in eorum potestatem quas vellent Apulię vrbes pignoris nomine, donec eæ, restituta pecunia quam mutuam dedissent, recuperatæ forent: futurumq; esse, vt si ipsis maturè opem ferentibus Aragoniæ res stabunt, ac eiecto externo hoste firmarentur, ipse, Aragonijq; posteri omnes Venetos tanquam præcipuos patronos ac tutelares dominos studiosissimè colerent. Veneti qui tū magnis opibus florebant, ac imperij fines extra principum inuidiam proferre cupiebant, adhortantibus maximè Ludouico Alexandroq; pontifice, defendendi aduersus Gallorum vim Ferdinādi, conseruandiq; eius regni negotium susceperunt, ea conditione, vt sibi maritimæ vrbes Tranium, Monopolis, Polygnanum, Mola, Hydruntum, atq; Brundusium in Apulia traderētur, essentq; Venetæ ditionis, donec Ferdinandus impensam eo bello pecuniā Senatui Veneto persoluisset. Nec multò pòst Mantuanus recenti rerū gestarum gloria clarus, quum neminē eo fortius Gallos debellare posse homines crederent, cumq; præcipuè Ferdinandus flagitaret, Imperator deligitur, additurq; legatus Paulus Capellius excellenti virtute patritius. Itaque circiter Idus Februarias, euocatis ad se Mantuam ex hybernis delectis militibus, hisq; nauibus impositis secūdo Pado Rhauennam deuehitur: atq; inde per Vmbriam itinere facto paucis diebus Romā est profectus, putans Alexādrum pontificē in ipsius gratiam, vt ille promiserat, Sigismundum fratrē purpurei galeri dignitate protinus ornaturum, quòd in ea periculosi admodum belli difficultate, & à Senatu Veneto, & à Ludouico Sfortia, magnoperè in eius honoris petitione fuerat commendatus. Verùm quum ab Alexandro, qui iam aliquot neq; animi virtute, neq; natalibus insignes, Sigismundo præterito, in eum ordinem legerat, falsis pollicitationibus impleretur, auersatus hominis ingenium Roma excessit, transgressusque sancti Germani saltus angustias, & Venafro ex itinere recepto, Capuam, atq; inde Beneuentum exercitu incolumi peruenit, vbi tum erat Federicus regis patruus, qui vrbē pontificię ditionis aduersus Gallos ex omnib. Samnij oppidis imminentes, præsidio imposito tuebatur. Eius aduentus labantem Aragoniorū rerum fortunā mirificè subleuauit: adduxerat enim vtriusq; armaturæ equites eximiè ornatos, circiter mille & quingentos, in queis erant septingenti, partim Gręci, partim Epirotę duce Contareno. Sed in ijs minores pręfecti plures erant probatæ virtutis, & ante alos Dominicus Bosigia, & Mercurius, viri in eo genere militiæ omnium postea eius nationis longè clarissimi.

Mille quoque veterani pedites, quibus ob spectatam virtutem pace ac bello stipendio soluebantur, Crasso duce, secundum Adriatici oram nauibus in Apuliam delati, ad eum peruenerant. Dum Mantuanus è Latino agro in Campaniam transiret, Galli de eius aduentu multorum literis certiores facti,

diuersa gerendi belli consilia inibant. Virginius ad eum intercludendum ex Apulia in Campaniam proficisci oportere censebat, coniunctisq; viribus cum his, qui mari aduenissent ducibus, et tormentis ex arce classeque detractis, dum Ferdinandus in Samnio moraretur, ad oppugnandã Neapolim properè contendendum esse disserebat. Quod consilium cùm ab ipso Belcario, tum à cæteris qui Caietæ erant, maximè probabatur. Mompenserius verò atque Persiuus præsentis potius commodi, quàm vniuersi belli exitus rationẽ sequuti, ex Hirpinis perscribebant, non videri sibi cur alibi potius quàm in Apulia bellum geri deberet. Imminere adulti Veris tempus, quo portorium pecoris, ijs, qui in Apulia viribus pollerent, exigendum foret, vti ex mutua pactione cum hostibus conuenissent: ex eo vectigali supra centum milia aureorũ nummûm pendi: propterea nihil stultius fore, quàm si ipsorum beneficio, Ferdinandus pecuniarum inops, tantum opimi portorij emolumento ditaretur. Quòd si in Apulia vndique Gallorum arma coirent, milites qui iam debita sibi stipendia flagitare cœpissent, in tam propinqua spe noui prouentus, non modò conquieturos esse, sed in ea alacritate omnem penitus existimationẽ, quę vana potius regij nominis imagine, q̃ veris viribus constaret, hostium copijs erepturos: proinde sibi videri magno vsui fore, si Vitellij fratres cũ alis suis ad Caietana præsidia ex itinere excipienda mitterentur, vt ad se per Hirpinos iter facturis tutissimus aduersus hostium insidias transitus præberetur. Virginius qui nec absentes docere poterat, monstrando qualis occasio ad summæ victoriæ profectum eo in Apuliã transitu penitus amitteretur, & Gallos homines ab eo consilio literis dimoueri nõ facilè posse intelligebat, Vtinam, inquit, Fortuna, quæ recta monentes sæpius eludit, opinionem meam fallat: ducemque nostrum præposteris vtentem cõsilijs, secunda ac fauens omnino subsequatur. Nec multò pòst Vitellij trans Apenninum in Campaniam mittuntur, vt pedestribus copijs ac tormentis pręsidio essent. Quibus exceptis iunctisq; in vnum copijs, ad Mompenserium contenderunt. Cognitis hostium consilijs Ferdinandus è Samnio, sicuti diximus, in Apuliam trangressus, Fogiæ, quæ vrbs ex Harporum ruinis creuit, consederat, vrbesq; mediterraneas, opportunaq; oppida præsidijs munierat, cum ora maritima fermè omnis Venetæ classis præsidio, Aragoniæ in fide teneretur. Ex aduerso Virginius ad sancti Seueri oppidum agri Sipontini castra promouerat, omniumq; vtriusq; partis animi in eam curam erant intenti, vt coactis ac ostentatis viribus, aduersarios ad pugnam prouocarent, ac patentibus vagando campis, hosti detrectanti certamen amissę possessionis Apuliæ confessionem exprimerent. Quoniam qui eam rem obtinuissent, ex præscripta pactione exigendi vectigalis iura habituri viderentur. Inclinauerat enim iam se annus ex sęua hyeme, ac vernum tempus appetebat, vt armẽta, quæ niuosis Pręcutinorum Pelignorumq; mõtibus deducta, in herbidis et apricis Apuliæ campis hyemem absumpserant, à pastoribus reducerentur, qui non procul à Gargano monte quum transibant, portorium regijs publicanis persoluere consueuerãt. Per eos dies, cum Ferdinandus ad tentandas Virginij vires leuem armaturam qua maximè valebat, sæpius emitteret, Franciscus Rusticus Romanus sagittariorum equitum præfectus, & Theodorus Bocalus Grecorum dux non procul à sancti Seueri oppido cum Virginij equitatu prosperè conflixerunt: occisoque Antiquario insigni architecto, & Morgante consauciato, pluribusq; alijs interfectis, et captis, cęteros perterritos intra oppidi portam com-

tam compulerunt. Quo successu Rex inuitatus, sequenti die omnes copias in conspectum oppidi instructis ordinibus adduxit, vt prius quàm Mompenserius Vitellijque cum Germanis in Apuliam descenderent, cum Virginio manus consereret, si temeritate hostium aut casu aliquo pugnandi facultas praeberetur. Quòd si Virginius ad pugnam elici non posset, campos circumeundo adeptae possessionis portorij nomen apud pastores adsequeretur. Sed quum Virginius cauto innixus consilio munitis locis ac Vinetis, quae oppido iungebantur, se cōtineret, Ferdinandus alterum propositum tenuit: circumuectusq; oppidum alas in pompae morem explicando ac ignauiam hostibus exprobrando, ita vt ex propinquo militum voces exaudirentur, Fogiam victori similis est reuersus. Triduo post Mompenserius apud Casalem arborem, quod est oppidum Hirpinorū in radicibus Apennini positum, cum pedestribus copijs, quae ab Caieta ad se peruenerant, castra coniunxit, depositisq; ibi maioribus tormētis, quoniam ad exigendum pecoris vectigal celeritate potius quàm vera vi opus esse putabat, expedito cum exercitu in Apuliam descendit. Ei quoque ab sancto Seuero obuiam progressi Virginius Bayliuusq; Vitrius, apud Syluam planam Troiani agri cum omni equitatu coniunguntur. Fit magna gratulatio tantis in vnum coactis auxilijs. Busecus Germanus & Anzoltus Heluetius cohortes suas producunt: explicatisq; vexillis ac instructis ordinibus eas ostentant: ingressiq; in sermonem de Tarrensi pugna, cōtemptim de Italis, de se verò ac Gallis magnificè proloquuntur: omnibusque de obtinenda non modò pecunia ex ipsa possessione vectigalis, sed de summae rei victoria spes confirmatur. Erant enim in castris cataphracti mille & centum, leuis autem armaturę equites circiter mille et quadringenti, peditum Germanorum ac Heluetiorum sex milia, Brutiorum & Lucanorum quos Besennianus, & Salernitanus adduxerant, adiunctis Vasconibus, cohortes decem: quibus cum minimè congressurus esse videbatur Ferdinandus, priusquam Mantuanus cum auxilijs superuenirет, quum & numero & virtute militum inferior haberetur. Erat eius exercitus trifariam diuisus: Fabritius Columna Troiae praesidio erat impositus: Prosper Columna Luceriam tuebatur: ipse, vt diximus, Fogiae castra habebat. Gallis propter Luceriam ac Troiam iter erat cōtendentibus Manfredoniam, quae Sipontus olim fuit, vt publicanos locumque exigendi portorij praeoccuparent. Iis in itinere obuij fiunt septingenti Germani pedites duce Hederlino, qui Troia egressi, vt se cum caeteris Germanis Prosperoque coniungerent, Luceriam petebant. Eos Fabritius monendo deterrendoque, ne se in tanta hostiū propinquitate adapertis praesertim locis sine equitatu committerent, multum fuerat obtestatus. Sed Hederlinus suorum virtuti confisus, omne periculum stolida temeritate contempserat. Itaque patentibus in campis à Vitellianis, qui antecursores erant, circumueniuntur. Germani disciplinae memores, pectora obuertunt, ac in orbem depugnant, cominusque prae longis hastis, eminus verò sclopettis rem gerunt. Contra Vitelliani quum ordines frustra incurrendo perrumpere conati essent, multique equi pilarum procella sauciarentur, balistis ac sclopettis vti cœperunt, sic vt quaternae turmae sibijpsis in gyrum succedentes, orbem incedentium hostium sagittando perpetuo ordine circuirent, multique passim quum nulla sagitta confertis frustra incideret, configerentur. In tanta pręlij iniquitate Germani pertinacia ac rabie quadam incitati, quòd neque alicunde subsidium expectabant, neque se in tanto emensi itineris

spatio, si conseruatis ordinibus se reciperent, sagittarũ vim tolerare posse iudicabant, aperto orbe circiter ducentos emiserunt, factoque impetu in equites, eos pluribus interfectis disiecerunt. Periere eo concursu Cemperusius nobilis Gallus, Aletij in Salentinis regulus. item Petrus Poctius turmæ sagittariorum præfectus, & Busus insignis eques veteranus. Sed quum Germanis nullus disciplinæ ac virtuti locus relinqueretur, absumpto præsertim omni puluere sulphureo, quòd & repugnantes extra ordinem multitudine equitum opprimebantur, & densato agmine incedentes, à circumfusis sagittarijs delebantur, desperata salute ad Chilonem amnem peruenerunt. Ibi, quòd solutis ordinibus propter impeditas ripas descendere erat necesse, Hederlinus, quem multis miserabiliter confixum sagittis exanimẽ, equoque impositum summa pietate deferebant, à suis deseritur: cæteri incredibili peruicacia repugnando ad vnum omnes interficiũtur. Eius celebris facti laus penes Camillum Vitellium fuit, cui quum equus fuisset interfectus, & pharetras equitũ exinanitas esse animaduertisset, cataphractos descendere ex equis iussit, & ijs pedes in fluminis alueũ, vbi suprema Germanorum obstinatione pugnabatur, singulari promptitudine se coniecit. Ea die sclopettarios equites, quos Camillus suopte militari ingenio nuper instituerat, tum primùm in aciem & felici quidem periculo productos fuisse constat. Deletis iam magna ex parte Germanis, Liuianus cum ala subsidio Vitellijs aduolauit: alijq; deinceps, ac alij duces: ipseq; demum Mompenserius atque Virginius superuenerunt. Iacebant passim, vti incedentes sanguis viresq; defecerant, toto eo itineris tractu ingentia corpora Germanorum: ipseque amnis, quanquam exiguas vndas traheret, obice cadauerum retentus, alueum cruentis aquis restagnantem transeuntibus ostendebat. Eius cladis fama vno simul tempore Luceriam, Troiam, Fogiamque delata, Aragoniorum animos magnoperè perturbauit, auxitq; Gallis ducibus audaciam, quam nuper cunctarum virium, opportuna coniunctione conceperant. Nec mora eo successu alacres rectà Fogiam pergunt, vt regem insultando ac prouocando ad certamen extraherent: si fortè iuuentæ vigore præferuidus ad periclitandas vires, potiore decoris quàm salutis cura duceretur. Sed Ferdinandus suorum ducum monitis obtemperare solitus, dispositis vndiq; tormentis, copias ita eduxit: vt à mœnibus portisq; minimè discederet: et Grecorum tãtùm leuis armatura, quę ei erat mirifica, audacter emitteretur. Nanq; ijs fermè diebus supra mille egregij equites Venetorum pecunia conducti, è Macedonia Fogiam peruenerant. Horum alacri ac specioso admodum egressu confirmatus, defensusq; præsidio tormentorum, quæ in mœnibus erant, aliquandiu in acie stetit: atq; ea mora tandiu hostes futuræ pugnæ expectatione frustratus est, vt iam ipsum minimè prælio defugisse appareret, & Galli ingruentibus tenebris, magno cũ incommodo castra ponere cogerentur. Postero die Galli promotis castris, instructaq; & parata ad dimicandum acie, Fogiæ mœnia præteruecti, ad Deiparæ virginis Coronatæ Fanum, quod in medijs nemoribus est positum, concesserunt. Tuncque primùm pristini erroris sui incommodum Mompenserius sensit, quòd tormentis maioribus ad Casalem arborem relictis, prępropera atque inani festinatione in Apuliam transcendisset. Nam omnium opinione constabat, regem turpissimè fugere, relictis impedimentis necesse fuisse, aut eum, si dignitatis iacturam quàm salutis potiorem duxisset, expugnata nullo negotio Fogia opprimi potuisse. Sed is animo erat ad victoriam adeò confirmato,

mato, vt quo Gallos magis despicere videretur, falconum aucupio intentus Fogia exiret, & per eos campos ipso propè in conspectu hostium, incredibili fiducia vagaretur: ita vt quum semel omnibus de eius salute sollicitis, errabundus in multam noctem rediisset, à Prospero singulisque militum ordinibus, qui armati obuiam prodierant, tantæ temeritatis libera voce reprehenderetur. Inde Galli ad armenta cogenda traducendaque, Liuianum cum leui armatura præmisere. Interim verò Mantuanus à Samnio frequentibus nunciis accersitus, Asculum Apulorum profectus est: ibique præsidio relicto, ad Ferdinandum in subiectis Fogiæ campis peruenit, à quo incredibili lætitia, singularique totius exercitus alacritate susceptus est. Enimuero nō modò auxilia summæ spei, sed & famam pugnacissimi ducis attulerat: ad cuius nomen sæpius Galli duces excitabantur, qui ab eo belli initio Italos aliquanto consiliis quàm manu meliores esse persuasum habebant: videbaturque is nullam occasionem prætermissurus, quin ex æquo manus consereret, quum iam Gallicæ militiæ morem non modò tenere, sed contrariis adinuentis artibus propè contemnere diceretur.

Coactis in vnum ducibus, qui in proximis erant præsidiis, & de tota belli administrationione aliquot initis consiliis, statuerunt prælio supersedere, tueri circumiecta oppida, & iter per Apenninum in Campaniam atque Neapolim aperire: quoniam in Samnii vallibus pleraque oppida vexilla Gallorum erexerant. Fiebatque eorum latrociniis & locorum opportunitate, vt commeatus in Apuliam ægrè conueheretur. Poteratq; ideo trahi bellum nullo metu amittendæ existimationis, quod vndique auxilia à Venetis, Alexandroque Pontifice maturè conuentura nunciarentur. Mantuanus nauandæ operæ cupidus, eam prouinciam vltrò sibi desumpsit: progressusque cum Francisco Vrsino Grauinæ regulo, regionis admodum perito, & Aragoniæ domui in primis fideli, celeriter Montemuiridem, Rochettam & Carbonariam in fidem recepit. Vallata quoque oppidum in edito colle positum, magna vi atque ira militum expugnata, trucidatisq; ad vnũ fermè omnibus oppidanis, direpta, quod Vallatenses agresti feritate in fide Gallorum perseuerantes, primo statim aduentu ad colloquium progressos, Alexium Beccacutum, Aloisiumq; Albertum delectorum cohortis præfectum, & Crassum cēturionem, missilibus vulnerassent, Suardinoq; etiam ex armigeris familiaribus nobili decoroque adolescenti, aduersum os lapidis ictu deformassent. Vallatensium calamitate permoti populi omnes, qui Vicobisazam, Carifras, Guardiam, sancti Angeli castrũ, Vrbemq; Cidoniam incolunt, præmissis oratoribus, ad Aragoniam fidem redierunt. Idem paulo post fecere Pandinenses, & Montacutani: totumque id iter vna atque ea admodum celeri expeditione patefactum est. Galli interea ad sanctum Seuerum innumerabilem pecoris multitudinem coegerunt. Verùm quum pecuniam ex vectigali se exacturos sperarent, Ferdinandus vniuersum equitatum noctu Fogia emisit: accersitaque leui armatura Mantuani, & tumultuario prælio pluribus simul locis inito, magnam pecoris partem auertit & abripuit, eo euentu, vt Galli gregibus in vtriusque partis militum prædam conuersis, & captis dispersisque pastoribus, fugatisq; demum Publicanis, omnem penitus præoccupandæ pecuniæ facultatem amiserint. Erant, quod vix dictu credibile est, supra sexcenta milia minoris pecoris, maioris verò circiter ducenta milia. Fuit eius editi facinoris spectaculum valde deforme & miserabile, quum eo tumultu innocentissimorum populorum opes inexpectata ca-

lamitate conciderint. Videre enim erat milites inter se latronum more de præda decertare, armenta ipsa aspectu armatorum & concursu rapietium metu consternata vndique diffugere: pastores vinctos trahi, tumultuosoque contentionis genere cuncta permisceri: & quod propè ridiculum erat, milites desperatione maioris lucri, oues raptim detundere, alios iugulatas excoriare, vt lana ac pellibus potirentur. Aragonij partem pecoris Troiam abegerunt: Galli verò multò maximam ad Garganum, atque inde in Aprutij fines, vt dominis, qui Andegauensis factionis essent, redderetur, deduxerunt. Verum & ea pars pecoris paulo post ab Aragonijs est direpta, quum fortè Gratianus & plerique alij Andegauenses reguli, qui præsidio armentis satis incautè per Pelignos ferebãtur, in Cantelmum Populi Comitem, Traianumq; Sabellum incidissent, à quibus apud Pallenam agri Sulmonensis tumultuaria pugna superati sunt. Mompenserius eo depulsus consilio, quod neque sibi neq; hosti vectigalis pecunia cesserat, ad Casalem arborem iter intendit, vt sumptis sibi maioribus tormẽtis pristinam belli rationem in repetenda Neapoli sequeretur. Ex itinere Colleonesium oppidum post factam deditionem Germanorũ & Gallorum crudelitate, trucidatis ferè omnibus oppidanis, & fœminis ad libidinem abductis, deletum est. Petracallum quoq; haud ignobile castellum, eandem sæui impetus fortunam tulit: atq; inde Casalem arborem per Apennini valles est peruentum. Ferdinandus interea apud Luceriam cum Mantuano castra coniunxit: prouisoq; commeatu medium iter tenuit, vt hostium vestigia sequeretur: nam duo omnino erãt itinera, quibus Galli diuerso consilio, aut Pelignos, aut Neapolim per Sannitium fines petituri videbantur. Sed ij spe potiundi Beneuenti ad læuam deflexere. Verùm quum eam vrbem, et regio præsidio, et recentibus Ioannis Sfortiæ Pisaurensium reguli auxilijs firmatam nequicquam tentassent, retrò Murconẽ abscessere. Regius verò exercitus ad Poctum castellum cõsedit: quò etiam Ioannes Gonzaga Mantuani frater, alam equitum suo ære conductam regi in auxilium adduxit. Sequenti die Circellum oppidum à Gallis infeliciter est oppugnatũ: nam Camillus Vitellius, quum lenta admodum ac segnis pugna à Vasconibus iniretur, & militibus ignauiam increpitãs, multis secum ex equis desilire iussis, audacius muro successisset, lapidis ictu collisa vehementer galea occubuit: vir profectò corporis ac ingenij eximijs dotibus inter paucos ætatis nostræ duces numerandus, si supremos egregiæ virtutis conatus, nequaquam tunc pro externi regis amplitudine, sed pro seruituræ mox Italiæ libertate deuouisset. Camillo prostrato, cohortes occupatæ metu, & ducum imperio reuocatæ, retrò pedem retulere: nam tum fortè Mantuanus cum vniuerso leuis armaturæ equitatu castra improuisò adortus, interceptis vndique commeatus subuectoribus, & ex numero vagantium militum multis captis & interfectis, magnam vndique trepidationem intulerat. Quo spatio temporis, oppidani qui ægerrimè aquabantur, liberè egressi, ex subiectò amne proximisq; fontibus aquam sumpserunt, et nuncios de sua constantia ad regem protinus emiserunt. Eodem die Ferdinandus in ipso hostium conspectu, Frangeto tormenta admouit, vt Galli amittendi eius oppidi, quod Andegauensis nominis maximè erat studiosum, periculo adducti, à Circelli oppugnatione discedere cogerentur. Erant ei oppido paulo antè præsidio impositi circiter quadringenti Vascones, qui quum murus haud multis tormentorum ictibus esset quassatus atque disruptus, & propterea vehementer de sua

de sua salute dubitarent, admisso ad colloquium Cerbellione, sese ac oppidum præter omnium opinionem extemplo dediderunt. Cerbellio nanq;, vti suprà docuimus, sub Carolo meruerat, eorumque noticia ac familiaritate adductus, facilè persuaserat, ne supremos oppugnationis impetus expectarent: ne dum serò oppidum præsidio ac mœnibus infirmissimum tueri aduersus tanti exercitus vim stultè contenderent, ad vnum omnes pro aliena salute trucidarentur. Qua repentina Vasconum deditione mox effectum est, vt Galli duces, qui reductis à Circello tormentis, Frangetanis auxilio ire maturabant, vtranque & Circelli capiendi, et Frangeti periculo liberādi occasionem amiserint. Nam dum appropinquarent, non modo oppidum ab regijs occupatum senserunt, verùm discussa radijs solaribus matutina crassiore nebula, quæ prospectum adimebat, tecta oppidi incendio fumantia ex propinquo conspexerunt. Quoniam Ferdinandus de hostium aduentu certior factus, quum prælio decertare necesse fore existimaret, nec milites prædabundi commessabundiq; vllo militari signo proposito educi possent, tectis faces iniecerat. Mompenserius contra oppidum molli in tumulo constitit: & quanquam, vti consilio repente depulsis sæpè accidit, militibus eam quam modò pugnæ auidi ferocesque attulerant animorum alacritatem, resedisse cerneret, pugnæ tamen signum multo tympanorum tubarumq; concentu edidit. Intererat modica vallis inter Frangetum et castra, in quam primò Gallis erat descendēdum, mox vero haud multum lato aditu per collis dorsum in planiciē ad oppidum pertinentem, vbi regiæ copię consederant, erat euadendum. Is aditus vtrinq; deiectus habebat inæquales & abruptos, nec tantum spatij viæ militaris in medio relinquebatur, vt exercitus expansa acie subire posset. Verùm Mompenserius atq; Virginius, quo minus ad hostem ex templo contenderent, nulla eius loci iniquitate deterrebantur, quum Germanorum Heluetiorumq; virtuti plurimum confideret, & multis de causis reliquas spes omnes ad vnam eius prælij fortunam omnino periclitandam recidisse conspicerent. Contrà autē Persiuus, Paulus Vrsinus & Liuianus, insaniæ vel vltimæ desperationis consilium esse disserebant: milites æstu ac itineris labore fatigatos iniquissimo accessu recentibus hostibus, qui loco opere munito se continerent, ac oppido potirentur, obiectare: non defuturam mox occasionem ex æquo confligendi, nisi tum Germanorū ac Heluetiorum alacritate penitus abuterentur, qui campestribus in locis, si signa conferrent, hostilem aciem cæsis nuper ad Luceriam fortissimis Germanorum cohortibus vehementer attenuatam, nullo negotio prostraturi viderentur. Tum verò Ferdinandus & Mantuanus vultu quidem alacres, sed intimis sensibus maximè suspensi, milites ad signa vocare, acies idoneis locis instruere, non modò duces atque præfectos obsecrare ac obtestari, verùm singulos quoq; milites nominatim appellādo cohortari, vt pro salute omnium, pro libertate, dignitatéque Italiæ, pro præmijs, quæ singulis ex amplissimi regni opibus promissa essent, forti animo consistere, & strenuè manus conserere vellent. Sed ea erat insita Aragoniorum animis de externo hoste virtutis & crudelitatis opinio, vt plerique præda onusti ardentibus ac semiustis in tectis se conderent, aut turpi fuga dilaberentur: necesseque esset regem ipsum sua manu alios laqueo suspendere, alios intentato gladio vulnerare, ac interficere. Interim Prosper atque Fabritius qui antea in postremo agmine curarant, è vetere disciplina, fossam in fronte eius planiciei transuersam tumultuario opere perduxerunt:

quę tametsi latitudine erat mediocris, nec moratura hostium impetum videbatur, ob id tamẽ magno vsui fuit, quod terrenũ vallum in aduersum fossæ labrũ de more eiectum speculantibus Gallis amplioris munitionis speciẽ procul ostendebat. Iam leuis Gallorum armatura, & ex aduerso Gręcorum turmæ pugnam clamorib. cientes in subiectam vallem deuolarãt: ipseq; Virginius quanquam ętate ac obeso corpore valde grauis, vndique tamen armis protectus ac paludatus, ad cohortãdos milites processerat, quum Heluetij merita stipendia et donatiuum certaturis dari solitum deposcere cœperũt, qua inopinata ac planè flagitiosa cunctatione, paratorũ ad pugnam ducum & militũ impetus est retardatus. Iis porrò creuere animi, qui dudum aduersus summos duces in eundẽ pugnę consiliũ improbarant. Itaque quum semel auarè et turpiter consternatę legionis animi, vel multis pecuniæ pollicitationib. ægrè pacarentur, ingentis victorię occasio à Gallis amissa videri potuit. Ferunt Heluetios per se speciẽ amplioris hostium munitionis deterritos, etiam Persiui obliquis artibus, apud quos ille authoritate plurimum valebat, ad detrectandum certamen fuisse inductos: Quòd ille supra verum decus ad Semenariam atque Ebulum insigni virtute partum, nouam ac inanem gloriam ex Mompenserij æmuli sui infelicitate turpiter quæsiuisse diceretur. Virginius nequicquam Heluetiorum, qui adeo impudenter summi imperij iussa contemnerent, ingenia detestatus, quũ è manibus eripi sibi victoriam quereretur, vti verus vates calamitosi exitus, fatales lachrymas tenere non potuit. Sequenti die Galli victis similes, Murconẽ atque inde Andretam signa verterunt, vt in fines Hirpinorum & Lucanorum proficiscerentur. Ibiq; amicarum ciuitatũ studijs & fertilissimę regionis copijs freti, reliquum æstatis extraherent, donec ampliora præsidia pararentur. Andegauenses autẽ reguli Besennianus, Salernitanus, & Compsanus, siue desperatis rebus, siue, vt ipsi dicebant, ad accersendum è Brutijs Obigninum, nouósque exercitus comparandos in suæ ditionis regiones discesserunt. Abeuntibus Gallis, Fabritius Colũna, vti erat alacri pugnaciq; ingenio, Insistamus, inquit, abeuntium tergis, more militiæ maximè tuto decoroq;, vt qui vltrò abeunt, vi pelli fugarique videantur. Nec mora, rege, Mantuanoque approbantibus, tanta vis equitum nouissimũ agmen persequuta est, vt quum Gallicus equitatus vndiq; insultantes ac vrgentes ęgerrimè sustineret, Heluetij, & Germani sclop petarij à media acie reducti in terga agmen claudere ac lacessentes summouere cogerentur. Ferdinandus interea æquioribus locis exercitum ita ductabat, vt nec à vestigijs, nec à conspectu hostium abscederet, præmissaq; leui armatura eos omnibus partibus sectaretur: sæpeq; fiebat, vti ex eodem flumine aquarentur, leuibusque continuè commisis certaminibus, Galli cataphracti galeati intentiq; in pugnã in summis Solis feruoribus magno cum incommodo distinerentur. Tertio die Ferdinandus in conspectu hostium Gesualdiũ Compsani reguli oppidum expugnauit, arcemq; recepit: quum fortè miraculo quodam vni e custodibus è summa arce Gallicũ vexillum vibranti, falconis pila brachiũ cum vexillo fuisset abreptũ. Eodem die Galli haud multũ ab tergo lacessiti, Atellam Hirpinorũ oppidum concesserunt: primoq; aduentu oppidi arce, quã Gurellus Caracciolus auaritia infamis, vt pręsidij stipendiũ interuerteret, custodiendam acceperat, absq; vllo certamine potiti sunt. Eos Ferdinandus Andreta, Paternoq; ex itinere receptis, biduò pòst cum toto exercitu atque apparatu tormẽtorum est consecutus. Gallis in Atellam compulsis, varia ab ducib.

ad ge-

adgerendum bellum consilia agitabantur. Virginius eius tum belli euentus sæpius diuina mente præsentire solitus, nisi maturè inde mouerent castra, Atellam ipsis, quæ Capua quondam Pœnis extitisset, haud dubiè futuram testabatur. Quando ea vini rerumque omnium copia, qua adeò licenter ac auidè milites vescerentur, omnem corporum ac animorum vigorem, prius extinctura videretur, quàm è Gallia terra aut mari auxilia superuenirent: ex aduerso regẽ hostem, qui mox tota mole exercitus vndique oppidum esset circumsessurus: Hispanos & Consaluum magnum ducem è Brutijs, nouaque ab Pontifice auxilia propediem expectare, nec obsidionem tolerãtibus in tam longinqua spe auxiliorum commeatum exigui oppidi, quanquam multus esse videretur, diu suffecturum: milites enim, externoque præsertim, quia ex alieno penu largè prodigeque conuiuarentur, serò vel præscripta demum victus ratione, futurã penuriam præcauere consueuisse: nec vllum ab ijs, qui mercenarij essent, ac inter se moribus linguaque differrent, erga duces in perferendis obsidionis incõmodis obsequium sperari, quum modò in acie ad classici signum adeò insolenter atque obstinatè dicto audientes esse noluerint: Venusiam vnis castris contendi posse, vbi ad trahendum bellum commeatum affatim & pulueris sulphurei pilarumque et tormentorum apparatum essent inuenturi: in tergo quoque esse pleraque oppida arte ac natura locorum permunita, eximiæ tum fidei tum fertilitatis Andegauensium regulorum: ac patere expeditum iter commeantibus in Lucanos & Brutios: nec diu moraturos regulos, quin coactis & iunctis cum Obignino validis copijs ad se reuerterentur. Si id consilij extemplò caperent, integra adhuc spe, nec iniqua fortuna gesturos bellum: at si cunctarẽtur, & sententijs dissiderent, ipsos non multò post sese ac legiones regi, cùm ex merito implacabili atque acerbissimo hosti, tum ex natura familiæ crudeli ac sæuo sub iugum mittendas: & quod Dij auerterent, sub fide mactandas præbituros. At Mompenserius probare quidem consilium prouidentiæ militaris plenum, sed militem stipendia merita flagitãtem, consternatũ adhuc alienatumq; ab ducibus circumducere, quotidianisq; minutis prælijs obiectare, multo periculosius videri: Germanos robur esse totius exercitus, gentem ex leuibus sępè offensionibus turbida consilia agitare solitam: æquiore eos animo stipendiorum dilationem perlaturos, si in oppido omni cibariorum genere affluenti gratuito alerẽtur. Quòd si in itinere ab innumerabili hostium equitatu, aliquo adficerentur incommodo, & in congressibus cum consanguineis suis, qui apud Regem militarent, colloquerẽtur, facilè futurum esse, vti belli tædio, & regijs pollicitationibus repentina defectione ad hostem transirent: quarum rerum occasio munito oppido se tenentibus omnino tolleretur. Neque se dubitare, quin prius quàm omnẽ absumerent commeatum, certi nuntij de aduentu classis atque auxiliorum in castra perferrentur. Alienum nanque esse à iudicio fortissimorum virorum, si putarent Carolum regem cunctosq; Gallię principes, omnem penitus rerum humanarum memoriam amisisse: adeo vt subita mentis commotione, vel inaudita segnitie atq; socordia oppressos, ciuium, fratrũ, consanguineorum, amicorum, commilitonumq; suorum salutem neglectam ac perditam velint. An non audistis inquit, quanto ardore, quantoque apparatu Galli duces ab Narbona in Hispaniæ fines irruperint? Salsularumque munitissimo in Pyrenæis propugnaculo vi capto, Catelanorum nobilitate trucidata, quantum bellum hostium nostrorum fœderatis intulerint? Maiore

profectò cura incolumitatem nostram respicient, qui vt in Italia hostibus Aragonijs Hispanorum auxilia detraherent, finitimam nationem animis viribusque potentem, vltrò armis lacessere minimè dubitarunt. Virginius postquã ex Gallorum omnium sententia Atellæ commorandum esse vidit, vt ipse cum Italico equitatu in Brutios mitteretur, suadere conatus est, quòd ij qui Atellæ remanerent, ipsius discessu ampliore copia commeatus potituri essent. Andegauenses quoque inquit, reguli, me cohortante, & bellum iustis viribus administrante, alacrius copias cogent, atque euocato ex vltimis Brutiorum finibus Obignino, ad Atellam obsidione liberandam maiore studio reuertentur. Sed Galli communi sorte fortunam, quęcunque à Dijs pararetur, subeundam esse succlamarunt. Quoniam suspiciosi homines Virginium durioribus, quæ imminerent belli difficultatibus sese ac suos explicare potius cupere, quàm salubri consilio futuris malis remedia parare existimabant. Interim Ferdinandus iuxta oppidum Callitras, editum montem, qui à septentrione Atellam & subiectos despectat campos, munitis castris occupauit. Atella quidem in æqua planicie posita est: sed cum mille fermè passus ab oppido recesseris, perpetui montes in altitudinem sex stadiorum molliter assurgunt, non omnino ardui, verũ agricolarum industria impediti atque difficiles, quum passim in ipso ascensu æquiora loca per gradus aratris proscindantur: cætera verò quum frequentibus vinetis tum frugiferis arboribus pulcherrimo artis atque naturæ ordine ita vestiantur, vt ab tribus fermè lateribus oppidum in orbem cingant, et in medium relicto camporum spatio, ingentis theatri speciem spectantium oculis repræsentent. A læua vrbs Melficta conspicitur: à dextra vbi Compsana est via, densissimæ occurrunt syluæ: ab occasu æstiuo amnis decurrit paruus qui mediam planiciem irrigat, latoque circuitu Atellam præterlapsus, coarctatusque angustiore alueo frumentarias agit molas, atque inde effusus in Aufidum amnem euoluitur. Ab ortu Ripacandida oppidum Venusinæ viæ impositum est, qua ex parte libere Galli frumentari pabularique poterant, quòd Ripacandida eorum pręsidio tenebatur, omnesq; finitimi populi Andegauẽsium reb. maximè studebant: ab alijs verò partibus propter leuis armaturæ equitum multitudinem, nisi magnis cum pręsidijs summoque periculo exire ac longius euagari non licebat. Græci enim insidiosi expeditique homines è summis collibus sese sensim demittebant: & quo minus ab hoste conspicerentur, equos loris pertrahebant, arboribusque & vinetis condebantur: quum verò Galli pabulatores oppido exibant, improuisi ex omnibus locis euolabant: atque omni re superiores, cum Gallis dispersis atque perterritis in ea planicie præliabãtur: eoque audaciæ successu quotidiani certaminis erant euecti, vt non modò Gallorum equitum arcus, Italorumq; balistas contemnerent, sed cataphractorum integras turmas oblongis ac inflexis protecti clypeis, adoriri, & cominus equos admittere auderent. Fiebat enim equorum pernicitate equitandiq; peritia, vt sæpe Galli cataphracti, quum insolentius appropinquantes reprimere magna vi contenderent, ab inermib. circumuenti celeriter opprimerentur. Tormenta quoque maiora editioribus locis opportunè collocata, & ad conspectum exeuntium agminum emissa, nihil tutum in ea planicie relinquebãt. Dum hęc initio obsidionis fiunt, Consaluus cum centum cataphractis, quingẽtis verò Hispanis scutatis equitibus, & duobus milibus Hispanorũ peditum in castra peruenit. Is superiore hyeme in Magna Gręcia pluribus oppidis atq;

vrbibus Gallos expulerat, Scyllaceum, Sybarim, Crotonem, Semenariam, Neocaſtrum, Terranouamque vi aut voluntate receperat. Inde initio ſtatim Veris Coſentiam progreſſus, Gallis acie pulſis, eam vrbem ceperat: domitisq; agreſtibus, qui Cratis amnis valles incolunt, ad Laynum oppidum, Andegauenſium partium copias, interfecto Americo Sanſeuerino earum duce, repente adortus oppreſſerat: omiſſoque Obignino & reliquis regulis, ab Ferdinando Alexandroque Pontifice euocatus, Atellam iuſtis itineribus contenderat, iudicans in Brutijs hoſtium reliquias facilè poſſe debellari, ſi hoſtes vbi maiore belli mole regem vrgerent, perquàm maturè vincerentur. Igitur primo aductu locorum ſitum ſtationesque hoſtium ſpeculatus, non longè à frumentarijs molis conſedit: ac mox vti erat in prouidendis perficiendisque rebus ingenij maximè præſtantis & celeritatis eximiæ, profeſſus eſt, ſe non prius milites cibum capere permiſſurum, quàm præſidium quod ad molas erat expugnarent. Nec mora, Hiſpanis bipartitò ad munitiones ſigna ferentibus, ſtrenueque irrumpentibus, præſidium Gallorum deijcitur: multisque cùm in ipſo certamine tum in fuga trucidatis, machinarum molares lapides, rotæque ligneæ perfringuntur. Ea res Gallorum animos magnopere conterruit, quod ab nouo hoſte primo ſtatim eius aduentu in oculis ipſorum penè prius confecta fuerat, quam ab oppido prouideri ſuccurriq; potuerit. Triduo pòſt equitatum quem Alexander Pontifex mittebat, Petrus Gonzaga et Nicolaus Gambara alarum duces in caſtra perduxerunt. Superuenit quoque Philippus Roſcius Venetæ militiæ equitum præfectus: qui in tranſitu Sorani ſaltus à Gratiano Guerra impedimentis & magna parte equitum exutus fuerat: nouæque ab Neapoli Italorum cohortes quotidie mittebantur. Regij, aduentu auxiliorum ſpe ac viribus aucti, maiore ſtudio atque fiducia Gallorum pabulationes, frumentationesque obſeruabant, ac euectos procul ab oppido, quum proximis euaſtatis agris longius neceſſariò procederent, ex omnibus locis adoriebãtur, magnisq; incommodis afficiebant. Nam ſæpe pulſo fuſoque præſidio, & multis ſarcinarijs iumentis cum toto calonum grege ſimul interceptis, non quotidiana modo, ſed ſingularum propè horarum exercitatione in caſtra reuertebantur. Quibus detrimentis Galli duces, quantum ratione prouideri poterat, pabulatoribus magna addendo pręſidia, explorando loca, & idonea tempora quum hoſtes corpora curarent, captando, diligenter occurrebant. Sed ijs innixi conſilijs, quum iam neceſſariarum rerum inopiam ſentirent, & Gallorum Germanorumque corpora in magna recentium obſoniorum vinique penuria, immoderatis æſtibus conficerentur, tertiam equitum partem Venuſina via emittere ſtatuerunt. Itaque Nonis Sextilibus, delecto ad fallendos hoſtes meridiano tẽpore, quo maximè, vt in ſæuis Apuliæ feruoribus accidit, iumenta atque homines ab omni militiæ munere quieſcebant, Pauli duo, Vrſinus atque Vitellius ſub ſignis agmen educunt. Conſpiciuntur Galli vndiq; è ſummis iugis, & totis caſtris ad arma conclamatur. Alexius qui in ſtatione erat, frenatosque equos ſub tuguriolis vmbraculis atque tentorijs continebat, cum leui armatura Italica primus procurrit. Contarenus Græcis conſcendere equos iuſsis, extemplo ſubſequitur. Ipſe Mantuanus ſtatim arma induit, & cum reliqua expeditorum equitum multitudine ad hoſtes contendit: conſeritur ingenti tumultu magnisque clamoribus prælium. Pauli denſato agmine incedunt, circumuentiq; ab omni parte neminem acie excedere permittendo, fortiter depugnant, i-

im

ta vt tantæ multitudinis impetus egregiè à cataphractis sustineretur. Sed dum Græci à fronte, à tergo, lateréque omni acrius ac insolentius lacessunt, atque agmen totum demorantur, fortè Perusinus eques cataphractus, natura ferox & quietis impatiens, appellatis proximis equitibus tribus, vt insultantium arrogantiam vnà supprimerent, intenta hasta in medios hostes incurrit, Græcúmque equitem eo impetu transfigit. Idem cęteri feliciter audent, totumque proximum hostium globum propellunt. Sed illi ex fuga, maiore demum audacia in hostes reuertuntur. At dum Perusinus cæterique ægrè se explicant, & recurrentes à suis recipiuntur, laxatur agmen, mirumque dictu, Græci equites in medios cataphractos se celeriter insinuant: momentoque temporis cuneata acie totum eorum agmen aperiunt, atque perturbant. Tum verò in maxima nube eleuati pulueris atrox prælium committitur, cohortante atque vrgente acriter Mantuano, Gallorum vexilla sternuntur, & supra trecenti vtriusque armaturæ equites interficiuntur aut capiuntur. Vrsinus autem atque Vitellius cum confertissima delectorum turma sese ab circumfusis Græcis eripiunt: beneficioque Liuiani & Iordanis Virginij filij, qui subsidio cum duabus cataphractorum turmis adcurrerant, impetumque persequentium retardarant, seruantur: reliqui verò omnes in oppidum ex fuga pauidi compelluntur. Ea die Græcorum Italorumque leuis equitatus maximam virtutis opinionem apud omnes vindicauit, qui tot cataphractis oppositus, nullo peditum aut grauis armaturæ subsidio, tãtum facinus singulari felicitate peregisset. Non multo post Ripamcandidam pedestres copiæ cum tormentis ductæ: repulsæq; primo in certamine Consalui cohortes. Erant ij ex vltima Hispania Callaici Oceano proximi, quibus eo tempore in vniuersum scuta erant ingentia breuesque tragulę: alijs parui vmbones ferrei cum hastilibus prælongis, ab hoc inepto armorum genere cunctis ridiculi, sed qui audacia & corporis agilitate minimè contemnendi viderentur. Callaicis à muro fœdè repulsis Crassus cum veteranis Italis successit, & secundum eos Cantabri, ac reliquæ demum Italorum Germanorumq; cohortes: paucisq; horis oppidum pari propè virtute ac pertinacia defensum atque expugnatum est. Ripacandida hostibus adempta, Ferdinandus è superioribus locis in aduersam planiciem transtulit castra, & ad intercludendum iter Venusina via consedit: duasque res hostibus maximè aduersas, ea castrorum mutatione est consecutus: nam occupato & planè obstructo aditu, qui antea commeantibus liber erat, & recipiendi commeatus ab Andegauensibus populis, & Venusiam euadendi, spes omnis hostibus erepta videbatur: promotisque in oppidi conspectum castris, hostes grauiore indies obsidione premebantur. Iamque ad eas rerum difficultates Galli peruenerant, vt quum molis paulo antè vi hostium perfractis farina deficeret, singuli panes singulis regalibus denarijs venirent: & gregarij milites fabis coctoque tritico vescerentur. Aliud quoque incommodum iam penè subactis accesserat, quod nisi summo cum periculo magnisque adductis præsidijs aquabantur: quum ex eodem amniculo vtriusque exercitus iumenta potarent: fierique non posset quin ad accessum tantæ multitudinis mulionum & militum, incredibili contentione omnibus horis in ipso flumine certaretur. Galli in parte fluminis propinquiore dolia vinaria lapidibus plena medio in vado collocarant, adiectoq; aggere profluentem exceperãt, vt pleniore alueo & tutiore loco aquarentur. Ibi quaterna vexilla Heluetiorum & Germanorum perpetua in statione excubabant:

aquatoribusque quum hostis vrgeret, ex propinquo celeriter auxilium ferebant. Fortè inclinante in vesperam Sole pugna solito tumultuosior ad aquam, crescentibus vtrinq; auxilijs erat accensa: eoque res summo contentionis ardore processerat, vt neutra pars sese inde explicare atque recipere sine magno incommodo singularique infamia posse videretur, quòd regijs qui audacter flumen transierant difficilis in æquioribus locis receptus dabatur, & Galli, si locũ pulsi reliquissent, summo cum dedecore cuncta exercitus iumenta paulo pòst siti interitura existimarent. Aderat spectator pugnæ Ferdinandus, qui quum Germanos pro numero admodum fortiter rem gerere animaduerteret, Annibalque Pandonius Camilli filius ante oculos esset interfectus, & Octauianus Columna insignis adolescens ex equo deturbatus, in summo vitæ periculo versaretur, quin subsidio suis ire contenderet, minimè dubitauit: delatusq; in pugnam cum lectissimis familiarium equitum, Germanorum ordines perrupit, duabusque primis cohortibus cataphractorum repentino turbine dissipatis, reliquos in fugam coniecit: qui quum ad oppidum se reciperent, Ioanne Spinello nobili iuuene obliquum iter regijs monstrante à tergo circumueniuntur, ac passim vndique irruente, & consectante equitatu trucidantur. Tantus verò terror eo tumultu hostibus illatus est, vt Galli qui in oppidi porta stationem agebant, nulla Germanorum in fuga pereuntium misericordia adducti, præ timore obseratis valuis complures excluderent, & eos ante portam crudeliter interfici paterentur. Periere eo prælio amplius trecenti Heluetij, Germaniq;, & ferme totidem capti, vexilla duo relata, aliquotq; aurei ac plures argentei torques, & operosa ex argento emblemata, quibus plumeas cristas in pileis induebant, occisis captiuisq; detracta. Repertus quoq; est Germanus signifer amputata dextra manu, & læua fœdo vulnere discissa vexillum mordicus retinens, ita vt in vestigio inuictæ virtutis expirasse videretur. Post id factum Germani manipulatim ad regem transire cœperunt: quos protinus intercessione eorum, qui apud se militabant, in supplementum cohortium duplicatis stipendijs adscribebat. Meleager quoque Foroliuiensis equitum præfectus multis antea à Gallis affectus contumelijs, ad Mantuanum transiuit: adeoque tum aduersis prælijs, tum crebris transfugijs, vti in suprema rerum desperatione contingit, Gallorum copiæ erant extenuatæ, vt iam Galli atque Heluetij in coronis passim, & absentis Caroli regis, & præsentium ducum nomen maledictis apertè lacerarent; quòd hi malignis prauisq; dissensionibus, tot fortissimos milites toties victores, è summa spe victoriæ, in eas calamitates morte ipsa duriores adduxissent. Ille verò nefaria segnitie atque infami negligentia, tot millia bene meritorum de se militum, contra fidem datam omni ope destituta, in vltimis Italiæ finibus ab infensissimo rege trucidanda reliquisset. Has militum querimonias acerbioresq; sermones Persiuus excipiens, vtpote qui res maximè afflictas ad inuidiam aliorum ducum vertere cupiebat, Bono, inquit, animo estote mei commilitones: nam postquam Fortuna suo more mutabilis & nusquam fida consilijs nostris illudens, nos omnes huc compulit, dabo operam, vt me sequestro, conditiones ab hostibus, nec Gallico nomine, nec superioribus victorijs nostris indignas referatis. Quòd si illi crudelius sanguinem nostrum exhaurire quàm moderata potiri victoria maluerint, efficiam profectò, vt vos qui mecum hos ipsos sæpius sine vestro vulnere cæcidistis, si à Dijs omnino deseremur, implacabili hosti victoriam longè omnium luctuosissimã

relinquatis. Quibus dictis, pauca ad duces in Prętorio prolocutus maximo militum assensu ad amnem contendit: & pręcone transmisso, regem ad colloquiū euocauit. nam & pridie quęstor Gallus apud regios milites captiuus, quum fide data ad cogendam pecuniam qua redimeretur vltro citroque commearet, de compositione loqui cœperat. Itaque concursu multorum facto, & rege alacriter prodeunte, Persiuus ab vlteriore fluminis ripa, in hunc modum loquutus est. Aequū videtur, inquit, Ferdinande, vt ego ante omnes Gallos, qui duabus illatis cladibus, res tuas afflixerim, hodie gratissimum tibi de optima spe futuræ pacis nuncium feram, vt hoc meo insigni erga te officio, veteres iniuriæ penitus expientur. Trium dierum inducias postulo, vt commodè deliberando de compositione agi possit. Conditiones verò tales erunt, vt nos aliquanto maiore virtute cepisse hoc regnum, quàm reliquisse videamur: & tu toties acie victus, egregium victoris titulum feras. Qui verò speratam victoriam nulla dubij euentus æquitate præfiniunt, summa & immoderata cupientes, sæpe aduersam, non semper æqui Martis vim experiuntur. Proinde si amici socijq; tui ferocius loquentes, animum à pace alienum ostenderint, imprudenter feceris, quum alieno arbitrio in ipsa summæ rei tuę causa periculosum consilium sumes. Potior enim est moderata sine vulnere victoria, quàm eadem si decertes & vincas summè optima cruentaque. Consilium meum propterea ne spreueris, quod non voluntate atque iudicio, sed vltima expressum necessitate videatur. Nam publicus hostis salubria tutaque consilia aduersarijs aliquando tulit. Sed de pace bellóue quæcunque mens tua fuerit, quod dederis alacriter accipiemus: nam inuictos Gallorum animos, & ad vtranque fortunam egregiè paratos inuenies. Ferdinandus ad ea respondit: diuina fieri iustitia, vt qui primi bellum iniquè & arroganter intulerint, supplices pacem petant: sed porrò quòd totius iniuriæ obliuisci malit, quàm non omnino clementiæ ac humanitatis meminisse, planè pacatum pronumque animum ad complectendam pacem ostensurum: quanquam ea naturæ suæ lenitas neque vtilis neque decora quibusdam videri posset, vel ob id, quòd ipse non ignarus militiæ, & profligatas Gallorū vires, & spes omnes penitus accisas præclarè conspiciat, ita vt bellum funesto hostium exitu propediem se finiturum speret. Cæterùm generosi propositi summam esse, vt eos qui etiam crudelius victoriam exercuerint, incolumes velit: modò conditiones accipiant, quas ex sententia ducum suorum, qui essent viri summæ ęquitatis, paulo pòst daturus esset. Dirempto colloquio sequenti die Liuianus, Bertanus Manglos, Petrus Cræsius, Busius, Busecus, & Anzoltus, cum summis de pace mandatis ad regem mittuntur: breuique disceptatione res his legibus vigesimoseptimo obsidionis die componuntur. Montpenserius atque Virginius nisi iusta obsessis auxilia intra trigesimum diem alicundæ submittantur, cum omnibus copijs in Gallias se profecturos promittunt. Tormenta ænea, equosq; omnes regia nota inscriptos relinquent. omnes regni arces restituent, præter Tarentinam, Venusinam, & Caietanam, quibus discedens Carolus custodes præfecisset, tesserasq; acceptę fidei in Galliam detulisset. Captiui vtrinq; sine pretio redderentur, ac Obignino Gratianoque & omnibus regulis Andegauensibus, qui in partibus Gallorum essent, eius fœderis beneficio vti liceret. Rex interim commeatus ac naues quibus transportarentur, expediret, vt intra statutum tempus in Galliam enauigare possent. Vt hæc porrò firma rataq; sint, singularum nationum obsides dantur. Pro Gallis Persiuus,

siuus, Bayliuusque Vitrius, & Aloisius Arsius: pro Italis Pauli duo, Vrsinus atque Vitellius: pro Germanis Brocardus: pro Heluetijs autem Hescuia, primarum cohortium præfecti. Traianus verò Papacauda Neapolitanus, & Leonius Tyburs Virginij medicus, vt rerum exitum Carolo regi certius demonstrent, & initæ ad Atellam pactionis tabulas deferant, in Galliā abire permittuntur. Ex aduerso autem, Ioannes Borgia Cardinalis pro pontifice, Consaluus pro Ferdinando Hispaniarum rege, Paulus Capellius pro Veneto Senatu, Franciscus autem Casatus pro Ludouico Sfortia, regem cuncta quæ ille promisisset Gallis integra fide præstaturum receperūt. Rebus in hunc modum compositis, Persiuus equum illum ab incredibili præstantia supra cæteros omnes maximè celebratum, Ferdinando restituit, cuius lapsu regem in pugna ad Semenariam penè oppressum & captum à Gallis fuisse memorauimus. Postero die Ferdinandus mouit castra, & ex itinere Arrianum recepit: Sanseuerinum interfectis defensoribus expugnauit. Inde Salernum profectus vrbem & arcem septimo die in deditionem accepit. Interea Gallorum copiæ Castellum quod ad mare dicitur, iuxta veteres Stabias peruenere: pars eorum in Baianū sinum delata est. Quibus in locis, quòd tum ad mare grauis erat autumnus, & Gallorum Heluetiorumq; corpora æstibus ac siti maximè obnoxia, quum vino & vuis, omnisque generis pomis dissoluto quodam vitæ genere immoderatius indulgerēt, tanta vis morbi eos inuasit, vt infinitis propè funeribus ea litora complerentur. Mompenserius ante alios, quum seruari & abduci inuitante Mantuano, cuius sororem in matrimonium habebat, recusasset, ne exercitū turpiter deseruisse videretur, Puteolis interijt. Similiter Vitrius Bayliuus, & Anzoltus ventris profluuio perierunt. Fuere ex Gallis qui vina veneno infecta ab Aragonijs sibi vendita dicerent: quorum etiam opera naualem apparatum, interpositis quotidianis difficultatibus, vt nemo in Galliam rediret retardatum esse querebantur. Sed eius sceleris suspicionē celeriter extinxit insigniū virorum interitus: quum ijsdem fermè diebus exercitus Aragonius pestilenti propè valetudine tentatus, Contarenum & Crassum & Bartholomęum Georgium Venetæ classis præfectum amisisset, & ipse Mantuanus, & Paulus Capellius, & plerique alij viri fortes, sæuis impliciti morbis summum vitæ periculum adijssent. Reliqui Galli, atq; Heluetij nauibus impositi, quum quibusdam folles tubiq; spiritales ad exhauriendam sentinam, & quibusdam armamenta deficerent, iactati etiam aduersis tempestatibus, partim naufragium fecere, partim Genuæ omnibusq; prouinciæ portubus, quòd nauigationis tædia ferre non poterant, contabefactis corporibus interierunt. Germani verò magna ex parte consanguineorū suorum beneficio non modò seruati sunt, sed regijs stipendijs addicti. Reliqua tot nationum inutilis multitudo nauibus minimè recepta miserabili errore, rerum omnium egena, per omnem Italiam cōuersæ ac illudentis fortunæ spectaculum præbuit. Vrsinorum quoq; copię, quum pacatum eis iter, vt in Romanū agrum redirent, regio diplomate Ferdinandus pręstitisset, in Pelignis Alexandri pontificis iussu, ab Guidone Vrbinatium regulo, armis & equis exutæ sunt, captiq; Liuianus & Iordanes. Sed Liuianus fide data, quū liberius custodiretur, per fenestram noctu euasit. Iordanes verò Neapolim missus est, vbi Virginius pater contra iusiurādum, quum se in Galliam profecturum speraret, in Oui arce seruabatur. Enimuerò Pontifex Alexander quo nemo principum ea tempestate atrocior fuit, Ferdinandum datam fidem

seruare cupientem, monendo ac sæua denuntiando induxerat, vt Virginium custodiæ traderet, quod ille aduersum Aragonios prioris sacramenti militaris religionem violasset, atque insanabili peruicacia perpetuum bellum moliturus esse videretur. Borgia quoque Cardinalis Paulum Vitellium iussu Pontificis sibi tradi postulauit. Sed Mantuanus, cuius fidei Vitellius salutem suam antea commendarat, omnes vrgentis pontificis minas contempsit, ne summæ virtutis virum ad supplicium cruento generi hominum traderet: atque ita nequicquam insidiante pontifice, incolumis Mantuam est perductus. Agitabat enim vir ille immoderatus, & personæ quam gereret penitus oblitus, quibusnam modis ingentes opes filijs pararet, quod nisi multo cum scelere, multorumque insontium regulorum nece fieri non poterat: propterea vtriusque factionis insignes viros, qui viribus authoritateque pollebant, ne consilijs suis alicunde obuiā iretur, vti postea perfecit, pellere ac interficere statuebat. Interea dum Federicus Caietam parat oppugnare, Ferdinandus multis militię laboribus confectus, in villa apud Vesuuium montem, dysenteria laborare cœpit. Erat habitu corporis ad perferendam omnem aduersæ rei contumeliam valde firmo, sed cum intemperantius nouæ nuptæ, quæ Ferdinandi aui filia erat, cōplexibus indulsisset, & iam ferme pestilens esset autumnus, vim morbi sustinere non potuit. Neminem regum maioribus omnis generis hominum, aut certè verioribus lachrimis tumulatum ferunt, quod ille tanta animi corporisque virtute prędi tus, in medio ætatis flore, ipsoq; partę victoriæ ac recepti regni limine, cum maximè primum laboris fructum capere deberet, iniqua fatorum lege fuisset extinctus. Celebrato funere Federicus patruus rex salutatur, aliquāto Andegauensibus gratior quàm Aragonijs, quum ex præclara regis iuuenis liberalitate, in quem certatim omnes studia oraq; conuerterāt, incredibilia sperarent: contrà verò Federicū lenem potius, ęquū et moderatū regem, quàm gratum et liberalem fore arbitraretur: quòd ex priuata vita tale prorsus ingenij specimē ostēdisset, vt in summo etiā imperij fastigio neq; inimicis valde infensus, neq; amicis et clientibus valde indulgēs atq; beneficus futurus esse crederetur. Eorum enim mos est, qui obsequijs et certis bello et pace facinorib. editis principum gratiā quęrunt, vt eos & iustos et tēperatos esse nolint: propensum verò erga nominis sui studiosos, et veterum factionū memorem citoq; exorabilem, parati ad omne vitæ discrimen singulari beneuolentia prosequantur. Mortuo Ferdinando Besennianus & Compsanus, qui paucis ante diebus ad Aragoniam fidem redierant, Salernitanum lenitate naturæ noui regis inductum, impetrata venia in partes pertraxerunt. Sed is cum solenni die festo multa omnium alacritate Federicus regali diademate ornaretur, euocatus ad celebrandam pompam Neapolim venire recusauit: & vti erat suspiciosus, & Gallicis studijs inueteratus, bellum renouare cœpit. Qua hominis amentia permotus Federicus, in Lucaniam exercitum duxit: expugnatoque Diano celebri oppido, omnibus eum ditionis locis expulit. Ad extremum cum, vt in Galliam abire permitteretur, impetrasset, ad fallendas insidias, quas sibi regios tetendisse putabat, Senogalliam auijs itineribus profugit: quo se Ioannes Rouereus Sora pulsus receperat, atque ibi aliquanto post, qui tantum bellum Aragonijs ad exitium Italiæ concitarat, & calamitosus & exul interijt. Exinde Caieta terra marique obsessa verius quàm oppugnata. nam Melchior Triuisanus, qui pace ad Nouariam facta Grimano in classis præfectura successerat, ad-

iunctis

iunctis Aragoniorum triremibus late maria tuebatur, ne Gallicæ naues, vti antea prospere tentarant, Caietanis commeatus importarent. Federicus autem à terra bellum impigre gerebat. & quanquam ea vrbs monte ac summa arce munita, difficilem ac periculosam habebat oppugnationem, et Obertus Rossettus præsidij præfectus virtutis & contumaciæ singularis egregie se defenderet, tamen nullis incommodis deterrebatur, quominus eam vrbem in potestatem redigeret. Sed quum durior indies & grauior obsidio obsessis pariter ac obsidentibus esset, & plerique viri fortes, & in ijs Rainaldus Feramusca, tormentis icti perijssent, Eberardus Obigninus obsidioni finem imposuit. Is enim Atellani fœderis beneficio vsus, cum è Brutijs oppidorum facta deditione, vt in Galliam abiret, Neapolim venisset, vti erat summæ apud Gallos authoritatis, Oberto persuasit, vt fortunæ ex professo Gallis infestæ reluctari desineret, ne vana & mox nocitura pertinacia, sese reliquosque milites summis vitæ periculis implicaret. Obertus non minus extremis rerum difficultatibus, quam eius longe clarissimi viri exemplo, monitisque compulsus Caietam reliquit, & Gratianus Guerra ex Aprutio sub id tempus, quique Tarenti & Venusiæ in præsidijs erant, ad extremum tædio rerum belloque domiti, regni finibus excesserunt. Hunc exitum habuit terribilis paulo ante Gallorum aduentus: qui sicuti ab initio disiunctis, inermibus atq; imperitis hominib. maximum negotium fecit, ita successu belli, quum deprehensę artes, & collatę in vnum sunt vires talis apparuit, vt eam gentem nostris tantum dissensionibus ualidos impetus habuisse constet, vel ob id quod non multo post Italia pristini atque insani pertæsa erroris, dum sera prope cõcordia consentit, quod libertati omnium imminebat discrimen, reparata militia, positisque odijs, haud longo labore depulerit. Sed eo grauior Gallorum aduentus omnibus est visus, quoniam post turbatam quietem, etiam inauditum prioribus seculis morbum nobis importauit, ei hercle persimilem, qui Tiberio imperante sub Mentagræ nomine vehementer Romæ grassatus est. Is veluti occultiore vi syderum cœlo demissus, dira ac admirabili contagione sexum omnem ac ætatem inuadebat. Venereis maxime contactibus & multo accubitu vulgabatur: à pudendis idcirco primum virus erumpebat, sæua serpigine cuncta passim abrodens: inde cætera membra, atque ipsa præsertim ora vlceribus ac pustulis fœdabantur. Irrequieti porro cruciatus singulis artubus intolerabiles, exteriora pariter ac interiora corporis vastabant: neque tædio miserabilis vitæ confectis & frustra mortem inuocantibus, quisquam mortalium ab arte medica felix remedium tulit. Aliqui tamen ex argento viuo axungia permisto, triduana inunctione conualuerunt, sed vt enormia morbi vestigia relinquerentur. Alij laborioso exercitationis genere, & parca exquisitaque victus ratione, quum sæuas manus medicorum alieno periculo remedia quærentium effugerent, certiora subsidia repererunt. Fuere qui crederent id malum ab nouo orbe ad occidentem reperto, initium duxisse, & ab Iudæis sub id tempus tota Hispania pulsis, in Italiam cæterasque regiones vario eorum errore delatum, sub id tempus quo Carolus passim victor Italiam percurrit. Sed ubi & quando cœperit, diligentiores vestigabunt, & verius nomen imponent: consensu certe multarum gentium Gallici cognomen tulit, ita vt ea natio inquieta & vehemens, quæ infestis armis felicitati Italiæ sæpius inuidit, & hoc quoque pestilenti vulnere inflicto, sempiternam nobis odij sui memoriam reliquisse videatur. Gallorum

copijs ad Neapolim varijs casibus terra marique deletis, quanquam Italia omnis grauissimo ingentis belli periculo leuata videbatur, nequaquam tamen bellum esse desierat. Nanque pontifex Alexander veteribus suis innixus consilijs, Vrsinorum opes euertere, ipsiusque Virginij maximè oppida occupare maturabat: & Florentini Pisas cùm Veneto tum Sfortiano milite summaque ciuium pertinacia defensas, incredibili omnium ordinum studio, totisque collatis in ærarium ciuitatis opibus repetebant. Carolus quoque regni pariter atque exercitus amissi dolore permotus, renouandi belli consilia agitare nunciabatur. Is enim Fusium Aquitanum regulum cum valido equitatu, Vasconumq; cohortibus, & tribus Heluetiorum milibus Heynauolebano duce clarissimo, ad Pyrenęos pręmiserat: qui quum Perpenniano plurimum imminerent, & aliquandiu ad fallenda Hispanorum præsidia Tolosatium fines circuissent, improuisi diuersis itineribus ad oppugnandas Salsas conuolarunt. Salsæ hodie vocantur, quæ antiquitùs Salsulæ fuerunt, ad stagnum salsæ aquæ verius quàm dulcis Narbonensi viæ impositæ, vbi extrema Pyrenæorum iuga Balearici maris fluctibus alluuntur. Propugnaculum id potius diceres aduersus Gallos quàm oppidum: nam pauci admodum, præter eos qui meritorias tabernas exercent, locum grauitate aeris infamem incolunt. Eò valida manus Hispanorum equitum & peditum processerat, quotidianisque excursionibus finitimos Gallorum pagos prædabantur. Salsis tum præerat Bernardus Francesius vir eximiæ virtutis atque constantiæ. Is Henricum Albadelistæ regulum, copiarum quæ Perpenniani erant, ducem de aduentu Gallorum certiorem facere: monere, vt aduersus eorum vim atque celeritatem præsidia parata haberet. Salsas cùm muro tum munitione infirmas esse, tamen se militum virtuti confisum, quin tridui oppugnationem sustinere queat minimè dubitare. At Henricus qui angustias aditus inter stagnum & imas montium radices ad Salsas pertinentes, vel parua manu tueri, & Gallos transitu prohibere poterat, Fusium transire permisit, sperans circiter quatuordecim cohortes, quæ proximis in oppidis conscriptæ fuerant, ad se biduo peruenturas: foreque vt vno tempore à læua per montes ductis pedestribus copijs, à dextra verò per militarem viam, quæ inter stagnum extremamque maris marginem, Narbonam ducit, immisso equitatu, a tergo obsessurum hostes: interceptoque commeatu eos pene sine vulnere deleturum. Verùm pedites citerioris Hispaniæ edicto regio in speciem tantùm conscripti, quum se non modò ad bellum, sed ad ipsum ineundæ pugnæ discrimen duci conspicerent, vna edita voce se progressuros negarunt, nisi stipendium amplissimis paulo antè verbis promissum, præsenti pecunia solueretur. Qua fœda inopinataque tot cohortium consternatione, Henricus tota spe perficiendi suscepti consilij deiectus, necessariò sese continuit. Perscripsitq; regi, vt pacandis cohortibus pecuniam in stipendium, vel paucorum dierum submittere maturaret. Ferdinãdus enim ad Gerondam cum Elisabella vxore consederat, euentum Gallici motus expectans: vt pote qui maximè cautus & pecuniæ tenax, speciem ingentis coacti exercitus ad deterrendos hostes præbere, quàm bellum gerere mallet, quum id sine ingenti pecunia administrari non posse intelligeret: & Gallos cùm hyemis tum locorum difficultate & tanti apparatus adductos, extemplo retrocessuros arbitraretur. Itaq; Fusius bidui spacium nactus, à stagno ad prærupti montis radices perpetuam munitionem perduxit: iterque maritimum perangustæ eius viæ,

præsidio

præsidio imposito celeriter occupauit: & castris vndique permunitis prolato tormentorum apparatu, oppidum oppugnare adortus est. Murus erat perantiquus & debilis, & qua parte vetustate erat collapsus, ea terreni aggeres multa materia consepti, & in mediocrem altitudinem educti oppidum vallabant. Sed ea vis erat ingenium colubrinarum, vt non modò aggerem, sed coniunctas etiam muro domos, et mirum dictu, nonnunquam aduersæ partis oppidi murum, pilæ ferreæ, cum multa obuiorum hominum strage penetrarent. In ea rerum acerbitate, Hispani, tametsi neque multis, vel idoneis tormentis vterentur, neque perfracti aggeres muriue sine certa cæde reparari possent, neque vllum ab Henrico subsidium expectarent, vsi tamen inuictis animis aliquandiu restiterunt. Cæterùm tertio die, quum vulneribus laboreque & continuis vigilijs confecti essent, peruadente in oppidum per ruinas hoste, ad vnum ferme omnes memorabili sæuitia trucidati sunt. Periere circiter ducenti nobiles ex vlteriori Hispania equites: & in ijs illustres eorum duces, Petrus Solerius à Corduba, & Didacus Azauedius Archiepiscopi Toletani frater. Bernardus ipse multis acceptis vulneribus viuus in potestatem hostium deuenit. At Henricus captis iam Salsis nequicquam promoto equitatu, in cõspectum hostium deuenit, proximæque Catalanorum cohortes pudore excitæ castra compleuerunt. Verùm Fusius quanquam multo tubarum cantu ad pugnam ab Hispanis prouocaretur, suis munitionibus quas tormentis in hostem versis instruxerat, se tenebat: missisque præconibus se prælio congressurum profitebatur, si ad se oppugnandum propius munitiones accessissent: quando non eo consilio Hispaniæ fines intrasset, vt ad nutum hostium dimicaret, sed vt Salsas in conspectu Hispanorum, qui nihil dedecoris admissuri viderentur, oppugnaret & caperet. Iis feliciter expugnatis, satis abundè expiatas videri iniurias, quas ipsi paulo antè Galliæ populis omni præsidio nudatis intulissent. Quòd si dolore interfectorum affinium, & commilitonum permouerentur, eorumq; cædem vlcisci vellent, debere ipsos innatam virtutem aliquo nobili edito facinore periclitari: neque id ab hoste petere, quod ne insulsissimæ quidem gentes, vel ab imperitis hostibus postularent. Hybernæ tum pluuiæ campos molliuerant, fœdoque cœno cuncta tenente itinera, propter difficillimas subuectiones, Galli pariter atque Hispani commeatus angustijs premebantur. Quibus de rebus, quum Henricus neque hostem elicere, neque bellum durissimo anni tempore pecuniæque inopia consternatis cohortibus, prosperè se gesturum prouideret, cum hoste quatuor mensium inducias pepigit, Fusio nequaquam detrectante, quum Hispanorum audaciam, Salsis expugnatis, cæsoque præsidio, satis abundè repressam esse arbitraretur. Interea quum Carolus Ambosiæ hyemaret, ac eius victoriæ nuncio maximè lætaretur, regia aula exulibus & legatis, omnisque generis hominibus belli & nouarum rerum cupidis plena erat. Florentini ante alios regiam fidem implorabant: Venetorumque & Ludouici Sfortiæ communium hostium opibus Pisanos aduersum se defendi, & bellum summa eorum iniquitate geri querebantur. Iulianus quoque Rouereus, Paulusque Fregosius Cardinales, & Hiblettus Fliscus, cum ducibus Gallis veteribusq; amicis suis inuadendę Ligurię consilia agitabant. Carolus item Vrsinus Virginij patris, fratrisq; Iordanis, & Pauli Vrsini salutẽ, cùm regi tum purpuratis assiduè cõmendabat: quòd omnis pactionis datęq; fidei violata religione, in cathenis Neapoli seruarentur, ipseq; pontifex Alexander cunctis Vrsing

familiæ oppidis immineret. Vitellocius etiam, quanquam Paulum fratrem beneficio Mantuani è manibus infesti pontificis, & vitę periculo ereptum sciret, de eius tamen libertate sollicitus, Carolum obnixè deprecabatur, ne Tifernates omnesque Vitelliæ domus fortunas, se absente, altero præsertim fratre capto, altero in partibus Gallorum interfecto, ab nemine defensas, sæui pōtificis cæterorumque inimicorum iniurijs diutius expositas esse vellet: fore etenim, si clientium salutem non omnino negligeret, vt Gallici nominis hostes non diu ea victoria lætarentur, quam multi potius perfidia fallacissimisque artibus, quam vera virtute sibi peperissent. Nec Traianus Papacauda, quem ab Atella in Galliam missum fuisse docuimus, tot exulum opem implorantium querelis deerat, quin et regem et proceres multiplici oratione ad renouandum bellum hortaretur: superesse plures regulos, et in primis Salernitanum ipsum, qui Gallica in fide non modò perseueraret, sed bellum vimque omnem Aragonij exercitus egregiè sustineret, felici certè constantia, nisi à Gallis pro quibus vitam ac fortunas deuouisset, omnino desereretur. extinctum esse Ferdinandum, cui generosi planeque regij, & militares spiritus inerant: ac in regno successisse Federicum, qui insitam animo eius timiditatem inani prudentiæ nomine contegere ab ineunte ætate consuesset. Sed ante alios Aurelianus Cisalpini imperij auidus, & Triuultius Ludouico Sfortiæ maximè infensus non modò regem, sed & ingentes duces & proceres, omnibus quibus poterant artibus ad repetendam Italiam concitabant. His iustis clientium suorum querelis adductus Carolus, Florentinorum legatos, qui apud se erant, cohortes sagittariorum Vasconum conscribere, & naues Massiliæ conducere permittit. Carolum Vrsinum & Vitellocium consolatur, eis vetera stipendia persoluit, multaque pecunia ambos replet, vt in Italiam ad tuendas res suas proficiscantur. Triuultium cum alis duabus equitum Alpes transgredi, et in Astensi agro hyemare iubet, vt primo quoque tempore, maioribus è Gallia transmissis copijs Liguriæ bellum inferretur. Quibus cognitis rebus Ludouicus, Venetiq; & Alexander pontifex, vt Gallorum & Florentinorum consilijs obuiam iretur, Maximilianum Cæsarem in Italiam euocare statuerunt. Erat magna eius viri bellicæ virtutis fama, & publico priuatoque odio Gallorum hostis esse videbatur. Florentini quoque Cęsaris nomen horrebant, quod infensum sibi atque terribile superioribus seculis extitisset: & is tum iure suo Augustæ maiestatis Pisas suæ ditionis esse prædicaret, pecuniamque ingentem tributi nomine repeteret, quam Florentini veteres Cęsarum stipendiarij à multis annis pendere neglexissent. sperabant enim ipso Cęsaris aduentu, Florentinos veluti impares ei bello, quod tantis auspicijs gereretur, à Pisanorum oppugnandorum consilio Gallorumq; societate discessuros: ne si pertinacius Pisanos bello persequi perseuerarent, aliquo forte aduerso prælio contusis viribus, vicinas vrbes amitterent: & quod summæ rerum graue momentum secum trahere posse videbatur, nouus non planè confirmata republica ciuitatis status periculum adiret, Mediceæ præsertim factionis vigentibus studijs. In hæc quanquam fœderati omnes consentirent, quisque tamen dissimulanter priuatis commodis studebat. Ludouicus enim ex aliqua tādem turbatarum rerum compositione, ijs de causis quas suprà memorauimus, Pisas in ditionem sibi concessuras, & Gallico metu se liberatum iri existimabat. Contrà veneti, quòd magnis opibus & specioso quidem prætextu Pisanorum libertatem tuerentur, & ciuium

propen-

propensione & defatigatione hostium eam vrbem imperio se adiecturos confidebant. Ipse verò Cæsar & tenuitate Germanici regni, & profusiore sua liberalitate pecuniarum maximè inops, si Italiæ fines ingrederetur adeundis liberis vrbibus, appellandisque regulis, præter ipsa stipendia magnum auri pondus se coacturum sperabat: rebaturque sibi oblatam iri Augusti imperij coronam, qua mox ex ipso rerum prosperè gestarum successu, ad vrbem Romam euocatus à pontifice more maiorum ornaretur. Itaq; Ludouicus cum vxore insignique comitatu per Larium lacum et Volturenam vallem Burmium extremum Italiæ oppidum ad Abduæ fontes profectus, cum Maximiliano, qui Malsium pagum vsque processerat, coràm transegit, vt accepta pecunia, conscriptisque militibus in Italiam iisdem tramitibus descendere maturaret. Interea dum à Cæsare copiæ parantur, à Venetis maiora indies præsidia terra marique Pisas mittebantur. Triremes decem ab Siculo freto Italiæ oram circumuectæ, cum multo commeatu Arni ostia subierunt: Iustinianusque Maurocenus patritius cum octingentis partim Græcis partim Epirotis equitibus, per Lucensium fines Pisas peruenit. ea equitum ala vel equorum genere, vel hominum cultu virtuteque nihil ornatius fuit. Erant in ea centurijs præfecti Ioannes Paleologus, Nicolaus Annonius, Ioannes Zaphinus, Theodorus Frusinius, & Demetrius Bizantius, quem ab militari indole Megaducem appellabant, viri eo tempore illustres: sed qui postea alijs bellis eximia cum laude floruerunt. Per eos dies Lucius Maluetius, quo nemo tum vigilantior aut acrior fuit, intempesta nocte Pontesaccum adortus, scalis magno silentio admotis, cæsisque vigilibus, oppidum irrupit: captoq; Ludouico Martiano Rannucij fratre cum amplius ducentis armatis equitibus, cætera verò turba peditum atque oppidanorum à Germanis fœdè trucidata, priusquàm à Florentinis ducibus sentiretur, Cascinam reuersus est. Nec multò pòst eadem felicitate peruagatus Pisciensem agrum, abactaque multa pecoris atque hominum præda, Buggianum vicum concrematis foribus expugnauit atque diripuit. Exinde sancti Reguli vicus, et Larium oppidum à Pisanis frustra tentata. triduoque pòst Greci equites qui in Volaterrano agro Villamagnæ vicum diripuerant, & opimam prædam Pisas reducebant, in itinere à Martianis equitibus exuti præda fugatique sunt. Quo prælio non pauci ex Græcis confixi sagittis, aut in fossas vtrinque militari via adiacentes vi cataphractorum præcipitati, perierunt. Ex Florentinis autem aliquot occisorum capita hastis præfixa, Græci ne omnino victi viderentur, ad Venetum legatum detulere. Per eos quoque dies Pisanorum manus Vaianæ castellum cepit, & Lucius Butum oppidum conuectis eò tormentis, dedenteq; se ad victoris arbitrium Florentino præsidio, celeriter expugnauit. commissa quoque sunt inter Cascinam & Eræpontem aliquot prælia quum pabulatoribus vtrinque præsidio iretur, modò ijs modò illis aduersa secundaque: in queis Nicolaus Annonius graui balistaria sagitta à tergo transfixus interijt: & Pyrrhus Martianus Rannucij frater Græcorum insidijs est interceptus. Erat id belli genus, vt neutri cunctas vires in vnum cogerent, aut iusta acie præliarentur: sed dispersi in præsidijs oppidorum, intentique in omnes casus, hostium motus notarent: & quantum occultis itineribus, vel repentinis & nocturnis excursionibus fieri posset, aduersarijs detrimenta inferrent, pabulationes impedirent, & dolis atque insidijs magis quàm vera virtute niterentur. Sed Pisani in ea militum exercitatione, Græcorum equitum numero freti,

propter eorum vigilantiam & celeritatem sæpius superiores euadebant. Ii enim tantam vim pecoris omnis generis, & bubalorum è maritimis locis, quæ ad Volaterranorum fines vergunt, longinquis excursionibus abègerant, vt superioris anni incommoda toties ab hoste perpessa, ampliore armentorum copia sarcirentur. Sed ea die Græcorum equitum virtus plurimum enituit, qua Rannucius cum valida parte exercitus maioribusque tormentis tribus ad oppugnandam Vaianam ab Eræponte descendit. Pisani enim qui Lauennæ erant, animaduerso suorum periculo, quum ad ferendum opem properarent, et castello virtute Ranucij celeriter expugnato, serò appropinquassent, Græci equites castra adorti memorabile certamen ediderunt. Ibi lato ac patenti campo videre fuit leuis armaturæ equites cataphractis insultare, eos circumire, audacter intentis hastis adoriri, ac si paulùm turmæ laxarentur, miro celeriq; impetu intercurrere, cuncta perrumpere, clauis ferreis, & incuruis grauioribus gladijs incredibilia vulnera inferre, agilitateque corporum & equorum hostium ictus atque impetum ludificari, et ipsos denique inermes (mirum dictu) vndique armis protectos equites passim capere atque prosternere. Nicolaus Martianus Ranucij patruelis alæ præfectus fortissimè dimicans, & cum eo circiter viginti cataphracti equites interficiuntur. equi insignes perpictis bardis contecti, triginta sex capiuntur: multoque maior clades fuisset accepta, nisi Ranucius, qui ab initio eius certaminis in expugnatione castelli fuerat occupatus, subsidio laborantibus confertissimas turmas adduxisset: & Græcos, cæsis qui pertinacius prædæ inhærebant, effusè refugere coegisset. Nec multis post diebus Venetæ copiæ Laurentianum vicum, & sancti Reguli oppidum expugnarunt. A Florentinis verò ducibus Solliana oppidulum improsperè tentatum: nam Petrus Caponius legatus Florentinus, quum in administrandis scalis cohortandisque militibus intrepidè periculoso in loco versaretur, è muro minoris tormenti glande ictus interijt, vir inter patritios, cùm vetustate familiæ, tum eo præsertim celebri facto valde insignis, quòd pro dignitate patriæ aduersus purpuratorum Caroli regis superbiam, iniqui fœderis libellum libera voce edita concerpsisset. Per eos dies Veneti rebus ad Atellam feliciter cõfectis, quùm Pisanum bellum intentiore demum cura administrandum esse censuissent, Annibalem Bentiuolum cum trecentis vtriusque armaturæ equitibus, & cohortibus veteranis duabus, stipendio conductum, Pisas miserunt. Ei Lucensium alpium iuga superanti, Cyriacus cum expedito peditatu ad Bargam vicum obuius fuit, vt fauces Apennini quibus munitionem addiderat, euocatis agrestibus tueretur. Sed Annibal præsidio inconditæ multitudinis deiecto, iter expeditum facilè sibi patefecit, & in Pisanum agrum descendit. Eius aduentu vehemẽter permotus Lucius Maluetius, Pisis egreditur, & cum Sfortianis copijs iter in Galliam Cisalpinam intendens, Apenninum transcendit, quòd Bentiuolis, aduersus quos ipse paucis ante annis Bononiæ cum vniuersa Maluetiorum familia coniurasset, salutem suam minimè committendam existimabat. Ea res Ludouici animum vehementer pupugit, quòd nemo adeo absurdis sensibus erat, qui non Bentiuolum propterea Pisas missum iudicaret, vt Maluetius cum Sfortianis inde pelleretur: & Pisæ demum omni alio eiecto præsidio in potestatem Venetorum concederent. Hæc fuere initia eius execrabilis insanæq; dissensionis inter Ludouicum & Venetos, quæ non multo post, quum vtrosq; longè maximis bellorum cladibus inuectis penitus obruisset,

ruisset, vniuersam pene Italiam fractis opibus labantem, in externarum gentiũ seruitutem adduxit. Interea Maximilianus Rhæticis Alpibus, & Lario lacu in Italiam descendit, adeo tenui comitatu, vt frequentiam populorum officij causa obuiam prodeuntium deuitaret: nec vrbes Comum & Mediolanum ingrederetur, quæ in eius honorem portas templaque & domos singulari studio exornarant. Cæterùm obliquis tramitibus iter facientem, delectæ cohortes decem & quingenti Germani galeati equites sequebantur. Equitibus decora erant arma singulis commensurata artubus, ac intercisis ad Elegantiam singulis emicantia: ab hastarum cuspidibus quod erat probatæ virtutis argumentum, vulpinæ caudæ dependebant. Equis verò eorum omnibus, caudæ penitus abscissæ, nobis quidem ridendo, sed veteri probatoque Germanorum & Belgarum more, quòd ob id equi certa contractioris alimenti ratione pinguiores, & spinæ robore fortiores euadere existimantur. Ludouicus & Bernardinus Caruaial Cardinalis, Alexandri Pontificis Legatus, Mediolano profecti Comensi via apud Medam pagum Cæsari affuerunt. Ibi de genere ac numero auxiliorum, de itinere ac ratione gerendi belli consilia inita: attributusque Cæsari Calatinus cum Sfortianis equitibus vtriusque armaturę septingentis: quibus coactis copijs acceptaque pecunia Genuam peruenit. Adurnij fratres venientem summo cum honore, ac insigni maximè liberalitate suscepere: parata verò classe atque expectata idonea ad nauigandum tempestate, postridie Nonas Octobres, qua die Rex Ferdinandus ad Veseuum excessit è vita, nauem conscendit, & legendo oram, Pisas est deuectus. Tum verò Pisani incredibili gaudio exultare, omnibus regionibus effundi, lætis acclamationibus, multisque tormentorum bombis studium atque alacritatem significare: Maximiliani inuicti Cæsaris omnium liberatoris nomen ingeminare: mirari augustam faciem, in qua tantum maiestatis, tantumq; bellici vigoris, ac benignæ probitatis inesse prædicarēt. Cæsar à Decurionibus vrbis, legatisq; Venetis in Mediceam domum deducitur, scutumq; marmoreum cum liliorum aureorum insigni, quod in honorem Caroli regis, Pisani medio in ponte collocarant, multitudinis concursu in Cęsaris gratiam confringitur, & in Arnũ pręcipitatur. Postero die conueniunt omnium principũ legationes: Liburnum propter maris opportunitatem terra marique oppugnandum decernitur, ne vllus Gallicis classibus receptus in Italia relinquatur. Pisani magno agrestium fabrorumq; coacto numero, paludem Liburnina via maximè impeditam, & insuperabilem, veteribus refectis pontibus consternunt: tormenta aliquot ænea, inspiciente nec probante Cæsare, ad aptiorem formam conflata renouantur: & cuncta deniq; quę res posceret, mira celeritate ac diligentia comparantur. Cæsar in conspectum Liburni portus, qui Veneta classe obsidebatur, trireme deuectus, ex alto oppidi situm, portus littorisq; spatia despectauit: inde Pisas reuersus ad Liburnum oppugnandum copias duxit. Florentini in oppidum duas delectorum militum cohortes: itemq; tormenta omnis generis abundè contulerant: Bettinum Ricasolum legatum supra togæ opinionem virum fortẽ ac strenuũ, præsidio præfecerant. Is ante octogoniam turrẽ Lunensi è marmore decoro artificio parua in insula ædificatam, quæ latè maria, portum, littoraq; tuetur, circumducto aggere communiuerat, refertamq; tormentis Florentinis ciuibus custodiendam attribuerat. arcis atq; oppidi mœnia in longo belli metu refecta, constitutis passim idoneis in propugnaculis maioribus tormentis instruxerat: domosq; ad-

in

uersus omnem inopiæ metum, vino, frumento, pecoreque repleuerat. Erant ad dextram tres aliæ marmorea aliquanto minores lateritiæ turres, quæ mari pariter alluuntur. Eę primum tormentis verberari cœptæ, consilio, & à Cæsarianis militibus, & ab hostibus pariter ridendo, quum longo in spatio emissæ cannonibus pilæ contumacibus muris frustra inciderent: nec patefactæ etiam vel dirutæ turres, vllum omnino momentum ad expugnandum oppidum habituræ viderentur. Veneti nanque & Sfortiani nequaquam bonis artibus bellum gerebant: quoniam de obtinendo Liburno, si caperetur, magna cõtentione in concilio certatum fuerat: quum Ludouicus oppidum portumque sibi tradi vsque ad belli exitum postularet: Venetis id sibi custodiendum iure deberi prædicantibus, quod eorum classe maria tenerentur. Dixerant aliqui mediam sententiam, vt scilicet Cæsaris æquissimi ducis arbitri permitteretur, cuius auspicio bellum gererent. Ea ex ore Ludouici mitti videbantur: qui quum Venetos Pisarum imperio potiri ægerrimè ferret, nimiam eorũ potentiam reformidans, etiam maritimũ oppidum ad inuadendas Pisas opportunum eorũ præsidio occupari nolebat. Veneti verò tametsi occultè ipsorum cupiditatis præsentem inuidiam vitare cuperent, eoq; haud ęgrè descenderent, vt Cæsari traderetur, conditionem periculosi consilij renuebant, quum Cæsarem ex inopia augustalis ærarij, & plerunque ex inconsulta liberalitate alienæ pecuniæ auidum, à Florentinis auro corrumpi posse, vt oppidum sibi emptionis iure de manu traderetur, magnopere dubitarent. Sed dum turres haud obscuro quodam ludo tormentis verberantur, turmæ nauales, quę in terram descenderant, eruptione præsidij ac oppidanorũ ad triremes cum cæde ac trepidatione sunt compulsæ. Postera die Gallica classis in cõspectum se dedit, nauisq; vna cognomento Normanna ante alias pręgrandis, et militariter exornata, secundum nacta ventum, despectis Venetis triremibus, & ingenti naue Ligustica, plenis velis in portum se intulit, et octingentos Vascones mercede conductos exposuit, commeatuq; omnis generis oppidanos repleuit. In ea naue fuere Carolus Vrsinus & Vitellocius, qui regia onusti pecunia transuersis itineribus, Perusiam ad cogendos milites contenderunt. Interim obortæ sunt fœdæ tempestates, adeoque sæuus Aphricus pluuia commixtus inualuit, vt Germani pedites, qui tabernacula secum ferre minimè consuerunt, duritiæ frigoris subacti Pisas refugerent, aliorumque militum tentoria passim sternerentur: quo etiam ventorum turbine, quod portui Liburnio ventus Aphricus maximè est aduersus, triremes vehementer sunt conflictatæ, vnaq; in littus eiecta atque perfracta naufragium fecit: & eo quidem miserabilius, quod enatantibus socijs naualibus, aut vulnere aut fluctibus, effuso ad prędam hoste, erat pereundum. Adurnia quoque oneraria admodum insignis, quum abruptis rudentibus quibus anchoræ distinebantur vim tempestatis sustinere non posset, interijt. Quibus detrimẽtis veluti aduerso omine permotus Cęsar sæpe dictitans se, Dijs atque hominibus infensis, bellum non esse gesturum, copias reduxit: à valida tamen Germanorum manu quæ longius prædatũ ierat, Burgarũ oppidum vi captum, ac occiso Henrico maritimæ regionis regulo, cunctisq; ferè incolis crudeliter interfectis, incensum atque deletum. Nec multo pòst Cæsar diuersis itineribus pręmisso milite Apenninũ Pontremulanis iugis trãsgressus, Ticinũ vbi tum erat Ludouicus peruenit: atq; inde per Larium lacum media hyeme, niuosis admodum alpibus, in Germaniam est reuersus, non vno in loco iratè atque minaciter

citer iurans se non venatoris habitu, vt tum sociorum auxilijs confisus incautè fecisset, sed armati Cæsaris more totis imperij viribus instructum, in Italiam aliquando rediturum. Maximiliano Pisis excedente Germani omnes Sfortianique milites pariter in Cisalpinam Galliam abierunt: ac tum demum Pisæ in Venetorum potestate sunt constitutæ. Nam quum Pisani aduersus vim Florentinorum longè infirmissimas ciuitatis opes esse conspicerent, ac se planè reliquo omni auxilio destitutos intuerentur, arcem veterem, quę ad mare spectat & Stampacis propugnaculum ad paruæ arcis effigiem citra flumen exporrectum, omniaque belli iura Venetis vltrò concesserant: Cascinamque & Verruculanam speculam Venetis præsidijs commiserant, vt liberaliter fidenterq; cuncta concedendo, Venetorum voluntates redimerent, ac maiore eorum studio, amplioribusque præsidijs in tuenda libertate vterentur: aut si Dijs omnino infestis de Repub. foret desperandum, mitioribus certe atque potentiorib. dominis seruirent, postquam extrema supplicia potius pati, quam Florentinorum imperium rursus perferre, publicè decreuissent. Dum hęc in Ethruria geruntur, Alexāder pontifex, vt Vrbis proceres deleret, quos Romanorum pontificum compedes appellabat, vtq; maior inde filijs potentia strueretur, ad oppugnanda Virginij oppida copias misit. Iere cum Francisco Borgia filio principe Candiano Guido Feltrius, Fabritius Columna, Antonellusque Sabellus: primoque aduētu oppida circa Cassiam viam, Insula, Galeria, Campanianum atque Scrofanum facilè occupata: quæ verò ad Sabatinum lacum pertinent, Trebonianum, Anguillaria, & Braccianum ditionis caput veterano Virginij milite tenebantur. Eò enim Liuianus ex fuga se contulerat, vt afflictis familiæ rebus, extremam operam nauaret. Is milites armis, equis, vesteque spoliatos exceperat, singulis equos indomitos ex armentis attribuerat, liberalitateq; Bartholomeæ virilis animi fœminæ, quæ Virginij soror erat, recrearat, & instruxerat, quum ea maritales zonas mundumque omnem muliebrem, ac vestes nuptiales, vt ex ijs saga militibus fierent, alacriter protulisset. Mira quoque Liuiani celeritate Braccianum valido aggere communitum, tormēta vetera coaptata, agrestesque eius tractus fermè omnes euocati armatique: missilis plurimus ignis in ollis testaceis fabrefactus: itemq; trabes onustæ lapidibus in summa pinnarum corona, ad obruendos hostes collocatę. Nanque Liuiano neque ardens studium in gerendis rebus, neque militaris industria vnquam defuerunt. Interim Trebonianum in ora lacus ab hoste conuectis eò tormentis oppugnari cœptum. Liuianus præpositis oppido peritis centurionibus, id egregiè tueri: ab aduersa ripa recentes milites lembis transmittere: spe maioris celerisque subsidij, vbi periculum posceret, oppidanos implere: hostiumque impetum nauigationis beneficio retardare atque frustrari. Quibus rebus quum nulla vi terrestris exercitus occurri posset, Duces à pontifice postulabant, vt ab vrbe myoparonem plaustris ad se deuehi curet: sperare se eo fretos nauigio celeriter & Treboniano & Bracciano esse potituros. Pontifex myoparonem sumptum è Tyberi, cohortis vigilum præfecto, Troiloque Sabello impigro iuueni conuehendum tradit. Id autem ad Liuianum, Vrsinæ factionis hominem studio ac diligentia celeriter defertur. Quare cognita vehementer perturbatur, quum valido nauigij genere res suas profligatas iri videat. Cæterùm à pręsenti animo audax, sed euentu felix consilium capit: cum delecta nanque suorum manu tectus intempestæ noctis tenebris, aduentantibus obuiam progre-

ditur, cæteris oppidum tueri, & sui maximè præsentis speciem præbere iussis. Vix dum pontificij myoparonem ad sextum ab vrbe lapidem conuexerant: quum Liuianus inexpectatus superuenit, magnoque impetu facto, sublatoq; ab omnibus clamore hostes adoritur. Cohors & turma præfecti vigilum assuetæ triumuiris capitalibus infamem præstare operam, terga protinus vertunt. Troilus strenuè dimicans, vulnerato Liuiani manu quo vehebatur equo, in fugam conijcitur: eo pulso cæteri profligantur. Liuianus desertum ab hostibus nauigium incendit, ac omnibus suis incolumibus, negotioque fortiter ac feliciter confecto Braccianum reuertitur. Ea res pontificijs in castris nunciata, secus ac Liuianus putarat, omnium animos plurimum incitauit: quum plerunq; fiat, vt ex dolore contumeliæ, vel ignaui milites ad virtutem accendantur. Itaque frequentibus tormentorum ictibus Treboniani mœnia perrumpuntur. Pontificius subit miles: Vrsini multitudine oppressi cedunt: oppidum capitur atque diripitur. Treboniano capto tormēta ad Braccianum traducuntur. Ibi maiore vi plures dies est repugnatum: nam & ipse Liuianus aderat, & cohortator & propugnator egregius: & viri fortissimi qui factioni Vrsinæ Virginioque duci antea se deuouerant, & loca periculi plena sibi egregia virtute tuenda desumpserant. Sæpe pontificij è propugnaculis ruinisque procidentium murorum deturbati, sæpe eruptione certatum: repulsis fugatisque hostibus singulari eorum cum ignominia tormenta occupata, clauisque confixa: ita vt pontificij duces Vrsinis sæpe è muro irridentibus, eorumque conatus contemptui atque ludibrio haberi viderentur: idq; maiore ipsorum fiducia fiebat, quoniam à Tifernatibus, Perusinis, Tudertibusque ac cæteris Vrsinæ familię clientibus, auxilia propediem sibi ventura sperabant, Carolumque Vrsinum & Vitellocium coactis in vnum copijs ad se maturare cognouerant. Vitellocius enim postquam è Liburno Tifernum venit, quantum equitum ac peditū cogi potuit, celeriter armauit: & phalangem eduxit ex oppidanis delectisque agrestibus & colonis, militari disciplina institutam. Ipse enim & Camillus Paulusque fratres vni huic rei maximè studuerant, vt aduersus finitimorum iniurias, Romanorumque pontificum vim omni tempore sibi metuendam certa atque domestica præsidia compararent, quum pedestri præcipuè opera bella confici pararique victorias cūm recēti maximè Gallorum exemplo, tum antiquorum more, prorsus intelligerent. Erant homines intonsi simplices ipso agresti habitu, aspectuq; propemodum contemnendi: sed certa animi contumacia, corporisque duritie, & fide admodum constanti: multoque ducum amore & parendi obsequio, optimorum militum nomine digni. Eos Germanicæ militiæ more gladijs hastisq; instruxerant: signa sequi tympanorum certis pulsibus, scienter obtemperare, conuertere, dirigereq; aciem, in cocleam decurrere, et denique multa arte hostem ferire, exacteque ordines seruare docuerant. Quodque magno vsui semper fuit, omnibus eorum manipulis miscuerant viros militares superioribus bellis exercitatos ac ingenio maximè valentes, qui multitudinem regerent, & subitis casibus atq; periculis se primos offerrent. Præter hos plæriq; veterani equites aderāt, Perusia, Tuderto, Narnia, atque vrbe Roma euocati: plures ab Atella redierant. multi etiam partium studio, et propter veteres clientelę necessitudines, vt semioppressis opem ferrent, in castra ferebantur. Validam quoq; cataphractorū turmam Ambrosius Landrianus Ioannis Rouerei equitum pręfectus adduxerat. Coniunctis in Orthano agro

no agro omnibus copijs, Vitellocius & Carolus Surianum proficiscuntur. Id Sabini agri oppidum inter Cassiam viam atq; Flaminiam arduo in monte positum est, vbi tum erant Baptista Cardinalis & Iulius Vrsini fratres, qui metu pontificis Vrbe profugerant. Ibi castra ea nocte habita, militesque oppidi copijs abunde recreati, sequenti die vix dum exorto Sole, dum de itinere profectioneque deliberant, pluribus nuncijs affertur, pontificios duces de ipsorum aduentu certiores factos, Bracciani oppugnationem reliquisse, sub Ciminio monte per Capenates iter habere, atque aduentare eo consilio, vt locis à Bracciano maximè remotis æquiore conditione confligant. Vix dum eorum aduētu certius cognito, vel explorato, Vrsini pontificios antecursores densis nemoribus egressos conspiciunt, & ab ijs quoque pari prospectu atque eodem tempore Vrsinorum castra videntur. Vitellocius & Carolus alacriter aciem instruunt, ac expeditam equitum alam in hostes emittunt: concurritur impeditis in locis. Pontificij repentino hostium incursu perturbati, dum ad suos se recipere cupiunt, vt hostes adesse renuncient, in fugam versi, ad tormenta vsq; compelluntur. Erant in prima agminis fronte Antonellus atque Fabritius cum Romano equitatu. Ii cum suorum fuga, tum hostium insolentia permoti, vt erant duces eius ætatis longè omnium manu promptissimi, extemplo concitatis equis prorupere: alijsque subinde subsequentibus turmis, Vrsinorum equitatū multis vulneratis atq; prostratis in fugam coniecere. Erat eo loco sylua admodum rara, sed frequentibus dumetis impedita, quam pontificiæ copiæ iam euaserant: ab ea, planities ad effigiem oblongæ conuallis vtrinq; septa nemoribus, ad Vrsinorum integros ordines extendebatur. Ibi lato spatio magna vi est decertatum: tantoque hostium impetu Vrsinorum primæ turmę sunt repulsæ ac profligatæ, vt debellatum esse iudicantes præ timore latè profugerint, Florabraccijque ante alios Baleoni, equitum insignis præfectus ad Stipicianum vsque suę ditionis oppidum ingenti cursu se proripuerit. In ea perturbatione turmarum Rossetus Tifernas singularis animi vir phalangisque pręfectus, quum extra ordinem equo aduectus procurrisset, & cum eo Franciottus Vrsinus, qui postea Cardinalis fuit, circumuenti captique sunt. Sed quo minus pontificij perturbatis insisterent, & in delendo hoste præsenti fortuna vterentur, locus qui à leua procerioribus virgultis densus aditum impediebat, plurimum retardauit: ac simul Vrbinas & Candianus longius prouectos reuocauere: qui nisi productis ante aciem tormentis, promotoque Germanorum peditatu, quem in postremo agmine reliquerant, cum pedestribus hostium copijs confligere nolebant. Ea res manifestam eorum victoriam interpellauit. Nam Vitellocius suos confirmandi atq; adhortandi spatium nactus, ęquo in loco phalangē constituit: eamque ab latere dextro totius reliqui equitatus subsidio firmauit. At dum Vitellocius cruentum gladium tenens, multoque hostium & ipsius equi in ceruice saucij cruore perfusus, educta cassidis buccula ad Tifernates suos concionatur, & Carolus reductos conglobatosque equites ad demendam ignominiam accendit, pontificij promouent tormenta, quorum pilæ altius fortè collibrantibus magistris emissæ, sine detrimento hostilem aciem præteruolant: tum verò cum tota mole copiarum incumbunt. Landrianus densata suorum ala proruentes egregiè sustinet: Tifernates quoque pedites singulari constantia Germanorum impressionem excipiunt, præliumque magnis clamoribus committitur. Germani iniquo cōgressi loco longioribus Tifernatum lanceis,

quæ Germanicas cubito superabant, facilè confodiuntur: atque in conspectu equitatus ad vnum omnes temporis puncto trucidantur. Ea re conspecta equites timore consternati, fugæ se mandant. Dux ipse hostium Guido Feltrius in depressum callem ex fuga præcipitatus, dum ruina supercollapsi equi opprimeretur, Baptistę Tophio nobili Vrsino equiti se dedit: & ab eo abscisis ephippijs loris vitæ periculo eximitur. Ioannes Petrus etiam Gonzaga ab hoste circumuentus deditionem facit. Vexilla & tormenta cunctaque exercitus impedimenta capiuntur. Mutius Columna accerrimus iuuenis in inguine sagitta vehementer vulneratus euasit. In ea fuga Bernardinum Lunatum Ticinensem Cardinalem, qui in castris legatus erat, adeò vehementer incitasse equum ferunt, vt ex pauore concepto atq; ea insolita iactatione paulò pòst obierit. Vrsini duces ea victoria læti curandis corporibus & diuidendæ prædæ, biduum quietis militi concesserunt. Tertio die promota signa iunctis cum Liuiano copijs, qui in castra ab Bracciano victoriam ducibus gratulatum adcurrerat, oppida paulo antè amissa, præter Anguillariam & Trebonianum sunt recepta. Paulò pòst quum Vitellocius victoriæ moderandum, nec pontifici vlterius insultandum esse iudicaret: & pontifex suscepti temere belli pudore adductus, mitioris animi signa præbuisset, pax est confecta auspicijs Federici Sanseuerini Cardinalis, qui Vrsinam familiam eo tempore singulari patrocinio tuebatur. Septuaginta milia aureorum nummûm ab Vrsinis impensæ nomine pontifici persoluta sunt: cuius summæ maiorem partem Guido Feltrius vt carcere educeretur appendit: cautumque est, vt Vrsini, qui Neapoli in custodia erant, sine pretio dimitterentur: curaretque pontifex, vt Paulus Vitellius à Mantuano libertatem impetraret. Sed quum ad septimum Calendas Februarias ad Surianum esset pugnatum, septimo antè die Virginius in Oui arce, senio mœroreque confectus vita excesserat: vir ætatis suæ summis honoribus militiæ gestis longè clarissimus. Nam supra peritiæ militaris opinionem, quod nequaquam inane nostro seculo censetur, multo etiam splendore liberalis vitæ cultuque familiæ, ac ipsa demum apud factiosos confirmata Romani nominis authoritate, vel æmulos Columnas proceres anteibat: quibus virtutum dotibus supra paternas opes, quæ erant amplissimæ, feliciter accumulatis, felix profectò videri potuit, nisi periniqua, aut certè fatali peruicacia ab æquo & bono importunè abductus, in ipso vindicandæ contumeliæ conatu, in arcta custodia miserrimè concidisset. Luxerunt eum non secus ac optimum parentem, exactæque disciplinæ magistrum pernobiles alumni, cùm ipsi gentiles Vrsini, tum Comites Vitellij, Anguilarij, & Baleones, qui ex eius domo tanquam illustri schola prodeuntes, præclari demum bello duces euasere. Nec multo pòst Iordanes filius & Paulus Vrsinus à rege dimissi sunt, quòd odio ac inuidiæ vanius Virginij morte satisfactum esse videretur: concessumque filio patris cadauer, quod apud Cære Vetus totius familiæ concursu, & magna clientum veteranorumque militum frequentia, celebratis exequijs, tumulatum est.

FINIS QVARTI LIBRI.

PRIMÆ huius decadis postremi sex libri clade Vrbis perierunt, quos tamē author ex schedijs exemplaribus sua fretus memoria (modò vita suppetat) restitui posse non desperat. Errera nanque Cordubensis, & Antonius Gamboa Cantaber cohortium præfecti, quum in templo diuæ Mariæ ad Mineruam excruciatis ædituis, omnes latebras explorassent, ferratam arcam inuenerunt, in quam author elaborati argenti pondo centum & historiarum codices condiderat. Sed Gamboa argento contentus libros tanquam inutilem prædam abiecit. Errera verò non insulso ingenio partem eorum collegit, eos scilicet qui in membranis scripti erant, & purpureo contecti corio, papyraceos autem contempsit, eo euentu, vt dissipati in fœdos vsus omnino perierint. Collectos autem ad authorem inde tulit, vt præmium acciperet: idq; munus pontifex authoris lachrymis exoratus sacerdotio rependit, quod Errera, Hispano sacerdote defuncto, apud patrios Lares magnopere expetebat.

HORVM SEX LIBRORVM, QVI CLADE VRBIS PERIERVNT, AVTHOR EPITOMATA

apposuit, vt legentes interruptæ historiæ desiderium lenius ferant, supplereq; volentes, ab his rerum seriem perdiscant.

QVINTO itaque libro, narratur bellum inter Columnios & Vrsinos Romanos proceres ortum. Pugnatur ad Monticellum Crustumini agri ab vtraque factione. vincentibus Columnijs, Carolus Vrsinus capitur, moxque ciuili humanitate, pace facta dimittitur, quòd Alexandri pontificis astuta consilia in vtriusq; factionis perniciem versa deprehendissent. Interim Carolus rex Galliæ, quum è ludo paruæ sphęræ in cubiculum alienum fessus se reciperet, apoplexia correptus, moritur, eique succedit Ludouicus Aurelianus, vir apprimè bellicosus. Florentini factionibus inter se fluctuantes, Hieronymum Sauonarolam cucullatum, de pontificis potestate malè sentientem, & humanis rebus sese ambitiosius, quàm sacratum virum deceret, immiscentem, sed indignum Christianæ doctrinæ nomine, adeò atroci supplicio in foro comburunt. Veneti qui antea hortatu Ludouici Sfortiæ Pisanos aduersus Florentinorum vim defendendos susceperant, quòd magis ac magis præsidia augerent, & Pisani eorum nouo imperio lętarentur, cum magna inuidia in suspicionē occupandæ eius vrbis venerunt. Quibus de causis Ludouicus Sfortia, ne Veneti immodica affectātes imperia, ea opportunissima Etrusco in mari vrbe potirentur, ab eorū amicitia discedit, Florentinisq; adhęrens trāsmissis auxilijs Venetorū duces cum magnis copijs Apenninū transcendere maturātes, vt summis iugis arceantur, operam dat. Nam Paulus Vitellius Florentinorū dux, post illata Pisanis Venetisq; pręsidijs aliquot detrimēta, è Pisano agro reuocatus, ad tutandas Casentinatis saltus summitates, ad pagū diui Stephani peruenerat, multisq; pręlijs factis Guidonem Feltriū, Liuianū, Astoremq; Baleonū Venetos duces singulari virtute profligarat, atq; deiecerat, vsq; adeo graui cū dolore ab ea irrita spe Veneti sena

tus, vt implacabile odium aduersus Sfortiam conceperit, & cum nouo Galliæ rege, Alexandroque pontifice, ad conturbandum totius Italiæ statum coniurarit, diuisis inter se totius ferè Italiæ vrbibus. Ex ea diuisione Mediolani principatus non obscuro iure hæreditatis Ludouico quærebatur. Is Cremonam Venetis eius belli socijs in præmium societatis & fœderis concedebat. Cæsari Borgiæ Alexandri pontificis filio, qui se à sacra purpura abdicarat, interfectóque Candiano fratre magnum imperium affectabat, Togatæ Galliæ & Vmbriæ reguli concedebantur: ascitusque in id fœdus Ferdinandus Hispaniæ rex cum Gallo clàm Apuliæ regnum fuerat partitus. Quibus consilijs ingens mox bellum exortum est. Nam Florentini recuperandæ Pisanæ vrbis auiditate, in id fœdus consensere, ea cõditione, vt Gallorũ auxilijs freti, Pisanos subigerent.

SEXTO libro narrantur res gestæ eius anni qui secularem ab Alexandro conditum antecessit. Ludouicus Sfortia cognito rerum suarum periculo, quòd aduersum se tot principes coniurassent, litem de imperio Mediolanensi per conditiones annui tributi cum Gallo componere, deprecarique iniuriam à Venetis conatus, postquam omnia frustra tentarentur, ad Baiazetem Turcarum imperatorem confugit: per legatos quorsum hæ coniurationes tenderent demonstrat, atque auxilium petit. Barbarus occasionem intelligit, & terra marique in Venetos arma parat. Veneti ingentem classem Grimano præfecto Ionio in mari Turcarum classi opponunt. Sed Grimanus malè explicata classe, & trierarchis nequaquam præsenti animo pugnam ineuntibus, ad Protum insulam inter Sporadas, turpem in fugam conijcitur, quum explorata victoria penè esset in manibus, nisi trierarchi cessauissent, Albano Armerio, & Andrea Lauredano, qui vni omnium impigrè pugnam inierant, miserabili incendio absumptis: quum in ingentem nauem Baracchi Smirnei prædonis, cum duabus vtrinque celocibus vehementer inuecti, post iniectas harpagonum ferreas manus Barbari desperata salute, vltro repentinum incendium excitassent, quo victi victoresque concremati sunt. Post rem malè gestam, Grimanus ad Sphragiæ insulæ portum, cui Sapientiæ nomen est, se contulit. Dauthes autem Turcicæ præfectus classis, desertis & amissis aliquot triremibus, in Naupacteum sinum abscessit, Naupactumque segniter defendente Veneto, in potestatem redegit. Nec multò pòst Grimanus propter rem malè gestam reuocatus Venetias, in compedibus causam dixit, damnatusque est, & relegatus in Ossarum Absyrtidum insulam, inuidioso nimisque seuero Senatus iudicio, quòd nihil Dominici cardinalis pro sene patre deprecantis, sacratisque manibus subleuantis paternos compedes, conspectus, & purpura, aut preces valuissent: quando etiam oborta in Senatu misericordia, multis honestæ lachrymæ manarent, vel ob id præsertim, quòd in trierarchos quosdam nobiles minus imperio parentes non animaduertendo, pro priuata eius clementia, publicæ seueritatis pœnam subijsset. Exitu quoque eius æstatis Scanderbessa Illyrici præfectus, cum duodecim milibus equitum, per Aquileiensem agrum in Euganeos, altissimis fluminibus superatis, populabundus penetrauit: captoque magno hominum numero, quod nemo armatus obsisteret, & trucidatis immaniter senibus, in Tiliauenti amnis ripa, vnde venerat, graui ex incendijs & cæde luctu in his regionibus relicto, reuersus est, postquam se seram Ludouico Sfortiæ opem attulisse didicit.

SEPTI-

EPTIMVS liber, eiusdem anni per autumnũ res gestas refert. Narratur bellum ortum inter Heluetios & Germanos Rheno propinquos. Hi vallis Agnedinę incolas, qui inter Rhętos (Grisoni hodie vocantur) incursione facta ferro atque igne populati fuerant: quibus opem implorantibus, Heluetij vetusto fœdere coniuncti non defuerunt, conflixereq; cum Germanis ad Suarzualdum, qui locus combusti nemoris nomen sonat. Eo prælio Heynauolebanus Heluetiorum dux peritissimus, ordines partiendo promouendoque, ita hostium aciem perfregit, vt celebri victoria sit potitus. Sed quum ante alios pulsum loco hostem acrius vrgeret, iam planè victor, plumbea pila caput ictus occubuit. Sub id quoq; tempus Paulus Vitellius Florentini dux exercitus tormentis admotis magno apparatu, sed infelici conatu Pisas oppugnauit. Quum enim Stampacis propugnaculum, quod in meridiem vertitur, deiectis atq; interfectis defensoribus occupasset, atque inde in vrbem irrupturus esse videretur, Pisani ab interiore area in eam partem ingens tormentum, quod Bubalus ab incredibili violentia vocabatur, obuerterunt. Tanta verò pilarum eius vis extitit, vt omnia munimenta à Vitellio obiecta desijceret, neminemque propugnatorem introrsus consistere sine certa pernicie pateretur. Itaq; propugnatoribus Stampace denudato, Vitelliani pedem retulerunt, sic vt spe ferè captæ vrbis Paulus deijceretur, et autumnus grauis exercitum inuecto pestilenti morbo mirum in modum vastaret. At Vitellium post tãta res paulo antè prosperè gestas, quòd nouissimo conatui Fortuna non arrisisset, inuidia inuasit, prębuitq; causam accusationi Ranucio Martiano perpetuo hosti suo atq; obtrectatori, vt apud Florentinos facilè suspicaces, nõ vi, sed dolo cessisse, nec potiri Pisis voluisse crederetur, ꝙ Ludouici Sfortię literis obtẽperare potius, quàm Reipub. commodo, extremũ capiendę vrbis periculum facere voluisset. Itaq; ea oneratus calumnia, nihil tale timẽs Cascina in oppido à legatis Florẽtinis capitur, Vitellocio fratre per tumultum elabente. Perductus autẽ Florentiam exquisitissimis tormentis subditur, nec quicq̃ quo nominis fama maculari posset, ab insonte atq; fortissimo viro elici potuit, quũ tantùm se à fortuna sua miserè deseri, & ingratè plecti quereretur. Sed Ranuccianę factionis Octouiri, quę iure damnare nõ poterãt, impotentib. suffragijs, ne iniurię vltor euaderet, capitali supplicio damnarunt. Per eosdem dies Galli in Italiam trãscedunt, ac Obignino & Triuultio ducib. Aratium & Annoniũ Sfortiani imperij arces expugnant: atq; inde ad Alexandriã deferuntur, magnaq; vi tormentorũ murũ quatiunt. Sfortianis copijs pręerat Galeacius Sãseuerinus. Is, vti postea dicebat, falsis Calatini germani fratris literis, quasi id iuberet Sfortia, pręsidio excedere, & Mediolanũ reuerti iussus, magnã partẽ exercitus interclusum Pado, Gallis diripiendã prębuit, turpiterq; aufugiens vrbẽ hosti occupandã reliquit. At Sfortia, ad profligati exercitus, amissęq; Alexandrię nunciũ perculsus, quũ fortè Simon Horrigonius Insuber, homo facinorosus, Antonium Landrianũ ærarij præfectũ trucidasset, ab eaq; cæde expediendę pecunię facultas conturbata videretur, animũ despondit, Comumq; profectus cũ Ascanio cardinale fratre & liberis, in Germaniã ad Maximilianum Cęsarẽ confugit. Nec multò post ex eius victoriæ lætissimo nuncio, Ludouicus rex Mediolanũ venit, cui cunctæ Sfortiani imperij vrbes cum Genua deditionẽ fecerunt. Cremona autẽ ex cõditione fœderis Veneto cessit. Arcem verò Mediolanẽsem longè omniũ munitissimam atq; pulcherrimã, Bernardinus Curtius insigni auaritia atq; perfidia vir, qui Sfortię alumnus fuerat,

Gallis prodidit. Per id tempus Cæsar Borgia, Heluetijs mercede conductis, adiunctoq; sibi Gallico equitatu, cui Alegria pręerat, Catharinã Sfortiã Forocornelij & Foroliuij vrbibus expulit, dedentemq; se demum, captiuam Romã duxit. Quum verò Fauetiæ, Arimino, atq; Pisauro imperij auidus immineret, Sfortia post quintum exilij mensem, quòd tædio Gallorum ab Insubribus accerseretur, cum manu Heluetiorum Mediolanum est reuersus. Verùm intra paucos dies post Nouariam tormentis receptam, nouus Gallorum exercitus duce Tramulio cum veteribus Ligninij & Triuultij copijs coniunctus, eum magnopere conterruit, ob id maximè quòd magnus Heluetiorum numerus Gallicis in castris militaret, misceretq; facilè sermones cum consanguineis suis, qui apud se stipendia merebant. Ludouicum quoque Valdreium virum Sequanum, qui trecẽtos galeatos equites adduxerat, à Gallis ei notis ducibus sollicitari ad defectionem didicerat. In eo graui metu Sfortia certa tributi pactione cum Lignino, vt se periculo eriperet, transigere conatus est: sed eius consilia Fortuna iam pridem infesta penitus elusit. Nam Heluetij vtriusque partis Gallica pecunia corrupti, cum habitu Heluetij militis inter phalangis ordines prodeuntem, Gallis ducibus tradiderunt, pręcipuis tantę perfidiæ authorib. ducibus duobus. Sfortiam in Galliam perductũ, Ludouicus rex nullã humanitatis & clemẽtię laudem quærens, in prędurum carcerem sine scribendi solatio coniecit. Eandem fortunam tulit Ascanius cardinalis in Placentino agro, dum effugeret, à Conrado Lando Venetis equitibus proditus. Hunc postea Venetijs diu custoditum, deposcenti regi Senatus tradidit, vt in Gallia seruaretur.

OCTAVVS liber Baiazetis Turcarum Imperatoris in Gręciam aduentum continet. Is anno seculari cum centum quinquaginta armatorum milibus ab Isthmo Pelloponnesum ingressus, trinis castris ad Metonem positis, turrem portæ imminentem maioribus Tormentis est demolitus, murumque tribus in locis aperuit. Sed post varia certamina vtrinque acerrimè depugnata, Ianizari pedites à sanctæ Mauræ porta in vrbem perruperunt, quum fortè miserabili casu Metonenses conspectis quinq; triremibus Venetis, quæ arma, milites, & commeatum obsessis afferebant, vt appulsos exciperent, ad mare desertis stationibus descendissent. Itaque Barbari potiti lato aditu, editaque magna cæde, Gręcos simul & Venetos milites obtruncant: cohortemque dudum expositam, et à portu intrantem concidunt. In ea strage Antonius Fabrius, & Bardella præsidij pręfecti trucidantur, Andręque Falconi Metonensium Episcopo, qui in sacra veste hortabundus prodierat, mitratum caput barbari gladio detruncant: neque cuiquam armato vel inermi Turca miles pepercit, nisi quem aut ętas aut decora forma conseruauit. Captiui longis nexi restibus supra mille perducti ad prætorium, in conspectu imperatoris trucidati sunt. Custodiæ tamen iniectis cathenis traduntur Gabriel prætor, & Balastrus quęstor cum Aurelio scriba: atque item Sebastianus è monte Silice, qui veteri præsidio præfuerat. Inde Baiazetes Coroneos Metonensium casu perterritos in deditionem accepit. Crisseum quoque à Cherseoglebassa Baiazetis genero, tormentis est expugnatum. Tentauit & frustra Nauplium Helibassa: & Pylus olim Nestoris sedes, hodie Nauarrinum Iunco portui impositum, metu exterrito arcis custode, Barbaris est deditus. Quibus rebus gestis Baiazetes terra & mari planè victor,

ctor, quod Veneta classis nusquam congredi ausa certamen detrectasset, Bizātium est reuersus. Nec multo post à Consaluo, cui propter singularem virtutū consensus militum Magni cognomen dedit, coniuncto sibi Pisaurio Venetæ classis præfecto, Cephalænia post longos difficilesque labores expugnata est, quum Turcæ fermè omnes in vestigio stationis cum Gisdare pręfecto non inulti cæcidissent. Pisaurus quoque, quum multa Turcis detrimenta agilitate triremium suarum intulisset, sanctæ Mauræ oppidum, ad Leucadem Neritho in insula fortiter expugnauit, Turcarum equitibus per vada reciprocantis Euripi ab Ætolico littore obsessis, opem ferre frustra conantibus. Sed nequaquam pari fortuna Gallica classis, quæ subsidio missa in Græciā peruenerat, mari rem gessit. Nam Rauastenius pręfectus ad Lesbum insulam delatus, Mitylenasque tormentis oppugnare adortus, Turca se impigrè defendente, ita incœpto abscessit, vt sæuiente tempestate, classis eius disiecta sit, ipseq; post multa pericula ac naufragia ad Tarentum euaserit. Galliæ atque Hispaniæ reges ex composito Federicum Aragonium adoriuntur: Magnus Consaluus tecto consilio, simulataque amicitia Brutijs & Apulis imminet. Namursius Gallorum dux, adiuncto sibi Cæsare Borgia per Campaniam delatus, Capuam vrbem oppugnat, atque inter conditiones dedentium se ducum hostiliter irrumpit: direptisque Campanis, & Aragonijs militibus malè mulctatis, Fabricius Columna & Ranucius Martianus capiuntur. Hunc vulneratum Vitellocius, vt Pauli fratris manibus parentaret, veneno plagæ indito tollendum curauit. Illum Iordanes Vrsinus è manibus Gallorum liberaliter præbito auro redemit. Federicus exutus copijs et consilij inops, quum antea à Consaluo opem frustra implorasset, relicto regno deditisque arcibus, ad Ludouicum regem verum hostem nauigare, quàm ad Hispanum consanguineum, à quo se iniquissimè atque ingratissimè proditum querebatur, confugere maluit. Itaque Consaluus sine vulnere Brutios & Apulos in ditionem Ferdinandi regis redegit: eoque euentu Ferdinandū Federici filium Tarenti obsedit, vt quum adolescens certa libertatis conditione inexpugnabilem vrbem dederet, contra iusiurandi religionem caperetur, vt vnicus Neapolitani regni hæres in Hispania seruaretur. Nec diu post Hispani & Galli ex propinquis præsidijs de finium diuisione disputantes, ad arma acerrimumque bellum descenderunt: quo exorto, Gallis paratioribus, Consaluus in Barolum compellitur. Eo obsesso noua auxilia, cùm ab Hispanis, tum è Germania per Hadriaticum Consaluo superuenerunt. Quibus fretus cum hoste ad Gerionem in Apulia prosperè conflixit, interfecto in acie Namursio duce. Pari etiam fortuna in Brutijs Vgo Cardonius Obigninum Gallorum ducem ad Semenariā debellauit, quum ab eo paulo antè apud Gioiam Brutij agri, acie fuisset profligatus: geminataque eo modo Hispanorum victoria, Galli vix retenta Caieta, Neapolitano regno depulsi sunt. Sub id tempus Cæsar Borgia, qui quatuor Varanios proceres antiquissimæ stirpis Camertes necarat, vt eorum imperio & opibus potiretur: Guidonem Feltrium Vrbino, Pandulphum Malatestam Arimino depulerat, Astoremq; Manfredum expugnata Fauentia sub fide deditum strangularat: sanguinarias manus Vrsinę factionis atq; familię proceribus admouit. Primò Vitellocium ab insigni virtute inuisum, & Liberottū Firmanū, moxq; Paulum Vrsinū Latini cardinalis filium, & Frāciscum Vrsinū Grauinę regulum in Vmbria tetro supplicio sustulit: eodemq; die ab Alexandro pōtifice ad constitutū tempus Baptista

Vrsinus cardinalis in mole Hadriani cantaridum veneno sublatus est. Sed Italicæ nobilitatis stirpes excindenti, affectantique regnum Italiæ, non diu Fortuna arrisit: quum cœnaret enim Vaticana in villa inuitatus à patre pontifice venenum bibit, quod conuiuis quibusdam senatoribus ditissimis paratum erat, fallente lagenas incautè à poculis ministro. Sed Alexandro vim veneni nō ferente, ipse Cæsar paterno funeri miseriæque suæ interfuit. Nam Iulius Alexandro suffectus, eum exutum exercitu in arce sub custodia tenuit, quoad missis tesseris arx Ostiensis redderetur. Fide demum à Consaluo accepta, Neapolim nauigauit, vbi dum compararet copias, & nouas res moliturus videretur, captus est, et in Hispania custodiēdus ad Setabā transmissus. Alexandro mortuo atque item Pio tertio, qui paucissimis diebus regnauit, nec adhuc per comitia Iulio creato, nouus Gallorum exercitus Romā intrauit, Tramulio, & Francisco Gonzaga Mantuano principe ducibus. Ii Appia atque Latina via bipartitò regnum ingressi, nulla memorabili re gesta, totam ferè hyemem in Aquinate, & Fregellano agro consumpserunt: mirificè eis resistente Consaluo, qui Lyrim amnem ponte transgredi ausos, fortissimè reppulit: castraque demum eorum adortus, quum noctu superioribus vadis copias omnes traduxisset, in fœdam fugam per Formianum littus cum multa cæde coniecit. Quo aduerso rerum successu, Galli duces animis fracti Caietam dediderunt, ea conditione, vt sua classe vecti, inermes in Galliam redirent.

IBRO nono Iulius pontifex, Ioannem Bentiuolum ab inueterata tyrannide, cœtuque & audacia filiorum præpotentem Bononia expellit, ope Gallorum adiutus, qui ad portas exercitum admouerant. Bentiuolus septuagenarius senex, animum despondens, quum ferociam imminentis Pontificis magnopere timeret, ad castra Gallorum confugit, nullo in suprema rerum difficultate, aut virtutis, aut industriæ conatu edito: sic vt postea apud Mediolanum in exilio perierit. Domus eius incomparabilis structuræ, quam media in vrbe ædificarat, vt abominandi dominatus memoria tolleretur, concursu populi à fundamentis euersa est. Sub id tempus Philippus Maximiliani Cæsaris filius Belgarum princeps in Hispaniam nauigauit, vt Isabellæ socrus dotale regnum adiret. Receptus est ab Hispaniæ proceribus vsque adeò studiosè, vt Ferdinādum regem socerum desererent: cui tanquam seni & parum liberali facilè omnes florentem ætate & splendore vitæ nouum regem anteponabant. Ferdinandus suorum leuitatem perfidiæ proximam detestatus, Neapolim nauigauit. Nec multo post Philippus ab intemperie noui cæli, cui Belgicæ epulę minimè congruebant, oborta febre surreptus est. Eius mortem luridus cometes portendit, qui per aliquot dies ad occiduam plagam arserat. Exinde Ferdinandus Neapoli rebus compositis, & Magno Consaluo propter affectati regni suspicionem abducto, ad sua regna rediens, collocutus est cum Ludouico Galliæ rege apud Sauonam, de inuadendisque Venetis consilium ab vtroque initum est. Tum enim Ludouicus Genuenses armis subegerat, quum pulsa nobilitate statum popularem induxissent, resistereque ausi è culminibus montium deiecti, victique ad Gallicum imperium impetrata venia rediissent. Paulus Nouius vir plebeius, qui ad summum honorem fauore plebis erepserat, inauspicati principatus pœnas capite persoluit. Secutum est demum bellum, quod Germani authore Cæ-

re Cęsare cum Venetis gesserunt, partim à Carnicis alpibus, partim ad Tridentinas fauces. Hinc ad Petram castellum Pitilianus & Triuultius cum Gallicis copijs, Hispanorumque cohortibus, Germanos facilè represserunt. Ad Cadurium verò oppidum alteram Germanorum manum per niuosa Carnorum iuga Liuianus ita cæcidit, vt ab eo cruento prælio aliquot oppida Germanicæ ditionis, & in his Tergestum vrbem vi expugnata, Veneto imperio adiecerit. Qua affectus iniuria Cæsar, concitante Iulio pontifice cum cæteris Europę regibus coniurauit aduersus Venetos: eaque coniuratione Italia supremam propè adijt cladem. Veneti enim immoderata affecti cupiditate, peramplum, obidque inuidiosum ex aliorum ruina imperium condiderant: fremente pontifice, quòd Ariminum, atque Fauentia vrbes, pontificio imperio ereptæ, ex æquo & bono sæpius repetitæ minimè redderentur. Non ferebat Gallus Cremonam ditioni suæ detractam, & Hispanus rex nequaquam sibi integrè partũ Neapolitanum regnum existimabat, quum maritimæ Apulorum vrbes oppignoratæ iam pridem ab Aragonijs, Sypontus, Tranium Monopolis, Brundusium & Hydruntum Venetis præsidijs tenerentur. Coiuere legati principũ ad vrbem Cameracum in Belgis, decretumque est communibus viribus in Venetos bellum, tanto silentio, vt quum eius suscepti consilij suspiciones emanarent, Venetijs nequaquam maturè crederetur. Eo modo Ludouicus in Italiam cum ingentibus copijs transgressus, ad Abduam Venetos castra conferre, atque aciem tentare ausos cum magna cæde profligat, capto Liuiano. Secundum eam victoriam intra paucissimos dies, non modò sua quæ repetebat, Bergogum, Cremonam, Cremam & Brixiam sine vulnere recepit, sed eodem terrore Veronam, Vicentiam, atque Patauium Cæsari capienda præbuit, quòd deleto exercitu cum paucis Pitilianus, desperatis rebus ad Mestrium extremũ continentis oppidum refugisset. Pari quoque cursu Iulius non Ariminum modò atque Fauentiam, sed Ceruiam & Rhauennam recepit: vltroque Senatus Venetus Apuliæ vrbes Hispano regi dedendas curauit: sic vt tanta modò Veneti imperij fortuna Italis hominibus planè miserabilis, externis verò ridenda videretur, quando vni omnium Turcæ pacis paulo antè confectæ memores, non modò fidem seruarint, verùm auxilia in id bellum amicè studioseque obtulerint: sed barbaro regi, quòd fidem pacemque egregiè tueretur, gratias egit, quum huiusmodi auxilijs nequaquam è Republica vtendum esse censuisset. Nauarrus ex gregario milite, commendatione virtutis dux factus, quum antea auspicijs Ximenis archiepiscopi Toletani classem sua pecunia adornantis, Oranum Mauritaniæ emporium in magno portu occupasset, Buziam demũ in Numidia vrbem Mahometanorum gymnasio claram cepit, atque diripuit: emensoque inde Africę littore Tripolim inter duas Syrtes, terra mariq; admotis copijs expugnauit. Sed reuectus ad Mœnicem insulam, quum Girapolim adoriretur, insigne accepit detrimentum. Ingruentibus enim Barbaris, Hispani milites per loca aquæ indiga, torrente Sole sitim perpessi, ordines seruare nequiuerunt, versiq; in fugam, dum ad nauigia quę in alto erant, deficientibus scaphis enatare properarent, ab hoste cædebantur. In eo tumultu Garzias Toletanus illustris iuuenis fortiter repugnans est interfectus.

ECIMO libro, Andreas Grittus Venetus legatus Patauium, segniter tuentibus eam vrbem Cæsarianis, recepit, Leonardo Dressano nõ diu tuente arcem. Is quòd esset Vicentinus ciuis, in baratrum teterrimi carceris Venetijs est deiectus. Quatuor verò è patritijs Patauinis, qui stultè perfidioseq́ue Venetis se auersos ostenderant, in foro Veneto latronum more strangulati sunt. Maximilianus Cæsar, suorum incuria amissam vrbem vt reciperet coacto validissimo exercitu è Germania descendit, ad quem Gallorum & Hispanorum Pontificiorumq́ue militum auxilia accesserunt. Sed latè prostratis muris oppugnatio eum habuit euẽtum, vt Pitilianus constantissimus dux, vrbem insigni cum laude defenderit, irritoq́ue incœpto Cæsar in Germaniam redierit. Post seruatum egregiè Patauium, Veneti contra Alfonsum Ferrariæ principem, aduerso Pado, classem viginti triremium miserunt. Eam Ferrarienses post varia accepta incommoda, authore Hippolyto Atestino cardinale, tormentis sub aggere constitutis ita perfregerunt & demerserunt, vt vix Angelus Trisanus classis præfectus effugerit. Senatus Venetus graui salubriq́ue suscepto consilio, veniam pacemq́ue à Iulio pontifice per legatos supplex petijt, facileq́ue impetrauit, quum ille generoso spiritu publicum Italiæ corruentis decus, discrimenq́; prospiceret. Magno siquidem ei pudori erat, sacrorum principis personam sustinenti, subiectis non parcere, quando ipse feruidiore ira concitatus, nobilissimæ Reipublicę excidium parasse diceretur. Id factum nouarum cladium initium fuit. Nam Iulius Venetos defendens, Alfonso Ferrariensi bellum intulit. Hunc Ludouicus Rex quum tuendum susciperet, Pontificis hostis effectus est. Cuius controuersiæ is extitit finis, vt Gallus per Triuultium ducem, profligato pontificio exercitu, cui Feltrius prǽerat, Bononiam reductis Bentiuolis, põtifici eriperet. Ea vis Pontificio nomini illata, deprecante iniuriam Iulio, atque opem implorante, vniuersos prope Europæ Reges aduersus Gallos ita concitauit, vt Africanæ legiones à Ferdinando rege, quæ pontifici opem ferrent, in Italiam mitterentur: Heluetijq́ue pontificem contra Gallos tuendum susciperent. Gallus suis subnixus viribus, sacra anathematis tela contemnens, vt omnẽ Pontificis authoritatem conuelleret, Concilium Pisis indixit, concedentibus primò Florentinis, & mox Gallica præsidia respuentibus, sic vt sacerdotes à Iulio transfugæ Pisis exacti, Mediolanum confugerent, atque ibi Concilium celebrarent. Interim Gasto Foisseius sorore Ludouici regis genitus, copijs præficitur. Is semel atque iterum Heluetios infesta populatione in agrum Insubrum descendentes repressit. Bononiensibus raptato per lutulenta itinera valido exercitu, opem tulit, quum Hispanorum et Pontificiorum mœnia quatientium vim ægrè sustineret Alegria Gallici præsidij præfectus. Eius aduentu non planè maturè cognito, Nauarrus atque Cardonius tormenta retraxerunt, & se per Æmiliam viam receperunt, ne ante portas bellicosę ciuitatis cum Gallis prælio congredi cogerentur. Gasto liberata Bononia, incredibili celeritate aduersus Venetos traiecto Pado conuolauit, qui Brixiam proditione receperant, arce adhuc Gallico præsidio retenta: ad quam expugnandam, quum Paulus Baleonus à Senatu mitteretur, in itinere Gastoni fit obuius ad turrem Magnanini, quæ est prope Athesim, statimq́ue improuisa vtrinque exorta est pugna, qua Baleonus viribus impar, profligato exercitu suo, quum Athesim tranasset, ex fuga vix seruatus est. Ea bene re gesta, Gasto vbi Brixiam peruenit, per arcem

ingenti cęde edita, vrbem recuperauit, capto Gritto. De Aloisio autem Aduocato, qui defectionis author fuerat, supplicium in foro, ipso spectante desumptum est. Direpta miserabilem in modum, & cadaueribus repleta Brixia, Gasto vnde venerat rediens, superato rursus Pado, pugnæ auidus, ad oppugnandam Rhauennam delatus est, ratus vti euenit, Cardonium atque Nauarrum obsessæ vrbi ad non dubiam conserendæ pugnæ occasionem, opem allaturos. Sed oppugnantem triduo fortissime sustinuerunt M. Antonius Columna, & Petrus Castrius. In ea oppugnatione Gasto, Spinæū tormentorū magistrum, & Cetellionem e Colinga familia, ducem clarissimū tormentis ictos amisit. Quum vero hostes aduentare cognosceret, castra mouit, transgressusque Vitim amnem, quę hodie Aquadussa appellabatur, cum hoste conflixit. Eo prælio longe omnium cruentissimo, tormentis vtrinque acies prosternentibus res gesta est, sed maiore Hispanorū incommodo, quum Alfonsus Atestinus, qui primā aciem ductabat, capto opportuno circuitu, tormenta sua in latera hostiū direxisset, non paucis etiam e numero suorū interfectis. Verum Gasto ingenti potitus victoria, quum recipientes se per aggerem Hispanorū legionem intemperanter persequeretur, immoderatę virtutis iuuenis a globo hostium circumuentus, atq; interfectus est. Galli prope pari affecti clade, campo atq; hostium castris potiti sunt: atq; inde Rhauennates se dedentes, contra fidem, violatis etiam templis, magna clade affecerunt. Eo prælio captus est Ioannes Medices Cardinalis Pontificis legatus, & cum eo Nauarrus. Supra vero quadraginta maiorum minorumque ducum cadauera reperta sunt. Secundum autem famam prælij Rhauennatis, Heluetij a Iulio infracti animi Pontifice in auxilium exciti, per Tridentinas alpes intra paucissimos dies in Veronensem agrum descenderunt: repulsoque ab Athesi Gallorum exercitu, cui Palicia præerat, retrocedentes, nec congredi ausos, Gallos Ticino in vrbe obsederunt. Nec multo post quum Baleonus cum iusto exercitu tormentorumque apparatu Heluetijs se coniunxisset, Galli Ticino eiecti, compulsique in fugam vltra Alpes redierunt: atque ita Iulius liberatæ a Gallis Italiæ titulum prætulit, egregieque vltus est Florentinos, qui authore Soderino ipsorum dictatore, cōcilio sedem dedissent: reduxitque in patriam Ioannem Medicem Cardinalem, qui magno casu e Gallorum manibus elapsus, cum reliquijs Hispanorum in Etruriam peruenerat. Sed Iulius septuagenarius senex vel felix ea victoria, lethiferum concepit morbum: Romæque fato functus est. Successit autem ei Ioannes Medices, in comitio iuniorum suffragijs subleuatus: qui Leo, mutato de more eius nomine, Decimus appellatus est.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS.

LIBER XI.

LEONE Decimo pontificatum ineunte, quum is ad tertium Idus Aprilis thiaram sacri imperij more maiorum accepisset, vt dies quo ad Rhauennam captus fuerat, circumagente se anno, infaustus tanti spectaculi celebritate ex atro in candidum verteretur, ex Rufi legati literis cognitum est, Ferdinandum regem occultas cum Ludouico inducias pepigisse. Ea re Britanniæ regem grauissimè commoueri, quòd se deceptum à socero quereretur, cuius hortatu Dorsetium cum valida classe ad inuadendam Aquitaniæ oram transmisisset. Enimuerò Ferdinandus cunctas belli rationes fœderumque iura, vel cum pudenda mutatæ fidei labe, & graui sociorum iniuria, ad commodum suum referre erat solitus. Nam postquam Ioannem Cantabriæ regno expulsum, Gallicisque armis id repetere conantem Albanij virtute repulerat, noui regni gentem Alibretis antiquis regibus deditam, induciarum spatio confirmandam existimabat, ratus vtique opportuni eius regni accessionem multo potiorem vtilioremque defensione Cisalpinę Galliæ, cuius auiditate Ludouicus inde pulsus vsque adeò ardere videretur, vt Ioannem ex antiqua Gallorum amicitia, recentique eius societate regno eiectum, atque ob id apud se exulem, tota spe recuperandi regni deijcere non puderet. Ex horum enim longè maximorum nostræ tempestatis regum ingenijs, & tum liquidò, & multùm anteà præclarè compertum est, nihil omnino sanctum & inuiolabile, vel in ritè conceptis sancitisq; fœderibus reperiri, quod in proferendis imperijs augendisq; opibus, apud eos nihil ad illustris famę decus interesset, dolone & nusquam sine fallacijs, an fide integra veraq; virtute niterentur. Itaque Ferdinando, quòd de inducijs occultè transactum erat, egregiè dissimulante, et Gallis arma parantibus, Moronus Maximiliani Sfortiæ Legatus à Leone supplex maturam opē implorat: Placentiam, Parmamque vrbes, si Sfortia deseratur, ad Gallos redituras docet: Venetos porrò aduentanti Gallo minimè defuturos demonstrat, quòd per summam iniuriam Brixia exclusi, ex nouo fœdere Cremonam repetant: & Veronam quoque Gallicis freti auxilijs se recuperaturos sperent. Proinde maturè cauendum esse, ne consilia Iulij fortissimi pontificis, non sine diuino numine ad Italiæ libertatem explicata, totque partis victorijs egregiè confirmata, cum dira rerum omnium conturbatione subuertantur. Ipsum autem sociorum omnium esse vnum, qui imminentibus malis occurrere possit, & præclaro facto res omnium seruare incolumes, postquam Hispanus à fœdere iam planè discesserit, si pecuniam ex sacro ærario Sfortiæ suppeditet, vt persolutis stipendijs Heluetij ingentibus animis ad tuendam Sfortiæ causam parati, in vetere studio & fide contineantur. Hæc disserenti Morono, vehemens

adiutor

adiutor aderat Sedunensis Cardinalis, qui ex professo Gallorum hostis suæ gentis principes Sfortianæ causæ, quæ pontificiam dignitatem includeret, ius & nomen constantissimè defensuros pollicebatur. Eos enim vbi pontificẽ, & nouo nomine, & paterno spiritu generosum, nihil animo labare, sed pontificij Italicique nominis decus augusto constantique decreto tueri velle audierint, extemplo inuictis armis ostensuros, quo studio, qua fide, qua denique virtute, hastatus miles Heluetius pro socijs semel in tutelam receptis, aduersus sacrosanctæ maiestatis violatores pugnare sit solitus. At Leo de commutata Ferdinandi regis voluntate certior factus, præsentique adductus periculo, quòd iam Galli ad Coctias alpes peruenissent: tametsi, vti accidit nouo principatu, nondum rerum publicarum cogitationes explicasset: graui tamen expeditoq; iudicio, ijsdem quibus Iulius fortiter glorioseque ire institerat consiliorum vestigijs sibi consistendum existimauit: eo quidem temperamento, vt apertè neminem offenderet, & pacificatoris nomẽ sacrosancto omnium parente dignissimum tueretur. Sfortiæ namque salutem omnino negligere: populique Heluetij amicitiam tanquam vtilem decoramque Romano pontifici, nisi impensè & & grauiter æstimare non poterat, postquam Iulius Maximiliano Sfortia legitimis, ideoque felicibus armis restituto, paternam ei ditionem ex decreto senatus adiudicasset: & populus Heluetius fide, virtute, et recenti victoria inclytus, specioso decoroque titulo Defensor pontificiæ libertatis esset appellatus. Itaq; Morono in stipendium pecunia numeratur: quam ille magnis itineribus Placentiam contendens, Heluetijs cohortibus diuidat, egregium Leonis studium ostentet: detque operam, vt Cardonius, qui ad Trebiam amnem habebat castra, superato Pado cum Heluetijs se coniungat. Sed his ad famam propensi, amiciq; Pontificis abundè exhilaratis, & quod summæ rerum intererat, præsentis pecuniæ conspectu opportunè confirmatis, nihil plus à Cardonio de inducijs ab rege suo pariter & à Gallis diligenter edocto impetrari potuit, quàm vt promouendo castra, Padum traiecturi speciem præberet, & Romana via præter Clastidium atq; Derthonam, Hispani leuis armaturæ equites, ad continendos in fide socios Gallorum metu nutantes, excurrere iuberentur. Verùm ea simulati auxilij ostentatio vel multis impetrata precibus, magno detrimento socijs cessit. Nam quum Piscario cum peditatu præeuntes equites subsequenti, Vicoirienses tanquam rapacis ac impotentis gentis timore adducti, portas clausissent, nec postulanti commeatum nisi corbibus è muro demissum præberent, vsq; adeò grauis toto agmine indignãtium militum fremitus est exortus, vt cohortes sub signis arma caperent, vlturæ contumeliam, quòd ab agresti inhospitaliq; populo minimè receptæ, sub diuo tendere cogerentur. Itaque facto impetu prolatisque tormentis muro portæque succedunt: refractoque ponte ligneo, & deiectis ex muri corona defensionem parantibus, nihil vetante Piscario in oppidum irrumpunt: crudelique cæde edita, per se opulentum & ex terrore Gallici belli eò confugientium diuitijs refertum hostiliter diripiunt, insigni cum infamia Piscarij ducis, qui aduersus miserè atque improuidè obsistentes socios dignitatem suam, vel iniquo maximeque sæuo facinore edito, vt milites ditaret, tueri contendebat. Interea Ludouicus ex inducijs ab Hispania omni belli metu liberatus, & valida classe in Oceano aduersus Britannos Armorici littoris vrbes defendens, duos summæ authoritatis atq; peritiæ duces, qui Alpes transcendant, Tramulium atq; Triuultium deligit: euocat Robertum Se-

danium in Eburonibus principẽ cum nigra Germanorum legione: atq; item Aloisium Beomontium è Cantabriæ finibus accersit, cum his Vasconum cohortibus, quæ paulo antè Palicia duce ad Pompelonem cum Hispanis bellum gesserant. His quoque admiscet è Gallia aliquot peditum vexilla delectę iuuẽtutis: quòd tum honestissimus quisque, qui non esset ad equum rescriptus, alacritate insigni pedibus militare decorum putaret. Hos omnes magno tormentorum apparatu instructos in Italiam maturare, communicatisque cum Veneto Senatu consilijs, Sfortiam solis Heluetiorũ auxilijs confisum adoriri iubet. Veneti enim ab Hispanis cõtra fœdus intercepta Brixia indignè prò hostibus habiti, cum Gallo in amicitiam redierant: his legibus renouato fœdere, vt confecto communibus armis Sfortiano bello, Cremona potirentur, & reliquas demum suę ditionis vrbes Gallorum adiuti copijs recuperarent. Quibus obsignatis tabulis, Liuianus diuturno atque durissimo carcere eductus, in Italiam venerat, & à Senatu in honore militaris imperij Pitiliano suffectus, nouas copias veteribus addendo, iustum atque optimè instructum exercitum compararat. Idem quoque ex fœdere concessæ libertatis beneficium Grittus tulit, quem superiore anno Brixię captum diximus. Huic iniunctum est, vt Tramulio atq; Triuultio comes iret, & pro legato expediendis consilijs castra Gallica sequeretur. Eodem quoque tempore Ludouicus intentus in eam curam, vt Genuensem arcem, quam Laternam vocant, obsidione liberaret, per Renatum Sabaudiæ bastardum cum Adurnijs fratribus egit, vt coacta per Apennini vicos Ligurum manu, nouas res Genuæ aduersus Fregosios molirentur. Præerat tum Liguriæ Ianus Fregosius, studio atque opibus Iulij pontificis in ciuitate principatum consecutus. Is paulo antè Hieronymum Fliscum summo loco natum, Gallicis studentem rebus, quum exiret è curia, per propinquos suos sanguinarios homines singulari crudelitate trucidarat. Qua cęde exacerbati fratres eius, Othobonus & Sinibaldus, ita vrbe excesserunt, vt paratis ad vindictam animis, cum Adurnijs Fregosiorum hostibus consilia atque arma consociarent. Ab eo atroci facto Ianns populari inuidia vsque adeo deflagrauit, vt iam planè auersa magna Senatus parte, vim imperij ægerrimè retineret, quòd Adurnij Gallica instructi pecunia per Pulciferæ valles aduentarent: & Præianes Gallicæ classis præfectus Ligustico mari vagaretur, obsessisque in arce Gallis per minora nauigia ad fallendam magnarum nauium custodiam idonea, commeatum sæpe submitteret, eo grauiore Genuensium incommodo, quòd mercaturæ negociationes interclusa nauigatione sustulisset, totusque curuatæ molis portus Laternæ arcis tormentis expositus, ab eo periculo inutilis atq; infestus redderetur. Qua rerum difficultate circumuentus Ianus, quòd neque pecuniam imperare, neque imperatam à factiosis dubijsque ciuibus exigere auderet, animum despondit. Adurnij nanq; opinione celerius in suburbana tecta ad diui Petri Arenam peruenerant: commissoque peracri prælio in ascensu collis qui Laternæ arci imminet, vrbemque despicit, Fregosias cohortes in fugam verterant. neque in eo tumultu quisquam è populo turb[illegible]s seditionibus assueto defuit, quin secundis acclamationibus victores exciperet: & Flisci pariter à diuersa porta armatis clientibus vrbẽ introirent: à quibus Zacharias Iani frater, vnus è percussoribus Hieronymi trucidatus, & pedibus raptatus per vrbem, patratæ cædis pœnas dedit. Ianus autem in eo occupatæ vrbis aduerso fremitu, conscensa nauicula ad suam classem profugit. Nec multò

post

post Antoniottus Adurnius saluis Galli regis auspicijs, & Laternæ arcis custodibus omni genere commeatus abundè recreatis, à Senatu populoque ciuitatis atque Liguriæ princeps est appellatus. Dum hæc in Liguria geruntur, Heluetij de Gallorum apparatu transituque Alpium certiores facti, concilio indicto, dictisque sententijs, admirabili Pagorum omnium consensu Sfortiam omnino defendendum censent. viri longè omnium promptissimi gerendo bello duces deliguntur, & ante alios Altosaxus antiqua sua nobilitate clarus, & tū præcipua de exactis Italia Gallis laude illustris: qui sublatis vexillis confestim in Italiam contendant. Itaque passim scribuntur milites, nullo proposito stipendio, nullaque præsenti pecunia, quod nunquam anteà acciderat, nomina dantes: tanta quidem alacritate, vt mirum videri posset, noua odia, veteribus fidelis amicitiæ fœderibus inducta, tantum valuisse. Feri enim homines probeque constantes, & sua simplicitate generosi, æquo animo ferre non poterant, quòd Ludouicus varias ipsorum forti opera multoq; sanguine victorias consecutus, illiberali demum ingratoque ingenio, vt minores bello sumptus faceret, Germanos vagæ incertæque militię mercenarios & ignotos, ipsis prętulisset, qui & vicini essent, & Galliam omni tempore aduersus externam vim promptissimè defendissent. Primi omnium Vraniæ, Suithiæ, Vnderualdięq; prætores, quos Hamanos vocant, vti Italiæ proximi, Alpes transierunt: peculiari etiam rerum suarum metu concitati. superioribus enim bellis erepta Gallis Bellizona, & Lugano demum occupato, in Italiam imperij ditionem extenderant, quam omnino tueri oportere, cùm magni prouentus, tum publicæ existimationis causa iudicabant. Hos continenti agmine reliquæ cohortes è Glarona, Zuchio, Lucerna, Cesusio & demum ex interuallo Tigurinorum & Bernensium summæ authoritatis atque potentiæ Pagorum vexilla sequebantur. In postremo agmine, in quo erant quinque milia delectorum peditum, fuit Altosaxus, per dispositos in itinere commeatus quantum fieri viæ compendio posset, per Grisonos festinare iussus. Ad hos enim Lepontiæ alpes pertinent, quæ Splugæ & Septæ nomine hodie vocantur, & è Curia Rhætorum vrbe per Clauennam ad Larium lacum perducunt. Sub idem tempus Sfortia aduersis nutantis Ligurię rumoribus, & Sacramori Vicecomitis inexpectata defectione perculsus, cum primis Heluetiorum cohortibus Nouariam contenderat: vt opportuna in vrbe tutus ab insidijs, aduentantes legiones expectaret. Sacramorus circumuallandæ arci pręerat, vir principe ortus familia, sed maiorum suorum virtutis & gloriæ penitus oblitus, vtpote qui fortuna sua minimè contentus, ad antiquum inclytæ domus decus nequaquam bonis artibus aspiraret. Alebat enim circa se audaces veteranos ab egestate atque superbia cædibus assuetos & maleficijs infames: & in his aliquot primæ nobilitatis adolescentes dissoluta vita perditos & effrænes, qui à parentum imperio gratiaque dilapsi, licentiæ militaris libertatem quærebant. His omnibus in turmas cohortesque descriptis, Sacramori fratrumque domus, penuarijs copijs inconditè & liberaliter expositis, ita patebat, vt quum extra modum [illegible]ligo, neque patrimonij prouentus, neque stipendia sufficerent, vecordia præceps ad retinendum instituti luxus nomen, nonnunquam in pecuniosos fœneratores & opifices noctu grassaretur: atque inde infame noui Catilinæ nomen apud Insubres referret: nec insulsè quidem, quum multo ære alieno oppressus, ne decoqueret, sibi omnino coniurandum arbitraretur. Quibus

de causis, quod se multis inuisum, & principi suspectum nosset, cum Triuultio transegit, vt alæ equitum præfectus regia stipendia mereret, quæ erant maximè opulenta atque perpetua. Interim daret sedulò operam, vt obsessorum inediæ occurreret: & si fieri posset, Sfortia per insidias interficeretur. Vt eo insigni munere, quo tota belli controuersia finiretur, ad regem transiret. Ab hac pactione, nocturnæ stationes ad valli munitionem ita sensim laxatæ sunt, vt Galli ex composito exeuntes, singulis noctibus paratũ, & gratuitò traditum omnis generis commeatum in arcem referrent. Sed ea dissimulatio non occultæ plena perfidiæ, diu tegi non potuit, quin emanaret, prodentibus forte baiulis, qui quaterni multo labore succollãtes integram vini vegetem, ad vallum obsessæ arcis intempesta nocte comportassent. Hac re deprehensa, Sacramoroq; detecto, atq; eo vim parante, Maximilianus per se pauidus, monentibus amicis vt sibi caueret, desperatis Hispanorum auxilijs, Mediolano excedẽs (vt diximus) Nouariam contendit. Meminerat enim se non multum antea, quum è festo matronarum conuiuio noctu sine funalibus in Curiam rediret, occursu incognitę armatorum cateruæ insolenter atque acriter omnibus telis petitum fuisse: quo tumultu Galeacius Sfortia Pisaurensis principis frater, ipsius lateri comes hærens glande traiectus interijsset: nonnullis proculdubio eam vim atrocis facti nequaquam fortuitò, sed parato dolo illatam, ad Sacramori satellites referentibus. Constabat enim Sacramori domum, quæ vna ex Vicecomitibus Magni Matthæi, posterorumque eius Mediolani principum, quanquam ex notho proauo veram stirpem respiceret, Sfortianis tanquam insititijs nouisque principibus imperium semper inuidisse: quod post Philippum Fato functum ex Blancæ spuriæ connubio freti armis, illud intercepisse viderentur. Tum verò Sacramorus quod nullus iam locus, Sfortia profecto, tendendis insidijs relinqueretur, nihil sibi moræ attulit, quin impotẽtis animi perfidiam nudaret. Iam enim Galli duces è Taurino ad oppugnandam Nouariam conuolabant, & Liuianus transuersis itineribus per Tartari amnis paludes perducto exercitu ad occupandam Cremonam iter intenderat. Primum omnium aduocata concione commutatę voluntatis causas exponit: noui consilij necessitatem demonstrat: opimiora stipendia & præmia ex liberalitate opulentissimi regis singulis pollicetur: patefactaque munitione, aliquot euocat Gallos: explicatisq; regijs vexillis, ingenti armatorum stipatus agmine, per mediam vrbem in forum percurrit. occupat extemplo curiam, plebique diripiendam præbet: nec vlli tamen ciuium ab armatis vis infertur. Exinde populum tantæ rei nouitate & certo metu à Gallis & Venetis imminente perterritum, patritijs improuiso timore præpeditis, hortatur, vt ad veterem Galliæ regis fidem redeat: Sfortiani dominatus obliuisci velit: qui multis ab iniqua proscriptione exilium, fugam, egestatem, compedes & fœdę necis laqueos attulerit, quando Ludouicus ad nõ dubiam clementiã semper victor, ab immensisq; opibus regum maximus, rapaci sęuoq; tyranno semper egenti, et iam planè ab omnibus deserto pręferendus videatur. Per hunc modum Mediolanẽses, vt plerunq; accidit, ex timore in nouam spem proclinatis, arma teneti facilè parent: nouũ Ludouico regi sacramẽtum dicũt: restitutoq; Senatu, Sfortiana insignia publicis locis deradunt. Nec multo post Sacramorus pacata vrbe accitus in castra, quod Heluetij numero aucti pręter opinionẽ feroces animos pręferrent, & pręlio certaturi viderẽtur, supra octingentos galeatos equites educens, ad Ticinum amnẽ contendit. Eodem

dem tempore quo hæc Mediolani gesta sunt, à Gallis ducibus ad Agapitanā portam magno tormentorum apparatu Nouariæ mœnia quassabantur, tam graui ciuium metu, quàm insigni Heluetiorum alacritate. Hi enim egregio consensu intrepidisque animis, quanquam prostrato adapertoq; penitus muro, ita vim tanti instructi exercitus, & Gallorum minas despiciebāt, vt nullum introrsus aggerem more militiæ, nullaque prorsus ad sustinendum inuadentis hostis impetum munimenta se erecturos profiterentur, frustra obsecrante Siluio Sabello, vt transuersam saltem fossam Italorum militum ciuiumque labore iuxta ruinas perduci sinerent. Idem quoque cæteri Sfortiani proceres non ignari militiæ postulabant, & ante alios Ioannes Gonzaga, Alexander Bentiuolus & Camillus Montanus Prætorij præfectus, quod fortibus æque & peritis ducibus maximè decorū foret, de temerarijs hostibus minore quàm fieri posset labore atque incommodo victoriam retulisse. Sed his obtestationibus superba fronte reiectis, Iordinus Vnderualdius præstantis elatique animi Tribunus, ad eos conuersus, Desinite viri, inquit, fide & dignitate vestra illustres, vobis timere, & tantopere solliciti esse de belli euentu. Nam his armis, forti dextra alabardam quassans, & hastatorum coronam ostendens, cùm publicam omnium salutem, tum maximè principis decus & dignitatem nostrā proculdubio strenuè atque feliciter defendemus: modò Gallis sua inani iactantia ferocibus, tantum animi tantumque bellici ardoris insit, vt propius accedere, intrareque per patentem murum audeant. Experientur enim qua disciplinæ constantia, quo robore animorum, qua deniq; vi corporum, Heluetiæ legiones hostes secum congredi ausos excipere vlciscique solitæ sint. Tum verò ad minuendam irridendamq; Gallorum audaciam, qui promota acie se irrupturos quum signum daretur, neminique parsuros iactabant, quod nemo vnquā tanta hostium contemptione factum antea meminisset, lectorum linea transuersis suspensa perticis, cōtra hiatus prostrati muri prætenderunt, vt commeantes in vrbe milites in stationeque dispositi, nec ab hoste conspici, nec ideo certis minorum tormentorum ictibus peti possent. Emiseruntque subinde tubicinē pacati oratoris tuta insignia præferentem ad hostium duces, qui mandata ferret. Petebant Heluetij non absurdè per iocum, vt iam tandem Galli libratores ab emittendis tormētis temperarent, vt tantis sulphurei pulueris pilarumque vanis sumptibus parceretur: postquam nō vno in loco latè prostrata mœnia æquatum solo aditum irrupturis præberent: nec vllæ intus munitiones, quæ vel quadratis ordinibus intrantes morarentur institutæ paratæque essent. Proinde securi aduersus omnes insidias, quibus Heluetij, confisi vera virtute minimè niterentur, si Galli Germanique viri essent, arma atq; animos expedirent, vt æquissima conditione cum paucis cohortibus congrederentur, antequam maiora suæ gentis auxilia, quæ iam nō procul abessent, importuno ipsis tēpore superuenirent. Ad ea Triuultius grauiter respōdit, Heluetios, qui in rē suam nusquam proterui aut stolidi esse consuessent, rectè consulteq; facturos, si pro Sfortia exuto vrbibus, & ab amicis fœderatisq; deserto, pugnare atq; insanire desinirent, aduersus maximum præsertim inuictumq; regem, cuius modò tot principes acerbissimè coniurati, neq; opes neq; spiritus infregerint. Debere eos si saperent, et liberis ac vxoribus optimè consultum vellent, quod pro sua peculiari erga gentem amicitia atque beneuolentia vehementer optaret, recentis & vetustæ Gallorum necessitudinis meminisse: opportuneque prospi-

cere, an aliunde quàm è Gallia, pace et bello, stata atque vberrima stipendia inter niuosas Alpes rerum propè omnium egenis essent prouentura. Quorsum, inquit, eorum qui obstinatè stulteque ferociunt consilia euadent, si trahere atque alere bellum velimus, quum affluente commeatu atque pecunia, quæ duo præcipuè nobis desunt, redeuntibus ad fidem populis abundemus? Neque enim eos vsqueadeò vecordes & vitæ prodigos esse crediderim, vt nos vallatis munitos castris, tot tormentis instructos, validissimisque Germanorum & Cantabrorum auxilijs, & peramplo fretos equitatu, adoriri & in vestigio efferæ temeritatis pœnas dare malint, quàm cum triplici stipendio, & certis opulentisque muneribus ad vxores domum redire: quæ omnia abundè ex fide regia statim consequentur, si Sfortiam, vti antea ex merito patrem eius inuisum terris, cæloque damnatum tradiderunt, continuò in manus tradant, aut certè dedita vrbe, nudatum prȩsidio, fortunæ suæ iactandum relinquant. Hæc tubicen renunciare iussus, pecuniaque donatus ad suos in vrbem redijt. Cæterùm his responsis ad duces relatis, & mox per singulas cohortes emanantibus, tantum abfuit, vt quisquam è primoribus atque signiferis permoueretur, vt præ insita confirmataque audacibus animis ferocia, vix ab eruptione temperarent: quanquam nonnulli Gallico, vt creditur, capti auro sententijs labarent, & certa oblatæ pacis præmia dubio & difficillimo bello, cautis & satagentibus anteponenda dissererent. In eam enim curam sedulò Triuultius incumbebat, vt peruicacium feritas per partes occulta largitione molliretur. Id autem eo facilius commodiusque iam à pluribus tentari cœperat, quòd Vertius insignis è Glarona veteranus, vti erat ab astuto venalique ingenio maximè vafer, deprauandis militibus industriam suam venditasset. Interea Maximiliano ingenti cura anxio, pauentique ad omnes rumores, Heluetiorũ auxilia citatis agminibus aduentare, Altosaxum verò Comensi via ad antiquum Galeritæ cohortis vicum peruenisse nunciatur. Eodem quoque tempore Tramulius atque Triuultius de hostium itinere per exploratores cognoscunt. Aduocatur itaque consilium: astrictisque sententijs deliberando disputatur, mouere ne retrò castra expediat, longiusque ab vrbe loco tuto considere, an cum expedita exercitus parte nouos hostes patentibus in campis adoriri, sine tormentis, sine equite, dissolutoque agmine properantes: quandoquidem circumfuso equitatu, productisque falconibus per agiles currus cohortibusque leuis armaturæ Vasconum sagittis rem gerentibus, aut proteri, aut magno certè illato detrimento ad Ticinum retrudi possint, priusquam eis è Nouaria, vel ab Altosaxo, qui in Ticini transitu adhuc hæreat, in tempore succurratur. nec interea manente eadem castrorũ forma, & Germanis suo peculiari vallo inclusis, reliquisq; copijs maiorum tormentorũ corona præseptis, quicquam de hostium eruptione timeri possit. Hoc maximè probabat Robertus Sedanius, suspenso nec abnuente Tramulio, vti erat pugnaci ingenio, & ad omnẽ vel dubiȩ pugnæ aleã parato. Sed Triuultius peruicacis et feruidȩ gentis recentẽ vim reformidans, omne prælij discrimẽ vitandum esse testabatur, vti alienum aut certè nõ necessarium ad speratȩ victoriȩ prouentũ, qui planè sine vllo incõmodo à cautis minimeq; prȩproperis sperari deberet. Indomitȩ, inquit, vires, quȩ vel graui impetu sine multo sanguine detrimentoq; perrumpi nequeunt, plærunq; mora vtili, et tuta cunctatione diffringuntur. Quod hercle magno vsui nobis eueniet, si hinc ad Riottam vicum procul ab vrbe viginti stadijs castra referamus. Neque

enim

enim eius sententiæ cesserim, nisi imprudens senex sim, qui diuidendas copias putet, ne vtrique parti tanquam infirmæ & inualidæ ad resistendum conandumque vires desint, & nobis cum triplici hoste, si ita sors ferat, vno tempore fuerit dimicandum. Erant vera hæc, planeque secura quæ Triuultius assentientibus ceteris afferebat, nisi Fortuna (vt plerunque accidit) sanis infesta consiliis, cuncta quæ ille optima ratione prouiderat, inopinato veluti correpta turbine præuertisset. Nihil enim à tanto duce, qui Italicarum rerum vsu, regionisque peritia ac ætatis honore Gallos anteiret, temerè confirmari videbatur, vel ob id præsertim, quod in latifundiis suis peculiarique etiam sibi noto in prædio ad Moram amnem ponenda castra iudicabat: quamobrem subticente Sedanio, vel à strenuis et pugnæ cupidis in Triuultij sententiam ibatur. Itaque nullo strepitu edito, rebus omnibus ad profectionem instructis, ab oppugnatione recedunt, & ad Riottam castrametantur. Eo modo Heluetij nemine hostiū qui contrà iret, in itinere conspecto, Nouariam peruenerunt, magnaque gratulatione & lætitia omnium, quū donati vino largiter ientassent, vix vnius horæ spatio ad quietem desumpto, noui duces in cōsilium descenderunt. Nam priores, vt qui antea moueri retro castra reduciq; tormenta conspexissent, iam hostes ad Riottam constitisse didicerant: edoctique ab incolis de natura loci situq; camporum, & de vado, ripa, & flexibus decurrentis amnis, priusquam hostes ab vrbe longius recederent, confestim audendum, fortibusque animis inuadenda castra iudicabant: vel exigua nanque mora hostem emitti è manibus rebantur, quòd non postea, vt æqua conditione confligerent, occasionem essent reperturi. Nam alias quoque Gallorum cohortes: aliásque turmas equitum adducente Stuardo Albaniæ regulo, alpes transisse cognouerant: quæ copiæ magno incommodo ipsis aduersæ forent, hostibus verò peropportunæ, atque adeò tanquam vtilissima ratione bellum trahentibus expectandæ censerentur. Tum verò exurgens Crassius Tigurini pagi magister, vir eximiæ authoritatis, Nolite, obsecro, inuicti fratres (inquit) differendo committere, vt consilium ingentibus animis susceptum, importuna Altosaxi atque auxiliorum expectatione corrumpatur. Id enim vna maximè celeritate tutum & euentu felix euadet. Nec quicquam aliud nobis rectè & nauiter decernentibus, quàm maturè facto opus est, ne tantæ occasioni, quæ in hanc spem rei benegerendæ nobis offertur, & leui temporis momento præuerti potest, nequaquam impigrè desimus: satis nanque erunt, vel paucæ cohortes inuictæ virtutis ad opprimendos hostes, dum nihil nos ante ausuros, quàm se coniungat Altosaxus existimant. Proinde vtamur illorum errore, & incautè superbis opinioneque deceptis inexpectato impetu improuisum terrorem ad non dubiam cædem & fugam inferamus. Vicimus profectò, si victoria egregio consilio concepta atque explorata, intrepidis animis & fortibus dextris quæratur. Tum verò cuncti ad vnum duces atque signiferi, nullam omnino moram sibi afferunt, quin peroranti Crassio statim accedant: de ratione ineundæ pugnæ grauiter decernunt: ediciturque militibus, vt cibo, & quiete corpora curent, & post secundam vigiliam ad vexilla coeant: quid fieri velint ante auroram duces imperaturos. At Maximilianus qui dudum legiones paternæ proditionis recordatione suspectas, ipsosque eosdem hostium geminos duces, qui patrem cepissent, tanquam destinante Fortuna ad exitium Sfortiani nominis datos, illos quoque recentis adhuc perfidiæ memoria infames

insanus campos, tanquam sibi fatales aspiciens anxio fatiscentique animo suprema volutabat: tum primùm sese erigere confirmareque: præclarum erga se gentis studium, tantumque animorum ardorem admirari: complecti singulos centuriones, hisque prolixè testari, quibus imperium, fortunas, salutemque deberet, gratias ingentes relaturum. Sed dum intentis omnium animis in euentum futuræ pugnæ arma pararentur, & Sol iam in occasum inclinaret, mirum dictu, & quod memoriæ prodendum videtur, Gallorum canes relictis castris magno continentique agmine Nouariam intrarunt, admistiq; Heluetijs, qui in statione erant, eorum crura lambere, caudas adulanter quatere, demissisque blande auribus singulis applaudere cœperunt: tanquam Heluetij iam ipsorum essent domini, aut certè futuri, vt mox apparuit. Primus omnium Iacobus Mottinus ex Altorfio, nequaquam agresti ingenio vir, & Italicę gnarus linguæ, tanquam auguralis disciplinæ, vti ab euentu credi par est, non imperitus, omine accepto ad Maximilianum contendit, eique victoriam de Gallis est pollicitus, quòd à maioribus gentis esset obseruatum in auspicijs prœliorum, proculdubio eorum fore victoriam, ad quos hostium canes tanquam ex infelicibus castris ad tuta fortunataque hospitia peruenissent. Igitur Heluetij duces simulando aliud quàm quod parabatur, tympana tota nocte pulsari et circumferri per vrbem iubent: vt speculatoribus, si qui adessent, exeundi speciem pręberent: ideoq; hostes quos tota die in armis fuisse constabat, etiam nocte eadem instructos in equis distinerent. Cæterùm imperatur omnibus, vt cibo & somno corpora firment, et lucem opperiantur: vt quisque virtutem suam pulcherrima decoris contentione in prę̨clara luce ostenderet: nec ignauos porrò impunè terga vertere, aut deserere ordines ausuros. Hę siquidem Heluetiorum seuerissimæ sunt leges, vt sub oculis spectantis exercitus, qui præ metu turpia atque indigna viro forti tentauerint, à proximis commilitonibus statim obtruncentur. Ita maior metus minorem vincit: & metu fœdæ mortis, decora mors non timetur. At paulo antè quàm dilucesceret, duces ex omnibus copijs (erant eæ ad nouem milia peditum) mille spectatæ virtutis deligunt, qui octo falconibus præsint, & Maximilianum equitesque eius, qui admodum erant pauci, sed primæ nobilitatis, comitentur. Reliqui in duas sese acies pandunt, & diuerso itinere, nequaquam strepentibus tympanis, silentique prorsus agmine ad hostes feruntur. At Triultius, qui tametsi inueteratæ prudentiæ dux habebatur, paucos tamen fessosque pedites antequam adueniret Altosaxus, egressuros aduersus firmissimas copias, aut quicquam de fortuna prælij tentaturos non putabat, vbi hostium aciem in conspectu esse cognouit, Tramulium cæterosque duces excitat: signa canere, tormenta in aduersos collocari, & cuncta pro necessitate periculi, quæ vsu & disciplina didicerat administrari iubet. Temporis tanta fuit exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, vt Galli equites vix adfrænandos equos & galeas induendas tempus habuerint: vtpote qui magna parte diei & noctis, intenti ad imperia in armis cōstitissent: & serò demum, quod Nouariæ pacata omnia nunciarentur, in tabernacula ad quietem se recepissent. Satis tamen opportuno tempore leuis armatura equestris vti expeditior, extenso ad lęuam longissimo cornu, venientibus mille Heluetijs occurrit, qui vt hostium tormenta declinarent, quòd his iam peterentur, sinuoso circuitu ad Moram fluuium contendebant: vt inde ponte superato, terga hostium & tabernacula adorirentur. Erat enim is amniculus quan-

quãquam suo decursu lenis, si vado transiretur, quòd mediam æquaret coxam, pediti calceato & iam pugnanti valde incommodus. Hunc Ludouicus Sfortia ab emissario Sesithis amnis ad vbertatem agri, indito suo cognomine, in ea prata deduxerat. Itaque Heluetij ad pontem patenti via procedentes tormentis hostium ex transuerso peti, ingruenteque per alueum & vtramque ripam procella equitum vehementer premi cœperunt. Tum verò Mottinus præsenti animo consilium mutat, & Maximilianum, qui insultantibus Epirotis magno in discrimine versabatur, pugna excedere, & continuò in vrbem reuerti iubet: vt belli caput acerbitati fortunæ expositum speratæ victoriæ conseruaret. Eum verò generosè renitentem, et vt se communis sortis casum subire pateretur cõstanti animo deprecantem, duo centuriones cum totidem manipulis fræno arreptum, & detractis casside cristis, indutaque vili chlamide vt paludamentum tegeretur, ex acie subducunt, conglobatoque equitum agmine in vrbem redire cogunt, vt inde periculo vacuus, ipsorum virtutis spectator, maturæ victoriæ nuncium expectaret. Itaque Mottinus ea sollicitudine liberatus, nutantem suorum aciem, quæ iam tres falcones amiserat, saucijs in medium receptis componit, & vi facta magnoque impetu prouectos Epirotas propellit, interfectoque ibi Alexio Bosigio nobili Græco Epirotarum alæ prçfecto, latè profligat. Eodem quoque impetu defertur ad hostium castra, cæsisque lixis, & stationis militibus perturbatis, impedimenta capiuntur. Paulo autẽ antè quàm hçc à Mottino fierent, aliud agmen capto per adultę segetis campos longiore itinere, par uoque ob id à tormentis accepto detrimento, in latus hostium impetum fecit. Constiterat eo loco Gallica acies tripartita: hinc Tramulius, Robertus illinc cornibus præerant: Triuultius medium agmen tuebatur, proximaque inter equitum acies Germanorum phalãx intra modicam fossam se receperat, quòd vallum noui ac admirabilis artificij ad præliorum casus, quo se includeret à Sedanio institutum, in eo hostium improuiso superuentu defigi atque erigi nequiuisset. In hanc itaque Heluetij, circumducta ad dextram acie, concitatis animis se conuerterunt, quòd victoriam sibi facilem tum fore intelligerent, quum hostilis exercitus præcipuum robur facto cuneo perrupissent. Id Galli duces è proximo conspicati, tormenta statim in confertos dirigi, & lata strage ordines perrumpi, mox in latus fatiscentis agminis equites cataphractos vehementi impetu procurrere iubent. In eo tumultu Bernensium tribunus in aduersum os pila verberatus, & Antius Aman Zuchius pugnantes cadunt: nihil tamen horum milites, vel ducum morte, vel periculo suo, vel commilitonum horribili clade perterriti, sese collectis viribus in globum è disciplina componunt: equites magna vi propellunt, et statim, vti anteà decreuerant, superata fossa Germanos adoriuntur. Ibi continuò cruentum & atrox prçlium subortum est: nullæ tamen vtrinque voces, sed horrendus armorum fragor & summissi cadentium gemitus audiebantur. Germani, vt commilitones superiore anno ad Ticinum cęsos vlciscerentur, & vt belli gloriam ante quatuordecim annos apud Syluam nigram in Rauracorum finibus amissam, nouo decore redimerent, ardentissimè præliabantur. Heluetij verò vt veteres & proprios hostes è Germania profugos, in cõtumeliam Cæsaris pro Gallo mercede pugnãtes aliquando delerent, paribus animis et viribus decertabant. Interea dum collato pede cum Germanis res gereretur, Triuultio atque Tramulio impedimenta capta, trucidatosque castrorum custodes, atque omnia in tergo tumultu & cædibus com-

pleri nunciatum est. Cuius rei fama adeò Gallorum animos turbauit, vt eò magna pars equitum, dum quisque sollicitus suis sarcinis impedimentisque prospiceret, ad recuperandam prædam sine imperio conuolarint. Parte quoque altera eodem penè temporis momento, tertia Heluetiorum acies à fronte sese ostendit. Quæ dum tormenta à Gallis in oppositam syluam frustra emitterentur, quòd inter arbores ad fallendum hostem inutiles ministros, qui armatorum speciem facerent, astutè reliquisset, per obliquum sensim irrepserat, inclinatis humi corporibus, & attractis per cuspides maioribus hastis, vt prǣteruolantes globos euitarent. Tanta fuit contemptio incidentium pilarum, & tantus incumbentium impetus, vt Galli & Cantabri pedites, cadente Aloisio Beamontio ipsorum duce, & cum his cohortes duæ Ligurum & Salassorum celeriter cæsæ fusæque sint, & capta insuper tormenta victores in fugientium terga conuerterint. Quod vbi conspexere cæteri equites, tormenta scilicet ab hostibus occupata, in quibus Galli semper plus fiduciæ, quàm in dextris atq; virtute omnibus bellis posuissent, deletos iam propè Germanos, tentoria capta, atque hostes sternere omnia, & campo latè potiri, inter pudorem & metũ terga verterunt. Duces perculsis omnibus, ipsi satis vt in trepida re impauidi, turbatos ordines conuertentes se, ad dissonos clamores sociorum instruere conari: consistere & pugnare cogere: adhortari præfectos atque signiferos, vt metum ponerent, & paucos agrestes fessos, inermes, & iam vulneribus debilitatos tantisper sustinerent, dum leuis armatura circumfunditur. Germani prælij pondus sustinent, & pugna omnibus locis reparatur. Sed nihil his vocibus cohortantium atque imperantium ducum permoti equites, sese in turpissimam fugam dederunt. Quoniam Heluetij, quanquam dux eorum Mottinus tormento discerptus concidisset, potiti castris cruenti atque feroces iam sinistrum latus equitum inuaserant. A dextra verò & in tergis maior acies infestis cuspidibus territos & confusos acerrimè perurgebat. Perierunt in reparanda acie Monfalco Albanianæ alæ præfectus, & Coriolanus Triuultius summæ spei adolescens. At Germani, qui plus dimidia parte cæsa, amissisque duobus vexillis, & Florantio duce grauiter vulnerato, aliquandiu constantissimè depugnarant, vbi se ab equitatu deseri, reliquum peditatum vndique deletum, & tormẽta capta conspexere, quòd fuga turpis et minimè tuta videretur, erectis suo more cuspidibus, dedentes sese, à victore hoste clementiam quæsiuerunt. In eo graui tumultu Sedanius impotenti dolore percitus, vt Florantio & Gemesio filijs in tanto vitæ discrimine circumuentis extremam opem ferret, adacto cataphractorum vehementi cuneo ad mediam hostium aciem penetrauit, filiósque iacentes inter cadauera & multis fœdatos vulneribus, ita erexit & sustulit, vt semianimes sarcinæ modo ceruicibus equorum asportati, cum summa paternæ pietatis & bellicæ virtutis laude, ad parata iam futuris bellis decora seruarentur. Ita Heluetij triplici agmine dimicantes, sesquihoræ spatio & memorabile prælium & grauissimum bellum confecerunt. Nec tamen vel tanta hostium strage edita, ad prædam discursum est, quanquam pretiosa suppellex ducum, & cuncta opulenti exercitus impedimenta multorum animos allicerent. Viri enim patriæ disciplinæ memores, quòd neminem armatum in acie viuum capere, nec vertentem terga insequi liceret, medio in campo confertis ordinibus in multam diem immoti constiterunt, ne Galli equites aut ducum astu, aut suo pudore concitati regrederentur, & spoliandis cadaueribus occu-

patos opprimerent. Verum adeo pertinax & intenta hostium fuga fuerat, vt Triuultius voce rauca puluerulentus adequitans, nec adhortationibus, nec cõtumelijs, nec authoritate Imperij signa sistere, aut præcurrentes abiectis hastis equites retinere valuerit. Constat Grittum eius infaustæ expeditionis comitem, qui vnà profugiebat, sæpius in turba properantium dixisse, hodie, vt video, equites veterani, qui tam effusè calcaribus studetis, iam non estis Venetorum cataphracti, sed nobiles Galli, qui eos fugaces fœminas appellare consueuistis. Nunquam enim acciderat, vt inuicti fortunatique antea duces, tanto instructi exercitu, à paucis peditibus ludente Fortuna funderentur. Ferunt Gallicum equitatum in fuga deleri potuisse, si Maximilianus ducentos saltem cataphractos habuisset. Nemo enim è Gallis equitibus (tãtus erat euadendi ardor) lanceam vltra Sesithem tulit: insecuti tamen sunt fugientes ex interuallo Syluius Sabellus & Corradinus Cribellus cum expeditis turmis ad Trecatum vsque oppidum. Pagani verò ab agris atque omnibus vicis ad prædam effusi, vbi sepes, fossæ, concisaúe aruorum itinera palantes & trepidos morabantur, ipsi plures conspecta præda paucos & cursu fessos crudeliter opprimebãt. Vixdum confecto prælio, & adhuc spirantibus qui ceciderant, superuenit Altosaxus lupina pelle cõtectus, atroci vultu, promissa & perhorrida barba hosti formidandus. Is quòd serò cum cohortibus aduenisset, præ dolore gemens fremensque barbam conuellebat, quòd incruentis alabardis inglorius confecto bello, domum redire cogeretur. Enimuerò Vertius ille, de quo anteà diximus, Gallicę factionis Heluetius, inchoata iam pugna, ex acie Olegium profugerat, exitiali mendacio deletos Heluetios, Maximilianum captum, atq; omnia aduersa in prælio obuenisse renuncians. Quo nuncio commotus Altosaxus, qui & ipse dudum superato Ticino Olegium peruenerat, vti cautum ducem, et de legionum salute sollicitũ decebat, paululum substitit, sed mox auditis tormentorum fragoribus, tametsi vera esse quæ Vertius attulerat magna ex parte putabat: opinione tamen inuictæ virtutis primarum cohortium, fractas attritasq; Gallorum vires se inuenturum ratus, iustis passibus ad hostes properauit. Paucos verò post dies, quum Altosaxus in concilio Heluetiorum ab æmulis atque inuidis tarditatis accusaretur, & indicio Vertij qui perfidiosè vanum rumorẽ attulerat, suspicionem criminis pręclarè diluisset, Vertius conquisitus atque ita damnatus est, vt more maiorum in frusta secaretur. Eodem die Heluetij collecta suorum cadauera humeris in vrbem reportarunt, vt optimè de Republica meritis iusta soluerentur. Desiderati sunt in ea victoria mille circiter & trecẽti, è quibus supra septingentos tormentis discerptos retulere, quum ferè totidẽ sauciati e prælio discessissent. Periere autem in partibus Gallorum ad octo milia omnis generis. Inter Heluetios duces Iordini Vnderualdij immanis et propè effera virtus emicuit, qui consensu multorum supra viginti hostes alabarda confecit & certæ laudis præmia tulit. Tum verò Maximilianus tanto successu lætus aduocata concione, quum præ gaudio manarent lachrymæ, & vix effari posset, cunctis gratias egit, & quòd præsentis lætitiæ munus esse poterat, commeatum omnem donatiui nomine militibus diuidendum dedit. Tormẽta quoq; & quicquid prędę partum fuerat, cohortibus in præmium virtutis accessere. Sed vallum de hoste captum Maximilianus tanquam victoriæ monumentum porticibus affixit. Huius valli structura quam nos vidimus, vt posteris documento atque viui esse posit, paucis explicanda videtur. Dimenso ad

paruam castrorum effigiem quadrato passuum quinquagenū spatio, quatuor solidi stipites in angulis defigebantur ad vmbelicum solo extantes, latera minoribus aliquot tignis per interualla pariter defixis sepiebantur: ad ea plicatiles cancellos ferreis ansis recta serie confibulatos applicabant. Intra hanc munitionem legio ita se instruebat, vt totius ambitus summa corona centum ferè muralibus sclopettis aduersus hostes vndique muniretur. Hoc modo ingruētium hostium vim sustineri, & planè refringi posse Sedanius existimarat, quòd Heluetios, priusquam ad hastas manusque venirent, inconsulti impetus pœnas daturos credebat, quum prætentis hastis hispida phalanx, & suo tuta robore insuperabilis, defensura vallum, & demum in perturbatos patefacta munitione, ad non dubiam victoriam eruptura videretur. Sed hæc militari ingenio excogitata, tantoq; labore & sumptu per Alpes aduecta, sicuti spectantium oculos nouitate formæ & spe victoriæ subnixos animos magnopere delectabant, ita vt plerunque solet, Fortuna subtilibus artificijs nihil arridens, tum maximè quum oportebat, rationi atque operi successum eripuit. Id verò Germanos fefellit, quòd eodem die moturis retrò castra ducibus, eius valli apparatū vti suis iam impositum curribus minimè erigendum putassent. Sed id acceptū vulnus Tramulius, quum hæc ab eo Bononiæ quereremus, in Triuultium nō insulsè reiecit, quasi ille in prædijs suis, vt adulto pabulo parceretur, secus ac ipse disseruerat, castrametari noluisset. Triuultius verò vti nusquam antea victus, quum de eius prælij euentu multa narraret, ad fatalem nomini suo iniuriam referebat, quòd temerarijs & in furorem actis nulla ratione vel à peritissimo duce obuiam iri posse prędicaret. At Sacramorus, qui vt ad Nouariam in castra contenderet, ad Ticinum continuò traiecturus peruenerat, vbi primùm ex multo reboatu & continenti fragore tormentorum, proculdubio accensa pugna rem geri præsensit, coacto suorum agmine paululum substitit, vt ex euentu pugnæ consilium caperet. Sed non multo pòst, quum ex multorum fuga Heluetios profligatis Gallis campo victoriaque potiri didicisset, ne interclusus fluminibus, cùm ab hoste tum ab infestis sibi vndique incolis deleretur, retrò ad Abduam est profectus, superatoque amne ad Cremonensium fines Venetis copijs se coniunxit. Per eos enim dies Liuianus cum omnibus copijs Cremona excesserat. nam paulo antè plebe ad Venetum nomen inclinante in vrbem fuerat receptus, quanquam Galeacius Pallauicinus, rem ad Gallos deducere conaretur, & nonnulli ciues ex prima nobilitate Sfortiano nomini studerent, quòd à Brunorio Petra arcis custode, vt belli exitum expectare vellent, continuis obtestationibus in fide continerentur. Sed iam Sfortianæ victorię fama adeo latè emanarat, vt Liuianus, qui eam diu supprimere nequiuerat, suspensis adhuc ciuibus & integris rebus suis excedendum existimarit. Itaque eadem celeritate qua dudum venerat, Veronam contendit, prolatoq; tormentorum apparatu ad diuæ Luciæ templum vrbem oppugnare est adortus. Vir enim in omni consilio viuidus & ferox, reique gerendæ percupidus, aliquid sibi omnino tentandum existimabat, vt audaci facinore Gallicę cladis fama tegeretur, & quales erga Venetum nomen Veronensium animi forent, vehementi facto impetu tanquam ex itinere protinus experiretur. Sed is conatus ad incertam spem præproperè susceptus, eum habuit euentū, vt quum detersis pinnis depulsisq; propugnatoribus milites ingenti animo per scalas in summam muri coronam euasissent, nec præalto exitialiq; saltu in vrbem se demittere auderent,

derent, vndiq; glandibus traiecti atque interfecti deijcerentur. Inter quos fuere summæ fortitudinis Centuriones, Thomas Fabronus è Pistorio, & Vicinius Vmber, qui primi conscenderant. Georgius nanque Tridentinus antistes, subitario delectu septem cohortes adduxerat, quæ confertis ordinibus sub muro hostium descensum expectabant. Quo animaduerso periculo, nemo militum fuit, qui non excipientis phalangis cuspides formidaret: & pudore & metu confusus in muro minimè cunctaretur. Ea re improspere tentata, Liuianus vsque adeò festinanter reductis tormentis, & signo profectionis dato è conspectu vrbis discessit ne ab erupturo hoste distineretur, vt aliquot notos milites, qui ad proximum puteum ardentissimo sole potandi causa ex acie diuerterãt, crudeli manu confoderet, frustra deprecante Paulo Balcono, qui in fessos sitique confectos à mucrone temperandum esse disserebat: iustisque inde confectis itineribus ad Tombas Vicentini agri in statiua castra concessit. Balconus autem ad dextrã cum parte copiarum Allieniacum petere iussus, id oppidum & arcem paucis diebus expugnauit, Villiada Hispano ad extremum se dedente, qui exigua manu arcem acerrimè defenderat. Hisdem quoque diebus Octauianus Fregosius Nouariensis victoriæ fama excitus, cõmendante Leone Pontifice, vt Genuam reduceretur, cum Cardonio atque Piscario transegit. Octauianum enim præstãti ingenio hominem, & multis bonis artibus instructum, Iulianus Leonis frater veteris amicitiæ nomine mirificè subleuabat: pariq́ue studio Piscarius affinitate sibi coniunctum, pollicentemq; pecuniam Hispanis in stipendia diuidendam, Iano Fregosio anteferendum arbitrabatur. Hunc enim quum plæriq; ciuium tanquam nimis properè à se desertum omnino metuerent, multi etiam in vniuersum oderant, quòd ipso conniuente sanguinarij fratres nefarias manus Hieronymi Flisci sanguine imbuissent: Illum verò patre principe genitum egregiæque virtutis fama illustrem adeò populus expetebat, vt in omni re ciuili vel bellica Iano potiorem existimaret, quòd in longo exilio à Fortuna grauiter eruditus, in gubernanda Republica, magnam spem lenitatis, & temperantię allaturus esse videretur. Itaque Piscario in Pulciferam vallem, ab Apennini iugo pulsis vndique montanis Liguribus, cum exercitu descendente, Adurnij fratres desperatis Gallorum auxilijs, consilium summæ pietatis atque prudentiæ sibi desumpserunt: professique in concione se publicam ciuium salutem principatu & patrijs penatibus cariorem habituros, eo animo, vt patriam omni tumultu bellique periculo liberarent, positis armis ab Genua discesserunt, quum alterum tantùm atq; vigesimum diem dominatum tenuissent: tanta quidem cum laude, vt magna pars senatus abeuntibus gratias ageret, & plerique honesti amantesque patriæ ciues, nusquam obstrepente populo, vel natura insolenti & factioso, eos ferè cum lachrymis ad multum spatiũ prosequerentur. Othobonus quoque & Sinibaldus Flisci eodem consilio, sed æquioribus animis, quòd fortunam inueterata consuetudine solis Gibellinis attributam minimè respicerent, & fraternę cędis iniuriam probè vindicassent, in Castella sua, quæ ad Tiguliorum montes & Lauaniam amnem pertinent, profecti sunt. Eo modo Fregosius pacato agmine in vrbem receptus, & à populo dux & princeps est appellatus: triduoque post, imperata pecunia, quæ octuaginta milium aureorum nummûm summam excedebat, Hispanis stipendia persoluit: remuneratusque Piscarium, id ab eo impetrauit, vt sine maleficio finibus excederetur: atque ita cum omnibus copijs in Placentinum agrum

est reuersus, indignantibus Heluetijs, quod Hispani, qui eo bello neque fidem neque opem difficillimis ipsorum rebus præstiterant, alieno sanguine parte victoriæ præmia intercepissent. Hisdem porro diebus quibus Adurnij fratres principatu & patria decesserunt, Præianes Gallus, quum intromissa in Laternam arcem quanta maximè potuit commeatus & tormentarij pulueris copia custodes diligentissimè confirmasset, iussu regis è Liguria cum quatuor triremibus, quod nemo anteà ausus fuerat, per Gaditanum fretum ad Armoricum Oceanum enauigauit. Eo enim tempore Britanni valida classe per Galliæ oram infesta populatione vagabantur. Existimabat enim Præianes triremes suas tranquillo præsertim mari, & nullo spirante vento, aduersus maiora hostium nauigia quæ velis agerentur, magno vsui futuras: quod hostium excelsæ naues (vt nonnunquam æstate accidit) ex malacia in alto destitutæ expedito longarum nauium remigio circumsisti, & adactis colubrinis expugnari atque demergi posse viderentur. Sed nihil ea æstate tantis classium incursionibus magis memorabile gestum est, quàm vt Odoardus Surrei filius, Britannicæ classis præfectus, magno casu penè solus occideretur. Is iuuenis vt magnitudinem animi ostentaret, quum secundo vento inflatis velis Præianem ad Vidanam portum, qui Brestius dicitur, frustra persequeretur, ita demum demissis antemnis substitit, vt opprimendi hostis cupiditate in magnarũ nauium scaphas delecto instructas milite audacter desiliret, & triremes humili sabulosoq; in littore semiductus adoriretur. Quo certamine, quum Præianis epibatæ acerrimè sese defenderent, Odoardus dum in prætoriam scandere conaretur, à prora reiectus contis, & secure vulneratus in mare concidit: atq; ita Britanni amisso classis præfecto, re infecta ad classem redierunt. Triduo autem Odoardi cadauer fluctibus expulsum in arena repertum est, & statim agnitum: quoniã aureum corniculum collo suspensum gestaret, quod præfecti maris est insigne. Eo enim fistulæ more inflato, magistri nauium diuersis sibilis & cantibus opportunè editis, nautas ad officia reuocare atq; incitare consueuerunt. Nec multò post duæ maiores Britannicæ naues, Thoma Gniueto immensæ fortitudinis præfecto, audente concitanteq;, Gallicam inusitatæ magnitudinis nauem quam Chordigeram appellabant, adortæ sunt, tormentis vtrinque latera pertundentes. Chordigeræ præerat Plumorgher, inter Gallos Oceani accolas rei naualis peritissimus. Is præsenti infaustoque consilio in hostiles naues ex propinquo subeuntes, quod in acerrimo certamine sæpe factum legimus, catenatos harpagones iniecit, terribilique fragore tormentorum vndique edito, ita prælium exarsit, vt cum facibus, incendiarijsque malleolis ad mutuam cladem res gereretur, vno tempore tres simul naues miserabili exitu cremarentur, & supra duo milia hominum aut discerpta tormentis, aut flammis circumuenta, aut demum semiambusta sponte in Oceanum præcipitata perierint, totidemq; ferè omnis generis ænea tormenta Oceano mergerentur. At Ludouicus maiores etiam è Britannia motus expectans, cum iam ira & dolore multum exarsisset, quòd pauci atque inermes Heluetij, peritissimos duces, veteranum equitatum, & pedites numero roboreque præstantes vera virtute superassent, omnibus regni viribus in Belgarum fines traductis, ad Britannicum bellum se conuertit. Enimuerò Henricus fama rerum ad Nouariam gestarũ permotus, cum iam anteà in Aquitaniam ad populandam oram maritimam Odoardo Surrei filio cum classe transmisso, ingentes copias terra marique parasset, ab Anthona

Dobraq;

Dobraqque Calesiam (quæ portus Icius olim fuit) ipse breui subsecuturus maximam partem exercitus traiecit. Siquidem rex iuuenis supra insitum à natura odium aduersus Gallos, studio etiam glorię accensus, quòd defendere iniurias sacrosancti Pontificis, & tueri armis religionis causam æquum atque magnificum rebatur, ipse transfretare constituit, conciliandis maximè Germanorum animis, quorum ingentem numerum mercede conduxerat. Nanq; Cæsar huic bello intentus, & Margarita eius filia virilis animi mulier, ob veterem repudij contumeliam Gallis infensa, quæ tunc Adolescentis Caroli tutrix, in Cisrhenana Germania (ea Belgicę pars est) longè lateq; imperitabat, auxilia cataphractorum equitum & peditum passim ex vtraque Rheni ripa Britannicis castris adiunxerant. Iam Britanni duce Talbotto è Calesia Taroannam Morinorum vrbem oppugnatum venerant, admotisque muralibus tormentis, mœnia magna vi & summa pertinaciæ fama quassabant. Ea vrbs muri circuitu parua, sed ædificijs frequens, quod ab imminenti monte & ab Lysia impeditissimo flumine muniebatur, ex omni parte difficilem habebat oppugnationem. Addita erant asperitati situs mœnia fossæque, & super hæc equitum & peditum præsidia, quibus præerant strenuissimi duces Pontiremius atq; Rouergas. Interea dum Talbottus Taroannam continenter oppugnat, Henricus è Britannia superato freto Calesiam venit: quod vbi per Gallias vario rumore vulgatum est, Ludouicus intentissima cura delectus habere: euocare quosq; nobiles, ac veteres equites perfunctos iam militia: classem in Oceano ædificare: prospicere simul omnibus regni lateribus, & ad omnes casus remedia comparare: omnium primum Narbonam, & queq; proxima Pyrenęis saltibus præsidio firmat, Hispano haud satis fidens, etsi cum eo inducias paulo antè pepigerat, ne finitimæ gentes belli auidę in tergo repentinum bellum aperirent: Heluetiorum quoq; in finibus iustum propè exercitum, qui Heduos ab iniuria tueatur decernit. Ii namq; vixdum è Nouaria victores domum reuersi, concilio Turegi habito, quum legati magistratusq; omnium oppidorum vno tenore de inferẽdo Galliæ bello retulissent, sublatis vexillis arma ceperant, eo consilio, vt monte Iura superato, per Sequanorũ fines in hostilem agrũ irrumperent: atq; omnem eam Burgundiæ partem, quę Gallorum est (ea ad Ararim & ad vlteriorem Alduadusij ripam spectat) vi ad defectionem compellerent, vel effusè popularentur. Enimuero Cęsar, vt Heduorum vrbes, quas in altera Burgundię parte post Carolum eius socerum ab Heluetijs ad Nansim cum exercitu cæsum, Galli armis per occasionem occupauerant, veteri nepotis imperio restitueret, Heluetios iure fœderis ad transmittenda auxilia, et ad maturandam profectionem sollicitabat. Eos quoq; Henricus ostentatis præmijs atq; stipendijs, & Maximilianus Sfortia nondum arcibus receptis, firmãdi imperij cura anxius, vt quandoq; semel cœptũ bellum finirent, in eaq; temporum fortuna superbos hostes in perpetuum domarent, vterenturque recenti victoria, continuis legationibus adhortabantur. Quibus de causis, Ludouicus Tramulium cum parte equitatus & cohortibus ex itinere conscriptis in Heduos maturare, & totis viribus prohibere transitu Heluetios iubet. Demum Roberto Sedanio mandat, vt quammaximum potest peditatum in Eburonibus Arduennæque syluæ proximis populis mercede conducat, & continuò in Morinos proficiscatur. Idem vt faciat Carolo Gheldriæ Duci iniungit. Is, quoniam initium dissensionis inter Gallum & Cæsarem atque huius belli non obscura causa fuerat, è Mena-

pijs atque Sicambris quibus imperitat, legiones duas, adiuncta Batauorum manu expertæ virtutis mittit. Ita breui Ludouicus maximo equitatu è tota Gallia coacto, & Germanorum auxilijs ingenti pecunia comparatis, ad hostes qui iam in Morinos peruenerant contendit. Eodem quoque tempore Henricus, vt vires cum Talbotto perquammaturè coniungeret, paratis quæ ad profectionem pertinebant, è Calesia mouit, instructo agmine procedens itineri simul ac pręlio intentus. Venerant enim Gallorum antecursores, et leuibus pręlijs agmina in itinere lacessebant: mox aliæ atque aliæ turmæ equitum atq; ipsa sub vexillis grauis armatura equestris in patentibus campis sese ostenderat, non eo quidem consilio vt acie confligerent, sed vt Britannos ostentatis virib. magis ac magis morarentur. Verùm Henricus, quum maiora quædam tormēta suo pondere effractis axibus, ac comminutis passim curruum rotis tenaci in limo forte hæsissent, & ob eam causam necessariò subsistere, & tardius agere agmen cogeretur, directa acie bis pugnæ potestatem fecit. Contrà verò Gallis consulto certamen detrectantibus, quòd vniuersæ dimicationis casum necessarium non ducebant, ad sanctum Odemarum (id castellum est) subsedit. Sequentibus verò diebus intermisso nunquam itinere, pluribus equestribus pręlijs decertatum est: perijtque in partibus Gallorum Matthæus Corotteus nobilis Gręcus leuiorum equitum pręfectus. Ita Henricus incolumi exercitu, nequicquam Gallo iter demorante, quartis castris Taroannam peruenit. Tunc primùm vrbs quàm acerrimè oppugnari cœpta: nanque tripartitò hinc Talbottus, illinc Carolus Somersetus, & tertio loco Rex ipse ingentibus tormentis, murorum pinnas & interna vrbis ædificia diruebant. Ex aduerso Pontiremius atque Rouergas nouis operibus mœnia quassata reficere: contrà & ipsi hostium castra tormentis infestare: die noctuque pro mœnibus, pro portis agere stationes: nihil se animo demittere, & summa spe auxilia Gallorum opperiri. Interea ad famam aduentus Henrici regis Cæsar maiore animo quàm viribus bellum complexus, tendentibus iam in Heduos Heluetiorum legionibus, paucos Germaniæ proceres secum ducens ad Henricum peruenit. Secuta eum quoque est magna Germanorum multitudo, qui pacis odio & lucri cupiditate ad id bellum, in quo tres potentissimi Reges de imperio dimicaturi videbantur, ex omni se prouincia effuderant. Henricus quoque, vt erat quatuor fermè & viginti annos natus, ab excelso florentis ætatis vigore, pecuniæ profusus super aduectos ab insula ingentes thesauros, immensæ liberalitatis fama, & studio erga milites incredibili mortalium mentes accenderat: magnitudo enim animi, corporis decus atque proceritas, admirationis humanæ in eo rege modum excesserant. Appropinquanti igitur Cæsari obuiam ad sancti Odemari oppidum processit Henricus: consalutatumque eum & patrem appellatum in castra perduxit. Venerat eò Cæsar magnis itineribus, sine regio apparatu, vt alicui memorabili prælio interesset. Nam in superiore quoq; Germania fama erat, aduētare cum magnis copijs Ludouicum, vt liberaret obsidione Taroannam, aut cum Britannis de summa rerum dimicaret. At dum reges mutata veste circumuecti mœnia, apparatum oppugnandæ vrbis munitionúmque naturam inspiciunt, ac de genere prælij expugnationeque deliberant, nunciatur ab exploratoribus, Ludouicum qui in Ambianis subsederat, cum omni genere commeatus vniuersum equitatum intra biduum Toroannam esse submissurum, quod sciret conclusos diuturnitate oppugnationis fessos, ac

necessa-

necessariarum rerum penuria laborantes, diutius non esse tantas difficultates toleraturos. Quod vbi Cesar pro comperto habuit, quoniam & rei militaris peritia, & notitia locorum plurimum valebat, communicato cum Rege consilio, traducere in vlteriorem Lisiæ ripam maximam exercitus partem, & ad hostes summa celeritate, vt imparatos inuaderet, contendere decernit. Ergo quatuor pontibus vnius horæ propè momento perfectis, quibus simul omnes copiæ transmitterentur, relicto in oppugnatione Talbotto, Lisiam traijciunt, & ad Ghingatam vicum duobus passuum milibus ab vrbe distantem pergunt. Erat Ghingata obscurus antea pagus: sed duabus iam Cæsaris victorijs Gallo infaustus: siquidem Ludouico vndecimo Gallorum rege cum Germanis de finibus contendente, ipse Cæsar vixdum pubuscens, Philippum Dechordum expertissimum ducem, cum triginta milibus Gallorum hisdem in campis acie superarat. Igitur Galli, vt obsessis in tanta rerum egestate succurrerent, cum octo milibus equitum, receptis in medium sarcinarijs iumentis, rectà Taroannam mouent. Præerat omnibus Pienes, vir in Morinis summæ nobilitatis: quoniam in prouincia, quam ipse iam pridem à Ludouico regendam acceperat, bellum gerebatur. Verùm cum eo aderant clarissimi quique Gallorum ductores, atque equitatus duratus in armis, & multarum gentium victor: in quo nihil præter Fortunam veterem desiderabatur. Eo modo Pienes quum è tumulis descendens, qui ad Ghingatam vergunt, in subiecta planicie signa atque equites ostendisset, Cæsar & Henricus incredibili pugnæ desiderio deflagrantes partiti inter se copias, ea sorte vt alter equitatum in hostes duceret, alter vero cum peditatu & curulibus tormentis continuò sequeretur, instruere ordines, quid fieri velint præfectos docere, adequitare legionibus, hic Germanos & Belgas, ille Brittannos, quos ab insula transuexisset, adhortari, ne veteris gloriæ militaris obliuiscerentur: ne eos hostes aut fortes, aut insuperabiles existimarent, quos omnibus bellis atque omnibus seculis & progenitores sui, & nuper Heluetij pedites acie deuicissent: Adniterentur, auderentque primo impetu, ac sibi ducibus, & regibus suis, qui opinione virtutis omnem dignitatem atque salutem in dextris militum posuissent, fortem operam maturamque victoriam prestarent. Germani pedites ignari adhuc aduentus Cesaris, vt eum aperto capite paludatum singulis ordinibus adequitantem cognouerunt, ex eius presentia victoriam auspicati statim acclamauere, Salue Cæsar, Salue pater optime, Imperator inuicte, te duce iam vicimus. Is vt ardorem militum vidit, non cunctandum ratus, arreptis secum quatuor milibus equitum in quibus Hippotoxotæ Britanni, & Cisrhenani equites cataphracti sub Hanseo Roseo, atque Laleno fortissimis ducibus fuerant, ad Gallos pergit. Henricus quoque pari passu cum robore legionũ, sagittarijs suis immixtus subsequitur. Iam plures Gallorum equitum vt commeatum intromitterent, circumducti ab læua, ad eam portam, quæ segniorem Britannorum stationem habitura videbatur, peruenerant, & à Talbotto qui paratus in armis adstiterat, cum detrimento repulsi fuerant: quum Henricus ad primum hostium conspectum, ad perturbandos eorum ordines duas eminus colubrinas displodi iussit. Mox Cæsar, quem fatalis hosti locus & antiqua victoria claris auspicijs ad prælium accendebant, in aduersos impetum fecit. Tanta fuit sagittarum vis, tantusque cataphractorum irruentium ardor, vt primo concursu Galli equites turbati fusique sint, quanquam acerrimi duces manu prompti insignibusque fulgentes

ante alios fortissimè decertarent, atque impetum hostium sustinere, & reparare perculsam aciem increpitis retentisq; militibus conarentur. Cæterùm quoniam nec tormenta nec pedites in subsidium equitatus adduxerant, vrgente Cęsare, & approquinquāte cum tota mole peditatus Henrico, et cedere & terga dare coacti sunt. Duces ipsi in tāta equitum perturbatione dedecoris metu, dum acrius resistunt, capiuntur. Ante alios Marchio Rothelinius, qui paulo antè Donesio fratre mortuo, dux Longauillæ creatus fuerat. Cum eo Palicia, Imbercurtius, Baiardus atque Busiuus. Sed Palicia & Imbercurtius ob veterem amicitiam & cognationem, quæ cum Roseo intercedebat, ab equitibus Sequanis in acie dimissi sunt. Signa verò quæ in illam vsque diem tot gentiũ cruore conspersa, in tot bellis atq; periculis seruata fuerant, occisis aut captis signiferis, in potestatem Britannorũ deuenerunt. Fuit hæc pugna periculo ducum magis quàm militum cæde insignis: quum nec peditatus conflixerit, nec tormenta vsui fuerint, & solis hastis atque mucronibus vsi cataphracti, vtrinq; colluctati inter se equis atque corporibus maiorem tumultum quàm cædem ediderint. Pienes paucis suorum desideratis, trepidanti agmine ad Blangium vnde venerat, celeri fuga se recepit. Cæsar autem & Henricus captiuis comiter apud se habitis, in vetera castra redierunt. Iam Talbottus cuniculos effoderat, tormentis muri partem disiecerat, & magna spe iam tum expugnandæ vrbis tenebatur, quum Pontiremius atque Rouergas, Britannis captiuos Gallos ostentantibus, desperato commeatu, per colloquium tridui inducias postulāt. Quibus impetratis, pacti vt inde cum armis atque vexillis sine fraude discedere liceret, vrbem continuò dedunt: paulo pòst victores, colonis aliò migrare iussis, vt absimili pertinacia cæteras vrbes deterrerent, seruatis templis incendunt. Ita clarissima Morinorum ciuitas Millesimo quingentesimo tertiodecimo anno à partu Virginis, Nono Calendas Septembris excisa est. Ludouicus interea ad Motrellum coactis copijs & indicto concilio procerum, decreuit idoneo omnibus rebus loco castris se tenere, neque ad euentum Fortunæ experiri iterum hostium vires: qui magnam bellicæ laudis opinionem, deuicto veterano equitatu adepti fuerant. Enimuerò manu promptus & consilio optimus, quanquam vniuersi certaminis desiderio teneretur, præfectique omnes ad abolendam ignominiam, deuouendo sese pro victoria prælium deposcerent, haud tamen tutum fore existimabat, si perculsos animo milites, ac superiore gloria rei militaris obscurata, quasi degeneres factos, quum intra septuagesimum diem ad Nouariam atque Ghingatam infeliciter dimicassent, fortissimis hostibus, ac tum recenti victoria elatis obiecisset, vel ob id maximè quòd rumor in castris percrebuerat, Heluetiorum viginti quinque milia cum duobus millibus equitum, quos Cæsar addiderat, per angustias Sequanorum in Heduos penetrasse, & iam eorum agros magna belli clade populari, neque Tramulium continuè castra mutantem aut ire obuiam, aut manus conserere audere. Quibus de causis Ludouicus, suspensa Gallia, & ad noui belli periculum excitata, cunctando circumspectare hostium motus: & reliquum æstatis extrahere, quàm in discrimen summæ rei deuenire malebat.

Mox conuersus ad altiora consilia, Iacobum Scotorum regem iam tum antea precibus fatigatum, per legatos sollicitat ad nouas res in insula moliendas, gerendumque apertè bellum aduersus Henricum. Erat Iacobus maximis beneficijs & antiquis superiorum regum necessitudinibus Gallo obstrictus,

ctus, ob idque facilè impelli poterat ad quamcunque belli fortunam subeundam: quanquam per se animo immodicus, & natura infensus Anglico nomini, priuatis etiam lacessitus iniurijs, inferre vltrò bellum & proferre Imperij fines meditaretur. Nec deerant, præter Gallorum legatos, arma, pecuniam, tormenta, duces, classes atque omnem belli apparatum pollicentes, qui mobile regis ingenium varijs artibus expugnarent ex intima aula spectatæ apud eum gratiæ regni proceres, muneribus empti ab Gallo, vt proposita præsentium rerum occasione, ac ostentato totius insulæ Imperio, in spem prosperi euentus & magnæ fortunæ erectum, ad sumenda arma vehementer accenderent: quando abductis in continentem omnibus fermè copijs, & Henrico in Gallia bellum gerente, regnum sub vxoris tutela relictum inuadere, atq; armis exagitare interiora Britanniæ haud factu difficile videretur. At hæc secum quum ipse multum animo varius reputaret, obuersabantur ante oculos vxor, quæ Henrici soror erat, & nouum pariter atque antiquum pacis fœdus sub Alexandro Pontifice iam pridem cum Henrico solenni sacramento percussum, & ab Iulio bullatis item tabulis confirmatum. Diræ demum imprecationesque Pontificis, ac polluendæ religionis metus, si defensores Pontificiæ dignitatis oppugnaret, & expositum iniuriæ nudatumque præsidijs regnum, nihil tale verente Henrico, vi & armis aggrederetur. Ex aduerso autem rerum suarum sollicitus, vtpote cui iam pridem suspecta erat Henrici potentia, nimio plus crescere rem Anglicam, & ferocem iuuenem in transmarina prouincia bello clarum fieri non ferebat. Quoniam finito in Gallia bello eum hostem ingentis spiritus, ac semel militiæ studio accensum minimè quieturum apparebat, sed continuò non cōtentum finibus suis, illaturum arma, ac subactis Scotis, seque paterna sede pulso, vnius insulæ vnum regnum esse facturum. At in contrario rerum successu, si fortè Henricum imperitum militiæ pugnacissimam Gallorum gentem, ac talem tantumque regem in hostili solo difficili bello pulsantem, aliquo ingenti prælio superatum Fortuna destitueret, idem regnum ac eadem tota Britannia mouenti modo arma, ac Fortunam ex tuto tentanti cessura videbantur.

Hac inani spe sublatus, alienato animo, vt causas violati fœderis prætenderet, antequam hostilia moliretur, literas ad Henricum querimoniarum plenas cōscribit. Egisse iam pridem Henricum multa in contumeliam Scotici nominis, eaque se pro iure affinitatis ac fœderis forti animo semper tulisse, quum grauissima damna finitimis Scotis illata, vt constitutum fuerat, Henricus minimè resarciret: quū in percussores Bartonis piratæ Scoti nō animaduerteret: & Spurium Heronem, qui præfectum confinium Scotiæ interfecerat, impunè agere in Anglia pateretur: legatos suos contra ius gentium non admisisset: oratorem vxoris inuito retentum non dimisisset: complures nobiles Scotos in Scotia captos vinctosque crudeliter etiam tunc in custodia haberet. Ea omnia quanquam per se magna et intoleranda, dissimulari tamen potuisse: at non se passurum vlterius, Ludouicum amicum regem, cognatione et fœdere sibi obstrictū, ab eo ad internetionem oppugnari: Caroli Gheldrij consanguinei agrum plus quam hostiliter ab Anglis deuastari: propterea esse supremum animi sui iudicium, causam socij regis iure fœderis defendere velle, neque interea se finem facturum populationibus atque incendijs, quamdiu Ludouicus ab eo in Gallia vexaretur. His Henricus ita respondit, se nō magnoperè mirari, quòd Rex Scotorum pro vetere gentis instituto fidem falleret: Nouisse enim iampridem eius

animi inconstantiam, & consiliorum leuitatem: quibus eò dementiæ perductus esset, vt alienam causam proprio periculo tueri, & florentes res suas cum perditis Gallorum rebus permiscere contenderet. Quòd si violare iusiurandum, fidem prodere, & arctissimæ necessitudinis obliuisci æquum & regium putaret, neque multum eo dedecore permoueretur, timeret saltem Deos immortales, qui turbatę pacis & ruptorum fœderum vindices esse consueuissent: adduceretur que exemplo regis Nauarræ, quem Dijs ita iubentibus, ex patrio regno in eas miserias pręcipitatum, Ludouicus in Gallia sine regno tranquillè regnare permitteret. Proinde desineret memorare atque obijcere, quæ ad violandam pacem ipse confinxisset: ea enim se iam pridem literis atq; legationib. vt vetera omnino, vanaque diluisse. Cæterum eum impudentissimè fecisse, quòd nihil earum rerum antequàm ipse mare traijceret, commemorarit. Propterea sciret apud se etiam absentem, non esse tantæ existimationis Scotorum regem, vt eius repentina atque insperata perfidia terreri posset. Ageret modò vt luberet, se enim neque vlla denunciatione periculi destiturum ab fœlici incœpto, neque iniuriam animo depositurum. Igitur Iacobus indicto bello, vniuersas regni vires contrahit: atque omni nobilitate armata, ad Tuedum fluuiū, qui vtriusque Imperij limes est, contendit. Britannia nanque omnis, intercurrente per transuersum Tuedo, vbi æstuaria ab diuerso littore introrsus arctissimè sinuantur, atque aliam prope insulam efficiunt in duas partes diuiditur. Maiorem proximam continenti Galliæ, vergentem ad Hyberniam & ad Cātabricum Oceanum, Angliam ab Anglis populis appellant: qui quondam ab Hercynio saltu per Germaniam profecti, ad quęrendas nouas sedes in insulam traiecerint: ac pulsis indigenis, propter agrorum fertilitatem ibi consederint. Alteram verò tertia ex parte Anglia minorem, effractis longè latéque littoribus, ad Thulem in Arctum prominētem, vbi Caledonia sylua, & breuissimus in Orcadas traiectus, ab recentibus etiam populis eò transgressis, Scotiam vocant. Hæc importuosa, parum vrbibus frequens, horrida syluis atque frigoribus, ab humanitate & cultu cæterarum gentium recedit. Illa verò propinquitate continentis, benigniore cæli temperie, metallorum & pecoris fœcunditate florentissima omnium insularum in morem nostrum ædificat, atque elegantiæ plurimum studet. Angli & Scoti eadem fermè lingua, quæ Germanicæ haud absimilis est, vtuntur. Vtrisque studium rei militaris propè par: atque eadem arma, lignei & ingentes arcus, alabardæ demum ac prælongi conti: clauæ quoque ferreæ (accias ipsi vocant) quas ambabus manibus regunt. Præcipuum apud vtrosque robur in pedite. Si qui adsint in bello equites, magna pars sagittarij sunt, pauci verò cataphracti, quòd eorum equi, quanquam acres, ad iustam magnitudinem non excrescant, vt Frisij, Bethici, atque Apuli: & propterea staturæ pugnæ minus idonei existimentur. Corpora virorum alba, lacertosa: comæ autem omnibus breues, & barbæ subrutilæ. Vniuersa verò gens supra cæteros mortales conuiuiorum studiosissima. Ea enim per varias & exquisitas dapes, interpositis musicis atq; ioculatoribus, in multas sæpius horas extrahunt: ac subinde perductis choreis, amoribus fœminarum indulgent. Religione, institutis ac legibus, atque eodem corporis ac ingenij habitu, medij inter Gallos atque Germanos collocantur. Fuere eæ gentes paulò antè Iulium Cæsarem, qui primus nobis Britanniam aperuit, agrestes atque efferæ, nulla nauigandi peritia, nullo propè militię vsu, aut externarum rerum cognitione,

quòd

quòd spatio dirimentis Oceani ab nostro orbe diuisi dicerentur. Sed quum Romana arma viderunt, atque eos sub Claudio Scapula Ostorius, Suetonius, Paulinus, & Vespasianus, ac mox sub Flauijs, Cerialis, Frontinus & Agricola magni duces, atque ipse demum Seuerus Imperator, dum Romanum floreret imperium, circumducta classe interiora quoque insulæ peruagati, cæsis hostiũ exercitibus, saltibus penetratis, atque ipsa naturæ rerum difficultate perdomita, & pacem & iugum pati coegerunt. Cœpere tunc primùm, repressi tamen magis quàm domiti, intellectis continuò Romanis artibus, è disciplina belli negotia administrare, condere leges, & corporis robur ingenij viribus temperare. Nec multò post aduentu nouarum nationum compositis moribus, quum per calamitatem ruentis imperij Cæsares fatali desidia veterem fortunam amisissent, excusso statim iugo, opibus & belli gloria plurimum valuerunt. Nanque instructis classibus, vt vires in alieno solo experirentur, in continentem delati, Hispanis, Gallis, atque Germanis maximas clades intulerunt. Protulereque in Italiam mercenaria arma. Siquidem Guelphis Gibellinisque ferro inter se ad internitionem debacchantibus, qua clade attritis omnium virib. res Itala penitus ab stirpe interijt: Anglos equites Ioanne Aucutho duce maximis stipendijs conductos, ob eximiam virtutis opinionem, tyrannorum auspicijs in Italia militasse constat. Nouissima autem expeditione patrum nostrorũ memoria, aduersus Gallos multa præclara militiæ facinora gesserunt: & egregiæ virtutis testimonium præbet Calesia ad Gessoriacum littus, eo bello Gallis ablata, et in hanc diem ob maximam traiectus opportunitatem, maiore gentis opinione, quàm præsidij viribus pertinacissimè conseruata. Cæterùm Iacobus ab Tuedo Humeum virũ nobilem cum parte exercitus ad populandos hostium fines præmittit. Is repentina incursione oppressis finitimis, obuios capit: resistentes obtruncat: eorum pagos incendit: coactaque omnis generis hominum & pecoris præda, in pacatum regredi parat. Sed Angli quos subitus aduentantium hostium rumor, mox villarum incendia, & maioris etiam cladis metus, ad arma exciuerant, vindictæ ira perciti, ac dolore simul amissarum rerum, ad occupandas viarum angustias, quà Humeum rediturum existimabãt, contendunt: adortique è superiore loco graue sub sarcinis hostium agmen, clamore, multitudine telorum, ac mox tumultuario omnium procursu, vniuersos fundunt, ac magna cæde edita Humeum fugientem persequuti, Scotorum fines irrumpunt: abactisque armentis, & concrematis pluribus vicis in Angliã reuertuntur. At Iacobus nihil eius primi certaminis omine, quod mox infelicẽ rerum exitum portendit, permotus, vt detrimẽtum acceptum maiore commodo atque victoria resarciret, omnes copias ad Norbanum oppidum ducit. Id corona cinctum vi capit, ac solo æquat. Inde populabundus & ferox ad oppugnandum Beruicum munitissimum oppidum, quod in finibus Scotiæ Henrici præsidijs tenebatur, proficiscitur. Interea Surreius Britanniæ procerum longè nobilissimus, quem paulò antè Henricus ob egregiam fidem atque virtutem ad incerta belli, & ad tuendos regni fines cum imperio & iusto exercitu in Britannia reliquerat, coactis copijs ad Iacobum cuncta belli clade vastantem contendit. Aderant cum eo Dacreus finium præfectus, vir omni bellica laude insignis: Odardus Stanleius & Spurius Heron cum valida turma equitum, quam ipse nuper exul ab Scotia atque Anglia in syluis per latrocinia & cædes exercuerat, atque alij cum auxilijs, quæ passim à regina per vrbes scribebantur.

Etenim ad noui belli famam, non tantùm proximi Scotis, vti periculo expoſiti, ſed remotæ etiam gentes, maiore odio quàm metu, quum omnes iniquo animo violati fœderis iniuriam ferrent, voluntariam militiam ſecutę, ad Surreiũ feſtinabant. Poſuerat tunc caſtra Iacobus in vertice montis, quem Floddon incolę appellant, loco, arte atque natura munitiſsimo: nanque ab lęua continens palus quam limoſæ voragines atque internata paſsim arundineta plurimum impediebant, ſubiectam planiciem occupauerat: ab dextra Tylus fluuius profunditate aluei & aquarũ rapiditate difficilior, quàm vt vado tranſiri poſſet, ad imas montis radices labebatur. Terga quoq; pręcisę rupes et denſiſsima nemora protegebant. A fronte verò vbi mollem aſcenſum atq; vnum omnino aditũ natura reliquerat, Iacobus perducta foſſa & collocatis in interiore labro omnibus tormentis, adeò egregiè ſe muniuerat, vt circumuallari ab inferiore loco, aut oppugnari ſine pernitioſa hoſtium dimicatione non poſſet. Eò Surreius cum perueniſſet, admiratus locorum iniquitatẽ, quòd nequaq̃ temerè ſibi oppugnāda caſtra cenſebat, ad Iacobũ cum mandatis Araldum regiũ mittit: quorum hęc ſumma erat: Videri ſibi Iacobum impiè crudeliterq; feciſſe, quòd ſolenne pacis iuſiurandũ violarit: ſanctiſsimę cognationis iura polluerit: abſenti Henrico bellũ intulerit: & ſuccenſis caſtellis finibusq; vaſtatis, Anglos nihil tale verentes eodem impetu trucidarit. Propterea ſe veniſſe cum exercitu vltum iniurias: deligeret ipſe ęquũ locum, et certam diem vniuerſo certamini: ſe enim nulla interpoſita dubitatione, quũ primùm pugnę poteſtatẽ faceret, de ſumma rei dimicaturũ. Adhęc Iacobus, vt erat elati animi ſpectatęq; promptitudinis, Araldo comiter appellato, gratias Surreio agit: additque publicè laudes, quòd pugnam vltro depoſceret, quā omnibus eum artibus vitaturũ diu anxio moleſtoq; animo timuiſſet. Itaq; ſecundum eos ſpiritus pararet arma: et haſtatas Scotorum phalanges tertia die in patentib. campis expectaret. Ibi ſe de iniurijs ſeuerè cogniturũ, quas intempeſtiuè contumelioſeque memoraſſet: & nouas veteresq; controuerſias armis finiturũ. Conſtituta die Surreius in ſubiecta planicie tribus paſſuum milibus ab hoſte conſedit, atque aciem direxit. Sed Iacobus tametſi paratus erat prælio decertare, ſuis tamen caſtris atq; munitionibus ſe continuit. Quoniam ab expertiſsimo quoq; procerum, comittendę pugnæ conſilium improbabatur: & ante alios Huntleius, quo nemo fortior in eo exercitu aut callidior habebatur, clariore voce, vt prętoriani quoq; milites audirent, in conſilio dixerat, Nihil ſtultius aut leuius eſſe, quàm authore hoſte manus conſerere, & ad eius arbitrium atq; libidinem ſummæ rei fortunam periclitari: Teneret ſe opportuno ipſo loco, & ferocem hoſtem cunctatione ludificaretur: magnam enim eſſe in hoſtilibus caſtris rei frumentarię penuriam: neq; commeatum ab interiore Anglia in ſummis itinerum difficultatibus ob perpetuos imbres poſſe facilè comportari. Sedendo, ac nihil temerè agendo breui regem ſecundiſsimis pugnaturum auſpicijs: & hoſtes iniquitate loci et commeatus inopia ſuperatos, ex tuto cædendos militibus ſuis præbiturum. Multa quoque prodigij loco habita, quanquam vana, & fortuita putabantur, eius animo religionem & nouum terrorem incuſſerant. Eo enim cum ducibus de pręlij ratione diſputante, lepus è prętorio proſilierat: ac mille petitus telis per mediam ſtationem intactus euaſerat. Quin & mures ea nocte lorum galeæ fibulámque corroſerant: & vela interioris tabernaculi ſub Auroram ſanguineo rore fuiſſe conſperſa dicebantur. His de cauſis nequaquam prodeunte in aciem

Rege,

Rege, Surreius qui palustribus & fœdissimis in locis ob rerum omnium difficultatem diutius consistere nō poterat, nec iudicabat hostem, nisi summa compulsum necessitate dimicaturum, castra mouit: & relictis ad læuam hostibus, traiectoque Tylo flumine in æquiorem locum ad initia Barmoreę syluę se contulit, eo consilio, vt milites quos maximis etiam itineribus confectis fessos, toto eo triduo tenuissimè aluerat, fertiliore & tutiore in loco recrearet, nouas interim expectaret copias & ad motus hostium, qui multitudine sua proximos mōtes compleuerant, nouam & ipse gerendi belli rationem sequeretur. Intererat tantum flumen Tylus inter bina castra regis atque Surreij, nec vtrinque ab tormentis atque missilibus temperabatur. Sed magno vsui Surreio erat collis ab citeriore ripa in altitudinem mille passuum molliter assurgens, qui castrorum frontem ab omni tormentorum iniuria protegebat. Ex eo colle Thomas Hauardus Surreij filius, eximiæ virtutis iuuenis, circumiectos colles, quos hostis occupauerat, subiectamque planiciem oculis contemplatus, patri renunciat, Iacobum ab Scotia excludi: aut ex munitissimo loco detractum, elici ad pugnā facilè posse, si rursus copias superiore in loco Tylum traducat, & non magno circuitu capto, introrsus quantum montis angustiæ patiantur, à tergo sese ostēdat. Surreius qui vni huic rei, vt congrederetur animum intenderat, summissis locorum atque militiæ peritissimis, qui maiore cura situm regionis inspicerent, quum eadem illi afferrent, Hauardique consilium omnium opinione confirmaretur, extemplo conclamari, & colligi vasa iubet. Inde ad tria milia passuum promotis castris, bipartitò binisque pontibus vno tempore flumen transmittit. At Iacobus de Surreij consilio coniectura iudicans, ne circa eadem iuga sedendo contra dignitatem suam interclusus ab Scotia liberam frumentandi facultatem amitteret: ac simul, quod ad retinendam authoritatem pertinere censebat, ne ex detrectatione prælij obsesso similis, aliquantum plus fiduciæ in loco atque munitionibus, quàm in militum virtute ponere videretur, castra protinus mouet, & ad occupandum proximum montem, quem ne hostis prior obtineret magnopere timebat, rectà contendit. Factum est summa eius celeritate & calonum industria, qui in discessu (vt imperatum fuerat) tuguriolis militum stramentisque & reliquo omni pabulo incensis eam regionem continenti fumo atque atra caligine compleuerant, vt Iacobus propositum locum prius attigerit, quàm Surreius, qui ab hoste vix mille passus aberat, aut discessum eius senserit, aut longa incedentium agmina fuerit conspicatus. Ita Iacobo summa collium tenente, Surreius ad radices cum omnibus copijs successit, paululumque ibi commoratus, quòd mons neque arduus neque difficilis videbatur, antequam hostes castra munirent, conscendere atque omnino prælio decertare constituit. Mox aduocata militum concione demonstrat quem in locum deuenerint: hinc præaltas fluminis ripas, illinc abruptos & perpetuos montes, nisi quàm acerrimè pugnent, & fortiter vincant, omnem salutis spem & fugæ rationem adimere. Auderent contra perfidos hostes, qui violato fœdere per occasionem absentis Regis, de Imperio totius Britanniæ cogitandum sibi existimauerint: neque eorum multitudine magnopere animo perturbarentur: satis esse perspectum frequentibus patrum victorijs, quantum in Scoto roboris esset atque constantiæ: nec defuturos in acie Deos ipsos, sicuti antea aduersus violatores fidei, & humani iuris atque religionis contemptores nunquam ex merito defuissent, modò suæ pri-

stinæ virtutis milites memoriam retinerent: consensu enim omnium mortalium, iustissimam esse belli causam, propulsare iniurias, & tueri armis focos, liberos, coniuges: & quod his multo præclarius videretur, libertatis pontificiæ dignitatem, quam Henricus magno animo & sanctiore consilio defendendam susceperit: ob id mare traiecerit: atque ita Dijs bene iuuantibus, impios sacrosanctæ maiestatis oppugnatores prælio pulsos, captis eorum ducibus, & munitissima vrbe recepta, in interiora Galliæ compulerit. Quin igitur Dijs hisdem auspicibus eadem pollutæ religionis contagione fœdatos aggrederentur: & si gentis decus, si regis existimationem, priuatam denique gloriam atque salutem charissima haberent, se ducem sequerentur, paratum scilicet, autegregiè vincere, aut pulcherrimam mortem oppetere. Conclamauere statim milites, pugnæ signum daret, neque dubitaret committere prælium iniquo etiam in loco: se enim in aduersa montis iuga infestis armis peruasuros confirmant, neque nisi victores in castra redituros. Igitur Surreius in ea spe & militum alacritate, ex omnibus copijs tres acies facit: Hauardo primam attribuit, in qua etiam Edemundum alterum filium curare iubet, ipse medium agmen tuetur: Odoardum Stanleium tertiæ præficit: Dacreum cum equitatu in subsidijs collocat: tormenta certis interuallis inter ordines & in fronte disponit, & ad hostes iusto passu progreditur. Interea Iacobus, vt erat ex eo monte despectus in subiectos campos, quum procul armorum fulgor, distinctaque hostium agmina viserentur: ratus sibi ea die victoriæ occasionem dari, si natura loci atque amplitudine copiarum superior, quàmprimum cum hoste confligeret, vrgente fato prælij signum proposuit, conuersusque ad regni proceres, qui proximi adstiterant, talem habuit orationem: Postquam, fortissimi commilitones, meliori conditione quàm vnquam antea maiores nostri cum hoc hoste pugnauerint, nobis hodie dimicandum est, memineritis hanc esse illam diem supremæ occasionis ad vindicandas iniurias, quam nec venturam sperastis vnquam, & frustra hactenus exoptastis, quum à superbissimis hostibus omnes indignitates & contumelias pateremini. Verùm qui hæc diu per inanem iram gemendo, inuocandoque sæpius vltores Deos domi pertulimus, & tandem in hac pulcherrima rerum occasione tam iusta quàm necessaria arma cepimus, vilissima profectò capita essemus, & leuissimi omnium mortalium, si, quum facto & vera virtute opus est, & conferre pedem, & per mortes & vulnera victoriam appetere oportet, tunc hostium faciem timeamus, & belli pericula trepido animo metiamur. Ego quidem in bona pace his Imperij finibus contentus, tranquillitati atque otio studere potui, & carere periculis atque laboribus, quos quotidie bellum affert, si nulla dedecoris cura habita, priuatam felicitatem & gentis dignitate & salute vestra potiorem existimassem: sed frequentissimo vestro consensu in maxima vlciscendæ iniuriæ atque omnium rerum opportunitate, quum gerendum apertè bellum omnes censeretis, quòd ea quæ nos & progenitores nostri ab infensissimis hostibus sustinuissent, fœda, aspera, intoleranda que erant, bellum magno animo indixi: & quod perampla mihi victoriæ spem facit, vos maiore studio, maximo ardore, & incredibili alacritate signa secuti estis, vt quandoque insigni facinore, atq; vltimo veluti virtutis opere edito, egregiam animi fortitudinem testaremur, atque immortales controuersias memorabili victoria finiremus. An fortè de secundo prælij successu dubitandum? quum hostiũ exercitus nulla in re cum nostro sit comparandus,

parandus, qui totus ex fugacissimo genere militum constat: tyrones enim sunt ex tumultuarijs delectibus in speciem militum armis instructi, dum veterani omnes, aut iuuentæ robore & specie bello idonei ab Henrico in Galliam traducerentur. Hos ergo numero paucos, lassitudine fameque confectos quum appropinquauerint, ex superiore loco telorum multitudine nō obruetis? Succedunt colli instructa acie, non quia audent, sed quia necesse est, vt honestius atque celerius insoliti laboris ac inediæ dolorem morte effugiant ferarum more, quas furor in rabiem agit, quum impatientia animum, & fames ventrem exagitauerint. Mecum ergo ferrum stringite, & iugulum horum tyronum impetite, pudeatque eò non progredi mortis metu, quò me ducem vestrum pro gloria vadentem videritis. Alloquentis adhuc regis orationem, armorum strepitu ac dissonis clamoribus milites excepere. Nec mora Iacobus primum suo, deinde omnium è conspectu remotis equis, vt æquato omnium periculo, & spe fugæ sublata (sicuti gentis mos est) simul & corporis robur atque animi virtutem ostenderet, omnes copias in quinque quadratas acies dispertit, ea ratione, vt tertium agmen, in quo signum regium erat, atq; omnes viri insignes militabant, duplici vtrinq; aciem tanquam duobus cornibus clauderetur. In dextro Huntleius, Crafordius & Montiroseus: in sinistro Humeus, Lenuoxius & Argilius, qui singularem militiæ vsum habere dicebantur, curabant. Præficitque singulis cohortibus singulos ex ordine equestri: & cum his aliquot centuriones Gallos, quos paulo antè in Scotiam Ludouicus ad tradendam disciplinam transmiserat: collocatisque idoneo in loco omnibus tormentis, quæ magno vsui per decliuia montis esse non poterant, ipse in medio agmine contra Surreium cōstitit. Iam erexerat in aduersum collem primas cohortes Edemundus, quum tormentis vtrinq; emissis, turbatisque primis ordinibus, Humeus, hastatos induxit, qui adeò acri impetu subeuntibus incubuerunt, vt cæsis antesignanorum promptissimis, & strato Edemundo, totam propè aciem in fugā conuerterint. Iamq; nulla spes reliqua erat consistendi, perterritis semel pulsisque cohortibus, nisi in tanto discrimine, hinc Spurius Heron, vir admirandis corporis atq; animi viribus insignis, suo alienoque cruore perfusus Edemundum subleuasset, et ab alia parte Dacreus ad subita pugnæ intentus, transuerso cursu in latus hostium procellam equitum immisisset. Mox succedente etiam Hauardo cum lectissimis militum, haud dubiè restituta acies, redditusque iam victis animi vigor. Ita æquata prælij fortuna, aliæ atq; aliæ Anglorum cohortes afflictæ cum integris ipso impetu commistæ, æmulatione virtutis rectam agminis frontem erigere in montes cœperunt. Ibi quum ad robora Scotorum peruentum est, & vtrinque maioribus propè odijs quàm viribus certaretur, Montiroseus atq; Crafordius ad cohortandos milites in primam aciem prouecti, pugnantes cadunt, perrumpiturque hastatorum phalanx: ac dissipata per iniqua montis ab equite peditéque conciditur. In sinistro autem cornu eodem tempore Stanleius iam contracto certamine Scotos æquioribus locis detraxerat, & superfusa sagittarum multitudine eò adegerat, vt non conferti, sed laxatis ordinibus, rari ac vitabundi pugnarent, eorumque signa fluctuare inciperent. Quod vbi animaduertit, circumductis cōtinuo tribus subsidiarijs cohortibus in aperta hostium latera, tantum terrorē intulit, vt sustinere irruentium impetum, aut consistere nequierint: sed protinus coniecti in fugam, & per deiectus mōtis præcipitati, in syluas se condiderint. Ibi Argilius atq; Len-

uoxius voce manibusque inclinatam aciem retentantes interficiuntur. Interim Iacobus qui paulo antè cum Surreio pugnam inierat, vt ab cornibus turbari suorum ordines, atque hostes ab lateribus circumfundi videt, cohortem prætoriam euocans, & proceres quos circa se habebat adhortatus, vt nihil se, nihil maioribus suis indignum committerent, in medios hostes inducit: Ita nouum priori acrius de integro prælium ortum, quòd tota ea acies tecta ferro, Anglorum sagittas egregiè sustinuerat, obtruncatisq; primorum ordinum aliquot centurionibus, ad signa propè peruaserat. Erant vtrinque procera virorum corpora opinione virtutis ad supremos casus ab vtroque duce delecta: præliumq; vt necesse erat, varium, anceps, modò his, & modò illis prosperum & exitiabile. Rex ipse ante signa pedester pertinacissimè pugnam ciens, alios laude, pudore alios, omnes denique vario hortatu accendebat, vt quod tantopere desiderassent, adepti hostes ferro atque vulneribus vlciscerentur. Contra Surreius, quum optimus quisque, aut caderet, aut sauciaretur, magna vi cōtendere, vulneratos in postremam aciem subducere, suos plurimum adhortari vt ad gladios rem adducerent: & quà maximè hostes vrgebant, multùm ipse pugnare. Sed dum incerto adhuc pugnæ euentu ad vexilla res geritur, Hauardus & Stanleius qui ab vtroque cornu pulsis hostibus victores ad medium agmen redibant, conuersi in hostem bipartitò signa intulerunt: & in tempore Dacreus quoque in terga quàm maximè confertis equis incurrit. Ita Scoti quū ab fronte, ab latere, à tergo cæderentur, neque labore & vulneribus fessi, per aceruos corporum atq; armorum perrumpere possent, circumuenti in orbem pugnare coguntur. Tum verò Iacobus quum regium vexillum, cadente Adamo, cui Forman erat cognomen, stratum vidisset, nihil iam dubitans quin è vestigio moriendum esset, vt ab imminentibus contumelijs animum vindicaret, in confertissimos hostes procurrit, ibique pugnans confoditur. Nec longè ab eo pari pertinacia atq; virtute contendentes interficiuntur viri sacrati, & sacerdotijs insignes, archiepiscopus vnus, episcopi duo, abbates quatuor: proceres verò, et equestri dignitate honoribusq; militiæ illustres triginta sex. Humeius, & Huntleius equos per tumultū nacti, cum postremis cohortibus, quæ vt constabant ex ignauissimo genere militum, manus nō conseruerant beneficio imminentis noctis in Scotiam profugerunt. Ad octo milia Scotorum ea die cæsa: totidem fermè capta sunt: omnia verò signa militaria relata: & tormenta maiora viginti duo: in queis fuere colubrinæ septem ingentis magnitudinis, quas Iacobus à similitudine, septem sorores appellabat. Castra verò eodem impetu expugnata, direptaq;: cadauer regis postero die à Dacreo repertum, & Beruicum delatum, vbi diu sepultura caruit: nam ab Anglis, quòd Gallis schismaticisque fauisset, sancto funeris sepulchrique honore, & Christianis cæremonijs indignus putabatur. Adnotabant plerique repetita superiorum regum memoria, Iacobum infelici potius Stuardæ familiæ fato, quàm suo cecidisse, quòd pater, auus & proauus eodem potiti regno, atque idem sortiti nomen, ante diem ferro perempti mortem oppetijssent. Sed hunc tanquam ad meritam raptum pœnam nemo defleuit, quòd ipso pugnante, pater in aduersa acie ad parricidij notam fuerit interfectus. Eo modo quum ad Tylum quarto Idus Septembris, anno à Christi natali millesimo quingentesimo tertiodecimo ad internitionem Scotiæ nobilitatis pugnatum esset, Surreius speculatoria naui, quanta maximè potuit celeritate, literas rei feliciter gestæ, & occisi regis paludamen-

damentum multo cruore conspersum Henrico transmisit. Diuerterat Henricus per eos dies Lillam: vbi capta Taroanna Margaritam Cæsaris filiam conuenit. Ea etenim illustribus fœminis comitata studio visendi regis, & vt patrem exciperet, è Gandauo illuc vsque gratulabunda processerat. Itaque prę letitia perpetui dies edendis spectaculis atque conuiuijs absumpti: decurrereque nobilissimi Belgarum cum Britannis, omnibus vtrinque cultu virtuteque certantibus. Sed Henricus cognitis rebus, quę in Britannia gestæ fuerant, in ea rerum fortuna non cunctandum ratus, ad Tornacum exercitum mouit. Ea est ciuitas Neruiorum longè amplissima, & mercatorum concursu atque opibus celeberrima: quam non multis antè annis suo iure viuentem, Gallorum reges in fidem ditionemq; receperant. Nec Tornacenses in eo bellorum metu, quanquam haud dubiè libertatem amisissent, studendum sibi nouis rebus, aut quicquam aduersus Gallos moliendum arbitrabantur: quoniam ab his in vtraque temporum fortuna belli & pacis, clementissimè sibi imperitatum existimabãt. Igitur vbi Henricus magnitudine castrorum vrbem circumplexus tormenta admouit, censu eorum habito qui propugnare possent, supra triginta milia hominum conscribunt: magnam vim telorum in murum comportant: reficiendis mœnibus atque extruendo intus aggeri plurimum student: & summa alacritate (vt sunt ad quæque rerum initia ardentissimi plebis animi) primos oppugnationis impetus egregiè sustentant. Sed quum maioribus tormentis propugnacula deijcerentur, nec potestas esset consistendi in muro, & vno atq; altero in loco institutę interius munitiones continentibus mœnium ruinis nudarentur, cœpere tunc primùm præsentibus periculis territi propriæ quisque saluti cõsulere, loca deserere, ab signis domum dilabi, ac demum cogitare quod in discrimen se, liberos, coniuges, atque omnes vrbis fortunas conijcerent, si diutius sine militum præsidio tueri mœnia aduersus tantum exercitum conarentur. Ita Nerui quondam Belgarum fortissimi, nihil memorabile, aut dignũ prisca belli gloria in oppugnatione perpessi, quum frustra Gallorum auxilia expectarentur, emissis oratoribus, qui se imperata facturos dicerent, multati pecunia deditionem fecerunt. At Heluetij paucis antè diebus quàm hæc in Britannia fierent, Heduorum fines hostiliter ingressi, ab ea quoque parte Gallis magnum terrorem fecerunt. Nanque Tramulium, qui opportunis in locis ostentata acie venientibus sese obiecerat, ac se demum tantę multitudini imparem ratus, passim cedendo ac detrectando certamen retrò abierat, in vrbem Diuionum compulerant: & prolato oppugnandæ vrbis apparatu, circumsessisq; itineribus ad teli iactum ab muro castra posuerant. Erat apud Heluetios Germanorum equitum præfectus Vldericus Virtembergensis regulus: per quem Heluetij rem frumentariam prouisam habebant: explorabant itinera, loca castris anteceperant: & quæ pedestribus copijs vsui forent, summa facilitate consequebantur. Is quanto maximè poterat studio cœptæ oppugnationis negotiũ administrabat: totoq; animo ad celeritatẽ incitatus, in qua spem ipse posuerat, nihil apud suos, nihil apud hostes remissum patiebatur. Quod neq; perterritis hostibus, aut confirmandi sese, aut muniendę vrbis spatium dari, neq; mora interposita diffisus Heluetiorum ingenijs, multitudinis frangi impetum, quæ haud facilè vno consilio agitur, volebat. Ita, quum latè murorum strage edita, interiora vrbis paterent, & per ruinas quæ fossam magna ex parte compleuerant, ad irrumpendum aditus cõtinuè pararetur, ipse circumeundo opera atq;

manipulos, adhortari gregarios milites, ac docere quantum ad summam victoriæ pertineret, potiri omnium rerum plena atq; opportuna vrbe, in qua si paululum aditerentur, & dux belli atque ornatissima ala equitum cum ipsis ciuiū fortunis, in præmium laboris atque victoriæ cessura essent. Aduersum ea Tramulius, tametsi vsus egregia ciuium voluntate, & perpetuo labore militum subitarias munitiones erexerat, tormenta & omne genus telorum in murum cōtulerat, cataphractos pedibus pugnare iussos in prima acie statuerat, ciues ad omnes quoq; casus confirmatis eorum animis armauerat: nihilominus quod dudum rem in Morinis infeliciter gestam esse compluribus nuncijs afferebatur, nullam sibi iam prælij fortunam expectandam ratus, tentare Heluetiorum animos antequam per se gens effera cæde atque vulneribus irritaretur: & denique omnibus conditionibus pacem petere constituit. Igitur idoneos nactus homines, qui vna cum Heluetijs in Italia fuerant, & ex longa militandi consuetudine & mores gentis, & ducum studia, & veteranorum etiam voluntatē apprimè nouerant, impetrato colloquio emittit. Ii familiares centurionum & eorum præsertim pagorum signiferos, quos haud obscurè Gallicis rebus fauere compertum habebant, adeunt: in primis veterem & recentem Gallorum amicitiam cum Heluetijs, & antiqua odia Germanorum proponūt, & quamdemissè deprecantur, ne finitimum regem in ea rerum fortuna opportunum iniuriæ existiment, ne eum socium amicumque tam ingratè oppugnare contendant, qui Heluetios in honore semper habuerit, & maximis stipendijs, & & priuatis quoque muneribus liberalissimè pace belloque affecerit, & in eam demum rerum amplitudinem & virtutis existimationem suis auspicijs perduxerit. Tribuerent aliquid antiquis fœderibus, neque pro leuibus atque alienis belli causis, summa beneficia animo deponerent. Quod si bellum quàm æquissimam pacem malint, & Galliæ vires tantoperè despiciant, vt belli casus communes esse non existiment, recordarētur quibus iniurijs, quot cladibus illatis, Cæsarem & Germanos antiquos hostes affecerint, quo potentiæ eos euecturi sint, si tum parta victoria, Burgundiam antiquis imperij finibus adijciāt. Num Cæsarem verum & proprium hostem putent staturum nouis fœderibus? ac nihil mox ausurum aduersus eam gentem, cuius sanguine Caroli soceri manibus parentare & vlcisci lethale vulnus ad Basileam acceptum quandoque desideret? Hæc illi publice, & ad vulgus militum. Cæterum priuatim largitionibus aggressi pagorum primores, ingentia pollicendo, atq; omnes ad pacem pertentādo aditus, breui plurium animos expugnarunt, quod neque arduum aut difficile fuit, propter factiones, quæ apud Heluetios erant. Nanque sicuti cæterarum quoque gentium mentes communis vnus morbus agitare consueuit, quo se contraria in studia scindant, & si externa desint mala, insanis dissensionibus domi sæuiant: ita Heluetios eadem mali tabes inuaserat. nanque asperi montaniq; homines quondam facta coniuratione, quum omnem suam nobilitatem vno prælio crudelissimè deleuissent, pugnassentque multis annis pro sola libertate summa eorum concordia viribus in vnum coalescentibus, & partium nomen, et diuersa studia dedidicerant. Sed postea quam secundis bellorū euentibus, apud exteras nationes magni clariq; fuere crescente superbia simul & auaritia, vrbes atque oppida finitimorum occupare certantibus inter se bello regibus, mercenaria auxilia submittere, contemnere singulos principes, & denique illam veterem egregiamq; maiorum virtutem et disciplinam fidemq;

venalia

venalia habere cœperunt. Ita vni soli pecuniæ, publicè priuatéque seruientes, quum multi liberalis opimæque militiæ apud Gallos actæ, memores inexplebili auiditate, totius propè Italiæ pecunijs satisfieri sibi minimè posse existimarent, secessione facta ab his, qui secundum veterem constantiā, publico cōsilio agebantur, ad fouendas Gallorum partes operam suam transtulerunt. Primi omnium Bernenses, amplitudine ciuitatis & militum numero magnæ inter cæteros authoritatis: Lucernenses demum & Friburgenses, ac multi præterea ex alijs pagis iam vulgata inter milites pacis mentione, atque ex ea causa intermisso ardore oppugnationis, rem ad consilium deferunt: in quo principes exercitus, tribuni, & primorum ordinum centuriones, præterea scribæ & signiferi sentētias dicere, & de summis rebus deliberare consueuerunt. Nec Vldericum adhibent, quòd virum fortem in ea rerum occasione belli auidum, & Cęsaris sequutum partes, paci aduersaturum intelligebant. Quare vt ex corruptissimo genere hominum consilium constabat, ita cuncti propè ad Gallum inclinant animos, ac petentibus pacem dandam, & reducendas legiones esse censent. Verùm quo honestius commutasse belli consilia viderentur, & Cęsarem, ad quem tota facti contumelia recidebat, aliqua ex parte lenirent, in has conditiones pacem tam Gallo salubrem, quàm postea sibi calamitosam dixerunt. Ludouicus Gallorum rex concilium Pisanum, quod in Galliam translatum sit, atque omnem sacerdotum controuersiam edictis tollat. In posterum ab Romano pontifice non discedat, neque eius vrbes oppidáue attrectet. Eam Burgundiæ partem, quam iureconsulti statuerint, Carolo Cęsaris nepoti restituat: ex arcibus Mediolani & Cremonæ præsidia deducat: Gallia omni Cisalpina in posterum abstineat: milites Heluetios nisi vniuersi oppidorū Magistratus assentiant, mercede non conducat: Heluetijs pro impensa susceptæ expeditionis quater cētena milia aureorum nummûm exoluat, intra quindecim dies dimidium eius summæ, reliquum intra menses duos: Item Vlderico & decurionibus equitum octo milia pro mercede impendat. Erant superbæ & periniquæ conditiones, Gallorumq; animos ex indignitate rerum eò furoris adegerant, vt conscriptas tabellas propè discerperent, quòd Alpini homines inter syluas, armenta, & abruptos montes nati, atque omnium propè humanarum rerum egeni tantos sibi spiritus, ac tantam denique arrogantiam sumerent, vt circumscribere præpotentem regem, eique per ludibrium acerbissimas leges imponere auderent. Sed Tramulius nihil ea pudoris vanitate permotus, quod respicere ad summam belli, atque omni industria præsentibus malis occurrere sani & prudentis imperatoris arbitrabatur, concedendum aliquid necessitati atque periculo, quod haud dubiè omnium salutem trahebat, iudicauit. Porrò Heluetij, quum iniussu regis nec pacē vllam fœdúsue rectè fieri posse, nec sponsori Tramulio credere tutum esse existimarent, propter necessariam temporis dilationem, quo spatio Ludouicus consuleretur, obsides postularunt, qui capite luerent, si citra statutum tempus pacto non staretur, aut rex acta Tramulij minimè rata & firma esse censeret. Itaque obsidibus acceptis, & ex formula iurisiurandi tabulis conditionum obsignatis, castra mouent, & per Sequanorum fines sine maleficio domum reuertuntur. Hæc vbi in Morinos literis & fama perlata sunt, Cæsar, & Henricus haud ignari tantum sibi ad conficiendum bellum facultatis & virium detractum iri, quantum hostibus ex ignominiosa pace terroris atque periculi decessisset, fractis tanta spe animis, ad aliam belli

gerendi rationem omnes cogitationes conuerterunt. Sed paulo post Cæsar merens querensque secum, quod in eo genere hominum ampliorem fiduciam posuisset, qui superioribus annis cæterorum etiam principum opinionem fefellissent, eadem celeritate qua venerat, in vlteriorem Germaniam abscessit. Henricus autem post aliquot dies oppidis propè omnibus Neruiorum in potestatem redactis, quum diu rerum Hispanicarum expectatione frustratus, delusus ab Heluetijs, & ab cunctantibus Gallis iam exacta æstate, bellum spargere, & ad singulas vrbes circumducere exercitus nollet, relictis præsidijs ad tuenda quæ cœperat, Calesiam rediјt, primo quoque tempore ad triumphum Scoticum in Britanniam traiecturus. Sed dum milites atque tormenta nauibus imponit, & tranquillitatem maris opperitur, Gallica classis quæ post Odoardum ad Blancasabiam interfectum, nihil ea æstate memorabile gesserat, è superioribus portubus deducta, ad freti angustias deflexit, eo consilio, vt Britannicam classem transportandis militibus occupatam aggrederetur, onerariasque ad Portesmutum insulam in statione relictas incenderent. Verùm tanta subitò tempestas coorta est, vt magnis, si vnquam fluctibus mare illud intumuit, tunc maximè vadosi freti æstu, & valida refluxus mole insanierit. Ita Gallicæ naues puncto temporis dissipatę, quum aliquas hausisset Oceanus, aliquas littorum scopulis allisisset, ante portum Humfluorum naufragium fecerunt: aliquæ fusis armamentis quæ cursum tenere non poterant, capiendas sese parato hosti præbuerunt. Erant nonnulli mortales qui hæc in religionem verterent, & diuinam esse iram interpretarentur, quòd schismate sacerdotumq; dissidio pollutam esse Galliam existimarent: quanquam ea die quæ fuit Idibus Octobris, acciderit, vt Luna plena esset, qui dies testimonio C. Cæsaris maritimos ęstus maximos in Oceano facere consueuit. At Ludouicus post pudendam pacem, dissimulata palàm ea insigni contumelia, quum decessisse finibus Heluetios, Ferdinandumque regem nihil Henrici generi successibus permotum, pręclare induciarum fidem tueri, contentumque Cantabria suis se tenere Pyrenęi saltibus, et iam senescere Britannicum bellum, instareque hyemem aduerteret, nudato animo conditiones improbare atque reijcere cœpit, tanquam summæ iniquitatis & insolentiæ plenas: ideoque testari, se tam superbæ paci nequaquam staturum, quam Tramulius ex arbitrio cum Heluetijs spopondisset. Consiliarij quoq; & magna pars togatorum, postquam ex indignitate pactionis regem furere, criminarique vltro Tramulium viderunt, ex adulatione & metu potius, quam quod id ex æquo & iure esse dicerent, vt pacem irritam facerent, pœnitentiæ & fraudi vanam iuris speciem imponere contendebant, quod Tramulio iniussu regis non licuerit vlla turpi sponsione bellum finire, exemploque Caudinæ pacis quondam cum Samnitibus à Consule Posthumio factæ, nihil quod Gallos ex pacto, vel religione obligaret, iniussu regis ritè fieri sanciriue potuisse. Num etiam eodem iure, si Tramulius ex metu, vel sua temeritate spopondisset, Regem diadema positurum, vel Luteciam Parisiorū antiquissimam regiam deserturum, traditurum arma & vniuersam Galliam Heluetijs vectigalem facturum, ea omnia ex ęquo & bono sponsionis pariter seruanda forent? Ex aduerso quoque non deerant, qui hæc vti inania & puerilia detestantes, priuatis sermonibus dicerent, Tramuliū egregium fortemq; virum cuncta ordine sapientissimeque fecisse, quòd in ea rerum desperatione tot hostibus coniuratis, hinc & inde prementibus, atque alijs haud sincera fide

euentum

euentum belli spectantibus, saluti totius Galliæ maturè atque opportunè consuluisset: eum esse inter Galliç proceres, qui multis rebus integre & feliciter gestis, carpentis vulgi inuidiam virtute superet: non ea rectè improbari consilia, quibus cautus Imperator atq; hostium expertus, magnis periculis occurrendũ esse duxerit. Cęterùm Heluetij quum se deceptos intelligerent, quòd Ludouicus pecuniã non dinumeraret, quã ipsi ante alia deposcebant, manifesteq; appareret, nihil eum ex eo fœdere pręstaturũ, coacto apud Lucernam concilio, iureiurando omnes affirmauerunt, se quamprimũ per occasionem possent, victuros deceptorem regem, atq; eadem quę fœdere promisisset, armis repetituros. Habitæ insuper quęstiones de his qui enixè fouisse Gallorum partes ferebantur. Tortus inter alios Gaspar Goldilus factionis princeps: de aliquibus etiam crudeliter suppliciũ sumptum: nam vulgus militum et sordidissimi quiq; procul à militia, claros homines multis fortibus factis, qui ordines apud Gallos duxerant, crimini atq; inuidię expositos deferebant. In quos ab accensis ira Magistratibus tanto seuerius animaduertebatur, quanto omnes eleuare infamiam turpissimi facti, & fœderatis principibus satisfacere cupiebant. Eadem ęstate iussu Leonis pontificis, Bernardinus Caruaial & Federicus Sanseuerinas pseudocardinales, quos per interregnum ad Liburni portum captos, & Florentiæ asseruatos memorauimus, Romam venerunt. Quibus mox à Leone supplicibus ac veniam petentibus, antiquus pilei honos restitutus, magna tamen patrũ dissensione. Namq; Mattheus Sedunensis efficacis ingenij, & acerrimę vir eloquentię, Christophorusq; Eboracensis Gallorum hostes, grauissimis orationibus aduersabantur, quòd ad eosdem dignitatis gradus, fœdo, & in posterum exitiabili exemplo reducerētur, qui miserę in primis Italię, & sacrosancto pontificię libertatis propugnatori, excitato vbiq; terrarum belli incendio, tot calamitates intulissent. Verum pontifex cuius mite ingenium facilemq; naturam in specimen cęterarum virtutũ omnes illo tempore laudabãt, clementius agendum sibi aduersus eos, quos opera sua captos constabat, existimauit, vt pontificatus initia quiete rerum paceq; firmaret, & finē imponeret controuersijs, quas translato Lugdunum concilio turbulenti sacerdotes excitarant. Siquidem fessos, & aduersis successibus fractos, ostentata spe veniæ, ad sanitatem redituros apparebat. Nec multo post Ludouicus haud ignarus tantam bellorum molē, qua ipse obrutus quassatusq; vix steterit, ab diuina ira pendere, vt religioni ac pontificię maiestati satis faceret, perturbatoq; & exhausto regno consuleret, adulterinum cõcilium abrogauit: iussitq; Claudium Massiliensem Episcopum et Solerium legatos suos Lateranensi adhęrere: illudq;, pręda mnato Pisano, vt sanctum atq; legittimũ approbare. Idem fecere Gulielmus Maclouiēsis, et Renatus Baiocensis: qui & ipsi antea à Iulio gradu pulsi, ad pristinos honores redierunt. Eodem quoq; anno Iulianus Medices Leonis frater, ab Senatu populoq; Romano ciuitate donatus est. in cuius gratiam, in area Capitolij temporarium theatrum extructum est, omni picturarum varietate mirificè cultum. Egere in scena Plauti Penulum decore mirabili, & prisca quidem elegantia Romanę iuuentutis lepidissimi quique, variaq; extra ordinem poemata recitata, florentibus non aliàs fœcundiore seculo Poetarum ingenijs. Siquidem pontifex liberalibus disciplinis institutus, veluti paternam gloriam in eo virtutis genere superaturus, quum publico elogio, Literatorum PRESIDIVM inscriberetur, studiosos omnis elegantiæ, qui inter armorum strepitus nõ emerserant, iam tum magna spe liberalitatis accenderat.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER XII.

VM hæc in Gallia atque Britannia gererentur, Cardonius & Prosper, qui vt suprà memorauimus, Gallo ab Heluetijs profligato, Liuianum è Tombis Patauium redeuntem subsecuti, in Venetiam duxerãt, Patauinum omnem agrum ac Vicentinum nullo prohibente populabantur. Enimuero Liuianus & Baleonus ex decreto Senatus partiri inter se copias, & Patauium atq; Taruisium præsidio tueri iussi, vt imminentem hyemem expectarent, nullam hostibus pugnæ copiam faciebant. Emittebatur autem leuis armatura equestris, quæ subitis excursionibus hostium pabulatores infestaret, cognoscendisque eorum consilijs, ad castra exercitatione quotidiana progrederetur. neque id sæpius frustra factum: nam quum Caruaial è castris in proximum pagum diuertisset, à Mercurio, qui per momenta temporis vestigia hostium obseruabat, captus est. Eius equites, inter quos erat Spinosa vir fortis cum duobus militum præfectis, diu frustra per angustias viarum colluctati, vt eruptione euaderent, in potestatem absque vulnere deuenerunt. Transfugerat paulo antè Mercurius a Cæsare ad Venetos ex inconstantia animi, an ob iram forte aliquam, vel spem liberalioris militiæ, nobis incompertum. Cæterùm Cardonius ostensurus magis oppugnationem, quàm tale negotium summa vi tentaturus, productis castris duobus passuum milibus à Patauio consedit: neque enim propius castrametari licuerat: quoniam Veneti per id tempus, quod vacuum à bello atque ab hoste otiosum fuerat, Patauium tanquam belli arcem, & Venetiarum propugnaculum mirabili studio communiuerant. Suburbanas villas, hortorum sepes atque macerias, excisis quoque opacis arboribus, ne vel vmbram quidem qua tegeretur hostis haberet, solo æquauerant. Inde felicis agri vasta planicies circumquaque patescens, nihil tutum si in conspectum vrbis venirent, à tormentis, quæ pro turribus disposita fuerant, relinquebat. Ob eas difficultates Cardonius & Prosper fossam, per quam tutò copias atque, tormenta ad murum perducerent, facere instituunt, ea quidem ratione, vt egesta humus in læuo margine aggerem faceret, atque altitudine sua commeantes milites ab omni missilium iniuria tueretur: ita ex tuto mœnibus appropinquare, vineas agere, & nouis operibus obiectis muralia tormenta subuehere posse cõfidebant. Verum quum per aliquot dies contracto ex agris magno agricolarũ numero, aliquam operis partem perfecissent, & ex vrbe expeditæ cohortes atq; equitũ turmæ in opus molientes emissæ, omnia turbarent: institutũ aggeris quod minoribus etiam ducibus difficile videbatur, omissum est. Sed nec postea per otium dies acti: nam vtrinque equites & pedites leuia certamina committebant. Vnum fuit memorabile, Tres Hispani pedites elati animi, Italos ad certamen

tamen

tamen prouocarunt, nulla quidem priuata simultate: sed vt si essent aliqui Romanae indolis in Veneto exercitu, contrà progrederentur, & paribus armis pro gloria decertarent. Liuianus, quum ea vox à militibus alacriter excepta fuisset, multique certatim eas partes deposcerent, totidem manipularios expertae virtutis emisit: qui breui vno è tribus Hispanis interfecto, caeteris sauciatis & captis, victoriam cum plausu & gratulatione militum retulerunt. Iam aestas praecipitauerat: Cardoniusque & Prosper nequicquam oppugnatione tentata, ad Albaretum prope Athesim castra reduxerant, quum Matthęus Gurcensis cardinalis, qui tunc Veronae praeerat, vrgere literis ac nunciis duces coepit: incusare eorum otium, & palàm conqueri, quòd exercitum tot auxiliis firmum, paratumque omnes labores pro Caesare subire, in aestiuis tam diu esse paterentur: nihilq; iam propè exacto autumno, quod ad commodum tuendamque existimationem Caesaris pertineret, effecissent. Ducerent quoquo modo in hostem, & cum excidio hostilis agri Fortunam periclitarentur. Milites quoque Germani atque Hispani, apud quos spes praedae, caedes, vulnera, & virtutis decus omni securitate atq; otio cariora ducebantur, turbidis vocibus, vti ad aliquod egregium facinus educerentur, flagitare: vix abstinere à probris: & ducum famam lacerare. Quibus de causis excitatus Cardonius, commutādam sibi omnē belli rationem existimauit, vocatisque in praetorium praefectis: Scio, inquit, viri fortes vsuque militiae periti, perfidiae mihi vel ignominiae parari contumeliam, si nouum consilium euentu aut asperum aut felix minimè capiamus. Enimuerò patientiam meam vinci patiar: succumbamque paucorum libidini, qui me dicunt ex composito bellum alere, & delectari magis Imperio & populationibus, quàm vera laude maturaque victoria. Duae sunt in conspectu munitissimae hostium vrbes, Patauium atque Taruisium, quae oppugnari capique nostris viribus haud facile possunt, quum id Caesar ipse, ac paulo pòst Roseus atque Palitia multitudine fortissimorum militum, ac mirifico oppugnandae vrbis apparatu freti, difficillimis etiam Reipublicae Venetae temporibus, cum iactura tentauerint. Superest, postquam finiendum est bellum, vt nostra virtute atque ausu, omnibus incommodis atq; omnibus belli calamitatibus hostes, qui congressum vanis artibus deuitant, exagitemus. Neque hoc erit factu difficile, si trāsmisso Medoaco, ea oppida quae ad mare sunt infestis armis adeamus, atque omnia ferro igneque populemur. Tunc enim hostes, qui per ignauiam inclusi moenibus hybernorū tempus opperiuntur, vlturi iniurias, aut in aciem descendent facultatemque victoriae praebebunt, aut luctuosum regionis excidium prospectantes, nos omni pręda onustos & intactos redire patientur. Duces qui in consilio aderant, in vtranque partem disputatione habita, variè sentiebant. Alii enim quibus feruida ingenia, elatis exercitus viribus prosperos rerum successus polliceri, consilium Imperatoris qui dignos suo nomine spiritus gereret, laudare: alii contrà rerum vsu & militari prudentia insignes, intempestiuam Cardonii audaciam non probare: non esse enim eò temere procurrendum, vnde vel difficilis receptus foret, vel clades, aut ignominia timerentur. Ipse ante alios Prosper Columna, qui virtutis militaris inueterataeque prudentiae fama, quanquam ad Cardonium summa imperii respiceret, cuncta propè in eo exercitu administrabat, cunctator natura, & cui belli casus atque fortuna maximè displicebant, multis rationibus Cardonii consilium improbare, immoderatam eorum fortitudinem, qui temeritatem atque Fortunam pro disci-

plina sequerentur, coarguere. Qui si, inquit, postquam hostes contemnitis, dum in sinu eorum cuncta ferro flammaque populamini, tunc imbres è turbida nube ceciderint, vt anni tempus & regionis natura minantur? Num aliquā aut reditus aut salutis spem habebitis? Num putatis, dum inexplicabiles imbribus viæ, lubricus & limosus ager inflatique amnes iter expeditum denegabunt, tunc Liuiani ingenium percitum & ferox quieturum? Non conuolaturam ad excidium nostrum montanorum agrestium multitudinem, quibus nihil infestius, nihil crudelius? Num si obsessis itineribus commeatum auertāt, & eminus & cominus lacessant agmina, onusti sarcinis, enecti fame, nullo stabili vestigio innixi aciem explicabitis? & spem in dextris atque virtute ponetis? Ego Cardoni sicuti finem belli atque victoriam hoc exercitu incolumi nobis non serò obuenturam arbitror, ita propositi tui sententiam graui proximam periculo minime laudarim: quòd si id duxeris è commodo Ferdinandi regis & Cęsaris, ipse votis nuncupatis, vt ea res prosperè atque feliciter cedat, lubens volensque iter & arma primus arripiam. His verbis Prosper, quanquā iniecto discriminis metu aliquorum animos perculisset, videreturq; is ardor, vt ex vultu apparebat, aliqua ex parte refrixisse, nihilominus Cardonius in sententia, vt proficiscendum esset, perseuerare, nihilque dictis Prosperi commoueri, vrgente maximè Piscario, qui quum pedestribus copijs præesset, agendo pugnandoque laudem quærebat. Igitur postquam de profectione decretum fuit, pronunciari iubet, vt milites scorta, quæ in varios vsus Germani, Hispani vero ad libidinem trahere consueuerunt, inutilesque ministros dimittant, sarcinas & impedimenta relinquant: nihil præter arma parent. Hęc omnia, simul & inualidos vel parum idoneos milites Veronam remittit. Postero die lustrato exercitu cognoscit, hanc esse summam copiarum: Hispanorum tricenarias cohortes quindecim: Germanorum septem, quarum singulæ quingentis ferè militibus constabant, veteranus vterque miles, & recenti virtutis gloria insignis, vtpote qui nuper ad Rhauennam inter se fortissimè dimicarant. Hispanis Piscarius, Germanis Iacobus Landaus præerant. Septingenti item equites cataphracti ex vetere militia Ferdinandi Regis. Centum quoque & quinquaginta Germani sub Riciano, & Celembergo Cæsaris ducibus: atque item leuis armaturæ expedita manus, quam Succarus Heduus ductabat. Ex Pontificio verò exercitu (nam Leo fauere Cęsari ex Iulij pōtificis fœdere tenebatur) Troilus Sabellus, Mutius Columna, & Vrsinus Mognanius: hic leuis armaturæ equitum alam vnam, illi autem cataphractorum duas adduxerant. Sexcenti etiam Hispanici generis equites, in queis plerique sagittarij sub Petro Castrio censebantur. His copijs optimè instructis, Cardonius duodecim falcones æneos præsidij causa adiungit, & ab Albareto ad Bouolentam castra mouēs (Id oppidum opulentum & frequens, primo incursu occupat ac diripit) Inde ad Medoacum progressus incerto profundoque alueo decurrentem, cymbis ac lintribus, quas carris aduexerat inter se connexis, continuò superat, atque in sinum fertilissimæ regionis cuncta belli clade euastans defertur. Hinc Plebis Sacci celebre oppidum euertitur, capti incolæ, direptæ domus, abacta armenta, & iniectæ demum ædibus faces: mox quum furens barbarus in ipsas suburbani littoris delicias peruenisset, infelices passim villas, & superba prætoria, quæ regio sumptu longa in pace ac florentibus Reipublicæ temporibus Veneti primates extruxerāt, maiore quàm vnquam ininuidia in Italia debacchatum

tum

tum fuerit, miserabili incendio absumpsit. Troilus quoque qui triennio ante à Venetis discesserat, cum equitibus suis & cohorte vna progressus ad Licefucinam vicum, vbi naues versatili machina è Medoaco in Hadriaticum traducuntur, omnia metu complet, ac in prædam vertit. Deseruerant ædificia accolæ: & cum armentis metu territi Medoacum transierant: religatisque in vlteriore ripa omnibus nauigijs, ne illis potitus hostis ad transitum vteretur, sagittis eminus sese ac ripam tuebantur. Troilus contrà dispositis sclopettarijs eos territat, atque è ripa depellit: mox militem adnatare & retrahere scapham iubet. Qua è vestigio retracta scandentibus plurimis, cęterę naues ab vlteriore ripa soluuntur ac traducuntur: confestimque earum beneficio flumen traijcitur. Agrestes etsi multitudini suæ, & sagittis quas ligneis arcubus emittunt, multum confidebant, quum militum impetum sustinere non possent, in proximas paludes confugerunt. Hoc confecto negotio Troilus ex priuato quoq; odio hospitalibus diuersorijs cæterisque ædificijs incensis, in castra reuertitur. Eodem quoque tempore Mutius cum ala equitũ & valida Germanorum manu, Mestriũ frequentissimum oppidum contendit: fusisque in itinere paucis hostium equitibus, quum coniectos in fugam continuò sequeretur, eodem cursu immixtus Venetis, portam irrumpit, viribusque superior, desertum à Mestrinis oppidum occupat: arcemque pari fortuna temerè munitam interfectis defensorib. capit, ac statim sęuientibus Germanis in discessu oppidum inceditur. At Cardonius & Prosper interea cum tota mole exercitus circumiectum agrum eximiæ fertilitatis effusè populati, ad Margheriam maritimum vicum castrametantur: indeque breuissimo maris interiectu prospectantes hostium sedem, tormenta per aggerem in proximum littus deduci, & in contumeliam superbę atque opulentissimæ ciuitatis displodi iubent. Ea res non aliàs maiore metu attonita ciuitate, non tam sclopis boatuque horrisono plebis fœminarumque aures perculit, quàm conscriptos patres: atque ipsos magistratus in aduersis semper intrepidos, incredibili mœrore affecit. Fumabant procul grassantibus incendijs villæ, vici, castella, oppida: neque aliud quàm tantulum maris spatium similem vrbis calamitatem morari videbatur. Erant qui è sacris turribus, & speculis, cognito tractus ac littoris situ, propriarum villarum flammas agnoscerent, et cadentes domos frustra lachrymis prosequerentur. In tanta calamitate, quum omnium animi ad vlciscendum arderent, Liuianus propè insaniens, per literas ac nuncios singulis horarum momentis ab Senatu petere, ne se diutius in otio clausum teneri, ne tot ac tantas iniurias cum ignomiuia è mœnibus contemplari ac deflere absque vllo vindictæ solatio paterentur: habere se iustũ exercitum duratum in armis, ardentem pugnæ studio, vindictæ cupidine vehementer incitatum, quo demorari hostes impeditos prædæ onere, transitu fluminis prohibere, ac concidere facilè posset, si sibi ius imperij pugnandique potestas libera relinquatur. Ergo summo omnium studio ab Senatu Liuiano rescribitur, exercitum sub signis educat: cum Baleono iũctis viribus vna castra faciat: & si id è commodo reipublicę duxerit, quàm primum nactus & loci & temporis opportunitatem, cum hoste confligat. Decreto Senatus accepto, Liuianus parat sacra publico ac patenti in loco. Quibus peractis, apud milites cõcionatus, exploratam, inquit, certamque victoriam hodie non haberem de barbaris immanissimisq; latronibus, qui tot calamitatibus illatis, onusti præda simili quoque temeritate effugere imminentem cladem, & pacato itinere redire

posse confidunt: nisi vos illi ijdem essetis, qui tot efferis nationibus ad excidiū Veneti nominis conspirātibus, quod reliquum superest Italicæ virtutis decus per tot casus atque pericula constantissimè conseruastis. Enimuerò cum vos considero milites, atque hostium conditionem intueor, magna me spes victoriæ tenet: ab longa siquidem quiete recentium virium robore præstantes, magno atque exercitato equitatu, tormentorum omniumque rerum apparatu ac copia, quæ desiderari in negotio possint, instructi, cum his hostibus pugnaturi estis, qui præda graues, confecti propè inedia, numero pauci, & linguarum varietate dissimiles, vix primum nostrorum impetum sustinebunt, quum maximè nobis obstantibus, experiri altitudinem fluminis, in ripa consistere, pugnareque oportebit. Neque hostium duces in dubijs & repentinis pugnæ casibus vno consensu eadem consilia capturos arbitremini, quibus diuersa omnino ingenia & varios animi impetus dissimili linguæ morumque commercio aliud atque aliud cælum indiderit. An dum hic pandi aciem, ille densari, & sisti agmen, inferriue signo vno tempore mixto imperio videbunt, & tunc Germanus Hispanum, & vtrunque Italus audiet, vel iuuabit? Vicimus profectò milites, vicimus, nisi Dij, qui satis superque hactenus huic reipub. irati infestique fuere, tātorum scelerum vltores adesse noluerint. Hæc quum dixisset, acclamantibus præfectis, atque vniuersa concione, vt signum profectionis daret, magna spe & lætitia omnium copias eduxit: & ad Medoacum vbi hostes transituros existimabat contendit. Inde Baleonum à Teruisio, & cæteros milites, qui in præsidijs erant, ad signa venire: Paulumque Manfronum ad contrahendam agrestium multitudinem in saltuosa & montana loca proficisci iubet. Habebant tunc castra Hispani ad Campum sancti Petri, quum nunciatum est, Liuianum cum vniuersis copijs vltra Medoacum consedisse: ibique prælij & vindictæ auidum, quominus flumen transeatur armis prohibiturum esse. Ea res vastitati finem fecit: quoniam suspensis omnium animis audacissimi etiam quique militum, non quàm latè, aut crudeliter vexandi incolę, exurendusue amœnissimus ager forent, sed quo modo prædam referre, & vitam tueri oporteret, cogitabant. Igitur Cardonius coacta præda vt antequam Liuianus vniuersas vires contraheret, ipse superato flumine in pacata loca reuerteretur, ad Medoacum vbi in vlteriora ripa hostes constiterant, peruenit. Eo in loco aliter atque ipse putauerat, quum difficilia aduersaque omnia reperisset, paratos scilicet in armis hostes, ripam magno tormētorum numero communitam, ducem ferocem promptumque ad omne belli facinus obeundum, cœpit animo agitare quo detrimento militum, & quanto totius summæ rei periculo, si in ea parte vadum fluminis tentaretur, vniuersus exercitus traducendus esset: ac demum accire Prosperum atque Piscarium, cæterosque duces consulere, quoniā de salute omnium agebatur. Visum est peritioribus superiora vada fluminis esse pertentanda, noctuq; eo progrediēdum, ac ignaris hostibus è vestigio transeundum. Missi exploratores renunciauere posse facilè superari amnem, si supra ad sextum miliare æquioribus ripis coercitum ac placidè decurrentem peterent. Ergo Cardonius de secunda vigilia castra mouet: relinquit ignes atque omnem leuem armaturā equestrem, quæ speciem præsentis exercitus faceret, atq; hostes distineret. His demum imperat, vt exoriente sole plures in ripa fluminis obuersentur, ac simulato transitu alueum tentent: cæterùm globo facto castra subsequantur. Vixdum certa luce ad locum peruentum est, quum extem

plo

plo primi agminis duces flumen ingressi, omnem simul equitatum in aduersam ripā educunt. Hispanorum quoq; phalanx eodē tempore infra equites, qui impetum fluminis refringebant, consertis stipatisque ordinibus non formidauit altitudinem profluentis. Nanque sicuti incertis passim vadis transibant, accidebat vt aliqui pectoribus tenus mergerentur, aliqui verò capite solo extarent. Erant magnum ad superandam vim fluminis incitamentum, ipse ante omnes Piscarius pedes cohortando signiferos flumen intrans: & cum eo ornatissimi primorum ordinum centuriones, qui ducis exemplo ex equis descenderant, & ante alios in amnem se coniecerant, vt manipularibus suis ęquarentur. Hispanos Germani, & mox Cardonius & Prosper cum alijs copijs subsecuti sunt, ac demum leuis armaturæ equites: qui ex composito ludificati hostem, vt imperatum fuerat, consequebantur, fluuium transmiserunt. Occurrere satis in tempore transeuntibus Epirotæ antecursores. Nam Liuianus suspicatus quod erat, intempesta nocte hostes inde mouisse, expeditam equitum manum speculatum præmiserat; ipseque inalbescente cælo, cognito hostium discessu, fuerat insecutus. Verùm quum hostes paratos ad dimicandum in acie reperisset, leui certamine ad aquam facto prælio abstinuit: siue quòd Baleonum accitum è Taruisio expectandum esse censebat: siue quòd ad iniquā pugnandi conditionem perducendos prius hostes esse, quàm manus cōsereret, arbitrabatur. Ita à superiore consilio depulsus Liuianus, alia ratione hostibus iter præclusurus Vicentiam cōtendit: nam euastata vrbs illius futura erat, qui prius incustoditam neglectamq; occupasset. Erat locus in via publica, secundo ab vrbe lapide, prope pagum cui Vlmo nomen est, satis idoneus, si vel mediocriter operibus muniretur, ad prohibendos transitu hostes: quoniam nulla commodior via, qua eos redire necesse erat, Veronam ferebatur. Hunc locum Liuianus aggere propè extructo ac perducta fossa, vt vię spaciū concideretur, adductis tormentis egregiè communit, ac opportunè cū Baleono, qui dudum venerat, citra loci angustias castrametatur, lætus admodum quòd hostes aut ex iniquissimo loco, si vi euadere tentarent, pugnaturos, aut si absterriti aliò iter flecterent, ad extremam commeatus inopiam, & mox in deditionem peruenturos esse iudicabat. Interea Cardonius eo consilio vt rectà Veronam contenderet, cum omnibus copijs ad Vlmum processit, vbi quū concisa itinera, occursuque hostium occupatas viæ & collium fauces cognouit, quoniā diei parum supererat, & fessus itinere miles erat, quingentis passibus ab Liuiano castra ponere coactus est, maximo suorum cum labore: nam legentes locum figentesq; tentoria, directis tormentis Veneti, metu, cæde, incommodisque turbabant. Fuere Hispanorū castra, quandiu ab luce diei permissum est, pauoris atq; periculi plena, quum nihil tutum à tormentis relinqueretur. Tanta erat pilarum vis quæ frontem lateraq; feriebant, vt integri peditum ordines, extensis humì pectoribus procumbere, equites post dumeta atque arborum stipites occulere sese, aut depressiora loca quæritare cogerentur. Sed nox insequens crescente metu durior atq; turbidior fuit: quoniam Baleonum castra castris iunxisse, et magnum numerum agrestiū à tergo instare: & queq; viarum plana, perductis passim fossis, atq; aggestis cespitibus, interrupisse cognouerant. Quibus de causis fiebat, vt quum à fronte obstante Liuiano perrumpere in patentē viam non possent, consternatis metu omnium animis, nulla solita alacritas, nulla spes, nullaq; pristina virtus in mœsto exercitu viseretur. Iamq; apparebat Prosperū, qui teme-

ritatē susceptæ expeditionis damnauerat, vatem futurū, si effusior imber (quod solum ad extremam calamitatē deerat) superueniret. Ad hæc incommoda biduo antè absumpta omni re frumentaria, solis abactę prędę carnibus fatigatus exercitus vescens: ita excitatis ignibus, quantum nec satis esset ad torrendos boues, quos ab aratris abduxerāt, fessi attonitiq;, lucem simul atq; euentum incertæ salutis opperiebantur. Interim dum instratis equis, induti arma insomnes totam noctem agunt, pręfecti alarū ac primores ordinum ad prætoriū Cardonij frequentes adesse, de summa tanti discriminis consultare, per vices circuire exercitum, milites bono animo esse iubere, nihilq; quod metū alijs augeret vultu præferre. Inter alios Prosper discurrendo legiones & equites allocutus, cunctos certa spe fiduciaq; complebat. Tanta erat eius viri opinio, vt in summa etiam rerum difficultate, eo duce nihil aduersi contingere sibi milites posse timerent. His rerum angustijs dum pręmerentur, disputatione habita, eò omnium sententiæ inclinarunt, vt retrocedendum, ac mox dextrorsum qua via Basianum ducit, iter flectendum esset: eo quidem cōsilio, vt discedentes, Liuianum, quem natura pugnacem atq; insigne aliquod facinus acri animo volutantem agnoscebant, ex munitissimo loco in ęquam planiciem attraherent, atq; ibi vti antea depoposcissent animo confirmati consererent manus: aut si hostis pugna persecutioneq; abstineret, iuxta Tridentinos montes circuitu capto, atq; euitata Vicentia, Veronam incolumes reuerterentur. Igitur Cardonius paulo antequam dilucesceret, vasa colligi, & sine tumultu signum profectionis militib. dari iubet. Sed dum pręmissis impedimentis, Prosperum, qui ex instituto primum agmen ductare consuesset, ad capiendum extendendumq; iter hortaretur, suborta est grauis & decora contentio inter eos de ordine acierum: quæ (vt mihi videtur) pro disciplina in reliquum tempus documēto esse possit, negante scilicet Prospero se antecessurum, quando sibi tum postrema acies certo iure conuertendæ in hostem frontis, insigniq; ineundę pugnę pręrogatiua deberetur. Disserebat enim acriter Romano more, decus suum tueri solitus, ex lege militari nequaquam eam esse primam aciem, quæ in itinere incedenteq; toto exercitu cęteras omnes anteiret: sed eam omnino vocari primam, quæ opinione virtutis firmissima, graui iudicio institutoq;, vel à fronte, vel à tergo occurrenti hosti opponenda censeretur. Id quum præfecti veteres approbarent, Cardonius pro suo ingenio altercanti facilè cessit: adeoque expeditè et cupidè pręgressus est, vt Alarco vir salsus, & cautè mordax, Imperatorem rectè probeque facere diceret, quòd absq; alienæ laudis obtrectatione, vt instantis pugnæ periculo honestè subduceretur, legibus parère didicisset. Ex euentu enim prælij ad Rhauennam, vnde intactus euaserat, nō magnoperè pugnax, sed cautus habebatur. At Liuianus qui statim ab aurora regressum hostium itérue, et eorum ordinem, quòd nebula densior orta ex humore telluris intexerat campos, clarè prospicere nequiuerat, vt primùm comperit discedere hostes, quanquam animus aliàs moræ impatiens, nequaquam arderet cupiditate pugnandi, increpante segnitiem atque imperante Lauredano legato, tanquam incompositi ac planè fugientes e manibus elaberentur, signa canere, & duce Antiniola procurrere expeditos equites iubet. Verùm conuersus ad Hugonem Pepulum, Guidonemque Rangonum, periclitemur, inquit, vel temerè, sed generosè tamen prælij fortunam, postquam immodica vis Imperij rationem vincit, ne si hodie cautus & cunctator esse velim, paulo pòst ignauiæ aut perfidiæ accusatus in

Senatu prægrauante inuidia, funesto Carmagnolæ exemplo, aduersis ac malignis imperitorum suffragijs concidam. Hęc ab his, qui aderant didicimus. Via erat, vt suprà memorauimus, perangusta in faucibus collium, per quam Venetus extenuatis ordinibus transire cogebatur, inde latior campus quo Hispani insederant, circumquaque mollibus tumulis conclusus in medio patescebat. Illuc vsque euectus Liuianus, præmissa primò leui armatura equestri, cum tribus falconibus, quæ postremum abeuntium agmen carperet, ac demoraretur, omnes copias ac tormenta superatis angustijs in planiciem eduxit. Iam equestre prælium, quod primò segniter fuerat initum, displosis statim falconib. exardebat, quum Germani equites globo facto procursantes Venetos propellunt, coniectosque in fugam deserere falcones cogunt. Conspicatus hoc vixdum instructa acie Liuianus, nulla interposita dubitatione, quòd res in celeritate posita videbatur, ne primi refugientes alios iniecta trepidatione turbarēt, pugnæ signum proponit, Baleonum, quem dextro cornu præfecerat, laxiore circuitu in latus apertum irruere: Antonium Pium ab lęuo arctius aduersus hostium pedites consistere, & circumfundere velitum alas iubet. Ipse mediam aciem ex flore, et robore militum densatam in qua Sacramorus, Guido Rangonus & Hermes Bentiuolus curabant, in medios hostes inducit. Re cognita Cardonius, & Prosper qui quadrato agmine incedebant, vt si qua imponeretur dimicandi necessitas, subitum casum expedito exercitu subirent, primi agminis præfectis significant, vt quum primùm hostium pedites in proximo conspexerint, prælium committere non dubitent. Interim è media acie Veneta cataphracti equites, Germanos quos cœptæ victorię spes ardentius prouehebat, adorti primo impulsu repellunt, stratis vuulneratisque Ricciano & Celembergo, Succaroque eorum ducibus, fusos ad signa vsque sequuntur. Troilus, qui in ea parte iuxta viam publicam ante vexilla turmarum constiterat, animaduerso periculo, laxari aperirique paulum ordines, ac liberum spacium fugientibus dari, ne turbati ac trepidantes integrā certamq; aciem miscerent, eosq; vt transibant nequicquam morari, sed continuò in postremum agmen refugere iubet. Demum ipse & Mutius, & Alarco, quum vniuersæ pugnæ, quam omnibus artibus petebant, occasionem adesse cernerent, signa inferunt: & si vnquam aliàs magno ardore procursum fuit, in proruentes hostes incurrunt. Erat vtraque acies et numero & virtute equitū propè par. Quingenti enim fermè vtrinque ex Italia veterani singulari decoris studio atrocissimā pugnam edebant. Iamq; Liuianus huc & illuc volitās, testatus illam diem, illam aciem fore & laborum finem & pręmiorum initium, tanta vincendi spe suorū animos accenderat, vt nonnulli per confertissimos acerrimè depugnando ad vexilla vsq; penetrauerint, conatiq; ea abripere, quū fortiter resisteretur, discerpserint: & Ebrardum Corneū Mutianę alę signiferum egregię virtutis senem, cū filio impigro iuuene interfecerint. Verū integra spe atq; integro vtrinq; metu, dū equites in frontē cōcurrunt, Prosper cōcionabundus singulos ordines prætereuectus, hinc Piscarium cum Hispanis, illinc Landaū cum Germanis peditib. pari acie ac passu inferre gradum, ac peruadere in medias hostium cohortes iubet. Eorum tātus fuit suo pōdere incumbentium impetus, vt cohortes Baboni Breschelli, quas eximiæ virtutis opinione Liuianus primas hosti obiecerat, vix tentato certamine, penè priusquam hostem viderent, terga verterint. Tunc media acies equestris, ab latere vno pedite nudata, impelli primò ac vrgeri acrius, mox cum

cæde conuerti in fugam cœpit, neque cadentibus primis, quanquam pugnacissimi quique equitum, impressionem hostium sustinere conarentur, semel turbata impulsaq; acies reparari, retinerive potuit. Ita occisis qui resistebant, strata sunt vexilla, ac in primis insigne Liuiani, quod ad extremū moriens M. Antonius Montanus diu seruauerat. Eodem impetu, Sacramorus & Hermes ab equis deturbati, occursu Germanorum obtruncantur. Piscarius Othonem Sacramori fratrem vel priuatè sibi inimicum generosè conseruauit. Ab sinistro autem cornu Antoniani milites, vt mediam aciem, in qua victoriæ ratio, & prælij moles futura esse videbantur, cæsam profligatamque sensere, abiectis fœdè armis terga dederunt. Idem pari ignauia ac fato Baleonij fecere: nam Paulus quum haud satis in tēpore ob palustre ac limosum solum, in quod circumeundo hostes fortè inciderat, dextrū cornu circumtulisset, Liuianusq; aliter ac ipse putauerat, celerius pugnam inijsset, factum est, vt conspecta aliorum cæde ac fuga, diffisi viribus suis integri intactique diffugerent. In fronte tamen quanquam pauor & fuga omnium occupauerat animos, complures egregij cohortium præfecti, pro tuenda dignitate anteactæ militiæ, dum fugientes prehensant, dum ordines ac locum seruare conantur, atque impigrè hostes feriunt, deserti ab suis, et à multitudine hostium circumuenti, interficiuntur. In his fuere paulo clarioris nominis, Ioannes Bernardinus Aleccius Salentinus, Ioannes Baptista Doctus è Patauio, Seraphinus Gallia Vmber, Alfonsus Mutus Pisanus, Philippus Carsoleius & Annibal Simonius è Bononia, qui primos ordines ducebant. Paulus autem amissis Troiano atque Hieronymo spurijs fratribus, ac dispalato omni suo equitatu, rebus desperatis aufugiens in palustrem delatus campum, ab Hispanis equitibus capitur. Liuianus itinera, quanquam à suis & à Fortuna deserebatur, diu fuga increpita redintegrare prēliū conatus, ad extremū fractus, animo ac virib. è pugna se proripuit, superatoq; cum maximo discrimine Eretano amne, Deos incusans Patauium contendit. Cæteri Duces fermè omnes in fuga capti, aut à Germanis qui nemini pepercere, interfecti sunt. Multos hausit, & in primis Antonium Pium, Bachillio amnis, qui è Vicentinis iugis defluens, celeri cursu atque impeditis vbique ripis apud Patauium Medoaco miscetur. Nam vt ad ripam fessi trepidantesque perueniebant, aut gurgitibus absumebantur, aut inter cunctationem tentādi fluminis, oppressi ab hoste varijs casibus interibant. Germani quoque & Hispani solutis ordinibus sectati hostes, quos præcurrentes equites strauerant, aut turba fugientium cumuliq; armorum passim inuenti tardauerāt, interfecere. Andreas Lauredanus legatus, vir indignus ea calamitate, nisi infaustus funestæ pugnæ author extitisset, dum captus extra pugnam ingens auri pondus quo se redimeret polliceretur, crudelissimè à quodā lixa iugulatus est. Andreas verò Grittus Vicentiam se recepit, ægreque, quoniam à principio fugæ cataracta portæ demissa fuerat, seruatur. Ea res multis exitium peperit: nam spe deiecti ingrediendę Vicentię retrocedentes hostibus occurrebant. Ab his occisi alarum prefecti Carolus Montonius, Franciscus Saxatellus, Constantius Pius Antonij filius, Meleager Foroliuiensis: præfecti verò cohortium ac centuriones supra viginti sex. Multi ab Italis & Hispanis cōseruati sunt: sed ij quos Fortuna passim Germanis obiecit, interiere. Cadurianæ enim cladis memores, vt propinquos & commilitones vlciscerentur, nemine se parsuros solenni sacramento iurauerant. Cæsa ea die, quæ fuit Nonis Octobris è Veneto exercitu supra quinque

millia:

milia: & in his, quod nullo antea prælio acciderat, quadringenti equites cataphracti. Tormenta quoque currulia XXIIII cum omnibus signis militaribus capta: è victoribus pauci desiderati. Agrestes verò qui circumiectis collibus occupatis, expectantes prælij euentum, eminus quatiebant arma, ac truci vlulatu exitium hostibus minabantur, vt Venetos fusos viderunt, antequam Castrius cum equitibus in collium summa peruaderet, in proximas ac continentes syluas confugerunt. At Venetijs acceptæ cladis fama omnium mentes perculit, quòd Rempublicam, quam iam pridem attenuatis viribus infirmam affectamque intelligebant, difficulter atque ęgrè reparaturam equitatum constabat. Meminerant enim ad Aguadellum paditatu occidione occiso, integras tamen equitum alas superfuisse, quibus haud dubiè quartum iam annum bellicosissimarũ nationum impetus sustinuissent. Sed hic publicus mœror nequaquam tamen à belli cura patres auertit. Decreuere enim conscribendas esse vrbanas cohortes, quæ continuò præsidij causa Patauium atque Taruisium mitterentur. Nec mora nobilissimi Venetę iuuentutis, sicuti censu, & seruandæ patriæ studio inter se certabant, armatis clientibus singulos manipulos ad defensionem earum vrbium adduxerunt. Ea manus quãquam tumultuarium ac deforme auxilium erat, Liuiano tamen & Gritto (hic enim Taruisij, ille Patauij infelicis exercitus reliquias colligebant) defendendorum mœnium spem fecit. Verùm Cardonius, etsi hoste propè deleto conficiendi belli occasionem sibi dari existimabat, si cõtinuò ad oppugnandam alteram vrbium victorem exercitum duceret, paulò post tamen, quòd per anni tempus impediebatur, ac omnia in dies in negotio difficiliora fore animaduertebat, hyematurus circa Vicentiam in hyberna deduxit exercitum. Per eos dies de permutatione Baleoni & Caruaialis in Senatu actum: dimissusque à Cardonio Baleonus Venetias contendit, eo pacto vt Caruaialem, qui in custodia Venetijs erat, liberum in castra perduceret: aut si id ab Senatu impetrari non posset, ipse bona fide reuerteretur. Itaque Baleonus fauentibus suffragijs rem facilè pro meritis impetrat: & Caruaialem transmissurus, eum ad Cardonium Patauium perducit. Sed dum parantur comites, expectaturque Hispanus caduceator, Gurcensis Cardinalis, quo minus permutatio transigeretur, intercessit, testatus id è commodo Cæsaris minimè fieri, quod Baleonus apud hostes multo maiori vsui momentoque in tanta ducum orbitate, quàm apud suos Caruaial futurus esse videretur. Ad hęc Baleonus, quando non Cęsaris, sed Cardonij captiuus esset, ex fide & pacto se liberum dicere, testari demum si Caruaial quem offerebat minimè reciperetur, se lege solutum, nequaquam in castra rediturum. Sed dum inter has iuris contentiones tempus absumitur, Caruaial quum se postponi Baleono minimè pateretur, neq; eam dignitatis contumeliam elato ingenio ferret, in supremam valetudinem incidit, moxq; ex ira indignationeq; exęstuãs, iam antea senio & carcere confectus interijt. Baleonus verò à Leone Pontifice literis adscitus, nequaquam finita controuersia Romam se contulit. Sub idem tempus ad radices Alpium quà itur in Heluetios, supra Bellizonam, præaltus mons terræ motu concussus ingenti fragore edito corruit: totaque ea conuulsarum rupium moles in læuam prolapsa fauces conuallis per quam Brennio amnis decurrens Ticino miscebatur, obstruxit. Quo casu stagnare amnis, & nequaquam tanta obice vi vndarum prærupto vallis spacium implere coactus est. Vnde mox in cẽtum ferè stadiorum magnitudinem lacus excrescens,

accolarum ędificia ac prędia, antequam annus circumageretur, oppressit. Contraria autem ratione Ticinus desertus ab socio amne, ac nihil alienis viribus auctus, qui paulo antè Bellizonæ pōte lapideo & ratibus iungebatur, quum suas tantùm vndas traheret, humilis in Verbanum effugit. Ea tamen aquarum vis post vigesimum mensem, vt in processu operis memorabimus, cum vastitatē pulcherrimi tractus, & miserabili multorum mortalium interitu, effracta mole prolapsi montis erupit. Adulta verò iam hyeme Mediolanensis arcis custodes ad extremam commeatus inopiam perducti, quum nec spes tolerādæ vlterius famis vlla iam esset, & clarè intelligerēt Gallorum auxilia frustra expectari: quòd Alpibus niue geluq; rigentibus, nihil iusta expeditione Ludouicū regem moturū constabat, in has conditiones arcē dediderunt: Vt si intra trigesimū diem Ludouicus opem nō tulisset, ipsi cōtinuò arcē relinquerent. Interim datis obsidibus, quotidianis cibarijs iuuarentur, potestasq; esset emittendi eos præsidiarios quos valetudo tentasset. Ita multi semianimes, vt erant squallida fame, et grauitate, vitioq; aeris propè enecti, in hospitales domos, vbi ingenuis, ac miseris, publica liberalitate alimēta dantur, educti, ac medelis refoti fuerunt. At quum statuta die nihil omnino è Gallia, quod ad negotium pertineret, afferretur, Louanius relicto omni tormentorum apparatu, arce excessit decimo quarto anno ex quo ea Gallus potitus fuerat. Nec multo pòst pari necessitate compulsus arcis Cremonensis custos Binnonus, similes inducias pepigit, atq; arcem tradidit. Galli verò ad alpes dimissi, comitante ala equitum, ne quā transeuntibus iniuria inferretur, incolumes in Galliam abierunt. Ob eas res trium dierum supplicationes decretæ, quòd tunc primùm firmato imperio Maximilianus rerum Mediolanensium potiri videbatur. Post cladem ad Vicentiam, legati, & ducis temeritate acceptam, ad Maranum Foroiulij oppidum res quoque infeliciter à Venetis gesta. Occupauerant paulo antè Maranum Germani, sacerdote quodam prodente, qui postea captus & in frusta dissectus, perfidiæ pœnas dedit. Id oppidum in intimo sinu ad Aquileiensium paludes positum, quod natura loci alendo bello valde opportunum videbatur, Veneti transmissis eò cum copijs Paulo Manfrono, et Balthasare Scipione, terra marique haud segniter oppugnabant. Id cum Christophorus Francapanes frequentibus nuncijs Maranensium auxilia implorantium maturè cognouisset, ex omnibus castellis quæ Venetis priore bello ablata in finibus Histriæ & Foroiulij armis Cæsaris, atque prędidijs tenebantur, amplam militum manum collegit, & Maranum contendit. Eius aduentu soluta obsidione, magnum hostibus ex insperato detrimentum est illatum. Manfronus & Scipio nequicquā oppugnatione tentata, cum numero inferiores erumpentibus oppidanis atq; instante Christophoro ancipiti pugna distinerentur, pulsi primo, mox præcipiti fuga in proximum littus acti, dum pars scandere naues tentat, alij per auia rupium, alij conuersi in hostem, vario euentu salutem quęrunt, vulnerato Scipione funduntur, triremisq; vna capitur quum metu premente, ac impedientibus sese militibus, remiges obuertēdi facultatem ab initio tumultus amisissent. Sed quum hæc Venetijs nunciata essent, & nouo fletu prioris calamitatis memoria ægris omnium animis induceretur, longè maiore cladis mole rem Venetam afflixit natum repentè incendium media in vrbe, atrox si vnquā antea, et luctuosum atq; terribile. Siquidem initio statim sequentis anni, qui fuit à partu Virginis millesimus quingentesimus quartus decimus, tertio Idus Ian. de

prima vigilia, in Riualto frequentissima vrbis regione, repentinus ac validus ignis, multiplicis mercimonij tabernas primùm inflammauit, mox iuuantibus aquilonibus, qui sæuissimi ea nocte fortè perflabant, attigua etiam ædificia corripuit. mirum dictu ac visu horrendum. quanta velocitate, & simul cœperit, & dextra læuaque in immensum populabundus, innumeras ædes, Diui Ioannis templum, & cuncta simul quæ ad Farinas (id loci nomen est) & ad forum Piscarium vergunt, ab sumpserit. Ita vt momento temporis, super semiustas & corruentes domos, miserabili vastitate insolitum atq; inane loci spacium flammæ patefecerint. Eadem violentia haustis nummulariorum officinis, recta per argentarios ad templum Apollinaris vsque peruagatus, nihil reliquum fecit, preueniendo remedia miserorum sui rapiditate atque sæuitia. Stetit intactum ope fauentis numinis Diui Iacobi vetustissimum sacellum, circumambustis lateribus. Eo nihil antiquius Venetijs habetur, vtpote quòd in ipso nascentis vrbis primordio, ab circumiectis populis in Hadriaticas paludes Barbarorum metu fugientibus, ædificatum fuerit. Ii enim haud irritis auspicijs orsi à religione, eius vrbis fundamẽta iecerunt, quæ post euastatam varijs excidijs Romam, & situs miraculo, & diuturnitate imperij atque opibus cæteras postea superauit. Inde perpetuam noctem debacchante flamma, neque exitus calamitatis, neque remedium reperiebatur. Nam ipsa noctis obscuritas, vbi exitialis splendor non aderat, turbatum ventis mare, & discurrentibus in contraria cymbis aduersum, dissonę plorantium voces ac fugientium, callibus angustis pauidarum turba mulierum, humanum omne subsidium abstulerant. Denique omnia plena luctus atque mœroris. Nec deerant qui specie officij, dum res è proximis flammis ereptas, ac per manus traditas simulatione iuuantium accipiunt, dominis alio atque alio discrimine attonitis, passim furarentur. At prima luce cum magistratibus Andreas Grittus superuenit, iussitque fabros continuò demoliri domos ardentibus iunctas, vt grassantibus incendijs liber campus, atq; ipsum cęlum occurreret. Ita tandem restinctum est. Fuere qui non casu sed dolo factum id crederent: quòd eodem quoque temporis puncto, diuersa in regione vrbis, cœnobium Cruciferorum conflagrauerat: subijciebantque crimini, & inuidiæ Germanos, tanquam ij pari calamitate illata, similem iniuriam vlcisci contenderent, quoniam superiore anno oppida duo in Germania fraude Venetorum arsisse dicebantur. Constrauit hæc inopia & miserabilis clades ciuium animos: qui eo atrocius id damnum æstimabant, quòd super insignes exercituum iacturas in difficili rerum statu, & graue & insperatum ingruerat: quasi Fortuna misera imperij nihil reliquũ nomini Veneto facere videretur. Eiusdem ęstatis fine, qua hæc in Venetia gesta sunt, in Cęnomanis, quanquam omnia bello arderent, haud magni rerum motus fuere. Stabat à Venetis Crema, eamque supra ciuium egregiam fidem mirabili operum munitione firmatam cum valida militũ manu Rentius Ceres tuebatur: vir indefessus & fortis, atq; ea maximè obsidione clarissimus. Brixiam autem & Bergomum pro Cæsare Hispani præsidio imposito tenebant. Sed tunc maximè Bergomatium res in angusto positæ erãt: quoniã attritis recenti clade Brixianis, soli prope hybernorum incõmoda tolerare, & pecuniam in stipendium præbere cogebantur. Quibus de causis exulcerati ciuiũ animi, quanquã ex vetere etiam studio in Vẽtos defectionis tempus circumspectarent, eò inclinarunt, vt accersenda esset ab Crema militum manus, qua præsidium Hispanorum opprimerent, & mu-

tata fide transirent ad Venetos. Erat tunc forte apud Rentium Cognolus quidam Bergomas cohortis præfectus, cui cuncta tradendæ vrbis consilia à speculatoribus ac transfugis deferebantur. Is quum obnixè operam suam pollicendo, docendoque quibus artibus facilè vrbe esset potiturus, spem haud dubiam perficiendi negotij Rentio dedisset, cum Marcello Astallo equitum præfecto & duabus delectorum cohortibus Bergomum mittitur: atque ita viarum compendio ac notitia vsus, confecto per noctem itinere, antequam Hispani & bona pars ciuium aduentum Venetorum sentirent, ab his cum quibus egerat introducitur. Nec mora, ad domum regij quæstoris conuolant: eam facilè expugnant: pecuniã quam paulo antè Hispani inclementer exegerant, diripiunt: & præsidij partem trucidant, partem comprehendunt: mox quoque arcem veterem interfectis propugnatoribus vi capiunt. Hoc confecto negotio, Cagnolus atque Marcellus partem militum præsidij causa apud se retinent: cæteri eadem celeritate qua venerant, Cremam remittuntur. Ea Bergomatium defectione commotus Maximilianus Sfortia, statuit nihil esse cunctandum, ne fama vicinæ sibi vrbis captæ, nimio plus Venetorum vires coalescerent: alienarenturque eorum animi, qui partes Cæsaris sequebantur. Itaque coactis copijs Syluium Sabellum, & Oldradum Lamponianum Abduam continuò transmittere, atque hostiliter ducere in Bergomates iubet. Ii circumiectum agrum populati, ad ædem Diui Antonij in suburbanis ædificijs castra locant: atque vno tempore obsidione oppugnationibusque inclusos premunt. Non erat omnino Syluius absq; fiducia vrbis per vim capiendę, etsi nõ multũ spei in virtute collectitij exercitus reponebat, quoniã magna pars optimatum diuerso studio ab plebe, quę semper ab initio etiam belli Gallici ex occulto rem Venetam fouerat, dissentire dicebatur: habebatque ea res maximum excitandæ seditionis momentum: mœnia quoque nec satis altitudine muri fossarúmue obiectu munita, minimè difficilem expugnationem habebant. Hispani etiam è statiuis agri Brixiani in auxilium exciti aduentare, comminarique direptionem ferebantur. His de rebus solliciti ciues, Rentium admonent, & salutis & fortunarum suarum periculum exponunt: obtestanturque per antiquam vrbis erga Venetos fidem, velit quàm maturè perditis propè rebus accurrere. Rentius Bergomates, quos ipse dudum in discrimen rebellionemque perduxerat, minimè deserendos existimans, ad sexcentos vtriusque armaturę equites, & quingentos fortissimos pedites deligit, parti peditum equos attribuit, vt confecto itinere desilire ab equis, ac nequicquam fatigati, rem pedibus gerere possint: Marianum Alecium & Christophorum Epirotam his præficit, imperatque vt quamcelerrimè Bergomum contendant: & ab ea parte qua segnius stationem haberi cognouerint, magno impetu castra hostium adoriantur, atque excitato ad eruptionem Cognolo, ex occasione vel manus conserant, vel augendi præsidij causa & confirmandis ciuium animis militum partem intromittãt. Igitur Marianus atque Christophorus ab Crema proficiscuntur, ac silenti citatoque agmine aduentus sui famam prætergressi, in conspectum hostium deueniunt: paucos inermes qui licentius euagabantur, opprimunt, fugantque, ac delati eodem cursu in raram militum stationem, occiso ibi Cittadino centurione, & Guerrerio Celanio equitum præfecto, magnum terrorem atque tumultum ad portam castrorum incutiunt. Sfortiani, vtpote qui nihil tale timuerant, trepidare, diffugere, alij arma capere, alij vt virtus & tela in promptu erant, vbi

discri-

discrimen poscebat, accurrere. Syluius ipse magnitudine periculi propè attonitus, cum paucis tamen aduersus irruentes hostes egreditur: nomine quemque fortißimum ac veteranum suum vocans, eos conglobat, summotisque paululum hostibus, concellatos castrorum postes, quos iam Veneti magna vi impulerant, claudi iubet. Ipse exclusus & hostibus immixtus, loci notitia magis quàm suorum virtute superata materia, incolumis in castra reuertitur. Porta quoq; castrorum eodem temporis puncto egregiè densata virtute Ioannis Petri Surræ, qui decies septies olim ex prouocatione victor, ob summam fortitudinis opinionem, duarum cohortium præfecturam adeptus fuerat. Clamabāt è mœnibus Bergomates, atque ipse Cagnolus, puluerem, strepitum, clamoremque pugnantium oculis atque auribus accipiebant: apparebatque Sfortianos facilè fundi delerique posse, si præsidiarij eruptione facta, dispersos varijs in locis, diuerso prælij euentu pugnantes inuaderent. Verùm dum Cagnolus atque Marcellus partim ciuium diffisi animis, partim veriti ne à Virgilio Sylui j præfecto, qui cum cohorte mœnibus successerat, libero egressu prohiberentur, nihil ab vrbe mouent. Sfortiani equos conscendunt, superuentuque Cæsaris Feramuscæ, qui equites in auxilium adduxerat, Venetos primò repellunt, mox cunctis densata fronte procurrentibus, occiso Pisone Romano centurione, cum cæde in fugam conuertunt. Ea re turbati Marianus atque Christophorus, quòd latere aperto ab valida & vetere turma equitum impetebantur, nec reparare turbatam aciem poterant, quantum inter vulnera commodè fieri potuit, ad salutem proripere se in fugam cœperunt: ita hostium terga cædentes Sfortiani, multis interfectis, complurib. captis, in quibus fuit ipse Christophorus cum maximo dolore Bergomatium in castra redierunt. Postero die ad expugnandum Orinianum castellum copiæ ductæ. Id erat Coleonorū, qui Bartholomæo eiusdem familiæ clarißimo duce progeniti, Venetis plurimum fauebant. Quod vti erat haud mediocriter munitum, primo impetu captum ac direptum fuit. Cæterùm Bergomates, postquam omnia aduersa obuenerant, ne si inter deditionis consilia cunctarentur, se ac fortunas suas maiori periculo implicarent, ad Hispanos (ij enim in Brixiano agro erant) oratores mittunt, qui nomine Senatus vrbem dedant: defectionis veniam deprecentur: ac properè ex Hispanis præsidium adducant. Causa accælerandæ legationis fuit, vt Sfortianos vrbe excluderent, cum quibus vetera atque acerbißima odia exercebant: ac tunc maximè exacerbati recentibus iniurijs, quòd nuper Sfortiani traiecto Abdua, feroces ac lingua immodici, direptionem atque omnia hostilia comminati fuerant. Ita Bergomates iterum ab Hispanis facta deditione in fidē recepti, dimissumque per aduersam portam Venetum præsidium. Pœna cæsi præsidij atque defectionis fuere pecuniæ: nanq; Matthæus Granata Hispanorum præfectus, vt erat miti ingenio ac sapientiæ studijs potius quàm militia clarus, nemine percusso, eos lenitate conditionum magis quàm seueritate ac metu in fide continendos esse arbitrabatur. Capellam demum arcem in edito sitam expugnare adortus (veterem enim Cagnolus deseruerat) quum diu in tormentis diuerberatam turrem labefactare nō posset, cuniculum agere instituit, quem excauata rupe, inclusis sulphureis ignibus nota atque instituta ratione, fundamenta murorum excinderet. Verùm paulo pòst Granata, dum vrgente fato incautius in opere versaretur, tormēto ab arce emisso interfectus est. Amisso duce Hispani nihilo segnius incœptū cuniculum continuo labore prosecuti,

rem eò perduxerunt, vt metu atque periculo expugnatus Hieronymus Tartarus custos, arcem dediderit. Recepto Bergomo & Capella arce in potestatem redacta, Sfortiani et Hispani diductis per municipia, et pagos omnibus copijs, in finibus Cremensium consedere, coercendis potius Venetis, quàm quòd iusta obsidione infestam vrbem premere arctius, aut oppugnare posse confiderent. Enimuerò Rentiani crebris excursionibus prædas agebant: neque intercludi ab Crema vi aut arte vlla, nec quin erumperent vbi vellent, prohiberi poterant. Ea erant studia colonorum, qui Venetum nomen maximis etiam attriti calamitatibus excolebant, vt summittere commeatum inclusis, speculari consilia progressusq; Sfortianorum, & cuncta quæ in eorum contubernijs cognouissent, Venetis quàmocculte deferre non dubitarent. Quibus de causis sæpe Rentius, vt erat intentus in omnes occasiones feliciter erumpebat. Erat in Calcinato vico Cæsar Feramusca cum equitibus incuriosè, vt plerunque fit exrecenti victoria, moram trahens, confisus scilicet oppidanorum fidei, & viribus suis. Hunc Calcinatenses nequaquam dilata perfidia, vt ociosè & negligenter consedebat, Cremensibus renunciant: pollicenturq; si eò Rentius equitum turmam quàmocculte transmittat, fore vt Cæsar cum omnibus equitibus suis sine vulnere in potestatem deueniat. Rentius haud moratus in ea facultate opprimendi eius hostis, qui nuper ad Bergomum cladem intulerat, de secunda vigilia cum delecta equitum manu Marcellum emittit. Is vt compositum à Calcinatensibus fuerat, ex improuiso oppidum occupat, et ad contubernia militum contendit. Cæsar tumultu audito, ac cæteri equites è stratis semisomnes, dum correptis armis frustra defensionem parãt, vinciuntur, & Cremam perducuntur. Marcellus autem haud multum ea re gesta lætatus, quum inter obluctantes veteranos, qui strictis gladijs ne caperentur resistebãt, lethale vulnus in pede accepisset, paulo post Cremæ interijt. Paucis inde diebus, quum propius Cremam accessum esset, Sfortiani excursionibus, & contrà eruptionibus Cremenses ex occasione frumentandi, sæpius equestri prælio decertarunt. Enimuerò frequentes eius regionis vici & castella direptionibus opportuna, labantibus nunc huc, nunc illuc incolarum studijs, materiam quotidiani certaminis præbebant. Siquidem tueri partium opes, aduersarijs calamitates inferre, & mutuis accessibus, vt ex Fortuna varios belli euẽtus rerum commutatio sequebatur, aut præstò adesse, aut vim insultantium sustinere necesse erat. Fortè ab Syluio, M. Antonius Philetinus et Baptista Pisinsanctes equitum præfecti, ad Vmbrianum vicum nõ longè ab Crema excurrere iussi, magnam ex hostilib. pagis omnis generis prædam ceperant: iamque eam carris impositam, in pacatum propè aduexerant: quum Rentiani ne tantam socij atque amici Veneti nominis contumeliam detrimentumq; accipere præsidiariorum incuria viderentur, erumpunt: ac breui confecto itinere, Pisinsanctem agminis coactorem, eiusque leuis armaturæ equites magna vi à tergo adoriuntur. Pisinsanctes conuerso agmine irruentes sustinet, primosq; repellit: mox maiore mole ingruentibus Rentianis (aliæ etenim atque aliȩ equitum turmæ ab Crema submittebãtur) recipere sese equites iubet. Philetinum de multitudine hostium certiorem facit, hortaturque, vt quàm maturè coacta præda cum plaustris, et graui armatura citatiore itinere antecedat: se interea hostes retardaturum, ac mox saluti equorum velocitate consulturum. Philetinus ad hęc, vt erat magni vir animi atque audacię singularis, se non prius quàm hostium faciem uideat, aut loco mo-

turum,

turum, aut arrepturum iter quod fugæ simile videatur respondit: atque ita aduentante hoste, noui decoris cupidus, quod nuper eum Syluius alæ cataphractorum præfecerat, cohortatus equites ne opinionē ducis fallerent, in proruentes infestis hastis incurrit: quo impulsu turbauit primos atq; disiecit. Verum quum equitū numero longe inferior esset, Marianusq; & Tullius hostium duces id conspicati, circumfusis vndiq; turmis paucos inuaderent, cœpit temeritatis sentire incommodum, atq; acrius vt euaderet colluctari: sed Pisinsancte prælio excedente, & suis varia sorte pugnantibus, ipse frustra propria virtute contendens, suffosso equo capitur: deductusq; ad Rentium, vt erat grauiter vulneratus, Cremę moritur. Nec multo post haud absimili casu Tullius, qui in præfectura equitū Marcello successerat, frumētatū ad Abduam vsq; progressus, cū Sfortianis fines Laudensium tutantib. manus conseruit: vbi ipse, vt erat manu promptus, in nouissimo suorum agmine depugnans, iam præmissa præda interficitur. Ita tres magnæ indolis atq; virtutis Romani iuuenes, Marcellus, Philetinus, & Tullius egregie fato functi paucorū dierum spatio perierunt. Obsideri demum Crema arctius cœpta: eruptionesq; Rentianorum aliquāto attentius quàm anteà factum fuerat, vi arteq; prohibitæ. Nanque Prosper Columna ad Maximilianum venerat: assentienteq; Ferdinando Rege, Dux Sfortianarū copiarum declaratus, cum equitatu veterano, Hispanorumq; cohortibus quatuor Cremam accesserat. Genus obsidionis tale instituebatur, vt ex omnib. copijs bina castra facerent. Syluius ab ea parte qua Crema Laudem Pompeiam atque Abduam spectat, quam latè longeq; porrectis munitionibus: Prosper verò diuersa in parte ab Syluianis operibus, ad fanum sancti Bernardini, Trauaconæ paludis interiectu, omnem frumentandi erumpendiq; facultatem hostibus adimerent: & aliunde comportari in vrbem commeatus vigilijs stationibusq; dispositis prohiberent. Eiusdem anni Vere primo legati Emanuelis regis Lusitaniæ Romam venerunt, tulereq; Leoni pontifici è victorijs Indicis dona magnifica, Elephantē ab multis seculis Romę non visum animal, Leænamque, & diuini cultus vestes innumerabilib. margaritis exornatas: in quibus operosis artificum texturis pictę acu diuinarū rerum imagines visebantur. Erat legationis princeps Tristanus Cunnius, vir triumphalib. insignibus & rerum in India gestarum gloria clarus. Is multa de gentiū moribus, vbertate soli, natura ac vastitate maris, & de antarcticæ plagæ syderibus memorabat. Enimuerò paucis antè annis, iubente eodem Emanuele, Lusitani insana nauigatione Atlanticum, Fortunatasq; insulas prętereuecti, promontorijs Praxio et Bonę spei superatis, Aethiopicum littus adiuerāt: gentes subegerant: Rubri maris ac Persici sinus angustias superarant. In Carmania atq; India bello victis regibus Cannanoræ, Cucini, & Calecuthę, celeberrimis emporijs exercendę mercaturę sedes arcesq; posuerant. Proximè verò, quum nouorū ducum aduentu aucta esset classis, vltimos Indiæ orbisq; terminos sibi proposuerunt: atq; ita felici ausu eadem ducti peritia nauigādi, ab Calecutha præter Indum ac Gangem fluuios ad auream Chersonesum peruenerunt: vbi regem Malachæ armis defensionē parantem tormentorū nouitate absterritum, ac prælio victum, tributarium fecerunt. Ab alia quoq; parte Indorum classibus sępe deletis, custoditisque Erithræi faucibus, ac sinus Arabici nauigatione Aegyptijs mercatorib. interclusa, Indi maris Imperium tenuerunt. At hisdem fermè diebus, Liuianus, qui Patauij post cladem acceptam reparandis copijs intentus, satis amplam militum

manum in speciẽ iusti exercitus coegerat, quum tota hyeme in hybernis quieuisset, ad recuperandum Foroliuium se conuertit. Enimuerò Germani, duce Christophoro Francapane, iam antea pulsis ab Marano Venetis, cuncta quæ ab ora maris ad Oppiterginos montes, & ad superiora Carnorũ vergunt, vsq; ad Liquentiam flumen, in potestatem redegerant, præter vnum omnino oppidum nomine Osophum, quod per se asperitate loci atque incolarum studio munitum, Hieronymus Sauornianus cum equitib. sagittarijs tuebatur. Id quũ Christophorus sibi totis viribus oppugnandum proposuisset: & collectis circiter duobus milibus peditum, & septingentis equitibus, in quibus Germani pleriq; nobiles euocati, & prętoriani Cæsaris erant, eò cum omni tormentorũ apparatu contendissent, causa fuit Liuiano celerius quàm constituerat mouendi ex hybernis. Siquidem in eo afflictæ rei Venetæ status, quum omnia ad defectionem spectarent, occurrendum erat victori hosti: qui haud dubiè, si Osophum caperetur, ad inuadenda vlteriora Venetię maiorem facultatem esset habiturus. Igitur Liuianus sedentibus ad Ateste & ad Montagnanam Hispanis, è Patauio cum amplius mille & ducentis vtriusq; armaturę equitibus Taruisiũ versus mouet. Ibi falcones sex, et cohortem vnam expediti militis ex Taruisino præsidio cæteris copijs adiungit: indeq; perpetuo cursu, quòd in pręsentiam celeritate opus erat Coneianum ac mox Sicillum petit. Erant Sicilli pręsidio Veneti equites fermè ducenti, qui cum Germanis apud Portumnouũ hybernantibus, ex occasione pabulandi, quotidie leuia certamina committebant. Hos Liuianus excurrere in conspectum hostilis oppidi, ac elicere omnibus artibus ad pugnam Germanos iubet. Cæterùm præcurrentibus Malatesta Baleonum Pauli filium acerrimum iuuenem cum cataphractis submittit. Nec fefellêre opinionem Germani: nanq; è mœnibus conspicati hostium equites, ex consuetudine superiorum certaminum properè equos conscendunt: ac patenti porta euecti in concursantes impetum faciunt. Contrà Veneti proprio consilio conuersi in fugam, quum longius incautos abduxissent, adessetque subsidiarius eques, continuò obuertunt sese, impetum proruentium excipiunt, & pugnam instaurant. Malatesta insigni equo in primam aciem prouectus, Ricianũ Germanorum ducem antè alios egregiè decertantem singulari certamine aggreditur: coniectoq; post mutuos ictus per casidem in aduersum os gladio, vulneratum ab æquo deturbat & capit: cæteri amisso duce, celeri fuga, amplius triginta suorum interfectis aut captis, in Portumnouum se recipiunt. Eos cum omnibus copijs Liuianus ad portas vsq; persecutus oppido includit: ac simul productis tormentis, ne respirandi victis vel minimum quidem tempus relinqueretur, imparatos oppugnat. Ita incredibili militum studio, cõtinuata per diem ac noctẽ oppugnatione, iam fessis defensoribus, quà murus vetustate debilior vi tormentorum collapsus, ingressum præbebat, oppidum intrat: ac paucis in tumultu occisis, comprehensoq; pręsidio, diripit: atq; eadem fortuna vsus, arce potitur. Paucarum demum horarum quiete militibus data, castra mouet, & superato Tiliauento flumine, ad oppidum Sancti Danielis proficiscitur. Inde Nicolaum Vendraminum cum Epirotis, & Bernardinum Antiniolam cum sagittarijs ad deterrendum ab incœpto Francapanẽm, Osophum præcurrere iubet. Verùm is paulo antè, quum id oppidum abruptis rupibus impositum, quod summa fide atq; virtute Hieronymi defenderetur, frustra ab se oppugnari perspiceret, simul ac de aduerso prœlio equestri, et de Liuiani aduentu certior

factus,

factus, soluta obsidione ad Ventionum supra Natisonem fluuium iter facere cœperat. Veneti nouissimum abeuntium agmen velocitate equorum consecuti in tergo cædem & tumultum maximum ediderunt: conanteq; Christophoro explicare aciem, & prælium iniquo in loco committere, conturbata extrema acie, vltimos quoque equitum multitudine sagittariorum circumuentos fuderũt. In ea rerum asperitate Christophorus, quum milites vniuersas hostiũ copias adesse putarent, & proterea quòd angusto in loco res erat, vbique trepidaretur, relictis maioribus tormentis ac compluribus suorum amissis, ipse vulneratus per abruptos calles in montana se recipit: neque vlla re magis quàm celeritate & locorum notitia vsus, salutis discrimen euasit. Nanque premente in tergis Liuiano, Sauornianus cum expedita clientium & montanorum manu ab Osopho transuersis tramitibus, ad occupandas viarum angustias contenderat: cuius aduentu, quòd peritus locorum vndiq; infesta arma fugientibus intulisset, dissipato cęsoque Germanorum agmine, tormenta octo muralia capta sunt. Ea verò Hieronymus perduxit Venetias: & vt essent victoriæ monumẽtum, in naualia intulit, ita gratias agente Senatu, vt ab insigni fide virtuteque, commendante Luca Trono, celebratus, præmia meruerit: scilicet, vt Osophi commeantium è Germania mercium perpetua statio cum vectigali, immunitateque incolarum statueretur: & præsidio (quòd egregiè se defendisset) virtutis ergò perpetua stipendia prouenirent. His rebus gestis Liuianus cuncta ea oppida, quæ metu aut vi ad Germanos defecerant, in fidem recepit, præter Goriciam atq; Gradiscam: ad quæ eodem secundo rerum cursu cum omnibus copijs ferebatur, vt præsentis fortunæ periculum faceret, nisi Hispani cognita eius profectione, motis properé castris, vt intercluso itinere eum reditu, & Patauinis mœnibus prphiberent, in maxima spe gerendarum rerum è Foroiulio reuocassent. Effuderant enim se per Patauinum agrum, & intactas superiore hyeme possessiones impunè populabantur. Sed vix dum Liuianus Patauiũ redierat, quum Francapanis, dum armandis agrestibus & suscitandis ad renouandum bellum populis, per Altinatium fines & saltuosa Carnorum volitaret, præcipitatus in insidias à Ioanne Vetturio, qui cum Epirotis ea pariter saxa circuibat, captus est: suoque & alieno cruore perfusus (multum enim vir laxa certosus atque terribilis, ne viuus in potestatem hostium veniret, repugnarat) Venetias perductus, teterrimo carcere includitur. Gratias Senatus Vetturio egit, quòd eum hominem cepisset, qui supra belli causam, Veneto nomini infensissimus, per quinq; annos, positis nunquam armis, Venetorum partes oppugnasset, inhumanamq; crudelitatem in captiuos exercuisset. Nam quibusdã oculos eruerat, alijs amputauerat manus, aut aures absciderat: videbaturq; is, si pacis vnquã mentio fieret, æquiores conditiones allaturus: quoniam Gurcensis cardinalis, sororem ei in matrimonium collocarat: & Cæsar fideli eius semper atque fortissima opera vsus, calamitosi viri rationem habituri videbantur. Sed Vetturius haud diu ea re bene gestâ lætatus, cum in explorato itinere per impedita regionis euagaretur, cum ala suorum equitũ à Cæsarianis captus est. resq; postea in Foroiulio aliquanto quietiores fuere. Sed paulò post ad Cittadellam agri Vicentini, longè plures Venetorum equites, quàm ipsi ex Cæsarianis ad Portum nouum ceperant, ab Hispanis oppressi sunt. Pręmiserat enim Liuianus supra Vicentiam, Bernardinum Antiniolam cum trecentis equitib. ad tuenda ea pręsertim oppida, quæ vagantibus Hispanis maximè opportuna

iniuriæ videbantur. Erat id genus præsidij incertum & vagum: nam quicquid camporum & collium inter Basianum, Citadellam atq; Marosticam interiacet, interdiu circumducto equitatu percurrebatur: cæterum noctu ad vnum trium oppidorum equites se recipiebant. Quibus de causis, quum improuisi omnibus horis, ac omnibus in locis occurrerẽt, nulla nisi bene valida hostium manus, aut in pagis tutò consistere, aut ex priore consuetudine, paulo liberius prædatum ire audebat. Verùm eæ rerum difficultates paulo pòst breui negotio sublatę. Nanque Cardonius multum antea in eos equites intentus, vt pabulatoribus suis pacatum agrum redderet, circum emissis speculatoribus, occasionem opprimendi hostis inuenit. Forte enim ab excursione Cittadellam se receperat cum equitibus Antiniola, vt eo in oppido ex quotidiana consuetudine pernoctaret. Id cum properè nunciatum esset, Cardonius nequaquam moratus, deposcente Piscario, omnem leuem armaturam expedire arma, atque equos ascendere iubet, & supra quingentos ex omnibus cohortibus lectissimos pedites ita adiungit, vt accelerandi itineris causa, singuli equites post sese singulos eodem equo consessores pedites adueherent. Piscario autem pręcipit, vt cum ea manu Cittadellam contendat, vtatur noctis beneficio, & ne quod effugium pateat hosti, sine tumultu portas dispositis stationibus obseruet. Ipse verò cum tormẽtis & maiore parte exercitus iustis passibus, atq; hisdem vestigijs Piscarium subsecutus, eò proficiscitur. Antiniola qui nihil minus quàm Cardonium, quẽ eo ipso die ad vetera castra sedere per exploratores cognouerat, aut moturum inde, aut educto exercitu ad se opprimendum tanta celeritate conuolaturum putauerat, postquam ab excubijs conclamatum est adesse hostes, tuba signum proponit, quo monentur milites, vt equos insternant, atq; arma capiant. Verùm antequam milites è contubernijs repentino metu exciti ad signa quæ in foro erant, coirent, iam oppidum corona cinctum erat. Tum verò Antiniola dux impiger eruptione facta, in hostes inuehitur, impetum irruentis Piscarius per sclopettarios egregiè sustinet, confosso cadenteq; equo in pedes desilit, compulsisque intra portam hostibus muro tormenta admouet. Nec mora, patefacto angusto aditu, Hispani vi facta irrumpere conantur. Veneti equites acerrimè propugnant, Ferdinandumq; Nigrum eximię virtutis centurionem interficiunt. Dum eo modo contenditur, atq; hostes distinentur, Piscarius ad aduersam oppidi partẽ scalas ferri, apponiq; imperat, ipseq; inter primos murum conscendit: hortatur Romerium signiferũ, vt saltu intro audacter se deijciat. hunc perfracta coxa ex casu ægrè se erigentem, Mancius summę fortitudinis centurio subsequitur. Tum verò alij atq; alij per lanceas se deijciunt, oppidoq; nemine ab ea parte defendente, potiuntur. Itaq; Antiniola vndique circumuentus vulneratur, & capitur: oppidumq; multis equis multaq; diuite præda repletũ ab Hispanis diripitur. Antiniola verò (quod erat ex sorore Liuiani genitus) reliquis ferè omnibus dimissis, honesta in custodia seruatus est. Ad Veronam autẽ Malatesta Baleonus nõ multos post dies incõmodum Citadellæ acceptum aliqua ex parte sarciuit. Is enim per montana delatus in agrũ Veronensem, nõ longè à vico sancti Martini delectos singulari pernicitate Epirotas equites pręmisit, qui in suburbanas villas excurrerent, et proxima quęque mœnibus, tumultu per agros excitato popularetur: ratus, sicuti prospero euẽtu ad Portumnouũ acciderat, præsidiarios eruptione sese in temere prouectos Epirotas effusuros, & bene gerendę rei occasionẽ prębituros. Nec eum fe-

fellit

fellit opinio: nanq; vt primũ adesse hostes agrestium clamore & fuga nunciatũ est, moxq; è mœnibus in proxima volitantes, ac omnis pecoris abigentes prædam cernerẽtur: Cæsariani nulla interposita dubitatione quin erumperent, & in primis Succarus iuuenta & robore viriũ ferox, patefacta porta in hostes citatis equis impetũ faciunt. Epirotę quo magis insidię tegerentur, conglobati primo terga vertere, pecus et sarcinas prę se agere, ac demũ simulare se numero hostiũ territos, & passim deserere prędam. At Succarus, vt primo congressu recuperatam maximã prędæ partem, atq; hostes loco pulsos pleniore cursu regredi videt, conuersus ad suos, Patiemurne, inquit, semper hoc fugacissimũ hostium genus pro portis impunè latrocinari? Quin fessos recentibus equis insequimur, & temeritatis pœnas dare cogimus? Hæc dicentem atq; acrius incitãtem equum plures varij generis equites insecuti, dum in nouissimo fugientiũ agmine multum cursu vulneribusq; contendissent, in insidias pręcipitantur. Malatesta enim qui ex composito in caua valle tectus arborib. instructos equites cõtinebat, dato repente signo per transuersum in patentẽ viam prosilijt: atq; ardẽtius euectos hostes à tergo adortus, nouam aciẽ interclusis ostendit. Cæsariani vndiq; circumuenti, dum facto cuneo perrumpere in proximũ campũ contendunt, ab circumfusis opprimuntur. Ex Pontificijs, Tiberius Galesius equitum pręfectus hasta transfixus cadit. Ascanius Romanus Columnię alę vexillifer, et Succarus ipse, & Gothifredus Calcarius Veronensis pretoriæ cohortis præfectus, capiuntur. Hos cùm Malatesta cũ alijs captiuis in castra perduxisset, Liuianus Ascanio & Succaro comiter appellatis, Gothifredũ multis verborũ contumelijs affectum frustra deprecante Malatesta, è vestigio necari iussit: quoniam quũ sermo de Liuiano incidebat, petulantius obloqui, & sine pręfatione honoris, pusillã eum & gibberosam beluam appellare consueuerat. Accessit quoque ad maturandum supplicium, quòd partium Cæsarianarum caput erat: & multùm manu consilioque ne Venetus vrbe reciperetur, obstiterat: quum per varias bellorum occasiones multi è ciuibus tædio præsentium rerum atque hybernorum incommodis fatigati, à Cæsare sese totos alienassent. Succarum autem tanto in honore apud se habuit, vt eum quod est inuiolabilis amicitiæ sacramentum, his sacris adhibuerit, quibus lustrico die Liuium Septimum nuper ex sorore Balconi susceptum baptismate abluit. Ea res solenni ritu & maioribus cæremonijs celebrata est: siquidem in ripa profluentis Medoaci, armatus & diuisus exercitus tanquam aduersæ acies in simulachrum iustæ pugnæ præpilatis hastis concurrit: displosaque puncto temporis tormenta omnia in lætitiæ signum, tanto armorum fragore et clamore militum, vt præteruolantes aues exanimatæ ceciderint. At Rentius qui Cremæ cuncta obsidionis mala singulari constantia perpessus totum æstatis tempus extraxerat, videbatur ob pestilentiam Fortunæ cessurus, quæ, vulgata passim per milites ac oppidanos cõtagione, multisq; hominum milibus ea lue absumptis, in eius quoq; prętoriũ irrepserat. Sed mitescente iã cęlo, et quũ iam rari essent in quos ea vis grassaretur, omni diligẽtia remedijs cõparatis, pristinas animi vires recipere, ac redire in antiquã spem sustinendæ obsidionis cœpit: his maximè de causis, quòd conniuente ad hæc Pontifice, à Placentia commeatus liberè supportabantur: neque id omnino paucitate militum prohibere poterant Prosper & Syluius. Cremensis autem obsidionis impediendæ negotium susceperat Nicolaus Scotus, & cum eo multi eiusdem factionis Maximiliano Sfortiæ infensi: quod

animo proposuerant propinquitate regionis atque notitia itinerum summa facilitate consequebantur. Erant qui existimarent, Pontificem harum rerum esse authorem, qui haud dissimulanter distineri attenuarique eo bello Maximilianum volebat: ne si Crema potiretur, bello vacuus in eodem victoriæ cursu Placentiam Parmamque reciperet. Cui vni curæ Heluetios quoque animum intendere, nec per occasionem, quin eas vrbes repeterent, postquam legationib. id frustra tentauerant, vllam moram facturos apparebat. Igitur ob eas res obsessis, auctis animis bona spe compleri: in Syluianis verò castris refrigere obsidionis apparatus, remissa corruptaque omnia esse. Enimuero quum stipendia minime procederent, & seueritate Posperi ab rapinis milites absterrerentur, multi deiecti spe prædæ, quòd Cremam expugnari posse desperabant, alij occultè dilabi, alij oppressi ære alieno atque omnium rerum inopia, equos vendere, alij victi diuturnitate quotidiani laboris missionem petere. Syluius verò singulos complexus, deprecari ne postquàm ad laborum finem peruentum esset, discedere vellent ab se duce, ab semicapta vrbe, ab his deniq; munitionibus quas tanto studio laboreque perfecissent: affore breui, qui ab Mediolano pecuniam afferant, stipendumque persoluant. Sed postquam super ea re sępe ad Maximilianum frustra scripserat, apud Prosperum demum legatumque principis agere, ac obtestari se deserturũ eas munitiones: aut si coactus eo in loco permaneat, ni confestim copijs pecuniaque iuuetur, aliquod lethale vulnus accepturum. Hæc & si sanis auribus accipiebantur, attamen quoniam fama erat, Syluium, alioqui nobilem strenuumque virum paulo illiberalius quæstui vacare, & milites stipendijs suis fraudare, nihil quod vsui esset, ab Mediolano submittebatur. Verùm, vt postea cognitum est, Maximilianus longè altiore consilio negligentiam simulabat: patiebaturque bellum incuriosius geri, quoniam Cęsar, si Crema caperetur, aliena pecunia, alienoque etiam periculo partam, eodem iure quo Brixia & Bergomum tenebantur, acquiri sibi volebat: atque adijci veteri imperio, quod Abdua flumine finiretur: quæ res haud mediocrem Maximiliano formidinem intenderat. Is enim rerum suarum sollicitus, hostem Venetum viribus attenuatum imperio suo finitimum esse malebat, quàm amicũ Cæsarem in Italia eò potentiæ efferri, quæ mox sibi formidini atque exitio foret. Siquidem constabat Cæsarem pulsis ab Italia Gallis, quum Maximilianum in Insubres è Germania properantem ab itinere ad Constantiam retinuisset, cogitasse de tradendo Insubriæ imperio Carolo nepoti: traditurumque fuisse, nisi Heluetij & Iulius pontifex, ad quorum dignitatem pertinebat potiri rerum Sfortianos, apertè conatibus eius obstitissent. Igitur dum peruersis consilijs Sfortiani bellum gerunt, Rentius nactus occasionem inuadendi hostis parat sulphureos ignes, quos ligneis tubis tripedalibus atque ollis testaceis incluserat, quorum formam rationemque tradidimus in memorabili oppugnatione Rhauennæ. Sebasto autem Narniensi imperat, Andreęque Matritio pręfectis, vt cohortes instructas sub signis de prima vigilia ad portam ducant, ibiq; signum profectionis expectent. Erant duo omnino aditus quibus adoriri Syluiana castra poterant, ab læua vbi latior campus & via publica quæ ad Vmbrianum ducit, difficilem habebant oppugnationem: quoniam ab ea parte Syluius firmissimas munitiones erexerat, ac locis idoneis tormenta & perpetuas militum stationes imposuerat: ab dextra autem nec fossam nec vallo, sed segni tantum custodia muniebantur, quòd iuxta erat palus limosis atque perpe-

atq; perpetuis aquis fœda & inaccessibilis. ab fossa etenim quæ ab incolis Trauaconia appellatur, vitio interrupti aggeris magna vis aquæ in subiectam planiciem effundebatur. Ab hac parte Rentius, quòd nihil tale expectaturos hostes intelligebat, audendum esse ratus, pontibus per noctem palude constrata, omnes pedites traijcit. Ipse verò, vt suis, si quid durius accideret, subsidio esse posset, cum equitibus idoneo in loco constitit. Cæterùm Sebastus atq; Matritius edocti ab duce quid fieri vellet, traductis cohortibus maximo cum silētio, sub teli iactum ad castra hostium cōtendunt. Ibi signiferis subsistere iussis, prægressi ipsi militum agmen noctis tenebris tecti ad Syluianos vigiles suspenso gradu perueniunt. Eos tanquam socij essent ex Syluianis exploratorib. demissa voce lenique sibilò deceptos, ac serò tesseram postulantes truncant, confestimque vocatis ad se cohortibus delati ad castra, ignes quos parauerant in semisopitam stationem, & in proxima tabernacula militum iaculantur. Ita puncto temporis omnib. fermè tuguriolis incensis, quàm latè relucens flamma fœdam militum, æquorum trepidationem & fugam, qualem in nocturno metu oriri necesse erat, & armatam hostium aciem irruentem ostendit. Heluetij qui ex prima cohorte ducenti fermè aderant, quanquam ab somno attoniti, & turbati incendio aspectuque hostium satis pro disciplina solitaque virtute conferti irrumpentes excipiunt, aduentuque Syluij, qui arrepto scuto per ignes & semiambustorum equorum fugam, inermiumq; militum tumultum cum familiaribus aduolauerat, impetus hostium aliquantum repressus. Sed quum tubi formidabilem vomentes ignem, atque ollæ cum exitiabili flamma intortæ ab Venetis per turmas expeditesq; arma milites volitarent, tanta consecuta est omnium trepidatio, vt dissipatis ordinibus, ac neglecto ducis imperio, nemo consistere auderet, sed protinus euitatis incendijs saluti fuga consuleret. Ita in confusos consternatosq; illati Veneti occiso Pettero Heluetiorum duce, & Florabraccio Stipiciano equitum pręfecto, castra occupant, tormenta, quę per tumultum à Syluianis displodi non potuerant, in fugientes conuertunt, & cum ingenti equorum atq; hominum præda satis magna hostium cęde edita, in oppidum reuertuntur. At Prosper qui mille & quingentos amplius passus inde aberat, quanquā ex incendio castrorum tormentorumq; boatu, haud incertus erat, versari in maximo discrimine Syluium, siue is hostilis vel fortuitus ignis foret, nihilominus nocturna prælia non esse tentanda existimans, neq; temerè exeundum, vt sera remedia perditis iam rebus afferrentur, cauto magis quàm nobili consilio armatus suis munitionibus se continuit. Syluius verò è medijs hostibus flammisque conscenso, quem sors obtulerat equo degeneri, incolumis Laudem se recepit. Ea clade hostili illata, Cremenses quum ab magna rerū omnium inopia in eo successu victorię subleuarentur, nō tantùm liberati obsidione, sed obsessuri vltrò Prosperi castra commutata belli ratione videbantur.

Eodem quoque tempore Liuianus animo agitans, quibus maximè consilijs atque artibus acceptas clades vlcisceretur, Hispanos qui secundum Athesim æstiua habebant, adoriri constituit: neque id tamen aperta vi, quòd exercitui ex nouis delectibus refecto minus fidebat, tentandum sibi arbitrabatur. Erat quatuor in partes diductus Hispanorum exercitus: apud Lendenariam vicum Piscarius cum tribus milibus peditum: ad Rodigium Garcias Manricus cum ducentis amplius equitibus cataphractis: alia verò equitum ac peditum manus apud Bastiam pagū agebant. plures etiam ad sui præsidium Cardonius Veronā

adduxerat, quod tunc fortè à Cæsarianis de belli summa Veronæ concilium habebatur. Igitur Liuianus vt hostium speculatores falleret, aliud simulando, quàm quod sibi occultè atque celeriter perficiendum proposuerat, edicit, vt de prima vigilia omnes armati paratique ad profectionem ad signa conueniant. Interim quo magis consilium tegeretur, aliquot tormenta addito præsidio ad Anaxum flumen (id hodie Piaua est) via Taruisina aduehi iubet: cæterùm diuerso itinere intempesta nocte à Brentellis tertio à Patauio lapide, quo in loco plures dies statiua habuerat, castra mouet, & Marosticam versus atque Vicentiam, ignaris militibus quò ducerentur, contendit. Demum mutatis sæpe castris per abrupta loca itineraq; autumnalibus pluuijs corrupta, noctu plurimũ iter faciens, cælo etiam ob assiduos imbres infenso, ad Athesim deflexit. Inde paululum moratus in his munitionibus, quas paucos ante dies, capto ibi Morellione Hispano, & præsidiarijs interfectis, Malatesta & Vrsinus occupauerant, constructo ex ratibus ponte flumen traiecit. Tum verò Liuianus militib. gratias egit, quod infesti cæli iniurias & difficillimi itineris asperitates forti animo tolerassent: quòd singulari celeritate eo peruenissent, vnde cum maxima præda ac laude essent discessuri. Pararent extemplo arma, neq; lassitudine aut alio corporis incommodo permouerentur: paratam enim esse prædam, facilemque victoriam, si eadem celeritate, vti ad Portumnouum feliciter egissent, & pari propè errore hostium vteretur. Demum Cardillum virum impigrum quem familiaribus equitibus suis pręfecerat, & Malatestam cum expeditis turmis Rodigium præcurrere, & quosq; obuios capere ac vincire, ne per illos aliqua aduentus fama ad Hispanos deferretur, atque occupare demum portam iubet. Ipse continuò subsecutus triplici acie instructa, paratus oppugnare inclusos aut prælio decertare, si cognito eius aduentu hostes erumperent, ad oppidum pergit, tanta felicitate atq; silentio, vt quum subiectos mœnibus campos iustus teneret exercitus, nemo tamen id senserit, aut viderit. Ea enim erat in oppido rerum tranquillitas, vt Hispani, qui nuper audierant Liuianũ supra Marosticam raptare exercitũ, veluti in summa quadam securitate soluti ociosiq; sine custodia, sine statione in foro essent: nam ea forte die mercatus rerum venalium ab agrestibus qui è proximis pagis conuenerant, habebatur. Ita Cardillus & Malatesta per quem Liuianus omnia difficilia atque aspera tentabat, nemine prohibente, citato cursu portam irrumpunt, atq; in forum conuolant. Extemplò turbata ibi omnia, fœminæ agrestes, oppidani, tumultuari, diffugere, militibus Hispanis maximo impedimento esse. Tamen milites quanquàm repentino periculo exterriti, quòd arma induere, capere hastas, equósue conscendere vndiq; circumuenti non poterant, sinistras sagis inuoluunt, gladiosq; distringunt, ac multis illatis & acceptis vulneribus Cardillum ante alios impigrè pugnantẽ interficiunt. Sed superuentu cohortiũ quas Vrsinus introduxerat, et multitudine equitum oppressi obrutiq;, quum virtutẽ irritam ac exitialẽ fore cognoscerẽt, si pertinacius resisteretur, gladijs proiectis deditionẽ fecerũt. Ita fortissima atque ornatissima ala equitum cum ingenti pręda capta, atq; oppidum cum externis etiã mercimonijs, quæ sors ea die congesserat, direptum: Garcias Manricus cum signiferis turmarumque pręfectis Venetias perductus & in carcerem conditus est. At Piscarius serò de suorum fortuna certior factus, quum coactas in vnum copias in hostem via Rodigina ducere cœpisset, cognouissetque non multo post Liuianum cum vniuerso prope exercitu eam rem

confecisse

confecisse, erectoq; animo maiora moliri, ab Lendenaria mutato consilio Veronam se recepit. Interea Rentius deletis Syluij copijs, de successu Liuiani per literas edoctus, in ea rerum occasione, suadente legato Veneto, Bergomum contendit: vltroque receptus ab his ciuibus qui semper victi mulctatique pecunia, nec tum quidem a prima fide, vel infelici exitu discesserant, vrbe potitur. Occupato Bergomo, spes quoque recipiendi Brixię Venetis facta est. Nec mora cum duabus cohortibus & turma equitum Bartolomæus Villaclara nobilis Brixianus, cuius forti opera eo bello Veneti vsi fuerant, & cum eo Nicolaus Scotus Brixiam mittuntur, qui ciuium animos tentent, augeantque in maius Rodiginam victoriam, & Bergomatium facti exemplum ad laudem proponant. Verùm ij quòd virtute & diligentia Aloisij Icardi, qui tunc arcis custos & præsidij præfectus erat, ambiguæ fidei ciues in officio continebantur, irrito incæpto Cremam redierunt. Secundum tamen Bergomatium defectionem, quum Hispanos fermè omnes vndique deletos esse falsis finitimorum rumoribus afferretur, plериq; sociorum inclinatis ad rebellionem animis, res nouas molituri videbantur. Cæterum Cardonius ab Verona cum valida parte exercitus, et ab Crema Prosper motis properè castris, ad oppugnandum Bergomũ vno tempore conuolarunt. Syluius quoque ab recenti clade reparatis copijs, accitisque è Briganteis montibus peditum auxilijs, cum apparatu oppugnandæ vrbis Bergomum contendit. At Rentius qui res hostium perditas ac profligatas esse existimans, relicta Crema, Bergomo parum munitæ vrbi ac muro debili, cùm suam tum exercitus salutem temerè commiserat, cognito discrimine, parare ea cœpit, quę ad defensionem pertinebant. Concionatusque ad Bergomates, docuit rem nullius esse periculi, modò pristinę fidei memores esse, et iuuare rem Venetam vellent, sicuti antea impigrè liberaliterq; fecissent. Scire se propediem affuturũ cum victore exercitu Liuianũ: nec dubitare de victoria: futurum enim esse, vt hostiũ copię, in quibus nihil pręter vana ducum nomina roboris inesset, vna die aut nocte altera delerẽtur. Ante omnia susceptos hospitio milites alerent, darentq; operam, ne qui temerè per vrbem tumultus excitarentur, cętera sibi curę fore. Ita ciuibus alacriter imperata faciẽtibus, suburbana ędificia lugente populo diruit, coactisq; ad opus ex plebe & ex agrestium numero tribus hominum milibus, introrsus ab muro fossam denos pedes latam perducit, omne genus telorũ locis idoneis imponit: & singulis cohortibus secundum vrbanas tribus, certa mœnium spacia defendenda attribuit. Campanas demũ (inuiolatũ ante eam diem, sacri ęris genus) tẽplorum turrib. detrahit, & cõflat: eorumq; metallo vtitur ad fundendas colubrinas. Hęc sicuti impigrè Rentius Bergomatesq; parabant, ita foris egregiè ab tribus ducibus bellum gerebatur. Syluius, cui id negotium demandatum erat, ab ea parte qua superiore anno castra habuerat, mœnia tormentis aggressus: quũ abolendę ignominię auidus, obuiã eundo periculis ingentem mœniũ ruinam edidisset, magis ac magis patefacto aditu, magnam spem irrumpendi Hispanis militibus fecit. Neq; Rentiani per decliuia, ideoq; exposita falconũ ictibus loca, absque magno periculo hiantem maximis passim fenestris murũ ligneis dolijs atq; cespitibus obiectis sarcire poterant. Quibus de causis, quum pauor & consternatio ciuium ac militum animos occupasset, Rentius seruandi exercitus, ac dedendę vrbis consilium cepit. apparebat enim eos vix primum hostium impetum toleraturos, Hispanorumque præsertim, qui supra cæteras bellicæ virtutis laudes, scientia

atque artibus expugnandarum vrbium maximè valerent. Eo etiam minore ciuium spe, militumque fiducia, quòd conanti per egregios artifices tormenta conflare, nullum iustæ magnitudinis effingi potuerat, tanquam Dijs iratis, & sua æra in humanam perniciem transfundi vetantibus. Igitur Rentius nullam prælij fortunam periclitatus, sicuti omnium opinione celerius, ita non pro vetere virtutis fama tubicinem emittit, & cum eo idoneos ex numero ciuium & militum, qui deditione cum hostibus agant. Quod vbi in castris vulgatum est, conclamant milites è manibus eripi sibi victoriam: contumeliosèque & ingratè facere duces, quòd se omnium rerum indignos, & militum miserrimos, confectos labore atque vulneribus tenuissimis stipendijs alant: quum verò ad prædam & ad parata belli præmia virtute viam aperuerint, tunc malignis consilijs & fœdis pactionibus faciles expeditasque victorias interpellerent. Seruari eo modo hostes, non deleri, ac foueri bella, non confici, dum priuatis quæstibus duces student, & sanguine militum abutuntur. Ideoque se in posterum dicto audientes non futuros, si in tanta delendi hostis occasione, suis præmijs & proposita laude fraudentur. Syluius quoque, quòd eum recentis iniuriæ dolor vehementer incitaret, ad Rentij priuati hostis & opulentæ vrbis excidium ferebatur. Sed contrà disserebat Prosper, ab insita moderatione clementiaque Italico præcipuè sanguini parcere, & clades ab agris atque vrbibus auertere solitus. Non enim militum libidini obtemperare duces debere, qui militiæ ad summũ laudis decus aspirent, et à iusta generosi animi probitate famam quærant, latrocinantiumq; militum immanitatem abominentur. Eam enim esse propriæ disciplinæ rationem, vt incruentis, quantum fieri possit, armis victoria petatur: & vrbes ad partę pacis commoda diligentissimè conseruentur, vt inde vberrima militi stipendia cum laude, non spolia immerentibus populis, aut altaribus et fanis cum nefario scelere detracta proueniant. Itaque sibi videri cum Rentio Bergomatibusque de deditione perquàm maturè transigendum, proficiscendumque continuò aduersus Liuianum circa Athesim cuncta metu cladibusq; miscentem, quem facilè paludibus implicitum oppressuri sint, si in eum totam belli molem conuertant: opportunè quoque Piscarium iam à Verona descendentem facturum inde negotium hosti, ad non dubiam victoriæ spem: quod si hæreant, atque oppugnando dubiam prælij fortunam tentent, & incerta certissimis anteponant, accidere posse, vt hinc & illinc elapsam occasionem conquerantur. Quin etiam meminissent se cum strenuo duce, cum valido veteranoq; præsidio, cum pertinacissimis ciuibus ex iniquo loco dimicaturos. Quòd si id Fortuna tribuat, vt paruo detrimento victoria paretur, nihil certè deuictis hostibus Cæsari præter deletę vrbis ruinas relinquendum: & quod suorum singulari damno incommodoq; accidet, ditati præda milites à signis sine missione aliò atque aliò dilapsuros. At vrbe incolumi sperari inde certa stipendia, quibus milites in officio continerent: permansurosque demum in perpetua fide Bergomates, si eo clementiæ beneficio deuincirentur. Huic tutæ mitioriq; sententiæ Cardonius facilè assentit, & Bergomatibus ex merito de fortunis ac vita desperantibus incolumitas datur. Rentius verò cum præsidio (erant ij ad quatuor milia equitum ac peditum) sine tuba, sine tympano Cremam redire permittitur, ea conditione, vt quantum ad rem Cremensem pertineret, trium mensium induciæ forent: atque ita Bergomates mulctati pecunia, leuitatis suæ pœnas dederunt. His rebus confectis Cardonius & Prosper stipendium militi persol-

persoluunt:& cum expedita parte exercitus, sicuti animo proposuerant, ad Liuianum qui tunc ad Alieniacum castra habebat, quàm maximè possunt iustis itineribus proficiscuntur. Eodem quoque vsi consilio Piscarius & Alarco, eductis Verona copijs ad Montem Silicem iam peruenerant, atque idoneo in loco vltra Athesim castra posuerant: rati Liuianum è Rodigio atque Alieniaco in vetera castra redeuntem, à proposito itinere auerti atque intercludi posse, vel necessitate itineris in proximas regressum paludes expugnatum iri ab ipsa locorum iniquitate. Sed Liuianus haud ignarus rerum quæ ad Bergomum infelicem exitum habuerũt, iudicans Cardonium & Prosperum nullam moram facturos, quin celeriter ad se opprimendum per Cremonensem agrum et Mantuanum conuolarent, ne sibi cum duobus exercitibus res foret, in pacatum excogitato nouo itinere se recepit. Tormentis enim ac totius exercitus impedimẽtis ratibus impositis, quæ secundo amne Athesi in Hadriaticum deueherentur, ipse cõtinentes ac difficillimas paludes ingressus, quà nunquam antea exercitus ductus fuerat, ad Caput aggeris maritimum vicum nõ longè à Clodia fossa, præter hostium atq; accolarum opinionem, incolumem reduxit exercitum. Nec multò pòst Maximilianus Sfortia Nicolaum Scotum, quem non longè ab Abdua cum equitum & peditum manu auxilio Bergomatibus venientem pauci Heluetij in itinere ceperant, capitali supplicio affecit. Erat is propter bellicam virtutem maioribus suis dignus, sed qui lingua immodicus, dum Maximilianum insolenter carpit, malè principum vires superbo præcipitique ingenio metiretur. Sub idem tempus Galli, qui reliqui omnium in Italia apud Genuam in arce Phari, tunc maximè terra marique obsidebantur, deditionem fecerunt. Verùm quum per viginti septem menses, quibus egregiè obsessi omnes rerum asperitates tolerauerant, sępe varij et memorabiles casus acciderant, non prætermittendum videtur, quod dignum memoria existimauimus. Soluerat à Nicæa Prouinciæ Ludouici Regis iussu vir Dalmata, rei maritimæ assuetus, cum nauigio iustæ magnitudinis omnis genere commeatus onusto, eo consilio, vt suis ad Phari arcem multarum rerum inopia laborãtibus opem ferret, quod duobus minoribus ante nauigijs felici nauigatione contigerat. Is prętereuectus superiorem Ligurię oram, imprudentibus his, qui cum expedita classe ea maria custodiebant, rapidum ex alto nactus Aphricũ conuersis velis Pharum tenuit, atque arcis scopulo appulsus, obsessis quibus attineretur, rudentes dedit, & anchoras iecit, tanta Gallorum lætitia, quanta necesse erat in summa rei frumentariæ desperatione. Nec ligustica classis quæ in statione erat, quanquam ex itinere prætereuntem tormentis peteret, contra ventorum vim eius impetum prohibere potuit. Itaque Galli nautæ in proximum littus exponere partem commeatus iam cœperãt cum maximo dolore populi Genuensis, qui ad mare effusus, & speculas & littoris spatia compleuerat, gemens frendensq; impotenti ira, quòd tot mensium diligentiam & operam ac paratum laboris, & industriæ fructum puncto temporis amisissent. Cæterùm Emanuel Caballus inter Ligures rei naualis peritissimus conuersus ad multitudinem: hodiernum, inquit, negocium occasionis est atque virtutis, non irarum vel intempestiui quæstus. Quare macti virtute iuuenes, qui tantum dedecoris animo atq; oculis sustinere non potestis, mecum hanc nauem statim conscendite: & si vnquam pro gloria dimicastis, nunc maximè ad retinendam naualis disciplinę existimationẽ, patriæ ac ciuibus fortissimam operam præstate. Nec mora, scan-

dentem onerariam nauem trecenti fermè iuuenes, duce Andrea Auria viro inpigro, secuti sunt, nihil miserabile mortis genus horrentes, quum haud dubiè obuiam hostium tormentis eundum esse intrepidis animis reputarent. Emanuel summa celeritate explicatis armamẽtis statione egressus, modico in altum capto circuitu, quo aura plenius vela inflaret, secundissimi venti beneficio rectà ad hostium nauem contendit: nihilque territus crebris pilarum ictibus, quibus continẽter ab arce petebatur, iniecto statim harpagone in eam primus insilijt: & præcisis rudentibus, quibus propugnaculo arcis alligabatur, momento temporis auulsam in altum abripuit, tanta arte atque peritia inter scopulos hostileque nauigium directa prora, vt quod propositi erat in maximo periculo, & nauem excluserit, & abrasis scopulis paratum naufragium euitarit. Interiere tamen aliqui tormentis dilacerati, & Andreas ea incidentiũ pilarum procella attonitus, vix post multos dies ad se redijt. Dalmatam verò nauis præfectum, qui in mare se præcipitauerat, vt ad arcis scopulos adnataret, Iustinianus nobilis adolescens per vndas itidem adnatando, euadentem consecutus, crinibus arreptum in proximum littus pertraxit. At Caballus captiuam trahens nauim, dum extra tormenti iactus in altum eueheretur, facilè ex alta naui in humilem transcendentibus armatis, ad sexaginta Gallos interfecit aut cepit: mox regressus ad classem, summa populi gratulatione suscipitur, donaturque quingentis aureis: præda verò socijs naualibus diuisa. Fuere ad centum vini amphoræ: frumenti & salitæ carnis vis ingens: tormentarij pulueris triginta cadi: pręterea arma omnis generis: signata pecunia in stipendium triplex: vestis multa, & varia id genus, quæ ad soluendam obsessorum inopiam excogitari parariue potuerant. Ea res nõ tantum præsentis commeatus certam spem interpellauit, sed in posterum docuit, nihil temerè nauibus committendum aduersus eos hostes, qui in re maritima virtute atque peritia longè alias gentes anteirent. Post id factum, apparuit, Gallos, qui omne cibariorum genus absumpserant, dedituros fuisse arcem, nisi (vt suo loco memorauimus) ante euentum prælij Nouariensis, Adurnij & Flisci eos omnibus necessarijs rebus adiuuissent. Nouissimè verò Octauiano rerum potiente, quum ciues diuturnæ obsidionis tædio atq; incommodis fatigati, nec supremam hostium famem, nec vllam iam temporis moram æquo animo diutius ferrent, nouum oppugnationis genus instituerunt. Vni enim huic curæ maximè erant intenti, vt quandoq; infestissima arx, quam Galli Liguriæ frenum appellabant, in perpetuam spem libertatis expugnata tolleretur. Persuaserat Octauiano atque Senatui Petrus Hetruscus machinator & artifex mirabilium operum, posse facilè excindi arcem, si actis per subiectam rupem cuniculis, immissoque tormentario puluere, exemplo Neapolitanæ arcis, nota certaque ratione sequituri demum intus ignes excitarentur. Verùm quum nec à terra, nec ab aperto mari, vi ac multitudine tormentorum hostilium prohibente, destinatus animo artificis locus adiri tutò posset, summa negotij difficultas ab omnibus proponebatur. Arx enim præciso vndique scopulo imposita, qui porrectus in mare, peninsulæ formam efficit, à continenti propter oppositi montis frontem, angustum & abruptum locum habebat, omni iniuriæ tormentorum atque telorum expositum. Quà verò circumfluo mari alluitur, propugnacula erant idoneis in locis erecta, instructaque maioribus colubrinis: quibus conspecta in alto nauigia interuallo etiam viginti stadiorum, è destinato peti poterant: simulque lunata facie patescens portus & operosa

perosa moles quę in altum excurrens frontem ostendit, adeò infesta reddebantur, vt nec humile quidem nauigium in portu consistere auderet: atque vniuersa classis ad Carinnianum littus, quod obiectu molis tegebatur, suspecta & male fida in statione agere cogeretur. Hac etiam rerum iniquitate proposita, quum humanis artibus locorum asperitates audendo agendoque superari posse existimarent, eodem Hetrusco authore, nauigium ad Pontonis formam ædificant planiore carina latum capaxq;, & ingentis etiam molis patiens: huius latera cingebantur continenti & perpetua saccorum serie, in queis lanæ tomentaque inerant, atque id genus rerum quæ molliter cedendo vim tormentorum facilè excipere atque eludere consueuerunt. Id noctu ad arcis scopulos impunè adigi posse sperabant: quò si peruenirent, quòd nullus tormentorum vsus ab alta arce in subiectos foret, pluteis ac modica testudine tectis fossoribus excauari tutò posse suppositam rupem omnium opinione confirmabant. Igitur paratis ad hoc ferramentis fabros imponunt, adduntq; præsidio cum delectis militibus Gigantem Corsum singularis animi centurionem. Ratio autem adigendi nauigij hęc vna reperiebatur, si noctu ingentem anchoram lembo aduectam sub arce profundo mergerent, indeq; ductarium & longissimum funem ad nauigium perducerent, ea spe vt cum versatili machina colligere funem cœpissent, resistente anchora nauigium necessariò pertraheretur. Hæc quum imperata atque feliciter perfecta fuissent, & quieto mari intempestaque nocte nauigium adigeretur, Galli in omnes hostium motus excubantes, vtpote qui per suæ factionis homines multum antea cognitis eorum consilijs Pontonis aduentum senserant, subitò saxa, tormenta atque animos ad id certamen præpararunt. Enimuerò, vt postea ab ipsis Gallis cognitum est, summæ audaciæ vrinatores non deerant, qui noctu stationem fallerent, & literas in arcem deferrent. Iam dimidium itineris nauis confecerat, quum Galli extructam in summis propugnaculis ingentem pyram continuò succenderunt: cuius latè relucens flamma subiectum mare discussis tenebris illustrauit, tanta claritate vt tormentorum certissimis semper ictibus nauigium peteretur, & penitus transuerberaretur. Quæ res omnium animos fregit, quòd se noctis tenebris tectos fore, et obiecta remedia omnem eam vim impunè latura crediderant: quod secus accidit: nam prima pila adacta in proram, dilaceratis aliquot militibus & fabris, à puppe etiam euasit: secunda pariter & tertia ac quarta innumerabilesq; aliæ, horrenda intus strage edita, disiectis miserabiliter humanis artubus, cruore, cadaueribus et desperatione totum nauigium compleuerũt. Ita quum quisque metu mortis ab officio discessisset, nec vlla iam spes salutis consternatis corpore atq; animo relinqueretur, in mare præcipites desiliunt. Ibi plures scaphis excepti quæ ad ferendum auxilium periclitantibus suis aduolauerant: alij verò, in queis fuere Gigas & Hetruscus nantes, oppugnati etiam in vndis multis falconum ictibus, incolumes tamẽ ad littus peruenerunt: nauigium verò quassatum pertusumque varijs in locis, paulo post est demersum. At tunc maximè vsus rerum omnium magister edocuit, nihil validum àduersus vim atque impetum tormentorum humana solertia posse comparari. Inclinante autem æstate, quum Octauianus summa diligentia, qua Pharus terrestri itinere aditur, dispositis in statione cohortibus, et triplici classe in alto constituta, veluti lunari acie circumiecta maria clausisset, custodes ad deditionem compulit: nanque intolerantia famis Gallorum corpora aduersa valetudo tentauerat: atq; ea vis

morbi ingruente autumno, & desperatis vitæ subsidijs, grauissime grassatura videbatur. His verò conditionibus arce excessum est, vt præsidiarijs stipendiū ab Octauiano populoque Genuensi continuò persolueretur, & sine fraude nauibus Masiliam aduherentur. Ita tradita arce et recepto stipendio incolumes in Galliam transportati. Populus verò leuatus tanto onere ac cura, quanquam superis gratias ageret, & plurimum ea victoria lætaretur, omnes tamen cum memoria repeterent, quo dolore, quantaq; pecunia eam arcem impotenti Imperio victoris regis in collum propriosq; humeros erexissent, illam demum captam pauidis etiam animis horrebant. Apparrebatque eam maiores calamitates quandoque allaturam liberæ ciuitati, nisi quàmprimùm veluti excusso seruitutis iugo, fortes atque optimi ciues in memoriam recuperatæ libertatis, tanquam suspectam & exitiabilem excinderent, atque delerent. Vnus quo minus id fieret Octauianus prohibere poterat, quum arma præsidiaque teneret. Sed is magno & liberali animo priuatis ambitionibus publicum decus prætulit, maximoque fauore omnium à fundamentis arcem euertit: aliquanto tamen maiore virtutis indole desiderio ciuium satis fecit, quàm postea dignitati, patriæ atque Italiæ consuluerit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS.

LIBER XIII.

ANNVS qui fuit à partu Virginis millesimus quingentesimus quartusdecimus, vniuersam in primis Italiam cæterasque prouincias, quę proximè bello exarserant, quietissimas habuit: nulla tamen spe futurę pacis: quandoquidem diuturnitate bellorum fessi principes, quum haud dubiè attritæ omnium vires facilè reparari non possent, veluti consensu quodam arma posuerāt, quę mox infensioribus animis resumerent. Adeò acerba inter se odia victi victoresque exercebant: vt veteres controuersias, quibus notas etiam belli causas in tanta varietate casuum addiderant, finituri minimè viderentur, nisi alterutris nihil reliquum Fortuna faceret, vel vtrique per mutuas clades ad internitionem bellando conciderent. Sed quantum pacata Italia Occidentisq; prouinciæ leuatæ bello videbantur, tantum Septentrio, & magna pars Orientis eo belli incendio deflagrarunt, quòd continenti veluti flamma, à viginti annis vniuersum terrarum orbem peruagatum, & magna imperia, & nobilissimas gentes, cladibus terroreque concusserat. Ortum primò bellum in Pannonia atrocitate sceleris potius nouitateque periculi, quàm rei gestæ successu memorabile. Imperabat tunc Pannonijs Vladislaus Sigismundi Sarmatarum regis frater, Matthiæ Coruino Hunniadis filio, cui successerat, omnino dissimilis,

milis. Nanque Matthias rei militaris peritia, magnitudine animi, & felicitatẽ rerum gestarum veterum Imperatorum gloriam æquauerat: hic verò discordia atque ambitione procerum, & viduæ reginæ libidine, quæ formosi & maxime illustris noui regis nuptias appetebat, potius quàm insigni virtute à Bohemico ad Pannonicum Imperium euectus cum singulari prouinciæ detrimento & fortissimæ gentis ignominia, sæpe pudendam pacem atque otium necessario bello prætulit. Siquidem Turcarum incursionibus sæpe lacessitus, qui finitimos agros exurere, et magnã captiuorum multitudinẽ quotannis abducere consueuerunt, semel aut bis iustum exercitum instruxit: quo terrore repressis hostibus, præsenti metu potius finitimos soluit, quàm quòd exemplo Hunniadis, hostile solũ infestis armis ingressus populando vrendoq;, eos quoque similes clades timere docuerit. Sed quum Selymus Turcarum imperator Persico bello implicitus (vt mox ex ordine rerũ memorabimus) omnes Europæ copias per Hellespontum in Asiam traiecturus esset: vigeretque etiam tunc bellum in Croatia, plerique regni proceres, & in primis Thomas cardinalis Strigoniensis, excitato rege, propulsandi atque inferendi belli consilium cœperunt, quasi nutu Deorum bene gerendæ rei facultas offerretur: quòd nudata præsidio Mœsia, & Illirij Triballique infensissimi Pannonijs hostes, abducto à Selymo flore militum, inualidi ad resistendum videbantur. Verùm ea tempestate adeò affectus Pannonicarum rerum status erat, vt opulentissimũ paulò antè imperium commutata cum rege fortuna, intestinis malis corruptum, ignobile exhaustumque iaceret. Namque Vladislaus cùm senio, tum multa obesi corporis aruina oppressus, & solis confisus Dei Diuorumq; auxilijs, quos summa pietate pro salute sua atque incolumitate imperij iam pridem accuratis precibus fatigabat, omnem regni administrationem omiserat: ab vna tantùm innocentia, facilitate, indulgentia, & quòd plerunque sui ac imperij obliuisceretur, à proceribus commendatus. Quam occasionẽ nacti complures reguli, & quisque in prouincia potentissimus, qui Matthia vita functo, atque extincta cum eo militia, otio atque auaritiæ se corrumpendos dederant, fraude & malis artibus regnum prædæ loco habere cœperunt: oppugnare oppida & vrbes, plebem et miseros agricolas impotenti dominatu & intolerandis exactionibus exagitare: non armis, non equis, aut denique militari gloria (vti mos gentis erat) sed vni tantùm rapinæ atque auaritiæ studere. Quibus de causis quum regni opes fœdissimè dilaberentur, neque reditibus imminutis atque euersis vectigalibus pecuniæ bellorum nerui pacisque subsidia vllæ iam apud regem essent, neque propositi rationem, neque modum cogendi exercitus facilè reperiebant. In ea difficultate negotij, quum res ad consilium deferretur, aliqui suadebant nihil temere audendum contra eum hostem, qui si Asiatico bello se explicet, aut diuisis viribus retrospiciat, aduersus tyronem & collectitium exercitum robustissimas Ianizarorum legiones, & exercitatum atque innumerabilem equitatum tanquam ad certam paratamque victoriam ducturus sit. Proinde ea maturius consideratiusque tractarent: pertinere eandem belli causam ad Cæsarem & Sigismundum Sarmatarum regem, qui in Carinthia atque Polonia hisdem quoque periculis miscerentur. Itaque explorarent eorum animos, voluntatesque perspicerent: quum nihil rectè aut ordine fieri posit, nisi communi consilio & viribus bellum geratur. Erant vera hæc: sed vanum aut difficile videbatur sera ab his expectare auxilia, qui proprijs bellis distinerentur.

Nam Cæsarem Italiæ rebus intentum Venetus multò pertinacius quàm vnquam anteà, amissas vrbes bello repetens, exercebat. Sigismundum verò in finibus Lithuaniæ, Moscorum & Scytharum arma, qui superiore æstate incursiones fecerant, & Smolenchum oppidum occupauerant, suarum rerum sollicitum alienos casus respicere minimè patiebantur. At cum Tinninum Illyricę Croatiæ oppidum, propter maximam loci opportunitatem totius regionis propugnaculum, interea Turcarum impetum ægrè sustineret, appareretque Turcas, qui è proximis prȩsidijs vni huic curæ animos intenderant, vt loco potirentur, nullo posteà negotio ad vlteriores gentes peruasuros, in consilio decernitur, euocandos esse milites, qui Christianæ religionis auspicijs militent, & gratuita opera regni fines tueantur, maximeque Tinninum atque omnem Croatiam ab iniuria defendant. Ea regio ad Illyricum pertinet: ab Aquilone latos habet campos, ab Austro ad Iulias alpes vsque ad Lyburnicæ oram se extendit. Introrsus Sauus flumen ex Carnicis alpibus per Illyricos placido cursu effusus, simul Cetinna & Hunna minores amnes prouinciam claudunt. Igitur Thomas, qui nuper à Leone Pontifice legatione suscepta ad Vladislaum venerat, aduocata frequẽti concione, & recitatis sacris diplomatibus, pollicetur eis qui arma induerint, & pro Christo Deo aduersus Turcas in acie steterint, eorum criminum veniam, quæ humana fragilitate præter instituta legis impiè commisissent: & denique egregiam mortem occumbentibus æternam cum diuis felicitatem. Ad huius edicti famam multi mortales coiuere, quibus Cardinalis purpurea cruce obsignari pectus iubet, eosque Cruciferos milites appellat. Sed mox quum latius per regni fines ea fama vagaretur, innumerabilis agrestium multitudo relictis pagis arma sumpsit: etenim durum laborem aspernati, & tunc maximè nobilium odio deflagrantes, pars multò maxima tædio vitæ potius quàm pietate religionis adducti, ad vrbem Pestum confluebant. Ea vrbs in vlteriore ripa Danubij sita, interlabente fluuio Budam contrà respicit. Nec Pesti solum, sed in vicis atque oppidis, vbi primi hisdem persuasionib. domo exciti ex itinere alios atque alios sibi associauerant, non contemnendæ manus armabantur. Igitur barbara atque incondita multarum gentium colluuies, quæ sicuti non vna causa arma ceperat, ita nullo salubri consilio regebatur, primò insolescere aduersus nobiles, ac iactare, venisse tempus quo serui cum dominis vitæ conditionem commutarent. Postremò summa procacitate poscere commeatum, rapto passim viuere, & comminari nobilibus excidium, nisi continuò eorum facultatibus iuuarentur. Thomas qui ab initio ad duo milia equitum & peditum ęgrè se conscripturum putauerat, vbi renunciatum est passim manus cogi, exciri sedibus remotas etiam gẽtes, et breui demum, si sparsæ vires in vnum conferantur, supra quadraginta milia bellatorum in armis fore: tanta territus multitudine, publico edicto vetat superuenientes cruce signari: si qui priuato consilio sibi cruces affixerint, his aqua & igni interdicit: atque eadem cęteris comminatur, si his tanquam impijs & sceleratis non decesserint. Primi ex voluntarijs in queis erant plerique viri honesti, qui pietate & promerendis cælestis vitæ præmijs nomina dederant, & à Cardinale cruces sumpserant, Ambrosio duce continuò secesserunt, atq; arma posuerunt. Cæterùm alia multitudo quum neq; diris & execrationibus, neq; vlla denunciatione supplicij permoueretur, nequaquã à tam fœdo incœpto absistere, populari vicos, expugnare villas, capere et per omnes cruciatus interficere nobiles, atq; eorum

agros

agros, omni belli clade vastare. Nec mora, feroces et turbidi neglecta religione, & spreta authoritate regis atque legati, ne sine imperatore, sine auspicijs exercitus esset, regem deligunt Georgium quendam Sechelum, virum fortem, intrepidum, omnis sceleris audentem, nec ignarum militiæ: & super hæc, nobilitatis hostem acerrimum. Is bipartito exercitu quo latius terrorem spargeret, & quàm effuse grassaretur, minoribus copijs Lucatium fratrem præesse iubet: ipse cum robore exercitus sublato crucis vexillo ad vrbem Varadinum hostiliter ducit: in itinere cuncta in prædam vertit: nobiles quos capit, adacta per sedem præacuta sude, miserabili supplico enecat: matronas, ingenuas virgines vniuerso exercitui prostituit. Varadinenses cognita agrestium immanitate, equitatum omnem vrbanum emittunt, vt agrum ab iniuria defendant: cum his agrestes ineunt pugnam, ac primo impetu temerè inuectos equites fundunt, & magna ex parte trucidant. In ea rerum perturbatione Vladislaus & Thomas consilij propè inopes, quòd ex insperato omnia fœda aduersaque obuenerant, trepidare, armare prætorianos: præsidia ab finibus Turcarum reuocare, quod Pesti, quod Budæ equitũ erat colligere, atq; auxilia demum à Cæsare, à Sigismundo, à Bohemis postulare. Interea Georgius ad Cianadium contendit: eam vrbem, quòd vt pleraque regionis ædificia ex cratibus materiaque constabat, cumulo sarmentorum & stramenti struibus circumuallare instituit, vt nec tentata quidem oppugnatione subitis flammis inclusos, atque ædificia simul absumeret. Vrbis Episcopus, qui ex apparatu hostium futuram calamitaem præsenserat, clàm ex oppido in proximas syluas effugit. Cæteri ferè omnes pars fumo, pars igne aut telis circumfusæ stationis, quæ, ne vllum miseris pateret effugium, loca flammis intacta, atque omnes exitus obseruabat, cum oppido miserabiliter perierunt. Postridie verò Georgius Cianadiensem Episcopum, quem repertum in syluis agrestes vinctum in castra perduxerant, coram multis affectum probris & contumelijs, ferrea claua percusit, & semianimem palo infixum spectandum exercitui præbuit. Simili quoque rabie quosque clarissimos genere & opibus, aut sacerdotijs insignes consectatus, vt in manus venerant, exquisitissimis tormentis dilaniauit. His acceptis incommodis, & maioris etiam cladis metu perculsa nobilitas, passim per vrbes habitis consilijs, quibus tanto discrimini atque imminentibus malis obuiam iretur, arma, tela, equos, tormenta, quanta fieri potuit celeritate aduersus hostes comparauit.

Primus omnium Ioannes Bornemissa, vir inter eas gentes, vt barbarum nomen sonat, maximè sobrius, delectus à rege cum Budano exercitu Danubium traiecit, & in patentibus campis contra agrestes, quibus Lucatius præerat, aciẽ instruxit. Sed non prius solerti vir ingenio pugnandum sibi cum efferis hostibus iudicauit, quàm eorum animos pertentaret, experireturq;, an vllis persuasionibus sanari possent. Igitur circumemisso præcone, qui proposita venia & ostentatis præmijs liberam transeundi ad se potestatem pronunciaret: eos verò qui apud Lucatium mansissent, nullam spem postea salutis habituros, breui non cõtemnendam eorum manum in deditionem acceptam in castra recepit. Mox Lucatium, & cæteros crebris suorum transfugijs territos, eminus tormẽtis oppugnare adortus, quum inter munimenta carrorum, quos illi pro vallo Budanis obiecerant, pilarum procella magnam stragem edidisset, & mox collatis signis & circumfuso equitatu fusos & disiectos latè occidisset, magnam eorum partem deleuit. Lucatius ab initio pugnæ, quum hauddubiè fortuna

hostium esse territus, cum paucis celeri fuga ad Georgium fratrem se contulit. Bornemissa ea parta victoria, Budam triumphanti similis inuectus, deditiios magistratibus tradidit, vt ij ex iure & æquo quam mature decernerent impijs ne data fide seruanda, an ab his qui tot calamitatibus intulissent, nobilium sanguis paribus supplicijs repetendus. Medium quoddam censuere patres, vt in defectionis authores, atque aliquos maleficijs insignes animaduerteretur, ne fallendo publicam fidem, ius gentium violare viderentur: paucorum tamen exemplo terrerent cæteros, pluresque seruatos vellent: ne sublata spe veniæ, efferatos iam multis immanibus factis aliorum animos, ad maiora scelera in ea desperatione salutis accenderent. Itaque octo fermè securi percussi, quinque sudibus infixi, gratissimum nobilium oculis spectaculum præbuerunt. Nec multo post nobiles successu Bornemissæ aucti animis: quum vagi & in plures exercitus diuisi agrestes eadem sæuitia, igne ferroque omnia popularentur, prope ad internicionem gentis aliquot secunda prælia fecerunt. Dimicauêre primò ad Nagelacum vicum feliciter, mox apud Agriam vrbem aliquanto maioribus viribus, & pleniore victoria. Varadinenses quoque dolore interfectorũ ciuium, ac vindictæ cupiditate accensi, prospero pugnæ euentu recentem iniuriam expiarunt. At Georgius tametsi tot cladibus acceptis, et vires, & ex aduersa fortuna omnem suam existimationem, quæ maxima sæpe rerum momenta in ipsis negotijs afferre consueuit, fratris vitio atque imperitia legatorum amiserat, nihilominus ipse animo non deficit: contractis reliquijs ac accitis nouis auxilijs bellum reparat, & ad Tybiscum amnem progreditur. Oritur is in finibus Sarmatarum, delatusq; per vlteriorem Pannoniam, recepta prius Temesa, haud ignobili flumine apud Furtarchum Danubio miscetur. Ea erat natura rapadissimi fluminis, vt propter aquarũ multitudinem vado transiri non posset. Itaque Georgius ex proximis ædificijs dolia lignea, catenas ferreas, tigna, trabesque conquirit: ex his repentè pontem fabricat, tabulisq; consternit tanta operis firmitudine, vt tormenta ænea, onustos commeatibus currus, atq; omnia impedimenta exercitus facilè pateretur: atque ita omnes copias traducit, eo consilio, vt in pacatiora loca abscedendo, nouas vires acquireret, occuparetque aliquod oppidum in finibus Turcarum, quò se recipere, frustrari hostium impetus, atq; inde tanquam ex munita tutaque arce bellum in hyemem extrahere posset. Nanque ex Bohemia omni bellico apparatu instructas copias ad se opprimendum aduentare: præterea omnes nobiles & episcopos qui ex sacris reditibus turmas equitum alere consueuerunt, cum regio equitatu conferre in vnum vires audierat. Erat Temesuar oppidum ab flumine Temesa præterlabente nomen accipiens, arte naturaque munitum, quod maximo Pannoniorum studio propter finitimos Turcas valido præsidio tenebatur: id Georgius sibi animo proposuerat expugnandum, ratus si eo potiretur veniæ & pacis magnã mercedem habiturũ: vel si Rex pacem abnueret, ipse demum tradito oppido cum insigni munere ad Turcas deficeret. Igitur prolatis tormentis quę bello ceperat, vel ipse in castris cõflauerat, mœnia quatit. Mox vbi parum proficere visus est propter loci iniquitatem, suorum imperitiam, propugnatorũque virtutem, consilium cepit inuadendi ab ea parte oppidi, qua flumine muniebatur: quod ibi nec altitudine muri, nec omnino arduo anscensu tutam, facilem & expeditam viam victoriam ostẽdebat. Ergo in idoneum locum magna suorũ multitudine ad opus ducta, fossas plures facere instituit: quib. Temesam

paulò

paulò supra oppidum defixis in vado sublicis, atque aggestis cratibus obstructum magna ex parte auerteret. Nec successus deerat, nisi industria obsessorum & prouincialium perfidia ea res in irritum cessisset. siquidem magnis pollicitationibus atque pecunijs empti aliquot eius regionis agricolæ, qui in castris officij causa versabãtur, noctu transgressi in aggerem, quum nulla ibi militum statio excubaret, effractis obicibus, quibus ab priore vado repellebatur amnis, omnem illam aquarum molem veteri alueo reddiderũt. Georgius spe potiundi oppidi sua etiam confessione deiectus, quum huc atque illuc raptando exercitum animo varius & conscientia scelerum exęstuans, nullum salubre exitum malè sanis consilijs suis inueniret, per exploratores fit certior, appropinquare cum magnis copijs Ioannem Transyluaniæ prǽfectum, quem Pannonij Vayuodam vocant. Is nuncius Georgium quanquam ad omnia impauidum maximè perculit, & vim omnem agrestium & spiritus fregit. Erat enim Vayuoda, qui sibi postea regis nomen parauit, tametsi adhuc imberbis, propria indole & virtute paterna, multis fortibus factis apud Turcas æquè atque apud Pannonios clarus: magnaque erat eius exercitus opinio, quo cum Turci Zapoluis pater in finibus Transyluaniæ multos annos continenter bella gesserat.

Transyluania vltra Danubium longè lateque patens regio, veteres Dacos & inferioris Mysiæ partem, extinctis priscis nominibus occupat: eius solum varijs in locis auriferos surculos & glebulas aureas passim gignit. Cæterùm paucæ vrbes, multa verò oppida, nec rara passim ædificia visuntur. In vniuersum armentorum diues est, & militarium equorũ ferax. Vladislaus regionem obtinet maiore gloria quàm prouentu. Siquidem veteribus prouincię terminis ab Aquilone Sarmatas, ab ortu Valachos, Getas, & Turcarum fines attingit. Igitur Georgius vt vidit instare fatale prælium, quod haud dubiè supremis conatibus sibi agendum pro salute, aut egregiè cadendum iudicabat, circumeundo exercitum, capere arma milites iubet, & in æquum locum deducit. Inde aduocata concione breuissimè docet, quę supplicia & cruciatus eos maneant, qui ab suo rege defecerint, & nobilibus tot calamitates intulerint, nisi vnum omnes sentiant: & desperata salutis conditione, forti animo prælij fortunam periclitentur. Nihil iam commeatus, nihil spei, nihil denique consilij in castris superesse præter vnam virtutem & audaciam: quà freti si obstinatè in animum inducant, aut vincendum egregiè, aut in vestigio moriendum, commeatus abundè, tutos receptus, amicas gentes, & ex vsu victoriæ salutem, opes, gloriam inuenirẽt. Ex aduerso Vayuoda nulla magis ad milites cohortatione vsus quàm vt inermes sceleratosque latrones despicerent: neque alicuius negotij futuram victoriam arbitrarentur, qui multos annos bellando pugnandoque cum Turcis & Valachis, fortissimarum gentium victores discessissent, propius exercitũ admouit, immissisque leuis armaturæ equitibus, qui expedientes arma hostes iniecta trepidatione turbarent, aciem direxit, extensis ab cornibus quãtum maximè poterat equitum alis: vt à fronte simul et à lateribus imperitam multitudinem adoriretur. Georgius vt in trepida re infracto animo quicquid roboris in exercitu erat, in fronte collocat: ceteros quibus parum fidebat in subsidijs & in postremo agmine agere iubet, & citato equo ad primos aduehitur. Ibi continuò, & propositum pugnæ signum, & acriter vtrinque procursum, stetere aliquantulum vtraque acies incerta victoria, sed quum Vayuodani virtute, armorum vsu, & belli causa longè superiores essent, circumfuso equitatu, primos

qui peruicaci audacia aliquandiu conseruatis ordinibus restiterant, protriuerunt, mox alios primorum cæde territos, acri impetu loco pulsos in fugam verterunt. Georgius cum Lucatio fratre, quibus vt parceretur Vayuoda iusserat, viuus capitur: alij fœdissima fuga toto campo sparsi ab equitatu passim interficiuntur. Magna tamen pars eorum quum proiectis ad terram armis flentes salutem peterent, cõseruati fuerunt. Vayuoda ad internitionem Cruciferi nominis confecto prælio, Georgium tortorib. excruciandum tradit. Illi nudum et catenis vinctum in equuleo cõstituunt, & corona cãdenti ex vomere conflata, vt regum mos est, coronant: venisq; dissectis profluentem sanguinem potãdum Lucatio præbent. Deinde ad viginti agrestes qui in exercitu ordines duxerant, tridui inedia maceratos ad id crudelitatis cogunt, vt dentibus spirantis ducis artus dilacerent atque diglutiant. Ille mira constantia, neque gemitum edere, neque in miserabili mortis genere quicquam horrescere, vnum tantùm deprecari, ne insontem Lucatium, quem ipse renitentem ad id bellum perduxisset, his cruciatibus dignum existimarent. Postremò laniatis omnibus membris, quum diutius grauissimos dolores vel immani spiritu sustinere non posset, extractis visceribus exenterant, in frusta secant, atque ahenis & verubus coctum, commedendum militibus suis apponunt. Eos verò talibus epulis saciatos cũ Lucatio omnibus supplicijs dilaceratos interficiunt, horrendum sanè spectaculum, & ante memoriam nostram inauditum Barbarici supplicij genus: à quo tamen, & si Georgius extrema quæque meruerat, viri Christiani animum atque oculos auertere debuissent. Ea miserabili carnificina deletis agrestibus qui duorum fratrum signa secuti fuerant, cæteri earum partium per Pannoniam in plures manus sparsi, cognita suorum fortuna suas quisque domos detractis crucibus abierunt. Enimuerò & duces sibi fecerant, & coalituri crescente etiam tum perditorum multitudine, bellumque priore atrocius iunctis viribus tracturi videbantur, nisi ab incœpto deterritos quàm maturè Vayuodanus exercitus oppressisset. Tot verò tantisque successibus elata nobilitas, quum adhuc arma retineret, in Cardinalem penè bellum conuertit: authorem enim eum tantorum malorum calamitatumque fuisse dictitabant. Nec abstinebant a probris & contumelijs, quòd is summa auaritia, intoleranda superbia atque ambitione regni opes afflictasset, & Regem vix mente integra & senectæ vitijs affectum, peruersis consultationibus in ea pericula conijceret, vnde sibi cum excidio prouincialium ingentia auri argentique pondera, & quamlatissimos fines pararet: cessisse auaritiæ atque libidini eius Strigonium nobilissimam vrbem profano iure abolito, & breui quoque cessuram Budam atque vniuersam Pannoniam, nisi semel temeritati atque auaritiæ suspectissimi hominis occurratur. Thomas consensum atque iudicium id totius nobilitatis existimans, ne authoritatem suam atque salutem temerè Fortunæ casibus obiectaret, plures dies Strigonij mœnibus se continuit: Inde per literas atque legationes apud Regem his diluendis quæ nobiles obijcerent, docuit nihil minus sibi seni ditissimo, & maioribus sacerdotijs insigni conuenire, quàm dolum, auaritiam, aut libidinem proferendæ potentiæ: quæ tanta esset, quantam ipse ex humili fortuna ad summos honores euectus nunquam desiderasset. Extare fidei atque virtutis suæ monumenta, nec sibi pro beneficijs contumeliam ignominiamq; reddẽdam, quòd pro dignitate Pannonici Imperij, et commodo Reipub. Christianæ, id summa fide & syncera piaque voluntate tentandum agen-

agendumque existimauerit: quod postea (fatis ita iubentibus) corruptissimi omnium mortalium summa impietate atque perfidia perturbassent. Dum hęc vtrinque iactarentur, Bohemi iam pridem in auxilium aduersus agrestes Cruciferos ab Vladislao acciti superuenere, virtute & genere armorum Germanis atque Hungaris pares. Ii duce Bartholomæo professi se tutaturos regiam dignitatem, & vindicaturos armis quæ Rex fraude & furto procerum amisisset, quum omnium animos in se conuertissent, intestini belli initia sustulerunt: maximè quòd Vladislaum cum Strigoniensi consentire & fauere illius causæ, neque passurum vt ille procerum armis oppugnaretur, apparebat. Nobis autē persuasum est, Bohemos, postquàm Cruciferorum nomen interierat, domo iā excitos pecunia Cardinalis in Pannoniam peruenisse, ea de causa, vt nobilium ferociam, qui insolentiores spiritus sumpserāt, reprimeret: & dignitatem suam certissimis præsidijs aduersus eorum inuidiam tueretur. At dum Vladislaus egregia de Cruciferis parta victoria, atq; intestini belli compressis initijs, Pannoniam pristinæ paci quietique restituit, Sigismundus frater aduersus Moscouitas maiore fama ac viribus bellum gerebat. Exarserat id multis antea annis tradita per manus à maioribus controuersia, quam de finibus Casimirus pater, ac mox fratres Albertus & Alexander vario euentu, atque interpositis nonnunquam inducijs, cum eius gentis regibus exercuerant. Moscouitæ inter Sarmatas & Scythas positi ad Riphæos montes pertinent, vltimosque Europæ atque Asiæ terminos ad Septentrionem incolunt: extenduntürq; supra Tanais fontes vsque ad Hyperboreos & glacialem Oceanum. Vastæ sunt eius regionis solitudines, attamen solum multis in locis frumenti atque hordei ferax: ac passim herbidum, vnde illis ceræ ac mellis magna copia, & ex armentis præcipuę facultates. Cæterùm quum introrsus processeris, vitium, pomorumque & melioris frugis impatiens, quòd terra omnis Aquilonis flatibus exposita, & perpetuis inculta frigoribus, nō multùm agricultura subleuatur. Metallorum variæ sunt apud eos secturæ, quibus æs, plumbum, ferrumque educuntur: nulla auri vel argenti fœcunditate. Pro his tamen raro ac diuerso munere smaragdos & margaritas natura tribuit, & tenuissimas quoque pelles, Cebellinas vocant. Eæ tergora paruorum felium colore subfuluo & mirabili leuore conspicua, adeò apud nos insigni raritate ac pretio, vt in fulctura vestium à solis principibus vsurpentur. Mosca vrbs Regia, atque eam alluens Moscus amnis vniuersæ genti nomen indiderunt. Influit Moscus in Volgam amnem, qui priscó vocabulo Rha fuit. Oritur is in Hyperboreis, ac directo in occasum cursu, campos Tanai proximos alluit. Inde curuatur, & retrò deflectit in Orientem ingenti sinu effecto: ac mox in Hircanum præceps euoluitur. Ab eo mari emporioque Citracham, & aduerso flumine Volga Persarum merces panni serico & auro intexti, quibus Moscouitæ sumptuosius vestiuntur, in Moscouiam perueniunt. Circa Volgam longè lateque solitudines patent, quas Tartari Scythæ incolunt, gens inhumana feritate, & incertis semper sedibus errans, ignara diuitiarum, atque inscia voluptatum: quippe qui in curribus degant: & solis tecti centonibus, frigora & perpetuas niues tollerent: quin & equina carne, eaque sæpius cruda vescantur. Cæterùm equitandi peritissima gens, quum arcum tenet, aut acinacem stringit, cæteros mortales in prælio contemnere consueuit. Ante Tamerlanem eorum Imperatorem, qui Baiazetem Othomanum ingenti prælio superatum cepit: atque Asiam Syriamq; victore

exercitu populatus eſt, quum nullis religionibus addicti, nec Chriſtianos nec Turcicos ritus aut vix fama nouiſſent, maiora ſydera pro Dijs, & cōſpicuas ſtellas venerabantur: quarum obſeruatione in ea vaſtitate camporum recta itinera tenere didicerant. Vltra Volgam conſtat plures eſſe Scytharum imperatores, qui ad Imaum vſque immenſa terrarum ſpatia diuiſis imperijs obtineant. Vnus ex eis cognomento Mingareſius paulò antè patrum noſtrorum memoriam, cum amplius octuaginta milibus equitum Tanaim traiecit: victorq; oram Mæotidis vſque ad Boryſthenem fluuium populatus, Tauricam Cherſoneſum occupauit, in qua eſt Theodoſia nobiliſsima Gennuenſium colonia, quæ Capha dicitur. Sed hæc aliquanto poſtea Turcarum armis ceſsit. Porro Mingareſius, quo tutius in Europa conſiſteret, aduerſus Sarmatarum Roxolanorumque impetum, in Iſthmo à Mæothide in Pontum foſſam perduxit, atque perpetuo aggere communiuit. Id anguſtæ terrę ſpatium antiqui Dromon Achillis vocabant, ab eaque interciſa peninſulæ ceruice Tartaros Tauricæ incolas, Roxolani hodie Præcopitas appellant. Igitur Moſcouitæ ad Orientem Tartaros habent, ab Aquilone autem vltimi mortalium perhibentur: ab Occaſu mare Sarmaticum attingunt: habentque in ora ſupra Liuonicum littus Nogardiam vrbem totius Aquilonis emporium. Ab continenti Moſcouiæ, terra ingēs enormi ac flexuoſo littore peninſulæ formam, in Occiduas partes excurrit, adeò oblongis littorum ſpatijs, vt extremo promōtorio quod Nodroſium vocant, Orcadas atque ipſam Thulem attingere videatur. In eo terrarum tractu ſunt Noruegia atque Suetia, latæ nec omnino incultæ prouinciæ, & ignotæ priſcis authoribus. Eæ gentes maximè piſcibus viuunt, quorum magna captura eſt, dum piger Oceanus gelu cogitur, vel æſtiuis caloribus reſoluta glacie colliqueſcit. Brumalibus diebus vix horarum trium lucem habent. Internum mare vadoſum eſt, & certis anni temporibus irremigabile. In eo quoque ſinu innumerabiles inſulæ conſpiciuntur, inter quas Gothia origine Gothorum clara. Et ab Riga Liuoniæ inſigni vrbe modico freto dirimitur. Secūdum Gothiam Selandia eſt in Venedico ſinu contra Viſtulæ oſtium, antiqui Scandauiam vocauère: vnde nonnulli Longobardos profectos exiſtimant, qui poſtea ſedes in Gallia Ciſalpina tenuerint. In hac Inſula Cobena eſt Regia Chriſtierni Dacorum regis, omnium diſciplinarum gymnaſio inſignis. Diſtat paribus interuallis atque vnius diei nauigatione à Noruegia, à Prutenico littore, & ab Cimbrica Cherſoneſo. Ad auſtrum verò Moſcouia Ruſsiæ & Lithuniæ finibus terminatur. Ruſsiæ autem duæ ſunt, altera ad Hercynium ſaltum, & ad vtranque Axiacis fluminis ripam vergit, Poloniæ & Tranſyluaniæ proxima. Tenuere quondam regionem Getę, Daci, & Baſtarnæ, triumphis atque victorijs Romanorum celebrati. Altera quam Barbari Albam vocant, vltra Boryſthenem iuxta eandem Hercyniam ad Tanaim vſque porrigitur, à Roxolanis populis nomen accipiens, qui in eo tractu maximè bellicoſi, ab Othonianis ducibus clade accepta, clarum apud Romanos gentis nomen fecerunt. Hęc quam Albam vlterioremque vocamus, Baſilij Moſcouitarum regis imperio paret. Illa verò Polonici regni pars eſt. At Lithuania Poloniæ iungitur, adiacetque Liuoniæ, quæ tota fermè littoralis eſt. Nanque ab intimo ſinu Cimbricæ (quæ hodie Dacia eſt) vbi Lubeca celeberrima ciuitas, vſque ad Noruegiæ Iſthmum & Suetiæ initia Pomerani, inde Pruteni ac Liuones, tanti ambitus maris perpetuam oram tenent. Sic Poloni nouo vocabulo, quòd patentes incolant

colant campos, pro Sarmatis appellati à Prutenis & à Liuonibus. Lithuani introrsus à Sarmatico mari summouentur. Lithuaniæ caput Vilna antiquorum ducum sedes. Vniuersa regio nemorosa est & palustris, æstate vix peruia, glacie & niuibus in lacunas abeuntibus: hyeme autem sæuo Borea duratæ niues, expeditis etiam curribus iter præbent. Vltimi in Europa qui Gentilium ritus exuerint fuere Lithuani, tempestate Vitoldi ducis, tunc primùm Christianorum sacris initiati. Ea gens equitatu maximè valet, vnde magna Polono auxilia. Sed ij leuis armaturæ omnes, egregium tamen subsidij genus cataphractis equitibus, quibus Poloni Germanico more vtuntur. Polonia verò ea est, quæ olim Sarmatia, tota fermè circa Vistulam patens: eam etiam complexa Germaniæ partem, quæ ab Odera ad Vistulam vergit. Hic amnis veteris Germaniæ & Sarmatiæ terminus erat, nunc prouinciam secat, ac receptis amplius quatuordecim fluminibus, in Venedicum sinum apud Dantiscum celeberrimam vrbem effunditur. Sarmatarum regia Cracouia est, quam idem Vistula amnis interfluit. Ibi mathematicarum studia maximè florent. Publicę enim literarum studiosi bonas artes docentur, et in primis supputare syderum cursus, atque inde temporum vices, incerta bellorum, & in vtranque hominum fortunam arcana fatorum aperire consueuerunt. Regnum diuitijs, vbertate agri, atque virorum ingenijs Pannonico vix cedit. Adepta quoque gens est magnam bellicæ virtutis opinionem pluribus ac difficillimis expeditionibus. Prutenos quondam auxiliaresque Germanos ingenti prælio victos, interfecto Prutenicæ militiæ magistro, occidione deleuerunt. Amurathen Turcarum imperatorem ad Euxinum vsque promotis castris, ad cogitationem inferendæ sibi mortis quandoque compulerunt. Nostra verò memoria vicere Valachos, à quibus paulò antè infelici prælio insignem cladem acceperant, quum eis Albertus rex diro consilio Sarmatiæ nobilitatē trucidandam obiecisset: nec multis inde annis magnam Tartarorum multitudinem, qui ab Taurica populabundi Sarmatiæ fines inuaserant, quum onusti præda redire transfossam pararent, circumuentos ad internitionem deleuerunt. De Moscouitis verò cum quibus continenter bella gerunt, frequentiores victorias enumerãt: nam semper de ea gente triumphi acti, quoties iusto prelio dimicatum. Cęterum Poloni, Moscouitę Lithuani et Roxolani non multum cultu corporis, genere armorum, lingua ac moribus inter se differunt. Vestes omnibus longæ more Turcarum, sagittas, velitarem hastam, & curuatos enses, armorum potiora existimant: equitatuiq; confidunt, peditatus inutilis ęstimatur. Poloni tamē in aciem cataphracti prodeunt, & maiores equos ad statariam pugnam magis quàm ad excursiones idoneos habent: quorum anteriora ferreis laminis tegunt. Ipsi duobus cinguntur gladijs, altero oblongo & quadrato, quo punctim, altero autem lato ac breui quo cæsim feriant. Quin & legionem, in qua magna pars peditum sclopettarij sunt, Germanicè instructam ad longinquum etiam bellum ducere consueuerunt. Lingua Illyrica vtuntur omnes, corrupta tamen, vtpote quàm diuersi inter se populi, diuersis vocum inflexionibus inuerterint. Christum Deum omnes colunt. Verùm Moscouitæ, & vtrique Roxolani Græcorum ritus sequuntur. Moscouitæ verò equorum atque hominum multitudine cęteros antecedunt. etenim eos posse conficere centum & quinquaginta milia equitum constat, quod fortè supra veri fidem positum videbitur. Nobis sanè retulerunt Petrus Aretinus architectus, et Paulinus Insuber tormentorum & bellicarum

V

machinarum egregius artifex, centum milia equitum in castris vidisse, quum Ioannes Basilij pater, apud quem plures annos stipendia meruerunt, aduersus Tartaros bellum gereret. Id quoque prolixè confirmauit Demetrius Basilij regis legatus ad Clementem missus: quo docente, iubenteque Pontifice Moscorum mores & eorum regionis situm, peculiari libello descripsimus. Sed vt ad institutum operis reuertamur: Erat in finibus Moscouitarum Smolenchum oppidum, quod propter crebras eius gentis incursiones, Sigismundi præsidijs tenebatur. Adiacet opportuno in loco vlteriori Borysthenis ripæ, non autem Ruboni amni, sicuti perperam collocauere qui Ptolemæi libris nouas incogniti orbis tabulas inseruerunt. Nanque Smolenchum neque Liuonio mari proximum est, neque Moschæ vrbi comparatum ad Septentriones vergit, vt ab expertissimis prouincialibus, qui huic quoque bello interfuerunt, didicimus. Id oppidum Basilius sicuti pleraque alia Russiæ & Lithuaniæ loca, veteri quodam iure pertinere ad Moscouitarum imperium ratus, superiore anno oppugnauerat: obsederatque per aliquot menses tanta pertinacia, vt munitissimam arcem cessuram acerrimo hosti appareret, nisi summa virtute præsidij defensa fuisset, & in tempore à Sigismundo Lithuanorum auxilia superuenissent. Quorum aduentu Moscouita irrito incœpto abscedere coactus, quòd viribus inferior erat, & brumales dies suberant, in ipsa profectionis festinatione relictis pluribus tormentis, & multò maxima impedimentorum parte amissa, in regionis vlteriora concessit. Eam verò quę secuta est hyemē in apparatu noui belli totam absumsit, animo agitans quibus consilijs ac viribus Smolencho potiri posset: ratus ea arce semel capta propter maximam loci opportunitatē, se libere Lithuaniam omnem, atque Poloniam infesto agmine peruagaturum.

Itaque quum iam Vernum tempus appeteret, coactis supra quadraginta milibus equitum ad oppugnandum Smolenchum descendit. Nec multo post nactus quosdam summæ perfidiæ præsidiarios, quorum animos per occulta colloquia maximis pollicitationibus diu antè tentauerat, per proditionem oppidum cepit. Occupato Smolencho, Basilius tres equitum manus circumemisit, populatusque proximos hostium fines Lithuaniam irrupit, cuncta simili belli clade vastaturus. At Sigismundus qui tum sub ipsam aduentus hostium famam è Cracouia Vilnam venerat, vt ex propinquo intentus in omnes rerum casus facilius bellum administraret, cum valido exercitu Constantinum Rutenum ad hostes progredi iubet. Erat Constantinus inter eas gentes celeberrimi nominis Imperator, multum consilio & virtute animi, sed maximè corporis viribus pollens: qui bello quondam captus vulneratusque apud Moscouitas in catenis atque compedibus septem annos fuerat. Vnde illi ex dolore vinculorum & vulnerum, vindictæ cupidine summus ardor, & singularis industria in eo bello incomparabilem gloriam pepererunt. Sexcentis milibus passuum à Vilna Smolenchum distat, tantundem fermè itineris est è Smolencho Moscam, pariterque à Cracouia Vilnam, si rectà inter Ortum & Septentrionem processeris. Sed è Vilna Smolenchum vsque itinera palustria, inculta, solitudine vasta, ducendo exercitui maximas afferunt difficultates, nisi in multos dies prouiso commeatu, & longitudini itineris & locorum sterilitati, quàm maturè consultant qui copijs præsunt. Vsu enim apud eos compertum est, nulla re magis quàm commeatus inopia exercitus vinci, propterea ingentem quadrigarum numerum, quibus homini iumentoque victus feratur, du-

cere consueuerunt, in queis & salus exercitus & vincendi spes omnis collocatur. Constantinus his omnibus summa diligentia comparatis, ad Borysthenem decimis quartis castris peruenit. Ibi Moscouita vlteriorem ripam perpetua militum acie communiuerat, & idoneis in locis tormenta collocauerat, sperans Polonos pugnę auidos, ingressuros temere amnem, & iniquissimo etiam loco prælium commissuros. Cæterùm Constantinus quum biduo ante citra amnem cum antecursoribus hostium, qui ad explorandum quales quantæque Polonorum copiæ essent, superiore vado transierant, secundum prælium fecisset, edito in loco subsistit, iudicans non temere incertis rapidi fluminis vadis exercitum committendum, ne sibi cum parato hoste, cum tormentis, ac simul cum ipso verticosi amnis impetu vno tempore res foret. Siquidem Borysthenes recepto Neprio amne ingentem aquarum molem trahens, cæca vada & abruptas passim ripas limoso inæqualique alueo transeuntibus prębet. Quibus de causis Constantinus paulò supra castrorum locum missis exploratoribus qui altitudinem fluminis percontarentur, vadum reperit, & ab quietiore fluminis cursu non omnino difficilem locum quo equitatum transduceret. Ergo contractis quàm occultè lintribus ac lembis, atque ex his subitario ponte effecto, peditatum & tormenta traducit, equitatum verò omnem conferta acie, vno impetu ingredi amnem iubet, progressusque ante alios vniuersum agmen ne vno quidem milite amisso in aduersam ripam ducit. Moscouitę qui satis in tempore cognito per exploratores hostium consilio, ducere eo instructas acies, interscindere pontem, atque equitatum transitu prohibere poterant, nec loco nec vestigio se mouerunt, neque vnum quidem telum in hostes emiserunt, tanta hostium contemtione, vt præ insita Barbarorum animis arrogantia (sicuti ab captiuis postea cognitum est) tertiam suorum partem satis esse ad delendum Polonorum exercitum existimarent. Enimuero exploratores retulerant dimidio minores esse hostium copias, in queis etiam pedites essent, neque tam paruam manum tanti equitatus impetum esse toleraturam. Habebat Constantinus duo milia Polonorum equitum grauis armaturæ, ad duodecim verò milia Lithuanorum, qui hippotoxotæ fermè omnes erant. Præterea peditum tria milia, in quorum virtute dum aciem instrueret, eius diei victoriã constare admonuit. Erant ij partim hastati, partim sclopettarij. At Moscouitæ qui supra quadraginta milia equitum erant, cum numero longè superiores essent, neque sibi Polonos aut Lithuanos virtute bellica pares existimarent, nihil de euentu imminentis prælij dubitabant: quin quo maior ea victoria atq; præclarior pararetur, præmissis præconibus ad transeuntes Polonos tota acie pronunciari iusserunt, ne dolum, ne occultas insidiarium fraudes suspensis animis timerent, pararent arma, atque aciem quieti instruerent. Basilium ea die vt progenitores consueuissent, vera virtute dimicaturum. Poloni tametsi magnam spem atque fiduciam in armis atq; virtute posuerant, stupentibus tamen similes, ab eo hoste qui sæpius rupto fœdere & violatis inducijs fidem fefellisset, dolos & insidias suspectabant. Etenim quisque sanæ mentis, aut magno consilio aut certè stolida ac barbara ratione tantam occasionem prętermissam ab hostibus iudicabat, quum impeditos flumine ac ripis inuadere, & primos saltē tantæ multitudinis impetu proterere potuissent. Sed adeò ferocibus elati animis erant, vt in præcipiti temporis articulo, omnem æquioris loci conditionem despicerent, quasi non ea plena veraque victoria existimanda, quæ ducis inge-

nio, atque artibus magis, quàm quæ aperta virtute atq; audacia militum comparetur. Sic Romani quondam omnium gentium victores, ferocia atque immania eius cæli corpora solis confisa viribus atque lacertis, sæpe prælio superarunt, quum illi disciplinam atq; astus imperatorios antecapere locum castris, circumuallare exercitus, non ordine, non acie iniussu ducis excedere, ex iniquo loco nunquam dimicare, nihil ex prouocatione commoueri, plures ex insidijs paucos circumuenire, dolum, timorem, ignauiam, proditionem appellare consueuissent. Igitur Basilius vana spe victoriæ inflatus, quum transisse Polonos omneis ab exploratoribus referretur, conuersus ad duces præfectosq;, transiuere (inquit) hostes amnem, non redituri, si viri eritis. Quare fortissimi commilitones accepto signo statim irrumpite quàm maximè cōferti, & quum hostium agmini sagittarum nubem superfuderitis, singulos bini circumsistite, atque ex hodierna victoria opulentas Vrbes Vilnam atque Cracouiam diripiendas vobis proponite. Hæc vbi dixit, ex vniuerso exercitu ad septem milia fortissimorum equitum delegit, quibus imperat, vt hostes à tergo circumueniant: atque illinc quum in fronte prælium ardere cognouerint, auersos ac nihil tale timentes totis viribus adoriantur. Erat enim ab læua modica vallis ad occultandas similes insidias nata, quam perpetui colles vestiti densissimis vepribus contegebant. Ii molli ac demisso sensim iugo ad ripam Boristhenis extendebantur, nec ab equitatu superari poterant, dumetis ac fruticibus continenti veprium serie cuncta tenentibus. Eo itinere equites proficisci iubet, ex alijs verò copijs tres acies facit. Primam, in qua fuere ad duodecim milia equitum, in dextro cornu collocat, eique Michaelem Golijzam virum strenuum præficit: secundam pro sinistro cornu constituit iuxta colles tanquam subsidiariam, apud sarcinas atq; alia impedimenta exercitus, ipse cum robore virorum mediam tenuit. Ex aduerso Constantinus non ignarus inermem hostem sibi nulla ex parte parem futurum, si ad primum eius procursum sagittarum multitudinē sustineret, & res ipsa collato pede gereretur: & quominus cōfertis equis geri posset, omnes cataphractos in fronte constituit, qui primā vim sagittarum exciperēt: vtrunq; autem cornu Lithuanis, terga verò pedite firmauit. Inde prouectus equo singulis ordinibus adequitans, Non iam, inquit, aut pro gloria, aut quomodo Smolenchum fraude amissum armis recuperetis, sed ne perfidi & fœdissimi Moscouitæ Lithuanis atque Polonis imperitent, vobis hodie dimicandum. Neque ego vos mei commilitones vlla magis adhortatione ad virtutem atque victoriam accendam, quàm vt memineritis esse in tergo Borysthenem amnem, quem si cedendo, aut turpiter fugiendo ab armato hoste pulsi ignauiq; transiri iterum posse putaueritis, cum maxima gentis ignominia atque insigni vestra clade nobilitabitis. Sed ne tantum dedecus atque flagitium admitti meis auspicijs patiamini, oro obtestorq; te Deus Opt. Max. vosq; Polonici imperij vindices tutoresq; certissimi, diue Ladislae ac Casimire, voueoq; ambob. aram ac templum si vobis cordi erit Polonum vincere, ac mihi fas fuerit fusis fugatisq; perduellibus, maturam plenamq; victoriam reportare. Dicente adhuc Constantino à Moscouitis signa cecinerunt, ac simul ab dextro cornu Michael equitatū suum procurrere & dirigere sagittas iussit. Nec Constantinus (vt in ordinanda acie præfectos docuerat) cataphractos continuit. Sed continuò inclinatis hastis impetum facere, et rem ad gladios celeriter adducere iussit. Tanta fuit eorum celeritas, vt spatia cadentium sagittarum præteruecti, magna ex parte ingruentem

illum

illum imbrem effugerint, ac mox equorum pectoribus armisque vrgentes hostem, hippotoxotis vsum arcus & secundas sagittas, in quibus summopere confidebant, ademerint. Contrà Lithuani quàmmaximè expansis alis in latus hostium inuecti, in confertissimam eorum aciem innumerabiles sagittas emiserunt, quo casu oppressi Moscouitæ, quum nec à fronte perrumpere instantibus cataphractis, nec cedere prementibus extremis possent, soluta acie in vtrunque Lithuanorum cornu sese præcipites effuderunt. Ibique duo simul prælia diuersis in locis inierunt. Eodem quoq; tempore equites, quos per occultã vallem in terga Polonorũ à Basilio missos docuimus cum ingenti clamore & maximis tubarum clangoribus, quo maioris multitudinis speciem facerent adorti, nouissimos in tergo pugnare cæperunt: quod vbi animaduersum fuit, præfecti quidam viri fortes, inter quos fuit Polosca regulus, tametsi Constantinus ne se loco mouerent, ne pugnã iniussu capesserent, edixerat, rati tamen in subitis & difficillimis pugnę casibus, non ad pręscriptum agenda omnia, sed occurrendum præsenti rerum occasioni, quòd imperatorẽ alia in parte pugnantem consulere, aut omnino certiorem facere in ea temporis exiguitate non poterãt, phalangem peditum in hostem conuerterunt. Phalanx suo ordine immobilis & firma, tametsi ab sagittis aliquot detrimentum acceperat, attamen displosis omnibus sclopettis, stratisque ea pilarum procella primis hostium ordinibus, ad contos alabardasq; deuenit: atque equitatum impulsu ac virtute repulit. Equites quum sua impediti multitudine explicare se persultareq; non possent, cum magna cæde in angustijs prælium sustinebant. Ibi ardente certamine, videre erat viros equosque singulis ictibus transfodi, proturbari, ingentes cadauerum tumulos passim accumulari, cruore et morientium gemitu cuncta compleri. At in altera parte Constantinus perruptis hostium ordinibus, & Michaelis equitatu propè deleto, iam ad medium agmen peruenerat, contractóque acri certamine primos impetu ac cæde turbauerat, quum Basilius tertiæ aciei ac viribus suis diffidens retrocessit: nec tamen terga vertit, summæ rei euentum expectans. Namque equitatum quem in terga hostium præmiserat, ab ea parte improuidis subitam ex insperato atque eo maiorem trepidationem iniecturum putabat. Sed pedites qui eos pepulerant, conuersis ordinibus in subsidiariam aciem pleno gradu illati, omnem eius reliquam spem atque animum fregerunt. Ita Basilius cum globo nobilium equitum prælio excedens, citatis equis effugit. Fugientem secuta est ea acies, quam in subsidijs ad colles fuisse collocatam demonstrauimus, quum nec aspectum quidem cruenti atque victoris peditis sustinere potuisset. Inde fœda fuga toto campo facta, media tamen acies acriter irruentes summa constantia excepit. Nam Basilius armatum quemque & pugnacissimos totius exercitus circa signa, & in eius agminis fronte posuerat. Diu itaque pugnatum est incerto euentu ac summa omnium contentione, periereque nonnulli clari equites Poloni, & duo reguli adolescentes, dum ardentius in confertam hostium aciem equos concitassent. Tandem quum Lithuani & pedites profligatis cum quibus pugnauerant ab diuerso loco infestis cuspidibus superuenirent, Moscouitæ antequam in tergo pugnare cogerẽtur, sibi celerrima fuga consuluerunt. Poloni victores, potiti hostium castris, magnam prædam ex regio apparatu, & quinque milia equorum ceperunt. supra septem hominum milia interfecerunt. Michael quoque, & cum eo illustres aliquot duces capti, quos postea Sigismundus vinctos cum signis militaribus

triumphans Vilnam inuexit. Confecto prælio, ad oppugnandum Smolenchum exercitus ductus. Sed non eadem fortuna bellum à Constantino administratum est: nanq; Basilius ex fuga intromissis delectis equitibus, oppidum nouo præsidio firmauerat: existimans si primos oppugnationis impetus præsidiarij sustinerent, Polonos postea quòd anni tempore excluderentur, de obsidione minime cogitaturos: enimuerò sexto Idus Septembris pugnatum est. Quamobrem Constantinus quum sua spe difficiliorem oppugnationem inuenisset, neque natura gelidæ regionis sub pellibus atque tentorijs contineri milites pateretur, desperata obsidione citra Borysthenē in hyberna reduxit exercitum. Paucis antè diebus quàm ad Borysthenem pugnatum esset, Selymus Turcarum Imperator cum Persis in Armenia ad Calderanos campos secundo prælio dimicauit. Exarsitque subinde vniuersa Asia duobus maximis bellis, quorum motus, causas, euentusq; tametsi nullo confinio rem Christianam attigerint, breuiter recensere non alienū ab instituto opere existimaui, cùm propter varietatem atque amplitudinem rerum gestarum, tum vt principes Christiani, si diutius inter se ferro sæuierint, cum eo hoste quandoque sibi rem futuram intelligant, qui duos longè potentissimos terrarum orbis reges in aliena prouincia, iusta acie superarit. Consultò quoque hæc in vnum locum contulimus, ne confusa rerum serie, perpetuus historiæ cursus abrumperetur, & externa suo digesta ordine, cognosci facilius possent. Post bellum Peloponesiacum quo (vt suprà memorauimus) Naupactus, Coron, Pylus, Crysseum, Methoneque Turcarum armis cesserunt, quum Veneti reddita Neritho, quam ad Leucadem vi ceperant, authore Andrea Gritto, cum hoste pacem pepigissent, Baiazetes in posterum Europa abstinuit, toto animo in Asiam versus, vt illinc nouis bellorum motibus occurreret, quibus sub aduētum Techellis noui prophetæ, viri apud eas gentes admirabilis, iam tum Lycaoniæ & Cappadociæ vrbes agitabantur, magno quidem commodo Venetorum, et Hungarorum, quibus Baiazetes, nisi Asiatico tumultu reuocatus, pacem nequaquam daturus esse credebatur. Erat autem Techellis origine Persa, regiæ gentis cognatione anteà clarus, sed longè illi maiorem famam & claritudinem addiderant studia literarum, vitæ integritas, & summa religio, ob quæ postea diuini vatis nomen promeruit. Fuerat Aidaris cognomento Harduellis discipulus viri doctrina & probitate insignis, quem Iacuppus Chiorzeynal (id est, Persica lingua, strabo) magni Vssuncassanis filius crudeliter interfecit. De quo Harduelle breuiter aliquid memorandum existimauimus, vt quibus procellis iactatum sit Persarum imperium, quantoq; periculo Turcæ Techellis fama ac viribus, tumultuantē minorem Asiam retinuerint, prodita rerum origine cognoscatur. Fuit Harduelles inter Persas regulus haud ignobilis, cæterùm ingenio ac moribus propè diuinus. Qui quum honores, diuitias, voluptates, & cultioris vitæ commoda (quæ vulgo munera humanæ felicitatis appellantur) veras ærumnas, fortunæque ludibria existimaret, eaque palàm ageret mira animi fortitudine, quæ populus continentiæ & doloris impatiens miraretur, magis quàm imitari posse confideret: tantam excellentis virtutis opinionem adeptus est, vt eum, quanquam imparem regiæ stirpi, Assimbeius Vssumcassanes in generum sibi asciuerit, tradita ei Martha, quam ex Despina Caloiannis Trapezontiorum & Ponti regis filia susceperat. Eius autem connubij lex fuit, vt Vssumcassanes Despinam paterno more Christum Deum colere pateretur,

atque

atque ita facilè euenit, vt Martha Despinę matris authoritatem secuta, legis nostræ ritus perdisceret, vnde postea obortam in Europa opinionem videmus, Hysmaelem Sophum tanquam auiæ matrisq; disciplinæ imbutum, Christianos homines nusquam improbatis eorum sacris, in honore semper habuisse. Cur autem Caloiannes Rex Christianus, Vssumcassani viro Mahometano filiam nuptui dederit, & ille conditionem acceperit, præclarè intelligi potest, vtrumque rebus suis timentem, ex ea cognatione mutua præsidia comparare voluisse aduersus impotentem vim Othomani Mahometis, qui deleto Græcorũ Imperio in orientem vires extenderat. Sed Mahometes nouo, ideoque Persis terribili tormẽtorum fretus apparatu, quum Vssumcassanem ad Tabendam, quæ Toccata hodie dicitur, in Anserinis campis profligasset, facilè postea Caloiannem oppressit, Trapezontisq; & totius Ponti Imperio vsque ad Colchos in prouinciam redacto, eum Constantinopolim perductum in carcere necauit. Cæterùm vt ad Iacuppum Harduellemque reuertamur, existimauêre plerique, regem metu potius rerum nouarum, quàm optimi eius viri obseruantia eas filiæ nuptias quæsiuisse, quoniam Harduelles vulgata noua religione, immutatisq; priscæ legis mysterijs apud Taurisium, quum è tota Perside Armeniaq; visendi hominis studio innumeri mortales confluerent, tantum sibi nominis ac virium compárauerat, vt si sectatores suos cogere atq; armare vellet, magnas eum copias breui collecturum appareret. Illud in primis veluti diuino spiritu afflatus persuaserat, Neminem ex his post mortem cęlestia regna petiturum qui Mahometem colerent, nisi eos legis ritus sequerentur, quos Haly Mahometis interpres & socius, scribendo ac docendo posteris tradidisset. Ea erãt magna ex parte diuersa atque aliena penitus ab persuasionibus atque mysterijs quibus Asia omnis & Africa ea tempestate tenebantur. Nam Homarem alterũ ex Mahometis discipulis, tanquam grauius & certius leges interpretantem, Halys doctrinæ præferebant. Nec multum postea temporis intercessit, quum Iacuppus, Vssumcassane vita functo, in paternum regnũ assumptus, Harduellis potentiam atque eius religionis cœtus hominum suspectos habere, ac vereri cœpit, ne Persæ qui antiquorum regum stirpi occultè fauebant, sub specie religionis atque sacrorum coirent, & excitatis factionibus nouas res nondum firmato imperio molirentur. Nanque Assimbeius Vssumcassanes quondam Armeniæ procurator & dux, validæ equitum manus, interfecto Molaonchre legitimo rege, vi fraudeq; regnum adeptus fuerat: putabatur enim Molaoncher ex stirpe Gempsę, maximi Parthorum Sulthani, qui in oriẽte latum imperium vsque ad Bactrianos & Aracosios tenuerat. Vnde postea ortæ duæ hominum factiones: nam alij nouis regibus, alij autem prisco & regio sanguini fauere videbantur. Quibus de causis Iacuppus, vt erat suspicaci turbidoque ingenio, quum regnandi causa neque necessitudine neque optimi viri innocentia permoueretur, Harduellem nihil tale timentem submissis percussoribus interfecit, sectatoribusq; eius aut cæsis aut pulsis, in posterum vano metu, atque inani sollicitudine crudelem animum liberauit. Hysmael Harduellis filius, qui nunc cognomento Sophus maximo terrarũ orbis imperio potitur, eo tempore puer adhuc, per tumultum fato quodam seruatus auunculi sæuitiam vitauit, confugitq; in Hyrcaniam ad Pyrchalim amicum paternum, qui supra Caspium mare, paucis oppidis imperitabat. Ex Harduellis verò discipulis vnus ante alios Techellis, qui postea Cuselbas, hoc est, Rubrum caput cognominatus est, vir-

tute doctrinæque notitia magistro comparandus, eam quoque tempestatem aufugiens, superato Euphrate in minorem Armeniam peruenit: posuitque sedem in Antitauro monte, vbi ad radices perfossæ rupes natura atq; arte hominum, opacos specus habent, qui Rubra saxa ab incolis nuncupantur. Ea est salubris & peramœna loci facies propter frequentiam varietatemque pomiferarum arborum ac perennes aquarum fontes, quibus & plana rigantur, & colles toto anni tempore vestiuntur. Ibi Techellis procul à commercio hominum in altitudinem contemplationis conditus, dum diuina cælestiaque rimatur, per aliquot annos durissimam vitam egit, contentus his quæ sponte terræ atque ipsius naturæ benignitate nascebantur. Is primò à pastoribus visus & agnitus, deinde ab agricolis qui victus duritiem pietatemque hominis admirabantur, necessarijs ad vitam rebus donatus est: ac demum quum responsa daret, & iam maior homine videretur, gliscente in immensum diuinitatis opinione à curiosis in pagos tractus, ac mox inuito similis in proximas deductus vrbes, omnem prouinciam sui fama admirationeque compleuit. Nec publicatis semel nouæ legis interpretationibus mortales defuerunt, qui (vti apud Persas Harduelli acciderat) hominem adorarent, arbitrarenturque nisi ea iussa pręceptaque capesserent, animas post interitum corporis æternos ignis cruciatus subituras. Talia frequentissimis concionibus atque responsis quum omnibus facilè persuasisset, mobilem gentem ac superstitionibus deditam, breui ad sui studium pertraxit, iussitque vt sectatores turbinatum capitis tegumentum linthea in spiras circundante fascia pro insigni nouæ religionis rubro colore distinguerent, ita vt nouæ huius hęreseos studiosi à rubro colore pileorum, Cuselbasę toto oriēte vocitentur. Simili quoque, sed meliore fortuna Hysmael eosdem ritus quos pater in Perside tradidisset, ingenuo animo complexus est: nanque ipse poscentibus fatis, vt primum adoleuit admirabili virtutis indole patris vestigia secutus, quum iam eloquio, decore vultus, sapientia, atque animi magnitudine diuis ipsis quàm mortalibus propior haberetur, & maximum nomen & ingentes vires apud eas gentes compararat. Nec ignobile tantum vulgus, sed plerique natalibus ac diuitijs clari, semel capti nouitate religionis, vt præclarius eorum studium videretur, postquam ab vetere disciplina discessissent, eum in summam virtutis & dignitatis existimationem euexerant. Ipse quoque nondum pubescens supra veras virtutes, inani etiam morum specie in sui admirationem compositus, opes, gloriam, imperium quę cupere videri nollet, vt simulator egregius abnuenti persimilis adsequebatur. Non defuere etiam qui iurarent Harduellem patrem (vt erat syderalis scientiæ peritissimus) inspecta filij genitura Hysmaelem, & prophetam summum, & verę legis conditorem futurum, subactaque maxima parte Orientis, Mahometis gloriam pietate et rebus bellicis æquaturum, quæ haud temerè iactata in vulgus altiorem materiam sermonibus præbuerunt. Nec multò post Hysmaeli cognomētum Sophus, quod ab admiratione assentationeque familiarium multum antea iam cœperat, omnium consensu inditum est, vt credi par sit petitum ab vetere Magorum memoria, qui quōdam apud Persas ipsis etiam regibus imperabant. Nam sophus apud eas gentes Deorum interpretem sapientemque significat. His auspicijs haud dubiè in magnam spem gerendarum rerum erectus, auunculo Iacuppo veneficæ vxoris fraude sublato, paternos agros & modicum illud imperium, quod dotale matris fuerat, repetere cogitauit, armatisq; suę sectę promptiorib.

& à Pyr-

& à Pyrchale regulo sumptis auxilijs, ingressus Armeniam, fama magis atque hominum beneuolentia quàm viribus, breui paternam ditionem vendicauit. Mox eo successu firmior factus, quum multi qui Harduellis dogmata alieno periculosoque tempore metu mortis deseruerant, tunc oblato duce fiducia pleni eandem hæresim sequerentur, adauctis copijs ad vrbem Sumachiam, quæ est in finibus Mediæ, duxit: atque eam vi captam hostiliter diripuit. Capta Sumachia maximam consecutus est nominis existimationem, quæ fortia & præalta facinora nauiter audentes, ex primis rerum motibus ad summam victoriæ sæpenumero perducere consueuit: & quod postea plurimum contulisse iudicatum est, inermem magna ex parte exercitum ditatum præda, militariter instruxit. Inde nō iam vrbes, sed Persarum imperium animo voluens, quum iam Fortuna quę cuncta detulerat, viam quoq; melioribus fatis aperiret, ad Taurisium nobilissimam maioris Armeniæ vrbem contendit. Ea vrbs Persarum regia est, numero hominum atque opibus totius Orientis celeberrima, quæ antiquitùs Terua vocabatur, distans à proximo littore Caspij maris itinere expediti equitis quatuor dierum, non longè ab emporio Derbento: vbi portæ ferreæ inter montes & mare angustias arcendis eo aditu Scythis præcludunt. Inuasit autem Sophus Hysmael Persarum imperium, nouaq; Mahometanæ superstitionis opinio, quam à patre cœptam aliquandiu supplicij metus oppresserat, promulgata & latè disseminata est, anno Christianæ salutis supra millesimum & quadringentesimum nonagesimo nono, quo Italia Gallorum aduentu maximas adijt clades, & Veneti cum Turcarū classe ad Protum insulam congressi, fœdissimè rem gesserunt. Nec multo pòst exarsit in Germania authore Luthero dira hæresis, quæ populis, vt in Perside acciderat, ad insaniam versis, Christiani dogmatis placita, & veteres sacrorū ritus vehementissimè cōturbauit. Ita vt facile crediderim ab occulta cæli potestate, malignoq; syderum cōcursu prouenisse, vt religiones toto terrarū orbe enatis factionibus vno tempore scinderentur, quando nō Mahometani modo Christianiq;, sed et remotissimę gentes idololatrę, aut sydera aut portenta pro dijs venerātes, cùm in India quæ ad Orientē vergit, tum in Nouo orbe ad Occiduam plagā reperto, nouas sacrorū opiniones induerint. Sed vt ad rerū seriem reuertamur: Aduentāte Hysmaele, Taurisij erat Aluātes Iacuppi filius, qui paulò antè de regni possessione cum Moratchamo fratre armis cōtenderat, eumq; prelio victū Armenia Persideq; pepulerat. Is, vt ciuilibus discordijs plerunq; accidit, quum primores ciuiū qui in Moratchami partib. fuerant armis persecutus occidendo aut proscribendo, in ipsa victoria totam vrbē mœrore atq; funerib. compleuisset, magnā sibi inuidiam conflauerat. Quam occasionē nactus Hysmael, quò ciuium animos odio sæuissimi regis (si propius accessisset) res nouas in vrbe molituros intelligebat, instructo exercitu protinus ad vrbis portas perrexit. Nec Aluanti, qui repentino bello oppressus, aut milites comparare, aut vllo satis opportuno præsidio mœnia firmare nequiuerat, tantum animi ac virium fuit, vt aduersus eam belli molem persistendū: aut de vita cum imperio dimicandū esse cēseret. Quamobrem diffisus rebus suis, dum tumultum atque arma iratorum ciuium ex merito pertimescit: trepidanti atque attonito similis, vrbe excedit: portęque Hysmaeli statim aperiuntur. Nanque ciues, qui luctuosis temporibus quibus inter se de imperio reges decertarunt, maxima ex mutuis cladib. damna pertulerant, tutā in eo periculo atque vtilem pacem habere malebant ab victore tanti nominis,

quàm pro cruento rege ad internitionē iterum dissentire: maximè quòd vna omnibus incolumitas proponebatur, patebatq; amplissimus gratiæ locus apud nouum regem, his qui eius religionis disciplinam profiterentur. Hysmael ingressus vrbem aliquot prætorianis per tumultum interfectis, qui fugientem regem sequi nequiuerant, sepulchrum eximij operis, quo auunculus more Persarum conditus fuerat, euertit, ossibusque disiectis, & abrasis tota vrbe eius titulis, quo dolorem paternæ cædis expiaret, ac iusta persolueret parentis manibus, omnem illius memoriam aboleuit. Interea dum Sophus Hysmael Aluante incolumi minimè debellatum esse existimans, maiores etiam copias parat, easque aprrto veteri armamentario militariter instruit. crebris rumoribus ac nuncijs afferebatur aduentare Aluantem, quem ex fuga petisse Scyras vrbē, atque in vltimas regni partes ad mare penitus concessisse fama cognouerat: trahereque illum præter innumerabiles pedites, sex milia cataphractorum equitum, & magnum numerum sagittariorum, qui partim equis, partim camelis insideant: & Moratchamum quoque fratrem in Assyria, ad vrbem Bagadad (Semiramidis Babylon hæc olim fuit) exercitum comparasse, positisque in communi periculo priuatis cōtentionibus, vniuersas mox vires cum fratre iuncturum. Hæc tametsi omniū sermonibus celebrabantur, nihil tamen eo apparatu territus Hysmael, quod deorum auspicijs, & maiore aliquanto fiducia, quàm proprijs viribus posset, bellum gerere videretur, ad hostem ire cōstituit: prouisaq; re frumentaria, ac lustrato exercitu vrbe egreditur, nulla magis oratione vsus, qua militum animos alacri spe compleret, quàm vt maturarent, & se ducem quem dij dedissent, ad certam victoriam sequerentur. Aberat Aluantes à Taurisio itinere decem dierum, quum Hysmael sui famam incredibili celeritate prætergressus, ad Niphates montes peruenit, qui Armeniā ab Assyria distermināt. Eos Aluantes magnam molem exercitus, & plurima impedimēta more Persarum trahens, pręmissis exploratoribus, qui vbi transitus difficiles forent munirent vias, & saltum non vno in loco cęsis arboribus aperirent, breui superare decreuerat. Quod vbi cognouit Hysmael, iudicans se cum imparato hoste ex æquissimo loco dimicaturum, si prior ipse transcenderet, hostemq; apud quem, vt in nullo metu, neglecta solutaq; omnia futura essent, inuaderet, continuò in aduersos montes primum agmen erexit, ac deiectis è summo vertice hostium præsidijs, eo ipso die vixdum refectis ex labore militibus, Aluantis castra, quæ ad vlteriores montiū radices erant, adortus est. Tanta è conspectu appropinquantiū hostium in castris perturbatio exorta, vt præ tumultu ac trepidatione militum arma poscentium, quibus fœminarum greges, lixę, calonesq; pauidum genus immiscebantur, vix Aluantes, quid fieri vellet præfectos docere, aut milites cohortari, aut deniq; aciem explicare potuerit. Ita irruentibus recta fronte Armenis, magnum atq; atrox prælium cœptum. Neq; Hysmaeli, cui nunquā animus virtusq; defuerant, eo die etiam Fortuna defuit. Nanq; per cuneos tribus simul locis aggressus hostem, antequam cataphracti equites, quorum magna pars non stratos, nō frenatos equos habebant, arma indueret, in aciemq; prodirent, prostrata prima acie, peditatum in fugam vertit. Aluantes, qui nihil earum rerū antè prouiderat, quòd ad famam tanti comparati exercitus nec Taurisij quidem, nec in Armenia omnino se inuenturū hostem putasset, concursare, appellare milites, retentare conuersam aciem, ac multum ipse pugnare. Sed quū subita eius cōsilia, quæ in ipso periculo

capere

capere cogebatur, nec duces, nec milites exequerentur, pudore ac desperatione victus, dum in primo agmine acrius pugnat, obtruncatur. Interfecto Aluante, cæsisque Persarum promptissimis: cataphracti, qua parte virium Aluantes superior erat, cum iam non esset pro quo depugnarēt, effugere non dubitarunt. Idem fecere sagittarij, & cæteri postremi agminis milites: qui audito statim tumultu, fugæ magis quàm prælio arma atque animos præpararant. Hysmael cum minore aliquanto hostium cęde quàm pro tanta victoria quis crederet, castris potitus, quòd antequam fugatum hostem sectaretur, exanimatos milites defatigatione itineris ac labore prælij reficiēdos esse existimabat, eo in loco per aliquot dies statiua habuit. Inde quum ab finitimis populis legati ad dedendas vrbes superuenirent, & quò victoria, eò etiam gentium fauor inclinarat, ad vrbem Scyras exercitum duxit. Nec ciues multùm antè ad famam ingentis victoriæ parati ea facere, quæ diuinus victorque Hismael imperasset, cum vrbe recipere, commeatu pecuniaque iuuare in ea rerum commutatione recusarunt. Sophus ab supplici ciuitate omnibus diuinis atque humanis honoribus affectus, sæpe ad populum de veritate atque præstantia nouæ religionis concionatus est: edixitque se pro hostibus habiturum, qui intra trigesimum diem antiquos ritus minimè reliquissent. Quamobrem quamdiu illinc ex successu victoriæ certissima præmia, hinc verò si pertinacius abnuerent, exilia aut cruciatus proponebantur, breui omnem propè multitudinem in partes deduxit. Mox ex opulentissimæ vrbis diuitijs persoluto militi stipendio, veteres nouosque milites quibus arma, equi, tela, vestisúe deerant, omnibus rebus instructos exornauit. Nanque in vrbe quæ inter cæteras Orientis summam obtinet claritatem, frequentes erant officinæ omnis generis armorum plenissimæ, ea mirabili ingenio artifices ex ferro calybeque recoctis, & ex herbarum succis addita insigni temperatura, longè elegātius, quàm apud nos id fiat, fabricare consueuerunt: nec galeas tantùm, thoraces & ocreas, sed equorum etiam perpetua ex tenuissimis laminis tegumenta. Post receptam vrbem Scyras, Scapham quoque, quæ Susa antiquitùs fuisse existimatur, & Sulthaniam, quam propter admirabiles ingentium ædificiorum reliquias Tigranocertam fuisse arbitramur, in fidem accepit. His rebus celeriter confectis, constitutisque per singulas vrbes suæ sectæ magistratibus, Hysmael superato Tigri in Mesopotamiam profectus est, vt Moratchamum Babyloniæ possessione depelleret, arma adhuc exercitumque tenentem, quo (vt suprà memorauimus) iunctis cum Aluante viribus in Armeniam transire statuerat. Sed is fraternæ calamitatis exemplo territus, quādo Aluantes & Persarum exercitus cum amplissimis regni facultatibus, è tanto fastigio vnius diei negotio corruissent, iudicauit minimè sibi armis Fortunam periclitandam: sed in vlteriora regni ad meliores casus expectandos continuè fugiendum, quòd victori hosti ac tum ingentes trahenti copias, qui numerosum exercitum parua manu cecidisset, minimè se parem futurum intelligebat. Igitur Sophus Hysmael tantæ virtutis fama, magnitudine copiarum, & ipso deniq; Deorum immortalium fauore terribilis, Mesopotamiam ingressus cedente Moratchamo, & certantibus inter se populis, qui nam primi victoris gratiam deditionis celeritate mererētur, omnem prouinciam in deditionē accepit. Porro Moratchamus nec copijs suis, terrore perculsus, satis fidens, nec vllis se vrbiū mœnibus credere tutū existimans, collecta suppellectile cum vxoribus ac liberis in Arabiam profugit. At Hysmael maxi-

mus

mam Orientis partē victricibus armis peruagatus, ab Assyria in Mediam transcendit: vrbes, castellaq; aliquot in Zagro monte, quæ Aluantis præsidijs tenebantur, expugnauit: regressusq; in Armeniam, Albanis, Hiberis & Scythis, qui vlteriorem Caspij maris oram tenent, bellum intulit: quòd eæ gentes tributariæ quondam Persarum regum ex occasione ciuilis belli, quo Persis totusq; Oriens cum excidio regiæ domus proximè conflagrarant, neque tributa quartum iam annum persoluissent, neque solitas omnino legationes in tanta præsertim victoria misissent. Dum hæc ab Hysmaele geruntur, Techellis Cuselbas, quem ex heremo in vrbes ductum, Armeniam, minorisque Asię magnam partem noua religione complesse paulò antè memorauimus, conflato exercitu ex fœderatis eius disciplinæ hominibus, Turcarum fines inuasit. Enimuerò quum Techellis in cœtu mortalium futura sæpius mira felicitate prædixisset, Sophusq; Hysmael dudum exul & profugus non sorte, non humano subsidio, sed pietate ac certissimæ religionis auspicijs, in eam rerum amplitudinem creuisse videretur, tanta suscipiendæ eius superstitionis omnium animos cupido incesserat, vt circumiectę vrbes atque oppida iam plena essent his hominibus, qui pro tessera nouę professionis rubris pileis vterentur. Conuenêre primo apud Tasciam vrbem, quæ ad Antitauri radices sita est, supra sex milia hominū, vbi à Techelli persuasi vt arma capesserent, quibus si quid durius ab impijs Turcis accideret, sese & veram religionem tuerentur, omnes iureiurando affirmauerunt, se neq; ducem in vlla fortunæ acerbitate deserturos, neq; pro sanctissimę hęreseos dignitate, cui iam pridem corpora atq; animos deuouissent, laborem vllum aut vlla vitæ pericula recusaturos. Techellis postquam videt suorū animos singulari omnium consensu summaque virtutis fiducia confirmatos, quum pecuniæ quæ liberaliter à prouincialibus pietatis studio erogabantur, ad alendam tantam multitudinem non sufficerent, edixit, vt frumentatū quaquauersum irent, & eorum maximè facultatibus atque diuitijs vterentur, qui nouis sacris initiari nollent. Itaque in plures manus diducti, è proximis agris magnam vim commeatus & pecoris in castra conuexerunt: ac mox crescente multitudine, è finibus Cappadociæ in Lycaoniæ vbertate agri & accolarum frequentia pernobilem regionem profecti sunt, vbi multis diebus eo terrore belli per agros impune circunducto, seipsos aluerunt, tantumque formidinis omnibus intulerunt, vt qui oppida & vicos incolebant, instante metu, omnes fortunas suas cum vxoribus ac liberis in vrbem Iconium comportare cogerentur. Nanque edictum Techellis nomine pluribus locis propositum erat, quo diuina humanaque præmia his omnibus ostendebantur, qui continuo in partes transirent, & vulgatam multum anteà Persarum religionem sequerentur. Quod si qui pertinacius in errore persisterent, eos quum gladium semel eduxerit, facesque succenderit, nullum postea veniæ aut saluti locum inuenturos. Omnibus tam atroci denunciatione perterritis, alij mortis metu, alij mobilitate animi, alij res suas agrosque omni religione potiora existimantes, alij verò obærati, infames, capitalia ausi: præterea serui complures, fuga facta quotidie ad Techellim transibant. Nec multò post, Turcis contrà arma parantibus, auxilia quoque equitum ab Hysmaele missa opportunissimo tempore superuenerunt. Namque Hysmael ex fœdere communis disciplinæ iam tum anteà per legatos Techellim fuerat adhortatus, vt sacrosanctis cœptis insisteret, introductæque religioni vim armaque adderet, ac magno animo progrederetur. Se enim

nim

nim negotio minimè defuturum, & peritos rei militaris qui ordines ducerent, & pecuniam qua castrensis apparatus comparari posset, continuè subministraturum. Hęc haud occultè Sophus Hysmael contra Baiazetem moliebatur, vt paruis initijs, maioris belli causas sereret. Nanq; & veteribus odijs quæ propter bella continua cum Turcis intercedebant, et ex priuata quoque religionis dissensione Baiazeti infensus, nihil magis in maxima virium amplitudine, & in secundissimo rerum cursu, iuuentæ etiam calore præferuidus, quam Othomanicum bellum animo volutabat. Quin & legatos ad Senatum Venetias misit, qui fœdus atque amicitiam peterent, in eam maximè formulam, qua Catarinus Zenus, Iosaphates Barbarus, & Ambrosius Contarenus legati in Armenia cum Vssumcassane materno auo quondam pepigissent. Ii enim diuersa via totum Orientem peruagati, officiorum suorum ac itinerum commentarios posteris reliquerunt. Id in primis Hysmael postulabat, vt artifices, qui ænea tormenta conflarent, ab Italia sibi per Syriam mitterentur, & decreta in Gręciam atque Asiam valida classe, Baiazetem maritimo bello distinerent: se verò terrestribus copijs minorem Asiam completurum, prębiturumque pulcherrimam occasionem Venetæ classi ad ea recipienda, quæ in ora Gręciæ superiore & recenti bello amisissent. Senatus legatis perhumanè ac liberaliter habitis respondit: neque veteris amicitię, neque fœderis, quæ sibi cum Persarum regibus fuissent, obliuisci, gratamque semper futuram apud Senatum eius rei memoriam, sed eo summopere lætari, quòd nouus Rex Sophus Turcarũ hostis esset: quod curæ haberet communicare belli causam, atque ea polliceri, quæ si Vssumcassanes Iacuppusq; filius præstitissent, nequaquam sibi bellum cum Othomanis gerendum foret. Cæterùm eas esse rerum vices, vt sicuti Persarum reges domi ea tempestate ociosi occupato in Europa Baiazete, nihil sibi mouendum existimauerint: ita Senatum in deteriore et periniqua temporũ conditione, quod velit ac maximè optet pręstare non posse, quòd pacem quinquennio antè cum Baiazete factam sibi minimè violandam existimet: occupari enim se grauissimo bello, quod præferoces Europæ gentes coniuratione facta, & maximi reges nullis lacessiti iniurijs, sed sola concitati Venetæ felicitatis inuidia, nuper intulerint, sperare tamen staturos à iustiori causa Deos immortales, & Rempublicam, quam vlla vis per septingentos amplius annos non fregisset, ab immanitate tot hostium seruaturos. Proinde suo regi referrent, Senatum quum per occasionem posset, daturum operam, vt Sophus intelligeret nihil sibi Persarum amicitia antiquius esse, aut speciosius quicquam futurum, quàm Turcas Christiani nominis hostes, quibus ipse infensus esset, mutuis consilijs ac parib. armis oppugnare. Legati paulò pòst cum spe magis ineundi fœderis, quàm quòd reipsa quicquam impetrassent, donati muneribus in Cyprum triremibus reuecti, in Syriam traiecerunt: habuereq; occulta colloquia cum Petro Zeno (is Catarini legatione Persica clari filius fuit) qui tunc Damasci negotiatoribus Venetis præerat. Qua de causa Baiazetes cognita legatorum profectione, per oratores & literas questus est apud Campsonem Gaurum Ægypti regem, eum minus amicè facere, quòd Persarum legatos per mediam Syriam ad communes hostes ad concitanda externa arma transire permitteret. Vnde mox irato Aegyptio omnes Veneti mercatores, & ante alios ipse Zenus, qui Tripoli, Alepi, Berythi atque Alexandriæ agebant perducti Memphim, coram Campsone sępius causam ex catenis dicere coacti sunt, vixque post annum quo om-

nes contumelias ab immanibus Mamaluchis pertulerant, vitam et libertatem impetrarunt. At Techellis Persarum auxilij firmato exercitu, ad Iconium celeberrimam Lycaoniæ vrbem iam peruenerat, populatusque vniuersum agrum magnam hominum multitudinem ad cultum nouæ religionis perduxerat. Quibus de rebus Orcanes & Mahometes Baiazetis nepotes, qui Alempsaco & Sciaensciao patribus morbo extinctis, his regionibus imperabant, coactis copijs, ne tantam ignominiam in conspectu nobilissimę vrbis à latronibus paterentur, in aciem descenderunt. Sed illi adolescentiæ ardore præproperi, quũ iniquo in loco prælium commisissent, ab hoste fusi fugatique sunt. Neque in ea victoria Techellis ab oppugnatione Iconij temperasset, nisi tormenta apparatusque expugnandarum vrbium tumultuario exercitui defuissent. Inde conuerso agmine per mediam latitudinem minoris Asiæ ad Ancyram, quam hodie Angorim dicunt, profectus est. Nec Corcuthus Baiazetis filius, qui Thyatiræ, Sypilli, Magnesiæ, Phoceæque exercitum comparauerat, quum latè effusus hostis in proximo esset, aut procedendum, aut de prælio omnino sibi cogitandum existimauit. Techellis per Galatiam infesto exercitu in Bithyniã contendens, non longè à Sangario flumine Caragiũ Bassam, qui Bellerbecus tunc erat, (hoc est totius Asiatici equitatus magister) cum instructis copijs obuium habuit. Parauerat is paulò antè haud mediocrem exercitum ad famam imminentis belli, iusseratque Achomatem natu maximum Baiazetis filium, Cappadociæ Pontique præfectum conscribere nouos milites, & in tergo moliri bellum, vt Techellis si semel pelleretur, neque se in tutum recipere, neque in prouincia, obstante in tergo exercitu conquiescere, aut morari omnino posset. Sed hæc consilia Techellis sua celeritate præuertit: nanque maioribus itineribus ad hostem progressus, tum delectibus habendis intentum, aliasque tanquam ad iustum bellum copias expectantem, ad Horminium montem adeptus est. Nec Bellerbechus pugnam detrectauit, tametsi non prius quàm maioribus copijs exercitum suppleſſet, prælio decertare decreuerat. Erat enim in eius exercitu incondita peditum multitudo, homines ex Paphlagonia, Galatia, Bithynia & Ponto ignari militiæ, & magnâ ex parte inermes, vt fermè sunt qui imperati vrbibus atque oppidis inuiti militant, atque vno nomine Asappi à Turcis nuncupantur. Virtuti autem veteranorum equitum summopere confidebat, quorum opera si aduersi quicquam accideret, cessurum se prælio & signa seruaturum arbitrabatur. Ex aduerso Techellis cui robur totum in pedite erat, nihil spei in fuga habere: sed in suorum virtute victoriam collocare, adhortari suos, vt reminiscerentur quam in regionem venissent: Quæ, inquit, sociæ vrbes, qui noui exercitus, qui alij dij tutelares, si pro his hodie malè pugnaueritis, vos excipient, aut iuuabunt? Agite viri fortissimi, atque acriter irrumpite, vt vincendo & religionis dignitatem pro qua corpora atque animos deuouistis, & salutem vestram tueamini. Hæc quum diceret, tota acie horrendus clamor sublatus est, statimque concursum. Bellerbechus peditatum in medio, equites in cornibus collocauit, quibus hostilem aciem circumueniret. Techellis autẽ vno corpore atq; vno impetu quadratam suorum aciem induxit, equites quos Hysmael paucis antè diebus miserat, in subsidijs reliquit. Non tulêre Asappi impetum neq; aspectum quidem Techellini exercitus: nanque in fronte quiq; optimè armati constiterant, & pileata acies vno colore rubro conspicua, quòd tota cruore conspersa videbatur, tyronibus & imperitis hominibus formidinẽ

intende-

intenderat. Ita quum vix horæ dimidio prælium Asappi sustinere potuissent, tota media acies cæsa fugataque est. Equites Turcæ qui in latera hostium vtrinque magno impetu incurrerant, tametsi multos sagittis lanceisq; confixerant, atque ordines aliquantum turbarant, quod pedites loco excedere & procurrere cogebantur, nihilominus quum de victis Asappis, Techellini in cohortes atq; manipulos sese diduxissent & cominus prælongis hastis equos petere cœpissent, & ipsi continuò in fugam conuersi sunt. Persæ equites qui spectatores pugnæ fuerant, è subsidijs in fugientes turbatosq; inuecti, multos protriuerũt, longiusque progresi, Bellerbechum sistentem fugam, nec veri quicquam in densissimo puluere discernentem, circumuenerunt, cepissentque eum, ni à fortissimis stipatoribus periculo exemptus fuisset. Equites paucis amissis, fuga sibi cõsuluere. Asappi supra septem milia interfecti: præterea omnia peditum signa & vis ingens commeatus capta. Techellis quiete vnius diei militibus data, ad vrbem Cutheiam, quę ad Horminium est, exercitum admouit. Ea vrbs totius minoris Asiæ vmbilicum tenet, Anatoliæque Magistri equitum sedes est, sicuti in Europa quæ Romania dicitur, apud Sophiam Mœsię vrbem, alterum Bellerbechum considere videmus. Fama enim erat magnas opes propter munitionis opinionem eò à finitimis vrbibus in ipso terrore belli fuisse comportatas, & cognouerant, Bellerbechum se ex fuga in eam vrbem cum nobilissimis equitum contulisse. Nec dubium erat ditari posse exercitum, si aduerso pręlij successu consternatis metu hostibus, omnes vires vno tempore admouerentur. Igitur Techellis dignam eam vrbem ratus, quę aliquo periculo peteretur, tormenta minora quæ bello ceperat, & sagittarios idoneis locis imponit, vt propugnatores è muro destinatis ictibus deijcerentur. Demum comportari scalas, & tota acie pronunciari iubet, omnem prędam militum fore, his verò qui primi conscenderent, maiora præmia tributurum. Ea spe murum subeunt, nulla vi hostium, nulla telorum multitudine, nullo mortis metu deterrentur, quin certatim scalas aut conscendant, aut per confragosa muri alij aliorum innixi humeris connitantur. Supernè verò ingentia saxa, ardentes faces, & toto passim muro feruentis aquæ, calcis, ac arenę vis ingens in subiectos continuè prouoluebantur. Nec in tanta certaminis iniquitate, quum multi ipso molarium pondere comminutis scalis, laceri, exanimes, atq; omnibus deniq; incommodis conflictati è muro præcipitarentur, quisquam tamen in eo periculo tot ingruẽtibus telis, pedem referebat. Ignauię enim virtutisq; militum testes spectatoresque aderant Bellerbechus atque Techellis: hic ne irrito incœpto abscederet, ira et pudore accẽsus: ille vt dignitatem, salutem, ac omnes deniq; fortunas suas in eo discrimine tueretur, pari animo ducis atque optimi militis officia implebat. Tandem fessis & magna ex parte saucijs propugnatoribus, quum Techellis integros milites qui prælium exciperent, ac vulneratos reuocarent, continuè summitteret, facto impetu duobus simul locis per aceruos cæsorum in vrbem peruaserunt, obtruncatisq; propugnatoribus, ac refracta porta omnẽ exercitum introduxerunt. Inde per omnes domos miserabilis Turcarum cædes edita: expugnatumque eodem impetu prætorium, quo se cum familia Bellerbechus receperat. Dux ipse cum vxoribus captus, & prætorium secto marmore & nobili structura insigne concrematum. Cutheia capta & Turcarum spolijs ornato exercitu, Techellis in animum induxit expugnari posse Prusiam Bithyniæ caput, si priusquam hostium vires coalescerent, aut ciues perterritis

omnibus, aliquid conſilij pro tuenda patria capere poſſent, ipſe confeſtim eò contenderet:& in ea fortuna ſtudio atque ardore milititum vteretur. Quamobrem indicta profectionis die, militibus imperauit, vt corpora curarent, ſcalas, arma, telaque pararent, quibus opulentiſsimam vrbem, nec mœnibus tutã, nec vllo firmatam præſidio, hoſtium opinione celerius aggrederentur. Hæc parantem nouus Turcarum exercitus, qui nuper ab Gallipoli per Helleſpontum in Aſiam traiecerat, à propoſito oppugnandæ vrbis auertit. Nanque Baiazetes multum anteà ad Tecchellis nomen, & ad Perſicæ religionis famam excitatus, filijs, nepotibus ac Bellerbecho Aſiæ præfecto ſcripſerat, vt pararent arma, nouæ ſuperſtitionis initia opprimerent, darentque operam, ne quid detrimenti in ea prouincia caperetur. Poſtquàm verò Techellim ex heremita Imperatorem factum, innitique eum haud obſcurè Perſarum viribus, & ardere bello Aſiam vidit, Halybaſſam cum Europæis copijs eò emiſit. Erat Halybaſſa genere Macedo, tametſi eunuchus, virtute tamen viris fortiſsimis comparandus, qui ſub Mahomete multis fortibus factis militarem gloriam, atque optimi ducis nomen adeptus fuerat. Is deducto flore equitum ex Epiro, Macedonia, Mœſia, Illyrico, Traciaque, ac adiunctis ſibi prętorianorum ſeptem milibus (Ianizarij Turcica lingua vocantur) in queis ob confirmatã bellicæ laudis opinionem in omni Turcarum expeditione, & ſumma virium, & vincendi certiſsima ratio ſemper fuit, ex Cherſoneſo in Phrigiam profectus eſt, ſcripſitque ex itinere Corcutho, & Acomati Baiazetis filijs, omnibusque equitum præfectis (quos Sanzacos vocant) vt quàm maxima poſſent celeritate copias compararent, & in Galatiam progrederentur. At Techellis de aduentu hoſtiũ certior factus, excedendum Ponto, ac ſibi omnino multis de cauſis in pacatam regionem redeundum exiſtimauit, ne coeuntibus vndique Turcarum copijs, circumueniretur, néue cogeretur iniquiſsima belli conditione dimicare. Nanque, nec tutum iter, nec pacatum quicquam, ſi vel paruam aliquam moram traheret, ſe habiturum arbitrabatur, quum tantum terrarum in tergo relinqueret, tot hoſtiles vrbes, tot flumina, tot infenſos populos, quę omnia paulò antè primus hominum fauor, victoriæque celeritas aperuiſſent. Igitur re ad conſilium delata, quòd præfecti omnes tantulis copijs ſine iuſto equitatu, cum eo hoſte qui & locorum notitia, & genere ac numero militum longè ſuperior erat, pręlio decertare ſummæ dementiæ, aut extremæ neceſsitatis conſilium eſſe cenſebant, collecta pretioſiore præda, ab Horminio per Galatiam citatiore itinere regredi cœpit. At Halybaſſa, cui, vt ſtatim in Aſiam ventum, ſingulis propè horis à prouincialibus de abſceſſu itinereque hoſtium literæ, pernicibus tabellarijs afferebantur, cognita eorum profectione, Sangarium flumen ſuperat: ac tranſuerſis itineribus rectà iter Cutheiam & Ancyram, quà tranſituros hoſtes coniectura iudicabat, pergit. Inde quum minimum tempus, aut naturæ deſiderio, aut laſsitũdini militum tribueret: quintis caſtris ad Caraaſſar in plana Galatiæ peruenit, & nouiſsimos agminis hoſtium feſſos, vulneribus debilitatos adeptus, interficit. Ibi Techellis vt hoſtes atroci ſpectaculo edito, aut demoraretur, aut à perſequendo deterreret, Bellerbechum quem vinctum trahebat, media in via ſequentibus ſpectandum palo infixit. Nec Halybaſſa horrendo clariſſimi viri interitu permotus, quicquam tamen de celeritate ſibi remittendum exiſtimauit. Quin milites conſolatus, vt æquo animo itineris laborem ferrent, ac paululum adniterentur, vt ſupplicium ſumerent de immaniſsimis latronibus, qui

bus, qui, euastata prouincia, nec impuberibus quidem, aut Deorum templis pepercissent, sequente die in Ancyreorum agrum descendit. Achomates quoque cum decem milibus armatorum, vt vires iungeret, eo ipso die superuenit. Quamobrem Halybassa, qui nec cõtinuo quidem cursu magnis itineribus antecedentem toto exercitu consequi poterat, iniquo animo ferens sæuissimum hostem impunè elabi è manibus, insistere hisdem fugientium vestigijs, cum expedito equitatu constituit. Itaq; relictis pedestribus copijs, & Achomati commissa exercitus cura, cum octo milibus equitum abeuntes citatissimo cursu persecutus, extremum eorum agmen ad Olygam montem, qui ab Ancyra parum distat lacessere, & inito acri prælio perturbare cœpit. Techellis, qui in edito idoneum locum castris paulo antè ceperat, tametsi lassitudine atq; æstu torrentis Solis exanimatos esse milites intelligebat, nihilominus, quum æquissimo in loco, cum solis equitibus sibi rem futuram sciret, conuerso agmine, ac constitutis pro natura loci & temporis exiguitate suorum ordinibus, Turcarum impetum egregie excepit, inuectosque equites pręlongis hastis sagittisque summouit: apparebatq; hastatum peditem phalange facta, insultante equitatu, nec cessurum loco, neq; indignum quicquam superiore victoria commissurum, nisi Halybassa mille amplius sclopettarios equites induxisset, qui per vices alij alijs turmatim miro ordine succedentes, plumbeas glandes in confertissimam hostium aciem spargerent. Quæ procella, quum magnus eorum numerus sterneretur, necesse fuit phalangem solui. Inde hastati equites, qua dissipatis cęsisque militibus densa & stabilis ea acies laxabatur, vehementiore illati impetu cędendo sternendoq; totum propè primum agmen deleuerunt. Techellis in media suorum strage vbiq; cõspicuus, quod vnum in tãtis malis remedium relinquebatur, ex promptissimis atq; optimè armatis nouam aciem facit, eamq; à nouissimo agmine in frontẽ ductam, equitatui opponit: iubetq; pronunciari, vt milites pleno gradu pugnando in colles sese recipiant, eo consilio, vt milites timore adducti, non metu ipso, sed iussu Imperatoris id facere viderentur. Ita existimarè naturæ loci diffisos hostes, vrgendi insequendiq; finem esse facturos. Halybassa primo prælij successu ferox, haud dubiè iam inclinata victoria equites cohortatus, ne spaciũ euadendi in montem fugientib. relinquerent, premendo vrgendoq; instarent: ac breuissimi laboris operam, qua bellum vel vno eo pręlio finiretur sibi ac Baiazeti imperatori præstarent. Hæc proclamans cum globo equitum per mediam hostiũ aciem perequitauit, vt cęteros accenderet, ac sibi non deesse virilem animum, insigni virtutis facinore edito testaretur. Quod quum speciosius q̃ pro disciplina iterum eodem ardore fieri posse confideret, interclusus, & in medio circumuẽtus interficitur. Cæso Halybassa, puncto temporis pręlij fortuna cõmutata est: nanq; Turcæ, qui dudum pulsis stratisq; hostibus acerrimè pręliabantur, ducis morte perterriti, remittere pugnandi ardorem, sensim cedere, ac demũ conuersis equis pugnæ loco excedere cœperũt. Ex aduerso Techellini qui plus spei in loci munitione, ac mõtibus, q̃ in armis atque virtute posuerant, auctis noua spe animis, & in segni iam pugna collectis virib. procurrere, truci vlulatu victoriã conclamare, atq; hostem in fugã vertere. Ita fortissimi equites pugnæ atq; itineris labore confecti, quum fessis ac fluẽtibus sudore equis persistere non possent, insignem certamq; victoriam, quam dux ipse virtute partam, morte posteà temeritateq; corruperat, reliquerũt. Techellis tametsi nec refici equos, nec in patentib. campis tuto consistere hostem

posse, si vestigijs insisteret, sperabat: orbatus tamen suorum promptissimis, atque vniuerso exercitu inedia, vigilijs, & vulneribus affectis, in Olyga monte conquiescere statuit. Inde paucos post dies trans Halym flumen ductis copijs ad Tasciam, & in Rubra demum saxa se recepit, non procul ab vrbe Celenis, quam Marsia amnis Poetarum carminibus inclitus mediam interluit, hodieq; Maras Aladuli principis ragia vocatur. Turcę vlti magis iniurias, quàm plenam adepti victoriam, ad Achomatē, vbi signa et prętoriani milites erant, redierunt. Nec multo post Iunusbassa summæ virtutis Epirota, qui magnū in militia vsum habere dicebatur, à Baiazete delectus, cum imperio ad exercitum venit. Is statim, quum sibi copias omnes Achomates tradidisset, in Cappadociam profectus, dextrorsum ad Antitaurum iter flectens, paucis diebus ad Tasciam peruenit, vrendoque ac vastando passim vniuersum agrum sub radicibus montis posuit castra. Habebat Iunusbassa supra quadraginta milia equitum ac peditū: prætereamagnum numerū currulium tormentorum, ingentemq; vim omnis generis commeatus. Quo apparatu territus Techellis, quod nulla auxilia ab ab Hysmaele mittebantur: quod nullam tormentorum copiam habebat: quod clade ad Olygam accepta saucios consternatosq; metu milites, tantæ multitudini hostium obijcere miserrimum putabat, montibus, ac syluis se tenere constituit, sperans si munito in loco cunctaretur, aut ventura interim Persarum auxilia, aut temeritate hostium non omnino iniquam pugnandi occasionem aliquādo haud sibi defuturam. Interea singulis diebus haud satis digna memoratu prælia varijs in locis conferebantur. Nanq; Turcę explorando quęritandóque faciles aditus circumiecti montes, sæpius accliuis collibus ad hostes perueniebāt. Techellini contrà è syluis euolabant, & è pręruptis locis, quę ipsi in castellorū speciem communiuerāt, acerrimè depugnabant. Tandem, quum diu quotidiana consuetudine veluti per lusum leuibus prælijs vtrinq; vires tentarentur, animaduertêre nonnulli milites itinera duo non omnino dificilia, per quæ haud angustis callibus exercitus sub signis duci posset. Iunusbassa loci naturam cōtemplatus, eodem tempore, hinc Asappos, illinc prætorianos milites cohortatus, erigere aciem in colles non dubitauit, qui per ardua leni gradu prętentis scutis aduersus hostium missilia subeuntes magno animo ingētem telorum multitudinē sustinuerunt. Nanq; hostes occupatis editioribus locis, veluti è propugnaculis, & tela omnis generis conijciebant, & maiores lapides prouoluebant. Sed directis in eum locum minoribus tormentis, ab ea munitione deturbati, celerrimè locum reliquerunt, quum signa scutatosq; valida sclopettariorū manus sequeretur, et veluti grādine effusa tota acies obrueretur: moxq; Techelle receptui canente, in interiores ac munitiores syluas se condiderunt. Sequenti nocte Techellis haud ignarus quātum sibi authoritatis ac virium ex aduerso certamine decessisset, extinctis ignibus cum maximo silentio saltu excessit, & per aduersos montes in minorē Armeniam descendit. Nec prius illorum fugam Turcę senserunt, quàm albescente iam cælo, exploratores qui saltū ingressi, impedimenta, & paucos semianimes inuenerant, renunciauêre, euasisse hostes, eosq; præcipiti fuga petere minorem Armeniam. Quod quū Iunusbassa ex captiuis etiā cognouisset, impotenti ira gemens, frendensq; quod non statim ab victoria saltum omnem indagine clausisset, equitatum qui abeuntes sectaretur plurimis itinerib. emisit: nequicquam tñ persecuti hostes, quod Techellis notis tramitib. rectà in Armeniā properabat, paucis in itinere captis ad

ducem

ducem redierunt. Pulso Techelle, Iunusbassa per omnes minoris Asiæ vrbes intentissima cõquisitione habita, quos Persicę religionis cultores inuenit, omnibus tormentis excruciatos interfecit: his verò qui bello minime interfuissent, neq; arma tractassent, inussit frontem, vt stigmate defectionis titulum præferrent, quos protinus cum affinibus, atq; propinquis eorum qui secuti Techellim fuerant in Europam traduxit: sparsitq; per Macedoniam, Epirum, & Peloponesi oram, ne si Techellis, qui ad Hysmaelem in finibus Scytharum bellum gerentem confugerat, copias comparare alias, & bellum renouare vellet, coirent rursus, & nouas res, noua defectione molirentur. Vix dum pulso Techelli bellum aliud statim ortum atrox cruentumque intestinis cædibus, quo clarissima terrarum orbis Othomannorum domus, vnius ambitione atq; sæuitia ab stirpe propè interijt. Præcessère imminentes calamitates prodigij loco habitæ, ingens atque terribilis, si vnquam antea, terræmotus, ac subinde repentina & maximè grauis pestilentia, quæ Bizantium imperij caput ruinis atque funeribus compleuerunt. Quibus periculis territus Baiazetes, ab pestilenti maris ora, in saluberrima Thraciæ loca secessit, egitque complures menses sub Rhodope monte apud Hadrianopolim: vbi quum minimè prospera valetudine vteretur, nec dolore pedum, & senecta inualidus munia imperij obiret, de successore deligendo cum purpuratis & familiaribus agitare cœpit, diffisus maximè filiorum ingenijs, quos præpotentes ferocesque de imperio dimicaturos arbitrabatur: nisi se superstite in principatum vnus ascisceretur, qui conciliato fauore militum, opportunas regni arces, pecuniam publicam, classes atque exercitus obtineret. Supererant Baiazeti filij tres, Sciansciao, Mahumeto, & Alemsciaco iam pridem morbo absumptis: Achomates, Corchutus atque Selymus, florenti ætate omnes, sed diuersis inter se vitijs, atque virtutibus insignes. Achomates consilio, æquitate, belli & pacis artibus pollens, clarusque, quòd duobus iam regiæ indolis adolescentibus filijs stiparetur, secunda nominis fama ipsos præsertim Asiæ populos & principes aulæ, paternúmque animum occuparat. At Corcuthus ob mite ingenium, tranquilliorem que naturam sapientiæ studijs deditus, tametsi cognitione humanarum rerum, ac ætatis prærogatiua ab Achomate superabatur, nihilominus quum apud patrem veteris pietatis, & summi beneficij memoriam non omnino obliteratam esse cõsideret, imperium triginta ante annis apud eum depositum reposcebat. Nanque Mahomete vita functo, & Baiazete eius filio in Cappadocia procul agente, prætoriani milites, & nonnulli equestris militiæ principes, qui tunc Bizantij aderant, Isacho & Mesithe purpuratis attollentibus Corchutum adolescentulum imperatorem delegerunt, & traditis arcibus, atque thesauris auito in solio constituerunt: vt ipsi tutelæ nomine, ex arbitrio cuncta imperij munia administrarent. Nec Baiazetes ab Amasia Cappadociæ rediens, quanquam se fraudatum iure imperij planeque proditum ab omnibus quereretur, quicquam tamen præcibus & lachrymis impetrasset, nisi in ipso egregie pio, modestissimoque adolescente primis statim imperij diebus ingenuus pudor, & parentis reuerentia, omnem regnandi libidinem superassent. Siquidem Corchutus nolentibus etiam his qui detulerant, sceptrum patri restituit, vnde illi mox liberalitate patris Lycia, Caria atque Ionia, cum nobilissima Asiæ ora ab Attalico sinu Phocæam vsque cesserunt. Porrò Selymus maiores spiritus gerens quum priuatam fortunam minimè pateretur, vti rei bellicæ magnopere

deditus, vna maximè liberalitate, astu, comitate, bonis malisq; artibus ad Imperium contendebat. Nec maximũ bellum et paternum regnum affectanti, studia prætorianorũ deerant, qui misceri cuncta bellico tumultu malebant, vnde honores, atque diuitiæ certa laboris atque audaciæ pręmia peterentur, quàm sub æquo sedatoq; principe, qui esset damnosæ pacis cultor, inglorius otiosam inutilemque militiam perferre. Is habitus animorum erat in prætoriano equite, & Ianizarorum peditum consensus, quum Baiazetes, qui haud dubiè Achomatem successorem sibi destinabat, sparsis in aula super ea re non omnino vanis rumoribus, filios pari ambitione ad imperium properantes suis sedibus exciuit. Primus omnium Selymus classe in Ponto comparata ab Trapezunte vrbe, Theodosiam adnauigauit: adijtque in eadem Chersonesso Mahometem Præcopitarum & Tartarorum regem, cuius filiam iam anteà inuito Baiazete vxorem duxerat. Eum detectis consilijs suis obsecrat, obtestaturque per fœdera sanctissimæ cognationis, ne sibi genero in summa rerum occasione deesse velit: docetque quanta sibi spes adipiscendi imperij ab amicis prætorianisque militibus proponatur, si propius accedat: patremque de transferendo imperio cogitantem, aut arte conciliet, aut ab instituto consilio eligendi constituendique successoris, ducto in Græciam exercitu armis deterrerat. Tartarus collaudatis eius consilijs, vt socerum decuit, alias confestim naues ex Ponto atque Mæotide, vicinisque præsertim Coppa Tanaque emporijs, quæ sunt ad Tanaim amnem, cogi iubet. Quindecim milia equitum armat, atque hæc omnia Selymo attribuit, ac maiores copias si bello contendat, se continuò missurum pollicetur. His properè confectis Selymus Borysthene superato per Valachiam profectus, Danubium apud Cheliam vrbem equitatum omnem traducit. Classem verò ad Varnæ portum, quæ Dionysiopolis olim fuit, in finibus Bulgariæ & Thraciæ conuenire iubet. Ipse alias ex itinere copias conscribens simulando aliud, quo suum cõsilium tegeretur, expeditionem in Pannoniam edicit. At Baiazetes, qui Selymum ab Trapezunte in Europam multò antè transisse cognouerat, admiratus, quòd non planè sedato Techellis & Persarum bello, ex Asia discessisset: quòd priuato consilio contractis externis auxilijs aduersus pugnacissimam Hungarorum gentem difficile bellum pararet: quòd loca Thracię proxima terrestri exercitu, Euxinum verò validis classibus obtineret, timere cœpit ne hæc omnia contra se pararentur. Enimuerò inquieti turbidique hominis ingenium callidus pater perspectum habebat, vel ex eo maximè, quòd se inscio superbè admodum ac insolenter, ducendam sibi vxorem è Tartaris iudicasset, ac summa demum arrogantia exercitus terra mariq; parasset: intelligebatque modico eum imperio non contentum fore, qui amplissimum audacia ac scelere parari posse confideret. Attamen eius vim atque ferociam dissimulatione leniendam magis, quàm eo tempore contumelijs exagitandam existimans, oratores ad eum mittit: qui doceant quanto cum periculo Turcæ superioribus temporibus ea bella tractauerint: exemplo debere esse auum Mahometem, qui infeliciter Pannoniorum arma sæpe exercuerit: proinde commodiorem rerum occasionem opperiretur, vt maturiore ideoque tutiorę consilio & maioribus viribus id bellum suscipere, & cum certa propè spe victoriæ gerere posset. Ad hæc Selymus respondit, se Achomatis iniurijs extimulatum, Asiam reliquisse, transisseque propterea in Europam, vt amplioris ditionis præfecturam pro angusta scilicet sterilique, & tum ex indu-

cijs

cijs pacata, quàm spectantem ad Hiberos & Colchos, inter saxa montium degentes pater attribuisset, sibi armis ex hostili prouincia vindicaret. Quod verò Hungaros tanquã insuperabiles bello minimè lacessendos dicerent, se non esse eius animi, vt vllis periculis, vllisue difficultatibus terreretur, quando antiqua illa iam mutata essent, mutatis scilicet regibus, & non labante modò, sed ferè euersa gentis vetere disciplina: Vladislaus dispar ingenio virtuteque Matthiæ fortissimo successisset: nec ipse morte aut belli communes casus ab ineunte ætate timere didicerit: forti enim animo & honesta quidem petenti audentique neque Deos neque homines defuturos. Decreuisse se pro sua dignitate, quam pater nimia fratrum potentia confregisset, aut in acie non indecoram mortem obire, aut propagare imperij fines, ne omnino postremo loco natus, in Othomanica domo postremus quoque virtute & gloria videretur. Legati tametsi Selymus omnibus sermonibus nihil pacatum ostenderat, munera tamẽ patris nomine, quibus ferox atque immittis animus molliretur addiderunt. Nam Samandriam, quam Scenderouium Belgrado oppositum Hungari vocant, validam Mysorum vrbem in Pannoniæ finibus, & complura oppida regionis veteri eius imperio adijciunt: itemque sexaginta aureorum nummûm milia dinumerant: præterea lanceas addunt, & sericas vestes mille numero, magnamque vim commeatus, quibus rebus contractos milites donaret, atque aleret, ne spe prædæ domo exciti grauiter ferrent, si absque munere dimitterentur. Selymus oblatis opportunè muneribus acceptis, ambiguo magis responso atque incerta spe suspensos legatos ad patrem remisit, quàm quod ex antiquis consilijs suis quicquam remiserit. Exacuebant animum imperij cupiditate accensum occulti ab amicis nuncij, ac literæ monentes vti approperaret, atque omnem spem in celeritate poneret, quod sub eius profectione Achomatem à patre accersitũ ex Cappadocia mouisse arma cognouerant. Interea Baiazetes his etiam de causis permotus, ad id quod animo multum antè proposuerat descendit, ac regem successoremque dicturum profitetur, qui se annis valitudineque confecto, parem tanto imperio regendo vigorem integræ ætatis afferret. Ea quum per quatuor Bassas qui bello paceque proximum regi locum obtinent, prætorianis militibus deferrentur, extemplò ab omnibus ordinibus reclamatum est, se nullum alium quàm Baiazetem, cuius auspicijs amplius triginta annos meruissent, imperatorem velle: non passuros priuatum eum in obscuro vitam agere, qui tot victorijs, tot vrbibus bello captis, Othomannicum imperium in summam amplitudinem perduxisset. Satis in eo virium superesse, si vegetæ adhuc ætatis honore, dignitatem diuturnitate imperij, & gloria rerum gestarum partam retinere vellet. Eum enim ex liberis ad imperij sedem suo tempore peruenturum, qui patri legitimè successurus esset: viueret modò ipse incolumis ac multos regnaret annos: nullam quidem post fata patris futuram apud filios de regno controuersiam, quum id Othomannorum proles, vetere patrum instituto, iure tantùm atque ordine, nullo ambitu, & nullis adiuta suffragijs adipisci consueuerit. Quòd si forte priuato iudicio & noua tanquam inducta adoptione, eum non deligat, quem per leges nunquam antea violatas populi militumque consensus imperio destinarint, fore, vt humana diuinaque omnia misceantur. Cæteros enim fratres, tam insignem contumeliam non laturos, nec quieturos vnquam, donec impotenti patris libidine amissam dignitatem, tanquam abdicati spretique cum omnium rerum contur-

bationè armis recuperent. Hęc milites edocti ab amicis fautoribusque Selymi qui centuriones & vexilliferos pecunia & pollicitationib. subornarant, palàm eloquebantur, vt Baiazetem à proposito deterrerent. Cæterùm ille eorum animos ab Achomate minimè alienos esse existimans, quòd illius dignitatem ad quem spectaret imperium, aduersus omnium iniurias tutaturos, elato animo profiterentur, Achomatem electurum se dixit, si is ab omnibus ordinibus probaretur. Sed prætoriani qui corrupti muneribus fidem libertatemque vendiderant, probare quidem ac laudare Achomatem, sed principem creari superstite altero, neque ex vetere Othomannorum consuetudine, neque ex commodo militum, neque ex vsu imperij esse dicere, quando nec fratres Corchutus, atque Selymus, nec ipsi prætoriani vllam ex infidelitatis suspicione calumniam ęquo animo toleraturi sint: si de voluntate atque modestia optimorum filiorũ suspiciosus pater, aut de fide constantiaque fidelissimi exercitus, eum sæpenumero expertus imperator addubitet. Intolerãdum quoq; cunctis videri, quòd præmijs per interregnum dari solitis, ex ipsa externę religionis hominum pręda, odioso eius insoliti facti præiudicio, milites fraudentur. Namque mos est, vt defuncto statim principe, Iudæi & Christiani expositi Turcarum iniurijs, qui Bizantij, Peræ, Hadrianopoli, Thessalonicæ, Prusiæue mercaturæ causa degunt, à prętorianis per tumultum mercimonijs omnique substantia spolientur, prædæque habeantur. Neque prius milites sacramento rogati in verba noui principis iurant, quàm is omnem prædam donatiui nomine concesserit, & per caput suum, quod maximum apud Turcas iusiurandum existimatur, affirmarit, se nullam ex sontibus petiturum pœnam, atq; omnem eius maleficij memoriam aboliturum. Baiazetes postquàm omnibus consilijs suis aduersari milites vidit, vt corruptæ eorum mentes ampliore pecunia caperentur, quingenta aureorum milia prętorianis se diuisurum pollicitus est, si Achomati fauerẽt, neque ius, aut potestatem dicendi noui regis intercessionibus impedirent. Nec publicani redemptoresque deerant, qui magna ex parte ab hisdem peregrinis mercatoribus, eam summam se exacturos, & in gratiam Baiazetis repræsentaturos profiterentur. Vicit tamen Fortunam Achomatis improbitas & peruicacia prætoriani militis, quanquam magna erant quæ proponebantur. Siquidem vberiora præmia destinauerant animis, si pro temperato proboque principe, prodigijs ferox, & pacis impatiens, studio atque opera militum ad Imperium eueheretur. Per huncmodum sua spe depulsus Baiazetes, dissimulãdum sibi in præsens, & compresso animi dolore ignominiam, quam occultè ferendam existimauit, dum sese occasio conficiendæ rei aptior & tutior aperiret. Interea Selymus ab amicis certior factus quanto studio, quantaque partium contentione prætoriani patris conatibus obstitissent, ne diutius hominum voluntates mora & tarditate frustraretur, neu propẽsissimis in se militum animis diffidere videretur, relictis Pannoniæ finibus exercituque in Thraciam ducto, non longè ab Hadrianopoli loco edito consedit, vnde castrorum fremitus exaudiri, & tentoria è summis vrbis tectis conspici poterant. Mittitur inde ab Selymo in vrbem nuncius, qui mandata patri ferret. Eorum summa fuit, desiderare se plurimum, qui per multos annos absens patrem non vidisset, in eius complexus deuenire, antequam Trapezuntem petiturus mare traijceret, quando eum exacta & præcipiti ætate nunquam fortè esset interuisurus. Pertinere quoque ad quietem Asiæ, liberorumque concordiam, si apud pa-

trem,

trem, communem arbitrum & disceptatorem controuersiæ, proponerentur quæ sibi cum Achomate intercederent, nec tutò seruorum fidei committi possent: statueret colloquio diem, locumq; deligeret, nec grauaretur exosculandæ manus facere potestatem, quòd obscuris & tenuibus amicis, nedum liberis, maiores tribuere consueuissent. Baiazetes qui paucis antè diebus cognito Selymi aduentu, planeque perspectis eius consilijs, aliquot Sanzaccos cum delecto equitatu è proxima Græcia præsidio acciuerat, & custodias in vrbe disposuerat, timens ne specie colloquij milites à filio amicisque eius deprauati, qui iam tum onerati promissis atq; muneribus occultè desciuerant, ab se penitus alienarentur, atque ipse demum vel aperta vi, vel insidijs circumuentus opprimeretur, spem omnem colloquij tollendam iudicauit: grauiter incusato Selymo, quòd alienam prouinciam introductis copijs occupasset: quòd armatus colloquium postularet: quod denique sua humanitate ac patientia tam insolenter abuteretur. Non esse ab eo quicquam expectandum, quòd ad concordiam pacemque pertineat, qui externo equitatu circundatus, iniussu patris bellum pararet, & fidelissimas Othomannico nomini gentes, per quas iter faceret effusè popularetur. Proinde eum rectè facturum si Thracia, Europaque excederet, & dimisso exercitu in Pontum prouinciam suam reuerteretur. Hoc si faceret maiorem sibi quàm vnquam antea apud patrem gratiam beneuolentiamq; pariturum: si in incœpto persisteret, se eum non pro filio, sed pro hoste habiturum, nec defuturos, qui tantam audaciam, summæ proximam perfidiæ statim vlciscerentur. Dimissis legatis, Baiazetes ea quæ sequuta est nocte per speculatores cognoscit, Selymum motis castris rectà Bizantium petiturum, quòd ab amicis accerseretur, qui existimarent, si ipse cum exercitu propius accederet, in vrbe intestinos motus orituros. His cognitis Bizantio timens, ne Hadrianopoli sedendo imperij sedes amitteretur, prima luce proficisci constituit. Discedente autem Baiazete, Selymus trepidantibus Hadrianopolitanis, ne si resisterent intempestiua fides exitio foret, vrbem ingreditur: recreatoque ex præsente vrbis copia vniuerso exercitu, quòd ante sibi animo agendum proposuerat, vt patrem antecederet, maioribus itineribus Bizantium versus contendit. Vixdum Baiazetes ad vicum cui nomen est Chiurlus peruenerat (is medio fermè itinere à Bizantio viam militarem amplectitur) quum ab coactoribus agminis conclamatur adesse hostium antecursores, eos carpere nouissimos ordines, & iam lacessendo instandoque vniuersum postremum agmen demorari. Baiazetes noua re perturbatus magis, quàm territus, ne quid fugæ simile profectio haberc videretur, statui signa, omnemque exercitum consistere iubet, eo proposito vt si acrius instaret hostis, acie decertaret. Duces & purpurati qui aderant, aut vetere amicitia, aut noua inclinatione animi, aut spe cognationis atque potentiæ in Selymum propensi, eique propterea obliquè callideque fauentes, non probare consilium imperatoris, quòd leuitate atque audacia filij vsque adeo permoueretur, vt prælio rem committendam existimaret: funestissimam fore victoriam si inconsultè superbientem, ac nihil nociturum filium superaret. Contrà, patrem si fortè succumberet, miserrimam conditionem cum vniuerso exercitu subiturum: cuius euentus tanto periculosius instare discrimen, quanto ipse & rerum bellicarum apparatu, & numero copiarum esset inferior. Comprimeret iram, nec tot eximias laudes bello paceque partas, in extrema ætate, fœdo exitu macularc properaret. Vnum omnino consilium

salubri prudentia plenum videri, si de profectione celeritateque nihil remitteret, & continuò Bizantium proficisceretur. Selymum enim citò temeritatis pœnas daturum, si Bizantio excluderetur: nec dubium fore, quin in reditu ab his quorum agros esset populatus, honestius quàm paterno gladio cum latronibus suis cæderetur. Huius sententiæ princeps erat Mustaphas antiquior è tribus purpuratis, qui summæ rerum consilio præpositi Bassæuisir appellantur. Is tum ingrato prauoque animo Baiazetem, tanquam nimis diu regnantem fastidiens, oderat etiam propter priuatas offensiones, ex collegarum æmulatione conceptas, Selymum verò spiritu atque oris indole Mahometem auum referentem, à quo ipse fuerat educatus, tanquam imperio dignissimum occulta propensione animi prosequebatur. Erat Mustaphas ex oppido Seres, apud Amphipolim Græco sacerdote genitus, ingenio vafro, subdolo, semperque venali, quos animi morbos maligno obtutu distortisque oculis præferebat. Secundum Mustapham erat Bostanges hortorum præfectus, ex Ducagina familia apud Ætholos clara & illustri, propterea Ducaginoglis appellatus, homo auaritia, ambitione, perfidia infamis, vt postea turpissimus vitæ finis ostendit. Huic Selymus filiam ętate iam nubilem in præmium corruptæ fidei, occulta pactione desponderat. Quibus etiam artibus Aiacem Ianizarorum prætorijque præfectum perpulerat, vt sibi ad imperium, quò se fatis vocari prædicabat, contendenti, studium suum operamque præstaret: centurionesque singulos opimi donatiui promissione in partes traduceret. Eòdem cæteri minores duces, aut eadem præmiorum spe corrupti, aut potentioribus refragari non ausi, inclinabant. Vnus omnium Cherseoglis Bassa, vir egregiè probus, sine vllis fallacijs, constanti atque integra fide erga imperatorem eundemq; socerum, Selymi impotentiam supra fas & æquum insolescentis, retundendam vi, armisque censebat. Non laturos inermes Scythas, vel numero superiores primũ prætoriani equitis impetum: Ianizaros verò quorum fides cognita, & multis periculis spectata virtus esset, inuicti imperatoris deque ipsis optimè meriti salutem & dignitatem vtiq; defensuros, atque ab eo vindicaturos, qui nec Deũ scelerum vltorem timeret, nec parricidij nomen apud homines vereretur. Prodiret modò ipse ad milites vultu fiducia pleno, hortareturque, vt acceptorum beneficiorum sacramentique meminissent. Admonet me locus postquam in mentionem Cherseoglis incidimus, vt propter viri claritatem, cum summa erga Christianos pietate coniunctam eius ad Turcas transfugij causam paucis enarrem. Non enim vt cæteri ferè omnes à prima pueritia per delectus Christianis parentibus erepti, sed iam planè vir, ita à maiorum religione discessit, vt nunquam ex arcano veræ pietatis obliuisceretur. Is Cherseclhij reguli in Illyrico, ad montem Nigrum filius, quum adamata ei sponsa quæ erat è stirpe Seruiæ Despoti, ad paratas nuptias duceretur, concupiuit eam illico, quòd esset egregię venustatis, procaci oculo improbus pater, omnemq; pudorem superante libidine, sibi statim impotenter excluso filio nuptias celebrauit, frustra reclamantibus propinquis: qui id facinus filio contumeliosum, patrique & domui infame detestabantur. Itaque iuuenis tantæ iniuriæ indignitate commotus, præcipitique actus desperatione, ad proxima Turcarum præsidia, atque inde Byzantium se contulit. Hinc mirari licet quantũ in eo fortuna potuerit. Productum siquidem Baiazetes, cùm læto ore, quòd erat nobili claroque patre genitus, excepisset, & transfugij causam probasset, subridens, esto, inquit pacato animo

nimo

nimo generoſe, ab iſta indole tua maiore multò quàm paterna domus ferat ſorte digniſsime. Iam tibi pro erepta ſponſa obſcuri & exulis reguli propinqua, maximi imperatoris filia, eaque pręcellentis formæ matrimonio tradetur. Nec multò pòſt abiurata Chriſti religione, Stephanique nomine depoſito, Achomates & Cherſeoglis vocatus, Baiazetis gener effectus eſt, indeque locum ſummæ dignitatis inter Baſſas purpuratos promeruit, tanto tamen noſtræ religionis ſtudio, redeundique deſiderio, vt quum in arcano animi noſtra religio conderetur, crucifixi ſeruatoris imaginem, in ſecretiſsimi cubiculi parte armario incluſam, noctu excluſis arbitris adoraret. Hoc nos à Ioanne Laſcare, cui ipſe tanquam amiciſsimo eam imaginem oſtendit, accepimus. Hic Methone capta, patritios Venetos, quum reliqua captiuorum multitudo crudelem in modum Baiazetis iuſſu in eius conſpectu trucidaretur, exorato principe conſeruauit, Andreamque poſtea Grittum, quem aliquot poſt annos inclitæ virtutis nomine Veneti principem crearunt, captum Bizantij, teterrimoque ſupplicio deſtinatum, non modò ſuis precibus eripuit, ſed impetrandæ pacis magno Reipublicæ Venetæ commodo authorem fecit: innumerabileſque Chriſtianos barbaris ſeruientes, cùm authoritate, tum ære ſuo piè redemit. Nec illud quidem erga literarum ſtudia eximię benignitatis officium prętermittendum videtur, quòd Laſcari, quem ſuprà memorauimus, Græcorum nobiliſsimo, pariter atque doctiſsimo, antiquos codices iuſſu Leonis decimi conquirenti, cunctas Gręciæ bibliothecas impetrato ad id regio diplomate, liberè excutiendas aperuit. Huius igitur viri Baiazetes, ea quam ſuprà diximus adhortatione confirmatus, quum è prætorio inuadentium iam hoſtium, ſuorumque trepidantium ſtrepitum, clamoremque audiret, & frequentes nunciarēt Selymum direptis aliquot ſarcinis, Tartaricum equitatum extremo agmini circumfudiſſe, fremens & præ impotenti ira lachrymas fundens, è tabernaculo prodit vehiculo impoſitus, quòd pedibus æger equo vti non poterat: conuerſuſque ad prætorianos de more circumfuſos, Patiemini, inquit, alumni milites, cuſtodeſque corporis mei, qui triginta amplius annos mecum ſumma felicitate militaſtis, & bello paceque ea præmia tuliſtis, quæ & ſpe veſtra, & ærarij facultate, ampliora conſenſus veſter actis cumulatè gratijs iudicauit: patiemini, inquam, à nequiſsimo filio nihil tale meritum patrem, à fœdiſsimis latronibus veſtrum imperatorem morbi ſenectæque vitijs conflictatum, crudeliſsimè trucidari? Deſerar ego in hac mea triſti canitie, extremoque ætatis actu, & per eos hoſtibus tradar? per eos, inquam, qui quondam ſumma fide eximiaque virtute, & dignitatem meam aduerſus Gemem fratrem, atque hoc ipſum ſæpe imperium aduerſus bellicoſiſsimas gentes tutati ſunt, & fortiter defenſum feliciſsimè prolatarunt? Neque verò ego, quæ de alienatione exercitus ad aures meas, cum maximo meo dolore perferuntur tam facilè crediderim: neque ſi maximè credam, tanti timoris ſim, vt aut animo deficiam, aut durius conſulendum mihi exiſtimem. Nam quid ego de fuga cogitem? velut alibi fideliora quàm apud vos, & maiora præſidia paraturus? Quæ porrò veſtra ſpes eſt, quanquam infamis, & perdita? Si qui veſtrum (neque enim omnes ita inſanire crediderim) nulla ſacramenti reuerentia, nullo hominum pudore, nullo cælitum metu, animum ſummi ſceleris cogitatione maculaſtis, maiorane præmia ex defectione atque perfidia, quàm ex fide conſtantique officio conſecuturos vos eſſe confiditis? At etiam nonnulli impudentiſsimè ſuadent, vt ęgrum hoc & exan-

gue corpusculum, meliorib. casibus seruem, & me fugæ atq; dedecori tradam, potiusq; salutem cum ignominia, quàm decorum honestumq; vitę finem cum dignitate & gloria complectar. Quod tantum abest, vt vllo metu perterritus faciam, vt contrà nullam prælio moram sim facturus. Periclitabor in meo hoc supremo discrimine fidem virtutemque vestram, & sigillatim omnium voluntates, vt aut magno Deo auspice perditissimi hominis impetum frāgam, aut certè cum alijs, qui in officio fideque perstiterint, honesto vitæ exitu triginta annorum imperator à custodibus corporis fœdè scelesteque proditus ac desertus occumbam. Hac oratione permoti ex Ianizarorum ordine gregarij milites, quibus propter eorum leuitatem & multitudinem, duces atque centuriones ab Selymo pecunijs expugnati, consilia transferendi imperij minimè communicauerant, conclamare cœperunt, ne dubitaret prelium committere, & suam fidem pristinamque virtutem experiri, tanta quidem alacritate ac studio omnium, vt voce, manibus & telorum crepitu se fortissimam operam prestaturos significarent: vt magno cum dolore infidelitatis suspicionem sustinere viderētur. Hos cæteri eodem clamore secuti sunt, qui iam animo in Selymum inclinauerant, & illi in primis exercitus, atque aulæ principes commutata voluntate, siue pudore sceleris, siue eo metu, ne si intempestiuè contra multitudinis opinionem atq; iudicium aliquid tentaretur, exitiabili incœpto, et Selymi spem omnem abrumperent, & sese præcipites darent. Igitur, vt est eorum hominum consuetudo, qui mobilitate atque malitia animi dum conuinci, aut deprehendi maximè timent, præsenti perfidiæ secundum scelus nouamq; perfidiam addunt: Mustaphas atque Bostanges ad cohortandos milites instruendamque aciem vt palàm summum erga imperatorem studium simularent, è prætorio discedunt. Baiazetes curru vectus, monente atque instruente Cherseogle acies hoc modo constituit. Vniuersum Sanzacorum equitatum (erant enim circiter sex millia) pręcedere, pretorianas verò nobilium alas, quas Spachioglanorum & Siliphtarorum vocant, ex instituta regij agminis ratione à dextra læuaque prætoriæ phalangis, vbi ipse erat, latera stipare iubet: præsidio autem impedimentis ad quatuor millia seruorum equitū relinquit (Hi cultu apparatuq; armorum auratis cristisque capitum tegumentis, etiam ipsos Sanzacos & purpuratos, dominos suos virtute æquantes cum præsidio, tum splendori & pompę habentur) ac demum signa canere, rubrumque vexillum explicari imperat. Ex aduerso Selymus Tartaris in vtroque cornu, Turcis autem in medio collocatis, lunata acie, quòd multum equitatu valebat, paternas copias ferè vndiq; circumplexus, impetum fecit. Tartari, quum ad hostē intra semissadij spacium peruenissent, agminatim more suo sese in gyros magnosque orbes introrsus vacuos, coronæ modo decurrentes, vt aduersi auersique pariter sagittarent, magnam vim sagittarum vniuersę propè aciei superfuderunt, cum insigni vtique Turcarum equitum equorumque maximè detrimento, quum Tartari, qui introrsus à prima ipsorum acie sunt non rectà in hostem, sed in cœlum sagittent, vt sagittæ grauiore impetu pondereque decidentes, inermia capita & nudos equorum clunes armosque ex alto feriant. Sed veterani equites Sanzacorum vsu edocti, elatis supra capita scutis, veluti in cohærentem testudinem constipati, eum sagittarum imbrem constantissimè pertulerunt concitatisque equis, & intentis hastis, ad congressum manumque venire properarunt. Neque prætorianus eques occasioni defuit, quin in mediam Selymi aciem vbi Turcæ equites erant

tes erant inueheretur: atque ita repentè factum est, vt tria prælia tribus in locis vno tempore simul arderent. Nam Aiax septingentos circiter sclopettarios è Ianizarorum phalange detractos, Tartaris in extremo eorum cornu opposuerat, & seruorum ala, quam diximus impedimentorum præsidio relicta, vti erat nauandæ operę cupida, altero cornu Tartaros sarcinis hærentes cum multa cæde repulerat. Pugnatum est à meridie ad occasum Solis Selymo multis in locis prælium restituente, longeque omnium acerrimè fortissimeque pugnante. Sed quum fugæ initium iam ortum esset ab his Tartaris, qui sclopettariorum procellam & crepitum, pauentibus præsertim eorum equis, & retrò vel inuitos sessores asportantibus, sustinere nequiuerant: reliquæ acies quin fugæ se darent, neque imperio, neque minis, inflictis etiam vulneribus contineri potuerunt: atque ita pedites ferè omnes, quos Selymus Ianizarorum cultu armauerat, ab equitatu victore vndique circumuenti trucidatique sunt. Selymus vbi fusas prostratasque copias videt, quòd vulnere accepto tardabatur, in recẽtem equum illatus, ereptusque periculo à turmis Turcarum suorum, quę superfuerant, Tartarorum antè abeuntium vestigijs institit. Nec multo pòst victores scilicet subsequi, & iam adesse ratus, cum paucis incitato pernicissimi equi cursu, sese vtique fatis suis reseruans, Varnam perfugit. Erat is equus vnicolor absoluta nigricie, cui Carabulo, id est, atrę nubi nomen fuit: huic postea Selymus tanquam emerito vacationem dedit, sic, vt in honore habitus sine sessore, sola ex textili auro stragula protectus, ad Persas vsque, & mox in Aegyptum deueheretur: eique demum mortuo ad Memphim, Alexandri Magni exemplum secutus sepulchrum condidit, regio quidem animo, nisi necati ab eo fratres sepulturę honore caruissent. Baiazetes ea die ex his qui cum Selymo fuerant paulo minus dimidia parte cæsa aut capta, sexcentos tantùm equites peditesque desiderauit, Scythicis autem sagittis amplius tria millia hominum vulnerata reperit: quod detrimentum summa crudelitate mox expiatum est: producti enim captiui ferè omnes in conspectum, iubente eo, trucidantur. Ab hac memorabili pugna Chiurleus pagus, anteà obscurus & ignobilis, claritatem accepit. Sed multo quidem maiorem à fatali Selymi sorte, quũ paucos post annos eodem in loco Selymus, pestifero atrocique ictus morbo, immaturum acerbissimumque vitæ finem inuenerit, magno Deo (quod credi par est) primæ temeritatis scelus vindicante, & patrati parricidij iustas exigente pœnas.

Neque enim superi eos in terris diu felices esse volunt, qui ab immani crudelitate omnem humanitatem exuerint.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XIIII.

BAIAZETES secundum eam victoriam Byzantium reuersus, primum omnium donatiuum militi exoluit: coactisque ad opus circiter quindecim seruorum millibus, mœnia terræmotu multis in locis hiantia, aut collapsa restituit: deditque operam mitescente iam pestilentia, vt reuocatis incolis, diu intermissus aulæ splendor, & pristina desertæ vrbi frequentia redderetur. Interea Achomates, quem vix dum pacata Cappadocia propter fratris profectionem, & famam comparati exercitus ab Amasia mouisse demonstrauimus, cum viginti millibus armatorum per Galatiam atque Bithyniam, Scutarim venit. id oppidum Chalcedon olim fuit, pertinetque ad Thraciÿ freti angustias contra Byzantium: positisq; iuxta litus tabernaculis, quid pater ab tanta victoria consiliÿ caperet, opperiebatur. Etenim eius animum summa obtinendi imperiÿ spe impleuerant, pręter iuris pręrogatiuam, patrisque iudicium & popularis fauor, & propria virtus. Igitur frequentes nuncios Byzantiũ lembis diu noctuque transmittere, Baiazetem per literas summis precibus obtestari, & orare, vt maturè quod animo destinarat, in ea rerum occasione perficeret. Amicos verò ac familiares suos sollicitare, vt propensiorem sibi redderent patrem, consilia creandi regis magis & magis laudarent: darentque operam, vt postquam Selymi temeritatem atque impetum dÿ & Fortuna ex merito confregissent, ipse amicorum beneficio subleuatus, & suo iure, & rerum imperio potiretur. Baiazetes qui vetere suo proposito totus in Achomatem ferebatur, his quoque sermonibus ad id, quod sibi constituendum esse decreuerat, facilè perductus est. At protinus patefacto consilio triremes exornari iubet, quibus Achomates ab Chalcedone Byzantium adueheretur. Sed milites præfectique quos Selymo fauere suprà docuimus, iterũ refragari, eademq; illa memorare, quæ apud Hadrianopolim adduxerant: in summa, non esse passuros eum tanq̃ ętate inutilem eiurare imperium, qui modò forti constantiq; animo pro imperio ac dignitate feliciter dimicasset: se Baiazete incolumi neminẽ alium imperatorem salutaturos: neq; se tñ spem pręcidere Achomati: neq; verò ipsum volũtatib. militum debere diffidere, quin eorũ fauore & studio, vir cognitę probatęq; virtutis & ius ęquum, & imperiũ, quod sine controuersia ad ipsum tanquã natu maximum pertineret, suo tempore posset adipisci: satis superque recenti pręlio demonstratum esse, quantum spei ab imperatore in militum animis sit reponendum, qui pro fide atque officio offerre se morti, & iniquissimo prælio non recusarint. Hac militum consternatione Baiazetes spe sua deiectus, siue (vt aliqui crediderunt) regnandi consuetudine allectus, quòd ab recenti victoria, neque senem se, neque inualidum ad regendam eam imperiÿ molem,

veluti

veluti rediuiuo quodam animi vigore iudicabat, Achomatem monuit, vt ab Chalcedone abscederet, atq; in prouinciam suam reuerteretur, se tūc eum Cappadocia accersiturum, quum liberalitate mollitis prætorianorū animis, & collecta sensim principum gratia, melior conficiendæ rei occasio præberetur. Achomates spe atque opinione fraudatus, seque & à patre deludi, & à prætorianis militibus despici questus, nouis precibus minas addit: in patrem acerbè inuehitur, quòd se tot terrarum spacia emensum, ipsiusque præsertim literis euocatum, despectui omnibus atque ludibrio exponeret. Quòd si Baiazetes desipere perseueret, & tanti gratiam faciat prætorianorum, vt præ illa nec æquitatis, nec promissorum suorum rationem habēdam putet, se dignitatem suam, quàm apud parum æquum patrem obtinere non possit, armis vindicaturum. Ad ea Baiazetes per Cadilescherum sacræ legis interpretem, summæ apud eos authoritatis virum, respondit: nec cautè satis, nec prudenter eum facere, qui insolentius irascatur, quum beneficium, quod sola beneuolentia comparari posit, vi & contumelijs extorquere contendat: omnia ei integra reseruari: cessurumque ei proculdubiò imperium, nisi præpropera festinatione spes suas corrumperet, quas tolerantia atque expectatione alere deberet. Disceret ex recenti exemplo, fortunaque Selymi fratris, quod ipsi quoque vsui salutique esse posset, longè periculosius esse violentiæ audaciçque confidere, quàm peruersos animi impetus recta ratione moderare, & opportuna temporum & rerum momenta expectare. Achomates, quum mandata patris exponerentur ira atque dolore inflammatus, patris legatum obliquis verborum contumelijs dehonestatum propè violauit, crebrò dictitans, & patrem commutatę voluntatis, & proditores perfidiæ propediem pœnas daturos: motisque propere castris Bithyniam, per quam iter faciebat, hostiliter deprædatus, Amasiam redijt. Ibi magis ac magis repulsæ dolore atque ignominia extimulatus, consilium cepit inuadendæ minoris Asiæ: vt si de Byzantij imperio armis certandum foret, amplissimis eius prouinciæ opibus vteretur: vel si id minus consequi posset, dimidium saltem regnum, transmarinis regionibus in potestatem redactis, in omnes belli euentus occuparet. Itaque vocatis ad se Amurathe atque Aladino adolescentibus filijs, multum de inimicorum acerbitate alienationeque Baiazetis conquestus, docuit nihil sibi sperandum de succcessione imperij, nisi protinus arma capesserent, ac dignitatem suam aduersus inimicorum iniurias tuerentur: Posse facilè minorem Asiam occupari, si celeriter audendum sibi existimarent, quando Pisidia, Lycaonia, atque omnis Pamphyliæ & Ioniæ ora, nullis exercitibus aut classibus tenerentur. Corcuthum quoque vel sua animi tranquillitate atque ocio contentum fore, vel æquitatis atque iustitię studio in partes transiturum: sin securas res suas dubijs permiscendas putaret, & pararet arma, eum protinus ad primum belli impetum possessione ditionis excessurum: cæteros autem prouinciæ regulos illius authoritatem vel fortunam secuturos. Proinde virilem animum induerent, & in proximas regiones ad delectus habendos, & ad omnis generis præsidia comparanda proficiscerentur. Adolescentes, & propria indole, & paternis adhortationibus excitati, imperata faciunt: statimque ex amicis, militibus, seruisque præsertim egregiam armatorum manum cogunt. Ipse verò præter veterem exercitum quem aduersus Persas habuerat, nouos milites conscribit: ex finitimis vrbibus strenuissimum quemque euocat, percurritque prouinciam, & se ipsum Asiæ

regem declarat. Eos porrò qui non statim se dedere velint, ipse & Amurathes & Aladinus diuersis in locis bello persequuntur. Eo terrore circumducto multæ vrbes aut debili, aut nullo penitus muro cinctæ, pars voluntate, pars metu atque armis expugnatæ, in potestatem Achomatis deuenerunt. Inde progressus in Lycaoniæ, interiorisque Ciliciæ fines, Mahometem fratris filium, qui regionibus Caramaniæ proximis imperabat, per legatos & literas hortatur, vt sibi auxilio esse velit ad recuperandam dignitatem, atque vlciscendas iniurias aduersus eos, qui Baiazetem dolis malignisq; persuasionibus ab se deductum deprauatumque eò perduxerint, vt alium quàm primogenitum filium imperij hæredem constituendum existimarit. Dijs tamen bene iuuantibus se præoccupaturum eorum malitiam, ac vindicaturum armis, quod sibi iure deberetur, si Mahometes arma, milites frumentumque in castra transmitteret, faueretque honestissimæ causæ: reperturum eum longè meliorem patruum, quàm ipse patrem inuenerit: qui si secum amicè ac liberaliter ageret, cumulatissimas gratias in posterum esset relaturus. Mahometes aliquid earum rerum quas peteret se facturum negat, nisi aui Baiazetis literis id facere iubeatur, ad quem summa imperij respiciat: non esse sui iudicij discernere an iure recteque fecerit Baiazetes, quod se sospite regnum filio tradere noluerit. Cæterùm non ignorare nulli alteri parendum esse viuente imperatore, in cuius verba & Sciansciaus pater, & ipse iurauerit: propterea debere eum iracundiæ modum imponere, ne quum inimicis nocere sesperet, cum magna omnium inuidia patri noceat: & spem & dignitatem suam, quæ ex merito, si patientia vtatur, paululùmque cunctetur, maxima futura, præpropera animi perturbatione corrumpat. Achomates qui præstò sibi affuturum Mahometem crediderat, quum postulatis suis grauius consideratiusque ab iuuene responderetur, exercitum in fines eius ducit, & regionem igne ferroque deuastat. Nec multo post Mahometem ipsum cum exiguo exercitu subsidio suis venientem, supra Larandam in itinere profligauit, compulsumque in oppidum per aliquot dies obsedit, ac demum accepto in deditionem oppido, eum cum impubere fratre viuũ cepit: consiliarios verò atque nutricium, quorum cõsilio persuasum Mahometem, atque in id discrimen adductum fuisse putabat, interficit. Quibus de causis Baiazetes ira ac dolore perturbatus, quòd in ea ætate oppugnari ab duobus filijs calamitosum & planè miserum esse prouidebat, legatos ad Achomatẽ mittit, qui furentem grauibus verbis castigarent, & Mahometem fratremque eius è custodia educi iuberent. Si id impetrari, aut ea vis insaniæ leniri non posset, bellum indicerent. Sed ille, qui quanto ambitiosius post repulsam ad imperiũ anhelabat, tanto acerbius atque crudelius sibi agendum arbitrabatur, principem legationis bellum atque extrema quęque audacius comminantem in conspectu iugulari, & cęteros ante vesperam castris excedere iussit. Ea res tunc maximè Baiazetis exulcerauit animum, et ab Achomate complures mortales alienauit, quòd legatos ad componendam controuersiam missos, contra ius gentium inhumanè admodum ac nulla patris reuerentia violasset. Conclamant prætoriani qui in statione erant, ita vt Baiazetes exaudiret, non ferendam esse temerarij hominis audaciam, sed protinus sceleri armis obuiam eundum. Impunitate ac mora valescere malorum vires. si cunctetur imperator, ac mitius agat, eum mox auxilium atque operam frustra à militibus imploraturum. Mustaphas quoque & Bostanges ac cæteri, qui Selymi rebus occultè fauebant, at-

quę hęc per idoneos homines singulari calliditate in vulgus militũ spargi curauerant, mussare primò, atrocitatem sceleris admirari, veluti damnarent quidem crudele factum, authorem verò minimè criminarentur. Mox vbi Baiazetem proprio ardore & vocibus militum satis incitatum, & ex fiducia superioris victoriæ ad vlciscendum iniuriam paratum vident, quàm acerbissimè et crudelissimè in Achomatem inuehuntur: eum vt parricidam, vt imperij hostẽ, bello persequendum censent: tolluntque subinde ad cælum laudibus militum fidem atque virtutem, qui pro salute ac dignitate imperatoris nouos vltro labores sibi expeterent. Ita Achomates astu atque solertia ducum, patris iracundia, atque omnium denique militum iudicio hostis declaratur: decernuntur prætorianæ cohortes, & magna pars Europæi equitatus, quibus primo quoque tempore aduersus eum in Asia bellum geratur. At quum belli dux virtute armorumque peritia insignis deligendus esset, atque ea maximè cura ad Bassas pertinere videretur, cœpere omnes aspernari honorem illum, & pro se quisq; id munus abnuere, atque indignum esse testari, vt serui auspicijs, imperatoris filius oppugnaretur: milites quoque nihil se aduersus regiam prolem ausuros prædicabant, nisi vnus ex ipsa Othomannorum domo copijs & summæ rerum preficeretur. Sic quondam Gemem eius fratrem in Cilicia res nouas molientem, & proximè Selymum non alijs quàm Othomannis ducibus debellatos. Hæc illò perspicuè pertinebant, vt Selymum, quem occulta beniuolentia prosequebantur (tametsi illum nisi probri causa nominare non licebat) obliquis artibus patri reconciliarent, viamque ei reditus Byzantium hac ratione prestruerent: quoniam nec Baiazetem senecta et valetudine conflictatum, nec Corchutum hominem philosophum, eius belli prouinciam petituros arbitrabantur: vnum autem Selymum ex Othomannis superesse, ad quem nepotibus per ætatem minus idoneis exercitus imperium deferretur. Ad eas voces Baiazetes perplexo atque æstuanti similis in prætorium se contulit, morbum & inutiles annos incusans: quærensque quòd Corchutus dum inane sapientiæ nomen et vmbratile vitę genus sequeretur, digniores regia fortuna artes, & honoratiora vitæ subsidia reliquisset. Hæc dicentem, volutantemque animo, Mustaphas lenire omnes eius curas assuetus, in varios sermones de summa belli consultatione pertractum, parata oratione ita allocutus est. Noli existimare, Imperator, etiamsi per prosperam valetudinem ætatemque liceret, aut transmittendum exercitum, aut omnino tibi in Asiam traijciendum, ne dum tota Asia vagum Achomatem bello persequeris, longè acriorem hostem in Europa relinquas, qui Traciam, Greciam omnem, atq; Byzantium nudatum præsidijs inuadat. An non audimus Selymũ supra Varnam alias parare copias? nouum ab socero equitatum expectare, atq; imminere iterum ceruicibus nostris? An fortè ille non maiores spiritus gerit, quàm aut animo frangi possit, aut hac vna atque fortuita dimicatione superari? aut si veteranos in Asiam transmiseris, Corchutumq; cum suis superioris anni delectibus, qui te ęgro Selymi conatib. obstet, in Europam euocaueris, timebit ille tyrones Asiaticos, aut philosophũ ducem, qui prætorianos, robora virorũ toto orbe cõquisita, ac te ipsum veterẽ & felicissimum imperatorẽ timere noluerit? Falleris Imperator, & ancipites rerum casus non planè perspicis, qui cum duobus vno tempore in diuersissimis Asiæ atque Europæ partibus bellum gerendum esse non cogitas. Etenim dum illum Cappadociæ finibus exturbare contendes, hic propior & occa-

sioni imminens à tergo, in media regni viscera bellum molietur. Sin periculi magnitudine permotus, & Thraciam tueri, & prætorianos retinere volueris, ardebit in conspectu Asia omnis, nec ille iniurijs aut bello finem faciet, donec sibi Asiæ imperium vendicarit. Ergo si non culpæ, sed fato & fortunæ tuæ datum est, vt duo ex te geniti omnium consensu, patris & patriæ hostes iudicentur, quorum alter temeritate præceps, alter superbia & furore actus, bellum intulerint, cur in tam impedito difficilique negotio tuta consilia speciosis non anteponis? & quos vno tempore castigare vlciscique non potes, eos singulos atque inter se dissidentes per occasionem aggrederis? Hæc spes vna salutis, hęc vna via est, si clauum, (vt dicitur) clauo trudendum, atq; hostē vincendum censueris. Comprime tantisper vindictæ ardorē, & dissimulata in præsens ægritudine animi, alteri inducias simulatamq; pacem concede, alterum verò alterius ausu periculoque in vtrunque casum prospero euentu bello persequere. Opprimes eum mox quum voles, cui signa exercitumque tradideris: erunt enim scelerum vindices militum dextrę, et tu summa tua securitate bellum conficies, obiectando periculis quem & vincere velis, & eundem interire desideres. Mustapham loquentem adhuc cæteri purpurati, vt inter se constituerant, exceperunt, compositisque in eam sententiam orationibus, Baiazeti persuadere cœperunt, vt Selymum belli ducem deligeret: illum satis pœnarum suæ temeritatis dedisse: proindeq; veluti castigata arrogantia in officio fidelissimè permansurum: Achomatem verò non facturum quicquam pro sano, qui patris oratores violarit, nisi & ipse armis, vt Selymus nuper victus fugatusque fuerat, tota Asia pelleretur. Baiazetes, quòd in ea re admodum graui explicanda Cherseoglis solus ferè omnium fidelis sub tristi vultu mussaret, diu in incerto habuit quidnam consilij potissimum caperet. Obuersabantur animo grauissimæ offensiones, secumq; ipse reputabat, Selymum ex Asia inuasisse Europam, occupatam ab eo Hadrianopolim, in acie se circumuentum, petitum se Scythicis sagittis, ac solo propè Deorū beneficio discessisse victorem. Illinc contempta imperia, nepotes bello capti, iura legatorū violata, subactæ vrbes, atque Asia omnis perturbata, ardensq; miserabili belli incendio, iracundiā & vindictę desiderium acuebant. His anxium curis insignes Græco astu immaniq; perfidia consultatores, vel reclamante Cherseogle, perpulerunt, vt literas ad Selymum sua manu cōscriberet, quibus priorem ei gratiā obliterata præteritorum memoria polliceretur: deferretq; copiarum imperium, si Byzantium quàmprimū veniret, & aduersus Achomatē in Asiam proficisceretur. Dum hęc Byzantij parantur, Corchutus ab amicis & familiarib. suis per literas edoctus, quanta imbecillitate pater senex, quibusue consilijs post declaratum hostem Achomatē vocare ad se Selymū, atq; eum ducē exercitus declarare cōtenderet, è Magnesia Phocęam descendit, conscensisq; triremibus Byzantiū adnauigauit. Igitur magno comitatu amicorū progressus in intimū prętorium, postquā patrem dextra osculo petita salutauit, eum post varios sermones in hunc modum allocutus est. Trigesimus agitur annus, pie atq; optime pater, ex quo prærogatiua militari, consensu ciuium, totiusq; aulę principū iudicio creatus, atq; acclamatus imperator, hoc regnum, possessionemq; huius imperij lubens ac volens tibi de manu tradidi, quod quis tandem mortalium, nisi aut insanus, aut optimus vnquā fecisset? Non enim vi, non metu impulsus, sed sola tui reuerentia id religiosi gratique animi specimen edidi. Neque postea me in tot annorum decursu eius singula-

singularis officij, & repræsentatæ pietatis vnquam pœnituit, quando his quæ possidenda cōcesseras, & clarissimi facti laude contentus fortunam hanc tuam & sublime mortalitatis fastigium cum tranquillitate, atque ocio studiorum meorum minimè comparanda esse censebam: quum alienum prorsus à decreto compositi animi, inaneque esset ea appetere, quæ ambientis animi desiderium non finirent, & multo meliora cunctis imperijs contemplanti animo virtus ardua, & prædulcis diuinarum rerum cognitio pollicerentur. Hac me vadentem via, & hæc tua regna fastidientem, quum religionis ac sapientiæ causa in vltimam Arabiam ad aram Diui Mahometis, & ad Indos, tāquam exactioris disciplinæ professores contenderem, medio itinere per Memphiticum regem ex Ægypto in Phrygiam retraxisti, iussistique, vt euitatis (quæ necesse erat adire) periculis consideratius vitæ salutique consulerem, & pietatis erga te meæ, & tuę erga me beneuolentiæ fructus opperirer: ceu ventura essent tempora, quibus propter malorum ingenia, tibi atque Othomannorum familiæ vsui, atque subsidio esse posse virum innocentem atque philosophum existimares. Itaque ab eo tempore semper & parui imperijs tuis, & quanta maximè potui cura atque iustitia prouinciæ meæ satisfeci: & proximo Persarum bello paraui eduxique exercitum, quo fines ab incursionibus Barbarorum tueremur.

At cum illis minore Asia pulsis profligatisque, impij ac perditissimi fratres, alter in Europa nefario scelere te patrem ætate confectum, & neruorum dolore cruciatum, vt regno pelleret & interficeret, in acie circumuenisset: alter in Asia summa temeritate atque perfidia illinc regnū occupaturus fratris sui filios adolescentes optimos, tibique maximè fideles obsedisset atque cœpisset, existimaui huc mihi omnino esse trajciendum: quòd non sine Dei optimi maximi prouidentia fieri intelligebam, vt eo maximè tempore à te prudentissimo atque humanissimo patre, principeque omnis æquitatis, atque iusticiæ cultore sanctissimo, meorum erga te meritorum parem gratiam postularem: quo tu fratrum meorum scelera expertus id rectè & commodè præstare posses, quod etiam nullo meo simili officio prouocatus certissima ratione concedendum arbitrarêris. Igitur te, pater optime, oro obtestorq; per fidem erga te meā, perpetuamque pietatem, vt antequam Selymus adueniat, & dignitati meæ prospicere, & consulere imperio velis. Tollet ille quum armatus irruperit iura omnia constituendæ pacis, & fauore militari cuncta miscebit. Audio enim prætorianos & duces exercitus conuersis in eum studijs occasionem circumspectare, vt quem inuiti acie profligarint, eum vltrò imperatorem atque Sulthanum salutent. Proinde imperium quod optimo iure meum est, & antiquæ meæ erga te pietatis insigni merito debetur, dum potes, dum in manu tua est, in hac eadem quàm præcipiti rerum occasione restitue. Frustra enim æquissimæ causæ fauebis, quum recepto intra vrbem nefario ambitiosoque homine, imperium & libertatem amiseris. Baiazetes Corcuthum vix tenentem lachrymas, & ipse tenero confusus affectu miti oratione cōsolatus, bono animo esse iussit: aperuitque consiliorum suorum causas, paratum se reddere imperium: sed quo minus id statim faceret, impedimento esse prætorianos, qui nuper consilijs suis obstiterint. Illos enim si vel minimū eius rei suspicionē injceret, etiam atq; etiam aduersaturos. Vno eo consilio sub specie honoris detrahi tandem ex Europa Selymum, & ablegari in Asiam prętorianos: quorū absentia sibi merum ac liberū imperium relinqueretur, traditurum se protinus sceptrum, quum illi mare tra-

ieciſſent. Nec credere præfectos & milites qui ſe nuper acie circumuentum fortiter egregieq́ue defenderint, aut inſidias molituros, aut recentis facti gloriam turpi facinore maculaturos. Quin & ſperare, ſuperis ita volentibus, qui immanium ſcelerum vindices ſemper extitiſſent, Selymum & Achomatem ſi ſemel acie conflixerint, mutua crudelitate perituros. Corchutus, ſiue probata ratione paterni cõſilij, ſiue cognita eius voluntate, verbis minimè diſceptandum exiſtimans, non ſine ſpe potiundi imperij ad amicos rediit, egitq; Bizantij plures dies, nec tamen, aut militum, aut ducum ſibi quenquam vel largitione vel præmiorum pollicitatione conciliauit, quòd ambitione aut pretio petendum minimè iudicabat, id quod ſibi iure optimo ex paterna gratia deberetur. Interea Selymi familiares, eum de Corcuthi aduentu certionem faciunt, admonentq́ue vt iter maturè capiat, & Byzantium approperet: imminere enim periculum ne Baiazetes & ſenex & inconſtans, maioris filij precibus delinitus, expeditam perficiendi negotij rationem interpellet atque diſcutiat. Selymus qui in vnam eam curam excubabat, vt ſi vnquam ſibi occaſio adeundi exercitus pręberetur, ipſe ſtatim ſpe ingentium pręmiorũ corruptis omnibus ordinibus imperium arriperet, nullam profectioni moram fecit, & modico equitũ comitatu, cæteris ſubſequi iuſsis, Byzantiũ peruenit. Corchutus cum purpuratis primoribusq; aulę, & magna parte pretorianorũ ad portam vſq; obuiam progreſſus, introeuntẽ oſculo excepit, deduxitq; per mediam vrbem, effuſo paſsim omni populo ad ſpectaculum hominis immani audacię ſcelere cõſpicui, crebriſq; ſubinde diſploſis tormentis in lętitię ſignum, inter fauſtas acclamationes puerorum atq; militum: vt facilè appareret, omnem recentis noxæ inuidiam deceſsiſſe, eumq́ue mox omnium iudicio rerum imperio potiturum. Poſtero die Selymus in prætorium venit, ſupplexq́ue & pedes patris exoſculatus, temeritatis ſuæ veniam poſtulauit. Ad quem Baiazetes ſumma lenitate ſubridens, Errata, inquit, tua Selyme fili, eo minora ſunt, quòd celerem pœnitentiam inuenerunt, proinde lubentius veniam do: ſed in poſterum age & enitere, vt qui tibi induſtriam fortitudinemq́ue tribuit Deus, & bonam quoq; mentem dediſſe videatur. Dignam quidem auſibus tuis belli materiam paratam habes, quò virtus tua eniteſcere poſsit. Nec multo pòſt indicitur militare concilium de imperatore aduerſus Achomatem deligendo. Selymus ſtatim multis imperatorium nomen ſibi deferentibus ſummo aſtu reluctari cœpit: negare ſe Corchuto fratri, qui ætatis honore prudentiaq́ue præſtaret anteponendum: illi deberi iure honorem, illum ſumma authoritate ſapientiaq́ue bellum adminiſtraturum: ſe poſtquam paternam gratiam recuperarit, minimo quoque loco contentum fore. Corcuthi verò familiares, qui omnem ſpem ſuam atq; omnia conſilia in diſceſſu Selymi & prætorianorum collocauerant, cum rurſus, quaſi vtrinque modeſtia certaretur, hortari, orareq́ue, vt eas partes ſuſciperet, quę ſibi ſtrenuo ac rei militaris peritiſsimo abſque vlla fratris contumelia deferrentur. Ita Selymus Corchutum fratrem atque eius fautores miris artibus ludificatus, dum ſimulando aliud quàm quod ſtruebat, vana ſpe imprudentium animos paſcit, omnibus ſuffragijs imperator exercitus declaratur. Extemplo nonnulli milites magnis acclamationibus nõ ducem eum modò, ſed regem, principémque conſalutant, & properè arma corripiunt, quibus flagitium ſuum atque perfidiam tuerentur, ſi meliores obſiſtere vel diſſentire vellent. Selymus ipſe deprecanti ſimilis, quaſi delatum imperium abnueret, & patris reuerẽtia permoueretur,

moueretur, modò se commendare militibus, donatiuumque polliceri, modò duces orare, vt ad patrem pergerent, curarentque, vt postquam ea mens exercitus foret, imperium sibi sine turba, & tumultu libenti animo traderetur. Mustaphas siue propria perfidia, siue mortis metu, quòd ei Selymus, nisi hæc patri renunciaret, mortis supplicium comminatus fuerat, ingressus ad Baiazetem qui clamoribus militum excitatus è cubiculo in apertiorem ędium partem processerat, Imperator, inquit, milites tui Selymum & ducem & principem in concilio salutarunt, postulantque vt id ratum habeas, facturi mox impetum in regiam, vt te meque trucident, nisi imperio cesseris. Petunt abs te illi summo consensu quod iam in alterius manum transtulerunt. Proinde longè periculosius est retinere quod amiseris, quàm iam ereptum vltro concedere, quum id nulla vi, nulla ingenij solertia recuperari posit: Arma tenent, fremunt, & qui semel defecere, maiora etiam scelera meditantur. Baiazetes metu atque ira perturbatus, siccine inquit, perfidissimi tandem me proditis? summaque mea in vos beneficia, tanta perfidia compensatis? Quin & hanc quoque animam eripitis, qui hoc corpusculum & instantem vitæ meę finem expectare non potuistis, vt iusto legitimoque principe eiecto, scelestissimum vobis imperatorem præficeretis? Sed habetote principem parricidam, daturi mox eo vindice perfidiæ pœnas: atque ipse ab irato Deo maximo non dubio vltore scelerum, à scelere auspicetur imperium. Mustaphas cum Rostange & Aiace statim reuersus ad pretorianos, nulla de dolore vel iracundia Baiazetis facta mentione, cedit, inquit, Baiazetes imperio, & Selymum, cui superi atque homines imperium detulerunt, sibi successorem decernit. Ea vox excepta omnium auribus, his primùm quos Selymus corruperat spiritus auxit, dehinc dubios desperato remedio in partes traduxit. Ergo quum libidine atque impetu militum cuncta raptim agerentur, sublatus in equum Selymus, per celeberrimas vrbis regiones deducitur, & rex & imperator, diuerso animorum habitu acclamantibus omnibus salutatur. Eo die milites sacramento adacti in verba Selymi præeuntibus ducibus iurauerunt. Corcuthus verò, vel dolore irritæ spei, vel mortis metu, quanquam ei Selymus Mitylenas ipsamque insulam Lesbum dono dare se dixisset, solutis occultè triremibus Phocęam redijt. At Baiazetes modò terrarum orbis principum amplissimus, in tanta hominum perfidia & rerum omnium iniquitate, secedendi consilium capit, Byzantioque excedit cum familiaribus suis collecta pretiosiore supellectile, petiturus Dimethocā Thraciæ vrbem amœnitate hortorum, cæliq; temperie, & exilio, & præsenti fortunæ opportunam. Sed quum acerbissimis curis agitatus animus eum deficeret, et affectę corporis vires collaberentur, medio itinere statui tabernaculum iussit, vt valetudinem quiete curaret. Ibi septuagesimo sexto ætatis suæ anno ab Hammone Iudæo medico, qui iussu Selymi salutiferæ potioni venenum miscuerat, necatur. Alij qui tamen senio & longa valetudine, & ad extremum pręgrauantibus curis attenuatum interijsse contendunt. Sed Antonius Vtrius Ligur à cubiculo Baiazetis, qui de his rebus commentaria ad Leonem pontificem conscripsit, referebat nobis, se in expirantis corpore non dubia veneni indicia deprehendisse. Ferunt Selymum proximum paternæ vitæ exitum, vrgente etiam senio, expectare noluisse, quoniam si eo sospite in Asiam aduersus Achomatem traiecisset, nihil tutum pacatumque Byzantij se relicturum existimabat, ratus Baiazetem, se absente ad repetendum imperium nullam moram esse factu-

rum. Perstrinxit quoque crudelem animum auaritia supra imperij sollicitudinem: nanque vasa auro argentoque cælata, & præter signatam pecuniam plenos pretiosissimarum gemmarum & vnionum loculos, quæ tot progenitores reges ex immensa illa opum amplitudine reliquerant, vnus Baiazetes vniuersa asportabat, ingentia sanè atque opportuna subsidia in proximum donatiuum, præsertim cuncta debenti militibus, qui prætio & spe futuræ liberalitatis vnius horæ momento cuncta detulissent. Paterno autem funeri delato in vrbem Byzantium summa in speciem pietate iusta persoluit, statuens illi æternos ignes, & sepulchrum cælati operis, ne, cui imperium & vitam inuiderat, supremos quoque honores inuidisse videretur. Inde pecuniam, quæ in ærario erat, recognouit, diuisitq; militibus pro donatiuo vicies centena milia aureorum: & quo magnitudinem animi perpetua liberalitate testaretur, ad veterem stipendij summam in singulos dies equiti quatuor, pediti verò duos argenteos addidit. Nec multò pòst cum exercitu in Asiam traiecit: progressusque ad Ancyram vrbem, vt Achomatem persequeretur, ea æstate nihil memorabile gessit. Nanque Achomates haud ignarus non adesse sibi iustas vires quibus fraterni exercitus impetum sustineret, in Armeniæ minoris fines & montana Cappadociæ penitùs concesserat, passim fidem populorum implorans, milites conscribens, arma, pecuniam, auxilia etiam ab infimis externisque postulans: vt ea omnia in tempore parata atque expedita haberet, quæ ad gerendum bellum, atque obtinendam Asiam necessaria videbantur. At Selymus exacta æstate, quum in locis Tauro proximis propter niues atque acerbissima frigora hyemare non posset, neque si progrederetur Achomate nusquam consistente, posse conficere bellum speraret, in Bithyniam redijt: dimissoque ad loca maritima Europæo equitatu, & prætorianis Byzantium reuerti iussis, ipse cum cæteris Prusiæ hyemare constituit. Quo tempore, quum totus in Achomatem imperij æmulũ atroci animo deferretur, ne sibi in Asiam bellum gerenti, quicquam hostile ab Europa timẽdum foret, pacem cum Venetis hisdem legibus, quibus eam Baiazates pater sanciuerat, confirmauit. & cum Vladislao Pannoniæ, Sigismundoque Sarmatiæ regibus, veteres inducias ad aliquot annos extendit. Nec multò pòst Selymus, quum nullam pro firmando imperio suspicionem, etiam de pueris superfluam existimaret, quinque egregiæ indolis adolescentes fratrum filios necari iussit, inter quos erat Mahometes, quem paulò ante ad Larandam captum, Achomates audita morte Baiazetis dimiserat. Erat is primi filij Baiazetis liberorum natu maximus, alterum & vigesimum natus annum, specie corporis & vigore animi Othomãnorum præstantissimus. Quæ omnia sicuti ei militum ac populi fauorem conciliabant, ita vno inuidente Selymo exitium pepererunt. Ferunt Mahometem ingressos ad se duos carnifices, qui nihil tale timenti moriendum esse denunciarent, ac mandata statim exequerentur, alterum calamario cultello confecisse, alterum iam vulneratum interfecturum fuisse, nisi alij satellites irrupissent, qui frustra reluctantem strangularunt. De Osarne Alensciaci & Zilibo Mahumeti, duobusque alijs tenellis adhuc, pariter supplicium sumptum, adeò consternatis eo scelere omnium animis, vt complures milites tacita inuidia, per aliquot dies regis conspectum exhorruerint. Nec tot propinquis vno furore absumptis immitis animus ab crudeli rabie conquieuit. Nanque vt clarissima Othomannorum sobole extincta, vacuam sæuitiæ suæ domum faceret, reliquos ex omnibus Baiazetis nepotibus

tibus

tibus Amurathem & Aladinum per insidias interficere cogitauit. Receperant illi nuper Amasiam, qua vrbe ab Selymo superiore æstate pulsi fuerant, quum Achomates pater in montana Cappadociæ perfugisset. Ad eos opprimendos validam equitum manum delegit, qui magnis itineribus Amasiam contenderent, adolescentesque imparatos ac nihil de præsenti periculo cogitantes comprehenderent. Neque id erat factu difficile, quum expeditus equitatus omnem ferè aduentus sui famam celeritate præuenturus esset, nec vrbs ipsa aut munita mœnibus, aut tuta præsidio militum foret, quòd eo tempore Achomates in loca Caramaniæ proxima ad conducendos milites profectus erat. Sed Mustaphas consilij particeps, cuius singulari studio atque opera Selymum ad imperium euectum docuimus, quum indigna morte Baiazetis & tot insontiũ puerorum cæde permotus, totum se animo ab amicitia crudelissimi hominis auertisset, imminentem miseris iuuenibus calamitatem miseratus, per celeres tabellarios de aduentu equitum eos certiores fecit. Quibus acceptis literis, illi statim patre reuocato, occulta præsidia compararunt, quibus hostes exciperētur. Ita quum paucos pòst dies Selymiani Amasiam peruenissent, & fortè eodem tempore reuertisset Achomates, pręcipitati in insidias facilè trucidati captique sunt. Accidit autem vt serui Achomatis, quum Selymianis captiuis illuderent, omnem insidiarum & rei gestæ ordinem aperuerint (vsqueadeò malè in aula principum consilia etiam de maximis rebus occultantur) iactantes non deesse sibi amicos etiam ex intimis Selymi familiaribus, qui meliori causæ fauerent, & grassari sæuireque belluam illam non paterentur. Illi autem postquam redempti Prusiam rediēre, quæ ab hostibus cognouerant regi detulerunt. Nec mora, Selymus neminem præter vnum Mustapham authorem detegendi arcani consilij existimans: siue quòd iam ei tædio esse cœperat hominis gloria, siue, vt insigne beneficium cui par gratia reddi non poterat, exitio compensaret, eum inauditum interfici, & cadauer nudum in tantæ modò felicitatis ludibriũ in publicum abijci iussit. Interfecto Mustapha, & imminente iam Vere, ne quid de instituta immanitate remitteret, ad tollendum Corchutũ fratrem, crudelem animum adiecit. Agebat ille Magnesiæ, nec aduersus Selymũ abrupta spe imperij quidquam hostile moliebatur, regressus ad philosophiæ studia, à quibus ambitione corruptus intempestiuè discesserat. Igitur præfectis edicit, vt sex milia fortissimorum equitum deligant, qui in tertiam diem corpora, arma, equos profectioni parent, se in Cappadociam celerem excursionem esse facturum. Statuto die Selymus Prusia mouit conuerso in dextrã suorum agmine, ita vt equites qui rectâ Amasiam petere credebant, tum demum in Lydiam se abduci perspicerent. Vnus ex equitibus egregij animi, quicunque ille fuerit cõiectura iudicans, ad opprimendum Corchutum iri, velocissimo equo vsus, per compendia viarum regem antecessit, Magnesiamq; peruenit. Cuius monitu Corchutus de periculo certior factus, relicta familia cum duobus seruis ad mare cõtendit, vt aliquod in littore nauigium nactus, in Cretam aduheretur: aut certè vel piscatoria nauicula Rhodum perfugeret. Cæterùm Selymus improuiso aduētu suo perterrefactis Magnesijs, prætorium fratris corona equitũ septum, vt exitus præcluderentur, nullo resistente cepit. Quum verò vnum omnes Corchutum per singulas domus latebras frustra perquirerent, quæstione de suis habita, cognoscit eum monitu ignoti equitis intempesta nocte discessisse. Quamobrem sua spe frustratus, equitibus mille præsidio Magnesiæ reli-

ctis, qui summa celeritate atq; diligẽtia circumiectam regionem percurrerent, cum thesauris atq; omni fratris familia Prusiam eadem celeritate reuersus est. At Corchutus spe fugæ erepta, quod Bostanges Selymi gener educta classe omnia littora custodiret, neque vlla iam spes fallendi hostis relinqueretur, non longè a Smyrna in speluncam mari proximam se cõdidit, sperans si interpositis aliquot diebus statione classis abscederet, elabendi occasionem, vel fortunæ beneficio, vel Deorum benignitate sibi minimè defuturam. Sed quum diu agrestibus pomis inediam tolerasset, victumque à pastorali tugurio per seruum quærere cogeretur, indicante agricola ab inquisitiorib. comprehenditur, Prusiamq; perducitur, vbi eum Selymus necari iussit. Constat Corchutum, quum fidib. gutturi admotis à carnifice strangularetur, impetrasse horam, cuius spatio amarulenta in Selymum carmina intrepido constantique animo conscripsit, quibus exprobrata sęuitia, eius capiti omnes diras imprecabatur. Selymus vero quem viuum videre noluerat, necatum spectare sustinuit, perlegitque carmina de se conscripta, nec temperauit à lachrymis, vsusque est lugubri veste, vt immanis animi crudelitatem in tanta omnium inuidia falso dolore contegeret. Iam Ver appetebat, quum Achomates comparato exercitu ab Amasia mouit, literis amicorum euocatus, qui Selymum solis suorum cædibus intentum, posse in hybernis opprimi confirmabant, si Prusiã cum expedito exercitu conuolaret: abesse enim pretorianos, Europęumque equitatum, robora exercitus, neque Selymum Dijs aduersis, infensisq; hominibus, in eo periculo quod minimè timeret, salubre consilium esse capturum. Maturaret, neque mitiora Veris tempora cunctanter opperiretur, ne vel minimo eo temporis spatio hostiles copiæ ab diuersis hybernis ad signa venire iuberentur: Solere Deos ipsos & præstare occasionem, & præbere consilia gerendis rebus: cæterùm neque ea exequi, neque humanas mentes erepta libertate præuertere consueuisse. Proinde Fortunam, quæ paulò antè paternum imperium abstulisset, celeritate atque audacia subleuandam esse censeret. Ingruente enim æstate, aut bello vincendum fore, aut omnino sibi Cappadocia & tota minore Asia decedendum. Achomates qui cuncta eo bello secundiora sibi pollicebatur, quòd magnas habebat copias, quòd ab Hysmaele Persarum equitũ auxilia impetrauerat, quòd denique, Selymum ob recentia scelera, omnibus inuisum esse, atq; ob eam causam cœpto statim bello à militibus desertum iri putabat, amicis pulchra dictu, factu verò aspera suadentibus obtemperauit. Igitur, quum in Galatiam, peditatu minoribus itineribus subsequi iusso, cum amplius quindecim milibus equitum peruenisset, Selymus, de eius aduẽtu certior factus, per celeres tabellarios equitatum omnem Prusiæ conuenire iubet. Interim dum Asappos cogit, atque vniuersas expectat copias, Fortuna quæ semper omnibus in rebus Selymo fauit, tunc quoque periculum, quod suorum fraude parabatur, discussit, & expeditam victoriæ rationem ostendit. Nanque amici Achomatis, qui in castris Selymi erant, à superiore in eum studio suo non recedentes, euocatum illum cum exercitu, & iam progressum in Paphlagoniam, etiam atque etiam literis admonebãt, festinaret, antequam Selymi copiæ conuenirent. acciri enim prætorianos, contrahi equitatum, atq; omnia ab Selymo impigrè parari, ei tamen sera omnia fore, si ipse inexpectata celeritate improuisus accessisset. Quibus fortè literis interceptis, Selymus de fratris consilio eiusque aduentu, & de suorum perfidia certius cognouit. Itaque necatis, qui literas conscripserant,

gemma

gemma eorum ad obsignandas epistolas vtitur, scribitque interfectorum nomine ad Achomatem, vt maturaret proficisci, peditatumque relinqueret: vel modica enim equitum manu opprimi posse Selymum, si se celeriter conspiciendum amicis, & coniuratis daret. Fore enim vt ad datum signum excitato in castris tumultu seditionem militarem inducerent, atque illum turbatis rebus, incautè ordines circumeuntem aggrederentur. Achomates fide literis adhibita, vt qui plurimum viribus suis fidebat, pedestres copias, quę cum Amurathe tardius subsequebantur, relinquere non dubitauit, profectusque ad Horminium in ripa Parthenij amnis castra fecit. Selymus quoque Prusia egreditur, & receptis in castris prætorianis cohortibus, quæ nuper mari transuectæ fuerant, Sinam bassam præfectum Asiatici equitatus cum valida equitũ manu ad cognoscendas tentandasque hostium vires præmittit. Selymiani, quum adhuc qua in parte constitisset Achomates, & quales quantæque eius copiæ forent, exploratum non haberent, matutina caligine decepti, in iniquum locum delati sunt, vbi Achomates prospere cum eis conflixit, occiditque ad mille equites, cęteros præcipites in fugam dedit. Neque tamen eo accepto detrimento Selymus, aut animo perturbatur, aut summę rei victoriæ diffidit, sed protinus ad Elatam flumen promouet castra. Labitur Elata ex Horminio monte, & rectà decurrit in Pontum, irrigans à dextro latissimos campos: quæ Terræ nouæ plana ab incolis hodie nuncupantur. Idem quoq; facit Achomates, qui tametsi fratrem equitatu peditatuque præstare, atque omni ex parte superiorem esse intelligebat, recenti tamen victoriæ prouentu alacrior factus, quòd amicos suos qui apud Selymum erant, aliquod insigne facinus in ipso negotio patraturos arbitrabatur, quòd pro se tanquam legitimo rege staturos superos iudicabat, neque cedendum, neque reliquum exercitum expectandum existimauit. Intererat flumen inter bina castra, & à speculatoribus vtrinque certus hostium numerus referebatur: neq; tamen Achomates, cui tutum ad suos receptum patentes campi præstare poterant, conspecta magnitudine periculi, vt saluti suæ ac militum maturè consuleret, fatali insania correptus adduci poterat, ita vt eum obijcere periculis & destinato exitio Fortuna videretur. Selymus inclinante iam Sole exercitum Elatam traducit, milites curare corpora, & in sequentem diem parare arma atque animos ad pugnam iubet. cæterùm in proximam syluam mille equites mittit, quibus præerat Canoglis vxoris frater eximiæ virtutis iuuenis, quem pater ab Taurica cum lectissima ala Tartarorum equitum paulò antè ad generum miserat. His iniungit vt quum intenti omnes ad pugnam forent, à tergo se ostendant, & auersos hostes adoriantur. Ita silenti agmine ad radices montis profecti, loco opportuno proceris arboribus tecto considunt. Nam Horminius qua parte Pontum, & Septentriones spectat, nemorosus est, & cõplures habet colles interiectis vallibus, quibus magnus exercitus facilè condetur. Prima luce Selymus aperto in loco aciem instruit, in cornibus equitatum omnem, ita vt in dextro hastati omnes, in læuo sagittarij & sclopettarij essent: in media verò acie prætorianos pedites atque Asappos collocat. Ex aduerso Achomates duo tantùm agmina constituit, & primos in dextrum hostium cornu procurrere iubet. Eorum primum impetum Selymiani magna constantia exceperunt, sed quum ad gladios ventum esset, quòd cum Persis ferro tectis, qui in ipsa fronte locum sibi depoposcerant, collatis equorum pectoribus res ageretur, diutius sustinere non potuerunt, ac mox pulsi turbatique

cedere, & in suos ruere cœperunt. Id Selymus statim conspicatus increpando adhortandoque confirmatis suis, læuum cornu inducit, & sclopettarios in locum hastatorum succedere iubet, producitque prætorias cohortes, quarum aspectu totum hostium agmen sagittarum, ac sclopettorum multitudine iam territum, dare terga coactum est. Achomates & ipse periculo intentus, aliquanto maiore virtute quàm fortuna, subsidio suis reliquos equites adducit, quorũ vi atque impetu prælium exęquatur. Sed dum irrumpendo sternendoque victoriæ imminet, Canoglis auersos adoritur: clamore edito hostes tum maximè pugnantes in se conuertit: ab fronte pedites conglobati gradum inferunt, equites verò hastati, quos ab initio à Persis pulsos diximus, pudore adducti in prælium reuertuntur. Ita Achomatis acies circumuenta vndique cæditur: & vexillis stratis omnia cæde fugaque complentur. Achomates desperatis rebus aufugiens, dum saluti serò consulit, in fossam, quàm pridiani imbres aquis cœnoque compleuerant, labente equo præcipitatur. Ibi agnitus à militibus, atque comprehensus vt se statim interficerent impetrare non potuit. Quem Selymus iam antea neci destinatũ sequenti nocte hisdem carnificibus, qui Corchutum cęterosque necauerant, traditum, chorda arcus elisis ceruicibus interfici iussit. Amurathes in itinere à Persis, qui cum magna parte equitum densata acie perruptis iterum Turcarum ordinibus euaserãt, de fortuna patris, & prę lij euentu edoctus Amasiam redijt, atq; inito de fuga consilio cum Aladino fratre, ipse cum equitibus Persis traiecto Euphrate ad Hysmaelem confugit. Aladinus verò in Cilicia Amano monte superato, vt ad Campsonem Gaurum Ægypti regem se conferret, in Syriam profectus est. At Selymus secundum eam pugnam præmissis in prouincias, quę ab Achomate tenebantur singulis equitum præfectis, breui omnem minorem Asiam in potestatem redegit. Mox reuersus Byzantium paucis post diebus, quòd ibi recrudescente pestilentia in singulos dies quingenti ferè homines absumebantur, Hadrianopolim concessit, vbi reliquum æstatis, atque hyemem venationibus intentus, transegit. Interea Sophus Hysmael à Persico Oceano ad Seruianorum fines, atque ipsum Caucasum montem, & per Hyrcani maris Meridionalem oram ad Coraxenos omni regione perdomita, Zagataisque Tartaris, qui olim fuere Bactriani & Sogdiani ad Oxum Iaxartemque flumina pertinentes, sępe per tres annos acie superatis, in Armeniam reuersus est, Amurathemq; apud Taurisium obuium habuit. Venerat eò miserrimus adolescens post aduersam pugnam, patremq; interfectum, vnius horę momento regia fortuna exppliatus, vt à potentissimo rege in tantis calamitatibus auxilia aduersus patruum imploraret. Hysmael dignum fama sua ratus, si summę spei adolescentem ad se profugum exciperet, atque omnib. iuuaret auxilijs, bono eum animo esse iussit: & vt ampliore spe confirmaret, filiam ei in matrimonium collocauit. Siquidem Othomannorũ domus concursu calamitatum labefacta atque conuulsa, si Selymus fato fungeretur, neminem imperio Amurathe potiorem esset habitura. Quinetiam ad primos bellorum motus, si ipse à Perside arma inferret, defecturam à Selymo minorem Asiam apparebat, quòd propter insitam animo eius immanitatẽ ac sæua facinora, Dijs pariter atque hominibus esset inuisus. Igitur Sophus Hysmael primo statim Vere Amurathem cum decem millib. equitum ad Harsengam superare Euphratẽ & peruadere in Cappadociam iubet: vt cognitis prouincialium animis, atque exploratis hostium viribus de tota mole belli certiora consi-

ra consi-

ra consilia sumerentur. Vstaoglum verò apud Persas clarissimum ducem, cum valida parte exercitus Amurathem vnius diei itineris interuallo subsequi imperat. Ipse in Armenia cum maioribus copijs substitit, ne rei frumentariæ angustia laboraret, quum per loca sterilia incultaq; amplissimus exercitus ducendus foret. Amurathes ex improuiso per minorem Armeniam Cappadociæ fines ingressus, quum tentatis amicorum voluntatibus quędam oppida recepisset, quædam igne ferroque vastasset, magnum toti prouinciæ terrorem intulit: quo metu iniecto deficientibus passim populis Amasiam vsque peruasurus esse videbatur, nisi Chendemus vir bello egregius, quem Asię pręsidio Selymus reliquerat, Persis cuncta bellico tumultu miscentibus ad Sebastam, quæ hodie Suias dicitur, cum magnis copijs occurrisset. Scripserat quoq; Chendemus multum antea ad Selymum de apparatu aduentuq; hostium, quum eos superasse Euphratem per exploratores cognouisset. Quibus vulgatis rumoribus, Selymus ab Hadrianopoli in Asiam profectus, omnes copias Prusiæ conuenire iusserat: habitisq; summa celeritate delectibus supra quadraginta millia Asaporum peditum armauerat. Quod vbi per captiuos & veteres clientes suos Amurathes cognouit, tametsi cum Chendemo cõfligere magnopere cupiebat, ne tamen si forte Selymus sua celeritate ad se opprimendum cõtenderet, in Antitauri angustijs deprehẽderetur, ad Vstaoglum regressus est. At Selymus qui toto eo anno egregium ac maximum bellum, dignamque ausibus suis expeditionem ingenti animo secum ipse volutarat, diu incertus Pannoniã Rhodumne, an ipsam Italiam discordia nostra labantem, afflictamque tot bellorum incommodis, terra mariq; inuaderet, oblata occasione Persici belli, ad Orientẽ se conuertit, atq; Arsengam, quam aliqui Comanam Ponticam fuisse iudicãt, trigesimis castris peruenit: vbi iunctis cum Chendemo viribus, quũ retrocessisse hostes, vastatamque continenti incendio eam regionem comperisset, dolorẽ iniuriæ & victoriæ fiducia incitatus, vestigijs fugientium insistere, ac vltro in maiorem Armeniam penetrare constituit. Erant maximæ omnium rerum difficultates, quæ huic bello à peritis regionum in concilio proponebantur, quæ postea trepidantibus cæteris, ipse propria quadam felicitate & sola animi magnitudine superauit. Nanque militibus qui ab Illyrico, Mysia, Epiro, Macedoniaq; terrestri semper itinere in Cappadociam venerant, nouos labores subire, vt ad Taurum sęuissima frigora, & mox in patentib. campis vehementissimos calores, sitim, inediam, atq; imam propè omnium rerum desperationem subire necesse erat, præsertim quòd Persæ in regressu euastatis agris, vt hosti solitudinem facerẽt, quicquid vsui esse poterat, corruperant. Magnam quoq; peritis atq; prudentibus ducibus sollicitudinẽ intendebant minoris Armeniæ & Aladulorum reges, quos haud satis clarè perspectis eorum volũtatibus, in tergo relicturi erant, neque putabant eos quicquam pro amicis esse facturos: si quid Selymo aut in pugna, aut in subuehendis commeatibus, aut in locorum angustijs parum feliciter accidisset. Armenius magnam subministrãdi commeatus facultatem habebat. Aladulo verò copiæ aderant, & numero & exercitatione non contemnendæ: pręterea angustiæ, claustra omnia, & singuli aditus, qui è Cappadocia in Armeniam & Persidem ducũt, aut opportunis arcibus, aut firmis eius præsidijs tenebantur. Montana enim ei parent: protenditurq; eius imperium à Scordiscis, qui Ponto imminent, perpetuo Tauri dorso ad Amanum montem, quo Cilicia Syriæ committitur. Inter Cæteros Chendemus, qui plu-

rimum apud Selymum gratia authoritateq; pollebat, suadere cœpit, vt in Cappadocia subsisteret: exercitũ ab labore viæ reficeret, atque illic hostium aduentum opperiretur. Non est, inquit, imperator existimandum, quòd illi metu refugerint, qui nec viso quidem hoste retrocesserunt: nectunt dolos, et insidias apertè moliuntur, dum fuga timorem simulant. An non scimus quæ ingenia, quæ robora hominum Persis ferat? Timebunt illi nudum Turcam, hastatum vel sagittarium, qui validiorib. equis ferro tectis, ipsi galeati loricatiq; Scytharum sagittas non timuerunt? vel si hoc parum est, qui tot gentibus bello victis fortissimo imperatori suo maximum imperium virtute pepererunt? An te maiores vel meliores copias habere existimas, quam Cassemus quondam patruus tuus, atque auus Mahometes habuerint? qui me in eorum castris militãte ad Trapezuntem, & ad Nicopolis montes, non vna clade accepta, cum hoste sæpius dimicarunt? Neque tormenta, quæ trahimus, habere in se magnum ad victoriam vsum inficiabor, modò explicandis tot curribus idonea loca pateant. Sed exustum hoc solum, rigentes atque abrupti montes, & immensa post nos terrarum spatia me perterrent, quem armatæ hostium acies iniquiore etiam in loco terrere non potuerunt. Neque Armenio vel Aladulo ambiguæ fidei regibus quicquam credendum putes, tametsi primo ingressu amica omnia pacataque ostenderint. Circumspectabunt enim occasionem, vt te imparatum per insidias aggrediãtur. At si te illic explorata omnino victoria expectat, quanto tibi ea tuorum sanguine constabit? quo alio milite, quibus alijs virib. Græciam tueberis, si te studio proferendi imperij, vel ardore comparandæ laudis abductum, in penitissimam Armeniam Christiani reges audierint? Proinde si tueri tua prius est atque præstantius, quàm aliena cum periculo appetere: si prudentissimi imperatores non in multa cæde hostium, sed in salute atq; incolumitate suorum militum victoriæ gloriam posuerunt, desine te atque exercitum obiectare periculis, atque omnia temerè vni Fortunæ committere: quæ si inconstans & lubrica audaciæ tuæ semel illuserit, rues insania ab tanto fastigio longè celerius, quàm illuc paulò antè virtute conscenderis. Selymus qui vt erat asperi atq; immitis ingenij, cuncta consilio atque auspicijs suis administrari volebat, quanquam vehementer ea oratione permouebatur, atque aliquot duces in ipsa periculi cogitatione suspensos videbat, paucis tamen per iracundiam confutatis, prætorium dimisit, testatus se iterum per pacata infestaque & victoriam omnino relaturum, postquam senex tantopere de vita sollicitus, honestissimam mortem timeret. Hæc dicentem regem excepêre statim alij duces assentari soliti, qui propter æmulationem Chendemi gloriæ atq; opibus inuidebant. Ii enim orsi à magnitudine copiarum, à militum genere, ab apparatu tormentorum, & ab ipsa quoque fortuna inuicti exercitus, cuncta ex difficillimis plana atque facilia reddere: quę verò de virtute hostium dicebantur verbis magnificis eleuare contendebant: mox, vt iniecta suspicione perfidiæ Chendemi authoritatem conuellerent, eum dictitare virum fortem atq; omnibus bellis intrepidum non timore aliquo, non angusta spe victoriæ adductũ, sed promissis Amurathis, & hostili auro oneratum & corruptum, tantæ expeditionis cursum, & paratæ victoriæ spem omnem abrumpere voluisse. Proinde caueret senis astutias atque perfidiam, progrederetur que audentius, nec putaret milites, aut pericula, aut labores esse recusaturos, modò ipse animo non deficeret: Paratos enim esse vel acerbissimas quasque belli difficultates subire, nihilque

magis

magis exoptare, quàm vt in eas regiones ducerentur, vbi editis veræ virtutis operibus, Selymum imperatorem suum Alexandro, & se in eadem belli gloria Macedonibus exæquarent. Ad hæc, vt Chendemum opprimerent, indices subornarunt, qui dicerent, eum ab Amurathe pecuniam accepisse, nec in tempore Persis prædatoribus, qui eo duce fines irruperant, occurrere voluisse: vnde tantum detrimenti prouinciæ illatum. Quibus de caussis Selymus præpropera crudelitate præceps, Chendemum inauditum, ac vera monentem interfici iussit, vt cæteros ab simili dicendi libertate deterreret, doceretque ea esse optima consilia, quæ imperator diuina veluti ratione reperisset. Interfecto Chendemo, occulto statim metu perculsæ omnium mentes, quod clarissimus vir tantæ modò apud regem existimationis & gratiæ, indicta caussa concidisset, quem paterno ac mox fraterno bello Selymi in partibus virtute atq; consilio floruisse meminerant: quasi eadem sæuitia Selymus, vel in minimis rerum suspicionibus, obscuros esset oppressurus, qui ne amicis quidem antiquissimis pepercisset. Inde promotis castris, in fines Armeniorum & Aladulorum peruenit: vbi per legatos earum gentium reges qui tum in armis erant hortatus est, vt communi secum consilio & viribus, bellum aduersus Persas susciperent, ac secum in maiorem Armeniam proficiscerentur. Se enim perfecto bello ipsis omnem agrum, & proximam regionem, quam de hoste cepissent, in præmium virtutis atque nauatæ operæ concessurum. Reges qui Hysmaeli pariter ac Selymo infensi erant propter finium iniurias, inter quos medij et inualidi (vt tenuiores à potentioribus solent) quotidie premebantur, quum animos in vtrunque belli euentum astutè intentos nudare nollent, responderunt, quas ipsi copias contraxissent, ad sui regionisque præsidium comparasse, non vt temerè in ambigua belli fortuna, alterum ex amicis finitimisque regibus oppugnarent: se verò tanti non esse, vt sui iudicij putarent discernere, quisnam iustiorem belli caussam sequeretur. Cæterum si absque maleficio duceretur exercitus, & munita itinera & commeatus pro copia regionis, ingresso maiorem Armeniam præbituros. Selymus hac prima spe deiectus, quod eos sibi voluntate aut metu omnibus officijs affuturos putauerat, dissimulandum in præsens existimauit, ne qui totus corpore atque animo ad Hysmaelem ferebatur, ambiguæ fidei reges, si facto eos verbóue læsisset, in tergo pro certis hostibus esset habiturus. Igitur Selymus à Scordiscis profectus, octauo die ad Moschios montes peruenit: quos ingentem aquarum molem trahens Euphrates: ab Antitauro magnis effectis crepidinibus abrumpit. Percurrunt ij perpetuis iugis in Hyberum & Colchidem: & ab ortu maiorem Armeniam aperiunt. Ductus est sub signis exercitus per aduersi fluminis ripam, neq; vnquam à profluẽte discessum, quod sitis in ignota regione timebatur. Ita in Orientem directo itinere, vt à læua minor Armenia, Aladuli verò regis fines; & iuxta decurrens Euphrates à dextra relinqueretur, quousque ad Periardem montem peruentũ fuit. Periardes duorum clarissimorũ fluminũ origine inclytus, propter miram omniũ rerum fœcunditatem, Leprus, id est, frugifer à barbaris hodie nuncupatur. Namque Euphrates et Araxes singulis atq; aduersis emissi paludibus, campestrem aridamque regionem emissariorum copia, & summa frugum felicitate nobilitant. Selymus tantis confectis itineribus; quum nec fama quidem vbi Hysmaelis exercitus cõsedisset, quẽ validũ numerosumq; paulò antè è Cappadocia discessisse cognouerat scire posset, cunctabundus ac timẽti similis supra fluminis fontem

castra fecit, atque exploratum velocissimos equites qui aliquos ex obuijs exciperent, vndique emisit. Sed quum incolæ Armenij vel metu appropinquantis hostis, vel iussu Hysmaelis omni ea regione, quæ ad iter patebat, decessissent, desertisque ædificijs, & asportatis, aut concrematis omnibus victui necessarijs, pabulum quoque & quicquid herbidum in proximis agris fuerat, euastassent, Turcæ equites nemine hostium intercepto biduo post redierunt, nunciantes eam vastitatem omnium frugum, latissimos tantum campos, & immensam occurrere solitudinem: nec vlla hominum aut equorum vestigia reperiri. Proinde existimare se, aut locorum errore deceptos, aut perfidia Armeniorũ, qui duces itineris erant, in deserta peruenisse: vbi amissa spe alendi equitatus, ac mox cessantibus humanis alimentis fame exercitus absumeretur. Auxerant quoque pręsentem metum duo reges relicti in tergo, & in primis Aladulus, qui, vel pudore, vel metu adductus primis diebus commeatu adiuuerat, procedenti verò in intimam Armeniam nihil ex fide officioque præstiterat, iam tum inde gratiam Hysmaelis captans, cuius virtuti ac viribus haud dubiè cessuros Turcas, sicuti totus propè Oriens paulò antè cessisset, arbitrabatur. At Selymus ingenti cura anxius, suspectare insidias, inediam timere, horrere solitudinem & cuncta quę Chendemus senex edixerat memoria volutare: vultum tamen alacrem impauidumq; militibus ostentare: quæ constantia prosperos rerum successus, & maturam de hostę victoriam deiectis etiam militum animis pollicebatur. Ergo coactis viæ ducibus, & per regionis peritissimos explicata itinerum ratione, quum à dextris vltra Periardem subesse fertilissimam Armeniæ partem didicisset, castra mouit: circumuectusque montis initia quà Boream spectat, ad Araxem deflexit, & supra Choim oppidum equites vado, pedites verò modicis effectis pontibus transmisit. Nanque Araxes antequam receptis amnibus, qui à Periardis paludibus oriuntur, ampliores vndas trahat, humilem alueum & faciles ascensu passim ripas transeuntibus ostendit. Vixdum Selymus traducto exercitu castra posuerat, quum Vstaoglus, qui cum Amurathe iunctis copijs idoneo in loco substiterat, Choi oppido atq; inermibus oppidanis timens, ne repentino hostis aduentu opprimerẽtur, celeriter inde mouit, & ad hostem profectus est. Nanq; id oppidum fontium atq; amnium perennitate totius regionis amœnissimum, quod propter omnis generis fructuum copiam cœliq; temperiem, Persarum reges relicto Taurisio magnã æstatis partem his in locis agere consueuerunt, ditissimos oppidanos habet, & pulcherrima ędificia: quibus in eo prælio succurrendum Vstaoglus arbitrabatur, ne simul contra suam existimationẽ in conspectu celebre oppidum amitteretur, atque hostis eo potitus, confectũ fame exercitum omnium rerũ copia recrearet. Choim antiquitùs fuisse Artaxata clarissimam quondam vrbem à Domitio Corbulone deletam, Cassinus natione Armenius, qui huic bello interfuit, pluribus coniecturis nobis indicauit. Nec Sophus Hysmael quanquam maiorem copiarum partẽ aduersus Coraxenos, Hyrcani maris accolas tumultuãtes paulò ante pręmiserat, vt qui Turcas despiceret, nec eos in Armeniã venturos arbitraretur, audito statim Selymi nomine in castra venire cũctatus nõ est. Fortè tum Vstaoglus, qui in eam vsq; diem et prælio & conspectu hostium cõtra suorum opinionem abstinuerat, vt magis ac magis & labore itineris & desperatione commeatus attritis hostium viribus, sine pugna, & sine suorum vulnere bellum conficeret, contra oppidum castra locauerat, quum sub aduentum Hysmaelis Turcæ

explora-

exploratores conspecta pulueris nube, auditisque equorum hinnitibus, adesse hostem senserunt. Quod vbi in castra nunciatum est, tum verò omnes gestire lætitia, tum primum spem concipere certissimam de salute atque victoria: Dijs grates agere, quòd pro labore, inedia, cæterisque incommodis, tandem oblato hoste egregiæ mortis facultatem tribuissent. Enimuerò Europæi præsertim equites, equis macie confectis, Asappique pedites longo itinere fatigati, quibus vulgato morbo ventres fluebant, quòd in magnis solis ardoribus polenta ex farina acetoque confecta, & pomorum agrestium succis vitam diu tolerarant, angente simul dolore animi consternati, quòd ne viso quidem hoste cadendum foret, passim moriebantur. Hysmael vt in conspectum hostium venit, cum suorum virtuti, tum fortunæ suæ plurimum confisus, quò plus terroris incuteret prælium minimè differendum existimauit, misitque ad Selymum caduceatorem, & cum eo aliquot militares viros, qui diligẽter, quales quantæque hostiũ copiæ, quot tormẽta, quæ formæ castrorum essent, specularentur. Cæterum Selymo nunciarẽt ambigui iuris non esse Armeniam: neq; vnquam cum Turcis de eius possessione fuisse disceptatum, proinde se mirari cur infesto exercitu in prouinciam venisset. Quòd si fortè antiquæ virtutis æmulus imitatus Alexandrum Macedonẽ, tantũ soli terrarumq; iure suum futurum existimet, quãtum sibi promotis armis victoria Fortunaque pepererint, pararet arma, & in crastinum diem suas atque alienas vires periclitaretur. Selymus ad ea respondit: extare recentem iniuriarum memoriam, qua iustè ab Othomannis aduersus Persas arma sumi potuerint, quũ & auus Mahometes & Cassemus patruus quondam, nuper verò Baiazetes pater, & ipse dum fratris Achomatis armis oppugnaretur, à Persis & summa detrimenta, & insignes contumelias acceperint. Ea tamen etsi magna et grauissima sint, dignas belli causas non putare, sed vnũ se repetere Amurathem fratris filium hostẽ suum, & Cappadociæ prædatorem. Quem si ex æquo amiceq; sibi traderet, vt mutua inter reges pro tuendis firmãdisq; imperijs iura postularent, fore, vt copias inde abduceret, & in proprios fines reuerteretur. Si verò id facere negligeret, ferro igneq; Armeniam, & Persidem vastaturum. Dimisso caduceatore vterq; suis castris se continuit. Sequẽti verò die Selymus suorum omnium hortatu copias in patẽtem locum eduxit: instructaque acie ad hostem, qui duobus millibus passuum inde aberat, profectus est, existimans Hysmaelem tanti nominis imperatorem, quin prælio decertaret, nullam moram esse facturum. Qui verò Persarum numerus, quod equitum genus, quæ arma, quæ tela gestarent, facilè reperire non poterat. Nam supra gentis ingenia calliditatis atq; consilij plena, tantus erat militum amor, ac tanta veneratio erga Hysmaelem regem suum, vt nemo repertus sit, qui ad Turcarum castra transfugerit, quum multi (vt postea ex captiuis Persis cognitum est) quotidie à Selymo ad Hysmalem perfugerent. Selymus qui octuaginta equitum millia eo die habuisse dicitur, in dextro cornu Cassembassam Europæi equitatus præfectũ, in læuo Sinambassam eunuchum cum Asiatico equitatu constituit, antecedentibus Acanzis, qui sunt voluntariæ militiæ equites ex vario gentium genere, spe prædæ ad bellum exciti. Media acies Asappis peditibus data, quorum vilis semiermisque turba, tanquam nullius propè iacturæ hebetandis hostium gladijs primo semper congressui obijcitur. Post Asappos tormenta recta fronte disposita sunt, additis præsidio quatuor equitum millibus. Ipse in subsidijs cum lectissimo equite prætoriano, omnibusq; Ianizaris

paulo editiore in loco constitit, duplici corona tormẽtorum atq; impedimentorum circumuallatus: nam camelos clitellatos longa catenæ serie inter se nexos ita in orbem sibi de more circundederat, vt speciem validæ munitionis æquarent, quo veluti vallo septus, & laborantibus suis opem ferre, & si quid durius accideret, veluti ab arce cum flore militum, omnem hostium impetum sustinere posset: monuitque Asappos, vt quum primum hostium equitatus appropinquare inciperet, diducta acie celeriter in vtranq; partem secederent, vt spacium emittendis tormẽtis relinqueretur. Ex aduerso Hysmael, qui per transfugas cuncta hostium consilia explorata habebat, vocatis ad se ducibus, docuit nullius propè negotij esse victoriam, modò procellam tormentorũ effugerent. Quod se facilè consequuturum pollicebatur, si equites quum scindi Asapporum aciem vidissent, & ipsi intenti paratique soluto statim ordine in duas alas abscederent. Itaque duo maiora vexilla proposuit, alterum prætorium, quod certo in loco cum robore equitum statuerat, alterum quod cum reliquo exercitu Vstaoglo attribuit. Habebat Hysmael ad triginta milia equitum absque vllo pedestri subsidio, in queis fuere supra decẽ milia cataphracti, viri fortes, bello exercitati, ac nobilitate illustres. Iis insignes equi erãt operoso chalybe tecti, & casides ad ornatum terroremque cristatæ: Præterea acinaces, & more nostro clauæ ferreæ, atque hastæ solidiores. Cæteri apertis atque oblongis galeis & ferreis thoracibus muniti, vel maiore arcu, vel lanceis fraxineis more Hispanico ad mediam hastam comprehensis, vtebantur. Cæterum apud eos nullus tormentorum apparatus, quò certè vno Turcis impares erant. Sed tantum spiritus, tantumque virtutis Persarum animis inerat, vt despecta hostium multitudine, & contempto tormentorum periculo, prælium committere non dubitarent. Hysmael dato signo vniuersum agmen promouit milites cohortatus, vt diu ante partam rei militaris laudem memoria retinere vellent: ac se imperatorem suum, quem pluribus secundissimis prælijs maximum Orientis regem cõstituissent, vadentem in hostes imitarentur: occursuros in acie inermes Turcas leui tantùm hasta & scutis vtentes, quorum equi statura humiles, strigosi, enecti fame, ne primum quidem impetum cataphractorum essent toleraturi. Ab altera parte Selymus puluerem aduentantis hostilis exercitus conspicatus, per duces præfectosque tota acie pronunciari iussit, instare prælium, quo si egregiè dimicarent, victis gentium victoribus Othomannicum imperium à Persico Oceano ad Caucasum montem essent prolaturi. Quod si quid ex pristina virtute remisissent, putarent nullam effugij spem superesse in ea vastitate camporum immensisque desertis: aut enim fœde moriendum, aut perpetuò Persarum fœminis cum ignominia seruiendum: quando post tot terrarum spatia, & rapidus Euphrates, & Tauri iuga, & infidus Aladulus occupatis angustijs, omnem spem redeundi in Cappadociam victis abstulissent. Hysmael quum apprppinquasset, & ad propositum signum Asappi ordines aperirent, subindeque falcones medio interuallo disploderentur, diducto statim equitatu, in dextrum cornu impetum fecit tãto suorum ardore, vt quum asperrimum inter semiermes Turcas, et armatos egregiè Persas contractum esset certamen, obtruncato ante alios Cassembassam, primis cæsis, ac mox alijs atque alijs fusis profligatisque totum id cornu vsque ad subsidia vbi substiterat Selymus propulerint. Parte alia Vstaoglus non paruo à tormentis accepto incommodo, q tardius ab eo periculo, sese atque alas suas explicarat, Asiaticos inuasit: Ibi acri

commissa

commissa pugna magnam cædem hostium edidit, sed nõ eadem felicitate, qua Hysmael. Nam dum inter primos acerrimè depugnaret, sclopetto ictus occubuit. quo casu Turcarum animis redditus vigor, ita vt qui iam pulsi loco supra tertiam partem suorum amiserant, redintegrato certamine, cataphractos egregiè sustinuerint: & oppositis sclopettarijs, quibus maximè Persarum equi terrebantur, eos vno agmine in Asappos præcipites egerint. Persæ siue necessitate compulsi, quòd detrimento accepto ducem amiserant, atque equos tormentorum fragore & tonitru territos, regere non poterant, siue quòd apertum latus Asapporum meliorem rei gerendæ facultatem ostendebat, confertis turmis per transuersos pedites perruperunt: quibus magna strage cæsis protritisque ad tormenta peruentum. Ibi eorum magistros libratoresque, qui, vt in magna rerum perturbatione displosis temere tormentis fœdissimam cladem suis æquè hostibusque intulerant, circumuentos trucidarunt, continentiq; cursu in dextrum cornu hostium, vbi Hysmael cum Europæis depugnabat, tanquam victores peruasêre. Quibus de rebus Europęi, qui iam antea & ipsi amisso duce repulsi confectiq; vulneribus se ad subsidia receperāt, quum nouo ab latere oblato prælio impressionem ægrè sustinerent, opem vt in extremo discrimine à subsidiarijs implorare cœperunt. In ea prælij iniquitate Selymus soluto curruum nexu, vallum duobus in locis patefecit, partemq; prætoriani equitatus illico emisit. Mox ad Ianizaros conuersus, vestrę, inquit, virtuti atque operæ hodierna victoria reseruatur: macti virtute milites mei, agite dum eruptione facta, fessos hostes integris viribus aggredimini. Fluunt sudore equorũ corpora, ipsique equites sub tanto armorũ pondere iam fatiscunt. Hæc dicenti Selymo Ianizari haud sanè promptè obtemperabant, quippe qui in tanta rerum desperatione libenter suis se munitionib. continerent. Itaq; dum cunctatius signa efferunt, Persæ in medio ardore victoriæ Europæis circumfusi eos spectãte Selymo, ac frustra auxilium ferre properante occidione deleuerunt. Scripsit ad Leonem põtificem Fabritius Carrectus Rhodiæ militiæ magister, ad quem omnia hæc diligentissimè perferebantur, Ianizaros Selymo dicto audientes non fuisse, neque eius adhortatione, aut precibus adduci potuisse, vt laborantibus Europæis auxilium ferrent: vt qui summæ rei diffidentes, expectare euentum, quàm se in manifesto periculo equestri hostium procellę, quæ cæteros pedites obtriuerat, obiectare malebant. Iam Persæ ab omni parte Selymum intra subsidia morantem inuaserant, quum Sinam bassa tametsi cornu lacerum ac vehementer attenuatum trahebat, per medios Asapporum aceruos, hostes insecutus in tempore superuenit: accitisque subinde & inductis aliquot recentib. turmis, quæ ab Vstaogli impetu integræ euaserant, pugna est restituta, duorum maximè fratrum Malcociorum præcellenti virtute, Turabei & Mahometis, qui Turcica ex gente nobilitate generis ipsi Othomannæ familiæ pares, Malcocij patris luctuosa illa in Venetos & Carnos excursione clari ducis, magnitudinem animi vigoremque referebant. Selymus quoque minimè animum despondens, sed in spem erectus atque alacer, id quod supremo discriminis reseruarat, omnia tormenta dirigi in hostem iubet: quæ tãtam equorum atque hominum stragem suis pariter atq; hostibus inter se commixtis ediderunt, vt quum viri puluere, fumo tormentorum & crepitu, vsum oculorum atq; aurium amisissent, ac subinde equi ad insolitũ fragorem metu consternati, cõtemptis frænis sessores in diuersum aduehere, incerta adhuc victoria prælium

ſit diremptum. Hyſmaël ſclopetti ictu ſub læuum humerum vulnere accepto,
præteruectus eam procellam, vt vulnus inſpiceret, hortantibus amicis prælio
exceſsit. Quę res haud dubiè Selymo ſuiſque omnibus ſalutem attulit: nanque
Hyſmaelem eiuſque vexillum Perſę continuo ſubſecuti, non dubiam partám-
que magna ex parte omnium opinione victoriam, reliquerunt. Verùm leui
nec profundo vulnere inuēto, quòd plumbea glans eam armorum partem ob
ſingularem temperaturam altius penetrare nequiuerat, in prælium redire con
ſtituit. Sed audita morte Vſtaogli, cui propter eximiam rei bellicæ peritiam
magnopere fidebat, ſuadentibus etiam amicis ne plagam adhuc calentem deſpi
ceret, ſalutique conſuleret, quadrato agmine ac lento gradu, vt nihil fugæ ſimi-
le diſceſſus habere videretur, recipere ſe cœpit, præteruectuſq; Taruiſium, mo
nitis vrbis primoribus, vt portas Turcis aperirent, præſidiumque acciperent,
ne quid detrimenti ex vana conſtantia paterentur, in Medorum fines conceſ-
ſit. At Turcæ tot incommodis conflictati, quum neque prę timore animos, ne-
que præ laſsitudine vires ad inſequendum haberent, ad Perſarum caſtra dela-
ti, ea nullo defendente ceperunt. Inuentæ ſunt, præter tabernacula picta acu, &
ſerico atque auro intexta aliamque pretioſam ſuppellectilem, complures nobi-
liſsimæ mulieres, quæ viros ſecutæ fuerant, quas Selymus intactas ſine pretio
remiſit. Retulēre qui huic prælio interfuerunt, nonnullas fœminas inter cæſo-
rum aceruos repertas, quæ thoraces galeaſque indutę, & ſecutæ viros vnà cum
eis ſtrenuè pugnando ceciderant. Hoc maximè euentu Calderanis in campis
ad Choim pugnatū eſt ſeptimo Calend. Septembris, eius anni qui fuit à partu
Virginis milleſimus quingenteſimus decimus quartus: quo prælio Selymus
ſupra triginta milia hominum amiſit: in queis præter Caſſembaſſam Græciæ
Bellerbechum, ſeptem Sanzacos, & in his ipſos quos diximus Malcocios fra-
tres, dum alter alteri cum circumuento opem ferre conatur, cadentibus equis
interfectos: ſed præter Aſapporum inconditam multitudinem obiectam cæ-
di, equites Illyrici, Macedones, Triballi, Epirotæ, Theſſali, Thraceſque, haud
dubiè flos & robur exercitus, qui in dextro cornu fuerant, magna ex parte aut
cęſi aut vulneribus debilitati ſunt. Selymus confeſsione hoſtium victor, quum
ab Choi cæteriſque vicinis vrbibus, & ab Tauriſio legationes in caſtra veniſ-
ſent, quæ ſe commeatum affatim dare, & imperata facere paratas dicerent, ad
Tauriſium profectus eſt, ſtudio viſendæ atque obtinendæ Perſarum regiæ.
Ea vrbs ab Choi vbi pugnatum eſt, itinere bidui diſtat: fuitq; antiquitùs Pto-
lemæo Terna, quæ abeſt à proximo Hircano mari ad Bacucum portum centū
quinquaginta milibus paſſuum. Ciues aduentantibus Turcis præſtò fuerunt,
& magnam vim commeatus extra portam conuexerunt, vbi occupatis ſubur-
banis ædificijs Turcæ caſtra poſuerant, quum in maxima & frequentiſsima ci-
uitate pernoctare parum tutum exiſtimarent, portas tamen tradentibus Per-
ſis, impoſito præſidio tenuerunt. Ferunt Selymum, qui ſalutem ſuam Perſis te-
mere minimè committebat, nunquam ingreſſum vrbem, niſi gregarij equitis
habitu: aliqui verò celebri pompa in regijs ædibus publicè conuiuatum fuiſſe,
verbaque ad Tauriſianos de victoria conſilijſque ſuis feciſſe confirmant. Sed
vix decem dies Tauriſij moratus, quum in Armenia contra voluntatem præto
rianorum hyemare ſtatueret, ad frequentes de hoſte nuncios conſilium muta-
uit, quòd Hyſmael accita valida manu Hiberorum & Albanorum equitum,
cum Parthis atque his equitibus qui pugnæ interfuerant aduentare ferebatur.

Quibus

Quibus de causis Selymus, qui supra centum & quinquaginta armatorum milibus in acie constitutis, ægrè se triginta Persarum milia sustinuisse, & casu magis artificioque tormentorum, quàm vera virtute, eos superasse meminerat, ęstimatisque Taurisianorum viribus, quorum fidem et multitudinem suspectā habebat, in Cappadociam redire cōstituit. Itaque abductis pluribus fabrorum excellentiumque opificum familijs, eorum maximè qui arma telaque elaborati operis fabricabant, & magna vi serici & commeatus inde exportata, per Hobordenam & Balisenam regiones, longiore aliquanto itinere ad Euphratem contendit. Ne enim appropinquantibus Hiberis obuius fieret, redire ad Araxem, & Periardis montes circuire nolebat. Hismael cognita eius profectione, quātā & ipse maxima potuit celeritate eum subsecutus, magis ac magis cursum intendere, & prę festinatione impedimenta passim ac milites vulneribus & valetudine debilitatos relinqui coegit. Neque prius (quod ille magno interuallo antecedebat) extremum Turcarum agmen consecutus est, quàm ad Euphratē peruenit. Ibi Selymus biduum moratus aliquot effectis ratibus peditatū transmittebat. Quæ quum tantę multitudini non sufficerent, plures inflatis vtribus innixi flumen tranabant: alij effractis dedita opera curribus, eorum materia ad natandum vtebantur. Ipse imperator lintre vectus, quum vniuersus equitatus ad perfringendam vim fluminis vno agmine ingressus profluenti se opposuisset, in vlteriorem ripam euasit. Quæ res peditibus periculum minuit, & molliorem transitum currulibus tormentis, camelisq; & cæteris sarcinarijs iumentis dedit. Periere tamen, quum iam in conspectu Hiberorū antecursores essent, atque ob eum timorem excitato tumultu tota ripa trepidaretur, circiter duo milia hominum, hæserántque limoso in vado aliquot falcones, & impedimentorum quoque partem vorticosus amnis abripuit. Hiberi qui recētioribus equis Persas antecesserant, contenti ijs quæ relicta erant, insequēdi finem fecerunt. Nam tormentorum currus inter se vi vndarum implicati, bonam partem sarcinarum retinuerant: multaque alia ripis & vadis hæserant, quæ haud magno labore funibus extrahebantur, læto plurimum Hysmaele, quòd tormenta quib. maximè tantam cladem acceperat, eiecto ac fugato hoste cepisset. Porrò Selymus è manibus Persarum fuga elapsus, longè infestiora itinera ad Antitaurum inuenit. Nanque Aladulus despecta eius fortuna ad prædandi occasionem sibi oblatam, angustias dispositis passim montanis hominibus insederat, qui more latronum noctu maximè in Turcas impetum faciebant, & quum viæ admodum syluestres & confragosæ fessum agmen exciperent, à tergo & à lateribus incursabant: direptisque impedimentis in nemora & notas rupes reuertebantur. Aladulus, cuius hęc fraude fiebant, interdiu excusare se, nihil sua voluntate fieri: homines agrestes latrocinijs assuetos proprio consilio atq; audacia ea damna inferre, eos tamen pœnas daturos: se enim breui eius maleficij authores reperturum. Interim in speciem amicitiæ datis aliquot dierum cibarijs, noctu infestas latronū manus, quæ opportunis in locis transeuntibus occurrerent, immittebat. Quibus malis neque consilio Selymus, neque virtute milites prouidere poterant. Tandem quòd dissimulata iniuria hominis perfidiam alio tempore vindicandam arbitrabatur, Trapezuntem atque inde Amasiam Cappadocię peruenit, vbi reparandis copijs intentus, hyemem egit, primo statim Vere aduersus Aladulum, & montanos barbaros, qui tantum detrimenti pauorisque intulerant, bellum gesturus. Lubet hoc loco tantisper euagari dum Sely

mus atque Hysmael, qui hac ætate terrarum orbem nominis sui fama compleuerunt, inter se comparantur, vt tot ingentium præliorum admirabiliumque bello casuum seriem legendo, fessis peramœno nec inutili diuerticulo requies quæratur. Quod ob id certiore cum venia fecerim, postquam hic annus à turbata pace vndeuigesimus magnis ad Orientem cladibus insignis, ad Occasum in spem exoptatæ, sed nondum maturæ tranquillitatis bello vacuus, atque otiosus fuit. Ambo igitur sicuti inclyto genere, ætate integra, immenso indomiti corporis, ac ingentis animi vigore, opibus, & pari denique imperij fortuna persimiles, parem claritatis & gloriæ famam obtinent, ita moribus, institutis & disciplina militiæ multum inter se differunt. Primum omnium, vt præclarè constat, supra mutuum vtriusque gentis odium, ab auis patribusq; per manus traditum, insana persuasione diducti inter se de sacrorum placitis altercantur, quum hic Homarem, ille Halym præcipuos Mahometis interpretes diuersa superstitione dissidentes, altero sanctiorem existimēt, ac imagine pietatis iustam belli caussam prętexant. Quanquam non obscurè dissimulata cupiditate, ad id vnum, sed diuerso itinere contendant, vt confirmatis auctisque opibus, tot regnorum termini quàm latissimè proferantur. Quod ex professo Hysmael ad Darij atq; Xerxis, qui subacta Asia in Europam ingenti ausu traiecerint, & Selymus ad Alexandri Macedonis, qui regna Persarum euerterit, magnitudinē & gloriam aspirent. Nec inanibus omnino votis, quum honesto tuendæ religionis nomine, Fortuna pari libidine ingenio eorū ambitioso, audaci, immodoratoque intemperanter arrideat. Qua non absimili perturbatæ religionis peste à Luthero Saxone nuper inuecta, Christianas quoque gentes inter se digladiari videmus: quasi cælum aliquo maligno sydere pacem & tranquillitatē infami huic seculo prorsus inuideat. Sed in Hysmaele mira pietas vsque adeò refulget, vt vitia, si qua sint regij fastus, eius fulgore perstringantur. In Selymo autem omne virtutis decus inhumana crudelitas elidat & obscuret. Hic enim pœna, & præmio vim imperij tuetur, sed aliquanto grauiore seueritatis quàm beneficentiæ fama, quòd ab exacta disciplina in seruos, quibus multò maxima Othomannicæ militiæ pars constat, lege agere vel truculenter expediat: secus ac vsu euenit Hysmaeli: ex prima vtique nobilitatis classe liberisque hominibus militiæ robora conscribenti, apud quos temperatæ iustitię, humanæ comitatis, & popularis indulgentiæ studium maximè valet, vt fides & amor, & parendi obsequium parentur: quòd nemo honestis ortus parentibus existat, qui non multò grauius flagitij dedecus, quàm supplicij pœnam reformidet. Vt minimè mirum esse videatur, si his tanquam generosis artibus Hysmael, augusti nominis maiestatem egregiè gloriosèque defendat. Ad hunc quoque maximarum virtutum concursum pulcherrimo naturæ munere decora facies accedit, magnanimo digna rege: ore nanque roseo, radiantibus oculis, flaua barba, & quod antiquum apud Persas regiæ stirpis insigne est, adunco naso, illustrique facundia, omnium oculos atque animos capit. At in Selymo, triste supercilium, prægrandes toruique oculi, & Scythico pallore suffusa facies, rigentesque setę à superiore labro ad ceruicem retortæ, & nigricans ad mentum subtonsa barba, ita vim militarem & inexorabilis naturæ spiritum exprimunt, spectantesque perterrent, vt nihil omnino nisi sæuum & immane prorsus ostendāt. Nec diuersos vultus, ideoq; dissimiles animorum habitus, nisi dispar rerū propè omnium disciplina cōsequitur. Nam Hysmael aditu pariter & alloquio

benignus & facilis, nihil ferè quod regiam perſonam reſpiciat, niſi palàm agit. In propatulo ſiquidem magna procerum frequentia liberaliter epulatur, & varia venatione, falconumq; volatu, & præda magnoperè gaudet, cum procerib. ſemper legatisq; externorum regum communicata voluptate. In ſtadio etiam & in palæſtra cum primoribus aulę, vti eſt equitandi & ſagittãdi peritiſsimus, honeſta atque vtili contentione corpus exercet, adeò populariter, vt in piſcina inauratis ſepta porticib. palam natare minimè diſpudeat. Vxores autem quas ex Satraparum Regulorumq; ordine virgines cùm decore formę, tum pręſtanti morum fama illuſtres, in coniugalem thorum recipit: ſi fœcundæ ſint, neque faſtidit, neq; repudiat vetere Perſarum inſtituto, qui cõiuges amare tenerius, impenſius colere, in regia prætorioq; familiarius habere, & tanquam vtriuſq; fortunæ conſortes, cum liberis atq; nutricibus, & pretioſiore gaza, vel ad longinqua euntes bella ſecum ducere conſueuerunt, graui quidem impedimento ſumptuq;, quòd magnis ac ornatiſsimis camelorũ gregibus vehantur, niſi pręſentia cariſsimaq; pignora bellatores patres ad virtutem accenderẽt. Contraria ratione Selymus in arcano cuncta vitæ munera diſpenſat, puerorumq; imberbium & eunuchorum miniſterio cõtentus, ſine conuiua diſcumbit, ac vno ferè ſimpliciſsimo cibo naturæ deſiderium implet. Raròniſi ſacrorum cauſa die Veneris, qui Turcis eſt feſtus, in publicum prodit. Sed adeò prætorianorum turba circumſeptus, vt ægrè vel ipſe ſolus eques inter haſtatos criſtatosque milites, & ſuperbè ſubmouentes ſpectantium turbam, ex facie dignoſcatur. Nec temerè equo vectus in ſuburbanis prædijs ſpatiatur, quũ per freti anguſtias ad Aſię propinqua littora bireme aduehi malit. Vxores à regiæ limine procul arcet, quas tantùm prolis cauſa, nec familiari quidem vultu complectitur, quod natura modicę libidinis, & in mares pronior, corpus atque animũ virilem fœminarum illecebris eneruari exiſtimet. Raròitaq; ad clauſtra virginũ, quę ſunt media in vrbe Byzantio, altis, & vndiq; cæcis parietibus ſepta, contendit. Has magno numero Chriſtianis parentibus ereptas, aut à prædonibus varijs interceptas caſib. matronę inſigni pudicitia, et veteli ſpadones accuratè cuſtodiunt. Mahometanisq; ſacris initiatas diligenter erudiunt, vt Arabicè legere, ad harpem & cytharam pſallere, ſaltareq; decenter, & acu ſcitè pingere perdiſcãt. Verùm eas Selymus omnium rariſsimè inuiſere cõſueuit, vtpote qui minimè muljeroſus, nec numeroſæ ſępeq; infauſtæ prolis cupidus, non ex ſeruili Chriſtianoque ſanguine, ſed ex Boſphorani regis filia Tartarorum ſtirpis, hunc vnum imperij hæredem Solymanũ imberbis adhuc adoleſcens ſuſcepiſſet, quem hodie ex matura iam atrociq; indole, nobis diſcordibus, ſæua arma comminantẽ (niſi magnus Deus paratam auertat cladem) vndiq; ſocordia noſtra victorem euaſurum ominamur. Otium porrò, ſi quod impensè vigilãti & ſemper intento, ex grauiſsimarum rerũ conſilijs ſupereſt, accito in hortos aliquo purpuratorum, aut familiariũ deambulando ita traducit, vt quum longè ſeuereq; puerorum colludentium palæſtram ſpectet, de ſerijs multa ſciſcitetur atq; deliberet: ſecretiores vero molliores q; horas balineo, euoluendisq; maiorum ſuorum & externorum regum annalibus impartiatur. Hoc quoq; ſtudio auum Mahometem ęmulatus, qui gentium propè omnium reges, rerum bello geſtarum fama inclytos verſis in Turcicam linguam hiſtorijs nõ modò ſcriptis, ſed imaginib. excellenti pictura expreſsis repręſentari ſibi curabat, impetrato à Venetis ad id munus Gentile Bellino pictore pręſtantiſsimo, vt grauibus exemplis magis ac

magis ad extendendam famam accenderetur. Vir enim ille ex arcano animi omnis religionis contemptor, vnis tantùm bonæ Spei, bonæque Fortunæ tanquam certis numinibus sacra faciebat. Vt non ineptè modò Selymus Baiazetis patris occupationes, atque vigilias irrideret, quòd Auerroi nihil pro certo de natura animorum, & cœlestis motus ratione explicanti, æquo impensius deditus, arguti philosophi inter ociosos sapientiæ professores, quàm inter milites ad arma natos strenui imperatoris nomen tueri mallet. Cæterùm Hysmael vti ab ineunte ætate sacris imbutus literis, disciplinarũ propè omnium studia præalto ingenio ad cõtemplationem rerum diuinarum ita referebat, vt vetere Magorum & Brachmanorum arcano dogmate, seipso, qui ambitiosum Sophi cognomen susceperat, admirabilior euaderet, quum iam pridem cœlestis sapientiæ & diuinationis opinione, apud gentem religionibus atque miraculis capi facilem, incredibiles victorias, & tantum denique imperium sibi nouo propè homini peperisset. Diuersissima porrò, & vt mihi videtur planè iniqua Persæ cõditione bella gerunt. Nam ij sicuti equitatu mirifico maximè pollent, ita nullum omnino certum ex conscripto inueteratoque pedite robur instituunt: qua parte virium Turcæ ætate nostra memorabiles sæpe victorias consecuti, nec vsquam victi, grauissima bella confecerunt. Magno quoque incommodo Persis euenit, quòd nec sclopettis vtantur, nec tormentorum currulium copia abundent, quorum terribili præsidio cuncta peruincuntur, luctuoso quidem exemplo Vssumcassanis & Hysmaelis, vel egregiè victor equitatus, & nuper in Calderanis campis, & patrum nostrorum memoria ad Harsengam et Euphratem, insolitum eorum equis reboatum cruentamque procellam sustinere nequiuerit. Neque enim vlla in parte Persa cataphractus, cum inermi propè Turca videtur comparandus. Nam squamosi thoraces, loricæ ferreæ, bucculatæ cassides, & cono insignes galeæ, clypeique auratis vmbonibus rotundi Persas vndique protegunt, Turcam vero ex Europa penitus inermem, vix dimidium quadrata & inflexa pelta operit, quũ Asiatici clipeis molli arundine in spiras & discolore serico contextis vtantur. Persa quoque brachium & dextram operoso ferro munitus, fraxinea ancipiti lancea rem gerit, qua ad medium comprehensa more Numidarum ab alto sæpe ictus repetens, viros & æquos inermes facilè perfodit: quum Turcæ Græcorum consuetudine adpressas lateri inclinatasque ad equi aures hastas (vti sunt fragili abiete leues) ad primum impetum collatis equis diffringãt, & ad gladium incuruum statim clauamque ferream, reliquis armis impares redire cogantur. Neque enim Persarum generosis & rubustioribus equis insidentium congressum ferre possunt: quoniam eorum equi frontalibus ferreis & tegumentis recocto è corio Italicarum bardarum similitudine vestiantur, quæ confertis laminis, aut infarcto bombycis & gossipij tomento ita muniunt, vt quamlibet telorum contumeliam perferant. Qua de causa nemo nisi temere sagittarios, equites aut pedites Turcas cum Persis contulerit. Hi siquidem latis et multo neruorum nexu validis arcubus instructi, crassiores Scythicarum instar, ideoq; lethales sagittas emittunt. Qua rerum omnium collata, Sophianus exercitus, tanquam regi suo ab excelsæ diuinæque mentis opinione, & religioso quodam sacramenti iure, nusquam reformidata morte deditus deuotusque, Turcis vel numero inferior ab eximia virtute insuperabilis videri possit, nisi dira hac indignaque fortibus viris vi tormentorum, aut inusitata multitudine copiarum obruatur. Quòd verò Hysmael ex tot prouincijs

quondam

quodam armorum gloriæ clarissimis in vnius imperij potentiam coactis, pauciores opinione copias educat, præsertim aduersus Othomannum in Armeniam vsque infesta populatione penetrantem: hanc pręcipue causam reperiebamus, quòd remissis tributis sublatisque vectigalibus, ad colligendam liberlitatis famam, ærario minus studeat, vt tum maximè necesse fuit ipsi nouo regi propinquos suos ab Vsumcassane auo patreque Iacuppo legitimos imperij hæredes impotentibus armis extrudenti. Quamobrem signata pecunia semper eget: nec ideo quum bellum oritur iustis & validis neruis arma expedit, quanquam multarum rerum Orientis regio ferax, & tot opulenta regna benignè atque largissimè ex necessarijs ad vitę atque militię vsum copijs stipendiorum supplementa suppeditent: secus ac Selymo accidit, cui pedites & equites tormentorumque magistri, & præfecti classium, singulisque etiam totius bellici & domestici apparatus officijs præpositi, diurna, aut menstrua pręsentis pecuniæ stipendia à quæstoribus accipientes perpetuò militant. Nec ad institutũ thesauri vnquam deficiunt, quum Byzantij septem in turrib. argenteę aureęq; monetæ inęstimabiles cumuli recondantur, omnemque sumptum quarta parte, tot tributorum & vectigalium annui, atque perpetui redditus exuperent. Tria sunt genera militum apud Persas, Prætorianorum scilicet, Euocatorum, & Auxiliarium. Prætoriani certa stipendia merent, aluntur que sumptu regis, qui eis vetere instituto, & statis anni temporibus ad descriptam rationem, arma, equos, vestem, tentoria, commeatum, alternante liberalitate elargitur. Horum ornatissimo comitatu validoque maximè pręsidio circumseptus, frequentis aulæ dignitatem tuetur, & mutando loca ad herbidas regiones prouinciarum nobiliores vrbes inuisit. Ingruente autem bello dynastę, reguli, tetrarchę, & antiquę nobilitatis beneficiarij, qui traditas à maioribus, aut a regibus dono datas oppidorum & agrorum ditiones obtinent, ad edictum euocantur. Eodem prope iure, hisdemq; legibus imperata facientes, quibus in vniuersum nobilitas omnis in Hispania, Gallia, atque Italia regibus operam præstare consueuit. Horum magnus est numerus, qui liberaliter instructi ad signa cõueniunt: sed exquisito delectu habito, nunquam viginti milium equitum numerum implent, quorum vix tertia pars, eo quem diximus, insigni armorum apparatu instructa, in aciem prodit: quum reliqui ferè omnes contenti galeis, præduris centonum munimentis loricati, diuersisque protecti scutis, hastis simul et arcubus prælientur. Nam alterna arma, vti vsus locusque deposcit, expedire, & scutis in tergum reiectis retroque ad lorum suspensa lancea, auersi pariter & aduersi sagittare didicerunt. Verùm qui è Perside vrbeque regia nomine Scyras, in qua præcellentis temperaturæ, nobiliorisque artificij splendida arma fabricantur accersiti veniunt, summam virtutis obtinent opinionem. His Assyrij authoritate nominis proximi accedunt, cum Medorum & Parthorum regna omnium optimos & peritissimos (præter vnos Scythas) sagittarios mittant. At Armeni in vniuersum pedibus pugnare malunt, & in cohortes describuntur: quæ longa serie planorum ingentium scutorum solo defixa, sese tanquam obiecto vallo aduersus equorum impetum defendunt, breuioribus hastis & securibus, sagittisque item, & manubriata sæpe funda cominus & eminus dimicantes. Auxiliares autem copię ex Hiberis & Albanis, ab eorum fœderatis regibus Mediæ Armeniæque finitimis mittuntur, qui magna ex parte semichristiani, par odium aduersus Othomannos exercere, & ferre arma consueuerunt. Sed

postquam ad hunc historiæ locum est deuentum, nõ iniucundum, vt arbitror, legentibus erit, si quæ de Hysmaelis prouincijs vrbibusque, & de Caspij maris accolis, vlteriorumque regum potentia longo labore didicimus, summatim enarrentur, vt curiosis ingenijs non fabulosa, vti paulò ante ętatem nostram accidit, sed certa, & explorata vndique mercatoribus, ac varijs legationum commentarijs illustrata referãtur. Inter Sophiani imperij prouincias, Armenia maior primam obtinet claritatem, Taurisio regia vrbe insignis, quę Terua Ptolemęo antiquitus fuit, vel, vt Hebræis quibusdam linguarum & regionum peritis videtur, Susa priscæ quondam celebritatis. Distat à Caspio mari, vrbeque Bachu orę proximioris quinq; dierũ itinere, & ab Artaxata, quę hodie Choim appellatur, Calderanisq; campis recenti Selymi prælio nobilitatis, circiter passuum octuaginta milibus. Inde contendenti ad meridiem Sulthania visitur, quæ admirandas dirutę magnę vrbis reliquias ostendit, integris adhuc præcellentis structuræ Mahometanorum delubris: quibus superiore seculo Tamerlanes Scytharum imperator cuncta obuia immaniter euertens, tactus religione pepercerit. Hanc ex Tigranocertæ ruinis ædificatam existimare par est. Ab hac Sulthania in Persidem inter Meridiem & Occasum procedentibus, oppida incurrunt Comum, Casanum, & Hiesdum sericæ telæ mercimonio mercatoribus nota. Extenditur autem ea regio ad vrbem regiam nomine Scyras, quã non inepte Cyripolim antiquitus fuisse aliqui arbitrantur. Ea est elegantium armorum officinis toto Oriente clarissima: nec ab hac Carmaniæ regionis caput multum distát, quod Chirmanim appellant, incomparabili chalybis temperatura in acinaces, & lancearum mucrones celebrata, quæ vel immenso pretio à Turcis cupidissimè coemuntur. Nam eius ferri ea vis est, vt vno ictu nostrorum galeæ discindantur, nihil retusa omnino acie, & lancearum mucrones solidum pectorale transfodiant. Carmaniæ vetus nomen in Narsingam abijt, cuius hodie rex opulentus, & equitatu pollens, imperij terminos profert vsque ad Cananoræ, Cucini, & Calecutæ Indici maris emporia, quæ nobis Lusitana classis aperuit, quum ab Atlantico Oceano vltimum Aethiopiæ promontorium, ingenti spe, vnde ei nomen, inusitatoque ausu prætervecta vltra Arabicum, Persicum, & Gangeticum vastissimos sinus, ad auream vsque Chersonesum, extremaque Sinarum littora coemundis aromatibus negotiationem extenderent. Tertia regio Assyria censetur, cuius regia vrbs est Bagadad, olim Babylon, condente Semirami muro latissimo, atque eius reginæ pensilibus hortis, & demum Alexandri Magni immatura morte celeberrima. Ab hac Babylone Euphrates rapto secum Tygri amne in Persicum euolutus sinum classib. nauigatur vsq; ad Balzeram, insigne emporium Teredonis insulæ, quam bicornis fluuius efficit. A Balzera mercatores per sinum nauigatione trium dierum Armuzum, quod adhuc nomen retinet, lenibus ventis perueniunt. Id positum est ad freti fauces parua in insula tropico Cancri subiecta, ideoq; immensis feruoribus solstitio infamis, nisi Armuzenses incolæ magno artificio per tubus rectà in summa ædium euadentes, nocturnam diurnamque auram exciperent, concitatoque demum per angustias incluso spiritu, immitis aeris calores ventilando discuterent, & mersi ligneis lacubus frigidæ aquæ balneis vterentur. Armunti magnus vndique gentium propè omnium mercaturæ causa fit concursus, quod in vadis Persici sinus vrinatores eximij margaritas & vniones piscantur, & ad id summę opportunitatis emporium illinc remotiores Indi ru

des &

des & impolitos adamantes, & carbunculos, pretioſioraque aromata (hinc vero Rubri maris accolę Felicis Arabię diuitias) itemque Ægyptij, Syrij, & Luſitani corallium præſertim exoptatum Indis, & varia noſtri orbis mercimonia, tanquam ad perpetuas nundinas comportent. Meſopotamia autem, quæ in Occaſum vergit Aſsyriæ contributa, Euphrati, & Tygri, vnde ei nomen, & Tauro item monte ad Corum terminatur. In ripis Euphratis ſita eſt Byrta, quæ hodie nomen retinet, vbi commodioribus ripis hinc & inde ſuperatur. Quo traiectu vſi Perſæ, non ſemel in Comagenem vſque ad Alepum irruperunt. Quibus iniurijs commotus ætate noſtra Caithbeius Aegypti Syriæque Sulthanus, bello ſemper victor, Euphrate gemino ponte conſtrato, parem Meſopotamiæ cladem rependit ab Orpha vſque ad Caramitam, quæ vrbes antiquitùs Dara atque Amida vocabantur, repentina excurſione cuncta obuia populatus. Cæterùm quæ ad Orientem ſolem ſpectant Medorum & Parthorum regna, ab Occaſu mare Caſpium curuatis littoribus complectuntur. Id manifeſto exitu caret, occultis, vt credi par eſt, haurientis naturæ ſpecubus, & cęcis vadis abſorptum. Quod vtique mirum eſt, quum tot influentium amnium perpetuo decurſu, neque auctus exundet, neque diluta ſalſugine mitigatus, vnquam dulceſcat. Toto autem ambitu in ouatam ſpeciem ab Africo per obliquum ad Boream ſe extendens, Euxino ponto magnitudine ferè par euadit, ſi a Ponto Mœotis palus, Zabacca hodie vocata, recidatur. Celebres ad Mediæ littora duo ſunt portus, alter ad vrbem Bacchum, vnde mari hodie nomen, mediterraneę vrbi regiæ, quã nunc Sumachim (olim fortaſſe Gamalam) vocant, propinquus, alter verò ad Derbentum vrbem, Caſpiasq; portas ab Alexandro Magno, vt ferunt, aduerſus Scytharum irruptiones ædificatam. Abruptæ ſiquidem Caſpij montis rupes, vſque adeò ad mare coarctant iter, vt exeſi fluctibus, deuoratiq; in profundum eius littoris margines, vix duorum ſtadiorum aditum tranſeuntibus relinquant. Ea enim forma Derbentum in edita montium crepidine ſitum eſt, vt duobus ex quadrato lapide muris ad mare deductis, inferiora ędificia, & nauigiorum ſtationẽ tanquam duobus brachijs complectatur, non maiore quàm trecentorum paſſuum interuallo; quod ſpatium ſingulis vtrinq; ferreis portis, ſuperſtantibusque propugnaculis, ita munitur, vt perpetuis cuſtodijs, niſi clara luce & explorato littore viatores, nec admittantur, nec recepti intra portam, altera prius emittantur, quàm portorium perſoluant. Nauigia quoque interclusſo eo in littore commodam habent ſtationem. Sed toto Caſpio mari nec Hyſmael, nec quiſquam alius princeps claſſe nauigat, quòd eæ gentes rei naualis imperitę & rudes, lintribus tantùm onerarijs oram lambentes vtantur, nec alto ſe committere audeant, propterea quòd nõdum magnetis vſum, & membranas itinerum, & curſuum menſuras, ventorumque rationem pictura continentes nouerint, & magnis etiam anchoris aptioribusque dolonum velis careãt. Secundum Medos Parthi in Volturnum ſpectantes, maritimas vrbes habent Sandaram, & Strauam, et bombycũ & pexi ſubtilioris Serici copia claras, ſed propter vadoſa admixtisq; dulcibus aquis paluſtria littora, peſtilentes. Ob id vrbs regia nomine Spaham à mari longiſsimè recedit. Hæc inter memorabiles magna quidem ambitu, ſed cretaceis mœnibus cincta, bellicoſo populo frequens eſt, & innumeris Serici textrinis opulenta. Ad Parthos Sophiani imperij extremos Hyrcani, & ſecundum eos Coraxanæ regionis incolæ ſuccedunt Arriani ſcilicet, Margiani, Aracoſij, Bactria-

ni, qui hodie vno nomine Zagatai vocantur, Persarum antiqui hostes, atque hodie Hysmaeli maximè infesti, & cruenta factione dissidentes, quòd Sophus Cuselbas (id est, rubrum caput:) cōtrà Zagataius, Cacebas (id est, viride caput) appellentur: ea factione deducta à coloribus, quibus tegumentorū capitis pręlongi apices cinguntur. Has gentes diuidit Oxus amnis, qui alienis vndis auctus magna aquarum mole, multisque ostijs in mare effunditur, adiacente vrbe Bactra, quæ hodie Ephra dicitur. Nec inde multum abest vrbs Eri, Arrianę prouincię, circumambiente piscoso lacu egregiè munita, & cyani lapilli, quem Turchinam vocāt, prouentu pernobilis. Ad Boream verò in Sogdianis longè à mari, Iaxarti fluuio imposita vrbs Samarcanda, Zagataiæ regionis metropolis, amplitudine & structura ædificiorum rerumque propè omnium copia, cęteras eius tractus vrbes antecellit. Hanc Alexandri magni temporibus authore Q. Curtio, notam fuisse perspicimus, constatq; inde ortum esse Tamerlanem, qui patriam demum senescentem & dirutam instaurando atque augendo, immensis opibus & spolijs deuictarum ab se gentium exornauit. A' Samarcanda ostioque Iaxartis molliter curuato maris sinu, ad Rha flumen à nostris Volga, & a Scythis Hedil appellatum, magnæ interiacent solitudines Tartarorum pascuis dicatæ. Horum plura sunt ingentia agmina errantium, ciuitatum instar, quæ Hordæ eorum lingua vocantur. His nobilitate generis & bellica virtute pręstantes imperant, Canesque appellantur, quæ vox Tartaricè imperatorem sonat. Ea gens in vniuersum fera & inops, omnisque humanitatis expers, solis confisa sagittis, equina carne, eaque semitosta manantibus tetro cruore gingiuis spurcissimè vescitur. Continenter cum finitimis bella gerit, & vsque ad Cataium Sinarum regionem, & vrbem Cantam, totius orbis longè maximam & opulentissimam, extenditur. De Cataio Lusitani negociatores multa memoratu digna referunt, in primisque Cantam vrbem Venetiarum similitudine circumfluente mari ea ratione ædificatam, vt lapideis pontibus ędificia coniungantur, eaque in sicco secundum fundamenta latos aditus perpetuis munitos podijs, commeanti populo relinquant. Excelsas esse domos, earumque fenestras more nostro clatris ferreis, & specularibus vitreis exornari: hortos & pomifera viridaria passim conspici, quòd Arcticus polus non plus LVII gradibus eleuetur. Viros autem vxoresque protectis nauiculis, & quum lubet equis et carpentis more nostro circumuehi: nobiliores coloratis atque discinctis talaribus togis vti, barbæque habitu atque incessu Venetos patritios referre: diuersa autem ab alijs gentibus numina coli: & quod maximè mirandum videtur, ibi esse typographos artifices, qui libros, historias, & sacrorum cęremonias continentes more nostro imprimant, quorum longissima folia introrsus quadrata serie complicentur. Cuius generis volumen à rege Lusitaniæ cum elephante dono missum, Leo pōtifex humaniter nobis ostendit, vt hinc facilè credamus eius artis exempla, antequam Lusitani in Indiam penetrarint, per Scythas & Moscos ad incomparabile literarū præsidium ad nos peruenisse. Ipsum verò Catainorum regem infinitis populis terra marique imperare, tantisq; rerum omnium opibus (quòd innumerabiles alat copias) valere, vt ei Europę reges collati in vnum pares esse nequeant. Sed hæc ab alijs copiosè enarrata relinquentes, ad Volgam vnde discessimus, reuertemur. Is à Riphæis ortus paludibus, à Septentrione in Meridiem multis nauigabilibus fluuijs, & in his Occa & Mosco secum raptis, in mare Caspium tribus faucibus prorumpit, o-

mnium

mnium qui in id influunt mare, longissimo cursu, & vasta aluei latitudine maximus, vtpote qui Araxe (Armenis Arath vocato) & Oxo Bactrianorum duplo maior atque profundior existimetur, sed quem tamen Tartari tranantes minimè reformident. In eius ripa positum est emporium nomine Cytracam, vnius diei nauigatione à latissimo ostio recedens. Hac in vrbe concurrentibus vndique Scythis & Moschis, Orientis opes, aromataque in primis & Sericæ vestes, cum Septentrionalibus mercimonijs permutantur. Ea constant gregibus equorum, pellibus sibellinis, albisque centonibus, aduersus omnem imbrium & frigoris iniuriam probatissimis. A Volga directo & mox inflexo littore patentes campi degeneris pabuli feraces frequentibus, Sciabanorũ et Cassanorum Hordis peragrati, ad Derbentum vsque extenduntur, qua ferè superiorum temporum Tartari, Schytæ, Hialone, Abaga, Tamerlaneque ducibus in Cappadociam & Syriam penetrantes, quòd nullus omnino alius commodior aditus, vt iam diximus, magnis copijs ad inuadendam Citeriorem Asiam pateat, si Derbentanis claustris arceantur. Nam Albanorum regio, quam hodie Seruan appellant, proxima Mediȩ & mari Caspio imminens, Caucaseis rupibus inacessa est: cui niuosi admodum excelsique montes & abruptæ valles catenatis inter se rupibus adnectuntur, pertinẽtes ad Georgianos qui hodie sunt Hyberi: & ad Mengrellios, qui Colchorum & Albanorum regna ad Phasim amnem incolunt, paucis ante annis Bendian Colchis, Georgianis Pancratius, Albanis Aguasapas imperabant. Regiæ eorum sedes sunt, Phasium introrsus à mari, retento veteri nomine Phasi fluuio impositum. Insula Oetis & Medeȩ, vellereque aureo poetarum carminibus celebrata: inde Cotachis & Gorgora Asperrimis in saltibus sitæ. Hi reguli pari studio, tanquam amici fœderatique Persarum regibus læuia tributa pendunt: Christiano more, sed Græcorum ritu sacrificant. Ex his maximè bellicosi Albani sunt: secundum eos Hyberi, quũ Mengrellij stoliditate, temulentia, & latrocinijs infames existimentur. Hi Othomannicis finibus ad Trapezuntem propinqui, à Caspio mari recto itinere quingentis milibus passuum distant, nullis vnquam lacessiti armis, quod iniquitate locorum difficultateque egregiè muniti, sola defendentis naturȩ munimenta inuadentibus obijciant. Vltra Colchos Circassij lunatum Euxini littus vsque ad Tauricam Chersonesum occupant: gens rerum propè omnium indiga: sed quæ sorte quadam ad Aegyptij imperij fortunam aspiret, quum inde Circassiorum liberi empti pecunia, & Memphim asportati, plerunque Aegyptijs amissȩ libertatis oblitis, regium adepti nomen imperitent. Hæc ferè sunt, quæ de Persici imperij conditione Hysmaelisque moribus summatim describi possint, ab occupato præsertim, & vti semper aliàs ad enarrandam rerum gestarum seriem properante, quando iam nos Selymus reuocet, vt aliqua de natura Othomannici principatus, institutisque militiæ referantur. Quæ tum magno vsui futura arbitror, quum Christiani reges non obliti veræ pietatis, sacrũ bellum pro salute publica suscipient. Primum omnium Selymus præclaro felicis atque inuictæ virtutis maiorum suorum exemplo, impotentis tyranni more, ita liberis hominibus dominatur, vt non alijs ferè quam fortium seruorum consilio & viribus tanti imperij fortuna constet: quòd alienas occupanti terras nihil magis expediat, quàm ignobilium seruientiumque voluntates & studia, propositis præmijs promereri: quoniam id vnum ferè genus hominum, à spectata virtute ad opes amplissimas, summosque honores ex tu-

to prouehi, extraque tumultum & inuidiam pro libidine plecti posſit. Qua de cauſa homines Turcas, antiquæ ſtirpis nobilitatem referentes, ex arcano Selymus odit, quum eos tanquam imperij æmulos planè metuat. In his ſunt quatuor inſignes familiæ vetuſtate originis Othomannorum domui pares, quæ ab occulto quodam liuore in vna Othomanni ſobole, ipſis æqualè fatalis imperij nomen iam per ducentos confirmatum annos propagari vehementer indignantur. Hi ſunt Michalogli, Ebrenes, Turacani, atque Malcoccij: è quibus vel ſummæ virtutis homines, nequè purpurati, neq; magiſtri equitum vnquam euadunt, ne immodica virium freti potentia, ad imperium aſpirent: ſed magnos redditus èx antiqua àgrorum diuiſione, ſuperioribusq́; victorijs consecuti, quòd multo pecore et frumentarijs poſſeſsionibus abundent, perpetuaque ſtipendia percipiant, cæteris opulentiores exiſtimãtur, ſecus àc liceat Christiano ſanguine progenitis, ſiue militiæ adſcripti ſerui ſint, ſiue incolę liberi: nã non alios habent fundos, quàm quos à principe agrorum domino ad annuum vectigal impetrarint. Magnus tamen his familijs habetur honos: nam Michalogli peculiari prærogatiua voluntarijs equitibus præficiuntur: hos Acanzes, hoc eſt, antecurſores vocant: & plerunque centummilium equitum numerum implent, quòd eis ad ſpem prædæ Tartari è Taurica, & Getæ, ex Valachia gregatim miſceantur. Reliqui ex his familijs nobilioribus præfecturis ornantur, quæ nunc quadraginta octo ſunt æqua ferè portione in Europa, atq; Aſia conſtitutæ. Verùm ex Aſiaticis digniores imperatoris filij obueniunt, ſicuti Amaſiæ in Cappadocia, Iconij in Lycaonia, Magneſię in Ionia: In Europa autem ad parandum militiæ decus potiores conceduntur, Peloponneſiaca, quæ Morea dicitur, Turacanis: Boſnenſis in Illyrico, Malcoccijs: Ebrenibus, Samandrica in Triballis. Nec vlla eſt tam exigua aut tenuis præfectura, quæ bina ſaltem milia equitum non alat, quum ampliores ſena & ſeptena contineant. Quibus omnibus ex deſcriptis regionum vectigalibus ſtipendia argento & certis lignorum & pabuli ſupplementis, ſingulis quoque menſibus perſoluuntur. Huius generis equites ſcripti in alas Sanzacorum Timarriotæ vocantur à Timarro, quę vox ſtipendium ab incolis contributum ſonat. In hoc equitatu pręcipuum Othomannorum robur conſiſtit: nam ad repentinum edictum paucisſimis diebus ſeptuaginta amplius equitum milia in vnum locum à præfectis adducuntur. Nec quiſquam eorum eſt, qui ad propoſitum gerendi belli edictum, non magnoperè lætetur, & certum ex nauata opera præmium non expectet, ignauiæque pariter & delicti pœnam ſubterfugiat. Tanta enim ſeueritate iudices, qui circumeundo præfecturas ſigillatim turmas recenſent, arma, equos, & mores inſpiciunt, vt ſi qui notati exauthoratique ſunt, magnus equitum numerus in eorum ſupplementum ſeſe offerat, inſigniq́ue ſe affici beneficio exiſtiment, qui alijs eadem loca & ſtipendia diu expectantibus pręferantur. Vniuerſis duo Magiſtri equitum præſunt, qui Bellerbechi, hoc eſt, domini dominorum ſuperba appellatione vocitantur. Aſiaticus ad Cutheiam Galatiæ vrbem, Europęus ad Sophiam Myſiæ inferioris ſedes habent, conſtitutisq́ue tribunalibus inter milites ius dicunt, quemadmodum Cadi, qui ſunt ſtatutorum & legum periti, prætoria authoritate incolarum controuerſias finire ſolent. Bellerbecho parent Sanzachi, Latinè alarum ſigniferi: Sanzachis Subaſi obediunt, qui centenarias turmas ducant. Sed nemo eſt Turcarum omnium, aut Christianæ profeſsionis veterum incolarum, qui vel oppida, vel arces, vel denique

pagos

pagos more Persarum possideat, aut paulò munitiores domos ædificet. Vetere enim edicto cauetur, ne quis villam pinnato muro circundet, nec ædificium supra primam contingationem columbaria turricula altius condat. Propterea Thraces, Græci, Macedones, Mysij, Epirotæ, Illirij, cæterique populi barbarico subiecti iugo, neque firmis opibus valent, neque si Christiana arma alicunde perstrepant, ad oblatam excutiendæ seruitutis occasionem sese commouere possunt. Singulæ nanque prefecturæ suos equitatus eo ordine in æstiuis atque hybernis pagatim dispositos continent, vt vbique contra vim subitumque tumultum parati, instructique armis, prestò adsint aduersus exarmatos et inopes, qui oppressi celeriter teterrimi supplicij pœnam subeant. Reliquus equitatus constat ex prætorianis alis, quæ nobilitate ac eximio cultu omnium lectissimæ atque ornatissimæ sunt. Eæ distinguuntur ordinibus, atque stipendijs. Sed Spachi Oglanij, dignitate ceteros antecellunt, quòd ab imperatore filij appellentur. Nam à pueritia ex delectibus prouinciarum adducti in regiam, & postquam à Christiana religione defecerint, per Eunuchos literis & armis liberaliter instituti, quum puberes euadunt ad summos honores prouehuntur. Oglanis pari propè authoritate succedunt Vluphagi, Siliphtari, Caripigi, & Mutpharachæ: qui à dextra leuaque distinctis agminibus equitantis imperatoris latera præcingunt. Sed Mutpharachæ admirabili virtute præstantes, toto orbe conquisiti, ea conditione militãt, vt quos velint Deos impunè colant, presentique tantùm imperatori operam nauent: qua liberalitate, atque indulgentia inuitati, nõ modò Indi, Æthiopes, & Tartari extremi gentium idola priscæ & antiquatæ religionis, aut cæli maxima sydera pro Dijs venerantes, sed ex nostro etiam orbe Christiani nobilitate illustres in eum ordinem recipiãtur. Hos equites magna delectorum subseruorum multitudo subsequitur, adeò splendide armis & equis instructa, vt quum dominos numero multum exuperet, ornatu etiam propè par, iusti & fulgentis exercitus speciem ostendat. Verùm insignia vtrosque distinguunt. Subserui enim non lintheis & globosis capitum integumentis, vt heri & Turcę reliqui, sed puniceis pileis vtuntur, quos pro galea frontalibus puro ex auro contextis, & argenteis conis ad inserendas cristas eleganter exornant, quum in vniuersum etiam veste serica argenteis fibulis redimita, squamosoque baltheo, & inauratis phaleris conspicui, herilis opulentiæ splendorem repræsentent. Nam aulæ procerum splendidissimus quisque nihil pretiosius in censu habet, nec sibi honestius quicquam ducit, quàm plura seruitia, decore militaris formæ præstantia, pompę modò ad decus ostentare. In hunc siquidem vnum præcipuè sumptum omnes fortunas conferunt, propterea quòd exquisitis epulis minimè studeant, nec sumptuosè ædificent, neq; vllis omnino damnosæ aleæ ludis indulgeant, quum latrunculis per otium lusisse, vicisseque ad ingenij laudem, quàm ad pecuniæ quæstum nobilius existiment. Sed nihil apud Selymum duarum legionũ ex Ianizaris delectarum inuicto robore prestantius atq; validius censetur. Instar enim Macedonicę phalangis omnẽ vim hostium facilè sustinent atq; perfringunt. Has ex nouę gẽtis delectu, vti nomẽ sonat, primus Othomannorũ Amurathes Selymi proauus instituit, quibus regię pretorijq; custodia mandaretur. Earum siquidẽ noua felicic; virtute memorabilem victoriã, cæso ad Varnam Ladislao Polonorũ & Hungarorum rege fuerat consecutus. Nec alia demum vi quàm Ianizarorum Mahometes Byzantium, Baiazetes Methonem expugnarunt, quum hic prone-

pos nuper inuictos antea Persas, & equitatu planè victores horum peditum virtute profligarit. Ianizari peculiari prærogatiua, exarcolam, hoc est, pileum album aurea anteriore fascia, & cristis insignem acinaci impenetrabilem, demissaque per tergum lata cauda ceruices munientem pro galea gestant. Lunatosque item calceos cæteris vetitos induunt. Arma eorum præter sclopettos & arcus, quibus iam multò maxima eorũ pars vtitur, sunt hastæ Germanicis breuiores, ferro lato, aut triangulari, aut fuscinato, aut in romphæam adunco prefixæ. Præter hæc gladio incuruo paruaque securi, quum expedit rem gerunt. Breuiores togulas colore cyaneo, aut rubro, aut prasino ab anteriore fimbria in tergum reductas baltheis subcingunt, & terra marique omnium audacissime & constantissimè pugnant. Ex hoc mirifico inueteratæ disciplinæ genere, tanquam ducum & præfectorum seminario, plerique in alas prętorianas ad equũ rescribuntur: alij ad superiores ordines traducti ad præfecturas scandunt, alij nulla ferè alia quàm testatæ virtutis commendatione Sanzachi, & quod supremæ eorum fortunæ munus est, Bellerbechi & purpurati Bassæ creantur. Hi numero quatuor grauissimarum rerum consilijs præsunt, & per singulas hebdomadas quatuor cõtinuis diebus in regia coeunt: supplicibus libellis respondent, lites dirimunt ipso imperatore ex protecta velo fenestella cunctas controuersias querelasque populi, & Bassarum responsa intentis auribus excipiente, vt tantarum rerum iudices censorem pœna & pręmio cuncta expendentem adesse intelligant. Huius ordinis antiquior principis scrinio gemmaque potitur, appellaturq; Vesir, & scribis atque notarijs decreta dictat. His rebus confectis purpurati prandent, vniuersoque populo, qui in curiam coierit, publicè epulum datur, sed frugi sanè ex oriza, & veruecina carne, paneque, & aqua limpida paratum. Interea imperator præfecto sacrarum legum, qui est Cadilescher, & Quęstorum magistro, qui ęrarij rationes expendit, & Dephterder vocatur, sedulò operam dat. Hoc perpetuo rerum ciuilium officiorumque omnium tenore, & hac incomparabili militiæ disciplina, Selymus imperium patri & fratribus ereptum, ita stabiliuit & auxit, vt maioribus suis magnitudine animi superior esse videatur: & quòd victor in intima Persarum viscera penetrarit, iam Campsonem Syriæ Ægyptique Sulthanum, Baiazeti patri ex Tarsensi victoria formidatum, promotis ad Amanum montem copijs magnopere territet, nobisque inde minetur cladem, illaturus proculdubio longè teterrimam, nisi Christiani reges maturè experrecti, tam pia, quàm necessaria arma ad publicæ salutis præsidium expediant. Ea quæ secuta est hyeme Ludouicus Gallorum rex, vt post bellum terra mariq; infeliciter gestum, tandem quieti Gallię non indecora pace parta consuleret, Mariam Britannam Henrici infensissimi hostis sororem in matrimonium petere constituit. Enimuerò quum æstuante animo secum ipse reputaret, quot incommodis acceptis, quantoque periculo bellum superiore ęstate substinuisset, omni ratione parandam pacem existimabat, non ignarus si Britannum æquis oblatis conditionibus, ad amicitiam pertraxisset, futurum proculdubio, vt cæteris aduersum se coniuratis hostibus, animi viresque conciderent. Quando Cæsar eo maximè tempore pecuniæ inops, cõtrà autem Hispanus auri tenax, & Heluetij, qui aliena tantùm pecunia bella gerere consueuissent, si spes eos Britannici auri destitueret, posituri continuò arma, atque omnino quieturi videbantur. Neque Henricus qui fuso fugatoque Gallorum equitatu, duabus in continenti validissimis vrbibus ca-

ptis,

ptis, occisisoque Scotorum rege, & ad internitionem eius nobilitatis confecto bello, satis sibi gloriç ac laudis comparatũ arbitrabatur, multum ab honestæ pacis studijs abhorrebat: ob id præsertim, quod Ferdinandum socerum non alieno animo in Gallum esse perspectum habebat, quum ab initio occupata Cantabria, Britannis ad fontem Rabidum, qui auxilia & commeatus ex propinquo postulabant, contra fœderis iusiurandum in maxima gerendarum rerum opportunitate defuisset. Subindeque Maximilianum Sfortiam, & Heluetios in asperis Nouariensis belli casibus ostentata spe auxiliorum per Cardonium deseruisse, ac penè prodidisse diceretur. Sed ingentis spiritus regem id maximè angebat, quòd nouissimè dum ab se à Germanis & Heluetijs vno consilio, atq; vno tẽpore bellum in Gallia gereretur, Ferdinandus in tanta proferendi imperij occasione, nec vllam ostentatis saltem armis de se inuadendæ Aquitaniæ suspicionem timentibus Gallis præbuisset. Heluetij quoque quòd pacem ad Diuionum fœdè atque importunè in ipsa victoria pepigissent, ipso indignante omnes belli cogitationes perturbarant: vtpote, qui si bellum in Gallia renouaretur, nec certi hostes, nec constantes socij futuri essent, quando diuendita nuper animorum ferocia auarè ac turpiter omnem pristinæ existimationis opinionem amisisse censebantur. Hæc animo voluentẽ Henricum, & iam segnius de bello cogitantem, Marchio Rotellinus, quem Morinensi acie captum, ac in Britanniam transuectum fuisse docuimus, prætentatis eius consilijs ad ponendas simultates, & pacem eo necessitudinis vinculo confirmandam pertraxit, Ludouico Canosio Leonis legato, in eam rem peracuti ingenij sui studium, & vim omnem explicãte. Is in honore habitus, per varias sermonum occasiones, docebat ad felicitatem Galliæ atque Britanniæ plurimum pertinere, si matura ætate puella propinqui & maximi regis connubio iungeretur, ex qua ille integro adhuc vigore animi, nec effœtis corporis viribus sibi successorem in Gallia procrearet: pretium autem dotale apud ditissimum regem nihil maius futurũ, quàm insignem lectissimæ virginis formam, vtriusque gentis concordiam, & in duobus regnis incomparabili commodo rerum trãquillitatem afferentem. Igitur quum Henricus vel honestius arma deponere, vel sororem splendidius collocare non posset, per legatos de sponsalibus actum. Ludouicus quoque Senatum consuluit, & totius regni proceres, an rectè, & sapienter factum iri existimarent, si vxor è Britannia peteretur. Quod postquam summo omniũ consensu, vel aliena cum iniuria approbatum est, Hauardus Suffolchius regis amicitia clarus, cum ornatissimo Britannorum procerũ comitatu, puellam in proximam continentem transuexit. Nec multò pòst Francisco Delphino genero deducente, eamque iniuriam generosè dissimulante, Ludouicum ad Beuillam obuium habuit iuuenili atq; eleganti potius, quàm graui vel regio cultu inter florentis ætatis equites exornatum. Inde verò Lutetiam Parisiorum est concessum, vbi solennes nuptiæ, editis spectaculis, magno apparatu celebratæ sunt. Sed rex ætate prouecta, & multùm antea neruorum doloribus lacessitus, quũ intemperantius puellaribus complexibus indulsisset, in febres incidit: nec multò pòst inualescente etiam profluuio ventris, extinctus est. Vir certè rei bellicæ peritissimus, nec ignarus artium pacis, vtpote qui ab ineunte ætate grauissimarum rerum experiens & miles egregius, & insignis imperator, & rex idem apprimè bellicosus, per aduersos simul & prosperos totius vitæ successus, singulari virtute arma tractarit. Eum tamen peruicacis obstinatæque naturæ, & pro-

inde sæuum & inexorabilem plerique existimarunt, vel ob id præcipuè, quòd Ludouicum Sfortiam erepto omni scribendi, & quæ cuperet legendi solatio, ferrata in cauea omnium miserrimum mori coegisset. Alij quanquam vel præcipuè militibus, statis semper certisque stipendiorum temporibus, summa fide satisfecerit, pecuniæ valde parcum, & magnopere tenacem, vsque ad illiberalitatis calumniam putauêre. Ignari prorsus quanta sibi & prouincialibus damna intulerint principes, qui profusè temereque donando per otia pacis vanis sumptibus paratos ad bellicas necessitates thesauros exhauserint. Quibus virtutib. cæteris ætatis suæ regibus felicior videri poterat, nisi dum profugis ad se Cardinalibus per consilij causam, ambitiosius fauere contendit, veluti spreta religione florentem imperij sui statum maximis periculis obiecisset.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XV.

LVDOVICO vita functo, Franciscus eius gener è regia Valesiorum familia, maximo procerum atque omnium militum studio, Britanniæ citerioris, & totius Galliæ imperium adeptus est. Siquidem primis statim militiæ rudimentis, Cantabrio atque Britannico bello alterum & vigesimum natus annũ, quum singulari decore excelsi corporis, militari comitate, atque ingenuo quodam vigore animi promptum, se ad arma ac subinde liberalem atque magnificum ostendisset, breui apud exercitum atque omnes Galliæ regulos maximam gratiam compararat. Is, vt primum celeberrimo procerum conuentu ad Lutetiam Parisiorum regali diademate accepto, atque omnibus militiæ præfectis & magistratibus sacramento adactis, & regis nomen, & administrãdi imperij curam sumpsit, ad repetendum Mediolanense imperium consilia viresque conuertit. Enimuerò rex iuuenis plurimum ad recentis principatus ac totius Galliæ dignitatem pertinere arbitrabatur, neque magnitudine animi, neq; industria socero inferiorem existimari: & tantas videri Gallorum copias, & amplissimi regni facultates, vt vel conspirantibus cæteris regibus, non modò sustinere, sed inferre vltrò bellum, atq; id alere in aliena prouincia commodè posse censeretur: vel ob id maximè quòd paulò antè Ludouicus (quum iniuriæ atque ignominię animus impatiens, plurimum Italici belli cupidine deflagraret) omnibus propè rebus ad id comparatis, maximum eius expeditionis desiderium reliquisse videbatur. His de causis accensum regem, paratumque ausu & armis recentis imperij fortunam periclitari, Veneti, ac Ligures maximè opportuni huic bello, ac longè omnium terra marique potentissimi in Italiam euocabant, nõ dubiam expeditamque victoriam ostendentes, quòd vno tempore

tempore dum regij exercitus fama Heluetij ad Alpes distinerentur, ipsi ab diuersis hostilis agri partibus socia arma moturi essent. Id quoque fiduciam addebat Gallis, quòd vetere hominum opinione vulgatum erat, externos exercitus, neque inuadere Italiam, neque Alpes alioquin imperuias posse facilè superare, nisi dissidentis Italiæ consilio, ac viribus ducerentur. Venetos vna cura angebat, vt tot amissas vrbes vel periculoso etiam remedio, à Germanis et & Hispanis recuperarent: ac subinde quod plurimum ad dignitatem atque existimationem Reipublicę pertinebat, veteres contumelias vlciscerentur, quas pulsis ab Italia Gallis, fraudati victoriæ parte, elusique ab Hispanis atque Heluetijs, cæterisque fœderatis principibus accepissent. At Ligures paulò antè Octauianus Fregosius necessario magis quàm honesto cõsilio, vel inuitos in partes Gallorum traduxerat, tametsi vetere odio & recentibus factis Gallico nomini infensi erant, quum libertatem euersa arce recuperasse viderētur. Causas commutatæ voluntatis atque defectionis, plures Octauianus afferebat, quum vir alioqui integro constantique animo parum antiquis virtutibus suis respondisset: Victis enim ad Nouariã Gallis (vt suprà docuimus) empta à Cardonio Piscarioque copiarum parte, qui tunc ad Placentiam sedebant, Liguriæ principatu potitus fuerat. Id factum, victores Heluetij & Maximilianus Sfortia æquo animo ferre non poterant, quòd ille per inuidiam ab alio potius quàm ab se rerum omnium arbitris imperium ac leges accipiendas esse iudicasset: & Hispani (quod indignius erat) parum integra fide belli & prælij spectatores Heluetio sanguine & suo sumptu partę victoriæ commoda sustulissent. Quamobrem Maximilianus & Sedunẽsis, ei ex occulto per Adurnios & Fliscos bellum intulerunt: quòd Adurnij, ad quos altera principatus fortuna pertinebat, se his fœderis staturos legibus, quibus olim Augustinus pater Ludouici Sfortiæ auspicijs Genuam tenuisset, si Fregosij pellerentur, promitterent: ipseque Octauianus iam despicere Heluetiorum partes videretur, vt qui Hispanorum amicitia, & pontificis studio subnixus, nullam in bellicos sumptus pecuniam suppeditaret: & Flisci quoq; propter Hieronymi fratris cædem, Fregosijs infensi, cum Adurnijs opes atque animos consociassent. Sed aliter ac ipsi constituerãt vsu euenit: nam, quum Adurnij & Flisci armatis clientibus suis, cum duab. Heluetiorum cohortibus media hyeme ad Genuæ mœnia duxissent, excitassentq; ad spem rerum nouarum omnem inferioris Liguriæ oram: Octauiano firmis præsidijs tenente vrbem, spe decepti, & victi asperitate hyemis cum detrimento discesserunt. Insequenti quoque anno, adulta etiam tum hyeme, quum aperta vi, aut ampliore comparato exercitu, propter eandem hostium diligentiam & maximam oppugnationis difficultatem capiendę vrbis, Fortunam minimè sibi tentandam existimarent, ad dolos insidiasque conuersi, vocantibus amicis per exoletam portam, quæ ab exteriore pomerio in priuatos hortos ducebat, cum armatis amplius trecentis hominibus vrbem intrarunt, & ad expugnandum prætorium conuolarunt, existimantes in perpetuum debellatum fore, si eo impetu Octauianus atq; alij, capita factionis opprimerentur. Sed tardius confecto itinere, & inalbescente iam cælo, dum cancellatos areæ postes effringere conarentur, Octauianus ad tumultum excitatus, arrepto scuto cum globo prętorianorum descendit: & patefactis foribus magna virtute irrumpere conãtes, sustinuit. Ibi dum acriter pugnaret sclopetto ictus est, cõsauciatus et Scipio Fliscus, cęteri consurgentibus vndiq; hostibus, clara iam in luce deprehensi, quòd

longi, & spurcissimi itineris labore exanimati erant, quòd ab amicis extra noctis occasionem auxilia desperabant, & quòd primis suis conatibus Fortuna defuisset, in fugam præcipites se dederunt. Hieronymus Adurnius & Scipio capti sunt. Sinibaldus Scipionis frater totam diem apud æditiuum latuit, & sequenti nocte amicorum opera vrbe effugit. E militibus aliquot interfecti, alij ferè omnes in potestatem hostium deuenêre: & in his Camillus Montanus, qui apud Maximilianum prætorij præfectus fuerat. Eum quòd ab Maximiliano submissum fuisse suspicabantur, in arctissimam custodiam cum Hieronymo & Scipione coniecerunt. Tanto euitato periculo, Octauianus nil sibi amplius cunctandum existimauit, quo minus cum Gallo fœdus & amicitiam occultè percuteret, tametsi Cæsari in primis, ad quem tradendi principatus iura atque auspicia pertinebant: & Ferdinando cuius viribus ac copijs imperium obtinuerat: ac Leoni pontifici maximo, qui Fregosiæ domus, ac eius præsertim omni tempore fautor atque amicus fuisset, insignem se iniuriam facturum intelligebat. His autem conditionibus fœdus ictum est, vt Octauianus arcem traderet: ducis titulo in posterum abstineret: nomine regio Liguriæ præesset: & equitum alæ stipendium à rege quotannis acciperet. Federicus verò frater qui tum Salernitanus Archiepiscopus erat, amplissimis in Gallia sacerdotijs ornaretur. His itaq; secreto per Carolum Borbonium cum rege transactis ignara earum rerum ciuitate, plures menses cum Leone & cæteris principibus, eos cunctis fictæ amicitiæ artibus, per literas ac legatum suum Benedictum Viualdum egregiè ludificatus, dissimulanter egit. Sub aduentum verò Gallorum aduocato senatu, docuit nihil ad quietem atque opulentiam ciuitatis magis pertinere, quàm si ab auarissimorum hominum amicitia discederēt. Heluetios enim immodicos, atq; arrogantes barbaros: et rapacem Sfortiam nō prius cupiditati atque superbiæ finem impositurot, quàm omnem Liguriam veluti bello victam publicis, priuatisq; opibus spoliassent: præstare Gallorum societatem sequi, atque in tutela et fide potentissimi atque optimi regis, qui nouas et veteres iniurias obliuione deleuisset, pacatè agere, quàm inconstantissimorum hominum stipendiarios videri. Eum regem compositis Hispaniæ, Britanniæque rebus, breui transcensurum Alpes cum innumerabilibus copijs, atque omnem Italiam victricibus armis peruagaturum. Nec Leonem pontificem qui legatos in Gallia, & regis amitam Iuliani fratris vxorem domi haberet, inter diuersos metus copias suas pro aliena salute Gallis oppositurum existimarent: proinde ea consilia, quæ tuta & necessaria essent, conuersis animis sequerentur. Regem enim non impotentem dominum, sed socium atque amicum habituros, se verò libertati ciuium semper, propriæ autem dignitati atq; amplitudini studuisse nunquam: ac tunc maximè paratum esse eiurare ducis ac principis nomen, decorum fortasse alijs, sibi verò inuisum & graue, quando si pertinacius retineretur, maximum Reipub. detrimentum esset allaturum. Primates, vt in mobili & factiosa ciuitate facilè accidit, tametsi propter incertos belli euentus se ac fortunas suas in maximum discrimen adduci manifestè intelligebant, Octauiano tamen assenserunt, quum perspectis eius consilijs diu reluctari non possent: quāquam Octauianus, qui cum magna laude paulò antè libertatis author fuisset, ob priuatas res suas veluti reposito iugo, duriorem patriæ seruitutē inducere videretur. Neq; multo pòst decretum est, vt præsidiū acciperetur, modò Franciscus neque pecunias imperaret, neque Phari arcem ab ciuibus funditùs euersam

euersam instauraret. Interea Maximilianus Sfortia quum crebris rumoribus afferretur, maximum in Gallia exercitum comparari, & regem ipsum belli ducem superatis Alpibus in Italiam primo quoque tempore descensurum, commeatus, arma, equos, tormenta, atque omnis generis præsidia summo studio parare, pecuniam singulis vrbibus imperare, munire arces, & Heluetios cæterosque socios principes per legatos obnixè precari, ne se in tanto rerum discrimine deserere vellent: neque existimarent si ipse semel Insubrum imperio pelleretur, victores Gallos ac Venetos antiquis imperij finibus contentos fore: vt qui pontifici maximo præscribere vellent, & cæteris externis gentibus Italia pulsis, omnium rerum imperium sibi animo destinassent. Nec multo post, Matthæus Sedunensis Cardinalis, qui aduersus Gallos implacabili semper odio exarsit, ac tunc maximè belli quàm pacis auidior, ad sui atq; Heluetiæ gentis existimationem decerni armis atque virtute controuersiam volebat, cum triginta amplius Heluetiorum vexillis in Nouariensem agrum descendit: ea quidem mente, vt ad pellendos Fregosios in Liguriam duceret. quo consilio haud dubiè imminentibus periculis occursum foret, nisi Leo pontifex qui nunquam, vt de Octauiani, ac Federici fide dubitaret, adduci potuerat, nihil eos hostile molituros recepisset. Circumierat Sedunensis superiore anno singulos Heluetiorum pagos, & in Gallos, quòd ad Diuionem fidem fefellissent, acerbissimè concionatus, authoritate atque facundia, qua plurimum pollebat, vniuersam gentem ad arma exciuerat. Qua de causa omnibus concilijs conuentibusque peractis, Gallos decreto publico Heluetij nominis hostes declararant: & vexilla ad cogendos milites, quibus Italiam tuerentur, omnibus locis proposuerant. At Romæ Leonem pontificem perplexo animo varia consilia agitantem, Cæsaris, Ferdinandi, Sfortiæ, Heluetiorumque legati circunsistebant, orabantque, vt communis salutis causa expeditis consilijs sibi ac fœderatis principibus opem ferre maturaret, quando iam è Pyrenæis inferioreque Germania pedestres copię Lugdunum peruenissent, conuectisq; eò tormentis & Gallico equitatu conuenire iusso, Franciscus nullam profectioni moram facturus esse diceretur. Leo tametsi, vt erat natura miti sedatoque ingenio, à bellis plurimum adhorrebat, & à Gallis, si medium se gerere, atque ab omni contentione abesse vellet, æquissimæ conditiones proponebantur, simulque ab omnibus suis, qui ad Gallos animos inclinarant, vt antiquum fœdus desereret, vehementer oppugnabatur: nihilominus in fide sibi permanendum, veteresque socios opportunis auxilijs iuuandos esse existimauit, quòd Placentiam Parmamque, quas vrbes Gallus haud obscurè repetebat, vi vel pactione dimittere, neq; suæ neque pontificiæ dignitatis esse arbitrabatur: ac magni interesse dijudicabat ad Florentinarum rerum quietem, ac Romani pontificis libertatem, atque amplitudinem, validissimam Gallorum gentem Italia prohiberi, quæ paulò antè magnitudine sua, sacrosancti imperij statum illatis tot cladibus perturbasset: & præsertim suis ac Petri fratris conatibus, quo minus Florentiam patriam repeterent, Vitellocij bello, atque omnibus temporibus semper obstitisset. Neque enim summæ potentiæ regem quieturum putabat, donec ex vsu victoriæ rebus omnibus ad arbitrium constitutis, quas vellet Italiæ leges imposuisset. Igitur præmissa pecunia, quæ Heluetijs stipendij nomine persolueretur, Iulianum fratrem cum equestribus copijs in Galliam Cisalpinam ab vrbe proficisci imperat: Sedunensem totius exercitus legatum pōtificia authoritate decernit:

& Marcum Antonium Columnam, in quo viro multa industriæ ac virtutis ornamenta erant, Veronam cum valida equitum ala maturare, & Cardonio Hispanisque in bello Veneto succedere iubet. Constitutum enim erat, vt Cæsar sex millia Germanorum peditum Veronam transmitteret, & Cardonius inde mouens cum omnibus copijs suis ad Alpes proficisceretur: Ita vt Marcus Antonius Liuiano obsisteret, & Brixiam Veronamque defenderet: Sedunensis autem Prosperque Columna, Iulianus, atq; Cardonius iunctis viribus Gallicum bellum administrarent. Sed Iuliano Florentiæ suprema valetudine tentato, Laurentius Medices Petro genitus, quem ad Lyrim naufragio perijsse demonstrauimus, copiarum imperium sumpsit. Is quoq; militari indole copias Florentinorum ducendas acceperat, quum extincto Padulio, alium ducem Senatus minimè suffecisset, & tunc maximè Florentina respublica Mediceorum auspicijs regeretur. Marcus quoq; Antonius ad Padum progressus, quum Liuianum de suo aduentu certiorem factum propter publicas ac priuatas simultates transmisisse cum expeditis equitibus Malatestam Baleonum, & insidias idoneo sibi loco dispositas cognouisset, quadrato agmine, ac diuerso itinere quàm constituerat, vt hostem falleret, ad amnem contendit: atque eo celeriter traiecto per Mantuanorum fines ad Cardonium profectus est. At Franciscus maiore quàm vnquam antea bellico apparatu superiores Galliæ reges Italiam inuaserint, ineundum bellum existimans, ingentem equitum multitudinem tota Gallia conscripsit. Nemo enim paulò notior eques, vel superiorum temporum beneficiarius fuit, qui vllum aut ætatis, aut priuatæ rei impedimentum, quominus nomen daret satis dignam vacationis causam existimarit: quod facilè fiebat, quoniam Galli non modò regibus suis enixissimè parent, sed eos vt mortalibus augustiores venerantur, putantque indecorum & turpe domi remansisse, quum illos & bella iustè suscipere, & certis semper auspicijs ad victoriam proficisci persuasum habeant. Galli quoque omnes veteri gentis instituto equestri militiæ plurimum student: qua parte virium cùm propter incredibilem multitudinis consensum, tum propter numerum atque virtutem cæteras nationes antecellunt: sicuti peditatu perferendis militiæ laboribus impare, nec satis exercitato, altera militiæ parte inglorij hoc maximè tempore iudicātur. Censa sunt circiter quatuor millia cataphractorum equitum: quorum singuli de more ternos vel quaternos equos trahebant. Leuis autem armaturæ ad octo millia: quibus omnibus Carolum Borbonium Boiorum & Aruernorum principem præfecit, quum eum paulò antè propter generis claritatem visumque militiæ, magistrum equitum creasset: quem honorem, vt suspectum et formidabilem regibus damnato necatoque Sancti Pauli comite, ac tum rebellantibus Galliæ regulis, Ludouicus Vndecimus aboleuerat. Pedestres verò copias ex eo genere hominum qui pari virtutis gloria cum Heluetijs contendere posse viderentur, tantas vbique terrarum, quantas nemo tempestate nostra, aut rex, aut imperator vnis in castris habuerit ingenti mercede conduxit. Siquidem Robertus Sedanius, qui maximam in Eburonibus authoritatem obtinebat, & Carolus Geldrius Menapiorum & Sicambrorum princeps delectibus habitis, ex ea Germaniæ parte quæ flumen Rhenum, & Belgarum fines attingit, supra quadraginta cohortes armauerant. Quorum alter Florantium filium misit, quem aduerso pectore decora vulnera ad Nouariam accepisse memorauimus: Alter quòd diuturno & difficili bello, quod cum Cæsare superio-

ribusque

ribusque Germanis gestum est, Gallorum auxilijs atque opibus subleuatus, & parem inferre gratiam, & dignam virtutis suæ fama operam præstare cupiebat, ad Franciscum in castra peruenit, duxitque secum summæ opinionis veteranam legionem, quam à colore vexillorum Nigram appellabant. Præcipua etenim eius virtute, quum ex fortissimis constaret, plures annos, & fines defenderat, & in re bellica maximum sibi nomen comparar at. Petrus quoque Nauarrus singulari studio ex Aquitanis, Vasconibus & Cantabris, atque his gentibus quæ Pyrenæos saltus incolunt ad viginti cohortes conscripsit. Erant ij maxima ex parte balistarij & sclopettarij, cæterùm patientissimum laboris, audax, expeditum atque agile militum genus, qui defendendis expugnandisque vrbibus, atque omni extraordinario belli munere cum Germanis stabili acie ac firmis ordinibus campestri pugnæ assueti, diuerso virtutis genere, parem militiæ gloriam quærebant. Nauarrus etenim ad Rhauennam captus quum in Gallia custodiretur, nec propter simultates ex infelicitate prælij conceptas, quæ sibi cum Cardonio intercedebant, eum Ferdinandus per tot pacis occasiones vnquam redemisset, dolore iniuriæ magis quàm carceris tędio se totum ab amicitia Hispani regis alienarat. Vnde mox militari sacramento se absoluit, cessitque vltro per publicas tabulas his Campaniæ oppidis, quibus ob nauatam egregiè operā Neapolitano bello donatus fuerat, vt liberius apud Franciscum, qui libertatem dabat, militaret, & renunciatis antiquis muneribus recentem contumeliam vlcisceretur. Quibus de causis, Franciscus quum solertissimi hominis virtutem atque consilium probaret, eum sua redemptum pecunia apud se in honore habuit, validæque parti exercitus præfecit. Tormentorum subinde maiorum minorumque tantam copiam, quantam duobus iustis exercitibus satis esse constaret, ad Gratianopolim atque infimas Alpes præmisit. Fuit bigarum carrorumq; incredibilis numerus, quibus ferreæ pilę, sulphurei pulueris vis ingens, præterea vectes, dolabræ, omnisque generis ferramenta, atque alia domandis itinerum asperitatibus opportuna præsidia conuehebantur: totusq; is apparatus quinque millium equorum perpetuo labore trahebatur, et maiore aliquanto sumptu quàm quisquam crederet. Nam Galli cōsuetudine sua non inualidos, aut quoscunq; sors obtulerit, sed insuefactos et robustissimos equos curribus subdunt, eosq; immenso pretio parant, & alunt, vt summis eorum viribus locorum omnium difficultates mirabili etiam celeritate superentur. Quinetiam tormentorum magistros, ac libratores propter eximiam eius artis peritiam longo vsu & maximis periculis comparatam, in summo honore habent, vberioreq; stipendio prosequuntur, magnamq; iuuenum multitudinem qui huic rei senioribus artem tradentibus, accuratè studeant, & per gradus ordines, ac maiorum commoda mereantur, tota Gallia instituunt: neque virtuti vnquam locus, neq; peritis opima salaria liberalitate regum, aut pacis, aut belli tempore defuerunt. Quibus institutis pecuniæ nunquā parcendo, quum ea parte virium magno terrori omnib. essent, facilè sibi vel de fortissimis hostib. memorabiles sæpe victorias pepererunt. Nam Hispani atq; Itali, cæteræque gentes, tametsi tormenta summa arte atque elegantia conflare & fundere didicerint, & magnam eorum supellectilem instructam habeāt, his tamen in negotio minus feliciter vtuntur, tarditate præsertim & inertia boum, quos magnitudine impensæ deterriti pro equis substituunt, et inscitia atque penuria rectorū, quando pauci qui manifesta vitę pericula subire velint, nisi pro-

positis ingentibus præmijs, haud facilè reperiantur. Sequuta quoque est proficiscentem regem certis sub signis ac ducibus, valida voluntariorum peditum manus prædę auida, & cum his ad tria agrestiũ milia purgandis & sternendis itineribus mercede conducta. Mercatorum verò & lixarum, calonumque ingens numerus, qui magnam pecoris, commeatus, rerumq́; venalium copiam publico & priuato consilio conuehebant, castra sequebatur. His omnibus ad profectionẽ comparatis, Franciscus ad Alpes duxit, sparsitq́; exercitum ad primos aditus trium semitarum, quà tantùm peruię sunt Alpes, ne hostes certiore coniectura per diligentissimos etiam speculatores assequi possent, quæ nam alpes, quæúe potissimum iuga transitu destinarentur. Enimuerò Heluetij in Taurinis Salassisque aduersas alpium radices occuparant, equitate loci plurimum et virtutis fiducia elati, vt quod magnopere cupiebant, antequã totis agminib. in patentes campos descensum foret, cum primis Gallorum copijs in faucibus Italiæ prę lio decertarent. Igitur cum mollioribus vsitatisq́; itineribus minimè transeundum existimaret, ad fallendos hostes, nouę Alpes, noua asperioraque montium culmina, quæ nunq̃ vllis antea exercitibus patuissent, tentanda erãt. Alpes siquidem quæ Italiam a Gallis Germanisque disterminant, ab Arsia flumine (id ẽ Carnicis iugis per Hystriæ fines Hadriaticum petit) ad vada Sabbatia Ligustici littoris protenduntur, pluribusq́; in locis, vel molliore montium natura, vel hominum ingenio patefactis itineribus superantur: tametsi rerum naturæ opifex altiore consilio densissimos saltus, præaltos exesosque vertices, & abruptas vallium crepidines, in niuosa illa atque horribili rupium mole posuerit, queis mortales ab accessu terrerentur. Primę Alpes post Carnicas ab Ortu in Occasum tendentibus Iuliæ occurrunt, quæ ab Taruisio iuxta Anaxum flumen per Bellunum ac Feltrium in Noricum Austriamq́; perducunt. Secundum eas sunt Rhæticæ: quibus ab Tridento per montis Cremeris clementia iuga, in Vindeliciam, & loca ad Oenum amnẽ Hispruch o oppido proxima, penetratur. His aliæ Rhæticæ succedunt, quæ ab Lario lacu, Per Volturenam vallem supra Abduæ fontes, et Burmias aquas, celsissimum Aduę montis culmen habent, quod hodie Mongraium vocãt. Subijciuntur aduerso statim dorso ab Germaniæ parte sancti Petri vicus, & à dextris Maranum atq́; Bolzanum, oppida nudinarum cõuentu nobilia. Sunt & alij quoq́; aditus secundum Aduam montem qui ad Lepontios Rhætosq́; pertinent. Eę gentes hodie Grisoni vocabulo barbaro nuncupantur, societate Heluetiorum clari, & possesione sex vallium, vt alio loco memorauimus, cum multo pecore, & lactis copia abundent, alpinarum gentium altissimi. Id verò inter cætera frequentissimum est iter, quod ab eodem Lario per Clauennam munitissimũ oppidum, et Solium Bregaliorũ ad Curiam Rhætiarũ perducit duobus tramitib. Septa scilicet, & Spluga, vbi Columna Iulij Cęsaris hodie videtur. Has alpes Lepõtias esse credimus Rheni amnis origine illustres. Nam Rhenus in proxima valle caput tollit, quã etiam nunc veteri nomine Lepontinã appellant. At minores Lepontiæ, quib. a Bellizona, quæ oppidũ Villitionis, vt quibusdã videtur, antiquitus fuit, per Ticini amnis vallem Torsanũ primũ Heluetiorũ oppidũ aditur. Non magno ab his interuallo distant, æquitate viarum ac montiũ cęteris Alpibus leniores, nisi editissimũ diui Gothardi iugum, & profundissima vallis, quã cum tremulo ponte Infernã vocant, vno tantùm vel altero in loco maximã cum summo timore transeuntib difficultatem præberent. Patent quoque eędem Alpes supra

Verbanum

Verbatium lacum ad Domossulam oppidum, quod ipsis in faucibus & profluentis Ogoniæ ripis ædificatum, Ludouicus Sfortia patrum nostrorum memoria, & cæde Sedunorum, & maximis operibus nobilitauit: adeunturque eo itinere Valesij, atque Seduni, qui sedes inter Heluetios & Allobroges tenent. Ad has statim sequuntur sancti Bernardi alpes, quas Cæsar summas appellat, quondam ab transitu Græcorum, atque Herculis, Graiæ nuncupatæ, quæ ab Eporedia per Augustam Prætoriam, atque Octodurum Veragroru(m id hodie sancti Mauritij oppidum dicitur) in Centrones Gallos, & loca Allobrogum Lemano lacu proxima, perducunt, superanturq; duobus iugis, quorum alterum à dextris sub Ocello vetere oppido montem Iouis, alterum à læua Iouettum recenti vocabulo appellant. Has rupes ignibus acetoque Annibalem perfregisse multi opinantur: vt apud Barrum eius itineris pagum perpetuo tanti ducis gloriæ monumento, literæ ipsis cotibus inscriptæ significant: quanquam Liuius grauissimus historiarum scriptor, de transitu Annibalis ambigens, non Graijs, sed Pœninis eum traiecisse memoriæ prodat. Ab Iouis iugo Sesithes amnis fluit, & contraria parte Rhodani fontes existunt, qui mox effecto Lemano lacu, per Narbonensem Galliam præceps in mare multis amnib. receptis euoluitur. Has Pœninæ Alpes excipiunt, propter lenitatem mitioris itineris, crebraque incolarum adificia maximè celebres & frequentes, quarum altissimum cacumẽ hodie montẽm Cenisium nuncupamus. His ab Taurino, Susaque per Noualesiam atque Ferreriam, & mox superatis culminib. per vallem Moriennam, Vienna atque Lugdunum adeuntur: quo itinere ad delendum Longobardorum imperium in Italiam irrupit Carolus Gallorum Rex, qui postea ab amplitudine rerum gestarum Magni cognomen adeptus est. Ab Susa, quę olim Sebusium fuit, iter aliud patet, quod ad Coctias Alpes pertinet, quibus mons Genebra excelso cacumine, & duorum amnium Duriæ atque Isaræ fontibus clarus, hodie nomen præbet. Siquidem, quum pluribus diuersisque itineribus per tot conualles ac varios anfractus occurrentium montium superentur, in vnum tamẽ Genebræ dorsum omnib. pari labore euadendum, & his maximè qui è Gallia in Italiam transcendunt. Via militaris & conuehendis tormentorum curribus vsitata, Brigantium rectà Eburodunumque perducit, quà Carolum octauum, qui primus in Italiam currulia tormenta transuexit, profectum memorauimus. Sed per easdem Coctias alia horrenda visu transituque aspera itinera pluribus in locis patent. Illud in primis admirationis habet plurimum, quo iuxta Vesulum perpetuo specu perfossi montis, in Salassos hodie penetratur. Vesulus Eridani pater nomen adhuc retinet, & ab ipso aquarum diuortio, montium editissimus existimatur. Coctijs Argentariæ Alpes iunguntur apud antiquos parum celebratę, quòd propter angustias & frequentes viarum asperitates, sarcinarijs iumentis, nedum curribus vix pateant. Argentarijs vulgo in Prouinciam transmittunt, qui per Auenionem atq; Narbonam in Hispanias proficiscuntur. Secundum eas aliæ Alpes occurrunt, quæ Maritimæ nuncupantur: & eæ ab Varro flumine duplici via initium sumunt. Alteris per montana & colles Tendæ, angustis præcisisque tramitibus in Ingaunos & Epantheros Ligures supra Sceuam oppidum descendimus: alteris secundum oram maritimam ab Nicæa, Monæco, Albintimilia, Albingauno, Vadis, Sauonaque Genuam Liguriæ caput peruenitur. Sed quum vnæ omnium Coctiæ & secundum eas Pœninæ traducendis exercitibus faciliores

viderentur, & propterea Heluetios earum quasque fauces ab Italia firmissimis præsidijs obtinere iudicarent, Triuultius exploratam ab se diu antea noui inusitatique transitus rationem, quo ignaris & inopinantibus hostibus copiæ ducerentur, explicauit. Egerat industrius senex Eburoduni multos menses, post acceptam ad Nouariam cladem: & adhibitis locorum peritissimis, valles montesque Alpium magno labore & incredibili studio collustrarat, etiam tunc animo agitans, quibus maximè itineribus ducendus exercitus foret, si ab Ludouico iterum armis Italia peteretur: quando Galli, Heluetio bello, Subalpinis oppidis omnibus quę ad angustias claustraque Alpium ab Italia pertinebant, atque ipsius etiam Astæ Colonię, quæ omni tempore descendentes exercitus recepisset, rebusque omnibus recreasset, possessione decessissent. Id iter ab Coctijs initium capiebat, mox relicto ad læuam Genebræ monte, vasto horribilique deflexu per abruptas valles montesque asperos ad Argentarias extendebatur: quæ via quum ardua in primis, & insuperabilis pluribus videretur appareretque Triuultium nimio studio repetendæ patriæ euectum, ardentius atque audacius quàm rerum vsus, aut militaris disciplina postularent, cunctas belli atque itineris asperitates esse tentaturum, Franciscus exercitum vllis angustijs minimè committendum existimans, Lotrechium atque Nauarrum authoritate ingenioque præstantes præmisit, qui singulas difficultates inspicerent, explorarentque an viribus humanis cessura essent, quæ à Triuultio proponebantur: tametsi propter egregiam fidem multis cognitam periculis, & singularem rerum experientiam summa dictis eius atque consilijs fides inerat, & rei bellicæ gloria longè alios duces anteibat, de re tanta nihil frustra confirmari omnes iudicarent. Lotrechius & Nauarrus aliquot diebus in Alpibus consumptis, & perspectis notatisque locorum iniquitates, regi renunciarunt, egregiè ac diligenter omnia à Triuultio fuisse animaduersa, & ab se quoq; certis in locis nonnulla ad euincendas naturæ asperitates remedia excogitata: esse tamē vbique pedestria concisaque itinera, quæ nisi magno cum labore atque periculo patefieri non possent. Triuultius primum se munitorem itineris atque agminis ducem professus, per hæc, inquit, aspera tibi rex fortiter enitendum, vt quum ænea tormenta transuexeris, Annibale maior appareas. Transmisit ille mitioribus iugis sine tormentis, sine curribus, aliquāto maiore cum laude quā postea cum Romanis acie decertarit. Nam qui Alpes transcendere ausi non fuissent, eum postea victorem commissis æquo loco prælijs superare didicerunt. Ita summo regis studio, quum nihil laboris atque periculi milites recusarent, a Gratianopoli Vigiliam, atque inde iunctis omnibus copijs Muram, & recto itinere Eburodunum exercitus ductus. Eburoduno profecti Borbonius atque Triuultius qui primo agmini præerant, quinque dierum commeatu prouiso, ad sancti Clementis atque Crispini alpinos vicos contenderunt. Inde sub lęuam relicto Genebra monte, Druentiam flumen exercitus vado traiecit: positisque ad Gilestram castris, & mox Aualtio monte superato, ad sancti Pauli rupem magno labore peruentum. Eam, quod abrupta inaccessibilisque erat, incredibili celeritate ferro pandunt, tormentaque traducunt. Sequenti die in Barcelloniam vallem descensum. ea ingentibus saxis & iniquissimis collibus interpositis impedita, magnam rerum desperationem afferebat. Nam ligonibus dolabrisque proscindere saxeos colles, exæquare crepidines, & quum nullus per derupta equorum vsus foret, subiectis militum humeris tormenta transue-

transue-

transuehere necesse erat. Interdum ea magnis funibus ad scopulos et stipites arborum circumductis, suspendebantur, & versatilibus machinis ergatarum, & troclearum artificio, de rupe ad rupem, intercedentibus profundissimis vallibus, cum summa admiratione totius exercitus trahebantur. Nonnullis etiam in locis nudarum rupium latera, vbi via deerat, suppositis tibicinibus, interiectisque longurijs muniebant, & insuper iniectis stratisque virgultorum fascibus, cespitibus, ac glebis pensiles vias transeuntibus curribus parabant. Ita mira fabrorum industria, & singulari militum labore, in Argentariā vallem cuncta exercitus impedimenta traduxerunt. Sequenti die à Larchia Ehergiaq; oppidis, in Austuriæ vallem vniuersum agmē se demisit, vbi Pedeporcium montem, qui mediam vallem intersecabat, & iter reddebat iniquissimum, pari munitorum artificio fractis atque reuulsis immanibus petris, domuerunt & exæquarunt. Ab Pedeporcio Auennam, atque inde Sambucum, & mox ad Italiæ fauces, tribus tantum diebus eo itinere consumptis, incolumis exercitus peruenit: tanta quidem felicitate, vt Sedunensis & Prosper perspicacissimi alioqui homines, qui frustra Pœninas Cottiasque obseruabant, in quarum culminib. Gallos equites ab rege, vt speciē transituri exercitus facerent, de industria transmissos viderant, de transitu Gallorum nihil toto eo triduo cognouerint. Id verò eos fefellit, quod tormēta, in quibus maximam victoriæ partem Gallos collocare intelligebant, nullis inusitatis Alpibus traduci posse crediderant, vt qui vterentur quotidie infideli opera Alpinarum gentiū, quæ vno consensu cogente natura Gallicis rebus fauebant, & permotæ Heluetiorum atq; equitum iniurijs, propensissima voluntate Gallorum aduentum opperiebantur, postquàm Carolus Sabaudius eorum princeps Francisci regis auunculus, ab Heluetiorū & Sfortianorum amicitia discessisset. Prosper ad primum transgressi hostis rumorem Carmagnola profectus, vbi plures dies egerat, præmissis Villafrancam equitibus, ad Sedunensem pergit, qui tum Pinnaroli cum valida parte exercitus constiterat. Decernitur in concilio cogendos esse in vnū omnes Heluetios, & ad hostes priusquā ex labore se reficiant, properè cōtendendum. Prosper eo consilio, vt sequenti die equitatum in castra perduceret, ex colloquio discedit, postulatque cohortem vnam præsidij sui causa, quam quum ab asperis hominibus impetrare non posset, nihilominus de prima vigilia Villafrancam proficiscitur. Interim Gallis, quorum vnum expeditum agmen per Agnelli collem, imprudente vel cōniuente Ioachimo angustiarum custode, supra Cunium oppidum processerat, per ipsos hostium hospites summa perfidia defertur: Prosperum Carmagnola digressum, Villafrancam equites præmisisse: diuisas esse Heluetiorum copias, & Sedunensem Pinnaroli cum parte exercitus considere: proinde rei bene gerendæ occasionem præberi, si ad eos opprimendos, qui nihil tale suspicentur, cum valida manu equitum Villafrancam peruolarent. Galli, quum à pluribus simul speculatoribus de eadem re vno tempore docerentur, consilium statim probant, & Paliciæ, Obegnino, Imbercurtio, Sanserrio, Baiardoque promptissimis ducibus negotium committunt. Ii assumptis amplius mille delectis equitibus, vsi hisdem itineris ducibus, qui rem indicarant, citato cursu quindecim milia passuum conficiunt: captisque in itinere hostium exploratoribus, Padum, quà incolæ facilem fluminis alueum monstrarunt, vado superant: & patentibus portis nullo prohibente, Villafrancam ingrediuntur. Prosper enim paulò ante per præconem pronunciari iusserat,

vt instratis equis, cibum cuncti caperent, atque omnia ad profectionem præpararent: Se etenim cùm pransus foret, ad Heluetios esse progressurum. Quo casu milites solutis stationib. ad colligenda vasa in cōtubernia se contulerant, eo etiā maiore fiducia, quòd Gallos repentina incursione nihil ausuros, & si auderēt, se interim Padi munimēto, dum arma expedirentur tutissimos fore existimabant. Interim momento temporis sors ipsa insignem calamitatem Prospero intulit, quæ Gallis parata erat, si ipse ante vel minimo temporis spatio aduentum eorū præsensisset. Nam Padus præruptas atque difficiles, vbi transierant, ripas habebat: neque Gallos qui fessi plurimum agitatis atque anhelantibus equis aduenerant, recenti atque fortissimæ alæ equitum pares futuros, in tanta præsertim propinquitate castrorum, credēdum erat. Galli vno in impetu completis omnibus oppidi regionibus, Prosperum cæterosque equites domi obsident. Ille quum frustra omnia prętentasset, desperatis effugijs, hostes de nomine ducum ab editiore loco percunctatus, Obegnino se dedidit, quòd cum eo ex deditione Brixiæ, & Eberardi patrui memoria aliquæ beniuolentiæ necessitudines intercedebant. Interim Hieronymus Penna equitum præfectus, qui expeditius se ac suos profectioni accinxerat, per auersam ab hoste portam erumpendo, in proxima Heluetiorum castra cum parte equitum se proripuit. Nonnulli alij, & in his Ioannes Brachalonius sagittariorum præfectus, vnus è tredecim, quos ex prouocatione cum tredecim Gallis pugnasse tradidimus, serò idem tētantes frustra illatis acceptisque vulneribus, necessariam deditionem fecerunt, & præter quingentos vtriusq; armaturę equites, Cęsar Feramusca, Petrus Marganus, & P. Antonius Caraffa Polycastri comitis filius, viri illustres. Audiui ego postea Prosperum Cæsaris Feramuscę culpa se tantam cladem accepisse seuerè conquerentem, quòd ille portas pręsidio tueri iussus, dum nihil tale timeret, imprudentissimè adapertas valuas ingressuris hostibus reliquisset. Galli collecta raptim prędа, abductisque captiuis, maiore aliquanto celeritate quàm venerant, propter hostium propinquitatem traiecto rursus Pado, in pacatum concesserunt. Hinc videre licuit, quantum Fortuna nimium potens humanis rebus illudat, quū puncto temporis lethali vulnere inflicto, Maximiliani partes euerterit, ac simul optimi ducis, qui prudentia, imperatorijsque artibus nemini inferior putabatur, obscurata rerum antegestarum laude, authoritatem omnem & dignitatem fœdissimo casu macularit. Quo etiam nuncio Leo pontifex, quòd summam spem in eius viri virtute collocasset, & mox Heluetios dissentire inter se, & de pace agere cognouisset, eò consternationis adductus est, vt desperatis propè rebus, ac impellentibus maximè familiaribus, qui Gallicę factionis erant, Cynthium Tyburtinum ad tractandam pacem cum mandatis ad Franciscum transmiserit. Bononiamque, quòd eo rerum motu seditiosis ciuium ingenijs diffideret, exulibus Bentiuolis reddere cogitarit. Cessissetq; ea vrbs vltro impotentib. dominis, nisi Iulius Medices, qui tum legatus aderat, confirmato pontifice, singulari constantia dubijs rebus occurrisset. Vix dum oppido Galli cum captiuis excesserant, quum expeditæ Heluetiorum cohortes superuenerunt, qui dolore simul atque iracundia concitati, oppidum, inuentis adhuc nonnullis equitibus qui latitabant, hostiliter diripuerunt. Sedunensis vno tempore sine duce, sine equitatu, sine pecunijs, vnde nutantibus Heluetijs stipendia soluerentur, quum de Francisci aduentu certius cognosceret, cogere exercitum, & infidæ gentis finib. excedere constituit: præsertim quòd per Albertum

bertum Petram, & Ioannem Despachium Bernensium duces, quorum in Gallos semper singulare studium extiterat, & per ipsos Allobroges ab Carolo eorum duce submissos, sollicitari multitudinẽ aduersum se, ac deprauari non obscurè intelligebat, Albertum Petram superioribus diebus propter eandem causam custodiæ tradiderat, moxque optimorum precibus expugnatus, vinculis exemerat. Vnde ille ex aduentu Gallorum spiritus sumens, veluti iniuriam vindicaturus, quibuscunque poterat artibus institutum opus perficere conabatur. Resque eò deducta erat, vt iam nonnulli procacius stipendium flagitantes, in Cardinalem arma conuerteret, quòd pecuniæ quę ab Hispano rege promissæ, deferri in castra debuerant, cunctante apud Mediolanũ Didaco Aquila legato, ad constitutam diem non repræsentarentur. Sed Galeacius Vicecomes antiquę apud Heluetios authoritatis, & Iacobus Gambarus à pontifice cũ pecunia missus, interuentu meliorum hæc initia seditionis oppresserunt. Eo modo fluctuantes Heluetios Borbonius atque Triuultius, quum animis ac viribus disiunctos per partes opprimi posse iudicarent, vna vel altera acie facilè deleuissent, nisi eos Franciscus, qui se absente tentari certaminis fortunam nolebat, ne id facerent, aut rem in aliquod pugnæ discrimen adducerent, multum anteà monuisset. Ipse interea superatis Alpibus cum tota mole copiarum in primos Italiæ campos descendit: lustrauitque exercitum incredibili omnium alacritate, quòd omnia sibi opinione hostium expeditiora contigissent. Ea die Prosperum per instructas acies ad se perductum, vt pręsentem fortunam ęquo animo toleraret, ac optimè de se speraret humanissimis verbis hortatus est, equitesque eius gratis missos fecit præter paucos clarioris nominis. Postero autem die propius hostes mouit castra, tentauitque per idoneos homines, quos Carolus Sabaudius ex Allobrogibus veteris amicitiæ iure ad Heluetios mittebat, an vllis conditionib. flecti possent qui pacis nomen oderant, & tunc maximè Bernensium conatibus aduersarentur. Sed quum omnium propè animis & certa spe pontificiæ pecuniæ, & Cardinalis concionibus, atque ipso etiam inconstantiæ pudore confirmatis, ea mens exercitus foret, vt exitiabile bellum, quàm æquissimam pacem malle viderentur, Allobroges rebus infectis discesserunt. Heluetij tamen duces qui spem pacis eo tempore minimè tollendam existimabant, vt fallendo moræ spacium interponerent, quo se ab iniquissimis locis explicarent, paucorum dierum inducias postularunt, affirmantes se interea Vercellas esse concessuros, atque ibi libentissimis animis audita iterum legatione, ad frequentius concilium de pacis conditionibus relaturos. Franciscus, tametsi bellicæ occasionis rationem certis atque breuissimis rerum & temporum momentis constare intelligebat, nihilominus, quòd tum nihil prælij fortunæ committendum iudicaret, & bellum speraret sine suorum vulnere se confecturum, inducias concessit: Lotrechium tamen cum valida equitum manu, qui neminem ab toto agmine discedere, vel impunè vagari ostentata nonnunq̃ aciè pateretur, abeuntes insequi iussit. Illi suo more conseruatis ordinib. quum proficiscerentur, secundo die Cliuasium nobile oppidum ex itinere petierunt, quòd oppidanos sibi amicos fore existimantes, sese eorum copijs & commeatu recreare cogitabant. Verùm Cliuasienses, siue metu ne oppidum diriperetur, si tantam multitudinem recepissent, siue adducti Gallorum amicitia, vt qui magnopere viribus suis ac mœnibus confidebant, portas clauserunt, nõnullis qui paulò ante commeatus petendi gratia ingressi fue-

rant, crudeliter interfectis: tanta quidem arrogantia, vt quosdam ad colloquiũ incautè portis succedentes sagittis è muro configerent. Quibus iniurijs permoti Heluetij, prolatis continuò tormentis, & deiecta muri parte, celeriter perruinas irrumpunt, & supra sexcentos qui in armis erant vno impetu trucidant, domosque diripiunt. Nec ira perciti tectis pepercissent, nisi Sedunensis, Galeacio & Gambaro deprecantibus, simulato aduentu Gallorum, quòd fortè eorũ antecursores in conspectum se dederant, pulsari repente tympana, & ad arma cõclamari iussisset. Quo casu quum sese omnes ad propositum signum, vt in aciem prodirent, portis eiecissent, paulo pòst & cæde oppidanorum, & multitudine prędæ, atque ipso etiam temporis spacio sedatis animis, ædificia conseruarunt. Itaque rerum omnium abundantia recreato exercitu, è Cliuasio Eporediam, mox Vercellas, quo in loco ne legatos audirent, vti pepigerant, exiguo tempore commorati, rectà Nouariam contenderunt. At postquam Nouariam ventum, Heluetij qui iam animo desciuerant, nec vllo aut loci aut temporis interuallo, quo minus ab seipsis, ac fœderatis regibus deficerẽt, sanari potuerant, successione facta miscere cuncta strepitu armorum, partium principibus maledicere, & Cardinali, ni continuò pecuniæ proferrentur, exitium comminari cœperunt. Nec in tanta rerum omnium deformitate pręsentanea remedia comparari poterant, queis furor atque impetus concitatæ multitudinis leniretur, quum vno tempore Aquila Hispanus, nec paratam pecuniam Mediolano transmitteret, nec ipse, metu vel dolo incertũ, multis accitus literis in castra veniret: & magis ac magis instantibus etiam tum Allobrogibus, centuriones, vexilliferos & vulgus militum Albertus, atque Despachius ad defectionem apertissimè sollicitarent. Quamobrem Cardinalis, vt dissidentis atq; infidæ multitudinis tempestatem effugeret, in arcem se recepit. Nec multo pòst Albertus atque Despachius sublatis vexillis, cum amplius hominum decem milibus domum superato Verbano, per Domossulam abierunt. Cæteri, qui vel fide præstabant, vel propter insigne odium aduersus Gallos, vt tantum dedecus admitterent adduci non poterant, Ronnam et Anglardum, homines è Tigurino pago spectatę virtutis, duces sibi delegerunt, apud quos decedente iam metu Cardinalis verba fecit, docuitque nihil salubrius exercitui accidere potuisse, quàm vt illi disciplinæ & decoris patrij euersores, qui empti pecunia cæteros deprauare, & fœdissima contagione inquinare conati essent, vt bellum pro dignitate Heluetij nominis necessariò susceptũ impedirent, ipsis tandem castris Deorum munere decessissent. Nec discessu eorum multum animo permouerentur, aut de victoria magnoperè dubitarent: adesse enim milites fide virtuteq; præstantes, venturosque alios iubentibus oppidorum magistratibus, quorum viribus sustinere Gallorum vim facilè possint, modò consentiant, & secum optima ratione gerere bellum velint. Esse ad vtranque Padi ripam cum duobus exercitibus Laurentium Medicem, Raimundumq; Cardonium paratos iungere socia arma, & bellum communi consilio administrare, si propius accedere Heluetias legiones audierint: proinde videri sibi facile atque optimum factu fore, si motis castris continuò Ticinum amicam vrbem, & rerum omnium copia abundantem, paruo itineris flexu contenderent: atque inde Laudem Pompeiam ad sociales exercitus progrederentur: vel eos, si ita oporteret, mutua securitate venientes exciperent. Vnam eam superesse spem & certissimam vincendi rationem, quando eo breui expeditoq; itinere facilè iuncturi in vnum vi

res, ac simul Venetos qui iam peruenissent in Cremensem agrum, à Gallis interclusuri essent. Sed cum Ronna & Anglardus impetu ac libidine militum regerentur magis quàm alijs imperarent, & plures Mediolanum rerum caput petendum, eamque vrbem incredibili copia commeatus natura ac munitione loci, armorum apparatu, & egregijs ciuium studijs maximè opportunam belli sedem deligendam dicerent, nec saluberrima Cardinalis consilia sanis auribus acciperentur, alijs alia volentibus, rem ipsam ad seditionem penè deduxerunt. Fit enim sæpenumerò superbia atque æmulatione communi vitio ducum, vt plerique in ipsis consilijs ea maximè nolint, quæ alios summis etiam rationib. velle cognouerint, vltroque aspera & duriora subeant, ne aliena consilia sequi videantur. Erant enim multi adhuc in exercitu Gallicę factionis: qui sicuti Cardinalem ducem, vultumq; eius & singularem industriam horrebant, ita ex occulto turbare omnia, atque omnem eius authoritatem conuellere conabantur. At Cardinalis, qui arrogantiæ ducum, & leuitati multitudinis resistere se non posse sine maximo vitæ discrimine prouidebat, cum fida magis quàm valida Heluetiorum manu, Ticinum atq; inde Placentiam, vt cunctantes exercitus ad capessendum bellum hortaretur, profectus est. Galeacius verò Vicecomes & Gambarus, qui & præsenti pontificis pecunia, quæ iam adducta erat, & spe maioris summæ, & frequentissimis concionibus vt optimos in officio continerent, & cæterorum mentes sanarent, plurimum contendebant, in castris remanserunt: eo quidem animo, vt si quid durius sibi accideret, id quam æquissimè perferrẽt: ne Heluetij qui aliquo adhuc pudore & infamię metu tenebantur, relictos se desperatis rebus, atque desertos dicerent: ob idque exoptatam discedendi occasionem arripere posse viderentur. Cardinale Nouaria profecto, Ronna & Anglardus motis castris iuxta Verbanũ lacum iter facere cœperunt: ac simul eodem tempore, Galli, quibus omnia tanquam victoribus cesserant, Nouariam aduolarunt. Octauianus enim Fregosius paulò antè, quum ad se per maritimas Alpes Emarus Prieus cum equitibus Gallis peruenisset, ipseque supra quatuor millia Ligurum armasset, Alexandria, Derthona, multisq; oppidis Sfortianos adiuuantibus Guelphis expulerat. Cæterùm Franciscus dedentib. sese Nouariensibus, arcem primo aduentu obtinere non potuit, quanquam nec à forti custode, nec satis firmo præsidio teneretur. Enimuerò latissimis circum fossis, & prę alto vndique muro cinctam, omnem oppugnationis impetum toleraturam apparebat. Verùm Frãciscus, qui hostile quicquam aut inuictum in tergo relinquere, neque validissimi exercitus neque suæ dignitatis esse statuebat, Nauarrro, qui oppugnaret negotium dedit. Ille noui decoris cupidus, subuectis continuò tormentis, constitutisq; operibus, tanta vi oppugnare adortus est, vt paucis horis & summa murorum, & celsiora propugnacula, labefactis etiam turrib. cum ingenti ruinæ fragore deiecerit. Quo terrore adductus imbellis præfectus, sese atque arcem cum præsidio dedidit. Interea Heluetij, qui Ronnam & Anglardum sequebantur, Varesium peruenerunt, atque inde cùm toto eo itinere de fœderatis principibus oblocuti Gambaro põtificiam pecuniam ademissent, ac tunc maximè, quòd Albertus Petra atque Despachius fecissent, se facturos minarentur, Galaratum propè omnes contenderunt: quò iam venerant Carolus Sabaudius, Lotrechius, & complures togati viri, vt iterum de pace agerent conditionesque conscriberent. Adeo incertis animis leuis & factiosa multitudo huc atque illuc, modò spe auri, mo-

dò decoris & gloriæ cupidine ferebatur, vt cum eadem vtrique promitterent, vno tempore instabiles simul eos ac constantissimos existimares. Galeacius & Gambarus in ea rerum perturbatione, quum fidissimos quosque militum & duces adirent, ac obtestando orandoque deprecarentur, ne turbidos ac deprauatos sequi vellent, ne socios principes prodere, ne tantã publico nomini Heluetio ignominiam conflare, tantumq; Gallis hostibus afferre beneficium properarent. Duces sese ea ratione ad Gallos proficisci respondebãt, vt agendo interpellandoque omnem perficiendi negotij rationem euerterent, & diductis persuasisque militibus, ab Gallorum amicitia omnium animos alienarent. Sed longè aliter euenit. Nam primis statim congressibus et pacis leges dederunt, et nonnulli, qui ordines ducebant, pecuniam acceperunt, & se perpetuos Gallorum socios fore, si Franciscus ea rata ac firma haberet, quæ legati pepigissent, iureiurando confirmarunt. Postulabant vt sibi pro munere præsentis pacis, & ex fœdere, quod ad Diuionum cum Tramulio percussissent, septingenta milia aureorum nummûm tribus pensionibus soluerentur. Aliaque præterea multa arroganter ac superbè admodum petebant, vt ad lacerandam omnem Gallorum existimationem, potentissimum regem tributarium, & Galliam vectigalem facere viderentur. Quibus omnibus postulatis, Galli subscribendum putarunt, quòd neque pecunijs parsuri, neq; aliquid ex iniquissimis etiam conditionibus detrectaturi erant, modo bellum sine suo atq; hostium cruore conficerent: & sibi tandem indomitam gentem tractantem continuè arma, & Insubrum ceruicibus imminentem, fœderis ac firmissimæ pacis vinculo sociarẽt. Sunt qui Heluetios arbitrentur, peruicacib. animis occasionem prælij circumspectãtes, callidè ac simulanter de fœdere cum Gallis egisse, vt specie pacis proposita, clarissimos viros cum ala Gallorum equitum circumuenirent & opprimerent, regiamque pecuniam, quæ ad condictam diem è castris adferebatur, interciperent: quod fortasse pro falso relinquendum putaremus, nisi qui talia memoriæ produnt, intima hominum consilia non facile coniecturis, sed ipsis rerum successibus metirentur. Sed dum Heluetij ad Galaratum rebus compositis de pace conditionibusque deliberant, Rostius summæ apud Heluetios authoritatis atq; amplitudinis, cum viginti cohortibus à Belizzona superuenit. Cuius viri aduentu commutatis multorũ voluntatibus, ac pluribus metu consternatis, qui Gallos oderant, spem omnem initæ iam pacis corruperunt. Rostium enim paulo ante XII pagorum principes ad famam dissidentis exercitus, quòd summum Tigurino in pago magistratum gerebat, & cæteris ducib. sicuti ętate, ita bellicarum rerum peritia pręstare dicebatur, omnibus suffragijs totius gentis Imperatorem declarant. Is vt seditiosorum conatus effringeret, et pręsentibus malis mederetur, castigando, adhortando, terrendoque omnibus consilij modis, & pręsenti quoque seueritate non deerat. Ergo pudore ac metu conuersis omnium animis, cum pro pace bellum armaq; deposcerent, Rostius Gambaro pecuniam reddit: milites sacramentum apud se dicere iubet: & quũ opportunè etiam Aquila Hispanus, cum pecunia superuenisset, persoluto omnibus stipendio, motisque eo die castris vt Mediolanum rectà duceret, per Comensem agrum Modoetiam contendit. Interea Sedunensis apud Placentiam quum de Rostij aduentu cognouisset, vt qui propè euersis ac desperatis rebus noua spe auctus nihil amplius de belli euentu timere videbatur, adhortari pontificios duces cœpit, vt Padum transirent, & secum ad victoriam proficiscerentur. Si-

tur. Simili quoque ratione Cardonium, qui ad confluentes Padi atque Abduę castra posuerat, obsecrare atq; obtestari, maturaret Laudem proficisci, ac vires suas cum pontificijs Heluetijsque coniungere properaret. Præberi à Dijs immortalibus pulcherrimam incomparabilis victoriæ occasionem: qua si Rhauennatis cladis memoriam retineret, & quales rerum exitus in Italia, vincente Gallo futuri essent, animo metiretur, proprio decori ac laudi desiderio sui regis, totiusq; exercitus existimationi ac glorię satisfacere posset. Ille quum se neque voluntate, neque consilio, neque viribus fœderatis principibus defuturũ, & ad præstitutã diem vniuersas copias adducturum in Laudensium fines profiteretur, Sedunensis nihil cunctandum ratus, à Goro Pistoriense procuratore pontificis septem vtriusq; armaturæ equitum turmas præsidij sui causa accipit: & traiecto Pado Laudem contendit. Duces erant Mutius Columna, Ludouicus Pitiliani filius, Guido Rangonus, Nicolaus Balneus. Raynerius Saxetanus, Ludouicus Firmanus, & Rainaldus Ticinensis, qui magnum in re militari vsum habebant. Sed quum Laudem peruenissent & Cardonius, vt constitutum erat, ad iungendas vires minimè processisset, quòd Heluetios de pace agere, & Gallos, qui iam in Mediolanensem agrum peruenerant paucarũ horarum itinere à Laude abesse cognouerat, Sedunensis ira simul ac timore perculsus, vt ad Heluetios celerrimè se cõferret, Laude excessit. Quo casu, nonnulli equites, quorũ duces erant Rangonus, Raynerius, atq; Firmanus, siue metu siue alio honestiore consilio, vt postea perfecto bello cognitum est, se vlterius progressuros negauerunt. neq; quum Cardinalis ne tantũ flagitij admitterent, ne se in tanta propinquitate castrorum infensissimis hostibus proderent, obnixè deprecaretur, & postremò iure legationis atq; imperij iuberet, minasq; adderet, quin Placentiam redirent, flecti potuerunt. Mutius & cęteri, qui periculosum cõsilium, quòd laudem & gloriam, quàm tutum quod ignominiam afferre posset, sequi malebant, Sedunensem secuti, Modoetiam ad Heluetios peruenerunt. At Franciscus, tametsi spem pacis, nullo industriæ vel liberalitatis officio intermisso, minimè sibi abijciẽdam existimabat, tñ ne aliquod interea per incuriam incommodũ acciperetur, quòd dimissa spe belli plerunq; languescere ducum animi, & milites mentione pacis negligentiores fieri consueuerint, è Ticinensi in Laudensem agrum deflexit, medioq; itinere secundum publicam viam Mediolanũ inter ac Melegnanum oppidum, quod Lambro amne alluitur, castra constituit, ipso rerum ordine, atque amplitudine copiarũ admirabiliora, maioraq; quàm quisquã ætate nostra conspexerit. Id pluribus de causis fecit, vt ab inani ac peruastato agro in fertilissimas atq; intactas Mediolanẽsium possessiones transiret, ac simul Hispanos ac põtificios ab Heluetijs interclusos, summo discrimine proposito, transitu prohiberet: Liuianumq; cum copijs aduentantem ipsa castrorũ propinquitate firmiorẽ redderet, & ab imminẽte Cardonio tueretur. Quo vno cõsilio Franciscus maximũ omnib. rebus suis, & summę demum victorię momentũ attulit. His de causis Cardonius magnopere timens, ne subito Liuiani Gallorumq; aduentu in patentib. campis opprimeretur, ad Padum retrocessit, et põte, quem antea nauibus constituerat, cuiq; Ioannem Dorbinum ad tutelam cum cohorte et tormentis præfecerat, amnem contra Placentiam traiecit. Erat Placentiæ Laurentius Medices cum cohortibus quatuordecim Italici generis, & tribus millibus equitũ. Cardonio autem aderant octingẽti cataphracti, et leuis armaturę equites mille, cum legione vna veterana, cuius singuli milites fortibus factis clari & præda diuites, tum spectata

virtute tum splendido armorum cultu, centurionibus suis, ac ducibus ęquabātur. Iunctis eo modo duobus exercitibus, quum & tutò transmitti Padus & ad Heluetios facilè perueniri posse omnium opinione cõfirmaretur, appareretq; Laurentio atq; Cardonio, si progrederentur, vel ingentis victoriæ, vel eximiæ laudis occasionem esse propositam, in consilium adhibitis militum præfectis descendunt. Adducuntur vtrinq; aliqua in excusationem, quòd non adhibita maiore diligentia & celeritate sese cum Heluetijs ab initio coniunxissent, cuius rei culpa, & cunctatione ducum potius q̃ angustia temporis aut itinerum difficultate, nonnullę occasiones prętermissę videbantur: Heluetios tñ omnes incusare, quòd ignaris fœderatorũ exercitibus cum communi hoste de pace priuatim egerint, vel id se facturos fideli quãtumlibet consilio simularint, quando eius facti sinistra fama periculosoq; rumore, territis iam omnium mentib. grauissimi belli metum iniecissent: paratos tñ sese Hispani æquè ac pontificij profitentur transire amnẽ: et si res poscat, nullam vel iniquã certaminis conditionẽ detrectare, modò ex fide egregiaque omnium voluntate bellum geratur. Sed quum inter se verbis tantùm agerent, re vera autem alter alterius voluntati magnopere diffideret, qui nam primùm castra flumen traducere vellet, reperiri non poterat. Laurentius tametsi quę partes officij sui ac dignitatis essent, et quę mens, quęue cõsilia patrui pontificis forẽt, memoria retinebat, in difficili tñ negotio aliter sibi consulendũ arbitrabatur: vtpote qui Ferdinandum regẽ exemplo superiorũ temporũ cum Gallo clandestinis consilijs cõsensisse credebat: & proinde Cardoniũ, qui paulò antè ad Heluetios deflectere noluisset, nihil egregium pro alieno cõmodo facturũ putaret. Ex aduerso quoq; graui suspensus cura verebatur, ne Heluetij, qui fluctuãdo discrepandoq; plurima defectionis signa prębuissent, in medio ardore belli lethale aliquod vulnus fœderatis inferrent. Cardonius quoq; eadem de Laurentio suspicari, & maximè ab omnibus perfidiam timere, q audiret ab eo nuncios clam ad regẽ in castra transmissos, & legatum pontificis Ludouicũ Canosium Tricaricensem episcopũ, qui regijs in castris remansisset, de cõpositione agere, constantissimeq; polliceri pontificias copias nihil interea Gallis esse nocituras. Et fortè (quod eius rei suspicionẽ adauxit) paulò antè Hispani equites Cynthium Tyburtẽ è regijs castris redeuntẽ interceperant, quẽ ad componendas res à põtifice transmissum docuimus. Quib. de causis facilè fiebat, vt vterq; cautius atq; suspẽsius sibi agendũ iudicaret. Cardonius, ne vel minimo accepto incommodo, Neapolitanũ regnum, ac salutem suam, quę incolumi exercitu nullũ discrimen subire poterat, pręlij & Fortunæ casibus obiectaret: Laurentius, ne potentissimũ hostẽ, quem nunq̃ oppugnandum cẽsuisset, in ipso victorię cursu, vana atq; intempestiua offensione lacessere atq; irritare videretur, à quo, si in citeriore Padi ripa subsisteret, ęquiores cõditiones expectãdas esse putabat, q̃ ab Heluetijs, si pari etiã periculo iunctis viribus victoria potiretur: q intelligeret eos, si victores euaderent, Parmam atq; Placentiam, sicuti insolenter paulò antè postulassent, cõtinuo armis esse repetituros. Ita quum malis artib. omnes bellum administrarẽt, cuncta facilia atq; expedita ad victoriã Gallo prębuerunt. Paulò post tñ siue aliqua simulatione, siue commutatis ratione voluntatibus, ad spem imminẽtis victoriæ conuersi, q precibus Maximiliani, & Sedunensis obtestationibus, Heluetiorumq; omniũ hortatu, quotidie per nuncios ac literas euocarentur, Padum transire cœperũt. Cardonius vt qui amni proximior erat, primus in aduersam ripã tetendit. Laurentius q parum lucis supererat, edixit, vt de quarta vigilia omnes copiæ ad ripam con-

pam conuenirent, atq; in albeſcente cęlo traijcerent. Sed fortè accidit, vt eo tempore Hiſpani equites, quos ſpeculatum miſſos Cardonius excurrere iuſſerat in Borbonij turmã per eandem cauſam prędandi explorandiq; per agros vagantem inciderẽt: commiſſoq; certamine Gallorũ præfectũ cum pluribus equitib. captum in caſtra perducerent: à quibus cognitũ eſt, regem Laudenſi via munitis caſtris cõſediſſe: Liuianũ cum exercitu ad Abduam progreſſum: Heluetios accepta pecunia, vltro citroq; miſsis de pace oratoribus, ſequenti die conditionib. ſubſcripturos, & validam Gallorũ ac Germanorũ manum Palicia duce caſtris digreſſam, Circumpadanis campis appropinquare. Quibus vulgatis ſermonibus, Hiſpani qui ſumma alacritate paulò ante tranſierãt, inordinati ac tumultuãtes, non expectato imperio, repẽte collectis vaſis pontẽ conſcenderunt: neq; prius feſtinandi traijciendiq; finis factus eſt, tametſi Piſcarius increpando componere ordines conaretur, q̃ in aduerſam ripam priuſq̃ pontificij Placentia egrederẽtur, vniuerſi conſtiterunt. Ita vana ſuſpicio à falſo timore nata, quũ Dij ac fortuna manifeſtè à Gallis ſtarent, ſupremos hæſitantiũ conatus, & ſera conſilia diſcuſſit atq; perfregit. At cardinalis & Roſtius ad Modoetiã, dimiſsis ab ſe regijs araldis, qui ad tractandas pacis conditiones aduenerant, Mediolanum cum omnibus copijs conceſſerunt. Heluetij pedites priuatis ciuium hoſpitijs ſuſcepti ſunt: equitib. verò ſuburbana ędificia, quæ ad Romanã portam vergunt, data. Ibi agebantur ſtationes, et crebrò equeſtria pręlia committebantur, quòd Galli è caſtris ad portam vſq;, & pontificij è ſtationib. in proximos campos & circumiectas villas quotidiana conſuetudine prouehebãtur. Venerat etiam paulò antè ad Ticinenſem portam Triuultius cum modica militum manu, vt colloquium poſtularet, ciueſq; ad deditionem hortaretur. Sed illorũ animis nequicq̃ tentatis, ſubita armatæ plebis procella, quæ ex improuiſo fecerat eruptionem, non ſine ſalutis periculo repulſus, in tutum ſe rẽceperat. Coactis Mediolani omnibus copijs Maximilianus & Sedunenſis duces legatoſq; in arcem vocãt, & conſilio adhibent. Quum de toto belli genere deliberaretur, plurib. ad victoriã conducere viſum, ſi non prius acie decertarent, q̃ aut ſe cum pontificijs Hiſpaniſq; iunxiſſent, aut Gallum confiſum munitionib. ſuis, in æquiores campos, aliqua neceſsitate impoſita perduxiſſent: ſiquidem Heluetios alterutrum facilè conſecuturos apparebat, ſi caſtra Binaſcum vſq; Ticinenſi via promouerentur. Cuius rei conſiliũ duabus rationib. explicabatur. Nam ſi Franciſcus ad motũ hoſtium pertinacius munitiſsimo in loco ſibi perſiſtendum eſſe cenſeret, facilè à Binaſco per ſancti Angeli oppidum, atq; agrum omni cõmeatu abundantẽ, ſe ad Padũ peruẽturos iudicabant, vbi pontib. antea conſtitutis, ſociorũ exercitus cum ſumma ſpe victoriæ iungerentur: ſin Gallus præmetuẽs ne Papia vrbe ſimul ac lapideo ponte Ticini amnis, quo in loco præſidium mediocre reliquerat, intercluderetur, Ticinum contenderet: eo caſu, aut in itinere æquiore conditione, pugnaturos, aut à læua continuò deflexuros Laudem Pompeiam: indeque accitis ac receptis in caſtra Laurentio atque Cardonio, futurum eſſe, vt Liuianum à propoſito itinere ſtatim auerterent, & ſpem Gallis comminuerent, quam illi de victoria maximam ex rerum ſucceſſu concepiſſent. Hæc quum prolatis in medium membranis, quibus menſuræ itinerum & regionis ſitus pictura deſcribebantur, vt agreſti ingenio homines certius deliberata cognoſcerent, nonnulli duces, qui vetere iudicio ſuo vel recenti pecunia adducti, apud Galaratum pacis conditiones acceperant, diſſen-

tiendo, & vanas difficultates immiſcendo, conſideratius maturiusq; ea exploranda dicerent, totam ſaluberrimi conſilij rationem corruperunt. Quibus de cauſis Sedunenſis, ne fidelium animi interpoſita mora langueſcerent, & ſtudia incertæ multitudinis in perfidiã verterentur, eò omnes cunctis artibus vt quãprimum cum hoſte confligerent, deducendos eſſe exiſtimauit: ratus ſe aut egregiam relaturum victoriam, aut ſi Heluetij aliquam ex infelicitate prælij calamitatem accepiſſent, Gallorum genti cum vniuerſis Heluetijs inexpiabiles inimicitias, atque immortale odium cõflaturum. Ergo cum ſigniferis & fideliſsimis Pagorum principibus communicato conſilio, Mutium Columnam ſecretò admonet, vt ex compoſito quum ſignum acceperit, ad arma cõclamari iubeat: ac veluti hoſtes iuſto exercitu ſuburbanis ædificijs appropinquarent, cum equitatu procurrat, & quanta maximè poſsit timoris atq; periculi ſimulatione, ab Heluetijs auxilium imploret. Idem vt faciant primis cohortibus imperat, quæ virtute militari atque odio in Gallos inſignes, in ipſis ſemper principijs proxima hoſtib. loca ſibi depopoſcerant. Ita quum pranſi milites meridiatum irent, et ab ducibus in arce de belli ratione diſputaretur, ſubito ab Romana porta tubæ & tympana concrepuerunt, ac mox de aduentu hoſtium increbreſcente rumore, aliæ poſt alias cohortes, quum primæ ſequentibus cauſam tumultus per manus traderent, atque omnes arma caperent, incredibili pugnandi ardore portis ſe effuderunt. Nec mora, etiam ambiguæ fidei legiones ſublatis vexillis ſubſecutæ, ne primos in eo tumultu, quod publicam ſalutem atque exiſtimationem reſpiciebat, deſerere, aut aliter de belli cauſa ſentire viderentur, confertiſsimis agminibus ad portam contenderunt. Cardinalis galero & purpura inſignis, prælata cruce, incedentium ordines militari equo præteruectus, vt ad ſigniferos centurionesque vel ad notos claris facinoribus milites peruenerat, adhortando accendendoq; vt properarent, teſtabatur ſibi à Deo Maximo, Diuisque immortalibus promitti eius diei victoriam, qua non ſolum vniuerſam totius Galliæ nobilitatem adoleſcentis regis auſpicijs inter duos hoſtiles exercitus deductam, egregiè pugnando deleturi eſſent, ſed contuſis Venetorum & Ligurum viribus propria virtute felicitateque, toti Italiæ leges eſſent impoſituri: neq; Germanos mercenarios milites, quod roboris apud regem eſſet, quos tamen ſæpius acie deuiciſſent, tam auerſos à Cæſare, vel tam prodigæ virtutis fore, vt eos contra totius Germaniæ decus pro Gallis, qui veri hoſtes eſſent, pugnaturos exiſtimarent. Neque Vaſcones fugaciſsimum genus: vel equites illos ſerico, torquibusque fulgentes, qui aliquantum plus præſidij in equis atq; calcaribus, quàm in gladijs atque virtute reponere conſueuiſſent, aut fortius, aut cõſtantius quàm anteà fecerint, in acie dimicaturos arbitrarentur. Quod verò laboris atq; periculi relinqueretur, id totum occupandis hoſtium tormentis ingenti animo ſubeundum. Vbi ſi qui fortè cecidiſſent, eorum animas à ſe pontificia authoritate ab omni labe criminis expiatas, relicta in terris egregiæ virtutis memoria, in cœlum protinus euolaturas conſtantiſsimè exiſtimarent.

Talia paſsim commemorantem, progreſſumque ad primas legiones, quæ iam in patentem viam venerant, Galeacius Vicecomes, Ioannes Gonzaga, Gambarus atque Aquila legati, ſecuti ſunt: adiunxêreque ſe exeuntibus Heluetijs nonnulli equites ex his familijs, quæ vetere beneuolentia Sfortianum nomen colebant. Ex plebeis quoque ſicarijsque hominibus aliquot armatorum manipuli prætereunti turbæ ſeſe vltro admiſcuerunt. Vixdum Mediolano tria millia paſſuum progreſsi erant, nec minus triginta inde ſtadijs Gallorum

rum

rum castra aberant, quum falcones quos numero decem secum adduxerant, displodere cœperunt. Quæ res equitibus Italis magnam sollicitudinem atq; admirationem attulit. Mutius enim ad duces primi agminis mutata facie prouectus, interrogare cœpit: Quánam insania viri in re bellica principes, disciplinæque magistri, intempestiuis tormentorum boatibus hostes excitare contenderent, quos imparatos ac nihil de prælio cogitantes, inuadendos esse censuissent. Cui ab primis ordinibus alacriter respondebatur, satis ex disciplina cum armato etiam instructoque eo hoste se pugnaturos, si suspectæ fidei commilitones, atque omnium pagorum vexilla vno consilio secum in aciem descendissent. Quod fieri posse confiderent, si ea simulatione certiora contracti certaminis signa ad sequentium sociorum aures peruenissent. Quorum virtutem infami pretio victam, si iam nulla omnino periclitantis publicę dignitatis verecundia foret, cadentium saltem præ oculis affinium gemitus, militaris sacramenti religio, & futuri mox in patria aduersus desertores iudicij metus, excitare, atq; accendere posse viderentur. Tanta enim arrogantibus animis virtutis fiducia inerat, vt maximas ac validissimas hostium copias summa contemptione despicerent, neque vllam tormentorum copiam, aut vllas loci munitiones, quo minus in castra vincendo perrumperent, impetum suorum moraturas arbitrarentur. Erant ante alios viri fortes, sed barbaræ vesanęque virtutis Pelegrinus Landebergius, Centius Amerer, & Rodulphus Longus, qui tres voluntarias cohortes pugnacissimorum hominum in fronte constitutas habebãt. Ii quum in conspectum hostium deuenissent, tanto dimicandi ardore protinus exarserunt, vt ab cæteris ducibus, qui saniore consilio sistenda signa, locum castris capiendum, & reficiendos ab labore viæ milites iubebant, quin pleno passu ad hostem contenderent, retineri nequiuerint. Borbonius atque Triuultius ad diui Iuliani templum, quod modico in pago est, castrorum principia habebant, viamq; publicam præruptis vndiq; fossis, & de more regionis aggerib. communitam, non temerè ad sinistrã insederant. Secundum eos rex ipse, & post eũ Helanconius regulus, ad quem iure sanguinis, si Franciscus vita excessisset, regnũ Gallię pertinebat, mediam postremamq; aciem modico interuallo inter se abiunctas collocarant. Ita tripartitò castrametati, vt tres iusti exercitus sibi inuicem, quũ casus posceret, commodius atq; expeditius auxilio forẽt, lato ac munitissimo loco continebantur. Nam in circuitu frequentes erant fossę, studio agricolarũ ad irrigãdos agros perductę, nouasq;, vt vsus ferebat, opportunis in locis Nauarrus munitiones addiderat, opposueratq; hosti ingẽtia scuta defixa solo, & crassis funib. conuestita, vt his protecti Vascones, tutius et certius in hostes sagittarent. Hanc statim castrorũ formam lociq; naturã, Mutius et nonnulli duces Heluetij speculandi gratia in editiorẽ aggeris partem equis prouecti animaduerterant, subindeq; notauerant, ad dextrã locum castris opportunũ relinqui, vbi satis ad humilitatẽ depressa planicies perpetuo riuo, qui ad frumentarias molas defluebat, ab duobus fermè lateribus cingebatur. Eo in loco vt castra facerent, & refectis quiete ciboq; corporibus, nihil temerè de prælio cogitarent, suadere conabantur. monebant, sicuti victoriam à consilio, ita pœnitendos atq; irritos conatus ab inconsulta virtute proficisci, eosque sępius aduersos præliorum exitus sentire consueuisse qui audacia atque impetu potius, quàm vtili mora & ratione hostem superare confiderent. Postremò testabantur aduersus auspicia prouocari hostes, quòd vetere gentis obseruatione is heb-

domadæ dies infauſtus foret, qui inchoante anno cæſorum ab Herode infantium memoria celebratus, toto anni circuitu verteretur: incidebat enim is dies in Idus Septembris. Sed quum furor & fatalis inſania, quod nunquam antea Heluetijs in caſtris acciderat, & militi obſequium et ducibus authoritatem abſtuliſſent, pugnaciſsimi quique procurrerunt, & cum Vaſconibus atque Germanis atrociſsimum certamen contraxerunt. Triuultius atque Borbonius, qui multum antea de aduentu hoſtium certiores facti aciem inſtruxerant, & tormenta idoneo in loco collocarant, quum haud dubiè premerentur, vt obiectis flammis hoſtium tardarent, ſimulque eos vſu ac munitione domorum priuarent, vniuerſa pagi ædificia ſuccenderunt, & ſuos in patentiorem locum reduxerunt. Erat ante tormenta Gallorum foſſa ingens, ſummo audaciæ periculo ſuperanda, quam Nauarrus cohortibus oppoſitis & Germani eximię virtutis denſis ordinibus tuebantur. Illuc audaciſsimorum iuuenũ globus, aliquanto certiore exitio quàm victoria, peruadere non dubitauit. Erant ij ex omnib. Pagis florenti ætate & ſingulari promptitudine lectiſsimi, qui peruetuſto gentis more, vt raros ante prouectam ætatem militiæ honores aliquo inſignis virtutis opere edito conſequantur, aſpera quæque & difficilia belli munera vltrò ſibi depoſcere, & ſæpius cum exitiabili laude propoſitam mortem ſubire conſueuerunt. Hos ab immoderata fortitudine Perditos vocant, & in ſummo honore atque admiratione habent, licetque illis vna virtutis pręrogatiua, & vexillum ferre, & ducere ordines, & duplicata per omnem ætatem ſtipendia accipere. Neque alio felicis audaciæ inſigni à cæteris Perditi dignoſcuntur, quàm candidiſsimis pennarum manipulis, quos more ducum è pileis ſpecioſa luxurie defluentes in tergum vertunt. Ii vno agmine aduerſus tormentarias pilas ingenti animo progreſsi, quum magna clade accepta ex iniquiſsimo loco diu multumque pugnaſſent, tandem pertinaci impetu pulſis loco Germanis, & reiectis Nauarrinis cohortibus, per aceruos morientium ad tormenta peruaſerunt. Quibus numero ſeptem occupatis, dum ſpe pleni conſertis iterum ordinibus cedentibus incumbunt, vniuerſam primi agminis aciem perturbarunt. In eo diſcrimine Triuultius atque Borbonius diuerſis in locis immiſſo equitatu, quantum viribus adniti et conſilio prouidere poterant, ad reparandam perculſam aciem huc atque illuc ferebantur. Nec ſuis deerat Nauarrus, increpando alios, alios interrogando, num vt tantùm terga verterent, turpiſsimeque vix dum hoſte conſpecto acie diffugerent, ab extremis Oceani finibus Pyrenæisque veniſſent? colligerent animos, & celeriter ſclopettos atque baliſtas expedirent, tantiſperque conſiſterent, dum latera nouis equitum ſubſidijs firmarentur, & quam ignauię, aut iniquę ſortis apud Rhauennam malè pugnando notã ſubijſſent, ea die fortiter pugnando delendam eſſe exiſtimarent. Ita vno tempore irruente ampliſsimo equitatu, Vaſconibus adhortatione & verecundia confirmatis, Germanis ira ac pudore locum tenentibus, prælium atrox ac varium redintegratum. Impellitur horrendo tormentorũ ac armorum ſtrepitu vtraq; acies, vexilla rapiuntur. Mox Centius ac Pelegrinus pugnantes cadunt, Puriusq; prętorianę cohortis pręfectus, & quatuor cum eo ſigniferi maioris colubrinę ictu ab latere conſternuntur. Nec defuêre laborantib. ſuis Heluetij, qui maiore circuitu ad hoſtes peruenerant: nam coactis in vnum ad triginta cohortibus, duplici agmine animis ac viribus recentiſsimis gradum intulerunt, & ab læua cum peditatu congreſsi, Sciatalardum clari nominis Vaſconum ducẽ, ac Lu-

ac Ludouicum & Georgium Hellemburgenses ex Germanis nobilissimos interfecerunt. Ab altera verò parte irruentes equites laxatis aliquantulum ordinibus, in sinum excepêre, vbi varia ancipitique fortuna diu certatum. Nam cataphracti, quanquam vi atque incitatione equorum dispersis, ac morientibus fœde proculcatis, raros tenuesque manipulos cum multa strage perrumperēt, tamen quum densis ordinib. occurrebant, aut prælongis contis induebantur, aut fossis equis armorum pondere graues interibant. Periêre eo in loco acerrimè depugnantes alarum præfecti, Sanserrius è Sacro Cæsaris oppido regulus: Imbercurtius eximia virtute & longa militia clarus: Bussius Ambosius, & Frāciscus Borbonij frater. ipse quoque Borbonius simile salutis discrimen adijt, vt ipse dicebat, dum cruenta ea in acie versaretur. Sed ego postea aliter ab ipso rege accepi nominatis testibus affirmante, Borbonium circumuento fratri opem ferre minimè ausum, intactumque retro se à conspectu hostium ad secundam aciem recepisse. Triuultius quoque dum circumuento ac morienti signifero suo frustra auxilium ferret, inter lanceas alabardasque hostium conflictatus, vulnerato equo, cristis galea detersis, alariorum interuentu periculo se eripuit. Iamque ęgrè plurib. in locis prælium sustentabatur, & Heluetij, quòd iniquissimam fossam transissent, quòd tormenta magna virtute cepissent, quòd pulso peditatu, perturbatis equitibus, in locum quem hostes tenuerāt processissent, meliore fortuna præliabantur: quum Franciscus promota secunda acie, Alanconio pari passu cum postremo agmine subsequi iusso, dispositis per prǫfectos certo in spatio pluribus tormentis, quibus à latere hostium phalanges peterentur, cum nigra legione, ingentique equitatu opportunissimo tempore superuenit: ipse regali paludamēto, quod cælesti colore aureis lilijs distinguebatur, generosè apud hostes ac suos se regem professus in prima acie versari: impigrè hostem ferire: huc atque illuc incitato equo periculosè acerrimis hostium insultare: ac demum non oratione tantùm vel adhortationibus, sed egregio veræ virtutis exemplo suos accendere. tantus enim erat incumbentiū impetus, tanta consistendi pertinacia, tantusque inerat etiam saucijs ac morientibus vigor, vt regem in ea prælij iniquitate, & maiestatis obliuisci, & vitam contemnere, & rem inclinatam manu ac viribus potius, quàm arte vel consilio reparare oportuerit. Equites quoque qui ad Nouariam, Taroannamque fugiendo pristinam virtutis opinionem amiserant, ne si iterum cederent, sempiterna in posterum ignominia notarentur, aut decora morte, aut egregia victoria, pugnanti in omnium oculis regi suo satis facere contendebant. Cecidêre eo congressu Talamōtius Tramulij filius, & Roya in Morinis nobili genere natus, & Vantellius, qui extra ordinarium regiæ turmæ vexillum cum Moio nobilioris alæ signifero, qui fossis vinearumque traducibus impediti explicare sese minimè potuerunt. Ex Heluetijs autē, Rodulphus Longus ille multitudinis concitator, & vetere in Ludouicum Sfortiā facinore insignis, item Flechius virtute magis q̃ genere clarus, & Valterius Offius. Hic ob singularē prudentiā, et summam virium promptitudinē, quę non facilè in eius gentis hominibus commiscentur, omnibus bellis, & Nouariensi maximè in pugna, magnam virtutis opinionem adeptus fuerat. Pugnatum est continēter horis septem: nam in medio ardore certaminis, quum Sol occidisset, Luna eo tempore pernox claro splendore inuecto vtramque aciem in armis continuit. Fuitque horribile cruentissimumq; certamen, quandiu vel tantillū luminis superfuit. Mox condita nubib.

Luna, quanquam laßitudine ac vulneribus feßi hebetatis armis quieti locum quærerent, interim tamen per mutuum errorem cæcis insanisque ictibus socij pariter atque hostes crudelißime sternebantur. Heluetijs etenim Germani armis lingua habituque non omnino dißimiles, dum varijs in locis inter se miscerentur, prodente demum tessera, fœdißimam stragem per tenebras edebant. Neque ab tormentis tota nocte temperatum: quæ sicuti incertis ictibus emittebantur, ita aliquantum plus terroris quàm cladis inferebant. Sedunensis, qui spe, cura, laboreq; suis non deerat, quum errore loci in Germanos incidisset, eorum linguam asperiore voce mentitus, periculo se explicuit, & superata fossa ad conflagrantes domos reuersus est: vbi Rostius & Anglardus splendore flammarum inuitati, coeuntibus tanquam ad prætorium plurimis ducibus, signum ingenti clasico proposuerant, quo sparsi errabundique milites ad vexilla vocarentur. Id erat amplißimum cornu syluestris Vri operoso argento in labris exornatum, quod à maiorib. per manus traditum, apud Vranienses Heluetiæ libertatis authores cum magna cura ac religione custoditur. Eius itaque beneficio, quod à perito buccinatore ad humanæ vocis speciem scientißimè more gentis inflabatur, plurimi conseruati sunt: qui inter hostium cohortes vario errore delati, cōfundente aures tympanorum similitudine, certum ad suos receptum habere non poterant. Egère vtrinque mutuo timore suspensæ acies insomnem noctem, animis tamen quàm viribus ad dimicandum paratiores: Nam strenui pariter atque ignaui, quanquam longo certaminis labore defatigati erant, diuerso tamen animorum habitu, vel nauandæ operæ desiderio, vel metu mortis excitabantur. Sedunensis, ac cæteri duces, tametsi eos prima opinio plurimum fefellisse videbatur, quod hostes, vt destinauerāt animis, ad primum impetu tanta etiam clade perturbatos minimè superassent, ac irrito propè conatu fortißimos suorum amisissent, tamē sese non deserunt: in concilium quàm plurimos vocant: & quum expectare lucem, & prælio iterum decernere cunctis placeret, quod omnibus rebus imparati aduenerant, Mediolanum ad petenda omnis generis subsidia mittēdum decernunt. Mittitur Ioannes Gonzaga, qui Maximilianum ciuesque ad ancipitis prælij euentum sollicitos noua spe impleat: cocta in primis cibaria, & plurimos vini cados deficientibus laßitudine ac siti militibus continuò subministret: ac demum tormenta, pilas, & sulphureum puluerem omni adhibita celeritate in castra transmittat. Duces verò atque signiferi digreßi consilio, vt quisque de Cardinale & de pręlij euentu sentiebant, variè apud milites loquebantur. Alij decoris & victoriæ cupidi, quum cladem, quam ipsi magnam acceperant, verbis eleuarent, suorum fortia facta & Gallorum stragem in maius falsis narrationibus extollebant. Contrà alij aduersæ factionis, vt saluti maturè prospicerent, & cardinali in summis rerum difficultatibus constituto dignitatis & vitæ periculum augerent, Mediolanum solutis cohortibus reuertebantur. Equites quoque pontificij, qui propter exiguum numerum haud magno vsui fuerant, magna ex parte metu vel desperatione adducti, relictis ducibus in vrbem redierunt. Cæterum Franciscus, quanquam summo timore atque ingenti periculo liberatus, tantę virtutis hominies egregiè sustinuisse videbatur, reliquo tamen metu & suprema veluti cura anxius, turbidę noctis finem & incertæ fortunæ exitum expectabat. Neq; corpori armorum pondere fesso, ac siti & continuo labore æstuanti maiorem quietem dedit, quàm vt subducta ad spirandum galeæ buccula, dum equum

mutaret,

mutaret, tormento paululum inniteretur. Inde statim ad ducis munia transgressus, Liuianum vt cum exercitu accederet per nuncios monuit. Mox ea re ab præfectis quos in coronam aduocauerat, equestri consilio comprobata, castra aliquantulum contraxit: & quòd locus qui primi agminis fuerat ab hostibus tenebatur, munitiore spatio supra sex milia Germanorum in margine fossę constituit: iussitque eos pluribus tormentis ibidem opportunè collocatis præsidio esse. Ab alia parte magnum equitum numerum sibi adiunxit: monuitque Borbonium atque Alanconium, vt vtrinque pari ordine primam & tertiam aciem lateribus suis admouerent: ita vt ipse recta fronte hosti oppositus, sicuti loci ratio postulabat, primi agminis vicem impleret, & duobus agminibus lęua ac dextra constitutis tanquam cornibus vteretur. Nec longè ab eo loco, Nauarrus & magna multitudo Germanorum, quum per tenebras prælio dirempto, neque castrorum formam neque regis consilia agnoscere potuissent, defixis solo vexillis consederant. Franciscus, vt qui nam fossarum situs, campique interiacentis & publicæ vię spatia forent, oculis ipse collustraret, in conspectum hostium cum paucis equitibus progressus est: mox sensim in Auroram abeuntibus tenebris, ad cohortandos Germanos contendit, quos magnis pollicitationibus erectos ad conficiendum modico certamine bellum, & ad partæ iam victoriæ præmia capienda, certæ spei & alacritatis plenus accendebat: commemorans superiorum temporum iniurias, & clades quas Heluetij beneficio Fortunæ potius atque iniquissimis temporum & locorum conditionibus, quam vera virtute Germanis intulissent. Proinde in animum inducerent, eam esse propriam atque expeditam rei bene gerendæ occasionem, qua consanguineorum & commilitonum suorum cædes vlciscerentur: ac simul fortibus factis declararet Germanos, sicuti nobilitate fideque prestarent, ita virtute bellandique peritia militarem gloriam agrestibus atque infidis hominibus minimè esse concessuros. Simili quoque vsus oratione, Gallos equites hortabatur, ne à maioribus suis degenerare vellent, qui superioribus seculis equestri gloria omnibus gentibus præstitissent. Nec minore spe atque animo apud Heluetios acies instruebantur, quanquam maxima ex parte milites, sicuti diuersis in locis, atque in ipsis etiam hostium munitionibus vario casu conquieuerant, nullo cibariorum subsidio recreati, ægrè labantes artus ferocibus animis sustinerent. Neque enim quæ ab Mediolano, procurante Gonzaga conuehebantur, breui & nocturno maximè tempore, quòd omnes semper administrationes tardare cōsueuit, adduci expedirive poterant. Plerique etiam sub Auroram oblatis ientaculis, quum tympanorum crepitu & fragore tormentorum ad pugnam vocarentur, optatos & necessarios fouendis viribus cibos relinquebant. Coiuêre in principijs nonnulli duces, inter quos erant Haslerius Foctius, ætatis honore, ac magistratus insignibus clarus, et Chezzius Amman inter Heluetios natu maximus, qui amplius quadraginta annos centurio, aut signifer, aut tribunus in exercitu fuerat: & prælio illo memorabili, quo Carolum Belgarum ducem eiusque copias ad Nanseium occidione deleuerunt, singularem in prima acie laudem meruerat. Ii, siue acceptæ cladis conscientia adducti, siue cognito desertorum discessu & iam lucis beneficio perspecta locorum iniquitate, quòd satis ibi existimationis, ad frangendos Gallorum spiritus hesterna dimicatione partum existimarent, prælio abstinendum esse iudicabant. Sed quum frustra deprecando contestandoque promota iam signa sistere, & procedentes ordines oppositis cor-

poribus retentare conarentur, & fato, & libidini militum manus dederunt. Ita Rodulphus, Segnius, Visembachius, Vnderualdius, Vldericus Ioctius, atq; Zambronius audaces acerrimæque virtutis duces, ratione committendi certaminis inter se constituta, bipartito signa intulerunt. Primum ac maximum agmen, in quo Tigurini pagi signum supremæ apud Heluetios dignitatis collocatum erat, recta aduersus regiam aciem, quam medium locum tenere docuimus, contendit. Aliud quod à dextris paulò infra cōflagrantis pagi tecta subsisterat, maiore capto circuitu ad Alanconium postremo agmini præpositum, deflectere cœpit: eo consilio, vt quum primi regem, & robora Gallici exercitus in se conuertissent, Illi Alanconium infirmioribus vallatum præsidijs, magno impetu ab latere adorirentur, & perrupta eius acie, in sinistrum latus & terga regij agminis penetrarent. Aliam verò suorum multitudinem, quæ citra viam publicam à læua proximum campum tenebat, nullo ei certo munere capessendę pugnæ demādato, quod ex parum fidelib. pagis constare putabatur, dextro cornu, vbi Triuultius atq; Borbonius curabant, interuallo trecentorum passuū opposuerunt. Sed quum ad teli iactum processissent, Galli statim displosis in aduersos vno temporis puncto omnibus regijs tormentis tantam summa celeritate cladem intulēre, vt prius temeritatis pœnas dederint, qui ob audaciā consilium sumpserant, quàm manus conserere, vel ad hostes peruenire potuerint. Eo casu quòd per medium facta horribili vastitate strageque hominum, vnum non erat amplius phalangis corpus laceratis ordinibus: pars, quæ secundos ictus timebat, terga vertere, & recipere sese cœpit: pars despectis iterum tormētis in hostes impetum fecit. Ii constantiore quàm vnquam antea virtute atque audacia, pluribus & acceptis & illatis vulneribus fossam superarunt: & cum Germanis equitatuq; regio congressi multa facinora efferę virtutis ediderunt. Nam quum eodem quoque tempore Triuultius atq; Borbonius extenso cornu, & circumflexis equitibus, in sinistrū eorum latus incurrissent, duplici fronte pugnare cogebantur. Sed Germani, qui acerrimo eo certamine Iacobum Condeum, Henricum Ricurtiū, & Saxeum fortissimos duces amiserant, ira ac dolore simul incensi, illato gradu eorum impetū represserunt: & Pontineriū proceritate corporis animique virtute inter Heluetios duces clarissimum adequitantem ordinibus, ac suos clara voce, adiectis in Germanos cōtumelijs cohortantem, sclopettorum ictibus equo deiecēre, et vasti obesiq; corporis adipē atque aruina patentibus plagis defluente, cruentas lanceas spectantibus Heluetijs inunxerunt: quæ apud Barbaros in acerbioribus odijs exactæ vindictæ grauissima cærimonia perhibetur. Ibi quoque Zambronius, & Antius Encher, vasti animi & terribilis staturæ homines: quum ingentes gladios singulari peritia ambabus manibus regerent, & in media Germanorum acie versarentur, detruncatis pluribus lanceis, multisque hostium trucidatis, ad extremum tota acie in eos conuersa, oppressi sunt. Interijt & Chezzius Amman cadente equo qui tribus etiam sagittis confixus, in ea ætate plures horas adhortando pugnandoque, nec optimi ducis, nec fortissimi militis munus omiserat: quum cæteri quos supra memorauimus, antequam congrederentur tormentorum procella discerpti cecidissent. Ioannes & ipse Berrus Basiliensium vexillifer, quum multis confectus vulneribus diutius signum sustentare non posset, ne hostes eo pōtirentur, sericum hasta detractum minutissimè conscerpsit, et occubuit. Interea quoque secunda acies, quam ad Alanconium deflexisse docuimus, tantum po-

stremo

stremo agmini terrorem intulit, vt equites magna ex parte, cadente Bemontio alæ signifero, pluribusque eorum ad primum impetum interfectis, terga verterint, & effusis habenis Laudensi via cursum intenderint. Quo rerum tumultu factum est, vt agrestes, & plerique speculatores, qui in agris erant, equites Gallos inter impedimenta fugientes conspicati, quum Franciscum prælio victum putarent, de victoria Heluetiorum per omnem Italiam perscripserint. Et res profecto ab ea parte in maximū discrimē perducta fuisset: nisi Emarus Prieus, & Obignius singularis experientię duces, qui cum Alanconio erant, fuga increpita, collectis in vnum vexillis conglobatisque militibus, summo labore pugnam sustinuissent. Magno quoque perturbatis subsidio fuit Liuianus, qui Venetorum exercitu adducto procurrens, cum nobilium cataphractorū ala subsequentibus reliquis superuenit. Is, vt erat & pugnę & nauandę operæ auidus, nulla interposita dubitatione, equites cohortatus vt se vadentem sequerentur, in transuersos hostes incurrit: quem Heluetiæ cohortes duæ conuersis signis alacriter exceperunt: & vulneratis pluribus, interfectoque Cepino Pitiliani filio summæ indolis adolescente, acriter incumbentem equitatum longius summouere. Eius tamen aduentu magis quàm viribus territa ea Heluetiorum manus, quòd vniuersas Venetorum copias, quæ in proximo erant, adesse iudicabat, saluti consulere cœpit. Alij enim lassitudine, vulneribus, siti, sudoreq; confecti in proximos hortos concessere, vbi superuenientibus etiam ab regia acie subsidiarijs equitibus, magna eorum pars concisa est. Alij in proximam delati villam, quū diu porta ac muris duce Trulerio Schafusiano strenuissimo centurione se defendissent, tandē Liuiano authore succensa villa, tormentis flammisque expugnati crudelissimè perierunt: alios palantes, refugientesque ad maximum suorum agmen, equitatus apertissimis campis consectatus ad vnum deleuisset, nisi consilio atque virtute veterum militum, qui in ea Fortunæ acerbitate disciplinę memores, sibi ac suis nunquam defuere, densata acie citra fossam viamque publicam ad suos se recepissent. Eodem fermè tempore, tertia Heluetiorum acies, quam contra Triuultium atque Borbonium constitisse ostendimus, siue pręlij iniquitate perspecta, siue detestabili adducta consilio, quòd factioni atque odijs, quàm pulicæ necessitati satisfacere mallet, cædis atque alienæ virtutis spectatrix, vexilla Mediolanum ferre cœpit. Neque (vt erant timore perculsi) prælio succedere voluerunt: quod tamen propè necesse erat, quum vniuersam leuem armaturam equestrem in oculis haberent, & frequentib. tormentis peterentur: quæ post equitatum insidiosè occultata apertis demum turmis, ad tubæ signum per interualla sæpius emittebantur. Quibus de rebus cęteri quos apud regiam aciem pugnantes reliquimus, dum cæco furore atque ira perciti obstinatione animorum magis quàm viribus locum tenerent, & alias recentes Germanorum legiones, ad quas pugna nondum peruenerat, ad dimicādum paratas in conspectu haberent, desperata victoria receptui cecinerunt. Magnum enim ad fossam paulò antè detrimētum acceperant, quòd è superiore loco à ballistarijs Vasconibus incredibili sagittarum multitudine configebā tur, qui iuxta sclopettarios collocati, vt sclopettis implendis & tendendis scorpionibus spacium darent, ita mutuo recursu per centurias sibi inuicem succedebant, vt continenti telorum grandine effusa, inulta acies frustra petitis à virtute subsidijs sterneretur. Dirempto pręlio, cum Rostius, Ronna, et Anglardus, atque alij tantæ ac tam perturbatæ multitudini monendo atq; imperando suc-

currere, vel ducum officia facilè implere non possent, ipsi milites etiam omnibus incommodis conflictati, ne fugere viderentur, in ea rerum iniquitate, sibi quod agendum erat, mira constantia singularique peritia præscribebant. Nam sauciorum cura habita, vt quisque vulneribus debilitatus erat, bini milites summa pietate lacertis atque humeris tulerunt: reductisque ad vnum omnibus tormentis quæ Mediolano aduecta fuerant, nouissimum agmen recentiorum militum præsidio firmarunt. Adeo autem contempto passu via publica iter est factum, vt discessus nihil fugæ simile habere videretur. Neque enim inuadi facilè poterant, quod ab vtroque vię latere præaltis atque perpetuis fossis muniebantur. Galli qui viginti horis continenter, dubia plerunque victoria, armati in acie constiterant, quum fluentibus sudore artubus, ac labantibus lassitudine equis, & densa eleuati pulueris caligine, & irrequieto atque horribili tormentorum reboatu oculorum atque aurium sensum penè amisissent, finem insequendi fecerunt: ita tamen victoria potiti, vt egregiè pugnando Heluetios magis vicerint, quàm eos in posterum vllis viribus omnium opinione vinci posse docuerint. Heluetij suis hospitijs perhumanè ac liberaliter suscepti, depositis apud publicas hospitales domos grauiter vulneratis, reliquum diei ac sequētem noctem recreandis corporibus dederunt. Postero die plateam, quę ante arcem latissimè patet, tanta frequentia compleuerunt, vt nullam propè cladem accepisse omnium ęstimatione viderentur. Ibi habito inter se concilio, quum trimestre stipendium postularent, & nisi id continuò sibi persolueretur, se abituros domum dicerent, minimè id præstante Maximiliano, quòd tantam pecuniæ vim expeditam non haberet, Comensi porta vexilla protinus extulerunt. Nec Cardinalis, vt qui aduerso rerum successu apud eos aliquantum pristinæ authoritatis amiserat, allocutionibus suis quicquam profecit, quo minus vniuersi Comum contenderent. Quamobrem relictis tribus cohortibus Heluetijs, quę arci præsidio forent, ipse cum pontificio equitatu ac valida manu Sedunorum Leucum contendit, superatoque Abdua per Saxinam vallem concisis abruptisque montium tramitibus in Volturenam vallem penetrauit, vnde mox transuersis alpibus Tridentum, atque inde in Germaniam ad Maximilianum Cæsarem profectus est. Heluetij verò, & cum his Galeacius Vicecomes, à Comensibus, quòd vicinitate regionis, & mercaturæ commercio magnæ cum his amicitiæ necessitudines intercedebant, omnibus officijs ac facultatibus subleuati, superato Lario per Curiam Rhethiarum domum reuersi sunt. Quum cęsorum ratio iniretur, Galli ex viginti quinque milibus Heluetijs, qui in pugnam prodierant, vix dimidiam eorum partem integram superfuisse, & ex suis ad tria tantum milia cecidisse cōtendebant. Heluetij autem & occisorum ab se Gallorum numerum plurimum augebant, & censu domi habito, ad quinque milia fortissimorum hominum ea expeditione se amisisse fatebantur. Cęterum ea victoria tot insignium Gallorum funeribus tantoque periculo parta, Francisco regi incomparabile decus attulit, existimationemque regij nominis ita confirmauit & auxit, vt non immeritò, quum eius noctis dieique euentum luculenter enararet, effusissime lætaretur. Victoriam quoq; nouo gaudio perfudit Claudius Guisa Antonij Lotharingiæ principis frater, quum interijsse crederetur, spirās inter cadauera hostium repertus. Is enim summæ spei adolescens Germanis præpositus, in prima acie vsque adeo egregiè, multis quidem acceptis vulneribus dimicarat, vt superincumbente Heluetia phalange, inter suorum ac hostiū

cadentium

cadentium aceruos sterneretur. Eo autem duplici prælio hesternoque præsertim, quum rex ipse eximij bellatoris laudem adeptus consensu gratulantiũ procerum equestri honore dignissimus censeretur, eius dignitatis ornamenta de manu Baiardi viri fortissimi lubens accepit: quanquam adessent summi duces, qui ex militari cæremonia conceptis verbis, districtoque gladio, quo leuiter sinister humerus petebatur, eum ornare percuperent. Baiardum enim ideo cæteris prætulit, quod acerrimè inter hostes pugnãtem conspexerat, nec maiores duces inuidioso delectu ad id munus, tanquam inter se dignitate pares offendere vellet, simulque Baiardum præclaro iudicij sui testimonio celebrem perpetuò sibi deuinciret. Equestris siquidem ordinis dignitas, non in otio imbellib. ambitiosè quęsita, sed fortibus testatę virtutis merito in acie parta, viros vel infimæ fortunæ, longè nobilissimos efficere consueuit. At Mediolanenses vbi discessisse Heluetios vident, ne perniciosa cunctatione ciuitatem in discrimen adducant, ad dedendam vrbem oratores in castra continuò mittunt. Erat legationis princeps Hieronymus Castelionus iuris peritia insignis, qui demissisima oratione victoris iram leniuit, deprecatus ne durius in miseros ciues animaduerteret, qui fluctuosissimis temporibus seruiuissent potius, quàm ab eo voluntaria defectione desciuissent. Eos supplices, & quæ imperasset paratos facere, si conseruasset, longè maiorem eum laudem, quàm hesterna victoria fusis hostibus meruisset, clementia atque animi magnitudine sibi comparaturum: quando præstantius foret amplissimum regem humaniter ac temperatè vti victoria, quàm prælio in quo & milites, & Fortuna plurimum potuissent, felicissimè superare. Franciscus ad ea respondit, se magis pro natura sua quàm pro Mediolanensium meritis, qui toties rebellassent, & defectioni interfecto præsidio summam crudelitatem addidissent, ciuitatem conseruaturum, modò trecenta milia aureorum nummûm, quàm summam mulctæ nomine imponeret, intra certos dies tribus pensionibus persoluissent. Dimissis legatis, partem exercitus duce Nauarro ad oppugnandam arcem misit. ipse audita Comensium legatione, qui ad dedendam vrbem aduenerant, & Heluetios finibus decessisse nunciabant, Ticinum profectus est. At Laurentius, qui cunctando, neque amicè neque hostiliter fecisse videbatur, quum audiret ad confluentes Padum & Ticinum parari pontes, quibus ad se opprimendum Gallorum copiæ transmitterentur, ad easdem fœderis conditiones recurrit, quibus paulò antè Ludouicus Canosius Tricaricensis, et Cynthius Tyburs pacem ab rege petiuissent. Neque animus regis ab nomine pacis abhorrebat, quãquam Liuianus victoria ferox, qui ex priuato quoque odio ad apprimendum Cardonium summa cupiditate ferebatur, interpellari, ac distineri regem in eo victoriæ cursu intempestiua pacis mentione prædicaret: ac se protinus Hispanorum copias, si id sibi permissum foret, vnis exercitus sui viribus deleturum polliceretur. Tunc demũ enim quum eos hostium reliquos deleuisset, facilique victoria imposuisset Etruriæ leges, ac Neapolitanum regnum felici cursu repetisset, regem maturam victis daturum pacem, & veram quietem affectis Italiæ rebus allaturum. Sed Franciscus qui occultiore consilio ex fœdere soceri, Ferdinandique regum, Hispanis parcendum esse meminerat, & Parmam atque Placentiam, si per conditiones recipere posset, tentari armis nolebat, æquissimo fœderi assensit, ne maiorem sibi inuidiam conflaret, & Ludouici soceri exemplo principum animos nimia ac formidabili magnitudine offendere videretur. Res itaque eo modo compo-

sitæ, vt pontifex Parmam atque Placentiam, quas vrbes armis tueri non poterat, Gallo occupari sineret: rex verò Florentinis eam pecuniæ summam remitteret, quam ex fœdere, quòd in societatem recepti essent, quotannis Ludouico regi persoluere consueuissent, ac nihil Cardonio Hispanisque militibus noceret, eosq; in pacatum regredi pateretur. Appositum quoque disertè est, vt pontifici bellum gerenti certa Gallorum equitum auxilia Franciscus mittere teneretur, Mediceamque familiam in fidem clientelamque reciperet. eadem quoq; regi pontifex præstaret, si in Italia bello lacesseretur. Nec multo post Liuianus, vt eas vrbes, quas Veneti superioribus annis amisissent, armis repeteret, superato Abdua in Brixianum agrum profectus est. At Hicardus interea qui cum in præsidio Brixiæ præerat, quum haud dubiè victores hostes totam eam belli molem in se vnum breui conuersuros existimaret, singulari celeritate atque industria, murum prioribus oppugnationibus quassatum refecit, fossas purgauit, aggeribus nouisque munitionibus muro additis, portisque ac propugnaculis magno tormentorum numero instructis, vrbem natura loci per se tutam breui inexpugnabilem fecit: mox frumenti, vini, pecoris magna copia e proximis castellis in vrbem comportata, Guelphis & suspectæ fidei ciuibus vrbe eiectis, & commeatu omnis generis certis familijs imperato, validam Hispanorū manum ex his, qui Veronæ essent, à M. Antonio Columna, Spinelloque Cæsaris legato postulauit, contestatus, nisi ex ea copia maturè sibi subueniretur, eos postea si acerbior casus accideret, frustra suam fidem imploraturos. M. Antonius, tametsi veteranos milites, quos ipse paulo ante à Cardonio ægrè se impetrasse meminerat, suspiciosissimo belli tēpore sibi detrahi iniquo animo patiebatur, eius tamen precibus obtemperandum esse iudicauit, ne alieno periculo minus quam suo prospicere videretur. Itaque delecti Morellio, Orthisius, & Gusmanes eximiæ virtutis centuriones, cum septingentis peditibus, & Gothistardus vir fortis cum cohorte vna Germanorum, quæ summa hominum magna ex parte ex sclopettarijs constabat. Ii Verona profecti, conductis agrestibus qui occultiores calles ostenderēt, interdiu noctuq; itinere confecto per iuga montium, qui ad Benaci oram vergunt, saxosis nemorosisque tramitibus incolumes Brixiam peruenerunt, & adeo celeri improuisoque itinere, vt Liuiani diligentiam, qui eos cognita profectione, si rectis itineribus accessissent, oppressurus erat, satis magno & temporis & locorum spatio præuerterint. Cæterùm Liuianus ob eas res oppugnandæ Brixiæ consilio depulsus, quum multis contrà rationibus summa spe capiendæ Veronæ teneretur, quòd eam vrbem artē naturaque minus validam, & detractis præsidiariorum promptissimis, infirmiorem esse existimabat, in supremā valetudinem incidit. Vir enim alterum & sexagesimum natus annum, quum laboriosissimo prælij die, tenue corpusculum sub iusto armorum pondere plurimum exercuisset, equestrique agitatione viscera penitus in herniam abijssent, incredibiles dolorum cruciatus sustinere non potuit: paucisque diebus apud Ghedas extinctus est. Fuit Liuianus parum liberali facie & pusillo atque incuruo corpore, planè deformis: cæterum ei inerat sublime ingenium ac vehemens, quod plerunque nimio quodam vigore animi quàm imperatorem deceret, ardentius & concitatius videbatur, ita vt eum multi aliquanto meliorem bellatorem, quàm ducem existimarent. Nemo tamen eo melius disciplinæ leges percalluit, nemoque fortius vel vigilantius singula militiæ munera obiuit: ad extremum qui nulla maiorum

gloria

gloria insignis, ex priuato equite ad summos honores euaserat, omni bellica laude dignus videretur, si in ipso rerum cursu atque negotio, consilijs eius atq; virtutibus Fortuna respondisset. Cadauer eius exenteratum conditumque aromatibus, milites mœstissimi plures menses apud se in castris habuerunt, et solitum ei prætorium tetenderunt, perpetuisque funalium flammis, & continua armatorũ statione adiecta, defuncto honores addiderunt, quales viuo tribuere consueuissent. Eo mortuo, quum ad neminem imperij summa redijsset, & Georgij Hemi legati auspicijs exercitus regeretur, Senatus continuò ab rege postulauit, vt copijs in tanta spe conficiendi belli strenuo ac fideli duce orbatis, clarum aliquem rebus feliciter gestis imperatorem submitteret, cui Italus miles facilè pareret, & bellum summa omnium concordia administrari posset. Nec multo pòst Triuultius, qui vnus omnium, quòd virtute atque existimatione cæteros anteiret, ad id bellum Venetorum ac regis iudicio destinabatur, ad exercitum cum imperio profectus est. Interea Nauarrus dignum fama sua ratus si nobilissimam terrarum orbis, ac munitissimam arcem intentatam antea superioribus ducibus expugnaret, circumposita militum statione ad cohibendas eruptiones, magnoque agrestium numero, qui opus facerent mercede conducto, fossam iustæ profunditatis ab ea parte arcis, quà Septentriones spectat, breui perduxit. Vimineas turres septenos altas pedes, quas nota ratione ac sæpius à nobis demonstrata, arena implebant, inter seque iungebant, ante opus collocauit, erexitque aggerem opportunis in locis in altitudinem pedum duodecim, ita vt tuto milites institutis cuniculis subterraneum opus inchoare, atque vltro citroque, quum res posceret, commeare, tormentaque statui, ac circumduci facilè possent. Quibus omnibus, nocturnò maximè tempore, propter hostilium tormentorum iniuriam, munitionibus constitutis atque perfectis, certam oppugnandi rationem instituit, quæ pro tempore ac rerum opportunitate optima videbatur: scilicet, vt turriũ pinnas, & summa murorũ propugnacula maiorib. tormentis discuteret, ne cuiquam hostium ab ea parte cõsistendi in muro potestas foret, ac simul prospectãdi facultate priuarentur, atq; vsu minorum tormentorũ, quorum omnis generis magnã copiam in murum contulerunt, hisq; cuncta pinnarũ interualla, & singulas de more fenestellas instruxerant. Igitur ea omnia prolato ingentiũ cannonum & colubrinarũ amplissimo apparatu, cõtinenti atq; perpetua verberatione demolitus, tantam earum rerũ vastitatem fecit, vt à Pallancina turre ad Carmelitarũ propugnaculum (ea sunt ædificiorũ cognomina) totum pulcherrimi lateris tractũ, qui ad vigilum commoditatem atq; operis elegantiã, tegulis et perpetua contignatione tegebatur, defensorib. interfectis superiore murorũ corona defracta, bellicisq; omnib. instrumẽtis eadem ruina disiectis, patefecerit. Mox ad suas artes conuersus, actis cuniculis succisisq; propugnaculi radicibus quod arci coniungebatur, exitúmque militari portula in fossas quàm occultum habebat, magnã eius partem funditus euertit. Quo casu Nauarrini per ruinas connixi, tanta celeritate in propugnaculum euaserunt, vt custodes metu inopinatoq; periculo cõsternati, quum in munitiorem interioremq; locum se reciperent, vix spacium claudendæ portæ contra irruentes habuerint. Neque Maximilianus ad rumorem irruentis hostis excitatus, vt erat longo metu & curarum pondere obrutus, in tanto discrimine digna duce consilia capiebat: amissamq; proculdubio ea nocte arcem sensisset, quum multi metu vel perfidia obstruendam tãtum eam portam esse cen-

serent, nisi Gambarus magnitudine periculi permotus, increpita ignauia atq; perfidia, cum delectis militibus subterraneo aditu ad portam descendisset, eaq; protinus patefacta, dum hostes effringendæ ianuæ consilia inirent, occisis pulsisque omnibus, propugnaculum recepisset. Nec multò post Nauarrus, dum incautius in opere versaretur, marmoris fragmento caput ictus, quod hostili colubrina ab latere eam maximè petente partem, summa vi defractum resilierat, oppugnationem ducibus suis reliquit. Periere his omnibus oppugnationis diebus ducenti fermè ex Nauarrinis, & magnus agrestium numerus vi tormentorum hostilium in fossis oppressus est. Philippinus quoque Fliscus, qui quondam abeunte in Germaniam Ludouico, cum parte præsidij Pallancinæ præfuerat, & Bernardino Curtio prodente arcem, non obscuram proditionis atque auaritiæ notam subierat: dum Gallos quænam muri crassitudo, & quænam antiquitus internæ munitionis vitia forent, intentiore cura perdoceret, fortuito tormenti ictu discerptus interijt: ita vt meritis eum pœnis et destinato exitio Fortuna obijcere videretur. Plures quoque ex fortissimis propugnatoribus Maximilianus desiderauit, & in his notum equitem Aloisium Ferrerium, quum nulla diurni nocturniue temporis momenta, quin vtrinque maioribus tormentis contenderent, intermitterentur. Porrò Maximilianus, cui Fortuna primis imperij dieb. læta omnia ac tuta spoponderat, quum sensim naturæ vel ætatis vitio imperitorum secutus consilia, parum honestis artibus se deprauandum dedisset, nec facilè postea imminente bello tantos curarum fluctus imbecillitate ætatis atque ingenij sustinere posset, labefactatis aliqua ex parte sensibus, mente excedere ita visus est, vt neglecto priore cultu, non prius interiorem tunicam exueret, capillumuè pecteret, quàm subortis vndique pediculis, pedore & fœda illuuie deformis conspiceretur. Horrendæ etiam imminentium rerum species tristi animo per quietem obuersabantur: vnde illi grauior morbus, quum relictis stratis, insomnes noctes perducere cogeretur. Multa eum quoque tot curis implicitum prodigia, quę sanas etiam mentes perturbare consueuerunt, paucis antè diebus nunciata terruerant. Nam apud Gambalottam vicum, meridiano tempore duo equites in aere humana maiores effigie inter se concurrere visi, victoremq; eum qui ab Galliæ regione venisse videbatur, alterum continuò profligasse frequentes agricolæ confirmabant. Brennio quoq; amnis Ticini socius, quem ob terręmotū corruente ingenti montiū mole, lacum supra Bellizonam nunq̃ antea visum effecisse memoria prodidimus, quum excrescente in immensum aquarū multitudine supra quadraginta stadia interclusæ vallis occupasset, nec iam vllis obicibus teneretur: effracta rupe patefactoq; exitu effusus, subiectam planitiem inundauit, eodemq; impetu & lapideum Ticini pontem, & nobilissimi operis munitionem, quam duplici contecto muro, & turribus admirabilem, Ludouicus Sfortia interuallo decem stadiorum ab oppido in aduersos montes perduxerat, puncto temporis deiecit et abripuit. Inde per patentes campos horribili fragore delapsus, quum præceps Verbanum lacum peteret, cohortem Heluetiam in castra contendentem cursus celeritate deprehendit: neque miseris repentina calamitate oppressis in proximos montes euadendi Fortuna spacium dedit. Nam quum in superiora villæ ædificia conscendissent, paulò post aucta profluentis violentia, conuulsis fundamentis integra natante villa deuecti miserabiliter perierunt. Qua clade pulcherrimus centum stadiorum tractus, villis, satis, arboribus, armen-

armentis,multisque mortalibus momento absumptis,interijt. His corporis atque animi morbis circumuentum Maximilianum,acerbioresque in dies ab infesta fortuna ictus metuentem,nonnulli vanis sparsis terroribus, quum amittendæ arcis pericula in maius augerent,ad summam rerum desperationem perduxerunt.Ioachimus ille,qui ab Agnelli colle descendentibus Gallis,eas angustias suspectiore negligentia omni pręsidio nudatas reliquerat,disseminatis sermonibus apud præsidiarios,tristia omnibus,& certum arci excidium ominabatur:moliri subterraneos specus Nauarrum,quibus omnis aquæ copia penitus auerteretur,vel corrumperetur,eumque perfectis cuniculis breui,sicuti ad Neapolim fecisset,munitiora arcis loca & turres ipsas sulphureis ignib. in sublime iactatas euersurum. Quæ tametsi multorum animos cogitatione periculi suspendebant,à peritis tamē vt inania confutabantur,quòd depressissima turrium fundamenta,quę etiam vt humido ac cedenti in solo sublicis imposita essent,vel insano etiam labore subterfodi non poterant: vnde sibi neque cuniculo neque ignibus noceri posse arbitrarentur. Ea enim est horum operum natura,vt tum ignes,quum solidis ac siccioribus muris & cautibus inclusi fuerint,vehementissimè ad spirandum inanes auras quæritant, cunctaque velociter impotenti violentia perfringant,si verò, vt in profundis necessariò accidit, molli terreno,vel modica aquarum scaturigine humentibus locis cuniculi inciderint,hebetato statim puluere humoris iniuria lentescunt ignes, cassoque labore in irritum, vt rerum magister vsus edocuit, resoluuntur. Igitur Sfortia,quum per eas animi perturbationes rerum tædio affectus omnibus suis diffideret, & memoria paterni carceris maiore animi mollitie quam virum vel principem deceret, vitæ libertatisque pericula metiretur, nulla dedecoris cura habita,quin se dederet non cunctandum sibi amplius existimauit.Neq; Gambarus atque Aquila legati, in quibus summa authoritas esse debebat, quo minus in turpi sententia perseueraret,quicquam proficiebant, quanquam grauibus eum sermonibus castigatum in spem erigere, increpitaq; degeneris animi subita consternatione,à tam fœdo dementiq; consilio deterrere contenderent: ac simul testarentur,fœderatos principes,ipsosq; pręsertim Heluetios,qui pro eius salute ac dignitate conseruanda fratres ac consanguineos suos amisissent, iniuriam animo nunq̄ esse deposituros:si tam propinqua spe renouandi belli, rebus eorum atq; consilijs intempestiua deditione, infami pręiudicio obuiā iret.At ille præsenti animo,quasi sensib. receptis,Egregiè (inquit) ac fortiter & mihi et paternę auitęq; glorię vel constantissimo vitę exitu satisfacerē, vt planè suadetis,nisi honestiora speciosioraq; consilia eos,qui cadentib. rebus suis pertinacius cum irata Fortuna colluctātur,plerunq; durissimis casib. reseruarent. Agnouimus enim iam pridem malè auspicati imperij fortunam,quum seruire impotentib.fœderatis cogeremur,qui tota prouincia publicis ac priuatis facultatib. spoliata,nihil mihi præter inane principis nomen reliquerunt.Vitámne ego ac libertatē,naturæ munera, dedecoris metu,vel perniciosa virtute despiciam,et ruentium rerum sortè iterum periclitabor,vt pro speciosis,inanis et incertæ dignitatis titulis insolentissimis hominibus,qui præscribunt,leges dant, & sumptus & vectigalium exquisitam rationem reposcunt,iterum seruiam? aut proditus, ac perductus in Galliam paterno in carcere, & in hisdem catenis expirem? Imprudentérne ego, vel ingratè,si in maiore mea iactura propriæ saluti ac libertati consuluero, Ferdinandi, vel Cæsaris rebus præiudicasse

videbor, qui apertis consilijs, vt hoc imperium, maiorum meorum virtute partum, nepoti Carolo adiudicarent, aliquando me extrudere cogitarunt? Quorum alter, vt qui semper cum hoste clandestinè sensisset, extremis duobus casibus meis subuenire noluit. Alter, tametsi menstruis pensionibus ingentes ei pecuniæ soluerentur, quum tamen bellum immineret, in interiorem Germaniam regressus, neque suæ dignitati satisfecit vnquam, neque in meis vel miserrimi patris difficultatibus digna Cæsare, vel cognato principe auxilia transmisit. Neque Leoni, quominus dignis pontifice conditionibus cum Gallo fœdus percutiat, hac necessaria deditione impedimento futurus existimari velim: qui si fallaci atque infido Fregosio minimè credidisset, expeditioreque consilio celerius & constantius pristini animi deliberata peregisset, neque ipse cum maxima dignitatis imperijque iactura superbis hominibus seruire inciperet, neque ego fractis ac desperatis rebus, quod miserrimum est, apud hostem meliorem vitę conditionem quęrendam esse censerem. Tantùm verò abest, vt publicam Heluetiorum causam respicere velim, vt illos, qui magno suo incommodo huius imperij tutelares videri volunt, vltro ea molestia sim liberaturus, ne si bellũ renouauerint, licitatione capitis mei alteram perpetuæ infamiæ notam subeant, vel cum natura factiosi atque venales dissentire inter se cœperint, aliam funestiorem fortasse cladem, sicuti nuper, dij immortales auaritiæ atque arrogantiæ vindices intulerunt, mea de causa contraxisse videantur. Ita Maximilianus, vt perpetuis tandem curis atque molestijs animum liberaret, & principalem vitam nullis vnquam ærumnis vacuam cum priuata ac beatiore commutaret, trigesimo oppugnationis die arcem dedidit, his conditionibus, vt sibi ac pręsidiarijs militibus res suas atque omnem suppellectilem, præter militarem apparatum, efferre liberum foret, atque ipsi ab rege triginta quinque aureorum millia singulo quoque anno persoluerentur, modò per publicas tabulas paterno iuri cederet, & se iniussu regis, fide data, Galliæ transalpinæ fines minimè excessurum vllo tempore polliceretur. Fuere ea tempestate multi mortales, qui Ioannem Gonzagam & Hieronymum Moronum, quorum consilijs Maximilianus innitebatur, ad extremũ, vt rebus suis consulerent, fidem cum fortuna commutasse existimarent: quod iuuenem imperitum rerum, ægroque animo fluctuantem, quem consilio atque industria sanare atque erigere potuissent, ad dedendam arcem impulisse dicerentur. Quod pro vero fortasse relinqueremus, nisi tempora, quæ ab euentu rerum causas aperiunt, aliquantò post ambos ea calumnia, Maximiliani etiam testimonio, liberassent. Ipse Maximilianus, quũ regem apud Ticinum salutasset, comitantibus equitibus, qui eum liberè custodirent in Galliam profectus est. Nec multò post Fráciscus, quòd ante receptam arcem suæ dignitatis esse minimè statuebat, Mediolanum tum primum inuectus cum ornatioribus turmis delectisq; cohortibus, quarum duces sumptuoso apparatu instructi insigne spectaculum populo prębuerunt, de hostibus magnificè triumphauit.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XVI.

INTEREA Triuultius ad opppugnandam Brixiã profectus, quum perspecto vrbis situ, notatisq; hostium munitionibus, ad templum Euphemię virginis castra posuisset, aduocatis in consilium Venetis ducibus, qui sua & Liuiani cogitata in medium adducerent, duplicem expugnandæ vrbis rationem reperiebat. Vna erat, qua constitutis aggeribus, fossisque perductis ad securitatem oppugnantium, tormenta subueherentur, murumque opportuno ac debiliore in loco, maioribus tormentis ad regulam collocatis, ita diuerberarent, vt fossis murorum strage ruinaque completis, ad subeundum facilis ascensus, & latior ad irrumpendum aditus armatis ordinibus præberetur. Altera erat in celeritate posita, qua ex improuiso pluribus simul in vnum locum prolatis directisque tormentis, prius murum crebris ictibus quassatum aperirent, tumultuarioque pręlio depulsis defensoribus, vrbem ingrederentur, quã hostes imparati ac festinantes extruere aggerem opportunumúe consilium in repentino negotio capere, & propugnare possent. Huius sententię erat author Petrus Longenas equitum præfectus, vir acer & fiduciæ plenus, cuius consiliũ plerique sequebantur, qui longam ac laboriosam oppugnationem æquis animis expectare non poterant. Hanc, Triuultius dux vetus ab longo rerum vsu grauique ingenio cæteris prudentior, laudata priore, non probabat, vt qui vllam victorię partem, quam tuta vel recta belli gerendi ratio promittere posset, ab audacia vel casibus minimè sperandam arbitraretur. Sed quum Longenas propter summam locorum ac mœnium notitiam, quòd Brixianus ciuis erat, æquioribus militum auribus audiretur, omnes ferè in eius sententiam concesserunt. Iactabat enim ab ea parte, qua Garzetta fluuiolus vrbem egreditur, nullius propè negotij futuram oppugnationem, si à neglectæ custodiæ loco nihil tale verentes, hostes adorirentur. Itaque milites falsis adducti persuasionibus, quod plerunque ante periculum suas atque alienas vires iniquè æstimant, & destinata consilijs secundo cursu sibi successura facilè credunt, prolato apparatu, antequam dilucesceret, magna vi oppugnare cœperunt, vel ob id ardẽtius, quod loci felicitate impulsi, ab eodem exeuntis Garzettę ostio, quum Galli frustra obsisterent, Gritto & Auogario ducibus, in vrbem irrupisse meminerint. Tanta verò murorum strages edita est, vt patefacto aditu per ruinas trãscensuri viderentur. Sed contrà ab Hispanis atque Germanis, qui summa promptitudine quod agendum foret sibi opportunè diuisis inter se muneribus præscribebant, cuncta ea, quæ Veneti quàm celerrimè perfici posse crediderunt, diligentiore industria tardabantur. Enimuerò ne deessent, qui vno tempore & aggerem cõportarent, & mœniũ hiatus obstruerẽt, ac simul in perpetua statione

consistendo è muris propugnarent, per mutuas cohortes sibi inuicem alternis horis succedebant. Vbi autem subitario munitionis genere satis abundè periculis prouisum fuit, ab Nazariana porta, quæ latus oppugnantium ab inferiore parte respiciebat, admonitu Annibalis Lanæ Brixiani colubrina directa est, qua, tametsi quominus certis ictibus in hostes emitteretur, crassior nebula superfusa terris, vt hyberno matutinoque tempore accidit, prospectum impediebat, ad primum tamen ictum, vel æstimatis coniectura mœnium spatijs, vel ipso casu, qui bellicis in rebus ratione efficacior existimatur, tres simul tormentorum libratores interfecit. Vnde mox displosis vno tempore omnibus sclopettis cæterisque tormentis, in eas cohortes quæ ad fossæ marginem sub signis temere progressę fuerant, occisis amplius trecentis militibus, tantum terrorem cum insigni clade cęteris intulerunt, vt Malatesta Baleonus & Ioannes Conradus Vrsinus, qui ante alios Longenę auspicijs primas irrumpendi partes depoposcerant, deserere trepida fuga omnem apparatum, celerrimoque regressu ad suos se recipere cogerentur. Quo casu Hispani atque Germani è muro stragem fugamque hostium conspicati, quin eruptione facta perturbatos inuaderent, minime dubitarunt. Neque Hicardus insidias veritus, neque Rodulphus Hala Germanorum dux, qui maioribus portarum spatijs aggere obstructis, angustissima portula nequaquam erumpendum esse iudicabant, reprimere ardorē militum potuêre. Ita duce Morellione scutis gladijsque contenti quum euolassent, aliquot interfectis & captis, occupatisque omnibus tormentis, vniuersos in fugam coniecerunt: maioreque incommodo ac metu hostes affecissent, nisi Triuultius, quem falsus rumor ab extrema castrorum parte ad propinquam spe capiendæ vrbis euocauerat, oppositis equitibus eorum impetum retardasset. Hispani siquidem tormentorum suorum, quæ in muro constituta fuerant, pręsidio confisi, ob id aliquāto audacius perterritos insequebantur, quòd si hostis fortè vrgeret, tutum receptum sibi dari intelligebant. In eo tumultu Hispani, ne, quæ ipsi dudum ceperant, acriore hostis impetu reciperentur, omnem tormentarij pulueris copiam succenderunt: excussereque curribus maiora tormenta, defractis eorum rotis atque axibus, ne reduci possent: minora verò humeris impulsa in fossam præcipitarunt, & se ad vnum incolumes in vrbē receperunt. Reliquo autem diei tempore, quæ intacta remanserant, è muro directis colubrinis, ita oppugnata sunt, vt aliqua percusso metallo frangerentur, alia disruptis curribus inutilia redderentur. Ea die Marcus Calaber equitum præfectus, quum in ipso oppugnationis ardore incautius in muro versaretur, tormento ictus interijt. Nocte verò, quæ sequuta est, Veneti per densiores tenebras extinctis ignibus, ad tormenta silenti gradu redierunt: quòd hostes sulphureum puluerem, cuius penuria maximè premebantur, incertis ictibus minimè sibi absumendum esse iudicabant. Maiora autem tormenta numero decem, & ex his vnum elegantis, ac miræ magnitudinis, quod Liuiani Cometes appellabatur, obsessi postera die ductarijs funibus, per trocleas ergatarum artificio, è fossis in summa mœnia sustulerunt. Triuultius post id detrimētum paucorum temeritate acceptum, è conspectu hostium recedendum ratus: vt aliquo temporis spatio instaurato apparatu recreatisq; militibus, rursus ad oppugnādum reuerteretur, ad tertium ab vrbe lapidem copias reduxit, ac simul Veneti, ne irrito incœpto abscederent, ab rege auxilia postularunt. Missusque extemplo Brixiam Bastardus Sabaudius Caroli Allobrogum principis patruus, qui

tum

tum cognatione & gratia regis pollens potensque magnam apud Gallos authoritatem obtinebat. Erant cum eo supra tria millia equitum, & sex millia peditum Germanorum. Sed quum superato Abdua ad Balneolum oppidum peruenissent, Germani conspiratione facta, recusare militiam, atque obstinate subsistere cœperunt, quod aduersus Cæsarem & consanguineos suos minime se profecturos dicerent, quibus neque bellum, neque iniurias inferre veteris sacramenti religione tenerentur. Cæterum quæ iam capta essent, se tutaturos, & aduersus quascunque gentes, si bellum vltro Gallis inferatur, promptissimam in propulsanda iniuria operam præstituros. Ea res Venetorum animos vehementissime permouit: quod Franciscus parum syncero consilio eius generis auxilia transmisisset, quæ ambiguæ fidei viderentur, quum nullis præmijs vel obtestationibus flecti possent, quin in proposito detrectandæ militiæ perseuerarent: ac simul omnibus maleficijs tanquam in hostico forent, regionem diuturno bello exhaustam prædarentur. Quibus de causis, Franciscus, vt apud Venetos omni fraudis vel commutatę volūtatis suspicione vacaret, fidemq; suam erga socios inuiolabilem esse testaretur, reuocatis Germanis, Nauarrum cum decem Vasconum cohortibus Brixiam transmisit. Is enim sicuti curato vulnere cōualuerat, ita maxime ante alios propter veterem ac recentem gloriam mirabili operum artificio, oppugnandique scientia apud Mediolanum comparatam, a Venetis petebatur. Erant enim qui inexpugnabilem arcem, eius viri artibus omnino cessuram fuisse existimarent. Nauarrus adulta iam hyeme Mediolano profectus, quum Venetis castris iam appropinquaret, in hostium equites incidit, qui per causam prædandi omnem eam regionem repentinis excursionibus infestabant: vixq; (vt erat paucis familiaribus comitatus) in eo periculo amissis impedimentis, atque omni castrensi suppellectile, equi velocitate eorum manus effugit. Interea Franciscus quum Heluetios vindictæ auidos, quos fremere, et bellum Italię minitari intelligebat, vllis vel amplissimis etiam conditionibus pacare non posset: ac subinde Ferdinandus & Cæsar impulsis Heluetijs, & Henrico Britannię rege sollicitato, coniurare inter se, & renouare belli consilia nunciarentur: vt imminentibus malis occurreret, colloquium ab Leone pontifice postulauit, ratus se eo congressu arctioribus fœderis vinculis eum sibi obstricturum, suspicacesque regum animos, iniecta abditi consilij suspicione turbaturum: quod Heluetij ac socij reges, qui Leonem iniuriæ memorem, vetere partium studio minime commutato, seruire temporibus magis, quam cum Gallis ex animo consentire putabāt, magnam spem in eius pecunia atque authoritate ad conficiendas res maximas collocare viderentur. Et Franciscus religione etiam permotus, ad gloriam quoque pertinere arbitrabatur, si pontificem & sacrum cardinalium senatum inuiseret, ac simul se ipsum, qui tantus in acie fuisset, totque regulos ac duces ad splendorem Gallicę amplitudinis vlterioribus populis ostentaret. Leo, tametsi cōplures principum legati, et in primis Cardonius qui ad eum venerat, ne cum Gallo colloqui vellet obnixe precarentur, multis tamen de causis minime sibi respuendam conditionem esse existimauit. Ita maximo illustrium sacerdotum comitatu Florentiam profectus est, vbi totius Ethruriæ concursu, magna atque incredibili hilaritate, Florentini, vt tantum ciuem pontificemque debeant, exquisitissimis honoribus excepe runt. Inde transgressus Apenninum quod Ethruriam Gllis aperire nolebat, gelidissimo anni tempore Bononiam peruenit. Nec multo post Robertus Vr

sinus Rheginus, & Pompeius Columna Reatinus nobilissimi antistites, qui Francisco Parma digresso occurrerent, eumq; deducerent, transmisi: quo tempore Tramulius quoque & Lotrechius procerum clarissimi ad pontificem iussu regis peruenerunt. Postero die Franciscus cum sex millibus equitum, comitante cardinalium senatu vrbem ingressus, pontificem in prætorijs ædibus sella sedentem exosculatis de more pedibus, adorauit. Neque pontifex eum regẽ, qui prisco cognomine Christianissimus diceretur, ad pedes procumbere passus est: nam venerabundum dextra motuque corporis alleuauit, deductumq; in secretiorem ædium partem humanissimè complexus est. Erat Franciscus procera corporis statura, colore lacteo, viuacibus oculis, serena prorsus ac regia facie, omnium qui adessent eius ætatis formosissimus. Idque illi in primis incomparabilem gratiam addebat, quòd nemo vel seuerus in eo ferè imberbi grauitatem regijs moribus necessariam desideraret, quum versicolore ac intercisa veste pileoque diffluentibus pennis redimito, ac licentiore sermone apud suos palàm vteretur: omnesq; tamen in castrensi comitate regiam dignitatem agnoscerent. Leo sequenti die Petroniano in templo, rege altaribus ministrante, sacra celebrauit: ac mox, quum aliquot dies secretioribus colloquijs impendisset, constitutis inter se belli & pacis conditionibus, quas memoriæ prodere necessarium nõ putamus, Hadrianum Arcturi Boyssiuij fratrem purpureo galero decorauit. Erat Boyssiuius regis nutricius, atq; omnium consiliorum moderator: cuius impulsu Franciscus colloquium appetisse dicebatur. Regi quoq; concessum est, vt citeriore ac vlteriore in Gallia sacerdotiorum reditus binis exactionibus decumaret: & contrà permittente rege pragmatici iuris pręrogatiua tolleretur: qua (vt suo loco memorauimus) sacerdotia tota Gallia collegiorum arbitrio adiudicari consueuerunt. Pontifex quoque in gratiam obnixè petentis regis, Georgium Suprasaxum magnę ap[illegible]eluetios authoritatis carcere emisit. Is domi Gallicæ factionis extiterat: & propter cruentas atque acerbissimas simultates, quas cum Sedunense cardinale omnibus temporib. exercuerat, capitali iudicio conuictus, in mole Hadriani teterrimo in carcere seruabatur. Precibus item pontificis, Franciscus Prospero Columnæ libertatẽ se daturum pollicitus est, remissurumque ei (vt postea factum est) tertiam impositę pecuniæ partem: quum Prosper acerbitate ducum, in quorum potestatem deuenerat, triginta septem millibus aureis nummis se redimere cogeretur. His rebus sex dierum spatio constitutis, Franciscus Bononia profectus Mediolanum peruenit, donauitque pontifex abeuntem aurea cruce preciosissimis gemmis exornata, qua frustulum Christianę crucis includebatur. Ipse, non multò post, quum per aliquot dies Carneualibus ludis personatus choreis et matronarum amoribus indulsisset, & crebris subinde rumoribus afferretur, Heluetios ac Cęsarem, Ferdinando & Henrico obnixè iuuantibus, consentire in vnum, atque arma parare, magnis itineribus in Galliam contendit. Hisdem fermè diebus Triuultius atque Nauarrus ad Brixiam ampliore adducto exercitu, atque omnibus rebus ad oppugnandum comparatis, ab ea parte consederunt, qua Paulum Baleonum Obignino incluso, vrbem oppugnasse memorauimus: perpetuisque munitionibus circumductis, trina templa, Apollinaris, Floriani, et Saluatoris, latiore spacio complexi, castra muniuerunt. Neq; per plures dies diurni vel nocturni laboris quicquam intermissum est ad perducendas fossas extruendosque aggeres, quibus tormenta aduersus hostium iniurias tegerentur.

Nec mul-

Nec multò post, nullo propè vulnere accepto, tota ea murorum pars, quæ ab imis montis radicibus ad arcem pertinebat, magna vi tormentorū pinnis propugnaculisque nudata est: actique subinde cuniculi varijs in locis, quibus intromisso puluere fundamenta murorum euerterent, vel subterfossis mœnibus per occultissimos specus in priuata vrbis ædificia penetrarent: atque inde sensim coacta militum manu, vrbem inopinantib. hostibus occuparent. Sed Triultius diuersa ac nota omnibus ratione mœnium partem ad longitudinem pedum ducentorum succisis radicibus, longa tibicinum serie fulcire, suppositisq; ignibus excindere singulari studio contendebat. Fossores enim perpetua concameratione amplioris cuniculi, qui ad mœnium lōgitudinem secundum fundamenta proferebatur, dum opus perficerent, occultabantur. Ii murum paulò supra radices malleis vectibusque perfringebant, subtractisque sensim lapidibus, tigna bipedalia, crassitudine humani cruris, modico pariq; interuallo inter se abiuncta supponebant: atque ita cōtinuato opere, totus murus perpetuis tignorum ordinib. innixus suspendebatur. Ea mox interualla, aridis virgultis ad concipiendam flammam pice atque oleo præparatis, tormentarioque puluere conspersis implebant, quibus postea ad ducis signum vno temporis momento succensis, quum eodem igne tibicines ac tigna supposita consumerentur, necessariò eæ mœnium partes repentina atque ingenti ruina corruerent. Hæc quum singulari ducum solertia atq; incredibili studio ac labore militum pararentur, per viginti octo dies Gallica, Venetaque tormenta nunquam cessarunt. magna introrsus murorum vastitas facta: magnus timor hostibus iniectus, multique milites vtrinque occisi: & inter alios Annibal Lana, qui tutissima in parte mœnium resilientis pilæ ictu percussus occubuit. Interim milites quotidiana consuetudine inter se colloquebantur, quod primæ castrorum munitiones adeò mœnibus subiectæ erant, vt telum è muro facilè in eas adigi posse videretur. Galli enim ac Veneti obsessis famem omniumq; rerum inopiam, atq; omnis auxilij desperationem obiectabant, ac mortem aut vincula comminabantur, quòd eos, si per conditiones deditionem facere vellent, minimè fere cepturos esse iureiurando confirmassent. Econtrario Hispani Venetis ignauiā exprobrabant, quum se iterum omnem eorum apparatum adempturos eruptione facta denunciarent; magnopere verò se Gallorum vicem dolere dicebant, quòd eo anni tempore, qui in tepentibus & bene cultis Insubrum domibus, pellicea veste & largiorib. epulis vti consueuissent, niuis ac imbrium atq; aquilonis iniurias pro aliena causa paterētur. Quum per hunc modum milites facetè contumelijs inter se contenderent, Nauarrinus miles, vt linguam iactantiamq; Hispanorum, iniecta cuniculi suspicione reprimeret, Hispanicè loquutus, Commilitones, inquit, qui extremis etiam rebus vestris iam securè iocamini, cauete ne à vobis contumeliarum rationem reposcamus, quum Gallina pedescalpere ac fodere humum aliquando desierit. Quæ verba acuti & perspicaces Hispani, qui in muro erant, sanis auribus acceperunt, eaq; altius interpretati, Nauarrum pro Gallina specus cuniculosq; moliri, quod peculiare eius hominis artificium foret, ab suæ gentis milite per lusum cautè sibi significari iudicarunt. Nec mora ea res pluribus simul signiferis ac centurionibus communicatur, ad Hicardumq; concurritur. Ille qui propter loci mœniumque naturam atque eius hostis ingenium, qui in his artibus maximè inniti consueuisset, hæc eadem multum antea accidere sibi posse cogitarat, per eam vrbis partem, quæ

proxima castris & subiecta periculo videretur, diligẽtissimos homines circummittit, qui cuncta explorent, priuatas domos, templa, cœnobia ingrediantur, scientissimeque perquirant, an aliqua cuniculorum vestigia reperiri possint. In id quum omnium militum animi summo studio intenti essent, alij passim omnibus silentibus strati, vt terræ motum notarent, aurem solo applicabant: alij tympana militaria solo deposita, si concussis leuiter membranis, vel tenuissimè personarent, contemplabantur: alij capacissimas pelues, vasaque ænea omnis generis aqua repleta, si tremulis motibus agitarentur, intentissima cura omnibus locis obseruabant: quibus argumentis subterranei operis motiones necessariò deprehenderentur. Nec multò post certo in loco animaduersum est terræ superficiem manifestè commoueri. Quamobrem singulari omnium lætitia cõtrarium illi cuniculum instituerunt. Erant multi in vrbe milites horum operum peritissimi, qui artem superioribus temporibus præceptore Nauarro didicerãt, pluresque Germani, quibus omne genus cunicolorum notissimum erat, propter Argentarias secturas, quæ apud eos ad Hercyniæ regionem sunt frequentes. Ex his nonnulli etiam inter Gallorum præsidia Bononiæ fuerant, et se Nauarri artibus contrarijs cuniculis feliciter occurrisse meminerant. Quibus de causis cõtinuato labore, ac pluribus simul perductis cuniculis, facilè per obliquos meatus ad hostium opera peruenerunt. Quo casu læti milites ab opere desistunt, relictisque in extrema cuniculi parte paruis foraminibus quibus introspicere possent, silentio ad duces reuertuntur. Disputatur in consilio, an sulphurei pulueris cados, qui in eum locũ ab hoste conferebantur, ex occasione discessus eorum subtrahere furtim, asportareq; deberent, ꝙ magnam eius rei inopiam diu antea sentire cœpissent: an opperiri tempus præstaret, horasque captare, quibus Triuultius atq; Nauarrus gratia inspiciendi operis in eum cuniculum se demittere consueuissent: vt illos iniectis ex improuiso igniuomis globis, miserabili morte concremarent. Sed Dij immortales, qui vt præditos insigni virtute homines diutius seruent, plerumque imminentis Fortunæ impetum benignitate prçuertunt (vt sępe antea fecerant) illos ea quoque die protexerunt. Nam miles, qui subeuntes expectare debebat, cuiq; perficiendi negotij cura fuerat demandata, quum aliquos & in his cuniculi magistrum cultiore ac serica veste indutum versari in cuniculo per ambiguas tenebras conspexisset, vt qui se destinatos duces enecaturum existimabat, moræ impatiens, iudicioque deceptus, ambustis aliquot hominibus totam adinuenti cuniculi rationem hostibus patefecit. Neque tamen Triuultius atque Nauarrus, tametsi multorum dierum labor puncto temporis interijsset, quicquam ex alijs operib. remittendum sibi esse iudicarunt: quòd obsessos, necessarijs rebus magna ex parte consumptis, sublata spe stipendiorũ, auxilijs desperatis, extremas rerum difficultates non esse toleraturos intelligebant. Iam enim Hispani atque Germani quum in celeritate vel diligentia Cæsaris nullam spem collocarent, quòd eum incertis tardioribusque consilijs momenta Italici belli respecturum arbitrarentur, stipendium procacius atq; arrogantius, quàm in obsidione deceret, efflagitare: miseros ciues violatis hospitij iuribus prædæ loco habere: ducibus atrocia comminari, Cæsaremque maledictis & probris incessere cœperant. Quin etiam quum Gurcensis cardinalis ad sustentandam eorum spem, ventura ad certam diem auxilia pluribus literis significasset, neq; ea postmodum comparuissent, morionem asello impositum imperatorijs insignibus atque aquilis exor-

lis exornatum, lagenas collo suspensas deferentem, per vrbem deduxerunt, & pro Cæsare, veluti ipsis auxilio superuenisset, temulentius quàm quisquam crederet, fœdis acclamationibus salutarunt. Neque abditi duces ac plurimum de salute solliciti, detestabilem ac nefandam eorum petulantiam authoritate castigare, vel vlcisci suprema imperij potestate, ne seditionem miscerent, audebant. Hisdem fermè temporibus Cæsar in Vindelitiam redierat: imperatisque militibus, qui Brixianis auxilio mitteretur, ad quindecim cohortes armauerat: maiusque bellum, ad victoriam Gallorum excitatus ingenti animo moliebatur. Superiore enim æstate quum Franciscus tantis coactis exercitib. aduersus Heluetios bellum pararet, ipse, veluti neglectis Italiæ rebus Viennam in Panno- niæ fines abscesserat, vt cum duobus Septentrionis regibus colloqueretur. conuenêre enim Vladislaus Hungarię, & Sigismundus Poloniæ reges, atque ipse Cæsar in patentibus campis. nemoque fuit paulò notioris nominis Sarmata: nemo illustris Pannonius: nemo è tota Germania, qui toga vel armis clarus esset, qui regem suum cum ornatiore turma equitum minimè fuerit comitatus. Aderant Thomas Strigoniensis, et Langus Gurcensis cardinales: aderant Danorum & Gothorum regis legati: Bohemorum & Marcomannorum Senatus: & totius denique Europæ principum oratores. Multa eo concilio, quæ ad rerum quietem pertinere videbantur, pertractata: actumque in primis de Moscouitis, qui infesti Lithuanis, etiam tum Smolenchum vi captum retinebant: quibus Cæsar propter affinitatis necessitudinem, quæ sibi cum Basilio eorum rege intercedebat, fauere videbatur: magnoque omnium studio deliberatum est de auertendis Turcarum incursionibus, quibus finitimæ Illyrici & Pannoniæ regiones euastabantur. Visaq; est, sed nõ capta ipsa rerum occasio gerendis bellis efficacissima: quum Selymum aduersus Aladolum regem cum omnibus copijs in minorem Armeniam profectum esse cognouissent. Pacem subinde ac fœdera inter se percussa arctissimis cognationib. additis, obstrinxerant: nam Cæsar Ludouico Vladislai filio, Mariam neptem suam Philippo filio genitã collocauit. Carolum verò, aut certè Ferdinandum alterum ex nepotibus, Ludouici sororem, quum nubilis foret in matrimonium ducturum recepit. Bona quoque Ioannis Galeacij Sfortiæ filia, cuius amitam ipse Cæsar anteà duxisset, Sigismundo regi desponsata. Secretiora denique de maximis rebus inita fuere consilia, quæ sicuti ipso rerum exitu nihil memoria dignum pepererunt, ita ea nos literarum monumentis minimè tradenda esse censuimus. Sed dum cohortes in Vindelicia, commeatus, pecuniæq; parantur, qui Brixiæ præsidio erant, quòd minore iam cura absentis occupatiq; Cæsaris, & difficultate alpinorum itinerum angustiora sibi in dies futura omnia existimabant, de deditione cum hostib. agitare cœperunt. Erant ij nonnulli ante alios signiferi ac centuriones, qui spe amplioris pecuniæ, quæ à Venetis offerebatur, & tædio diuturnæ obsidionis adducti manipulares suos deprauarant: ac tunc maximè, vt se dederet, & laboris pręmia, quæ certius ab hoste, quàm à Cæsare promererẽtur, accipere maturarent, habitis per contubernia conciliabulis, adhortabantur. Neque gregarij mercenarijq; milites, qui parum decori ac glorię, quęstui verò plurimum student, tametsi paulò ante iactarant se non prius de deditione cogitaturos, quàm omnes obsidionis acerbitates pertulissent, voluntati centurionum suorum defuerunt: publico nanque consilio decretum est, vt legati ad Triuultium de deditione mitterentur. Postulabant vt viginti dierum inducię forent: intra quod

tempus, si auxilia à Cæsare minimè mitterentur, vrbem dederent. Trimestre verò stipendium singulis præsidiarijs militibus ab hoste persolueretur, quibus liceret, quum vrbe decederent, vexilla præferre: tuba ac tympanis more militari vti, atque omnem bellici apparatus suppellectilem asportare. Neque Triuultius eas conditiones, tametsi inflatius quàm pro dignitate duorum exercituum foret ab obsessis proponerentur, respuendas esse iudicauit: quòd parari auxilia in Germaniæ finibus per Venetos exploratores audiebat, & satis ad laudem perfectum arbitrabatur, si eos hostes, & in primis Hispanos, qui pro laude ac gloria in perferendis belli difficultatibus patientissimi existimari volebant, ad extremum intempestiua ac celeri rerum desperatione compulsos, ad deditionem perduxisse diceretur. Sed vixdum Bonaualles Gallorum equitum præfectus ad tractandas deditionis conditiones à Triuultio ad Hicardum missus, re perfecta tabulisque confectis ab vrbe in castra redierat, quum frequentibus nuncijs allatum est, Cæsarianos Rheticis culminibus digressos aduentare: eosque biduò post cum armentis, commeatu, validisque auxilijs affuturos. Quibus cognitis Triuultius, ne repentino Germanorum aduentu, ac simul vno tempore subita Brixianorum eruptione aliquòd incommodum ancipiti contentione distractus acciperet, castra contraxit, admonitisque præfectis atque omnium ordinum centurionibus, vt paratos ac intentos milites continerent, tormenta, quæ sub muro erant, reduci ad Euphemiæ vicum, atque id ociosè admodum & quiete administrari iussit, ne concursatione & frequentia militum, callidus & arrectus hostis in aliquam, vel noui consilij, vel concepti timoris suspicionem adduceretur. Hispani tamen è muro, quòd tormenta reducerentur, admirati, quum nullum interea per pactionem telum vtrinque mitteretur, eius consilij causam à Venetis Gallisque requirebant, & crebrò num timerent, vel acceptæ fidei inducijsque diffiderent, notos quosque appellando, sciscitabantur. Contrà illi, quòd multorum dierum inducias concessissent, & clausis niue geluque alpibus, nulla eis ab Cæsare ventura auxilia manifestè perspicerent, veluti perfecto negocio instrumentum omne bellicum se colligere respondebant. Interea Gulielmus Rochandulphus multis militiæ experimentis apud Germanos clarus, cum Ludouico Lodronio, qui propter multas alpinarum gentium clientelas, atque opportuna castella quæ in Tridentinis obtinebat, montium locorumque omnium naturam, & inusitata quæque itinera apprimè nouerat, per niuosos atque abruptissimos tramites cum auxilijs Ansum peruenit (id erat castellum trigesimo ab vrbe miliari, petræ impositum) vbi coeuntes inter se montes, asperam conuallem, insuperabilesque angustias faciebant, quod Vrsattus Priulus Patricius Venetus cum mediocri præsidio tuebatur. Is tanta (vt belli insolens erat) Germanorum multitudine perterritus, quum illi horrendo ac truci vlulatu, nisi portæ statim aperirentur, omnia mox victis extrema supplicia denunciarent, repugnante Tonsio Bagnacaballo forti centurione, arcem continuò dedidit: vnde illi non multo post exitium partum. Nam qui infami metu territus vitæ pepercisse videbatur, timoris ac ignauiæ reus Veneto in foro capite mulctatus est. Rochandulphus castello atque angustijs celeriter potitus, inde mouit: nihilque intermisso itinere, prius signa ac copias à proximis collibus ostendit, quàm Brixiani quicquam de eius aduentu nuncijs vel fama compertum habere potuerint: quòd tanta diligentia Veneti itinera locaque omnia dispositis præsidijs obseruabant, vt qui mandata vel literas deferrent, sine manifesto vitæ periculo commeare non possent. Montani quoque homines qui pertinaci fide Venetum nomen omni tempore coluerant, neminem impunè transire patiebantur: eoque bello supra quadraginta notos speculatores, qui è Brixia Veronam, vel è Germania in eas vrbes mittebantur, deprehensos necatosque arboribus passim nulla interposita dubitatione suspenderant. Quæ res insperatum repentinumque Rochandulphi aduentum fecit: & manifestam hostium tormentis salutem attulit. Rochandulphus, quòd plures boues, & liquantum pecuniæ in stipendium magnamque sulphurei pulueris copiam, & septem milia peditum adduxerat, summa omnium gratulatione exceptus est, quanquam multi tacitè aduentum eius molestè ferrent, quòd sublata deditionis occasione certa spe præmiorum quæ ab hoste proponebantur, manifestè decidissent.

dissent. Erant plures, quum aduocato statim concilio, sententiæ de belli ratione dicerentur, qui cibo ac modico somno recreatis militibus, eadem nocte erumpendum, atque ad oppugnanda castra hostium contendendum esse censerent. Id Hicardus ipse & Rodulphus Hala, ac Vbertus Gambara, veteresque milites probabant; qui celeri audacia, factoque virtutis periculo deleri imparatos hostes, & bellum facilè confici posse iudicabant. Triuultius enim paulò ante cognito Germanorum aduentu, vt equitatum, quem magno vsui minimè sibi futurum asperis præcisisque in locis intelligebat, in patentiores campos educeret, ad Ghedas ita se receperat, vt eum veluti loci distantiæ confisum, & à fesso ac fatigato hoste ea maximè nocte nihil tale verentem oppressuri nocturno impetu viderentur. Sed Rochandulphus, quum iniussu Cæsaris dubij atque audacis consilij fortunam, quæ (vt bellici ferunt casus) vel mediocri etiam clade illata resurgentes partium vires, & maiora iam Cæsaris consilia perturbare & euertere possent, se tentaturum negaret: prolatisque Cæsaris mandatis, quibus ille præscripserat, vt Brixia metu liberata contentus foret, omnes eius consilij cogitationes interrupit. Nec multò pòst, quum duriores de se rumores audiret quòd multitudine suorum militum aliquantum plus famis, quàm pecuniæ vel commeatus intulisse diceretur, ad parandam pecuniam, qua militi stipendia soluerentur, duabus cohortibus in præsidij supplementum Brixiæ relictis, in Germaniam reuersus est. Iam enim Germani æquè ac Hispani, impellente vel conniuente Hala, qui vetere odio atque æmulatione Rochandulpho tacitè infensus, omnem eius authoritatem militari petulantia comminui ac lacerari magnopere cupiebat, fremere cœperant: nec à maledictis minisque palàm abstinebant, quòd sine stipendijs in ea rerum omnium inopia, quum per occasionem exploratæ victoriæ diuturnum simul bellum & longam duramque militiam finire possent, ipsa illa tot periculis cognita virtute, inutiles, muro inclusi, & vinctis planè manibus timidissimi cuiusque ducis imperio tenerentur. Mox gliscente insania, quum deterrimus quisque seditionis faces accenderet, quòd summotis hostium castris erumpendi prædandique, vt quotidiana exercitatione consueuerant, facultatem amisissent, summa procacitate atque licentia, debitas sibi pecunias ab ducib. efflagitare cœperunt, atque in Hicardum, qui vt tumultuantes authoritate pollicitationibusque sedaret, concionem aduocarat, inclinatis intentatisque cuspidibus impetum fecerunt: ac nisi circumstantes de more signiferi trepidantem superiectis vexillis contexissent, quæ ferro tangere fas non ducunt, & veluti sacrosancta etiam scelestissimi venerantur, proculdubio sceleratas manus nefaria ducis cæde maculassent. Eum tamen metu exanguem, hastarúmque ictibus violatum discerpta ab humeris veste, vt maiore contumelia afficerent, in domum adamatæ nec arridentis matronæ captiuum pertraxerunt: neque centuriones, aut alij duces, qui ab initio tumultus vt saluti suæ consulerent, secretioribus se locis abdiderant, to t consternatis atque minacibus occurrere vel prodire audebant. Quum tamen aliquo temporis spatio præferuida seditionis insania refrixisset, atque ipsa cogitatione sceleris, turbidorum atque ferocium animi sanarentur, gregarij præcipuè milites pœnitentia & pudore confusi, suos duces, qui metu tanquam à sceleratis diffugissent, sic animo atque oculis requirebant, vt dubitantibus ac pauidis publicam fidem darent, ac nihil in posterum eis nocituros esse, interposito iureiurando pollicerentur. Centuriones posito timore è latebris ad cohortes rediêre. Hicardus quoque pristinæ dignitati restitutus, quòd vnicum sedandæ seditionis remedium relinquebatur, pecuniam miseris ciuibus imperauit: eamque per omnes modos acerbissimè extortam militibus diuisit, vt alienatos ab se animos aliquo donatiuo deliniret. Quæ res Vberto Gambaræ in primis cæterisque Cæsarianæ factionis principibus, qui cogendæ pecuniæ rationem inuenerant, magnam conflauit inuidiam: quòd illi, vt bellicis difficultatibus insana quadam ambitione subuenirent, vtque in Cæsarem præclarius eorum studium videretur, neque priuatis opibus suis, neque calamitosæ ciuitati, euersæque propemodum patriæ pepercissent. Dati subinde militibus obsides, Alexander Balbianus virtute bellica & natalib. clarus, & Iacobus Tropius, qui in finibus Noricorum, propter amplissimas facultates summam authoritatem obtinebat. Ii pro Cæsare atq; Hicardo rece-

perunt, promiseruntque si id minimè præstaretur, de suo omnibus stipendia persoluturos. Hicardus etiam sacramēto adactus iurauit, se non prius vrbe decessurum, quàm ab eo principe in cuius potestatem futura esset, siue Cæsar, siue hostis foret, trimestris stipendij pecunia numeraretur. At Rochandulphus quum in Germaniam ad Cæsarem peruenisset, expositis Brixiani præsidij difficultatibus, pecunias vt promiserat, quanta maximè poterat celeritate coegit, eundemque Lodronium qui deferret, cum quinque cohortibus misit. Sed Lodronius non eadem itineris felicitate vsus est: Nam Veneti cognita eius profectione, Ioannem Conradum Vrsinum cum valida manu peditum, qui Germanis occurreret, ad angustias præmiserunt. Iam Germani ad Ansum peruenerant, quum Vrsinus qui eos longius abesse putauerat, eodem vt in pago consisteret, atque eas angustias tueretur, multa nocte superuenit. Re inopinata, vehementer animo perturbatus, quòd se in eum locum inexploratò demisisset, vnde cohortes sine detrimento vel infamia se recipere nequirent: quum se omnibus partibus inferiorem, si luce opperiretur, futurum intelligeret, noctem, quam casus obtulerat, ad consilium vertit, adortusque semisopitam multitudinem, priusquam arma capere, vel coire in ordines possent, cęsa statione vniuersos in fugam dedit. Ioannes Stennius militari virtute atq; prudentia insignis, qui cohortibus præerat, dum pertinacius irruentibus resistit, obtruncatus est: Lodronius in potestatem hostium viuus deuenit: cæteri fœda in tenebris fuga per salebrosam conuallem ardentibus casis, quas tenuerant, niuosos montes petiuerunt. Desiderati sunt ex Cæsarianis paulo minus trecenti milites, in queis fuere supra quatuordecim honestiore loco nati, quorum cadauera à conquisitoribus Tridentum delata sunt. Quæstorem verò cum ipsa pecunia fugientem, quod vnum ad summam Veneti militis felicitatē defuit, nox iusto obscurior, notaque itinera, & proximæ paludis nauigium è manibus insequentium eripuerunt. Eodem quoque tempore Hispanorum cohortes duę, minimè cognita Conradi atque hostium profectione, vt tutior venientibus Germanis accessus redderetur, Ansum Hicardi iussu contendebāt. Chinea enim antiqua è specula, quę Culmea hodie dicitur, Lodronius fumo atque ignibus significatione facta, Brixianos de suo atque auxiliorum aduentu, vt inter se constituerant, fecerat certiores. Sed Hispani quum iam appropinquarent, ac propè in manibus hostium essent, forte quadam ab ignaro rudiq; agricola seruati sunt, qui illos similitudine armorum deceptus, ex Nauarrinis esse iudicans, è præcipiti conuallis ripa tarditatem eis per iocum obiectando illudendoq;, quòd prędę minimè interfuissent, rem vti gesta fuerat explicauit. Quibus cognitis è vestigio, vt necesse erat, pleniore passu Brixiam regressi, & de periculo suo, et de Germanorū cæde nuncium pertulerunt. Sublata spe Cæsarianæ pecuniæ, cum milites se omnibus necessarijs rebus egere dictitarent, & prolixè pollicerentur, quum stipendium accepissent, se protinus hospitibus, ac creditoribus suis præsenti pecunia satisfacturos, noua indies onera exhaustis affectisque ciuibus imponebantur. Ipsi quoq; Germani ac Hispani equites peditesque commisti, vt inopiam industria subleuarent, publico & priuato consilio interdiu noctuque portis erumpebant, & vicinam hostium castris regionem prædabantur. Contrà Triultius & Veneti duces, quòd vera vi atq; oppugnatione parum profecerant, obsessos à quinto ab vrbe miliari, fame ac inopia rerum expugnare contendebant. Quibus de causis quotidie plurib. in locis equestri ac pedestri prælio certabatur,

tabatur, nouæque indies ab vtrisque insidiarum rationes reperiebantur. Paucorum enim dierum interuallo Mercurius cum Epirotis equitibus, Frãciscum Hicardi fratrem, qui alæ preerat, incautè cum paucis in insidias prolapsum intercepit. Ex aduerso Hispani equites ad Balneolum matutina excursione progressi, Villanouam Gallorum equitum prefectum cum amplius triginta equitibus commisso certamine victum comprehensumque Brixiam perduxerunt. Nec multò post cùm Malatesta & Camillus Martinengus, vt redeuntes à frumentatione hostes intercluderent, cum valida equitum manu opportuno ac depresso in loco consedissent, ad emissarij pontem acerrimè dimicatum est. Qua pugna pauci Hispani equites leuis armaturæ, qui bucculatis galeis, solidisque thoracibus & crassioribus hastis, cataphractorum more vti didicerant, magnam hostium multitudinem loco pepulerunt, & falsa specie aduentantium Germanorum peditum perturbatis Venetis, capto Camillo, Malatesta fugato, pluribusque equitibus interceptis, victores in vrbem redierunt. Paucos autem post dies Camillus & Franciscus Hicardi frater permutatione facta, suis vtrinque restituti: Gallus autem pecunia se redemit. Per eos quoque dies centum fermè Hispani atque Germani pedites, qui sine vexillo prædatum exierant, maioris pecoris non paruum numerum, pluresque captiuos Brixiam adducebant, sexcentos amplius hostium equites magna contentione prædam recipere conantes, egregiè sustinuerãt. Nam in Garzettæ torrentis, qui tum fortè exaruerat, alueum demissi quum ripis ab lateribus munirentur, & circumpositis sclopettarijs, promptissimisque hastatorum in fronte ac in tergo collocatis, predaque in medium recepta, quietè admodum regrederentur: nemo hostium tam fortis vel insanus fuit, vt despecta eorum paucitate accedendo irruẽdoque conserere manus auderet. Ita cum magna laude Vallastichini ducis, qui author profectionis extiterat tribus horis continenter, circumfusis insequentibusq; hostibus eminus pugnando, ad vnum incolumes Brixiam peruenerunt. Hisdem quoque temporibus M. Antonius, qui cum præsidio Veronæ præerat, diurnis nocturnisq; excursionib. Venetos fatigabat. Expedito enim equitatu, quũ patentes campos percurreret, ac sepius cum presidio curruliũ tormẽtorum, atq; ampliore cohortium turmarumq; numero in speciem iusti exercitus ex occasione repẽtinas faceret expeditiones, omnem circumiectam regionem impunè populabatur: commeatus, sulphureum puluerem, impedimentaque rerum castrensium, quæ è Venetia supportabantur intercipiebat. Alieniaci enim arcem per eos dies tormentis secundo amne ratibus deuectis, subita oppugnatione adortus, dedentibus sese ad primum vitæ periculum præsidiarijs, occuparat: ibiq; propter magnam loci opportunitatem, Suarem Hispanũ cum præsidio reliquerat. Quibus de causis, neq; milites, neq; tabellarij, neq; vllius generis negotiatores, nisi furtim, magnoq; cum periculo, commeare audebant. Ob ea Triuultius, vt regionem itineraq; omnia maioribus præsidijs tueretur, Paulum Manfronũ, et Mercurium Epirotã cum magna parte equitatus, cuius operam in oppugnanda Brixia minus necessariam iudicabat, ad Mincij ripas premiserat. Quorum aduentu, Veronensiũ eruptiones aliquantũ repressæ, quòd exæquato vtrinque periculo, Antoniani latè excurrere, vel impunè vagari nõ poterant. Sed dum singulari studio vtrinq; insidie struerentur, ac vterq; per idoneũ locum, & certam ad nocẽdum occasionẽ emissis speculatorib. circumspectaret, M. Ant. consilia conatusque hostium nocturna expeditione

præuenit. Enimuerò quum delectis cohortibus, tormentiſque, & veterano equitatu Verona eductis, confectoque per noctem itinere, Vallegium contendiſſet, hoſtes qui tum fortè ad ſe opprimendum Mincij pontē tranſibant, adeptus eſt. Quo caſu Veneti aduentantiū peditum vexilla è proximo conſpicati, quibus tametſi equitatu longè ſuperiores erant, ſe impares futuros arbitrabantur, citrà pontem ſe recipere cœperunt. Antonius ne dum tardius ſubſequentes cohortes ſuas expectat, hoſtis è manibus elaberetur, leuis armaturę equites qui diſtinerent, & contracto certamine abeuntes demorarentur, celeriter immiſit: mox ipſe quum Veneti egregiè impetum ſuſtinerent, cum cataphractis inſequutus, ſummotos loco pepulit, & perturbatos vltra amnem refugere coegit. Erat in margine ripæ pons ſublicius & anguſtus, & lacer, qui in lateritium maioremq; pontem tranſmittebat, cuius lateritij extremum caput Galli ingruentibus Heluetijs (vt ſuo loco monſtratum eſt) fuerant demoliti. Per eum Antoniani quatuor primò equites inſignis audaciæ, mox alij atque alij quin peruaderent non dubitarunt, & ad propugnaculum vſq; perterritos toto pontis ſpatio propulerunt. Obſtitit irruentibus aliquandiu egregiè Iulius Manfronus Pauli filius impiger iuuenis cum globo cataphractorum ab oppido in primam aciem tranſgreſſus, pugnatumq; eſt acriter medio in ponte creſcentibus vtrinque ſubſidijs. Cæterum ſuperueniente Antonio, qui approperare pedites, & diſplodere tormēta ad incutiendum terrorem centuriones iuſſerat, Veneti fœda fuga diſiecti, fugatiq; ſunt: Iulius ſuffoſſo equo captus eſt, et cum eo amplius ducenti equites, binaq; alarum ſigna intercepta. In eo certamine Petri Franciſci Columnæ in primis, & Cæſaris Philetini alæ præfecti, Succarique Belgę, et Traiani Staffæ Peruſini virtus enituit, qui grauiter in faciè vulnerati diſceſſerunt. Paulus qui per patentes campos diuerſo itinere ſpeculatum proceſſerat, ſimulque Mercurius, qui Hiſpanos pedites ab extremo agmine dum pugnaretur, fruſtrà adortus fuerat, cognita ſuorū fortunà ſaluti ſibi fuga conſuluerunt. Antonius quoq; non multò pòſt Iacobum è vico Varonis, qui cum Liuianis alarijs, Græcisq; aliquot equitib. Cabilloni ſupra Benacum incurioſius agebat, improuiſo adortus, multis eum inſignibus equis, maioreq; alę vexillo, ac omni militari ſupellectile ſpoliauit. Poſt id factum M. Antonius longè lateq; pabulatoribus ſuis campos aperuit, finitimiſq; hoſtium præſidijs terrore illato, liberius quàm antea conſueuerat, circumiectā regionem peruagatus eſt. Dum hæc ad Brixiam gererentur, Cæſar & Heluetij iunctis inter ſe viribus, aduerſus Gallos expeditionem parabant. Sedunenſis enim Cardinalis, quo nemo in fouendis partium ſtudijs flagrantior, nemo in gerendis rebus vehementior fuit, pagos oppidaque percurrens, ad capeſſedum bellum vindicandosq; fortiſſimos viros, qui pro dignitate Heluetij nominis cecidiſſent, magnam eius gentis multitudinem ſuſcitarat: quanquam pagorum magiſtratus nihil publicè de bello Gallico decreuiſſent, vt qui multis de cauſis communi cōſilio ſuſcipere bellum nollent: & iuuentutem tamen ſtipendia facere, atq; aduerſus proprios hoſtes, Cæſaris auſpicia ſequi in ea rerum occaſione paterentur. Henricus quoque Britannus per Richardum Paceum legatum, eos, vt arma caperent, obnixè fuerat adhortatus: ac tum maximè ingentem pecuniam in bellicos ſumptus pollicebatur. Defuncto enim Ludouico quū vetere odio Gallis infenſus, poſperis eorum ſucceſſib. inuideret, nec Franciſcum immiſcere ſe Scoticis rebus æquo animo pateretur, Maria ſorore in Britanniam reuocata, veluti fœderib. morte ipſa

diſſolutis,

dissolutis, ad antiquam regum amicitiam se receperat. Siquidem Franciscus, qui Scotiæ regnum, sicuti semper in clientela Gallorum fuerat, haud dissimulanter Gallicis auspicijs regi atque administrari magnopere cupiebat, vt Britannos, qui quotannis populari fremitu arma Galliæ comminabantur, domestici belli metu iniecto, ab inuadenda continente deterreret, Ioannẽ Stuardum Albaniæ regulum in Scotiam destinarat. Erat Albanius Iacobi regis, qui Tylensi in pugna occubuit, patruelis, multosque annos cum laude Gallicis in castris militarat. Is postquam cum Gallorum manu in Scotiam venit, vt nouam per suę factionis homines regni administrationem constitueret, nonnullis qui magistratus obtinebant gradu pulsis, Humeum ipsum pace belloque clarissimum, pueri regis nutricium, ac regni procuratorem capitali supplicio affecit. Margaritam reginam, quæ Gulielmo Angosio vni ex proceribus nupserat, adempto ei filio rege, quòd eum in Angliam furtim asportare velle diceretur, Ildeburgo regia aufugere coegit, virumque eius & quos sibi suspectos arbitrabatur, proscripsit. Quæ omnia Henrici animum haud mediocriter ab amicitia Gallorum alienarunt, tametsi ille sororem Margaritam oderat, quòd vixdum abstersis ab regis funere lachrymis, priuato consilio virum imparem regiæ stirpi, suspecta parum pudici amoris impatientia, quæsiuisset. Eum etiam Ferdinandus socer plurimum impellebat, & per legatos ac literas hortabatur, vt Taroannæ Tornacoque prospiceret: quando eæ continentis vrbes parua manu exiguaque pecunia contineri possent, si Gallus aliarum gentium bello distineretur. Ferdinandus enim Petro Durrea ad Heluetios misso, Cæsarem ad id bellum animo erectum, magna spe auxiliorum impleuerat, classesque Neapolitanam atque Hispaniensem primo quoq; tempore ad nouandas res in Liguriam se transmissurum promiserat. Siquidem, vt erat rerum Europæ arbiter & moderator, quum exęquata omnium potentia regum vires cautè ac prudenter expenderet, sicuti angustissimis ac perditis propè Gallorum rebus vrgente Britanno atque ingruentibus ad Diuionũ Heluetijs, vires suas (etiam ex professo hostis) ad lacerandum Ludouici imperium conferre noluerat, ita attollere sese rem Gallicam, & nimio plus crescere minimè patiebatur. Sed dum intentus in id bellum è Celtiberia in Beticam, ad delectus habendos, et ad classem, quàm nouæ Carthagini comparabat, exornandam, proficisceretur, Madrigaletij in Agro Toletano, non longè à Guadalupeo Mariæ virginis templo, quod summam religionis in illis partibus obtinet claritatem, febre correptus interijt. Ferunt eum, quum iam quintum & sexagesimũ ętatis annum attigisset, assiduo ac laborioso venandi studio, quòd per aduersas etiam tempestates, quo minus feras longissimè peteret, nullis cæli iniurijs terreretur, intemperantioreq; subinde Veneris vsu, vsq; adeò senescentes corporis vires afflixisse, vt iam exhaustæ & collabentes vlla reparari medicatione nequiuerint. Erat corpore mediocri, sed robusto, ac in omni armorũ, equestriq; præsertim disciplina, vltra vulgaris peritiæ laudem exercitatò. Per omnem autem ætatem callido constantique ingenio fuit: & vt erat sæpius vtranque fortunam expertus, prosperos pariter & aduersos rerum successus adeò compositè ac patienter tulit, vt nulla vnquam vultu eius consiliorum vestigia deprehenderentur. Cæterùm qui Mauros longo ac difficili bello tota Hispania pepulerat: tot Punicas vrbes à Syrtibus ad Herculeas columnas vi ceperat: ac nouum inauditumque terrarum orbem, immenso ac insuperabili Oceano mira felicitate perdomito, tot auitis regnis

adiecerat, regum maximus videretur, ſi principum amicitiā quam ſemper priuatis commodis ſuis apertè metitus eſt, per occaſiones belli & pacis religioſe coluiſſet: cæterasq; virtutes, quæ in eo ſummæ erant, iuſtitiam & fortitudinem in tanta regnorum amplitudine, ipſo ſplendore liberalitatis illuſtraſſet. Pluribus antè menſibus, quàm moreretur, Carolum Ioanna filia ac Philippo rege genitum, eundemque Maximiliani Cæſaris nepotem, qui poſteà tot ampliſſima auorum imperia in vnum contulit, & Cęſaris nomen adeptus eſt, teſtamēto reliquit hæredem. Hiſdem quoque diebus paulò antequàm rex vita excederet, Conſaluus Ferdinandus, qui ſolus inter ætatis noſtræ imperatores Magni cognomentum egregia virtute promeruit, dum grauantibus annis apud Illyberim in ocio degeret, quartanæ morbo extinctus eſt. At Cęſar & Sedunenſis, tametſi importuna ſocij regis morte nunciata, magnà ſpe deſtituti, et veteribus depulſi conſilijs, alias gerendi belli rationes inituri viderentur: nihilominus conſcriptis iam adductiſque ad proximas alpes legionibus, primo ſtatim Vere in Italiam trāſcenderunt. Erant ſuprà quatuordecim milia peditum Germanorum omnes fermè veterani notæque virtutis, quos periti duces, delectibus habitis, luſtratiſque prouincijs, vt quemque fortiſsimum fama vultuq; cognouerant, & præſenti pecunia, & multò maxima ſpe prædæ, quod in Italiam ducerentur, ſedibus ſuis exciuerant. Nec deerat multitudo ingens voluntariorum militum, qui longa militandi conſuetudine adducti, permotique Italiæ opib. quum ad primum tympanorum crepitum arma ſumpſiſſent, caſtra atque eadem Cæſaris auſpicia ſponte ſequebantur. Fama enim percrebuerat, Cæſarem pulſis Gallis extemplo Romam eſſe petiturum, vt à pontifice maximo auream coronam, ac ſceptrum Romani imperatoris inſignia more maiorum acciperet: cumque regulis omnibus, ac liberis ciuitatibus, vti odio vel amicitia meruiſſent, ſtipendij nomine ingentes pecunias imperaturum. Quibus de cauſis Leo pontifex, qui Germanicas irruptiones Vrbi ſemper atque vniuerſæ Italiæ funeſtas extitiſſe memoria retinebat, vt eam belli procellam auerteret, paulò antè ad molliendum Cęſaris animum Egidium Eremitanum in Germaniam deſtinarat. Is tum conciliandæ pacis egregius artifex habebatur, qui quondam ſacris concionibus tota Italia habitis, ſummam religionis, atque eruditioris eloquentiæ laudem adeptus, poſtea cardinalatus honorem à Leone promeruit. Sed Egidius, quum ardentibus ad id bellum omnium animis, ſera etiam ac intempeſtiua pacis mentione, militare Cærſais ingenium poſſe flectere videretur, à militibus exulibusq; Italis, qui vt in patriam rediret reliquam ſpem ſuam in armis collocarant, non mediocre ſalutis periculum adiuit. Cæſar Tridentinis iugis digreſſus, ad M. Antonium & Sedunenſem, qui Heluetijs cęteriſque copijs Verona eductis præerant, cum delecta equitum ala peruenit. Is dignitate oris, & militari habitu inter ſummos proceres conſpicuus, & ſui nominis authoritate venerabilis acclamante exercitu, Auguſtus ſalutatur: concipiturque omnium animis certa ſpes victoriæ, quod neque Galli, neque Veneti tanti exercitus vim laturi viderentur. Conſultaturuſque inde aduocatis ducibus, an extemplo progredi ſublatis ſignis, Mediolanumq; rectà contendere expediat, vbi hoſtes, occupatis metu atq; inopina celeritate animis, vti nullis adhuc confirmati auxilijs, & dubijs aut auerſis ciuium voluntatibus, defenſionis & fugæ cōſilium fluctuanter agitaret: An verò ſatius foret ex itinere Aſulam oppidum expugnare, ne à tergo relicti hoſtes, commeantibus à Verona iter præciderent,

& commeatus ſubuectiones impedirent. Id oppidum Venetæ ditionis paulò ſupra Olliũ et Cheſium amnes poſitũ eſt, valido per ſe muro, & tum fideli prȩſidio ita munitum, vt ſuſtinere oppugnationem ſi tẽtaretur, neglectum verò, præteruecto feſtinantique Cæſari, aſsiduà detrimenta afferre poſſe appareret, Cardinalis Sedunenſis, M. Antonius & Galeacius Vicecomes, atque ante alios Iacobus Stapher è Tigurino pago, eximiæ apud Heluetios authoritatis, ſummum bonum expeditamq; victorię rationem in celeritate ponebant: propterea conuolandum eſſe Mediolanum, vt imperij caput, imparatis & trepidantibus Gallis occuparet. Paratos enim eſſe Mediolanenſes ſuperbæ gentis iugum excutere, vti Cæſaris vexilla conſpicerent: nec Triuultium exactæ prudentiæ ducem, cui maior collega Carolus Borbonius eſſet impoſitus, admiſſurum fore, vt pertinacia ſua diripiẽdæ patriæ occaſionem, pro externi regis commodo imperitiq; iuuenis laude præberet. At Cæſar, Marco Sithio & Rochandulpho Aſulam omnino expugnandam eſſe cenſentibus, nequaquam ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat quicquã hoſtium, quod à tergo officere poſſet relinquere: ne qui magna ſpe toto Galliæ Ciſalpinæ imperio Gallos expellendi veniſſet, de expugnatione tenuis oppidi dubitaſſe crederetur. Admoto nanque terrore tormentorum ſubigendos eſſe prædicabat, qui inſolenter temereque initio belli portas clauderent. Quòd ſi ſtulta contumacia obſiſtere pergerent, eorum inſaniam omni belli clade atque ſæuitia vindicandam. Neque fuit quiſquam qui priorem ſententiam non mutaret, & Cæſari tanto imperatori non aſſentiretur. Verùm prolatis tormentis, Aſulani accepto militari præſidio, aliquanto fortius quàm quiſquam crederet, vehementiſsimam atque terribilem oppugnationem ſuſtinuerunt: quum Riccinius Aſulanus admirabili virtute ac vigilantia ſeſe et patriam tueretur. Ea oppugnatio tam importunè quàm improſperè tentata, vniuerſo bello triſte omen præbuit. Nam indignantes Germani, quòd contrà ſpem Riccinius diruta tormentis non vno in loco mœnia intrepidè defenderet, & militari compellatione cruentos Germanorum conatus irrideret, tormenta tranſtulerant, ſic vt modò hàc, modò illac murum fruſtra verberarent, quum eorum multi Aſulanorum tormentis ſternerentur. Itaque Cæſar non dubio pudore confuſus, ne terendo tempus primum errorem nouo cumularet, hortatu ducum ad primi conſilij ſententiam recurrit, et caſtra mouet: ſuperatoque Ollio Soncinum venit: vbi de ſtipendijs exortam inter milites ſeditionem repreſsit, quum ſua manu Germanum militem interfeciſſet, qui arrepto pulſatoq; tympano, iniuſſu centurioris milites ad excitũ tumultum vocabat: Quod contra dignitatẽ Auguſti factum videri potuit, niſi labante iampridem, & propè euerſa militari diſciplina, conſternati exercitus periculum præſentis ſæuitię remedia poſtularet. Inde ſedata ſeditione promiſſoq; ſtipendio, promotis agminibus, ad Abduam eſt peruẽtum, Gallis ripæ cuſtodiã deſerentibus. Conſedit Cæſar ad Ripamaltam oppidum, conſcenditq; prætaltam turrem, contemplatus aduerſæ regionis ſitum, vt idoneo in loco pontem conſtrueret: atque ita biduo conuectis lintribus, conſtratoque ponte, copię omnes traductæ ſunt, nullo hoſtium præter paucos equites Epirotas in conſpectum ſe dante. At Triuultius atq; Borbonius per exploratores Epirotas cognito Cæſaris tranſitu, auxilia Venetorum quibus Grittus legatus præerat, accerſunt, defendendæque vrbis conſilium ſuſcipiunt, eo maiore fiducia, quòd nemo in vrbe ſe commouebat: & Sedunorum eiusque factionis Heluetiorum au

xilia opportunè accita per Verbanum lacum appropinquare nunciabantur. Ante omnia Borbonius graui metu periculoq; territus, suadente Gritto, suburbana tecta impotenter atque crudeliter incendi iussit, frustra pro miseris ciuibus deprecante Trivultio, quòd illi ad repentinum edictum ardentes domos suas, in quibus nati essent, magno miserabilique tumultu deplorarent. Nolebant enim Galli, vt prouectus Cæsar, inter ædificia singulari militum commodo castrametaretur: eminentibusq; domorum fastigijs, sese aduersus tormenta in muro disposita protegeret. Iam ad Pioltellum vicum intra sextum ab vrbe lapidem, Orientali via, quæ in Martianam regionem ducit, castra collocauerat, caduceatoremque (hunc hodie Araldum vocant) prætextam cum aquilæ Romanæ insignibus gestantem, quem nefas est violare, vel si superbe atque insolenter mandata denunciet, ad Mediolanenses miserat. Petebat Cæsar, vt sibi Romani imperij titulum præferenti, suscepturoque ferream coronam de more Cęsarum portę paterent. Fore enim, si id non cunctanter facerent, vt iniquo & superbo Gallorum dominatu liberati, optima pace fruerentur. Sed Borbonius Araldum in vrbem non admittit, respondens Mediolanenses sacramentum dixisse Francisco Galliæ regi, qui non ambiguo hæreditatis, & recentis belli iure Mediolanense imperium recepisset: iustis armis eiecto Maximiliano Sfortia, qui redactus in potestatem, eius imperij iuribus sponte cessisset. Addidit quoq; Triuultius, nullum Cæsari in Mediolanẽses ius esse relictum, quum totum id qud augustalem authoritatẽ respiceret, iampridem Ludouico Sfortiæ, liberisque eius multo accepto auro vendidisset. Propterea videri Cæsarem iniquè & contra nominis dignitatem facere, quòd callidè obliuisceretur, quibus legibus quantaq; pecunia cum Ludouico rege ad Tridentum transegisset. Itaque si procerum comitatus præsidio, non iusto instructus exercitu veniret, sicuti superiores pleriq; Cæsares, Henricus, & Ludouicus Bauarus, Carolusq; item quartus, & Sigismundus fecissent, Mediolanenses præfectosq; regios amicè intrantem veneraturos esse, hospitalibusq; mensis liberaliter excepturos. Quòd si vim moliretur, intellecturũ Cæsarem, quantis opib. ciuitas pro salute sua & dignitate Francisci regis, in cuius fidem tuto atq; honestè conquiesceret, captis armis esset certatura, quandoquidẽ insigni clementiæ beneficio, post fractos magna clade Heluetiorũ animos, & subactum, abductumq; Sfortiam benignè se cõseruatam fateretur. Erat apud Cæsarem Galeacius Vicecomes Mediolano exul, primæ inter patritios existimationis. Is vana spe, inaniq; voto ad gentilium maiorum suorum, qui per ducentos annos Mediolano regnarant, imperium aspirabat, quòd Sfortianos dominatu pulsos conspiceret, & ciuitatem auersam ab externo dominatu, sui tanquam nobilissimi ciuis, & antiquæ stirpis hæreditatem præferentis, studiosam & cupidam putaret. Nihil enim optatius atq; felicius Mediolanẽsi populo euenire posse rebatur, quàm ciuem suum affinitatibus vtrique factioni coniunctum, ingenio lenem popularemq;, in principatu Galliç Cisalpinæ conspicere: & quod diuturnæ securitatis interesset, Romani Cæsaris authoritate confirmari. Hoc tenore intimi cõsilij Galeacius vsq; adeò sibi gaudebat, vt præclara Cæsaris gratia, atque eius quotidiana promissione inflatus, iam planè principis personam indueret, præcisa magna ex parte amicorum & familiarium consuetudine, tanta animi vanitate vt sæpe grauioris consilij specie, in secretum solus abderetur, & in tabernaculo secus ac solebat, peculiarem sibi vni parari mensam iuberet, certo interuallo discretã ab

ta, in qua vel illustres coniuiuæ discumberent. Qua de causa M. Antonius Columna tantæ virtutis ac dignitatis, Romanique fastus heros, & Ennius Philonardus Verulanus episcopus Leonis legatus, intempestiuæ vanitatis notatum arridebant. Nec mirum erat, si vir sua spe in altum prouectus insaniret, quando ei Cæsar astuto, minimeq; absurdo consilio, primū gratiæ locum tribuens, peramplæ pollicitationis verba dabat, vt per idoneum hominem, qui summo loco esset natus, ac existimatione populari inter ciues maximè validus putaretur, in amicitiam Mediolanensium se insinuaret, eorumque captaret studium noua liberalitate, si ipsis, pulso Gallo Galeacius præficeretur. Apparebat enim Insubres ciui splendidissimo amantique patriæ, lubentius atque fidelius quàm Gallis præsidibus, qui plerunque à graui imperio insolentes euaderent, esse pariturος. Spondebatur autem Galeacio principatus, titulo vicarij imperialis, qua dignitate Vicecomites antiqui principes à superioribus Romanis Cæsaribus essent appellati. Ab hac liberali prædicatione Cæsar existimari volebat eo consilio arma cepisse, vt Insubres Gallorum dominatu liberaret, confectoque bello, Romam ad suscipiendam Augustalis imperij coronam continuò proficisceretur, cùm nihil omnino præter victoriæ decus peteret, & indigenam patritium ciuem de se benemeritum, humanitate iustitiaque præstantem, beneficiario iure Mediolani cum imperio esset relicturus. Hæc in fama apud vulgus erant, sed in arcano Cæsaris consilio id decerni nemo credebat: quando id totū quod victoria parari posset, Carolo nepoti (vt in fatis erat) pararetur. Id verò tegi dissimularique tum maximè expediebat, quoniam Cæsar exploratum haberet, id nequaquam probari Leoni pontifici, aut Heluetijs, quum ij ad alterū Sfortianæ stirpis spectarent, Maximiliani scilicet in Galliam ducti germanum fratrem, quem Mediolanum fratris exemplo reducere percuperent. Illæ verò ægerrimè passurus esset, vt opulenta atque opportuna Italiæ pars, Germanorū & Belgarum colonia & sedes efficeretur: ad augendam scilicet Cæsarum potentiam, qui amplitudini, atq; felicitati Romanorum pontificum, ab omni annalium memoria semper inuidissent. Cæterum in hanc consilij spem satagente Cæsare, quum Galeacio per clientes & propinquos suos tētatis ciuium animis, nihil de excitando tumultu succederet, araldusque rediens de hostium responsis prolixè retulisset, castra propius vrbem promota sunt, ea vicinitate, vt è summa testitudine templi maximi castrorum ignes conspicerentur, pauentesque ciues villas suas hostili incendio absumi crederent, postquàm à Gallis suburbana tecta vltro concremata conciderent. Augebant terrorem agricolæ in vrbem confugientes, quum tormenta maiora prouehi falsò nunciarent, quibus ab hoste admotis vltimum rerum suarum discrimen adituri essent. Erat ob id in vrbe inusitatum tristeque silentium, adeoque altè cùm ciuium, tum præsidij militum mentes occuparat pauor, vt illi pretiosiorem suppellectilem fœdis latebris recondere properarent: ij verò carissimarum rerum suarum colligerēt sarcinas, vt trans Ticinum in loca tuta aueherētur. Magna enim erat opinio apud Gallos Germanorum virtutis, peritiæque in toto negotio tormentorum, præsente præsertim Maximiliano, qui à prima adolescentia multis in bellis ac prælijs maximè fortunatus imperator extitisset. Verùm Gallis admodum terribile erat Heluetiorum nomen, qui nuper incredibili animorum, & corporum planè indomito robore, vallata Francisci regis castra adoriri, in eaque per aceruos suorum cadauerum penetrare ausi fuissent, quibus idem dux & concitator a-

deſſet Seduñenſis acerbiſsimus Gallorum hoſtis. His de cauſis fiebat, vt plerique Gallorum ſuſpenſo Borbonio, de vrbe deſerenda ſeruandoq́ue equitatu, vti nuper Palicia, & anteà Ligninius atq; Obegninus, recto nec deformi conſilio feciſſent, haud perplexè cogitarent. Quid enim ſtultius exituq́ue miſerius futurum eſſet, ſi nudati peditatu, vrgentis Cæſaris, qui innumerabiles adduceret copias, vim atque impetum experirentur: ſalutemq́ue omnium dubiæ & territæ ciuitatis fidei committerent, ſingulari quidem totius Galliæ detrimento, & quod Dij auerterent, funeſtiſsimo luctu? Enimuerò reparari poſſe bellum adeò propinquis Galliæ opibus atque ſubſidijs, & recipi vrbem, eadem virtutis felicitate, qua antea populo temere rebellante, opportuneq́ue ſeruato equitatu, poſtea recuperarint. Interea Triuultius frequenti allocutione ciues confirmare dubios et ſuſpectos, vt limine ſe continerēt, interminatus pœnam, adhortari, ſuæ verò factionis omnes arma capere, beneq́ue ſperare iubebat: per fora & compita, ne quis tumultus temere oriretur, cuſtodias diſponebat. Tormenta ab arce educta idoneis in locis contra hoſtes collocabat. Hæc intrepido ore adminiſtrans, Gallos vehementib. caſtigabat verbis, quos de deſerenda vrbe cogitare cognouerat. Et id quidem tanta ſeueritate, vt Borbonio diceret, ipſum rectè imperij poteſtate vſurum, ſi in authores turpiſsimi conſilij animaduerteret: deſcendenſq́ue demum in conſilium demonſtrauit viris, qui tot ſtipēdia meruiſſent, nihil omnino potius & carius eſſe debere, q̄ tueri priſtinum decus. Hoc enim integro vniuerſos incolumes fore: ſuperaturosq; omne periculum inſtantis belli, ſi innatę virtutis memores eſſe vellent: & ſe animo demittere, veterano militi longè turpiſsimum exiſtimarēt. Propterea ſe minimè dubitare, quin erectis & confirmatis animis, ad Galliæ decus vrbem eſſent conſtantiſsimè defenſuri: neque opus eſſe vt Germanorum multitudine & fremitu terrerentur. Eos enim habere vehementē impetum, ſed in curſu fatiſcere, hęrereq́ue plerunq; ſolitos, vti ſæpe vidiſſent, quum hic ipſe Cæſar recenti exemplo cum centum milibus armatorum oppugnato Patauio, proſtratiſq; mœnibus nec tentato quidem certamine, incepto abſtiterit, & inglorius in Germaniam ſit reuerſus. Itaque deſerendæ vrbis, ignominioſæq́ue fugæ cogitationes abijcerent. Ipſis enim, ſi id ſcelus admitteretur, regiæ ſeueritatis in Gallia iudicium eſſe ſubeundum, ſe quidem capitali teſte atque inimico, ſi deſertus amiſſa patria ſupereſſet. His Triuultij verbis confirmati ſunt, qui equitatū potius quā vrbem ſeruandam cenſebāt: eoq; alacrius, & certius, ꝙ Triuultius publicum tabellionem rogarat, qui ſententię ſuæ tabulas cōficeret: qua teſtificatione ij, qui præſidio excedendum putarent, cum ignominia damnarentur. Peropportunè autem accidit, vt auxilia Sedunorum atq; Bernenſium in Verbano nauib. impoſita, per Ticini emiſſarium paucis horis Mediolanum peruentura, certis nuncijs afferretur. Atq; ita è medio metu periculoq́; perampla ſpes & certa ſalus cunctis oborta eſt. Nam Cæſar de hoſtium auxilijs edoctus, quū promouere copias, & vim portis inferre pararet, quòd non inanē de Heluetijs ſuſpitionem arbitraretur, remiſſo & cōmutato repente conſilio ſubſtitit: incertus, an productis tormētis, cùm ſuæ tum hoſtiū virtutis periculum eſſet faciēdum, an verò tutior foret receptus. Primas enim ſpes eius pecuniæ defectus fregerat, quo nihil perculoſius excitandæ ſeditioni apud milites accidere conſueuit: & tum fortè perſoluendi ſtipendij dies aderat, importuneq́ue Brixiani præſidij milites Hiſpani argenteæ monetæ duas ſarcinas in caſtra è ſuperiore Rhetia

venien-

venientes, interceperant: quæ summa pecuniæ, vti exigua, quanquam militarem sitim extinguere non poterat, accendebat tamen Germanorum atque Heluetiorum animos, quod à socijs, prædantium hostium more, grauem cum detrimento contumeliam accepissent. Cęsarem quoque in ea consilij deliberatione fluctuantem, diffidentemque rebus, magnopere perculit Trivultij dolus magno Cæsaris incommodo excogitatus. Is nactus clientem suum Heluetiæ peritum linguæ, literas suo nomine perscripsit, sua manu, suoque signo notatas ad Stapherum, & Goldilum primores Heluetiorum duces: vt Cæsari in eo momento rerum suspecti redderentur. His literis postulabat, vt quæ secum pepigissent, eo biduo perficere maturaret: se enim ad condictum instructa parataque omnia habiturum. Nuncius præmiorum spe oneratus, Cæsarianis excubitoribus vltro se capiendum obtulit, quum interrogaretur, cur sine tessera in eum locum venisset, probè confessus est, se Trivultij literas, si sibi parceretur, ad Heluetios duces deferendas prolaturum. Nec mora veniæ fide data, calceo insutas literas promit, extemploque eę ad Cæsarem deferuntur. Nec eas anxie perlectas Sedunensi Cęsar ostendit. Neque enim Stapherum & Goldilum tantæ inter Heluetios authoritatis, sine perturbatione periculoque rerum omnium, vel accusari ex Triuultij literis, vel (vti opporteret) comprehendi posse censebat. Itaque insidias veritus retro castra repente vertit, eoq; properantius quod Albertum Petram, & Franciscum Georgij Soprasaxi filium, Sedunensi capitales inimicos, cum viginti peditum vexillis applicuisse cognouerat. Nam Georgius opera Sedunensis, ab ipso sacerdotij possessione depulsi, diu Romæ in custodia molis Hadriani seruatus fuerat: liberatusque demum à Leone in gratiam Francisci regis, cruentas cum eo simultates domi exercuerat. Sed cardinalis equo iure pontificiæ authoritatis in sedem sacram à popularibus antistitem suum religiosè colentibus reductus, ita acerbo odio, & infestis armis contumeliam vindicauit, vt in ciuitate Sedunorum ad sacrum profanumque iudicij tribunal, multis, qui Georgij factionis fuerant, seuerè citatis atque supplicio damnatis, Georgij domum, & opes, & cilentelas conuellerit. Albertus quoque superiore anno ante prælium cum Heluetijs à rege factum, vt supra docuimus, tanquam Gallica corruptus pecunia proditionis accusatus fuerat: qua de causa deposcente eum ad pœnam Sedunense, cum septem millibus peditum suum nomē secutis, ab exercitu discedens, per Verbanum lacum domum redisset: sic vt tum conuersa Fortuna, Soprasaxus & Albertus coniunctis sensibus communem inimicum vltum ire properarent, et Sedunensis ipse non temere sibi timere cogeretur: Cæsarem tamen, haud perplexè de receptu statuentem, dissimulato pauore alacrib. verbis, vt cōsisteret hortabatur, quod ij, qui auxilio Gallis venissent, magna ex parte agrestes montanique homines è pascuis abducti rudes armorum essent: & si qui militum nomine digni viderentur, hi apud omnes seditiosi censerentur: nec ora conspectumq; suorum fide virtuteque præstantium laturi essent. Sed Cæsar suspicionibus suis implicitus, & amicis vel parum decora suadentibus, æquo plura tribuens, cōsilio suo pręproperè suscepto, deijci non potuit. Requirenti autem M. Antonio causam vsque adeò repentini inconsultique receptus, quem neque honestum, neque necessarium putaret, Cæsar respondit, pecuniæ inopiam, quæ fato quodam non semel conatus suos interpellatis victorijs elusisset: plerunq; enim accidere dicebat, vt vbi virtus superesset, Fortuna deficeret. Proinde ipsum qui Romani im-

peratoris perſonam ſuſtineret, pro inſano eſſe facturum, ſi certis de vetere hoſte ſuſpicionib. permoueretur. Affirmauitque demum ſibi per quietem ea nocte apparuiſſe Leopoldum Auſtriæ archiducem atauum, & Carolum ducem Burgundiæ ſocerum ſuum, ea torui oris ſpecie, ac eo cruento armaturæ cultu, quo hic ad Nanſim, ille ad Sempac ab Heluetijs trucidati fuiſſent, acri quidem ſermone & geſtu vetantes ipſum diutius morari, & vt ſe periculo ſtatim eriperet ſeuerè imperantes: atq; ita motis caſtris ad Abduam eſt reuerſus: atque eodem ponte flumine ſuperato ad Alpes iter intendit, tãta omnium, Gallorúmque pręſertim admiratione, vt qui dudum inæſtimabili metuendóque copiarum hoſtilium numero, apparatuque tormentorum maximo territi & prope amentes erant, inopinati euentus gaudium vix perciperent. Neque Triuultius atque Borbonius ferè præter ſpem grauiſsimo liberati metu, abeuntium tergis inſtitêre, quòd per Epirotas præuolantes ſpeculantesque omnia compertum habebant, nouiſsimum hoſtium agmen valido præſidio confirmari. Quando M. Sithius cum delecta legione, & M. Antonius cum equitatu more militiæ incedentes paratique ad pugnam, terga clauderent. Nec vllo modo Cæſar generoſi ſpiritus nunquã expers temere laceſſendus videretur: ne dedecoris metu, aut oborto pudore extimulatus, ad primas ſpes gerendi belli indignãter rediret: Sedunenſe præſertim ex ipſa rerum deſperatione conſerendæ pugnæ auido, ferociq; facundia legiones concitante. Grittus quoq; altè vociferatus à vetere militię inſtituto, terga danti hoſti, totum iter aureis pontibus conſternendum eſſe prædicabat. Eo modo compoſitis agminibus Cæſar, nihil laceſſente Gallo, per Cremonenſium fines in Germaniam dimiſsis Heluetijs eſt reuerſus nuſquam memorabili re geſta: niſi quòd ex itinere M. Antonius Laudis Pompeiæ arcem Gallico munitam pręſidio tormentis expugnauit. Isq; inde Veronam regreſſus, cum M. Sithio iuſſu Cęſaris in eius vrbis præſidio vſque ad belli exitum permanſit. At Borbonius Mediolano cum inſigni Triuultij laude conſeruato, Andreæ Gritto gratias egit, quòd operam eo tumultu eximia fide Veneti Senatus dignam præſtitiſſet: præbuitq; abeuntibus eius copijs gratuito commeatum. Nec multò poſt bellicarum & ciuilium rerum cura Triuultio relicta, in Galliam ad regem eſt profectus, vt quæ geſta erant, ipſe idem author & teſtis coram explicaret. Tanto autem ſtudio propenſiſsimi regis, & magnæ partis aulæ procerum eſt ſuſceptus, vt meritorum, ac eximij honoris cauſa, ſummus totius Gallię equitum magiſter ſit declaratus, qui hodie Comesſtabilis vocatur, quòd eum regi ſemper adſiſtere ex vſu bellicarum rerũ expediat. Hic honos ſecundum regem apud Gallos facilè primus exiſtimatur: quoniã minores equitum magiſtri, qui in tota Gallia omnino quatuor ſunt inſtituti, ipſius Comitisſtabilis edicto ac imperio parent. Huius autem dignitatis atque potentiæ nomen tanq̃ proceribus inuidioſum ſuſpectumq; regibus, Ludouicus XI. lata lege ſuſtulerat, quum fortè aduerſum ſe coniurati Galliæ proceres arma cepiſſent. Quibus demum cum magno diſcrimine ſubactis, Iacobus Lucemburgus ſancti Pauli Comes, qui tum erat ſummus magiſter equitum, perfidiæ conuictus capite pœnas dedit, ſic vt nemo ei poſtea in magiſterio ſufficeretur. Cęterùm vti poſtea compertum eſt, ea ratione Franciſcus, reuocato vetere Galliæ inſtitutò, hoc honore Borbonium remunerari voluit, vt in locum decedentis Odettum Lotrechium Ciſalpinæ Galliæ pręfectura ornaret, multis quidem nominibus magnopere ſibi commendatum, & tum ſupra generis nobilitatem militari laude maximè florentem.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XVII.

DVM hæc in Italia geruntur, Selymus Turcarum imperator Campsonem Gaurium Memphiticum regẽ, eiusq; exercitum ad Singam occidione deleuit: indeq; Syriam, Iudæam, atque Aegyptum clarissimis victorijs peruagatus, Mamaluchorum nomen formidabile Orientis gentibus, ac amplissimum Sulthanorum imperium euertit. Cuius belli causas, ac euetus rerum gestarum diffusè narrabimus, si prius ad Persicę historię seriem necessaria scribendi ratione, atque ipsa rerum ac temporum varietate suis locis intercisam, repetito ordine reuertamur. Selymus, qui secundum prosperam ad Araxem pugnam Persis citeriore regni parte expulsis, & Taurisio regia vrbe in potestatẽ redacta, Orientis victor apparuit, quum ad famam imminentis Hysmaelis subita ac celeri profectione, fugienti similis maiore Armenia decessisset, ad Trapezuntem atque Amasiam Cappadociæ vrbem exercitum in hyberna dimisit. Quibus in locis totam hyemem commoratus, delectibus per præfectos Bithynia, Ponto, Phrygia, Ciliciaque habitis, atque accitis in supplementum è Græcia atque Illyrico nouis militibus, tanta celeritate atque diligentia attritas et afflictas copias reparauit, vt primo statim vere ampliorem quam antea exercitum, aliquanto maturius quàm Armeniæ niuali Tauro subiectæ frigora paterentur, vel hostes fieri posse existimassent, in Persarum fines adduxerit. Erat Ciammassum oppidum in vlteriore Euphratis ripa positum paulò supra eum locum, quo Melas amnis Græcorum carminibus celebratus, in Euphratem euoluitur: quod Persę propter magnam loci opportunitatem, quum Maiorem ingredientibus Armeniam primum occurreret, præsidio imposito tuebantur. Id Selymus vt proximis castellis finitimisq; arcibus occupatis, vlteriorem prouinciam patefaceret, sibi omnino expugnandum esse decreuerat. Eo autem tempore, quod Sophum Hysmaelem aduersus Hyrcanos & Bactrianos, vlterioresque Caspij maris accolas, cum omnibus copijs profectum esse cognouerat, facilem perficiendi negotij nactus occasionem, Euphrate ponte constrato, traductoque exercitu penè priusquam ab hoste sentiretur, sub muro constitit, atque oppidum oppugnare adortus est. Ciammassini omni spe auxiliorum in tanta temporis exiguitate destituti, quum Turcæ, circumiecta totis mœnibus ingenti sclopettariorum & sagittariorum multitudine, murum propugnatoribus nudarent, irrequietoque oppugnationis genere alij alijs, temporis & loci spatijs inter se cõstitutis succederent, simulq; portas dolabris perfringerẽt, & appositis scalis in murum eniterentur, desertis mœnibus in forum se receperunt. Vbi tametsi vigilijs vulneribusque confecti erant, diu tamẽ hostium vim

pertinaci constantia sustinuerunt: & vt in supremo vrbis casu pro fortunis ac salute omnium debebant, egregie dimicantes ad vnum interierunt. Selymus expugnato direptoque Ciammasso, & ignobilibus alijs duobus castellis, quæ incolæ metu territi paulo ante deseruerant, occupatis, tametsi inexpiabili odio & cupiditate gloriæ plurimũ incitatus ad Hysmaelem ferebatur, ac totus Persarum opibus imminebat, tamen non prius interiorem Armeniam bello sibi tentandam existimauit, quàm Aladolum regem qui tot clades tanta perfidia sibi & copijs suis ab expeditione Persica redeuntibus intulerat, saltibus illis ac montibus expulisset. Enimuero Aladolus, vt qui magnopere sibi ac rebus suis ex merito timere cogebatur, quum Selymum mouisse ex hybernis, & ad Euphratem atque Ciammassum contendisse cognouisset, agrestibus ferisque hominib. repente coactis, magnas copias parauerat, quibus sese ac fines defenderet. Si vero Selymus in Armeniam proficisceretur, consuetudine sua spectabundus ex euentu alieni belli prędandi occasionem caperet, ac obsessis itineribus, vt antea fecerat, impune grassaretur. Itaque Selymus ad Ciammassum relicto præsidio, cis Euphratem regressus ad Antitaurum, vbi hostes consedisse fama cognouerat, cum expedito exercitu deflexit. Aladolus (vt alio loco memorauimus) montanis gentibus imperitat, quæ in Tauro atque Antitauro sedes habent. Ii montes à Scordiscis iugis, & finibus Cappadocię, perpetua veluti catena quadam ad Amanum vsque, & vltimos Cilicię terminos protenduntur. Populus virtute bellica ferox, & numero amplissimus traditur. Cæterum agrestis est atque efferus, & sola rerum inopia insignis, vt qui prærupta atque aspera in regione parum agricultura proficiant. Herbidis tamē in locis armenta equorum & camelorum possident: & pecuariam diligentissime exercent: cæterorum vita omnis in venationibus latrocinijsque consistit. Orti dicuntur ex Galatis, Cappadocibus, Armenijs, veteribusque minoris Asiæ colonis, qui propter assiduas bellorum iniurias superioribus seculis, & luctuosissima præsertim Scytharum irruptione, quũ Tamerlanes clades & terror Orientis prouincias omnes immani rabie deuastaret, in proximos montes relictis vrbibus, tanquam in pacatum refugerint. Ii vallibus iugisque omnibus perlustratis, fluminum ac fontium opportunitates, mitiorisq; cæli naturam & conuersionum Solis maxime secuti rationem, frequentibus in locis ligneos pagos, ac mox illustria quædam oppidula condiderunt. Vnde postea coalescentibus eorum rebus, quum fortissimi quiq; cęteris pręessent, regium nomen sibi ambitiose admodum vsurparunt, vt qui horrida virtute censeri vellent, et timeri à finitimis, quanquam syluis tantum nudisque rupibus imperarent. Aladoli finibus proxima est vrbs Orpha, mirabili fonte oris lepram sanante percelebris, quã nonnulli Edessam esse iudicant, quòd ibi adhuc extent monumenta Balduini, Latinis indicantibus literis. Is enim Gothifredo fratre Hierosolymis potito, Edessam peculiari suo ductu, imperio tenuisse traditur. Nec multum inde distat Amida vrbs vetus, quę hodie Caramida ab incolis vocat, Mesopotamię iuncta. Hæc hodie regio Tygri & Euphrate amnibus inclusa, Diarbecha dicitur. Aladoli autem nobilius oppidum est, Maras, vti fas est suspicari, ita vocatum propter interfluentem è Cælenæo monte nitidissimum amnem, qui ex certamine Apollinis deuicti, Marsiæ nomen tulerit, multis poetarum carminibus celebratum. Cæterum Aladolus, postquam Selymum infesto exercitu fines ingressum appropinquare videt, equitatum omnem (erant ad quindecim milia)

lia) è montibus in conuallem iuſtæ amplitudinis deducit, pedites, quorum magnum habebat numerum, à dextra ac læua occupare montes iubet, ibiq;, quum edita loca atque anguſtias pro ſe ſtare intelligeret: loco multùm antè explorato atq; munito, hoſtis aduentum expectare conſtituit. Porrò Selymus quanquam locorum iniquitate perſpecta, victoriam multo ſuorum ſanguine parandam videret, quòd hoſtes nunquam ſeſe apertiſsimis campis commiſſuros arbitraretur: iniquam tamen pugnandi conditionem ſubire non dubitauit. Itaque Sinambaſſam eunuchum, quem interfecto ad Araxem Caſſembaſſa Europeis equitibus præfecerat, quadrato agmine, quòd extendere aciem, & corporibus vti non poterat, hoſtem inuadere, & primam eorum frontem perrumpere iubet: ipſe verò cum prætorianis, atque Aſiatico equitatu ſubſecutus, ſubſidiariam aciem pugnantibus ſuis oſtendit. Nec Aladolitæ ſibi ac in oculis omnium pugnanti regi ſuo defuere. nanque emiſsis ſtatim ſagittis Turcarum impetum egregiè ſuſtinuerunt, cominusque diſtrictis gladijs, et collatis equorum pectoribus, quum è ſuperiore loco ingruerent, tanta vi ſubeuntes propulerunt, vt veteranus equitatus nihil iam multitudine aut virtute ſua proficere poſſe videretur. Ab laterib. enim Turcę propter loci anguſtias hoſtes circumire non poterant, & ab peditibus, qui vtrinque latera montium inſederant, & ſagittarum nubem mediæ conualli ſuperfundebant: vehementiſsimè lædebantur. Selymus vbi videt Aladolum, contrà ac ratus erat, fortiter reſiſtere, & magna vi contendere, cohortes ſclopettariorum ex acie ac phalange ſua detractas, ſubſidio laborantibus mittit, ac ſimul lectiſsimos prætorianorum conſcendere montem iubet. Quorum vim Aladolitæ ſclopettorum procella conſternati, ſuſtinere minimè potuerunt, extemploq; effuſi in fugam, notis tramitib. montes ſuos ac proximas ſyluas petiuerunt. Plurimum cædis in pedites fuit, qui quum pulſum equitatum viderent, & ſuccedentibus prætorianis per arduos atque impeditos calles ægrè in montem eniterentur, ſicuti plerunque accidit, vt trepidos ac effugere conantes & crurium vigor, & ſolitæ vires, occupatis terrore animis, repentè diſtituant: vſque ad occaſum Solis in fugam acti, trucidatique ſunt. Equites ipſi cum rege inſuefactos rupibus ac pernices equos nacti, paruo detrimento accepto, in vlteriora ac munitiora montium loca ſe receperunt. Aladolus poſt id factum, quòd ſe omnibus rebus tanto hoſti longè inferiorem intelligebat ducendum atque trahendum ſibi bellum eſſe iudicauit. Itaque quum Turcæ paſsim incenſis mapalibus abeuntes perſequerentur, ipſe in alios atq; alios montes refugere, nullam pugnandi occaſionem præbere, ac plurimum aſperitatibus locorum ſe tutari. Quibus de cauſis Selymus, ne in ſterili, aſpera, ac ignota regione, ſi totis copijs inſequi vellet, commeatus inopia laboraret, vel in inſidias prolaberetur, ſeptimo die inſequendi finem fecit, caſtriſq; idonea in parte eius regionis collocatis, Sinambaſſam cum expedita parte exercitus miſit, qui allatis ſecum aliquot dierum cibarijs, cedẽtium veſtigijs inſiſteret, & quantum celeritate ac bellicis artibus fieri poſſet, ipſum maximè regem ſectaretur. Quum autem Selymus ex captiuis agreſtibus quęreret, quęnam vires, quæúe conſilia ad ſuſtinendum bellum Aladolo ſupereſſent, reperiebat eum lectiſsimos quosq; equitum ac peditum ſecum duxiſſe: cęteramque agreſtium turbam, vt ſolitudinẽ hoſti faceret, decedere pagis iuſsiſſe: & ſtatiuis caſtris apud quandam petrã cõſtitutis, quò magnã vim commeatus cõtuliſſet, non prius totis viribus decertare velle, quàm hoſtem ad inſuperabiles locorũ

angustias deduxisset. Eius consilij eam esse causam, quod præfecti equitũ consanguinei sui, cui Saxouarogli nomen erat, maximè perfidiam timeret, à quo in ipsa pugna initium fugæ factum fuisse comperisset. Cuius defectionis atque odij signa ab iusto dolore proficisci videretur, quod ipse patrem eius quondam propter affectati regni suspicionem per insidias interfecisset. Selymus his omnibus cognitis rebus captiuis catenas detrahit, eos donis pollicitationibusque onerat, ac dimittit, vt Aladoli præfectum adeant: & secreto redditis ei literis atque muneribus, hominem moneant, vt in ea rerum occasione paternam cædem vlcisci velit. Id si aliquo insigni facinore edito perficiat, eum & summum gratiæ locum apud se, et regnum quod Aladolus latronum immanissimus obtineret, adepturum. Agrestes vt præceptum erat, eius rei consilio cum Sinambassa communicato, paucos post dies mandata perficiunt: breuique præfectus & spe regni, & muneribus, quæ vindictæ cupiditatem exacuebant, ad amicitiam Selymi facilè pellectus, quum suspectanti insidias Aladolo, omniaque exploranti aliter nocere non posset, cum magna parte equitum apud quos summam obtinebat authoritatem, ad Sinambassam transfugit: à quo postea alij atque alij ex his qui remanserant, propositis præmijs ad defectionẽ sollicitati sunt. Circumuentus his malis Aladolus, qui vt sui ad Turcas deficerent, fieri posse non putarat, reliquam spem salutis in fuga posuit. Sed illum paulò post fugientem per asperos montes, antris nemoribusque se occultantem, Sinambassa & Saxouaroglis persequuti, specu abditum monstrantib. indigenis eruerunt. Aladolus ad Selymum perductus, in custodia paucos post dies interficitur: caputq; eius, vt omnibus ludibrio foret, per totam Asiam circumlatum: ac mox quoque in testimonium partæ victoriæ Venetias ad senatum fœda ostentatione transmissum est. Occiso Aladolo, Selymus eius regnum in prouinciæ formam redegit, diuisitq; in tres præfecturas, quæ totidem Sanzachis, Turcarum more tribuerentur: sic tamen vt Saxouaroglis omnibus præesset, cui cuncta præter regium nomen concesserat. Ipse relicto Sinambassa, qui reliquum æstatis in his locis moraretur, ac demum constitutis prouinciæ rebus, vt ad Iconium in hyberna concederet, modico comitatu Byzantium reuersus est. Nam dum Hysmaelis & Aladoli bello in Minore Armenia implicitus esse diceretur, à Pannonijs finitimam Mœsiæ prouinciæ partem incursionibus vastari audierat. Quibus de causis, ne Samandriam amitteret, quod situm ad Danubij ripas, Mœsiæ Thraciæque propugnaculum, propter magnam eius loci opportunitatem existimatur, octomilia equitum instruxit, qui duce Iunusbassa (is tum Illyricæ Bosinæ præfectus erat) Sauum flumen transirent, & in Croatiam ad Cetinum vsque, per Illyricum penetrarent. Aliam verò Turcarum manum improuisò Danubium ratibus transuectam, vlterioris Pannoniæ fines populari iussit, vt vno tempore Pannonij ancipiti belli periculo distracti, rebus suis timere cogerentur, ac simul doceret, quæ vires & quantæ facultates ad bellandum Othomannis forent: vtpote qui magni interesse, & tum, & in reliquum etiam tempus ad perterrendos suspendendosque Christianorum animos arbitraretur, si tot tantosque exercitus commodè expediteque alere, et diuersissimis terrarum regionibus grauissima bella se gerere posse felicibus ausis ostendisset. Exitu eius anni Selymus, quum Pannonios duplici incursione repressisset, hyemẽ quæ proximè secuta est, maioribus quàm vnquam antea apparatibus belli intentus, Hadrianopoli Byzantijque transegit. Enimuerò potentissimos Septentrionis reges fini-

ges finitimos suos, Maximilianum Cęsarem, Vladislaum, & Sigismundum celeberrimo conuentu habito, in colloquium deuenisse, & coniuratione facta, inductisque Germaniæ, Pannoniæ, ac Sarmatię gentibus, contra se ingens bellum parare audierat. Sed postquam per certos speculatores, quos magno sumtu in omnes Europæ partes dimittebat, ac obuersari in aulis regum & cuncta diligenter explorare iubebat, renunciatum est, concilia illa Christianorum, nihil præter magnificas conciones sumptuosaq; conuiuia certantium inter se regum & procerum habuisse, vano solutus metu rursus ad Orientem se conuertit. Ne tamen absente se aliquod incommodum acciperetur, si fortè Christiani reges ex discessu suo atque exercituum aliquam ad gerendum bellum occasionem arriperent, finitimas prouincias validissimis pręsidijs confirmauit. Quanquam sciret Sigismundum proprio bello distineri, quòd Moscouitæ Lithuaniam etiamtum nouis incursionibus exagitarent: & Cæsarem atque Vladislaum intelligeret, nihil aduersum se eo præsertim tempore molituros, quorum alter ætate grauatus, ac ruinæ pondere suprema valetudine conflictaretur: alter quòd opportuna Ferdinãdi regis morte, noua omnibus bellorum materia præberetur, magnis comparatis exercitibus, aduersus Gallos ac Venetos Italię totus immineret. Itaque Solymanum filium egregiæ indolis adolescentẽ, cum iusto propè exercitu, vt Gręciam Mœsiamq; tueatur, Hadrianopoli relinquit: Pyrrhum bassam magni consilij ac eximiæ virtutis ducem, Byzantio præesse iubet. Natione hic erat Cilix, & sanguine Mahometano progenitus: quod mirum videri potuit, quum alioquin purpurati fermè semper ex Christiana progenie deligantur. Cherseoglim verò, cui vni plurimum ob veterem beneficij memoriã fidebat, cum copijs ad Prusiam in Bythinia collocat, classemq; quam magna impensa & singulari studio paulò antè deduxerat, atque exornauerat, Zaffero eunucho attribuit. Ipse paucos Byzantij moratus dies, vt tyrones qui in prætorianos legebãtur, inspiceret: ab ea vrbe proficiscitur, & in Lycaoniam ad veteres exercitus peruenit. Quò quum venisset, cognoscit, Campsonẽ Gaurium, magnis copijs tota Aegypto Iudæaque deductis, in Syriam descendisse, eumque profiteri se præsidio Persicis rebus futurum, peruasurumque in Ciliciam infesto exercitu, si Sophus Hysmael socius atque amicus rex, Turcarum armis oppugnaretur. Quibus rebus Selymus vehementer commotus, ne si ipse ad Euphratem progrederetur, propinquus hostis à tergo nudatam præsidijs Asiam per Amanum irrumperet, Iconij substitit, protinusque ad Campsonem legatos cum muneribus mittit. Cuius legationis principem locum obtinebant Iachis vir militaris, & Cadilescher maiore sacerdotio, & sacrarum literarum cognitione insignis. Hic postea huius belli commẽtaria conscripsit, quæ nos Italico sermone donata perlegimus. Summa legationis fuit, vt Campsonem orarent, & quàm subiectissimè deprecarentur, ne sibi nocere vel impedimento esse vellet, quo minus Hysmaelem bello persequeretur, qui tot tantasq; Asię calamitates intulisset: inductisq; nouis superstitionibus, Mahometanę religionis certissimas leges deprauare dilacerareq; contenderet. Quòd si ille persisteret, & nullis conditionibus flecti posset, darent operam, vt vires atque eius consilia diligẽter cognoscerẽt: & quàmprimũ ad se reuerterẽtur. At Campson, tametsi ętate ingrauescente, et florentibus rebus suis tranquillitati atq; otio potius quàm armis, vel alienis contentionibus sibi studendum esse arbitraretur, multis tamen de causis profectionẽ illam et expeditionẽ necessariam existima-

bat: vtpote qui multò anteà Selymum propter nefariam hominis crudelitatẽ plurimum oderat, atque ob eam cauſam, vt fœdus quod ſibi cum Baiazete intercedebat, cum eo renouaret, nunquã adduci potuerat: & tum maximè audaciam eius proſperis fortunæ ſucceſsibus longius prouectam reprimere frænareque cuperet, qua ille tantam ſibi potentię atque virtutis opininem ſecundiſsimo rerum curſu vendicaſſet. Siquidem Selymus Tauriſio capto, victis acie Perſis, Aladolo ſuperato atque interfecto, & magnus & formidoloſus eſſe cœperat. Nec deerant qui eum alterum fortè Alexandrum interpretarẽtur, quòd ſinentibus dormitantibusq́ue cæteris regibus, totius orbis imperium ſibi animo deſtinaret. Sed Campſonem maximè impellebat Syrię in primis, & totius mox amittendi imperij metus, quò nullum acrius telum ad excitandos ſuſpicaces regum animos reperitur. Quando ea prouincia ſuperbo atque impotenti Mamaluchorum dominatu oppreſſa, ob idq́ue infida Aegyptijs regibus, ſi aliquo infelici prælio contuſæ Perſarum vires forent, ad Turcas finitimos protinus defectura videretur. Ob hæc Campſon ab initio Perſarum legationibus ſollicitatus, cum Hyſmaele fœdus amicitiamq́ue percuſſerat, Aladinique Achomatis filij miſerrimi adoleſcentis calamitate permotus, in animum induxerat, ſuis atque Hyſmaelis viribus, Aſiam, Græciamq́ue exturbata illa immani bellua poſſe liberari. Aladinus enim, quem patre apud Horminium interfecto, ad Campſonem profugiſſe docuimus, in Memphitica aula lachrymis, & ſquallore miſerabilis, tres annos verſatus fuerat, & ad vindicanda tot ſcelera, Mamaluchorum animos aduerſus Selymum patruum omnibus artibus concitarat. Peropportunè etiam Aladoli filius natu maior, florenti ætate iuuenis, orbatus patre, & in ſimili quoq; miſeria regno fortuniſq́ue omnibus exutus, quum Memphim confugiſſet, tanta ira atque indignatione omnium mentes ex atrocitate noui ſceleris inflammauit, vt Mamaluchorum principes Campſonem vltro adirent, obſecrarentq́ue, vt bellum ſuſciperet vellet. Quòd ſi ipſe ſenecta inualidus obire ducis munia grauaretur, ipſos per ſe bellum geſturos, & ſceleratiſsimi hominis audaciam repreſſuros eſſe teſtarentur. Erant Mamaluchi non tantum virtute, vt qui robore corporis, equitandi peritia, & armorum genere præſtarent: verùm etiam magnitudine animi atque opibus Turcis hominibus minimè comparandi. Sed in primis meminerant ſe duce Caythbeio validiſsimos Turcarum exercitus in Cilicia, ſemel ad Adenam, iterum ad Tarſum, perexigua manu profligaſſe, Meſithe Paleologo, & Cherſeogle Baiazetis genero ducibus captis. Vnde ſibi ex ea victoria tantos ſpiritus, tantam arrogantiam animorum vanitate deſumpſerant, vt ſibi vnis pręcipuam rei bellicæ laudem deberi, ac neminem eſſe in terris, quem armis ſuperare non poſſent, exiſtimarent. Mamaluchi fermè omnes, Getæ, Zinchi, Baſtarnæq; ſunt, nati in Ponto, & circa Mæotidem, ab ea pręſertim parte, qua Corax amnis in Euxinum effunditur. Regionem recenti vocabulo Cercaſsiam vocant à Cercitis populis, qui in Colchidem vergunt. Hos Valachi antiquitùs Myſi, qui Iſtro adiacent, & Tartari, qui Tauricam ad Dromon Achillis inhabitant, aliæq́ue finitimæ gentes, Padolij, Sarmatæ, ac Roxolani, ab vberibus matris raptos, alijſq́ue exceptos caſibus, mercatoribus vendunt: à quib. poſtea delectu habito, ſi qui eorum corporis & virium indole, vel animi vigore præſtiterint, nauibus Alexandriam, atque inde ad Memphiticum regem perducuntur. At Memphi vetere gentis inſtituto, laniſtis ſtatim præceptoribusq́ue traduntur, qui magna cura

ludo

ludo inclusos erudiunt. Vbi autem per ætatem arcum fortius tendere, sagittas emittere, digladiari hasta, clypeoque scienter vti, equum in gyros flectere atq; acrius incitare didicerint, tunc stipendia facere incipiunt, lectique in prętorianorum numerum ad equum rescribuntur: qui indociles ignauique fuerint, fortibus perpetuò seruiunt. Ita quum in vna militari virtute cuncta posita, honores, præmia, magistratus manifestè conspiciant, tanta omnes diligentia, tantoque ardore certatim militiæ studijs vacant, vt connixi per gradus sæpenumero nudi sordidissimique ab initio serui, ab infimis equitum ordinibus, ad supremam principatus fortunam euaserint. Mamaluchi Christianæ religionis desertores sunt omnes, à captiuitate Mahometanis initiati sacris. Nemo enim Mahometano vel Iudæo patre genitus in equitum numerum legi potest: propterea ad Mamaluchorum filios equestris dignitatis iura non transeunt, quanquam illi paternam supellectilem, prædia, ac domos hæreditate consequātur: qua etiam ratione ad filios Sulthanus imperium non transmittit. Vnde è nostris quoque prouincijs perditæ vitæ homines, damnatique iudicijs eò confugiunt, qui statim eiurato Christi cultu, decisisq; præputijs, si bello idonei fuerint, ad amplissimos honores prouehuntur: sicuti ætate nostra in Tangaribardino videre licuit: qui Hispani nautæ filius, virtute atq; ingenij artibus tantum sibi anthoritatis ac diuitiarum comparauit, vt cuncta propè consilijs suis apud Campsonē administraret: & ad Baiazetem, Senatumque Venetum missus grauissimarum legationum munere fungeretur. Ad extremum tamen Deos sui sceleris vltores sensit, quum inuidia atque æmulatione procerum gradu pulsus, & coniectus in carcerem, miserrimus in pedore atque compedibus expirarit. Neque mirum esse debet, si Mamaluchi ad eas opes, atque eam virtutis existimationem perueniant, quum Syri atque Ægyptij ab his miseranda oppressi seruitute, neque arma tractare, neq; equos alere permittantur, neque vllis adhibeantur consilijs. Magnitudine enim tributorum facti inopes, & quotidianis equitum iniurijs exagitati, mercaturæ mechanicisque artibus, & agriculturæ se dedunt. In hos eadem omnia sunt iura, quæ dominis in seruos. Nam vulgo regij equites insolentius, quàm cuiquam credibile sit, miseros indigenas contumelijs atque verberibus afficere: bona omnium, vt lubet, prædæ loco habere: vxoresq; eorum & liberos illata vi constuprare consueuerunt. Aegyptij trecentos fermè annos enumerant, ex quo ipsi liberi ac nobiles, magno fortunæ ludibrio vilissimis mancipijs seruire coacti sunt. Quomodo autem libertate imperioque exciderint, satis latè monstrabitur, si quam varijs bellorum casibus nobile illud imperium iactatum sit, distinctè retulerimus. Aegyptus post interitū Romani nominis, Constantinopolitanis imperatoribus cessit. Sed non multis inde annis, Aegyptij, quum sibi omni tempore à Græcis superbè auareque imperitatum existimarent, euocatis in auxilium Saracenis, atq; ea vi Græcis subinde expulsis, Caliphum Saracenorum ducem sibi regem delegerunt. Is à Mahomete pseudopropheta, qui Mahometanæ superstitionis nouas ex Arrij secta & Iudaica disciplina commixtas leges Orientis gentibus dedit, originem ducebat. A Calipho cæteri reges, qui eum varia successione secuti sunt, omnes veluti repetita Ptolemæorum consuetudine, Caliphi nomē acceperunt. Vltimus regum eius nominis in id tempus incidit, quo Christiani, Gothifredo & Boemundo ducibus, Asiam ac Syriam victricibus armis peruagati, Hierosolymitanum regnum condiderunt. Is ab

Almerico, qui Hierosolymis Balduino successerat, armis lacessitus, quum tantam belli molem ægrè proprijs viribus sustineret, à Sulthano Syriæ rege auxiliares copias, & Sarraconem in primis fortissimum ducem accersiuit. Sed Sarraco tam infidus quàm impiger, repressis Almerici conatibus, Caliphum nihil tale expectantem custodiæ tradit, regnumque occupat. Exinde postea Caliphi amisso rerum imperio, sacris tantùm præfuerunt: penes quos confirmandi regis potestas erat, sicuti à pontifice maximo Romanos Cæsares diademate insigniri inveterata consuetudine videmus. Sarraconi filius successit nomine Saladinus, qui Christianos in Syria & Palæstina sæpius acie profligauit, & ad extremum afflictis eorum opibus Hierosolymitanum euertit imperium. Post Saladinum, qui moriens fratri regnum reliquit, plures filij nepotesque ex eadem progenie Aegyptum vsque ad Melechsalam tenuêre. Melechsala liberorum regum postremus, cum Christianis continenter bella gessit. Qui quum veteranos, vt accidere tot prælijs fuit necessarium, & fortissimos suorum amisisset, Aegyptiorum ingenijs atque opibus suis diffisus, noui generis auxilia ex venalitijs seruis sibi comparauit. Tartari enim Scythica gens sub id tempus Armeniam atque Asiam per Caspias portas inuaserant, Comanosque populos, qui ad Cappadociam pertinent, prælijs victos iure belli sub corona vendiderant. Ex his Comanis, Melechsala egregiam manum haud magno coemptam pretio in Aegyptum traduxit, & militaribus armis instruxit. Quorum fortissima opera vsus, non solum postea regni fines egregiè tutatus est, sed & Ludouicum Gallorum regem ad Damiatam, quæ Heliopolis siue Pelusium fuit, statiuis in castris obsedit: & mox memorabili prælio superatum viuum cepit. Sed non multò post Melechsala conspirantibus seruis, in ea victoriæ felicitate trucidatus est, promptissimusque Comanorum Turquemenius, imperium & Sulthani nomen arripuit. Verùm Turquemenius, dum ex eo fastigio pristinæ conditionis oblitus, conseruos, qui principatum detulerant, elatiore animo despicit, à Cotho pariter Comano equite domi obtruncatur. Cothos eodem impetu & rex & imperator ab exercitu salutatus, quum in Syria Tartaros ab Hyalone relictos latè cæcidisset, simili quoque oppressus fraude concidit: summaque imperij interfectori eius Bandocaderi delata est. Fuit armis insignis Bandocader: eiusque ductu Comana seruitia Ricardum Britanniæ regem, & reliquas Christianorum copias tota Syria depulerunt. Post Bandocaderē, qui veneno sublatus est, Elpis: & post eum Melech Vstrephus imperio potiti sunt. Quorum alter Tripolim Christianis ademit, alter Ptolemaidem, quæ vna omnium reliqua ciuitas Christiano præsidio tenebatur, magnis copijs adortus expugnauit. Secundum eos longa serie plures eius conditionis viri fortes rerum imperio potiti sunt: quorum nomen obscurius fuit, quòd præclaræ eorum res gestæ nullis literarum monumentis ea tempestate mandarentur. Sed patrum nostrorum memoria Caithbeius opibus & belli gloria longè clarissimus fuit, qui accepta per manus à maiorib. disciplina, diligentius ac liberalius quàm quisquam antea seruilem militiam adauxit, & excoluit: ita tamen, vt graui cura subseruorum multitudini prospiceretur. Qui paulò antè coniuratione facta, atque arreptis armis, ipsi regi, & equitibus dominis suis difficile ac periculosissimum bellum conflauerant. Hic est ille Sulthanus, qui, quum principes Christianos, vt quemq; magnificentia atq; animi virtute præstare audierat, singulari beneuolentia prosequeretur, inter cætera munera

camelopardalim admirandæ altitudinis animal, Laurentio Medici Florẽtiam misit. Is Turcis in Cilicia superatis, & Persis qui è Mesopotamia Syriam inuaserant, magna virtute repressis, domitis quoque Arabibus, ad Mecham vsque vltimosq; felicis Arabię terminos promotis armis, Maximi cognomen adeptus, trigesimo tertio imperij anno vita excessit, sub id ferè tẽpus, quo Galli ad Tarrum cum Venetis conflixerunt. Mortuo Caithbeio, Achardinus & Campsonia, qui summos magistratus obtinebant, quum magnis inter se opib. de principatu funestissimè contendissent, & diductis in factiones Mamaluchis, cuncta tumultu atque armis miscuissent, Mahometo Caithbeij filio vsurpandi imperij occasionem præbuerunt. Sed biennio post Mahometes, qui contra leges et veteris instituti consuetudinem, paternam sedem inuaserat, à Cercassio inter epulas obtruncatus est. Ipse Cercassius, quòd publicam seruorum causam respexisset, & ius dicendi regis atque obtinendi imperij Mamaluchis restituisse videretur, Sulthanus summo omnium fauore salutatur. Hunc Giapalatus, qui Damasci Syriæque præerat, Memphim cum exercitu profectus, regali fastigio deturbauit, & coniecit in carcerem. Giapalatum autem crudeliter atque auarè imperantem aduersæ factionis Mamaluchi, duce Tomumbeio expugnata regia comprehenderunt, & in arce Alexandrina custodię tradiderunt. Eo confecto negotio, Tomumbeius Giapalato suffectus est. Is quũ initio statim principatus nihil antiquius duceret, quàm Giapalatum, quem ipse clam strangulari iusserat, immanitate, auaritia, atque omnibus sceleribus superare, breui tempore tantum sibi odium cõcitauit, vt publico consilio Mamaluchi eum extemplo capiendum puniendumque decreuerint. Ita Tomumbeius octauo imperij mense, quum obsessus in regia fugam per cuniculum desperata salute moliretur, ab amicis Giapalati contrucidatus est. Occiso Tomumbeio, aulę proceres, vt cruentissimis Mamaluchorum seditionibus occurrerent, quibus ad internitionem propè eorum nominis per quatuor annos fuerat dimicatum: Campsoni Gaurio homini iusto & forti, atque in primis minimè ambitioso imperium detulerunt. Is recenti tot regum calamitate perterritus, quos paucis mensibus exitiabili ambitione cecidisse meminerat, quum inuito similis procerum ac militum humeris altè sublatus in regiam deferretur, abnuere imperium cœpit, reluctarique demum grauiter, et se tanto fastigio imparem dicere. Demum obortis lachrymis amicos ac principes deprecari, ne se priuata cõtentum vita in manifestum vitæ periculum conijcere vellent, quando neque pecuniam haberet expeditam ad donatiuum militi persoluendum, vt cęteri consueuissent: neque tantum consilij atque authoritatis, quantum necesse foret ad frangendos seditiosorum impetus, in ea rerum omnium confusione esset habiturus. Contrà proceres monere hominem, ne præsentis fortunæ occasionem stulta obstinatione animi, inanique modestia negligere vellet: capesseret rempublicam affectam intestinis malis labantemque, atque ipsum regium nomen, quod vno omnium studio sibi deferretur. Postremò omnes iureiurando polliceri, se neq; manu, neq; industria, neque opibus ei ad sustentandam regiam dignitatem esse defuturos, militesque non antè petituros donatiuum, quàm ex regijs vectigalibus prouinciarumque portorijs, publicani & quæstores exactam publico nomine pecuniam coegissent. Quibus confirmatus adhortationib. Campson, se regem salutari ęquo animo patitur: administrandiq; imperij curam suscipit. Is postea quum decies centena milia aureorum nummûm militibus donatiui

nomine diuisisset, & singulari eius moderatione eximiam de se probitatis atq; prudentiæ præbuisset opinionem, tanta industria, paucis qui res nouas moliebantur veneno sublatis, turbatum agitatumq; ciuilibus procellis rerum statũ composuit, vt per sexdecim annos Syria & Aegyptus nunquam tumultus vel belli nomen audierit. Dignus profecto Campson felicis atque optimi nominé, si qui tam bonam pacem tranquillitatis & opulentiæ plenam egregia virtute condiderat, conquiescere, atq; otium pati, quàm sumptis temere armis belli fortunam periclitari postea maluisset. Igitur Iachis & Cadilescher Iconio profecti ad Campsonem (is ad Orontem amnem, qui hodie Farfar dicitur, habebat castra) paucorum dierum itinere peruenerũt. Quibus liberaliter magis, quàm amicè, vel humaniter susceptis, aliquãtò post, quum senatus in prætorio datus esset, ipsique demissa oratione mandata exposuissent, Campson in hanc sententiam respondit: Veterem esse Sulthanorum consuetudinẽ, quòd principem in religione locum obtineant, Mahometanos reges, populosque omnes in pace, cuius ipse in primis semper fuerit studiosus, omni cura atque industria continere: Proinde se in Syriam prouinciam suam venisse armatũ, vt pacem Selymo persuadeat. Quòd si in ea inferendi belli pertinacia persistat, atque Hysmaelem, quem fœderis atq; amicitiæ necessitudine sibi coniunctum sciret, oppugnare pergat, se dignitati suæ ac existimationi consulturum: nec passurum vlterius, vt vnius insolentis ambitiosiq; hominis libidine ac furore, humana diuinaq; omnia permisceantur. Nouisse se iam pridem Selymi ingenium, q̃ vastũ, quàm atrox, quàm inquietum foret, postquam Baiazete patre optimo, tantęq; virtutis fratribus, ac tantę spei atque indolis septem impuberib. consanguineis per summum scelus enecatis, totq; amicis ac fortissimis ducib. crudelissimè trucidatis, immanitati atq; audaciæ nunq̃ finem vel modum imposuerit. Propterea Selymo denunciarent vnam atq; extremam esse pacis conditionẽ, si ab Hysmaelis prouincijs abstineret, & Aladoli filio paternum restitueret regnum, q̃ in Sulthanorum clientela ac fide semper fuisset. Id si faceret, vt rectè facere deberet, præter suam gratiam atque amicitiam, quæ ei maximo vsui atq; ornamento esse posset, ipsum longè maiorẽ ex tuta pace, quàm ex ancipiti bello laudem esse relaturum. Legati tametsi Selymum non destiturum incœpto, aut arma positurum vlla periculi denunciatione intelligebant, tamen quo maturius dimitterentur: & de repentino Campsonis aduentu ad Selymum celeriter nuncium perferrent, dixerunt sibi magnopere pacem placere, sperareque se iustis adhortationib. flexuros animum Selymi: quoniam aditum ad intima eius consilia, & summam ad persuadendum authoritatem haberent: ac facilè futurum, vt ea incendiorum initia opprimerentur, quæ integris adhuc rebus nondum veram belli flammam concepissent. Ita cum muneribus dimissi continuato die ac noctu itinere, ad Selymum, qui Cæsaream peruenerat, redierunt. Campson quoque promotis ab Oronte castris in Comagenem venit, & ad Alepum celeberrimam vrbem consedit. Eam ex ruinis antiquæ Hierapolis ædificatam ab Alepio Iuliani Cæsaris præfecto, qui in ea prouincia præclaras bello & pace res gesserit, & nouæ vrbi nomen indiderit, pluribus coniecturis existimamus. Proxima est Singæ amni, qui è Pierio monte per Comagenem tortuosus & lenis haud magnam aquarum molem trahens, in Euphratem euoluitur. Hanc vrbem Hyalon Scytharum rex ea tempestate, qua Christiani cum Ægyptijs regibus de Syriæ & Iudeę possessione decertabant, quum tota Asia vasti-

tatem fecisset, resistere ausam expugnauit, & incendit. His tamen ruinis etiam deformata, propter magnam loci opportunitatem, frequenti mercatorum cõcursu incolitur. Vix enim quinque dierum itinere ab proximo Syriæ littore distat, vbi Tripolis & Berytus emporia: finitimaque est Turcis ac Persis: vnde Orientis opes quas gentes hinc Amano Syriam ab Cilicia dirimente, illinc Euphrate finiente Mesopotamiam, amplitudine imperij ad Byrtham vrbem Sulthanus attingit. At Selymus, quum per legatos qui cuncta diligẽter Aegyptijs in castris explorarant, de aduentu numeroque hostium, simul & de Campsonis arrogantia, qui sibi adeò tumidè atque insolenter præscriberet, certius cognouisset, alia ratione ac instituerat, bellum sibi gerendum existimauit: quod neque tutam fore profectionem rebatur, si oblato nouo hoste in Armeniam cupidius penetraret, neque suæ dignitatis esse statuebat, ad superbi vanissimique hominis nutum desistere incœpto, expeditionemq; dimittere, quam tanta impensa, tantoque studio parauisset. Igitur in ancipiti negocio egregium ac necessarium ab animi magnitudine consilium capit: simulat se rectà, vt constituerat, aduersus Persas progressurum, impedimentaque & copiarum partẽ, vt certior eius consilij fama ad Campsonem deferretur, Suasiam vrbem præmittit (hęc olim Sebasta fuit. Sita est in finibus Hysmaelis, vbi Euphrates Tauri mõtis occursu fractus, ac mox rapido aquarum impetu victor, perruptis vallibus in Mesopotamiam effunditur.) Cæterùm conuerso in dextram itinere, transcendere Taurum montem, & celeri in Comagenem irruptione facta hostes imparatos adoriri constituit. Itaque concionatus apud Prætorianos noui consilij rationem exponit, docetque facilem atque expeditam esse victoriam, si adhibita celeritate, priusquam retrocessisse ab Ægyptijs sentiantur, eniti in aduersa montium iuga, atque eas itineris difficultates ingentibus animis superare vellent: neque inani timore adducti vana Mamaluchorum nomina horrerent. Interijsse enim iam pridem eius gentis robora, illosq; veteres equites, qui Caithbeio duce aliquid existimationis ac nominis militię meruissent. Occursuros tantùm in acie splendidos quosdam equorũ domitores verius quàm milites, qui scitè ad spectantium voluptatem ludicra arte pręstigiari in equis sciant: depugnare verò & vulnera ferre non possint: vt qui longa pace ac luxu, vrbanisq; delicijs corrupti, nunq̃ castra vel armatam hostium aciem viderint, nunquam tubarum sonum nisi in ludis atque spectaculis audierint. Proinde eos nulla tormentorum copia instructos, nullis peditum vallatos pręsidijs cõtemnerent: et sicuti sacrarum legum, ac religionis interpretes, sacris ritè peractis, omnia prosperè cessura pronunciassent, ita ipsi spe pleni atque alacres ad certam de superbo hoste victoriam proficiscerentur. Solere enim Deos immortales his, qui iusta ac necessatia arma induerint, et belli causa pręstiterint, certam vincendi occasionem proponere. Cęterùm superare hostem, potirique victoria in dextris eorum situm, qui q̃p pro decore gentis, ac salute imperatoris occumbere, nihil in tota vita pulchrius atque præstantius existimarint. Prætoriani alacri fremitu inter ordines suborto, statim acclamauêre, duceret ac raperet quò vellet, se cunctas forti audacia peruasuros locorum asperitates, omnesque labores ac belli incommoda æquissimè toleraturos. Ergo Selymus exploratis per montanos homines itineribus, tres semitas traducendo exercitui destinat, adhibitaque triplici Asapporum atque incolarum manu, qui angustias repurgatis callibus aperirent, confragosa quæque & inæqualia itinerum transuehendis

tormentis communiri & exęquari, asperioresq; transitus qua iumenta ducerentur, subitario opere consterni iubet: ac simul vt milites ad laborem accenderentur, donatiuum illis ex praesenti pecunia polliceretur, qui in traducendo tormentorum apparatu extraordinariã operam nauassent. Vnde mox tormenta omnia, quum minoris generis essent, nec maiorem medico malo pilam ferrēt, facili tractu impulsuq; humeris militum per iuga & conualles transuecta sunt: factum est incredibili studio militum, qui nouo bello aperiri sibi ad praedam opulentissimas prouincias videbant, vt quinq; tantum diebus in eo labore absumptis, omnis exercitus cum impedimentis & currib. superato Tauri dorso in Comagenae campos descenderit. Neq; enim Taurus, vbi Amani montis nomen assumit, qui locus fermè medius est inter Euphratem secantem Tauri iuga, atque Issicum sinum, qui hodie Aiaccius dicitur, ascensu arduus est, vel insuperabilis: mitescit nanq; quum extenuatus ad mare prouehitur, et se multis in locis colendum atq; habitandum praebet Cilicibus montanis, asperisq; hominibus duro labori assuetis, qui hodie Caramanni appellantur. Ea vox nigri montis accolas significat, quòd Amanus ab exustis cautibus procul nigrescere videatur. Saxouaroglis Aladoli proditor, quem paulò antè Selymus euocauerat, vt statim in hostium fines descensum est, cum valida suorū equitum manu regionē omnē, quae ad Amani Tauriq; radices pertinet, celeri cursu percurrit: vt simul vbi nam Campson cum exercitu constitisset, ex incolis captiuisque cognosceret: obsessisq; itineribus, quantū equitum diligentia effici posset, prohiberet, ne de Selymi aduentu ad hostes fama deferretur. At Campson qui vanitate atq; superbia inductus, sola authoritate, atq; amplitudine nominis terreri Selymū, & ad pręscriptū coerceri posse putauerat, non prius adduci potuit, vt Tauri culmina transmisisse hostes crederet, quàm eorum castra, in queis supra centum milia armatorum erant, bidui tātùm itinere abesse nunciatum est. Ita ignarus belli, improuiso metu territus, quum in ipso tanti discriminis negotio consilium capere cogeretur, vt qui suas atq; hostium vires tum primū expenderet, fluctuare animo cœpit, ęstuandoq; vehemēter, modò in spem erigi, modò metu ac pudore agitari: postremò decoris, atque salutis suprema cura anxius, hęsitare, num cedere infestis rebus, ingruentibusque procellis, & detrectato certamine in pacatiora refugere praestaret, an forti animo consistere, atque ipsam iniqua etiam conditione praelij fortunam periclitari, quando longè honestius foret maiorum exemplo, qui armis atq; ausu partum imperiū sibi tradidissent, armatū egregiè mortem oppetere, quàm propagatū per trecentos amplius annos eius militię decus turpi atque insolita fuga defœdare, vel seipsum nimio vitae desiderio septem & septuaginta annorum aetatem dignitate atque omni existimatione spoliatum, dedecori ac sordib. seruare voluisse. Erant è ducibus qui tuta consilia speciosis anteferrent: et ante alios Iamburdus cognomēto Gazelles, magni Caithbeij alumnus, vir fortis, & militari prudētia insignis, qui Amano, Apamiaeque praeerat. Is sicuti cum numeroso vetereque hostium exercitu tantulis copijs cōfligere calamitosum arbitrabatur, ita expedito agmine retrocedendū, & sedem belli ad Damascum deligendā esse disserebat: quando pedestris et curruum impedimētis tardus ad insequendum Turcarum exercitus tutum & facilem receptum daret. Interea accitis in supplementum cęteris omnibus Mamaluchis, qui in Iudaea atque Aegypto in praesidijs forent, proximisque Arabibus mercede conductis, in hyemem trahi bellum, atque hostem

difficultate commeatus expugnari facilè posse: nec cessurum cõtinuò Alepum minora tantùm tormenta trahentibus, si vel mediocri præsidio firmaretur, venturaque subinde è Mesopotamia Persarum auxilia: ipsumque Hysmaelem Sophum, cognito Turcarum itinere, in minorem Asiam irrupturum: nec defuturos Christianos, qui è Cypro Rhodoque insulis, aduersus communem hostem ænea tormenta subministrarent, si legationibus adirentur. Quibus comparatis, exæquatisque viribus, non temere postea, si confligere & summæ rei aleam subire adeò pulchrum existimaret, in aciem esset descensurus. Cæterùm grauissima bella, quæ initio vehementes, repentinosque impetus habeant, prudenti aduersariorum cunctatione interposito moræ spatio elanguescere consueuisse. Proinde fortunæ periculum facere ne properaret: quãdo errata bellorum, quæ sæpius ducum inscitia temeritateque proueniant, lugere, ac serò detestari optimi quique posint: restituere autem atque corrigere, nec Dij quidem immortales queant. Mouerat Campsonem, & plerosque alios opportuna & graui sententia Gazelles, sed quo minus vera audiretur, militaris fremitus, & stulta Mamaluchorum alacritas Campsonis auribus officiebat. Ii enim, quum certiora de aduentu Turcarum audissent, incredibili lætitia totis castris exultare, gestire præ gaudio, atque inter se gratulari quòd ostendendæ virtutis, ac parandæ laudis tempus venisset. Iamque illam tam diu exoptatam occasionem teneret, qua Campsonem imperatorem supra titulos & celeberrimam Caithbeij famã fusis cæsisque hostibus essent elaturi. Nec deerant ex principibus qui adulatione, inaniq; iactantia memorandò, quãta cum gloria ad Tarsum ingentes Turcarum copias nullo propè labore cæcidissent, facilem atque expeditam de ipso hoste victoriam esse prædicarent. Sed in primis Cayerbeius Alepi & Comagenæ prouinciæ præfectus, qui postea perfecto bello perfidiæ meritis ad summos honores euectus est, quum de studio, virtute atq; ardore Mamaluchorum magnificè loqueretur, quæ de apparatu numeroq; hostium vulgata erant, eleuare verbis, & saluberrimi consilij rationes euertere properabat. Erat enim Cayerbeius haud obscuris de caussis Campsoni infensus, quòd ipsius fratrem authoritate & formidandis opibus clarum, aliquot antè annis Campson veneno sustulerat. Vnde postea Cayerbeius, quum sibi etiam cauendum existimaret, & se ijsdem quoque insidijs petitum suspicaretur, vocatus Memphim de more ad procerum conuentus peragendos, simulata ægritudine regio edicto parêre noluerat: quæ res haud mediocriter regium animum exulcerauit. Sed Campson tacita iracundia tempus opperiebatur, quo hominem præferocem oblitum cõditionis, ac insolentius aduersùm se veluti è proprio regno in præfectura agentem capere atque interficere posset. Id commodè perfici posse videbatur, si ipse occasione belli, vt tum acciderat, vel simulatione adeundi Euphratis Hierapolim veniret. Mos enim erat veteribus Sulthanis, non prius se regio nomine vel militari laude dignos existimare, quàm, vt proximè fecerat Caithbeius, productis ad Euphratem copijs, apud Byrtham emporium, quod in ripa & antiquũ nomen & celebritatem adhuc retinet, consedissent: ac solenni pompa equum ad potandas profluentis vndas spectante exercitu in amnem adegissent: vt qui ea cæremonia intelligi vellent se quàm latissimè imperitare, ac paratos armis ostendere suos esse agros, qui citra Taurum vsque ad Arabiæ solitudines Euphrate amne allluerentur. Verùm obstabat ratio belli, quominus eum primo aduentu statim opprimeret, quod incertis adhuc Selymi consilijs, cir-

cumspectare Turcarum & Persarum motus, & conceptas differre insidias vsque ad belli exitum ex vsu præsentium rerum arbitrabatur: ne atrocitate inopinati facinoris milites consternati, secessionem facerent, aut in amplissima vrbe ad rebellandum ex noua re tumultus excitaretur. Nam Cayerbeius validissimas copias familiaritate ac beneficijs sibi obstrictas habebat in castris, & summam apud Hieropolitanos gratiam atque authoritatem obtinebat: ac munitissima arce quæ media in vrbe accliui in tumulo ædificata erat, fideli custode imposito potiebatur. Sed dum Campson tardius et consideratius ea moliretur, nonnulli ex intimis Sulthani familiaribus, qui officiosi quàm fideles videri malebant, Cayerbeium secretò monuerunt, vt regias insidias caueret: atq; aliquo honesto consilio rebus suis prospicere vellet. Ille periculo cognito omnem deliberandi moram exitiabilem ratus, nuncios ad Selymum transmittit, qui doloris sui causas aperirent, pollicerenturque se in eius fidem ex occasione concessurum, traditurum arma, arcem, & studia ciuium erga se perquàm egregie: proprijque equitatus vires, vt fraternam necem vlcisceretur, ad parandam de Campsone victoriam esse collaturum. Cæterùm vt promissis fides adhiberetur, obsidibus cauerent: & quæ consilia Campsonis, qualesque eius & quantæ copiæ essent, sigillatim perdocerent. Postremò adhortarentur, vt accederet, & manus consere maturaret. Nec Selymus postulatis annuere, proditorisque voto subscribere, atque vltrò maiora etiam polliceri dubitauit, haud ignarus explorari pararique sibi victoriam, si amplissimæ vires tanti viri defectione hostibus decessissent. Itaque Campson spreto Gazellis consilio, quod fidei ac salutis plenissimum, Cayerbeij proditoris, omnium militum hortatu, atq; ipsa etiam vrgentis Fati violẽtia impulsus, quum Selymus appropinquare diceretur, prælio decertare constituit. Posita erant eius castra idoneo in loco ad Singam amnem, decimo fermè ab vrbe milliari: ea ratione, vt milites propinquitate amnis vterentur, & semoti ab vrbis tectis atque delicijs, nihilominus ciuium facultatibus ac copijs iuuari facilè possent. Mamaluchi duodecim millium numerum vix attingebant: verùm singulos, vt quisque eorum maioribus stipendijs atq; opibus eminebat, plures serui armis & equis liberaliter instructi sequebantur. Decora certè ac insuperabilis acies, si vera virtute certaretur. Viri prolixa barba, & minacibus oculis truces, ipso toto corpore lacertosi atque flexibiles, tanta arte pugnam ineunt, vt post primos statim hastarum ictus, modò sagittis, clypeo in tergũ reiecto, modò ferrea claua, interdum falcato ense, vt locus congressusque poposcerint, admirabili quadam agilitate virtuteque depugnent. Equi eorum validi atque acres, atque Hispanicis forma celeritateque persimiles: quodque supra nostrorum hominum opinionem esse videtur, tanta ingenij docilitate in primis præstant, vt ad nutus, & ad certas sessorum voces, hastã sagittamque mordicus terra subleuatam porrigere, hostem agnoscere, atq; appetere dentibus, calcibus cuncta circumsternere, nec horrere proprium cruorẽ natura consuetudineque didicerint. His fræna argentea, aurata ephipphia, & squamosi operis ferrea colli & pectoris tegumenta conspiciuntur. Eques lorica, vel thorace ferreis laminis conserto contentus est. Primorum ordinum equites, & quisque diuitijs clarus galeas ferunt. Cæteri linteo capitis tegumento, quod pluribus implicatum spiris ad elegantiam intorquetur, se satis munitos aduersus cæsim ferientes existimant: gregarij autem equites villosis purpureisque pileis, qui graui gladiorũ ictu discindi nequeunt, vtebantur. Campson

ex om-

ex omnibus copijs quinque acies instituit, prima Cayerbeio data, quòd in eius prouincia bellum gerebatur. Secunda Sybeio, cui ab admiranda corporis agilitate Baluano, quo eorum lingua schœnobatem significat, cognomentum fuit. Is erat Tetracha Damascenus, vir singularis fidei atque virtutis, qui vno tempore dextrum & sinistrum cornu Turcarum inuaderent. Hos Gazelles cum tertia acie sequebatur, his vel illis vbi res posceret auxilio futurus. Quartam ipse Campson, vltima ad præsidium castrorum relicta, auratis armis Fulgentem veluti subsidiariam interuallo duodecim stadiorum adducebat. Selymus autem sic instruxerat aciem, vt more suo Asiaticum in dextro, in læuo Europeum equitatum, pretorianos verò pedites cum tormentis in medio collocatos haberet. Sed ante peditatum ornatissimi atque fortissimi prætorianorum equitum, in queis ipse Selymus eo die præter consuetudinem esse voluit, medio in sinu frontem obtinebant. Cayerbeius vt statim appropinquatum est, in speciem egregij animi acri impetu facto, Europeos adortus est: mox veluti circumuenire eorum aciem vellet, in terga longo circuitu deflexit, vbi nouissimū lixarum agmen impedimentaque ac innumerabilem camelorum multitudinem, magno terrore illato potius, quàm multa cæde conturbauit: vt fortis & proditor decori simul atq; perfidiæ satisfacere videretur. In diuersa autem parte Damascenus, vt ab latere aperto hostes inuaderet, omissa fronte & circumactis in læuam turmis, in transuersos incurrit: tantoque ardore à Mamaluchis dimicatum est, vt ingenti Asiaticorum strage edita, ad vexilla quæ in medio collocata erant, in morem rapidissimi torrentis penetrarint. Nec prostratis primis Mustaphas Bellerbechus (hic Baiazetis erat gener natione Hungarus) & Imbracorbassa regij stabuli magister, qui magna vi contra contendebant, quin diffugerent, diutius sustinere potuerunt. Ita victor Damascenus hostium cornu in duas partes disciso, quum ex obliquo ad pedites & terga prætoriani equitis peruasisset, cuncta prope in media acie cædibus terroreque compleuit. Erat res posita in summo discrimine, quòd Selymus incursu hostium propè abscissus erat à peditatu, in quo summam spem reponebat: quòd pretoriani à Gazelle, qui Damasceni fortunā secutus iam mediam frontem inuaserat, acerrimè premebantur: quodq; Asiatici pulsis atq; disiecti nullam restituendæ pugnę rationē inueniebant, quum Sinambassa laborantib. auxilio superuenit. Eius aduentu, quoniam nulla, vel mediocri pugna à Cayerbeio fuerat lacessitus, recentemq; equitum multitudinem induxerat, audacia Mamaluchorū retardata, auctiq; Turcarum animi: ac mox hostib. erepta victoria, quū Selymi iussu in aduersos tormenta disploderentur. Quorum insolito fragore consternatos equos Mamaluchi nec regere poterant, nec ipsi singulari atq; admiranda virtute sua, vt erant in medio ab infinita hostium multitudine circumuenti, quicquam proficiebant. In ea tñ rerum asperitate nequaquam fracti animo, tametsi à Cayerbeio & à Fortuna deserebantur, neq; consilio, neq; virtute sibi defuerūt. Vniuersiq; densato agmine conglobati cum strage Europeorū, & pretorianę alę detrimento, oppositā aciem perruperunt, & continenti cursu castra atque vrbem petere cœperunt. Tum demum acti omnes in fugam, persequente Sinambassa cum expeditis & recentissimis equitum. Namq; Selymus, qui ea die in summo æstu patientia corporis, & vigore animi, & consilij felicitate, se ipso haud dubiè maior apparuit, vti victoriæ insisterent, & perterritos sectarentur, huc atque illuc volitans fuerat adhortatus. Iam Campson vrgen-

tibus fatis aciem promouerat, vt vel suis subsidio foret, aut victoriæ, si Turcæ vincerentur interesset, quum in itinere à fugientibus cognoscit defecisse Cayerbeium, fusas esse copias, nec iam omnium fugam sisti posse: tantam esse tormentorum vim tantamque hostium multitudinem, vt diutius sustinere nequeant. Quo nuncio elatissimus senex, qui nunquam in perpetua rerum tranquillitate alteram fortunam expertus fuerat, supremo animi dolore concepto, penè concidit. Nec multò post superueniente suorum atque insequentium hostium turba, qui ipso cursus impetu concitati obuios quosque promiscuè proterebant, quum annis, & ingentis herniæ pondere grauaretur, & æstu mœroreque deficeret, in eo puluere exanimatus est. Damascenus quoque & Tetrarcha Tripolitanus dum effusè omnes castra, atque inde Hierapolim peterent, atque ipsi à nouissimo agmine irruentium impetum sustinere conarentur, interière. Selymus eodem in campo vbi pugnatum fuerat, paucis erectis tabernaculis, maioreque exercitus parte in statione collocata insomnem egit noctem, vt qui victoriæ ac fortunæ suæ nescius, magnopere timebat, ne tantæ virtutis homines, captatis ad insidias tenebris, ad oppugnanda castra reuerterentur, quos ipse tormentorum metu magis quàm vera militum virtute pulsos, & coniectos in fugam esse conspexisset. At Gazelles & cæteri Mamaluchi, quum de Campsonis morte certius cognouissent, vixdum refectis ab lassitudine equis, de quarta vigilia ab Hierapoli Damascum citato itinere profecti sunt. Postero die Selymus promota acie, castra hostium regiæ opulentiæ plena militibus diripienda concessit: atque inde ad vrbem progressus, Hierapolitanos duce Cayerbeio dedentes sese in fidem recepit, atque immunitatis honore prosecutus est. Periêre in ea pugna non amplius mille Mamaluchi. Sed plures ex eorum seruis: maiorque aliquanto cędes in fuga quàm in pręlio facta, quum fatiscentibus sudore equis, & siti passim emorientibus, destituti in pedes ab ignauissimo quoque equite facilè opprimerentur. Magnus enim numerus nobilium equorum interijt, qui vt erant pręingues, & delicatius in vmbra ac stabulis enutriti, quum illo pręsertim die cuncta immodico Solis ardore torrerentur, vehementiorem ac insolitum laborem ferre non potuerunt. Pugnatum est ad septimum Calendas Septembres, eo ipso die, (quod mirum est) quo Calderanis in campis biennio ante victoriam de Hysmaele retulerat. In partibus autem Selymi supra tria millia equitum cæsa referuntur, vt hinc coniectari liceat, insignem eum cladem fuisse accepturum, si ab lęuo cornu, quod proditoris beneficio intactum remanserat, Sinambassa, vt alteri præfecto accidit, in suum & ipse Damascenus incidisset: quanquam recenti atque integro adhuc peditatus pręsidio confirmatus, nullum salutis vel ignominiæ periculum adire posse videretur. Campsonis cadauer biduo post à conquisitoribus absque vllo vulneris vestigio repertum est, quod Selymus recognosci, & palam omnibus ostentari iussit, vt eę gentes, quę illum viuere, et ad reparandas vires Memphim contendere obstinata credulitate putabant, omni reliqua spe rerum nouarum deciderent, & qui fideles erant in posterum firmiores, sublata eius rei suspicione, redderentur. Nec multò post, quũ iam fœtore tabeq; difflueret, & ad coarguendam vulgi famam tridui spectaculo satisfactũ esse videretur, apud vetustissimũ vrbis templum mediocri funere tumulatũ est. Hierapoli in fidem recepta, Selymus Iunumbassam cum expedito equitatu, qui vestigijs fugientium insisteret, Damascum præmisit, quò & ipse paucos post dies, quum inde quoque decessisse hostes, ac fuga Memphim petiuis-

petiuisse cognouisset, cum omnibus copijs profectus est. Statimque ei Damasceni, qui morari victoriæ cursum, & opulentissimæ vrbis fortunæ in discrimē adducere alienum à rationibus suis existimabant, absque vlla dubitatione portas aperuerunt. Quorum exemplo permotæ maritimæ ciuitates, & in primis Tripolis, Berytus, Sydon atq; Ptolemais missis legationibus, acceptisq; Turcarum præsidijs, similiter deditionem fecēre. Nec multis inde diebus Selymus celeberrimum conuentū in castris habuit. Ea Damasci mœnibus iuncta erant, ne quietæ & frequentissimæ vrbis status, & mercaturæ commercia, quæ summa omnium securitate ab varijs remotissimarum nationum negotiatorib. tractari consueuerant, intromissa militum multitudine, turbarentur. Quanquam ea esset in castris disciplina, seuerissimis acerrimi imperatoris legib. constituta, vt quum milites nihil sibi ex ea victoria licere intelligerent, in fertilissimo autumno horti sine custodibus tutò relinquerentur. Quo metu adeò prudenter penuriæ prouisum fuit, vt Turcarum castra cunctis in locis rerum omnium copia semper abundarint. Itaque adscitis legum peritis, euocatisque eò omnium ciuitatum legationibus, insignes Syrorum controuersias audiuit, atque finiuit. Pręfectos prouincijs atque vrbibus dedit: recognouit vectigalium rationes: & nonnulla ex vetere Sulthanici iuris formula, quæ iniqua vel onerosa populis videbantur, vt summam sibi inde liberalitatis atque iustitiæ laudem compararet, antiquauit. His rebus hunc in modum optimè constitutis, quum satis quietis & spatij ad recreanda iumenta, quæ longi & perpetui itineris labore remacruerant, exercitui datum arbitraretur: atque ipse omnibus consilijs ac viribus Aegypto totus immineret, Sinambassam cum quindecim milibus equitum, adiuncta his valida manu sclopettariorum, quæ ex ordine Ianizarorum & Asapporum delecta fuerat, in Iudæam præmisit, qui cuncta passim eius regionis loca exploraret, atque iter ad Gazam, quod propter Arabes impeditissimum fore putabatur, aperiret. Ea vrbs ad mare, atque Aegypti fines pertinet, propinqua arenosis solitudinibus, per quas difficili periculosoque itinere ab Syria, Aegyptus vlterior, ac ipsa Memphis adeuntur. Interea Mamaluchi, qui duce Gazelle Memphim peruenerant, cæterique omnes, qui è cunctis regni partibus eò conuenerant, consilio habito, vt in asperis ac difficillimis temporibus accidit, nulla ambitionis vel inuidię contentione, Tomumbeium natione Cercassium regem sibi delegerunt. Is tum magnus Diadarius erat: qui magistratus post regem primum honoris atque potentiæ locum obtinebat.

Cæterùm ei viro tantum vigoris atque industriæ inerat, vt qui afflictas res, & labantem imperij fortunam virtute erigere posset, solus esse omniū propè Mamaluchorum opinione crederetur. Is vt statim Sulthani nomen adeptus est, ratus suam dignitatem & reliquas spes omnes in armis, & in vna belli fortuna esse collocatas, singulari studio arma, tela, equos vndique conquirere, tormenta conflare, ex seruis qui militiæ idonei videbantur, turmas cohortesque instruere, & ab finitimis Afris atque Arabibus auxilia mercede comparare cœpit.

Pręterea peritos regionum magno proposito pręmio, per deserta Palmirenorum in Mesopotamiam, atque inde ad Hysmaelem cum literis mittit: qui petant atque orent, vt minorem Asiam incursionibus exagitet, & in primis in Comagenem discessu hostium vacuam nudatamque præsidijs irrumpat. Selymū enim, qui tum in Iudeæ finibus esset, duobus exercitibus facile intercludi posse, & commeatu prohiberi, quando littora nullis Turcarum classibus tene-

rentur, quæ terrestres copias aduectitijs commeatibus subleuare, vel eas, si aliquam ex euentu belli calamitatem acciperent, & propterea de recessu cogitarent, excipere ac euehere possent. Id si faceret, ipsum & Aegypti simul rebus propter eius causam in summo discrimine constitutis subuenturum, & tot insignes iniurias, quas ab infensissimo hoste nuper accepisset, nullo propè negotio esse vindicaturum. Dum hæc à Tomumbeio administrantur, Sinambassa pluribus Arabum turmis, quæ latronum more vias obsederant, facilè pulsis, patefactoque itinere Gazam peruenit. Eum Gazenses, tametsi Mamaluchis fidi erant, tamen quòd sine præsidio militum portas claudere, & tentare defensionem periculosi & insani propè consilij esse iudicabant, deditione facta protinus recipiunt: vrbis copijs exercitum iuuant: ac simul gratias agunt, quòd Selymi & Turcarum beneficio acerbissimæ seruitutis iugum depulissent, seque omni tempore mansuros in fide ob eius rei memoriam pollicentur. Sinambassa collaudato eorum studio, cætera quæ sibi vsui erant eis imperat: sub mœnibus ad teli iactum inter hortorum munimenta castra locat, atque eo in loco Selymi aduentum expectare constituit. Interim vt erat multis militię experimentis eruditus, operam dat, vt regionem, quæ passim infrequentia ædificiorum & aquæ penuria aspera incultaque est, ac arenosi præsertim eius itineris naturam cognoscat. Incolas donis pellicit, qui proximos Arabum duces, oblatis amicitiæ conditionibus sibi concilient, & quid Mamaluchi ad Memphim parent, quibusque viribus confidant, diligenter explorent, & protinus ad se renuntient. Contrà Gazenses, qui natura Turcarum hostes erant, & iam a præsenti exercitu quotidie rerum suarum detrimenta sentire cœperant, Tomumbeium de Sinambassæ aduentu certiorem reddunt. Docent eam Turcarum partem, antequam Selymus adueniat, facilè posse opprimi atque deleri, si valida Mamaluchorum manus cum peritis ducib. ad se transmittatur. Ipsos enim quum ex composito Mamaluchi intempesta nocte sopitos hostes inuaserint, eruptione facta protinus castra egressuros, & iniectis facibus cuncta cæde atq; incendio turbaturos. Consilium Tomumbeius & Mamaluchi statim probat, mittiturque Gazelles cum sex millibus armatorum equitum, & magna Arabum multitudine. Gazelles enim quòd salutaria eius consilia à Campsone atque alijs fuissent spreta, vnde mox pugnæ auidi tantam sibi calamitatem temeritate contraxissent: ipseque in ea prælij asperitate & prouidi ducis, & promptissimi equitis officia fuisset executus, ad summam bellicæ virtutis opinionem peruenerat. Sed vixdum eo profecto, Sinambassæ per Syros exploratores defertur, Mamaluchos adiunctis Arabibus à Memphi per deserta ad se opprimendum iter ingressos esse, atque eos, quòd expediti in equis absque vllis sarcinarum impedimentis exierint, ante biduum adfuturos. Qui nuncius, sicuti opportunissimo tempore Turcarum exercitui salutem attulit, ita maximo postea ad summam totius belli victoriam momento fuit. At Sinambassa quanquam de Gazensium perfidia nihil cognouerat, tamen quòd illa eadem, vt erat prouido solertique ingenio sibi accidere posse suspicabatur, ne sibi cum duplici hoste negotium foret, Mamaluchis occurrere, & prælij fortunam experiri constituit. Ergo de secunda vigilia castris silentio egressus, è conspectu vrbis discedit, & Memphitica via ad quintumdecimum miliare prouehitur. Erat in proximo humilis pagus, quo viatores pro hospitali diuersorio, ob perennis atque largissimi fontis opportunitatem vtebantur. Ibi fortè & Sinambassa subsistere volebat: &

bat: & Gazelles aliquot horis conquiescere, & suos recreare, vt noctu & maxime recentibus equis Gazam peruolaret, pari consilio cogitarat: quum vno fere tempore ab antecursoribus eleuari ingentem puluerem, & mox aduentare copias vtrinque duci nunciatur. Gazelles improuisa re vehementer animo perturbatus, quod se deiectum consilio atque hosti imparem futurum, si congredi vellet, fessis præsertim equis, intelligebat, quanquam de communi omnium salute in vestigio consilium capere cogeretur, tamen animo non deficit: suos cohortatur vt arma expediant, & negotium, quod per insidias perficere nequiuerint, id sibi in aperto vera virtute omnino conficiendum esse existiment. Ex aduerso Sinambassa aliquanto celerius, quàm Gazelles acie instructa, quoniam milites, quæ fieri vellet si prælio certaretur, multum antea per otium edocuerat, alacriter ac diffusè apud cunctos suorum ordines concionatus est. Sed finis eius orationis fuit, vt omnino fugę obliuiscerentur, postquam omnia circum clausa atque infesta nisi victoribus futura essent. Illudque in primis persuasum habere vellēt, neminem ea die periturum, nisi quem certissima fatorum lege Dij immortales exitio destinassent, parique periculo & fortes in medijs hostium gladijs salutem, & timidos in tutissima etiam fuga ineuitabili sorte mortem inuenturos. Erant sclopettarij in cornibus, quæ rara & simplici acie in longum porrigebantur, ea ratione, vt liberius sclopettis vti, & latiore spatio circumuenire hostes possent: hastati verò medium tenebant locum, vt Mamaluchorum impressionem sustinerēt. Gazelles autem appropinquans Arabum turmas ad disturbanda cornua pręmisit, & quadrato agmine in mediam aciem inuectus est. Fuit prælium atrox, ac diu anceps, quoniam Turcæ etiam numero superiores vim armatorum equitum ferre non poterant, iamque pulsi loco, atque in diuersum irrumpentibus Mamaluchis disiecti, fugam oculis atque animis circumspectabant, quum iubente Sinambassa, sclopettarij, qui ad primam glandium procellam Arabas expulerant, reductis cornibus vniuersam hostium aciem circumuenerunt.

Quo casu viri pariter & equi à tanta multitudine eminus mortiferis glandib. sternebantur, nullusque in medio circumuentis virtuti locus relinquebatur, quoniam vbi aliquis Mamaluchorum globus incitatis equis procurrebat, Turcæ leuitate sua cedere assueti, velocissimè refugiebant: vndique huic rei omnibus pugnæ locis studebant, vt equos non conferrent, & solis sclopettis vterentur. Gazelles quum defatigatos extrema lassitudine equos cerneret, nec dilabentibus Arabibus quicquam auxilij sibi amplius sperādum esse arbitraretur, multique iam ex fortissimis suorum cecidissent, aut vulnerati essent, ipseque pręaltum vulnus ceruice recepisset, cum reliquis ferro sibi iter aperiens, amissis omnibus signis militaribus per easdem solitudines Memphim profugit. Periêre in ea pugna Alexandrinus præfectus, & Orcomas Memphiticus prętor, viri insignes, præterq; eos magnus Arabum numerus, & mille ferè noti equites. Nec Sinambassa lætam aut incruentam victoriam adeptus est: nam supra duo milia equitum, & in his aliquot clarioris nominis præfectos desiderauit.

Turcæ quum à meridie ad occasum Solis protracta pugna, atque ob id exanimatis cursu equis fugientes persequi non possent, ipsique inedia ac labore deficerent, eodem in loco iuxta fontem castra posuerunt. Sequenti autem die cæsorum spolia toto campo per otium lecta, capitaque hostium abscissa cadaueribus, quæ ab ipso barbæ habitu, quod Turcæ cunctas corporis partes præter la-

brum superius radant, facilè dinoscebantur, palmarum arboribus adfixêre, vt impigrè nauatam à se operam testarentur: ac simul ea immanis spectaculi nouitate transituri mox imperatoris sui oculos ad ostentandam eius diei victoriã detinerent. Interim Gazenses, quum exoriente Sole vacua hostium castra conspexissent, vt qui diutius perfidiam dissimulare non poterant, rati Sinambassam cognito Mamaluchorum aduentu timore adductum, inde retro in pacatiora loca refugisse, nonnullos Turcas ex numero ęgrorum, vt luce facta sequerentur, relictos, impetu repente in eos facto crudeliter interfecerunt: & paulò post circiter duo milia Turcarum equitum, qui ad augendas Sinambassæ copias à Selymo submittebantur, forteque ea ipsa hora superuenerant, & magna cum sollicitudine num in ea loca cum exercitu Sinambassa peruenisset, sciscitabantur, hostiliter adorti omnibus impedimentis exuerunt, & in fugam dederunt. Qui postea eo accepto incommodo, quum Sinambassam cum vniuersis copijs aliquo aduerso casu, vel hostium fraude perijsse putarent, quem ad Gazam castra habere, vt constitutum fuerat, atque ibi Selymi aduentum opperiri existimabant, & propterea trepida fuga regrederentur, ab Arabibus in itinere trucidati sunt. Nec vnus eorum omnino incolumis euasisset, nisi Iulebbo Achaiæ Sangiacho ad Ramam vrbem occurrissent. Is enim pariter à Selymo missus cum valida manu Græcorum equitum, ad Sinambassam contendebat, cuius aduentu, audacia persequentium Arabum repressa est. Cæterùm Arabes, euocatis ad prædam alijs atque alijs suorum ducibus, qui proximos montes incolebant, ac ingenti conflato exercitu, Turcas ad Carabasram vicum consecuti sunt: Pugnatumque est iniquissimo Turcis loco, quoniam Arabes præoccupatis quibusdam angustijs, quæ ad extremum spaciosæ vallis coarctabant iter, à tergo simul, à fronte, & à lateribus se ostenderant. Arabum arma erant, præter sagittas, longissimæ hastæ vtrinque ferro præfixæ, quas ad medium agili manu comprehendunt: his summa peritia in pernicibus equis vtebantur, et aduersi pariter, ac fugientes hostem lætifera cuspide feriebant. Quamobrem Turcæ & numero pauci, & hastarum genere impares, procurrere non poterant, circumuentique in orbem pugnare, ac simul iter facere cogebantur. Eratque res in magnum adducta periculum, nisi Iulebbus prolatis quatuor currulibus tormentis quę pręsidij causa secum adduxerat, eos qui fauces occuparant, vti erant editiore in loco cum multa strage deiecisset: apertoq; itinere inde celeriter suos eduxisset. Quibus angustijs superatis, patentiores nactus campos, meliore aliquanto conditione iter facere cœpit. Nam per sclopettarios & sagittarios eminus rem gerebat, & quum hostes appropinquabant, aperta acie confertas hastatorum turmas emittebat. Vbi verò densior atque amplior Arabum globus sese offerebat, in eos tormenta certis ictibus emittebantur. Contrà Arabes dispersi circumuolitare, nouissimo abeuntium agmini instare, subsequi nequeuntes & vulneribus retardatos opprimere: postremò iter morari, nec tantis difficultatibus circumuentos cibum capere, aut omnino conquiescere pati. Hic dies Turcis longè grauissimus fuit: nam plures eorum siti, vulneribus, & cursus labore conflictati ceciderant: nullumque iam subsidium extremis eorum rebus ab numerosa ac pertinaci hostium multitudine relinquebatur, quum magnus Turcarum numerus medio fermè itinere laborantibus ac perditis superuenit. Selymus enim Himbracorbassa cum validis copijs ad tuendam Syriam atque Asiam in Persarum finibus constituto, atque accitis Byzantio nouis militibus,

litibus, qui magna atque ornatissima classe in Syriam transportarentur, castra Damasco promouerat: & vt rei frumentariæ consuleret, quæ exhausta in regione angustior erat, separata suorum agmina certis interuallis, singulis quoque diebus præmittebat. Ita Iulebbus recentium militum interuentu eo periculo liberatus, sequenti die Selymo occurrit, & quæ sibi ac primis equitibus ad Gazam ac Ramam, & mox toto itinere contigissent, quæque ipsi coniecturis Sinambassæ exercituique eius, ob crebras infensissimorum hostium insidias accidisse existimarent, ordine exposuit. Quo nuncio Selymus in summam animi sollicitudinem adductus est: quod nisi exploratis & cognitis Sinambassæ rebus, in cuius fortuna totam belli rationem consistere iudicabat, minimè sibi procedendum esse arbitraretur. Sed mœrore atq; ea cura anxio paulò post Syri speculatores superuenêre, qui rem, vti à Sinambassa gesta fuerat, retulerunt. Quibus cognitis rebus incredibili lætitia est affectus, quoniam ea victoria et apertam sibi Aegyptum, & bellum celerius opinione propè confectum esse prouidebat. Postero die exercitus Ramam ductus, proximaque eorum Arabum mapalia, qui tantas transeuntibus iniurias intulerant, vt cæteri exempli atrocitate deterriti à latrocinijs abstinerent, cum vxoribus eorum ac liberis concremata. Indeque præmissis pedestribus copijs, quæ Gazam iustis itineribus contenderent, ipse ad læuam Hierosolymas deflexit, vt vrbem vetustate originis, ac Hebraicæ religionis fama totius Orientis celeberrimam inuiseret. Ea tunc miserabili sacrarum ruinarum deformitate inculta atque deserta, non à Iudæis veteribus incolis, qui nunc toto orbe extorres in admissi sceleris pœnam, nec sedem nec patriam habent, sed à paucis Christianis incolebatur. Ii cum ignominia, & graui admodum contumelia Christiani nominis, ob concessam venerandi sepulchri possessionem, graue tributum Aegyptijs regib. persoluunt, nec florentes ætate opibus Europææ principes, vllis veræ virtutis vel immortalis gloriæ stimulis ad vindicandam iniuriam excitantur, quum religionis causam tanti non ducant, & intestinis bellis vel infami otio absumi, id demum regium atque æterna laude dignum arbitrentur. Selymus veterum prophetarũ monumenta suppliciter veneratus Mahometo in primis sacrificauit: & Christianis sacerdotibus loci præsidibus, tanquam pijs probisque hominibus, pecuniam in alimenta sex mensium largitus est, atque inde vnam tantum Hierosolymis moratus noctem, Gazam ad exercitum quartis castris peruenit: quo itinere diu noctuque cum Arabibus continenter dimicatum est. Namque illi consuetudine sua omnibus locis infensi aderant, vbi locorum angustijs iter impediebatur: quòd extenuari Turcarum agmina necesse erat, transuersis prælijs lacessebant, & cominus improuisi præliabantur. Si in valles agmen se demittebat, ipsi è vertice collium paratos antea ingẽtium lapidum cumulos prouoluebant, neque vllum in sclopettarijs præsidium erat, in quibus summum fore putabatur. Nam cælum per eos dies vento & continuis imbribus adeò fœdum fuit, vt sulphureus puluis in lagenis & cornib. seruatus, humore concepto lentesceret, & ignis passim humentibus funiculis extingueretur. Tamen virtute prætorianorum effectum est, ne aliquod maius incommodum in conspectu imperatoris ab nudis latronibus acciperetur: Nam captis lanceis talares succincti vestes, in aduersos montes euadebant, atque illos deturbabant: neque angustis in locis eos cõsistere, vel obsidere fauces patiebantur. At Sinambassa, qui Gazenses necatis defectionis authoribus, bonisque eorum direptis, & pe-

cunia publicè imperata, meritas perfidiæ pœnas dare coegerat, cognito Selymi aduentu, victrices copias hostium spolijs exornatas eduxit, atque obuiam est progressus. Quem Selymus multo cum honore verborum commendauit, & muneribus sericæ vestis signatæque pecuniæ, omnes præfectos, & sigillatim fortissimos quosque equites prosecutus est. Exinde castra quatuor tantum dies Gazæ habita, quòd nullum perterritis iam hostibus, & duplici clade afflictis, moræ spatium dandum putabat, & nouum regem authoritate nondum collecta, ipsamque Ægyptum situs munitione, numero hominũ, & copia frumenti validissimam, maiorib. præsidijs cõfirmari nolebat. Quę omnia tametsi proficiscendi summam celeritatẽ efflagitabant, atque ipsum ad gloriam & famam naturali cupiditate properantẽ nouis stimulis ad maturandum accendere videbantur, tñ et reficiendus erat exercitus ab tanto labore perpetui itineris, & magna vtrium multitudo instituenda: quibus per vastas & fontium penuria desertas arenarum solitudines, ingentem aquę vim toto itinere camelorum subuectionib. comportarent. Siquidem ab Gaza ad Memphim arenæ incultæ & steriles iacent, quæ, si ventis agitatæ fuerint, seuientis pelagi similitudine in fluctus adeò turbidos attolluntur, vt sæpe eleuati pulueris nube cuncta vndiq; obscurent: & cedente passim inæquali sabulo, incedentium vestigia fallant, vehementerque fatigent. Verùm illis diebus præteritos imbres tanta cæli tranquillitas consecuta est, vt nihil ad summam traducendi exercitus felicitatẽ Selymo defuerit. Nanque aer nullis turbatus procellis, quæ arenas excirent, atq; officerent oculis, perpetua serenitate conquieuit, ac simul tanta vis aquę omnibus fermè locis reperta est, quòd pluuialis humor arenis imbibitus, fodientib. puteos ad depressionem duorum pedum occurrebat, vt frustra comportari vtres, ac sitim timeri vulgò milites existimarent. Non defuère tamẽ Arabes, qui toto itinere ad prædam vndique confluerent, nec quemquã hostium excedere agmine, vel remissius subsequi paterentur. cui vni malo facilè duces occurrebant: nam toto exercitu distributa erant tormenta, quæ à turmarum præfectis, vt quisque periculo proximus erat, in hostes emittebantur. Valida quoq; sclopettariorum manus nouissimum cogebat agmen, quorum præsidio, qui debiles & tardi, atq; ob id opportuni iniuriæ erant, egregiè se defendebant. Eo modo nequicquã lacessente Arabum turba, propè Memphim octauis castris peruentum, præcedente Sinambassa, qui cum Europeis vnius diei itineris spatio imperatorem semper anteibat. Erat pagus ad sextum lapidẽ ab vrbe Memphi, qui Matharea dicitur, Balsami fœcunditate memorabilis. Ibi enim hortulus est humilibus arbusculis cõsitus, vnde liquor ille omnium odoratissimus resudat, quum eburneis cultellis extremi cortices incidũtur: cui propter insignes vires, quando id bonum natura alijs terris inuiderit, morbi hominum & oborta luxuria eminentissimum pretium fecerunt. In eum locum iuxta Rhodaniam vicum, Tomumbeius omnem nouum ac veterem tormentorum apparatum cõtulerat, fossas transuersas toto campo et publica via, quę leuibus cratibus ac terra inęquabãtur, perduxerat: ipseq; cum Mamaluchis (erant ij ad duodecim milia) magnoq; Arabum equitatu opportuno in loco constiterat, eo consilio, vt Turcarum copię, quum appropinquare inciperent, priusquam ad teli iactum accessum foret, improuisa tormentorum multitudine sternerentur: ipseq; protinus cum perturbatis, in insidiasque prolapsis, vndique tota virium mole circumfusus æquissima conditione decertaret. Hæc autem adeò peritè ac pruden

ter in tempore constituta atque perfecta erant, vt nemo omnium in exercitu, esset, qui de eius diei victoria dubitandum esse putaret. Magna proculdubio Turcis omnibus calamitas imminebat, nisi Fortuna, quę sicut Selymo semper fauit, ita Tomumbeium aduersa atque infensa persequebatur, paucorum perfidia, operosis Mamaluchorum conatibus occurrisset. Erant in Sulthanico exercitu ex numero prætorianorum equites quatuor genere Epirotæ, qui Tomumbeium contrà ac ipsi comitiorū die optauissent, ad id fastigij euectum aduersę factionis suffragijs ęgrè ferebant. Ii siue ingenij prauitate impulsi, siue spe adducti præmiorum liberalioris q; militiæ, quòd labantibus partium rebus, nouas ac certiores amicitias sibi tentandas arbitrarentur, ad Sinambassam tanquam ad primarium ducem suæque nationis hominem transfugerunt. Erat enim Sinambassa ignobili Epiri vico in montanis Ambraciæ natus, quem memorabilis casus in eam virtutis atq; opulentiæ magnitudinem euexit. Nam porcam quæ domi alebatur, ei adhuc puero, ac fortè in vmbra dormitanti adprehensa morsu virilia exedisse ferunt: protinusque eum veluti eo corporis vitio nobilitatum à conquisitoribus insignium puerorum Constantinopolim ad Mahometem fuisse perductum. Vbi eum mox Fortuna, quem paulò ante non temere, ac sęua tamen sorte castrauerat, fatalis virtutis auspicijs ad destinatos honores extulerit. Ab his equitibus Sinambassa atque Selymus edocti, cuncta hostium consilia cognoscunt, ac in primis quales sibi, quantasque insidias Tomumbeius summa calliditate summoque artificio tetendisset: in quas necesse foret incidere, nisi ab via publica, rectoque itinere deflecterent. Quamob rem ijsdem perfugis ducibus in læuam magno capto circuitu, antequam dilucesceret, insolitum iter ingrediuntur, atq; instructa acie, productisq; tormētis, ne quid moræ ad committendam pugnam interesset, euitata castrorum fronte auersis hostibus se ostendunt. Ea re animaduersa, Tomumbeius ex hostium itinere coniectura iudicans insidias suorum proditione fuisse detectas, quanquam incomparabili dolore animi conflictaretur, quòd ea omnia quæ tot hominum labore, tantoque studio perfecisset, inuidente fortuna puncto temporis deperissent, nihilominus, vt erat egregiè fortis, ad consilium pristinumque vigorē sensus omnes extemplo reuocat, accitisq; ad se omnibus præfectis, quid fieri velit celeriter edocet. Tomumbeio in tanta rerum angustia constituto, omnia vno tempore erant agenda, signum, quo milites conscendere equos atq; arma capere iubentur, proponendum: conuertendus castrorum ordo, instruēda acies, milites confirmandi, & tormenta, vti casus postulabat, in contrariam partem traducenda. Quæ res, sicuti eas nisi ægrè atque turbatè vnus imperator administrare non poterat, ita raptim atque peruersè à pluribus simul ducibus agebantur. Sed illud in primis omnem administrationem retardabat, magna omnium concursatio ad traducenda tormēta, è quibus plura erant è ferro enormia atque ingentia, quæ magnis inclusa trabibus, armillis ac ferreis confibulationibus rudi & nauali veterum artificio continebantur. Ea propter inusitatam grauitatem, nisi subditis pluribus iumentis, & scutularum ac vectium impulsu, magnoque cum labore hominum suo loco dimoueri non poterant.

Quæ verò curribus imposita erant, quum ab incondita ac festinante turba cum ingenti clamore impellentium atque adnitentium per omnes castrorum vias traherentur, conscendentes equos, & coeuntes ad signa milites tumultuario transitu perturbabant. Verùm his difficultatibus duæ res subsidio erant, mili-

tum alacritas, & supra quàm credi par sit, eorum omnium constantia. Non enim, vt in repentinis casibus accidit, in quibus ipsi etiam veterani sæpenumero pristinę virtutis obliuiscuntur, vllo timore concepto, spe animísue deciderant. Siquidem bis acie victi maiorem fiduciam, maioresque semper spiritus sibi desumpserant, quum non virtutem pugnandique peritiam, sed Fortunam sibi defuisse iudicarent. Igitur Tomumbeius instructa acie, & militibus magno ardore prælij signum deposcentibus, omnem Arabum multitudinem à tergo aduersariorum cornua circumuenire, & tumultuario pręlio lacessere iubet: vt Turcæ equites pene priusquam ipse inductis suorum turmis procurreret, ancipiti pugnæ periculo turbarentur. Mox tormenta, quæ iam deducta ac directa in hostes fuerant, displodi imperat. Idem continuò fecerunt Turcæ: nam iusto ab spatio maiora minoraque semel emiserunt, ac rursus omnibus celeriter impletis, eorum currus ad sagittæ iactum promouerunt: certatumque diu est hinc atque inde solis ac frequentibus tormentis dum acies appropinquarent. Qua contentione Aegyptij libratores fermè omnes interfecti, pluraque eorum tormenta vi pilarum hostilium curribus excussa, perfractaque sunt. Nam Turcæ complures tormentariæ artis peritissimos magnis inuitatos præmijs, ex Italia atque Germania in castris habebant, ac multos in primis ex illa Iudæorum colluuie, quę pietate Ferdinandi regis omnibus expulsa Hispanijs, in contumeliam nostram tot postea Orienti huiusmodi rariores artes insolitas atque mortiferas importauit. His omnibus prępositus erat Iacobus è Regio Lepidi horum operum egregius artifex, qui iam pridem Turcarum muneribus illectus, deserto Christi cultu, ad Mahometi sacra defecerat. Sed quum iam prælium vtrinque ad manus adducerent, Mamaluchi trucem atq; horribilem clamorem tollunt, & tripartitò magna vi Turcas adoriuntur. Selymus enim superius institutum suum seruans, sic incedebat, vt lunata acie aduersis hostib. appropinquaret. Præerat Asiaticis in dextro cornu Mustaphas, in sinistro Iunusbassa: ipse mediam aciem, vbi prætoria phalanx erat, cum magna tormentorum multitudine obtinebat. Sinambassa autem toti summæ certaminis pręesse iussus, ad incertos pugnę euentus, certam sibi aciem ex fortissimis equitum ab vna quaque ala detractis delegerat. Quibus ex Selymiana phalange & virtutis & velocitatis eximię quingentos pedites sclopettarios admiscuerat, vt ab omni pugnæ loco, quãtumlibet subitis casibus paratus, ei suorum parti subsidio foret, quę ab hostibus maximè premeretur. Ita vno fermè tempore quum Tomumbeius in medio contra Selymum constitisset, et iam Mamaluchorum alæ cum cornibus pari fronte concurrissent, ac in tergis Arabes, vt imperatum fuerat, impigrè dimicarent, quatuor simul pręlia distinctis in locis exarserunt. Narrant qui huic prælio interfuère, & clamore militum, & tympanorũ tubarumque sonitu, & fragore tormentorum, & pulueris nube, armorumque strepitu, adeò omnium mentes attonitas confusasque fuisse, vt cuncti promiscuè cęco furore, & vecordi audacia proruentes: quum nec voces tesseræque dignosci, nec videri signa, nec ducum imperia exaudiri possent, magnam suorum pariter atque hostium stragem per mutuum errorem ediderint. Nunquam enim antea vllæ acies maioribus accensæ odijs inter se concurrerant: nunquam duo maximi reges minore salutis cura pertinacius atque ardentius corporis atque animi virtutem ostenderant. nanque ambo pari suo atque exercituum periculo, quum se vitæ simul atque imperij aleam subijsse manifestè perspicerent, nul

lam

Iam sibi reliquam spem, nisi quam ipsa victoria peperisset, fore intelligebant. Iam Gazelles decoris atque vindictæ studio incensus, vt Europæis parem Gazensi cladem redderet, Iunusbassam magno impetu adortus, primas ac resistẽtes turmas obtriuerat, vexilla prostrauerat, ac Arabibus à tergo prementibus, illas omnium bellorum victrices copias, vbi Thracum, Thessalorum, ac Macedonum robora erant, terga, quæ nunquam vllus antea hostis conspexisset, dare coegerat, quum Sinambassa in omnem victoriæ occasionem animo ac viribus intentus cum recenti ac valida suorum manu in latus hostium aduolauit, et inclinatam ac fœdè disiectam aciem reparauit. Verùm paulò post ipse Sinambassa, qui supremo virtutis opere edito, manifestam hostium victoriam interpellarat, conuertentibus sese in nouum hostem Mamaluchis Bidone pugnacissimo duce, ante alios egregiè pugnans obtruncatur. Eius quoque equites exanimem humo tollere ac seruare conati, Gazelle turmas explicante, vt rari liberius gladijs rem gererent, quo genere pugnę Mamaluchi maximè præstabant, magna ex parte cęduntur, atque fugantur: egregiaque illa prętoria cohors, quũ destituta ab equitatu circumacta in orbem hebetatis sclopettis diu restitisset, tota in medio protrita, concisaque est. In altera autem parte Mustaphas cum omni suo equitatu vehementer inuectus, sinistram Aegyptiorum alam, in qua Hylmis Diadarius, & Giapal alter Orcomas clarissimi duces curabant, acerrimè perurgebat. Ii paulò antè à tormentis insigne detrimẽtum acceperant, quæ fortè ab media Selymi acie obliquis campi spatijs emittebantur. Ea re animaduersa, Mustaphas abolendæ ignominiæ auidus, semel perturbatis acriter instare, disiectos lassatosq; inductis per cuneos turmis fundere atque prosternere: ac tota acie armis voceq; conspicuus Asiaticos adhortari, vt veteris militiæ decus, quod Hierapolitanis in campis nuper amisissent, illa die virtute egregia, vel honesta morte recuperandum sibi esse censerent. Eodem quoque tempore Tomumbeius perrupta media equitum acie, ad peditatum peruenerat, plura ipse clara facinora curuato ense, vt erat corpore ac viribus ingens, ediderat atq; Arabes exteriora Turcarum agmina corona pręcinxerant, eosq; auersa ac duplici acie pluribus in locis pugnare coegerant, quum Selymus, quod reliquum ac certum erat in tanta rerum iniquitate subsidium, phalangem promouit: cuius impetum neque equi acres ferroq contecti, neque viri victores ferre potuerunt. Pars enim militũ per interualla sclopettis vtebantur, pars prætentis cuspidibus frontem hastarum sylua ita præsepserant, vt obuia quæq; vbi illa conserta ordine vnius corporis armatorum stabilis moles incumberet, sternerentur. Pugnatum tamen est vario vtrinque euentu ab hora quarta ad occasum Solis, nec vlla copiarum pars extitit, quæ diuersas pugnæ vices alterna sorte non tulerit: adeò enim victi victoresque mutua atque implacabili rabie efferati, peruicacibus animis decertabant: quum Mamaluchi ab his eripi sibi victoriam, quos tam latè cæcidissent: Turcæ verò tamdiu sibi resistere duobus prælijs abs se paulò antè superatos, indignarentur, vt languidæ etiam manus, fessaque & prægrauata vulneribus corpora, quæ vna ira ac obstinatione animorum sustentabantur, suffectura continuis cædibus in alteram lucem videri possent, nisi nox ipsa tantæ cladi finem attulisset. Prior Tomumbeius haud dubiè victus summæ rei diffidens, receptui canere iussit: vt sui, qui iam phalangi pares esse non poterant, non pulsi, sed reducti viderentur: quod ad confirmandos militũ animos, & ad retinendam authoritatem pertinere plurimũm existimabat.

Iam enim illa eadem fortuna, quæ primas spes fefellerat Tomumbeio, vt misseri solent, meliora speranti secundos rerum euentus promittere videbatur, si animo non deficeret: ac seruatis, quæ supererant copijs, bellum instauraret. Prælio interuentu noctis dirempto, Turcis victores potiti hostium tormentis atq; tentorijs, Mamaluchos, qui iter fugæ simile Memphim intendebant, ad multam noctem persecuti sunt. Pugnatũ est die Iouis nono Cal. Februarias, anno à partu Virginis decimo septimo supra millesimũ et quingẽtesimum. Captus est in fuga Diadarius multis grauatus vulneribus, & cum eo Bidon, cui pila falcone emissa traiecto equo alterum genu perfregerat. Ambos Selymus, vel quia sanari non poterant, vel quia ita decebat, postero die mactari iussit: scilicet vt Sinambassæ manibus, quem vnicè defleuerat, dignioribus victimis parentaret. Erant Turcarum copiæ, tametsi egregiè vicerant, vehementer secundis etiam prælijs arttenuatæ. Quarta pars valetudine atque vulneribus erat confecta, magnumque equorum numerum super emensi itineris labores, eius diei fatigatio debilitarat. Quibus de causis Selymus aliquid de sua vetere festinandi consuetudine remittere cogebatur. Nondum enim Aegyptiorum qui Memphim incolebant voluntates perspectas habebat: nondum quibus in locis Tomumbeius constitisset, quibúsue consilijs niteretur, fama cognouerat. Quibus rebus nisi maturè ac diligenter exploratis, suam ac totius exercitus salutem numerosissimis incolis, vrbique totius terrarum orbis amplissimæ, minimè committendam esse statuebat. Igitur hisdem in castris ad Mathareã Rhodaniamque vicum quatriduo moratus, saucios cum cura reficit, suorum cadauera effossis magnis scrobibus sepeliri iubet: hostium verò alitibus ac feris lanianda relinquit. Indeque promotis castris, vt commodius aquaretur, in planiciem inter Cayrum vetus & Bulachum proficiscitur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XVIII.

NTEREA Tomumbeius nihil tot vsque adeò funestis, atq; asperis rerũ successibus fractus, collectis vndiq; Mamaluchis, loco inter Memphim nouam & Nilum amnẽ idoneo castra posuerat: ad octo millia seruorum Aethiopum armauerat: quo genere hominum propter antiquæ rebellionis memoriam, antea vsus non fuerat. Præterea Mamaluchorum filijs, ac Mauris clientibus suis, Iudæis atque Arabibus aperto vetere armamentario, arma telaque tradiderat, & bellum priore maius atque atrocius aduersus Turcas impigrè moliebatur. Sed quoniam multæ erant gerendi belli difficultates, amisso scilicet omni propè tormentorũ apparatu, et fortissimis equitum ferro absumptis, supremi consilij dubias spes, quas dira necessitas exprimeret æstuante animo ita versabat, vt postq̃ nihil aperto in cãpo vera virtute proficeret, totus ad dolos bellicosq; astus verteretur, vtpote qui integris nuper copijs vires im-

prospere periclitatus, nequaquam iterum iusto prælio contendendum arbitraretur, nec duci vel extrahi in æstatem bellum posse, infirmissimis opibus suis, ac desperatis auxilijs, confideret. Itaque noctu adoriri ac incendere Turcarum castra constituit. cuius consilij duæ rationes esse videbantur: quarum altera erat in celeritate posita, vt prius ipse aliquid per tenebras audacter conaretur, quàm hostes paucitatem copiarum eius deprehenderent, quæ hebetes & tumultuariæ erant, vel ipse in contemptionem Aegyptiorum deueniret, qui excutiendæ seruitutis auidi, rebellandi occasionem nutantibus animis expectabant. Altera erat, vt tormenta quæ in repentinis & nocturnis maximè casibus nullo propè vsui esse consuessent, noctis beneficio deuitaret, qua parte virium hostes magno suorum detrimēto superiores esse didicerat. Verùm et hos quoque conatus, quum iam omnia ad patrandū facinus parata essent similis transfugarum perfidia euertit. Nanque Selymus, prodentibus aliquot Mamaluchis, qui despecta regis fortuna, vt in calamitate miseris accidit, quotidie transfugiebant, cognito insidiarum ordine, exercitum arma expedire, & excitatis passim magnis ignibus intentiore cura excubare iusserat. Qua diligentia sequenti nocte peropportunè factum est, vt Tomumbeius delatus ad castra, non mediocri cum iactura temerè prouecti primi agminis repelleretur: supremamque inde proculdubio ea nocte cladem accepisset, nisi flammarum totis castris collucentium insolito splendore admonitus, festinantia agmina, quæ vltro cōtra hostium tormenta citato cursu ferebantur, animaduerso periculo continuisset. Eo depulsus consilio Tomumbeius, omnium suorum hortatu Memphim ingressus est. Nanque Mamaluchi, quum omnibus victi prælijs aliam gerendi belli rationem ineundam sibi esse censerent, vt vrbem occupatis opportunioribus locis totius exercitus præsidio confirmaret, atque ingressu hostem prohiberet, suadebant, vt qui in tanta rerum acerbitate, postquam pro focis, vxoribus ac liberis certandum foret, in eorum conspectu ac in ipsis domorum vestibulis pugnantes occumbere, decorum & pristinæ virtutis gloria dignum arbitrarentur. Itaque singuli equites domos suas digressi, familiam omnem & summa tectorum vario genere telorum instruunt: Aegyptios suæ quisque viciniæ suppliciter orant, vt arma aduersus communes & crudelissimos hostes capere velint, nec se trucidari, vxores verò ac liberos in seruitutem abstrahi patiantur: quando nec ipsis, etiam si medios se gerere, & neutrum contra alterum opibus suis iuuare vellent, parsurus esset, si semel immanis atque auarissimus hostis (quod Dij auerterent) bello victor euaderet. Quum victoria libidinis atque insolentiæ plena neminem agnoscat, nisi eum, qui minimè consilij incertus & dubius, dum Mars adhuc communis, re manuque partium fortunam adiuuerit. Erant plerique ex ditioribus Aegyptijs, qui sicut rerum atque imperij commutationem, mercaturæ, fortunisque suis detrimentosam, atque inimicam fore prouidebant, ita studio atque opera Mamaluchis non deerant. Contrà plerique è media classe ciuium, & è plebe infima ingens multitudo, quæ periculi expers semper in alieno damno lucrum fecit, quòd se per trecentos propè annos in luctuosa & miserabili seruitute omnia extrema perpessos esse meminerat, intenti in euentum supremi certaminis, foribus suis se continebant, & tacitè lætabantur, quòd non sine Deorum immortalium cura tempus aduenisset, quo nefarij impotentesque domini tantorum scelerum pœnas darent, ac vindicta alieno

presertim sanguine peteretur, vnde mox ipsi oculos optatissimo spectaculo satiarent. Interea Tomumbeius intentissimo labore ac studio portas aditusque omnes communire, singulos duces singulis plateis præponere, per omnia fora concionari, nihil remissum in opere esse pati, ac demum quod in calamitate atque periculo difficillimum putatur, summam spem rediuiuamque virtutem intrepido vultu præferre. Ipsi verò equites supra necessitatem, quæ extremis in casibus ignauos etiam accendere atque efferare consueuit, æmulatione incitati, impigrè officia ducis exequebantur. Nam quisque, vti eorum ingenium atque industria ferebat, notioribus vicis suis fossas transuersas ac trabes ingentis crassitudinis perducebāt, alij præacutos stipites occultis in scrobibus, in queis incautè prolapsi hostes inducerentur, defigebant: alij in compitis ac triuijs frequentioribus fenestras, & domorum frontem pro copia tormentis instruebant. Quæ omnia tanta celeritate administrabantur, quòd nemo vel equitum splendidissimus, ligones, aut sordidi operis laborem detrectabat, vt non prius excogitari, quàm perfici cuncta viderentur. Erant portæ, certique aditus qui in vrbem ferebant, quanquam vrbs amplissima atque vetustissima nullis mœnibus cingeretur, quorum vnus directis ac latioribus viarum spatijs, ab Orientali porta ad arcem mediamque vrbem pertinebat. Cæteri aditus perangustos calles, & enormes vicos habebant, quibus tormenta commodè apteque deduci, vel instructæ armatorum acies tutò committi non poterant. In hunc maximè locum Tomumbeius iustas vires contulerat, quòd necessariò ab ea parte irrupturos hostes propter vicorum amplitudinem intelligebat: reliquas vrbis remotas regiones mediocribus præsidijs impositis tuebatur. Interiora verò, vbi arx erat, à validissima copiarum parte tenebantur, vt quò vis hostiū clamorque & periculum milites auocasset, intenti ad opem ferendam celerius accurrere possent: quoniam vrbs omnium maxima, ab exteriore circuitu patentibus vbique ingressibus, parua manu defendi non poterat. Memphis enim vasto ambitu tres ingentes vrbes complectitur: sed hæ raris inter se iunctæ ædificijs vnam efficiunt, quarum frequentissimam hodie nouum Cayrum appellant. Ea in longitudinem sex milliarium, secundum Nilum amnem protenditur, & ab Nilo passus mille paribus semper interuallis distat: latitudo eius decem stadia non excedit. Media in vrbe arx est molli tumulo imposita, cuius amplitudinem & elegantiam potius quàm munitionem nostri homines admirantur. Sunt enim in ea nobiles horti, platea ingens cum immensis porticibus, hippodromos, minoresque areæ plures, atque triclinia in omnes cæli obuersa regiones. Exteriora verò turribus ac propugnaculis, eximijsque operis pinnarum corona præcinguntur: vnde subiectæ circumquaque vrbis spatia, Nilus præterfluens, ipsæque pyramides amœnissimo prospectu conspici possunt. Non longè ab regia lacus est, aqua ex Nilo corriuata manufactus: eum ædificia mirę pulchritudinis vndique claudunt: summaque est eius loci amœnitas, quum & piscari, & auibus, quæ in lacu innumerabiles degunt, insidiari ex ipsis etiam fenestris liceat. Sed hunc alius nobilitate superat, figuræ triquetræ lacus in extrema huius noui Cayri regione, quę Bulachum respicit. Is per emissarium lapidei operis, vbi ferreæ sunt cataractæ crescente Nilo impletur, eo etiam latiore canali fluuio commissus nauiculas admittit, quibus interdiu noctuq;, qui lætioris vitæ genus colunt & amorib. vacant, prouehuntur. Domus ad elegantiam fermè omnes ipsa fronte lacui imminent, quarum vestibula

per petuo

perpetuo podio & marmore leuigato circumstratis marginibus decorantur. His cymbas errantes ludibundique admouent, effusamque ad captandas auras virorum ac mulierum multitudinem, cytharis, musicisque concentibus salutant. In Orientali lacus latere, prętorium exurgit paucis ante annis Dultibeg reginæ opibus ædificatum, quo cæteræ amœnissimi tractus ędes structurę specie atque interiore elegantia facilè superantur. Parietes enim porphyreticis & variegatis incrustationibus relucebant: laquearia & concamerationes bracteato auro, præciosioribusque pigmentis, & multa arte præcellentium artificum ornabantur: quin & tota domo tessellati & vermiculati operis pauimenta, fenestras minorumque ornamenta portarum, ex alabastrite, & candidissimo marmore, multoque passim ophite cælata spectare erat. Postes valuæque ipsæ vbique solido ex ebore, ac internitente passim ebeno elaboratæ tanta artificum eruditione, luxuriantibus in certos orbes nodorum capreolis, vt mirantium oculos detinere, nec satiare posse viderentur. Nec apparatus, si ad interiora peruaderes, magnificentissimis ędidus erat inferior, vtpote qui & regiæ fortunæ, & muliebri luxuriæ aptissimè responderet. Quæ omnia mox victor Selymus, violatis etiam parietibus, vt integra exquisitorum lapidum ornamenta detraheret, Byzantium asportauit. Præter eum lacum, omnibus noui Cayri regionibus nonnullæ procerum & Mamaluchorum domus visuntur: quæ à nostris hominibus maiorem amœnitatis quàm structuræ commendationem accipiunt: cætera vrbis humilibus casis & sordidissima plebe replentur. Extant etiam tria Christianorum templa diuersis in locis, quorum vnum multo alijs venerabilius existimatur, propter cryptæ famam, vbi Maria virgo sæuitiem Herodis effugiens, cum infante Deo Christo latuerit. Alia Barbaræ virgini & Georgio equiti, diuis etiam apud eas gentes celeberrimis, nuncupata sunt. Cayrum nouum continuatis propemodum ędificijs Bulachum sequitur. Id oppidum in vrbis effigiem altioribus tectis superbum Nilo adiacet, & à Mamaluchis cæterisque nobilibus æstiuo tempore frequentatur: vt increscentis Nili exundationes voluptatis causa ab editioribus locis prospiciant. Eò cuncta nauigia quæ aduerso amne subuehuntur, applicant: cæterum mercatorum cõcursus nouo in Cayro celebratur. In aduersa ripa contra Bulachum piscatorum ac nautarum casæ atque tuguria ex cratibus & palmarum folijs contecta, visuntur. Paulò supra Bulachum Cayrum vetus occurrit, quod pariter nouo Cayro intercedentibus ædificijs interuallo viginti stadiorum adnectitur, & præterfluenti Nilo imminet. Plurima mediocris structuræ ædificia vtramque ripam obtinent. Contrà est insula medio in amne hortorum & villarum amœnitate memorabilis, vbi diuortium aquarum incipit, & Nilus ipse ingenti eius insulæ rostro proscinditur. In ea templum est filiæ Phsraonis regis amore, & Moseos periculo tanti æui repetita memoria celebratum. Verum Cayri veteris ædificia magna ex parte in hortos & squallentes ruinas abierunt. Ibi antiquam Memphim fuisse multis coniecturis existimamus. In ripa amnis Sulthanus Campson, egregij operis turrim arcis fastigium altitudine superantem extruxit, ad hauriendam è Nilo aquam. Ea pluribus rotis & machinationibus iumentorum labore versatilis in cacumen excepta, perpetuo demum aquæductu per castella, & lapideos tubulos, toti regiæ varijs siphonibus immittebatur. Ab vetere Cayro quinque millibus passuum, in Africę parte pyramides absunt, barbaræ vanitatis monumenta: quando insanas

opes ostentantium æternis etiam in molibus tituli nominaque perierint. Intus sunt conditoria Ægyptiorum regum distincta in cellas, quæ pretioso sectoque lapide vestiuntur. Ea loca odore tetra sunt, & tenebrarum aspectu formidanda. Nanque propter adcrescentes ruderum cumulos, angustissimo ingressu descendentibus sæpius funalia extinguuntur, circumuolitantibus vespertilionum agminibus. Multi in sumitates earum euadunt, & narrant inde aspici Alexandriæ pharum, & fluminis ostia in mare erumpentis: adduntque eas ad medium infimæ basis spatium, ob altitudinem, sagittæ ictu minimè posse pertransiri. Verùm miraculo pyramidum excepto, coactis in vnum tribus vrbib. nihil admirandum præter incolarum multitudinem conspicitur. Populus enim, supra quàm credibile sit, per omnes vicos numerosissimus occurrit, sed magna ex parte incultus & sordidus: nam Mamaluchorum metu, ostentare opes non audent, qui diuites existimantur. Hi camelis asinisque vehuntur, solis sibi equos vsurpantibus Mamaluchis. In vniuersum plebeij pariter ac diuites, veruecina carne atque orizę pultarijs famem explent, nec quæ aliarum gentium luxuria inuenit exquisitas dapes, vel gulæ irritamenta nouerunt: gallinacij tamen generis pullos nobilium admittunt mensæ, quòd eorum magna sit copia Aegyptijs, apud quos gallinæ sua oua non incubant, sed ea in clibanis, tepore sensim adhibito ita fouentur, vt mirabili arte compendioque pulli intra paucos dies progignantur simul & educentur. Cæterùm Selymus, vbi Tomumbeium Memphim ingressum esse, & Mamaluchos omnes coactis in vnum viribus extremam belli fortunam periclitari velle, certius cognouit, propius vrbem admouit castra, et milites adhortatus est, vt toties victos hostes ea die omnino vincendos, & penitus debellandos existimarent, paululumque adniterentur, vt superiorum laborum atque victoriarum præmia caperent, quæ tot ac tanta futura essent, quanta ipsi vel immodicis animis antea concupiuissent. Restare paucos cum desertissimo rege, qui cum vulneribus ac timore occupati, campestrem aciem ferre nequeant, domi in oculis & complexibus liberorum atque vxorum, supremum vitæ casum expectare decreuerint. Vocari se vltrò ab Aegyptijs Mamaluchorum nomini infensissimis qui illorum excidium auidissimè expectet, & se ad delendam pessimorum atque immanium hominum progeniem è domibus pugnaturos polliceantur. In his tamen reliquijs fusi perterritique exercitus debellandis, summam totius belli victoriam constare, quando pro victis censeri non possint, qui adhuc sperent, arma teneant, ipsaque imperij sede atque vrbe maxima potiantur. Proinde in eius diei euentu, cùm salutis & glorię, tum fortunarum omnium rationē & casum consistere existimarent. Rem verò nullius propè negotij periculique futuram, si in nouo pugnandi genere, vt antea se duce bellis omnibus enixè fecissent, omnino sibi peruincendum esse ducerent. Ardebant prædæ cupidine militum animi, paratique & diducti in ordines irrumpendi signum expectabant, quum Selymus Bassuela porta ingressus equites pluribus simul locis, sed latiore via prætorianos immisit. Occurrêre equitibus equites, præliumque atrox in triuijs, & angustis in callibus edidêre: pedites verò prolatis in frontem colubrinis, atque falconibus, hisque vbi hostium agmina cernerentur, repentè excussis, compita rectis opposita regionibus statione defensoribusque nudabant. Vbi verò ad munitiones fossasque peruentum, dum impulsu obiectas trabes amoliri, fossasq; transcendere conarentur, contraque Mamaluchi impigrè ob-

sisterent,

sisterent, tãta vi, tantaque animorum peruicacia certauere, vt nusquam acrius vel cruentius memoria nostra sit dimicatum. Mamaluchi enim pariter ac Turcæ vires omnes, & cunctas bellandi artes in id vnum pugnæ discrimen contulerant, haud ignari pro vita atque imperio vltimo eo certamine dimicari: quãdo summa vtrinque præmia, aut cõtra supplicia victis atque victoribus, ludente Fortuna ostenderentur. Plurimùm cædis erat apud munitiones: nam Turcæ incautius progressi in cæcas fossas, alij super alios cumulati, prementibus vltimis procidebant: alij acutissimis vallis induebantur. Ipsæ matresfamiliâs & pueri, è domibus virili audacia in subiectos saxa ac tegulas prouoluebant. Hos contra Turcæ, vt quisque eorum in fenestris vel tectis conspiciebatur, destinatis sclopettorum ictibus ferire, effringere fores, vnde supernè vis telorum ingrueret, intra domos vario euentu pugnare. Ipsi quoque Aegyptij, modò harum modò illarum partium fortunam speculantes, diuerso studio vtrosq; pro hostibus ducere atque oppugnare, vt quemcunque victorem sors daret, illum etiam egregiè iuuisse viderentur. Erant diuersis in regionibus plura simul contracta certamina: nam transuersis vicis quum discurrerent, modò hi, modò illi, in nouos hostium globos incidebant: & qui victores in fronte vrgebant, sæpe interclusi ab hostibus, in tergis cædebantur. Viæ, & quantum spatij inter tecta relinquebatur, horrendum visu, coaceruatis passim cadaueribus, tam multo cruore madebant, vt eleuatus puluis, qui initio densissimus erat, sedaretur. Aer nihilominus fumo & caligine tormentorum, & sagittarum nube erat obscuratus, tantusque erat militum clamor, armorumque strepitus, atque ipsorum tormentorum fragor, vt terra tremere, & conuelli ædificia viderentur. Pugnatum est continenter duobus diebus, ac totidem noctibus ancipiti Marte, ita tamen, vt Mamaluchi, qui numero pauci labori atque vigilijs sufficere non poterant, cedendo in interiores sensim vrbis partes, desertis primis munitionib. sese receperint. Tertia die Mamaluchi, quum in ipso summæ rerum fortunarumque omnium discrimine, quod supremos hominum conatus atque animos augere consueuit, versarentur, tanta virtute pugnam redintegrarunt, vt Turcas ad multum spatium propulerint, et aliquot eorum falcones interceperint. Quo casu Selymus dicitur de victoria desperasse, iussisseq; vt ædificia passim incenderentur, impellente eum ad id flagitij & crudelitatis edictum iusta penè aduersus Aegyptios iracundia, quòd Iunusbassa in oculis eius à fenestra lapide caput ictus, graue vulnus paulò ante sustulerat. Iam tecta miserabilem flammam conceperant: iam vlulatus plorantium & deprecantium Aegyptiorum audiebatur: iam ipsi Turcæ languidius pugnantes, vt receptui caneretur expectabant, quum à pluribus simul nunciatum est, hostes ab diuersa parte, instãte Mustapha loco pulsos superatosq; supremum auxilium in fuga posuisse. Etenim Mustaphas, monstrantibus Ægyptijs Mamaluchisque transfugis ad amplissimam plateam peruenerat, vbi Mamaluchi stratos frænatosque equos collocarant: vt si quid durius accideret, eò se reciperent, atque his conscensis, in proxima, quæ statuissent loca se proriperent. Hos omnes, Mustaphas, deiecto præsidio, quod vt in parte vrbis minimè suspecta ex pueris ac mulionibus infirmissimum erat, comprehendit, & abduxit. Ea res, sicuti in grauissimis atque inexpectatis casibus accidere solet, vigorem eorum atque impetum magnopere debilitauit. Quamobrem spe fugæ sublata, quum vndique circumuentos se perspicerent, præliumque nulla alia spe, nullis subsidijs, sed sola virtute susten-

taretur, confessione sua victi terga verterunt. Multi cum Tomumbeio, qui ne vinceretur eo prælio, cunctas artes virtutis atque consilij nequicquam expertus fuerat, ad Nilum properantes ratibus transuecti in Segesticam regionem contenderunt. Alia multitudo Ægyptiorum domibus fœdissimisque latebris se condidit. Ex fortissimis autem equitibus amplius mille & quingenti ad templum inanium Deorum tota vrbe maximum confugerunt, vbi quum diu sese tanquam ex arce defendissent, quòd nisi honesta cõditione deditionem facere nolebant, ad extremũ, siti, lassitudine, vulneribus, tormentisq; expugnati, victoris arbitrio se dediderunt. Quorum pars, conniuente Selymo ab iratis militibus in vestibulo trucidata, pars secundo amne post aliquot dies Alexandriã deuecta est. Selymus, inclinante victoria, extẽplo cohortes duas ad restinguendos ignes præmisit, ac tota vrbe circummissis præconibus pronunciari iussit, Mamaluchos, qui intra duodecimã horam se dederẽt, omnes fore incolumes: post id tempus deprehensis, nullam fore salutis conditionem. Ægyptijs autem qui latentes proderẽt, se daturum præmia: contrà qui occultassent, se protinus eos palo infixurum, vxoribusq; ac liberis venundatis, domos ipsas esse concrematurum. Ad cuius edicti famã magnus eorum numerus prodijt, quibus statim catenæ iniectæ. Iiq; omnes postea contra iusiurandum, quòd fugę consiliũ cepisse dicerentur, in custodia crudelissimè trucidati sunt. Nonnulli qui fidei ac amicitiæ iura proditione violare noluerũt, delati ab alijs vicinis ciuibus, extrema supplicia perpessi, qui amicis quib. se deuouerãt, cõstantissimè periêre. Exinde milites victoria feroces, scrutari cuncta, protrahere abditos atque obtruncare, prædari etiam Ægyptiorum domos, nihil clausum secretumq; relinquere. Erant qui vno tempore ijsdẽ in ędib. auaritia, crudelitate atque libidine grassarẽtur, quũ quisq; eò vires impetumq; transferret, quò à natura raperetur. In magna nanq; licentia quisq; suis morib. facilè seruit, effuseq; blanditur. Eodẽ die Gazelles, qui paulò antè ad cogẽdos Arabes, conducendaq; auxilia iussu regis in Thebaidem profectus fuerat, superuenit. Is quum euersis omnibus rebus, neq; manu, neq; consilio proficere posset, ac Dijs iratis infestisq; belli fortunam, quę toties partium conatus transuerso impetu perfregisset, minimè sibi amplius tentandam putaret, ad Selymum fide accepta cum tribus Arabum ducibus, multisq; equitibus venit: atque ita locutus est: Si Fortuna, quam summa virtute tibi conciliasti, felicitati nostrę non inuidisset, hodie non haberes, postquam cuncta armis tuis subacta sunt, vnde reliquos mortales animi magnitudine superares. Integris rebus nostris atq; opibus dum pro vita ac imperio certaretur, Turcarum nomẽ inani virium fiducia elati, semper contempsimus, & te vti hostem decebat, acerbissimo odio persequebamur. Facto demum periculo, omnibus victi prælijs, quum & mirificam atq; diuinam virtutẽ tuam, & secundissimas victorias, quę non sine Deorum immortaliũ consilio tribuuntur, miraremur, supplices ad te venimus, vt meliorem fortunã beneficio tuo sequeremur: et tu ipse parcendo atq; ignoscendo victis ac deditis, qua vna virtute homines cęlitib. ęquantur, supra immortalis glorię tuę terminos nomẽ & famam extenderes. Tomumbeio quãdiu nomẽ viresq; retinuit, & in aliqua luce versatus est, fidelem operam præstitimus. At quum iniquo suo fato profugus, incerta etiam salutis fama solitudinibus inerret, deserti potius quàm desertores, ad te confugimus, studium nostrum atque operam tibi meliore conditione probaturi, si, commutata acerbissimarũ rerum sorte, nobis viuere, & auspicijs

tuis

tuis militare licuerit. Selymus, quod Gazelle propter eximias animi corporisque virtutes, quibus clari viri etiam apud hostes gratiam promerentur, apprimè nouerat: quodque Arabes, quos maximè timendos esse intelligeret, fœdere atq; amicitia sibi obstringere cupiebat, omnes humanissimis verbis excepit, & singulis stipendia constituit: hortatusq; est, vt veteris fortunæ obliuiscerentur, & cuncta ex liberalitate sua sperarent. Nec multò pòst, quum ab Achasia vrbe Mauri simul atq; Arabes, adiunctis quibusdam Mamaluchis, qui eò profugerant, Memphiticum agrum incursionibus vastarent, sæpeq; frumentatores Turcas, ac muliones qui paulò longius pabularentur, interciperent, Gazelles cum parte exercitus ad debellandos eos missus est. qui celeriter expugnata, direptaque Achasia, & latronibus magna ex parte trucidatis, superiorum dierum iniurias cum magna sui laude imperatorisque lætitia vindicauit. Interea Tomumbeius in Seiectica regione, quæ trans Nilum ad Cyrenaicam vergit, his etiam tot malis victus bellum reparabat. Venerat ab Alexandria ad eum valida Mamaluchorum manus, quæ ab vrbis præsidio literis euocabatur: multi etiam eũ ex fuga comitati fuerant. Non deerant partis Africæ Arabes, & Mauri quoque regionis incolæ studium atq; operam suam pollicebantur. Præterea ab Memphi nonnulli Aegyptiorum, quorum domus ipsęq; familiæ Turcarũ prædæ atque libidini cesserant, si noctu Memphim conuolaret, se tumultum excitaturos promittebant: Foreque, vti omnes Turcæ, qui in contuberniis essent, vno clamore atque impetu populi delerentur: quando omnes cuncta nefanda atq; hostilia perpesi, diutius insolentissimorum hominum iniurias ferre non possent. Ipsos quoque Turcas ad contemnendum numerum ex amplissimo exercitu redactos esse dicebant: magnam eorum partem duobus Memphiticis prælijs interijsse: reliquos fermè omnes, aut vulneribus aut aduersa valetudine esse confectos. Quibus de rebus, & vires vndique crescebant, & spes ipsa, quæ nunquam perdito ac profligatissimo regi defuerat, apud inuictum animum supra eius miserię conditionem efferebatur: ita vt Fortuna, quæ immitis atque acerba omnium mortalium infelicissimo supremas insidias tēdebat, tum primùm commutatis iniurijs prosperos rerum exitus promittere videretur. Dum hæc à Tomumbeio pararentur, Albuchomar vir Aegyptius, qui in Seiectica cæteros omnes authoritate atque opibus anteibat, siue vt imminentis belli cladem ab agris suis auerteret, siue vt gratiam victoris, quam, malis facilius apud reges, quà bonis artibus homines consequuntur, proditionis munere mereretur, ad Selymum venit: atque eum de copijs, ac nouis Tomumbeij & ciuium consilijs certiorem fecit. Quo cognito, Selymus excubias tota vrbe disposuit: suspectos ciues in arce, quæ deserta à Tomumbeio deuenerat in eius potestatem, custodiri iussit: & complura nauigia tormentis atque militibus instructa, quæ aduersam Nili ripam obseruarent ac tuerentur, pluribus locis separatim toto flumine collocauit. Verùm secum ipse reputans, quanto cum periculo toties cum accerrimis hostibus conflixisset, & quum difficile factu foret intercipere Tomumbeium fuga extrahentem bellum, atque alia semper atque alia per vastas & ignotas regiones auxilia comparantem, vt clementia atq; animi liberalitate hominem tentaret, ad eum legatos mittere decreuit: qui suaderent, vt arma deponeret, & iam tandem victoris fortunam agnoscere vellet: ac simul data fide pollicerentur, eum, si supplex accederet, regnum quod tueri armis nequiuisset, victoris humanitate ac beneficio consecuturum. At si reno-

uare bellum pergeret, & suæ imbecillitatis obliuisceretur, dijudicata belli fortuna, nullam eum postea dignitatis ac vitæ conditionem ex merito apud iratos inuenturum. Enimuero Selymus, quum se in remotissimam regionem, alia atque alia inuitante victoria abductum conspiceret, ac tantulis infirmis copijs timeret, ne in amplissima vrbe ab incertæ fidei hominum multitudine opprimeretur, per conditiones bellum conficere, quàm vi contendendo nouis implicari periculis malebat: cum præsertim ab incolis eius prouinciæ nunciaretur, vbique manus equitum omnis generis cogi ab his Mamaluchis, qui ex fuga diuersas regiones petiuissent: classemque ad Suezziam portum expectari, quæ Arabico sinu ad Erythræas angustias aduersus Lusitanos profecta esset. In ea esse supra tria milia Mamaluchorum, & Amyrassem ac Raysalomonem peritissimos duces, magnumque numerum æneorum tormentorum, vnde Tomumbeius accepta incommoda resarcire, atque vrbem vocantibus amicis repetere posse videretur. Sed eum in primis ingens cura Persicarum rerum excitabat: ne si Hymbracorbassa quem ad Taurum præmiserat, Hysmaelis viribus impar foret, ipse prius ab Asia Minore ac Syria excluderetur, quàm Byzantina classis cum supplemento militum, & secundis commeatibus Alexandriam perueniret. Igitur decreta legatione, viri insignes qui sacris præerant, cũ hisque aliquot Aegyptij clari nominis mittuntur. Qui quum traiecto Nilo in Seiecticam peruenissent, antequã audirentur, à quibusdam Mamaluchis insana ac barbara crudelitate trucidati sunt. Nefarij siquidem & arrogantissimi homines, Tomumbeio nihil tale expectãti, se gratum facturos putabant, si ad declarandum studium suum atque alienissimam à pace voluntatem, tanti odij ac feritatis rabiem ea immanitate sceleris ostentassent. Quod factum superbè atq; atrociter, omnem Selymi patientiam abrupit, & mox funestissimum bello, ac Mamaluchis omnibus finem imposuit. Nanque homo, quum nullis etiam irarum fluctib. ageretur, natura & vehemens & ferox, æquo animo ferre non poterat, quòd victi fugatiq;, & mandata sua, quæ vtilia atq; honorifica ipsis forẽt, despicere, & ius legatorum apud efferatissimas etiam gentes sanctissimũ violare ausi fuissent. Quamobrem his exagitatus iniurijs, in Seiecticam aduersus Tomumbeium expeditionem edicit: commeatũ parari imperat: & Nilum, quod ratibus transire, neque suæ dignitatis, neq; præsentis occasionis esse statuebat, contractis vndique nauigijs, stabili ac latissimo ponte consterni iubet. At Tomumbeius, quũ parari copias, & Nilum ponte iungi per exploratores & Memphiticos ciues audiret, veritus prouincialium perfidiam, quorum animos Albuchomaris defectione ab se alienatos esse, propter eius viri potentiam atque authoritatem, facilè suspicabatur, illam eandem, quæ toties spes suas frustrata fuerat, prælij fortunam tentare cõstituit. Omnibus enim rebus inferior, extrahere bellum, vel hostem expectare non poterat: neque sibi iterum amissa dignitate per vlteriores solitudines fugiendum arbitrabatur. Ergo inito cum suis consilio, quod sibi Mamaluchisque omnibus supremum fuit, cum quatuor milibus armatorum equitum, & bis totidem Maurorum atque Arabum, è Seiectica diluculo profectus, continuato per diem ac noctem itinere, ad Nilum cõtendit, vt Turcas, quos nihil tale de victo atq; infirmissimo hoste suspicaturos esse intelligebat, audendo falleret, & sui famã celeritate præueniret, ratus se improuiso aduentu copiarum partem, quæ primæ flumen transissent, priusquam eis subueniri posset, esse deleturum. Neque enim temporis spatium opinionem fefellit:

refellit: nam horarum momenta cum itineris celeritate egregiè supputata, congruerant: & vt ipse coniectura futurum putauerat, prima Asiaticorum agmina pontem traiecerant. Muliones & cum his pueri, qui Selymo à cubiculo seruiebant, quum ad tendendum tabernaculum amœniorem locum quęreret, longius progressi, puluerem aduentantis exercitus primi conspexere: statimq; ea de re Mustaphas certior est factus, & ad arma conclamatum. Qui rumor & his, qui iam transierant, & illis qui in citeriore ripa transituri morabantur, magnam trepidationē iniecit. Tomumbeius expedientes arma, & coeuntes ad signa hostes repentino impetu adortus, primos, qui sustinere irruentium impetum ausi sunt, obtruncat, alios disijcit & conuertit in fugam. Nec Mustaphas, quanquam impauidus, ante alios pugnando, atq; adhortando, tota fermè prima acie protrita, ac cæteris perturbatis, restituere ordines, aut in fugam versos retentare poterat. In aspero enim atque inopinato negotio, cuncta, concursatione, cæde, fuga, & metu plena erant: totis ripis supra atque infra pontem respectantium atque auxilia implorantium trepida agmina visebantur. Multi, impellentibus hostium turmis ad extremos redacti margines, in flumen procidebant: multi ad initium pontis, occurrentibus qui continuè ab vlteriore ripa submittebantur, dum scandere pontem vellent, timore præpediti, & reiecti ab suis, profluentis gurgitibus hauriebantur. Erat latitudo pontis tāta, vt quaterni equites commodè recipi, & magna eorū multitudo vnius horæ momento transmitti posset. Verùm quum tormenta traducenda essent, minora equitum subsidia, quàm periculi magnitudo, vel repentinus casus efflagitabant, submittebantur: nec in tormentis vllum erat auxilium, quæ celeriter traduci, vel ab citeriore ripa in aduersam, propter obiecta suorum agmina emitti sine detrimento non poterant. Interim Selymus, qui initio tumultus ad Nilum decurrerat, scaphas, & fluuiatiles lembos prętorianis sclopettarijs complet, atque equitatu per pontem accelerare iusso, eos laborantibus subsidio transmittit.

Quibus nauigijs expediti nautæ, quum adhibita omni celeritate reuerteretur, ac rursus alios exciperent, paruo temporis spatio plures cohortes exposuerunt. Quorum aduentus perturbatos etiam ęgre sustinentes Asiaticos confirmauit, Canoglis quoque Tartari regis filius, Scytharum agmina vt Nilum transirent cohortatus, in vlteriorem ripam paucis desideratis & admirantibus cunctis euasit. Ea enim gens & Tanaim & Volgam rapidissimos maximosque amnes, gregatim insuefactis equis transnatare didicerat. Eodem quoq; tempore Tomumbeius, quòd celerem in vna ea re victoriam consistere prouidebat, confertis suorum turmis ad pontis caput penetrare, atque id occupare conatus est, vt ad intercludendos hostes primam ratem auelleret, & rudentes, quibus ea nauium series ripæ deligabatur, præcideret, quib. abscissis, necessario totus pons superstantibus copijs resolutus, ipso tanti amnis impetu raperetur. Quæ res longè periculosissimam attulit dimicationem. Nam ab delectis, ac optimè armatis, qui à fronte vrgebant, singulari virtute pugnabatur: & Mustaphas animaduerso periculo, & signa & fortissimos quosque in eum locum contulerat. Itaque tanta est contentione actum quanta agi debuit, quum Mamaluchi, si loco potirentur, se breui negocio postea superiores hostium victorias euersuros manifestè perspicerent: & Turcæ, nisi pontem conseruassent, de sua in primis, & reliqui exercitus, ac ipsius imperatoris salute desperandum esse intelligerēt. Sed rem obtinuit Mustaphas sclopettarijs, & Grecorum turmis, quę iam plu-

res transierant, prælium excipientibus: moxque hostibus repulsis vltrò institit, & ad multum spatium eos submouit. Hic est ille Mustaphas natione Pannonius, & Baiazetis gener, qui magnificentiæ & perpetuę laudis studio, ex huius victoriæ manubijs, eximij regijque operis, & sumptus, pontem lapideum in Strymone amne construxit: quem hodie per Thraciam transeuntes, tanquã Romanæ magnitudinis æmulum admirantur.

Tomumbeius, vt Mamaluchis, qui lassitudine deficientibus equis, acrius pugnare non poterant, aliquid ad respirandum spatij daret, & per eos rursus extremum prælij casum collectis viribus experiretur, Arabes, ac Mauros, vt tantisper pugnam sustinerẽt adhortatus est. Quod quum impigrè præstitissent, & paulò pòst Mamaluchi equis atque corporibus aliquantulum recreatis successissent, tanta vi prælium redintegratum est, vt Selymus victoriæ diffidens, quanquam amici eius, ne id faceret, deprecarentur, conscendere pontem, & suis auxilio proficisci non dubitarit. Eius aduentus, spe illata militibus qui in conspectu imperatoris, & prȩmia & laudem, insigni aliquo virtutis facinore edito, promereri cupiebant, conatus hostium repressit: statimque prætorianarum cohortium virtute omnes in fugam versi. Fugientes, equitatus qui prælio non interfuerat, totis campis consectatus est: & ipsi demum Scythæ, qui delati vorticibus in vlteriorem ripam ad hostes tardius ascenderant, sagittantes affuère. Tum verò missi Mustaphas Cayerbeiusque, & Gazelles cum recenti atque expedita equitum manu, qui vestigijs fugientium insisterent: nec Tomumbeium elabi paterentur. Sequenti die eum ad prælatæ paludis emissarium, vbi paulùm conquieuerat, adepti sunt, conantemque interscindere ligneum pontem, vt iniecta mora antecederet, aliquot ibi occisis & captis, rursus effugere coegerunt. Tertia die, quum amissis fermè omnibus copijs, ad Secussani reguli villam peruenisset, & Turcæ Aegyptijs, qui eius regionis pagos incolunt, extrema supplicia denunciassent, nisi ad comprehendendum Tomumbeium egressus omnes illarum paludiũ, & circumiecta loca intentis custodijs obseruarent, metu perculsus paludibus se condidit: vbi eum paulò pòst agrestes mersum aquis vsq; ad summum pectus, atque inter iuncos & harundines latitantem deprehenderunt: vinctumq; miserabili habitu occurrentibus Turcis tradiderunt. Nec multo pòst cum aliquot ducibus amicorumq; præcipuis, Memphim perductus est. Selymus, qui propter interfectorum legatorum iniuriam, hominem necare decreuerat, eum ad se perduci vetuit, tortoribusque tradidit, vt de Campsonis thesauris quærerẽt, qui secretissimo specu abditi credebantur. Ferunt eum constanti animo ac minaci vultu, nihil præter suspiria atque horribiles gemitus, in summis cruciatib, protulisse, vt ea patientia victoris sæuitiam superaret. Postero die eum vili camelo impositum, ac obsoleta indutum veste, religatisque in tergo manibus, sicuti noxij ac latrones solent, per omnia vrbis fora, et celeberrimas regiones circumduci iussit, vt Aegyptij quem paulo antè regem adorarant, illum eundem vertente fortuna in extremas præcipitatum miserias, vitæ simul atque imperij dies fatali laqueo finiturum intuerentur.

Quum vẹrò ad Bassuelam portam peruentum fuit, ei laqueo gulam fregère: vtque transeuntibus conspectui atq; ludibrio foret, vnco ferreo suspensum supra fornicem reliquêre. De Tomumbeio supplicium sumptum est Idibus Aprilis, anno à partu Virginis decimoseptimo supra millesimum & quingentesimum: qui dies Lunæ dicatus, Christi resurrectionis celebritatem secutus est: quum ad Rhodaniam pugnatum esset vndeci-

vndecimo Calendas Februarias, die diui Vincentij memoriæ dicato. Nec defuerunt, qui in eo tam atroci miserabilique spectaculo lachrymas effunderent; tristiq; & gestu & incondito eiulatu vltimi regis sui vsque adeo fœdam atque turpissimam necem auersarentur, vel increpantibus sæua voce, & mortem cõminantibus Ianizaris, quòd Memphiticus populus, vti leuis, & veteri Mamaluchorum seruitio assuetus, depulsæ seruitutis beneficium, nequaquam lætis & gratis animis acciperet. Erat enim plebs Aegyptia adhuc incerta libertatis, proptereaque cæco suspensa metu, rebus suis timere cogebatur: quòd Turcarum gentem bello inuictam formidatamque cunctis Europæ atque Asiæ regibus, nequaquam Circassijs mitiorem, imperatore præsertim cruentissimo, superbissimè regnaturam existimaret. Commouebat quoque animos mirum in modum pendentis Tomumbeij habitus tam indignè à Fortuna mulctati. cum nanque singulis aulæ honoribus integra nominis fama gestis, ad summũ regij decoris fastigium, studio populi, fauoreque procerum ascendisse meminerant, vt inde vrgentibus fatis vsque adeò deformi ruentis imperij & vitæ exitu præceps daretur, exemplum haud dubiè inter paucissima humanæ varietatis valde memorabile miseris pariter atq; felicibus præbiturus. His quidem, vt nihil sese efferre, sibique adulari, illis verò, vt cuncta, quę indigna atq; aspera sors aduеheret, constanter ferre condiscerent. Eo etiam Tomumbeius commiseratione dignior apparebat, quòd maiestatem proceri & lacertosi corporis, vultumq; promissa & canescente barba venerabilem, cùm regio solio, tum militari imperio parem attulisset. Cæteri Mamaluchorum proceres cum ignobili etiam equitum turba, qui in custodijs erant, eandem exitus fortunã tulerunt. Sublato Tomumbeio, atque occisis fermè omnibus Mamaluchis, quum nulla certa hostium manus in Aegypto esse nunciaretur, quæ renouare bellum posset, diductis copijs, ad recipiendas vlteriores prouincias Selymus duces misit. Alexandrini enim secundum Memphiticam pugnã expulso præsidio, & Phari arce, quam imbellis custos certa cum spe præsentis præmij quam dubio periculi euentu tradere, quàm defendere maluerat, facilè occupata, multis antè diebus ad Turcas defecerant. Damiata quoq; victoribus portas aperuit. Hæc olim Pelusium, Æliopolisq; demum instaurante Hadriano Cæsare vocata est: Citra autem Nilum, qui Ægyptus Iudeæ atq; Arabiæ terminos attingit, nulla ciuitas, quæ Turcarum imperio non pareret, relinquebatur. Ipsique Africę reges Cyrenaicę finitimi, qui pendere tributa, & Sulthanis certo fœdere parêre consueuerant, legationes destinabant. Reliqui erant Arabes, & præsertim Africani, qui Tomumbeio auxilia miserant, & Turcis, quòd eo bello magnum suorũ numerũ amisissent, minimè pariturі dicebantur. Ea gens latrocinijs potius, quàm bello assueta, ab Euphrate quà Palmyrenorum fines alluuntur, vsque ad Atlanticum Oceanum totam Aegyptum atque Africam multitudine sua repleuit. Errabunda gens est, ac innumerabilis, distincta tamẽ per populos & duces, qui suas vrbes atque oppida singulis curribus trahunt: vtpote qui certas sedes non habent, & Scytharum more tentorijs & papilionibus vtuntur. Ipsi se gentium nobilissimos prædicant, quòd nullis vnquam alijs immixti gẽtibus, incorruptam atq; sui generis nobilitatem conseruarint. In vniuersum astu omnes atque ingenij artibus potius, quàm corporis viribus pollent. Frugi enim in conuictu homines nulla cibi intemperie vires alunt, temperantia valetudinem tuentur: multaque exercitatione ad inuictum robur habiles artus

confirmant. His magnæ curæ est vxorum pudicitia, quando nihil potius ducant, quàm incorrupti sanguinis antiquum decus. Totum autem familiæ censum vna implet tenuis suppellex, quæ nobili equo Numidico, lancea, & iaculis constat. In mundo muliebri, neq; aurum, neq; argētum visitur, sed lanea virgata vestis, & pro geniali thoro ex centone leuis culcitra: primores tantum, argentum vermiculato opere fabrefactum pictumque in phaleris gestant: argenteasque item bullas collo suspendunt, quas incluso amuleto, Thaheles vocant, quarum præsidio aduersus pericula se probè munitos arbitrantur. In hospites aduenas ambitiosius, quàm latronum mores ferant, liberalitate vti mos est. Sed conuiuia eorum, si venatio non suppetat, leui pollinis & orizæ pulticula, fauo mellis, carica, palmæ dactylis, ac lacte acido finiuntur. Munera sunt laneę chlamydes colore violaceo aduersus imbres à nostris expetitæ. Sed inter se nouas & veteres à maioribus per manus traditas immortales inimicitias exercēt, ac sæpenumero in factiones secedunt, & aggregatis vtrinque auxilijs cruentissimè præliantur. Qua de causa, quum antiquis odijs, & nouis simultatib. semper studeant, & bella ex bellis oriātur, nunquam ad expellendos Mamaluchos consentire in vnum, & pari consilio bellum gerere valuerunt. Neque enim Mamaluchorum opes tantæ multitudini sufficere potuissent, quando Sulthani ex aliena discordia potius, quàm proprijs viribus eam prouinciam atque imperium retinere viderentur. Itaque Selymus per idoneos homines plures corū duces data fide ad se Memphim euocauit, et summa liberalitate prosecutus est: quorum exemplo fiebat, vt cæteri quotidie accederent, acceptisque munerib. in verba eius continuò iurarent. Aliqui tamen, quum nullis pollicitationibus ac donis flecterentur, per insidias ab alijs ducibus intercepti, ac Selymo traditi, inanis pertinacię atque odij pœnas dederunt. Classis quoque paucarum nauiū aduerso Nilo vsque ad Sienem, quam hodie Guagueram incolæ appellant, ascendit, omnesque hæ gentes quæ ad Aethiopiam vergunt, sicuti amicitiam potius, quàm imperium Sulthanorum agnoscebant, ita victoriæ fama perductæ in Turcarum fidem facilè concessere. Iisdem etiam diebus ad Suezziam Rubri maris portum (is olim Arsinoes fuit) cum aliquot turmis atque cohortibus processum. Distat Memphis à proximo littore, vbi Suezzia est et Thorius portus, trium tantùm dierum itinere. Quo in portu Campson aduersus Lusitanos classem ædificauerat: qui, subacta tota prope India, omnem Arabici sinus nauigationem sustulerant: & quum indicas merces per Oceanum in Hispaniā auerterent, Memphitica vectigalia grauissimis detrimentis affecerant. Ea classis, magna impensa, et labore incomparabili vix quatuor annorum spatio perfecta, deductaque fuerat. Nam ab Issico sinu, atque Amani syluis è Cilicia materiam petere necesse erat: eam inde transuectam Pelusium, aduerso Nilo Memphim deportabant, vbi nautæ ac peritissimi fabri non deerant, qui ab Venetis haud obscurè submittebantur: quum & ipsi, eodem incommodo accepto, nobilem illam, & toti Europæ statis temporibus aromata partientem nauigationem intermittere cogerentur. A' Memphi autem plicatiles ac solutæ naues membratim camelorum dorso Arsinoem conuehebantur: ibique rursus commisso in vnum per partes clauis configabant. Quibus constructis atque deductis, paulò antè Selymiani belli initia, Campson Amyrassem & Raysalomonē duces misit cum valida manu Mamaluchorum, magnoque tormentorum apparatu, qui cum classe ad Erythræas angustias contenderent, & cum Lusitanis

bellum

bellum gererent. Sed illi, quum Lusitanam classem duce Lopo Suare vltrò ingressam Arabicum sinum cognouissent, nec sibi tunc, multis de causis, cum totius Indiæ victoribus confligendum esse arbitrarentur, Giddę, qui Mechę Mahometi sepulchro celeberrimæ vrbis portus est, medio in sinu ad Arabiæ Felicis littus per causam reficiendæ clasśis subſtiterunt. Mox verò discedentibus Lusitanis, qui propter aduersas tempestates repulsi in Aethiopica littora, ac diu flantibus Euris iactati, nulla re memorabili gesta sinu excesserant, aliquot amicas vrbes Felicis Arabiæ latronum more diripuerunt: & Ademum, vt ciuibus pecuniam exprimerent, expositis copijs oppugnarunt. Sed vrbs frequẽtisśima & munitisśima impetum Ægyptiorum egregiè sustinuit. Ademum enim, quod antiquitus Ocellis emporium fuisse arbitramur, opportuna in caute iuxta promontorium Palindromum extra Arabici sinus fauces ad læuam positum est, & à tribus ferè partibus mari alluitur, murumque habet, quà aditus est à terra, & complures turres in morem nostrum portui ac naualibus impositas. Magna quoque est ea in vrbe, vt in nobilisśimo Indici maris emporio, commercij & mercaturæ causa, Persarum atque Indorum multitudo, qui vno consensu cum ciuibus, vt sese atque opes suas ab Aegyptiorum iniuria tuerentur, pro alienæ vrbis salute sumptis armis propugnare non recusabant. Ita Amyrasses, & Raysalomon repulsi ab mœnibus & pesśimè accepti, reductis copijs ad insulam Cameronis, atque inde Giddam redierunt. Ibi quum de Campsonis morte atq; aduẽtu Selymi ad Memphim cognouissent, atq; alter in fide permanere, alter verò victoris fortunam sequi contenderet, protinus inter se dissentire cœperunt: coortaque inter milites seditione, Amyrasses, qui Tomumbeio fauere conabatur, Meccham profugit. Verùm paulò post Raysalomone eum deposcente, atque omnia hostilia, nisi continuò sibi traderetur, denunciante, à Mecchensibus, qui rebus Giddensium magnopere timebant, captus, et Giddam ad classem transmissus est. Porrò Raysalomon, vt æmulo & collega sublato, solus clasśis imperio potiretur, atque edito aliquo insigni facinore sibi aditum ad victoris gratiam præpararet, Amyrassem noctu ad declinandam inuidiam mari demersit, & bimestri stipẽdio donatis militibus, hisq; Selymi sacramento adactis, paucorum dierum nauigatione Arsinoem peruenit: & tradita classe ad Selymum profectus est. Ea vero Turcarum manus, quæ Arsinoem venerat, dextro littore ad superiores prouincias ascendit: reguliique omnes, qui Sulthanorum tributarij vel amici erant, vsque ad Dauidis maximi Aethiopum regis fines, quem nostri Preteiannem vocant, sine vlla dubitatione deditionem fecerunt. Sed quoniam in mentionem Preteiannis incidimus, non iniucundũ fore putauerim, si post tot cruenta prȩlia, & tristes rerum propè omniũ euentus, amœnioris materiæ diuerticulum legendo fesśis paremus; quod Aetiopiæ descriptione aptè præstare lubet, vt quæ plerisq; fabulosa videri solent, ad veritatẽ fidemq; historiæ referantur. AFRICA, quæ tertia pars orbis censetur, ingentis Pyramidis figuram effingit: cuius basim efficiunt ea littora, quæ à Nili ostijs perpetuo tractu ad columnas Herculis directa, Mediterranei maris fluctibus alluuntur. Latera autem, hinc Rubri maris sinus, illinc Atlanticus Oceanus, sensim extenuato terrarum cuneo castigant, vt in oblongam coeundo desinant cuspidẽ, & extremo Bonȩ spei promontorio terminentur. Id ad Antarcticum polum vergit, ȩquo fastigio ȩquatoris et tropici Capricorni lineas longisśimè progressum; quod intentatum, nec planè antiquis

cognitum Africę caput, memoria nostra superauêre Lusitanæ classes, quum in Indiam ingenti ausu petendis aromatibus proueherentur. Id naturę munimētum, immensi diuersique æquoris vastum pelagus tanquam rostro findit & dirimit, quum ab ortu Solis Indici maris æstum lęuo humero excipiat: ab occasu autem dextro alterius propè Oceani Aethiopica littora pulsantis fluctus summoueat, & extrema veluti terrarum lingua concursantibus ventis, & refractis tempestatibus imperet. Media huius expressæ pyramidis, quæ sunt regiones vltra citraque æquinoctialem lineam, per arenarum solitudines innumerę Aethiopum gentes inhabitant: quæ portenta naturæ existimari possunt, quod moribus tantùm ab homine distent, quantum ingenij captu brutis accedunt: quanquam auaritiæ, superbiæque bona pariter ac mala planè intelligant, qui & aurum quod effodiunt, & commerciorum vtilitates agnoscant: rerumque propè omnium inopes, pro imperio & dominatu regum suorum crudelissimè dimicent. Ex his Troglodytæ, qui iniquissimis feruoribus damnati, perpetuisq; & directis Solis radijs flagellati, cauernas inhabitāt, feritate reliquos antecedunt. Nigritarum omnium, quos interluit Niger amnis hodie Gambra vocatus, Sol pro aspectu recto aut obliquo, gētis colores euariat. Ante alios Guinei absoluta nigritie, nec repandis & contusis naribus vultu gestuque nobiliores existimantur. Mantingæ generoso ingenio fidem colunt, maturæ oleæ colorem imitantes. Manicongri ancipiti memoria pollent: nam obsequia cum fide implent, & seruitij pertæsi, conditionis suæ fortunam dominorum cæde sæpe vindicant. Gilopi ablutis carbonibus similes, verborum odia reseruant, pigrique & hebetes non citò mansuescunt. Zapes & sensuum & corporum ignauia, mancipiorum omnium vilissimi existunt. Ad has gentes quotannis penetrant iustis, & compositis agminibus, quæ Carauanæ vocantur, proximi mari nostro Pœnorum, Numidarum, & Maurorum mercatores, magno quidem quæstu, sed aliquanto maiore vitæ periculo: quòd in arenosas solitudines, & indiga aquæ loca, obsessaque passim serpentibus & feris delati, sæpe excitato subtiliore sabulo austri flatibus obruantur. Hæc nobis scribentibus Muleasses rex Tunetanus ab immani fratris iniuria exustorum oculorum orbitate miserabilis, enarrauit, totam ferè ex imperio eius subiectis Carauanam, tantam proximè vno ventorum turbine calamitatem subijsse, vt vix decimus quisque multorum mensium remenso itinere sospes & integer domum sit reuersus. Tanta est auri & eboris sitis, cum hæc vilium mercium permutatione parentur, vt incerta spe lucri non planè dubia salutis iactura computetur. Cæterùm Lusitani Atlantem, quem in Mauritania Clarum montem hodie vocāt, & Praxium promontorium Viridesque insulas, quas nonnulli Hesperides esse existimant, annuis atque victricibus classibus præteruecti, insinuatique Nigritarum terris, pleniorem horum populorum notitiam retulerunt: quum inde captis aut coemptis mancipijs, Lusitaniam repleuerint. Legēdo enim oram à Praxio ad Orientem proras vertêre, quà irrumpens Oceanus deuoratis littoribus ingentem efficit sinum, vsque ad sancti Thomæ insulam, quæ sub æquatore sita est, deserta nuper et infesta crocodilis atque serpentibus, quibus in eam relegata damnatorum corpora ad pœnam obijciebantur. Sed ex infami et inculta, propter benignam perpetui autumni temperiem, facilè frugiferam, saccaroque abundantem, Lusitani in cultura diligentes reddiderunt. Sicuti de Fortunatis, quæ Canariæ hodie dictæ, dextrorsum numero decem in Eurum

ventum

ventum vergunt, & de Maderia Foncialia Hispaniæ proxima, parvo colentium labore profectum esse videmus. Ab hac divi Thomæ insula, in qua iam Lusitanorum colonia coalescit, aliæ atque aliæ classes recurvatis littoribus adiêre novas gentes, longssimo tractu usque ad ipsum Bonæspei promontorium: sic tamen lustrando littorum recessus & anfractus, ut à conspectu classis, nisi iusta manu armatorum exposita, recedere non auderent, admoniti scilicet recenti infortunio Francisci Almedij Indicæ classis præfecti, qui sub promontorio Bonæspei, quum inauspicatò in terram ad conspectum fontem cœnaturus descendisset, subitò ferorum hominum è nemore erumpentium impetu oppressus est: vir indignus ea calamitate, vel hoc uno, quòd magnis rebus gestis, partam Indicæ victoriæ lauream regi suo referre nequierit. A Bonæspei promontorio, binisq; ambientis Oceani littoribus, introrsus Magni Preteiannis imperia patescunt, quæ in quadraginta amplius regna, per immensas propè regiones certis finibus distinguuntur. Hęc nota, claraq; suis nominibus atq; opibus, peculiares habēt reges, lingua, moribus, & oris colore dissimiles, qui tributa pendunt: aut stipendiarij facti, quum bellum ingruit, Preteianni tanquam supremo imperatori operam navant. Præ cæteris Scevę regnum ubertate soli, cœliq; temperie, atq; hominum ingenijs nobilissimum existimatur. Hoc tanquam præcipuum natalis soli rex incolit: nam in eo plures habet regias, & augustiora templa: secutusq; herbidorũ locorum, & aquarũ opportunitates, ad tot comitantium agminum commoditatem antecapit, & exurēte etiam sole, per varias mansiones salubriore aeris temperie perfruitur. Toto siquidem ferè anno sub tentorijs degit, insigni apparatu & magna aulæ frequentia, quanquã frequentes pagi ædificiaq; ex trabibus cancellatis, & cretaceis parietibus adfabrè constituta non desint, quæ hospitaliter subeuntes recipiant. Regnum Scevæ Antarcticum polum duobus & viginti gradibus elevatum aspicit: fines eius à proximo Oceani littore decem dierum itinere distāt: absunt autem à Nili fontibus itinere quindecim dierum. Scevano in agro mira est rerum omniũ fertilitas, frumentiq; præsertim, & ordei, omnisq; (uti apud nos) leguminis: milij verò, panici, usqueadeò altę segetes luxuriant, ut equitis staturam superent. Nec terra abundans pomis vites respuit, quæ vindemias largissimè præbeant: quanquam ex pyris, acrioribusq; malis vulgò succum exprimant, quo potu vilior populus utatur. Ter singulis annis arant, & serunt, & perpetuo propè autumno omnis generis fructuum copia lætantur. Nam ficus virides, & melopepones sapidissimi toto ferè anno convivijs non desunt. Fabę & ciceris siliquæ virentes cunctis mensibus apparent. Omnibus Scevanis agris maioris minorisq; pecoris armenta, equorum nobilium, camelorum, & asinorum greges passim visuntur: & inter cætera, eximiæ proceritatis & pulchritudinis mularum agmina. Abyssini enim omnes, quo nomine in universum subditi Preteiannis appellantur, alendis perdomandisq; mulabus maximè student: quòd à proceribus aulæ magno pretio coemantur. Cęterùm Scevani, solertia ingeniorum, & morum gravitate, vitęq; & honesti cultus elegantia Abyssinos omnes antecedunt: ideoq; gratia principis maximè florent. Ii siquidem Republica prudentissimè constituta, tanta legum æquitate populos regunt, ut quum principis authoritatem studiosè respiciant, eiusq; nomen in omni iudicio atq; actione venerentur, nõ secus ac Veneti patritij regnēt: apud quos principis maiestas dissimulatæ, vel ereptæ potestatis in speciem tantum

viget. Sceuani rerum præsides, sacra more nostro hisdem templorum appara-
tibus, atque hisdem propè cæremonijs, musicorum organorum intermixtis
concentibus, celebrant: iampridem Christianis initiati sacris, vti asserunt, do-
centibus Bartholomæo apostolo, & Philippo diacono, Candaceque Aethio-
pum regina suscipiente. Sacro enim baptismatis fonte abluuntur, quanquam
aliqua ex candenti ferro fronti stigmata superaddant: nec Hebraicæ consuetu-
dinis obliti planè sint: vtpote qui decidere præputia, & è pudendis etiam mu-
lierum carunculam præcidere soleant. Qui verò iuridicundo præsunt (vt a-
pud nos) eadem legum seueritate in puniendis noxijs vtuntur: aberrãtes enim,
& temerè desciscentes à religione, totius concursu multitudinis lapidibus ob-
ruuntur. Semel verò susceptæ religionis ritus præceptaque temerè transgres-
sos, & de Deo Maximo Diuisque impiè loquentes, in foro viuos comburunt.
Homicidam propinquis interfecti vinctũ tradere mos est, vt pro libidine san-
guinis sui iniuriam vindicent. Nonnulli auariores deditum mercatoribus in
seruitutem vendunt, quum alij plerumq; à superbis & sæuis per exquisita tor-
menta ad interitum excrucientur. Furibus oculos eruunt, traduntque lumini-
bus miserè captos publico mancipio, qui eos cithara & cantu cibum quæren-
tes, per omnes regiones & remota regna, ea lege perducat, vt alterum diem v-
no in loco permanere vtrique capitale sit. Marium tentasse libidinem (quod a-
pud finitimos Mahometanos impunè est) extremo supplicio crimen dignum
censent: minora verò delicta scriptæ legis interpretum arbitria subeunt. Nam
aliqui carcere, alij exilio vel flagris, ignominiosaque traductione mulctantur:
raros pecunia aut alterius rei pretium à decreti pœnis absoluit. Nuptias solen-
nibus epulis celebrãt, verùm detectis adulterijs mutuo iure connubia dirimũt.
Sed quoniam de Preteiannis stemmate, cultu, aulæque eius consuetudine, co-
pijs, bellico apparatu, & rebus gestis: atque item de ortu Nili, Lunæque palu-
dibus, & de varijs ferarum generibus, aliqua succinctè dicturi sumus, operæ
pretium fore putaui, à quibus hęc acceperim ingenuè profiteri, ne fabulosa ab
imperitis existimentur, quæ iam consensu multorum, nota compertaque sunt:
quãquam totam fidem esse velim penes eos qui hæc longa nobis & curiosa in-
dagatione quęrentibus tradidère. Ex his fuère Petrus Aluares Lusitanus, qui
in legatione Roderici Limę ab Araquinquo Arabici maris portu, quò appule-
rat Indica Lusitanorum classis, terrestri ęrumnosoque itinere ad Preteiannem
penetrauit, alteraq; legatione suscepta, ab ipso Preteianne ad Clementem pon-
tificem, qui tum erat Bononiæ cum aureæ crucis munere peruenit. Is itinerum
suorum atque actionum omnium diurnos commentarios, quum Romæ de-
cessisset, scriptos reliquit. Secũdum eũ Petrus Abyssinus præclaro constantiq;
ingenio vir, diu in Preteiannis aula versatus, summa comitate fideque Abyssi-
norum rerũ Memorabilia nobis aperuit, vtpote qui plurium idiomatum pe-
ritus, Romæ desumpto cucullati sacerdotis habitu, linguam nostram scitè didi-
cerit: & quosdam è nostris curiosos Abyssinam linguam doceat. Cuius linguæ
Chaldaicis elementis scriptæ, sacros libros Romæ impressos videmus, quos,
Abyssini religionis causa ab Hierosolymis Romam venientes, pro insigni mi-
raculo in patriam deferre solent. Romæ siquidem Orientales peregrini Chri-
stianę professionis, Abyssinique pręsertim, post maximi templi testitudinem,
proprium cum domo delubrum habent, vbi suo more sacra conficiunt, alun-
turque pontificis sumptu, & pia benignitate aulæ sacerdotum. Hic magnus A-
byssi-

byßinorum & Æthiopum rex, qui à nostris corruptè dictus est Pretegian, à suis Belulgian appellatur: quod est vetus cognomentum usurpatum à superioribus regibus. Id nomen incomparabilis præstantiæ, immensique pretij gemmam significat: proprio verò nomine, qui hodie regnat, vocatur David, peculiareq; habet cognomentum Atanadidinghel, quæ vox thus virginis exprimit. Regnavit ante hunc Naus pater, nulla propter avaritiam populorum gratia. Excepit autem regnum filius admodũ puer, tutrice Helena matre, quæ prudentia pietateq; spectabilis, eum probatißimis imbuens moribus, tot regna moderatißimè rexit: Filij ex ætatis prærogativa in regno patribus succedunt. Quòd si mascula proles desit, unus è propinquis virtute præstantior, defuncti sedem implet. Prælato siquidem stemmate ab antiquißimis regibus genus repetunt: regijq; sanguinis incorrupta nobilitas historiarum testimonio recensetur. Nam apud eos rerum gestarum memoria, perpetuæque regiæ stirpis succeßiones, fideli literarũ custodiæ publico instituto demandantur, tanta cura & religione, ut præfecti notariorum, quum oportet, annorum supra mille nusquam intercisam memoriam ex archivis proferant. Rex ipse cum negotiorum occupatione liberatur, reliquas horas evolvendis historijs sacrisq; item literis fermè totas impendit. Nam apud eos sunt veteris & novi instrumenti codices, cum divi Pauli Epistolis, in Abyßinam ex Chaldaica translati linguam. Exinde modicè corpus exercet, atq; id balineo curat, & demùm eodem more quo nostri reges cibũ capit solus aureo in monopodio, quod nulla mappa contegitur. Ministrant ei nobiles pueri, epulasq; per ligneos gradus excelsæ mensæ inferunt: & eas quidem in parvis calathis concisas. Vinum ex aurea patera potat, & ex calice crystallino cervisiæ lympidæ genus, quod ex austeris pomis & saccaro conficitur. Suavißimi saporis volucres, piscesq; uti apud nos, venatioq; item multa omnis generis totius regiæ mensas exornant. Prandenti custodiam agunt circumfusi tabernaculo trecenti fermè iuvenes ex omnibus delecti regnis: qui loco satellitum & obsidum habentur. Arma eis sunt, ensis, & hastile præpilatum, cervices & humeros ferina pellis contegit. Quatuor porrò insignes reges, qui edicto evocati, per vices aulam frequentãt, cum splendido procerum & minorum prefectorum comitatu, epulas è coquinæ vestibulo, ad regis tabernaculum honoris causa deducunt, tradunt prodeuntibus pueris. Rex prandio contentus, quando nisi festis diebus haud cœnet remota mensa, aliquot reginas, quæ ad colendã ipsius Davidis uxorem evocatę, eadem cõditione qua reges ad aulam veniunt, ab eunuchis introduci iubet. Hæ iocundioris oblectamenti causa, coram rege psallere, & saltare consueverunt. Is quatuor uxores finitimorum regum filias connubio sibi iungit, sed cũ una ritè & sanctius despõsata cubat: quæ si sterilis evadat, una è cæteris regium thorum subit. Velata facie obtenso scilicet tenui sudario rex in publicum prodire, & parvam crucem argenteam dextra manu gestare solet, equitantiq; septem laureæ totidem victoriarum præferuntur, prælongis hastis sericam umbellam excedentibus, hęc ei trophæa sunt de devictis hostibus. Vir enim bellicosus arma continenter exercens, ingentes alit copias, quibus adversus rebelles hostesq; imperij sui maiestatem tuetur. Difficili ante alios & periculoso bello Troglodytas venenatis utentes sagittis perdomuit: regem Casantem prælio fusum vivum cepit: eiq; tanquam sævitia & perfidia infami caput præcidit. Is regnabat ad eam regionem, quæ vergit ad Australe Oceani littus nomi-

ne Mozambicum, quod contra spectat ingentem divi Laurentij insulam. Hęc ora Æthiopici littoris insalubris, pestilens est propter æstuaria, quæ reciprocantis Oceani alluviones, & crebris decurrentium amnium ostijs dulcis aquę undas marinis admixtas recipiunt. Ab eo quoque Bethsagæ reginæ, quæ regnum Bonæspei promontorio proximum possidet, præfectus bello acer & contumax, acie victus interfectusq; est: quòd invita regina oblitus beneficiarij iuris, tributa pendere nollet, & crebris incursionibus fidelium fines evastaret. Eadem armorũ vi Manicongri regem, quem postea Christi religionem induisse constat, & Tormedam Nigritarum principem assiduo bello ita attrivit, ut auctiora tributa atq; obsides victori dare cogerentur: geminatam verò victoriam varia contentione, multoq; sanguine quæsitam à Selano rege retulit. Is Mahometanis Mauris imperat, iam pridem ex Arabia Felice, per Rubri maris angustias in Æthiopiæ proximam continentem ad condendas colonias transgressis. Ea gens Persarũ more optimè instructa armis & equis, ita indies convalescit, viribusq; & numero hominũ augetur, ut Barnegasio & Tigrinio regibus, qui regna inter Arabicũ sinum & Nilum amnẽ obtinent, & Davidi parẽt, magno terrori sit. Tributa quæ Davidi regi penduntur, varij sunt generis pro facultate atq; opibus subditorum regũ. Alij nanq; informe aurũ, atq; alia metalla, quorum omnium ferax est Abyssinorum terra: alij maioris pecoris greges: alij telas sericas aut laneas, quibus eæ gentes ab umbilico ad suras cõteguntur: alij præterea diversæ segetis, & fossitij salis copiam in castrensem commeatum: alij peregrinas merces, aromata, præcipueq; piper, & mancipia præbent. Agrestiores porrò asperis nemoribus adiacentes, certum numerum vivorum leonum, & tigridum, aliarumq; ferarũ ad regiam perducunt, quæ animi caussa vivarijs & septis includuntur. Remotioribus sola huiusmodi ferarum tergora imperat, quibus Abyssini ad elegantiam & militarem cultum vestiuntur. Regis exercitus quum ad bellum educitur, incredibilẽ equitum & peditum multitudinem ostẽdit. Pedites magna ex parte iaculatores, sagittarij, funditoresq; sunt. Robur autem est in equite, qui lorica oblonga protegente coxas, aperta galea, & rotundo scuto, acinaceq; adunco, & ancipiti lancea armatus in aciem prodit. Qui galeis carent, capita muniunt rubris villosisqúe pileis, quibus modo Mamaluchi equites apud Memphiticos reges utebantur. Elephantos etiam turritos & militariter ornatos in aciem producere consuevit. Eadem autem disciplina accipiendi imperij, ineundæque pugnæ observatur, quæ apud nos in usu est tympanis æreis, & tubarum cantu Martem accendunt. Vera & spectata inter eos virtus, certum decus & præmia parit, eo quidem nobilius quòd strenuè pugnantes quò minus arctè manus conserant, nullo tormentorum periculo deterrentur. Abyssini monetam non cudunt, ne à pravis ingenijs adulteretur: importata tamen utuntur, sed tantùm aurea cum Arabicarum literarum nota. Hos nummos, Pardales, & Seraphios appellant, qui nec pondere, nec probitate auri Venetum nummum æquant. Certis auri argentiq; frustulis ad varium pondus examinatis, militi stipendia persolvere, & res venales in foro coemere mos est. Toto autem Abyssino regno, patriarcha sacris præest, summumqúe imperium habet in sacerdotes, qui sunt innumerabiles, distincti per templa atque cœnobia. In horum mores severam exercet censuram, & contumaces vel depravatos à recta disciplina, anathemate persequitur, eoque religionis telis adigit, ut deserti ab omnibus, ac eiecti

passim

passim dolore atq; inedia misere contabescant & pereant. Patriarcha cum suo senatu sedem habet in urbe Barrara, quæ arduo & nemoroso in colle sita est, cincta perpetuis umbraculis ad amœnissimas ambulationes. Nam frondosarũ arborum rami ea serie inflectuntur, & fornicatim connectuntur, ut in ferventissima regione, meridianisq; solibus, æstum non sentiant: & quod opacitatis gratiam implet, saluberrimis etiam fontibus passim diductis irrigentur. Quibus umbratilis otij voluptatibus, vitæ duritiem sacerdotali lege impositam facile sustinent. Patriarchæ magni sunt ex decumis redditus, quibus etiam regiorum vectigalium quota pars accedit, liberali regum pietate sacris addicta. Has opes in egenos & xenodochia erogat, alitq; gravi sumptu infinita prope monasteria cucullatorum, e quibus multos quotannis impenso viatico Hierosolymas mittit, ad invisendam sacrosanctam urbem, colendumq; Christi sepulchrum: ut rite explorata & comperta de rebus Christianis in patriam referantur. Reliquæ quæ supersunt patriarchæ divitiæ, quum is moritur, ad regium fiscum redeunt, solennibusq; demum habitis comitijs, probatissimus omniũ superante suffragio creatur. Is in cœlibatu vivit, quando sacerdotibus uxorem ducere, nec tamen iterare nuptias fas sit. De ortu vero Nili, longa percunctatione reperiebamus, in regno Gogiano, quod a Scevano ad Antarticum extenditur, esse immensam altissimorum montium congeriem, Caucaso, & Atlante, hisq; nostris Europæ alpibus multo celsiorem. Iuga eius perpetuis obsessa nivibus geluq; rigentia, nubibus sese inserere, & cælum fulcire videntur. Harum immanium rupium media atq; infima, densissimis sylvis procerrimarum arborum vestiri constat. Quæ loca inaccessa homini, lustra cubiliaq; sunt ferarum & belluarum omnis generis. Nam iubatis leonibus, pantheris, tigribus, ursis, & apris scatent: campis autem, qui radicibus subsunt, elephantorum greges inerrant. Asserunt quoq; Gogiani regni incolæ his in vallibus dracones gigni alatos, qui anserinis pedibus gradatim humi serpant, repeririq; camelopardalim, quam Gyraffam nostri appellãt, Florentiæ quandoq; visam magni Sulthani munere, qui eam Laurentio Medici dono miserat. Idem affirmant de Monocerote, quod animal unicorne a nostris appellatũ, pulli equini forma, colore cinereo, iubata cervice, hircina barba, bicubitali cornu, armatam frontem præfert, quod levore, candoreq; eburneo, & pallidis distinctum spiris, ad obtundenda hebetandaq; venena mirificam potestatem habere dicitur. Cornu enim immisso & per lymphas circumducto, fontes expiare perhibent, ut salubriter bibat, si inde virosæ bestiæ præpotarint. Id vivo animali non detrahi, quum ullis insidijs intercipi nequeat. Cornu tamen sponte decisum in desertis reperiri, ut in cervis accidere videmus, qui ex senectæ vitijs, renovante Natura, vetus cornu exuunt, venantibusq; relinquunt. Hoc cornu regijs impositum mensis, toxica, si qua sint epulis indita, emisso statim admirabili sudore, convivis prodere narrãt. Ex his duo vidimus bicubitalia fere crassitudine: primum Venetijs, quod postea Senatus Solymano Turcarũ imperatori dono misit: alterum pari prope magnitudine, sed præcisa cuspide argenteæ basi insertum: quod Clemens pontifex Massiliam profectus, pro insigni munere ad Franciscũ regem detulit. Cæterum de vi tantæ dotis in hoc animante nihil plus affirmaverim, quam quod evulgata fama credentibus suadet: quum antiquorũ authorum nemo, quod legerim, præter unum Helianum Græcũ, quicquam de hac Monocerotis admiranda potestate memoriæ prodiderit. Ab his

asperrimis immensisq; rupibus, quæ à chorographis Lunæ montes vocantur, frequenti & copiosa scaturigine Nili fontes erumpunt in loco vehemẽter abstruso, qui Beth (hoc est desertum) Abyssina lingua dicitur. Ex his fontibus innumerabiles amniculi, per Gogiani regni spatia modò dissipati, modò coeuntes, in longè maximam toto orbe aquæ dulcis paludem effunduntur. Huic Saphæ nomen est, spatiosisq; littoribus tria attingit regna: eaq; affatim opima piscatione fœcundat & replet, Gogianum scilicet, & Beghemetrū, quod est ab ortu Solis, & ab occasu Dambaium. In hac palude amplius viginti insulæ numerãtur, incolis frequentes, & multis cultæ ædificijs, in quibus turrita templa & luculenta sacratorum hominum cœnobia eminẽt: multi enim religionis, & in tranquilli otij causa, ab humanarū rerum cõmercio, & vestigijs profanæ multitudinis in eas insulas se subducũt. Vna præ cæteris maior atq; munitior à rege pro carcere servatur, in quã noxios & rebelles relegare cõsuevit. Ex hac tanta palude, Nilus primò lenis, mox rapidus & pręceps sese effundit: varijsq; męandris & gyris Nigritarū fines lambẽs, Gogianum regnū, & mox Amaranum insolenti cursu proscindit: nec usquã ripis cobibetur, donec ad cataractas, quæ sunt antiquis Catadupæ, arctis rupium angustijs strangulatus, ac iratus erumpat. Inde latiore laxatus exceptusq; alveo, lenior fit atq; diffusior: & per magnos flexus, vadososq; sinus, navigiorum impatiens, ad Meroem insulã defertur. Hæc Britannia maior est, tresq; in ea reges distincti finibus dominãtur, sæpe inter se bellum gerentes. Eorum potentia maximus, Mahometanus est, & Maurorū stirpis: secundus Æthiopici sanguinis genus idolorū cultu, moribus, & colore fatetur: vltimus Abyssinorū gentis est Christianę religionis cultor, qui Davidi paret. Cæterùm de Nili incrementis ad subtilium studiorū ostentationẽ disserere, & proferre causas audere, planè ambitiosum esse putaverim, quando hęc illustrium Græcorū pariter & nostrorum ingenia, inani, ut arbitror, labore, iam pridem exercuerint. Quis enim vel naturę, vel cœli & terrarū opificis arcana iure quodam curiosis mortalibus abscondita rimatus est? Quis ingentes illas in ipsis terrarū visceribus cavernas, vel maximè vasti ingenij luminibus introspexit? quę cuncta maria per tantū ævi spacium, tot in cursu fluminum nusquam crescentia, perpetuò hauriunt, & exsorbent? Quis denique subterraneorum anfractuum mensuras, certa ratione deprehendit: quibus repletis universa exuberantis aquæ moles in apertū cœlum per gibbosa montiū evomatur, & ea quidem optima naturę fide, quantum acceperit, irrequieta dispensatione rependentis. Imbecillitatis profectò nostrę non meminimus, quū hæc superba ingeniorum vanitate perscrutamur: vnde iam hoc totum rerum scientiæ nomen tot vigilijs, & sumptibus partum profiteri dispudeat, postquã adeò pauca scire, & de singulis ambigere disputando confitemur. Verùm Abyssini hoc unum pro constanti certis coniecturis persuasum habent, Nilum ex eliquatis nivibus quotannis augeri, & pro ratione frigoris & caloris, prout Natura indulsit ac imperavit, in varias exundationes excrescere: cum non inepta ratione credant, sub circulo Capricorni, maximis caloribus eam plagam urgeri & exuri, cui subiecta sit tot montium nivosorum rupes, quæ ex orienti Nilo caput præbet. Pari siquidem ratione non secus atque apud nos in solstitio æstivo, Solibus cuncta exurentibus, sicut mora & spatio multorum dierum incrementa amnis in Ægypto fieri contingat, quæ ex arcano suo, aut læta aut tristia Natura sæpe noverca, sæpe mater, Ægypti terris importarit. In

Mero

Meroe, quæ incolarum lingua Naulelabe, id est, optimorum portuum parens vocatur, præsto sunt magnorum lintrium classes, quæ peregrinos & advenas à terrestri itinere discedentes, Memphim & Alexandriam secundo amne devehunt. A Meroe quindecim ferè dierum navigatione descendentibus occurrit urbs Syene, obeliscorum lapidicinis clara, & poetarum carminibus celebrata, qui in ea Solares radios ad perpendiculum incidentes, in neutram partem umbras flectere tradunt. Hæc est initium Ægyptij regni, vocaturque hodie Guaghera. A Syene demum Nilus tutissimè navigatur, & utramq; ripam Ægyptij & Arabes incolunt, qui præternavigantibus varij commeatus copias præbent. Nilus ipse ab his gentibus, Abbahuis, id est, amnium pater appellatur. Nam post longum & tortuosum cursum, in multa cornua totam aquarum molem diffundit, quæ Memphim & Alexandriam perducunt: & Canopico ac Pelusiaco ostijs continentur. Quum hæc edere pararemus, veris nuncijs allatum est, regem Davidem fato concessisse, quum extra matris tutelam viginti septem regnasset annos, vixisset autem octo supra quadraginta. Fuit ingenio maximè pio, atque habili ad omne belli & pacis obeundum munus, itemq; literis usque ad astronomię notitiam optimè instructo: Corporis autem habitu mediocri, rotundo ore mali cotonei sub cinere tosti colorem exprimente: vivacibus item oculis, & capillo non planè more Æthiopum intorto, ut ex vera imagine quę apud nos est, intueri licet. Quatuor mares & quinque fœminas ex una tantùm uxore suscepit, quorum natu maximum adversa in pugna infeliciter amisit: quum intempestivè renovato bello, cum Selano rege acerbissimo hoste congressus, superiores victorias corrupisset. Hoc ictus vulnere gravissimum concepit dolorem, atque inde febrem, quæ diu sustineri non potuit. Filius itaq; secundus excepit regnum nomine Claudius: qui reparatis copijs, cum Selano prosperè confligens, & fratris cædem, & patris iniuriam non toto vertente anno vindicavit. Sed iam unde discessimus revertamur. Eo itaq; modo Selymus, uti narratū est, terra mariq; omnibus hostium provincijs in potestatem redactis, circiter calendas Iulias secundo amne Alexandriam navigavit, sedente ad clavum prætoriæ biremis Curtoglo Halicarnasseo prædone clarissimo, ut Byzantiam classem, quæ per eos dies appulerat, inviseret. Qua lustrata, urbisq; mœnibus, atq; ipsa Phari arce diligenter inspectis, Memphim reversus est. Interea Mamaluchi, qui Alexandrię custodiebantur, iubente Selymo ad unum omnes in foribus carceris contrucidati sunt. Familiæ quoq; Ægyptiorum, quæ opibus, aut generis claritudine præstabant, numero supra quingentas, Byzantium migrare iussæ: magnaq; multitudo fœminarum ac puerorum ex progenie Mamaluchorum, eodem conductitijs navibus transvecta. In classem autem præter thesauros ac regiam gazam, publica ac privata opulentissimæ urbis ornamenta congessit, tanta rapiendi libidine atq; avaritia, ut marmora eximij operis cælatura, aut coloris varietate cōmendata summa victoris invidia parietibus revellerentur. Nec multò post per summam voluptatem incrementum amnis, qui proximos campos stagnantibus aquis inundaverat, ita inspexit, ut à senioribus incolarum totius exundantis amnis mēsuras rationesq; curiosè perquireret. Pronunciant enim diversi auctus, qui certis mensuræ notis deprehenduntur, modò lætissimam segetē, modò diram famem, modò certam tantùm adversus inopiam securitatem, quum imperiosus ac impotēs amnis, benigna aut sæva libidine exundās, nunc quos-

dam camporum tractus adeò copiosè irriget, ut intra serendi spatium serò decedat, alios segniter parceq; levi tantùm rore aspergat, an non dubiam sterilitatem vix pulvere subacto, ea prorsus alternantis amnis lege, ut Ægyptij tum divites futuros existimẽt, cùm Nilus temperatus & lenis nequaquam ad summi, aut minimi incrementi notam accesserit. His rebus studiosè compertis, cùm sibi in Syriam propter rumores, qui de Hysmaelis adventu in Mesopotamiam afferebantur, redeundum esse arbitraretur, præsidio Turcarum Memphi imposito, Cayerbeium toti Ægypto præfecit. Quæ res Iunusbassam eius honoris spe, & iusta cupiditate accensum, vehemẽtissimè perturbavit. Is enim mortuo Sinambassa, cum virtute & rebus gestis, tum recenti etiam vitæ periculo elatus, cùm neminem sibi exæquari dignitatè pateretur, se unum esse reliquum, ad quem summa imperij redire deberet, Selymi & militum iudicio ex omnibus illius amicis ac ducibus, existimabat. Nec deerat militaris favor: nam ut statim ex vulnere convaluit, quum in magnificentissima Diadarij domo, quã in ipsa victoria usurpaverat potius, quàm Selymi munere acceperat, convivia, quibus milites maximè capiuntur, regio propè sumptu primoribus iuxta atq; gregarijs quotidie pararet, ac sæpe nobiles equos, decora servitia, vestes, vasa, arma ultrò omnibus elargiretur, tantã gratiam benevolẽtiamq; collegit, ut quum de more in aream ad imperatorem eundum foret, longè amplissimo atq; ornatissimo comitatu deduceretur: & vulgò ei omnes Ægypti præfecturam destinarent. Quæ omnia Selymi animum offendebant: nam uti erat facilè suspicax, & metu sævus, magnis etiam virtutibus, quæ nimiam claritatẽ certamq; potentiam adferret, invidebat. Cayerbeio autem summæ rei præposito, Iunusbassa pudore ac dolore victus, ut qui superbo animo contumeliam ferre non poterat, simulans ægritudinem corporis, quæ animi æstuantis erat, per aliquot dies publico abstinuit: & quũ magis ac magis, & sua iniuria, & proditoris honore cruciaretur, etiam moderari linguam non poterat. Accidit autem ut Cayerbeius, quum officij causa ad visendum eum accessisset, & meridiano tempore ad levandam sitim, consuetudine Ægyptiorum, saccarum frigida dilutũ militari familiaritate degustasset, paulò post acerbissimis alui doloribus ita cõflictaretur, ut veneno eum à Iunusbassa petitum fuisse cõplures interpretarentur, ac servatum certioris antidoti præsidio dictitarent. Qui rumor, an falsus, incertum: altius tamen quàm quisquam putaret, in Selymi animum penetravit. Etiam paulò antè audierat nonnullas Ægyptiorum familias, ex his, quę Byzantium commigrare iubebantur, à Iunusbassa (ipse enim ei negotio præerat) ut tutè Memphi in patria permanerent, ingenti pecunia se redemisse. Cuius avaritiæ non obscura ab æmulis ac delatoribus indicia prodebantur, quòd regales illos sumptus, quos privatis stipendijs tolerare non posset, novi vectigalis redditibus egregiè sustineret. Hæc quum ad comminuendam gratiam pertinerent, aliud quoq; fraudis vel negligentiæ crimen accessit, quod illi vitę exitum urgentibus fatis maturavit. Nam Selymus, sicuti règes solent, qui egregiè dissimulando, ut priora puniant, compressa in præsens iracundia, alicuius novi criminis occasionem expectare consuerunt, dicta factaq; eius observans, eum infenso paratoque animo persequebatur. Paucis enim antè diebus, quàm certior fama de profectione imperatoris in Syriam evagaretur, milites, qui Memphi in præsidio relinquebantur, causati longinquam militiam maioraque pericula, & defunctos labores, augeri sibi stipendia flagitarant. Idque

illis facile Selymus ordinum habita ratione præstiterat, mandaveratque Iunusbassæ, ut ea summa apud Castrenses tabulas antiquis rationibus adderetur. Sed ille insania præceps, nihil earum rerum quas iussisset imperator quæstoribus retulit, ut milites, si vberiore promissoque stipendio fraudati essent, Cayerbeium tanquam iniuriæ authorem odio habere, atque despicere inciperent: & propterea Memphiticæ res militari abalienatione turbarentur: vnde Selymus damnato pro alienigena, qui non occulto Ægyptiorum odio, ut in recenti fœdissimæ proditionis memoria deflagraret, cuiusque imperium veterani moleste ferrent, hominem Turcam nutanti provinciæ submittere cogeretur. Sed ea omnia, quoniam prava consilia duri rerum exitus evestigio consequuntur, aliter atque ipse ægro animo destinarat, evenere. Nanque profecto imperatore, & iam Hierosolymis appropinquante, Memphitici milites, quod accipiendi stipendij statuta dies advenisset, nec sibi quicquam præter veterem summam persolveretur, rei indignitate commoti, apertius ac violentius quàm Iunusbassa putavisset, insultare & comminari quæstoribus, ac ipsi Cayerbeio palàm maledicere cœperunt. Quibus vocibus ille perculsus, ut qui nondum in Turcarum consuetudinem devenerat, unà cum quæstoribus sese purgare militibus, atq; orare suppliciter, ut nihil de se temere crederent, remq; ipsam sedatis ab iracundia animis cognoscere vellent, nec se vel acerbissimam pœnam deprecari, si quid dolo suo factum aut fraude prætermissum inveniretur. Sed disceptationis is exitus fuit, quũ Cayerbeius & quæstores suspitionẽ periculumq; vitare, & milites ad ulciscendam iniuriam fraudem deprehendere properarent, ut legati ad Selymum mitterentur, qui nondũ Iudeæ finibus excessisset. Legati itinere celeriter confecto, exercitum supra Larissam Palæstinorum consecuti, imperatori, ut primũ facultas data est, & militum querimonias, & Cayerbei ac quæstorum in avertenda fraudis suspitione sollicitudinẽ ordine detulerunt. Quæ res Selymi animum alijs quoq; offensionibus alienatum, adeò vehementer novis irarum stimulis exagitavit, ut Iunusbassam protinus ad dicendam causam pertrahi iusserit. Ille, quanquam & culpæ conscientia & supremo timore pallesceret, quum in irati imperatoris vultu certissimas sævitiæ notas intueretur, attamen præsenti animo respondit, se neque dolo malo, ut pecuniam averteret: neque ut inde alijs aliquam conflaret invidiam, stipendia militum secus ac ipse iussisset, augeri vetuisse. Sed id optima factum ratione, ut ærario prospiceretur, quum incredibilem pecuniarum vim præterita bella exhausissent, & iam novi bellorum motus è Perside audirentur, qui non necessarijs sumptibus parcendum suaderent. Contrà milites, qui & præda ditissimi evasissent, & in fertilissima vrbe Mamaluchorum domos & fundos tenerent, ac Ægyptiorum facultatibus alerentur, & maiora atque uberiora, quàm ab ullo unquam Othomannorum imperatore, stipendia acciperent, eum casum, quod minus liberali consilio secum ageretur, si non omnem penitus modestiam exuissent, æquioribus animis tolerare potuisse: ac debere imperatores, qui milites bello paceque perpetua liberalitate prosequerentur, ab his aliquando pro disciplina animi continentiam requirere: ne dum privatim quæstui omnes studuerint, publicè postmodum ad sustinendos maiores sumptus, quũ necessario bella ex bellis ducantur, opes desint: quãdo nemo vel virtute, vel fortuna maximus imperator, res præclaras vnquã bello gesserit, si eum omnib. abundè optimis artib. instructum pecuniæ

propria bellorum instrumenta defecerint. Talia dicentem Selymus vindicabundus & ferox, loqui plura prohibuit, quoniam si reus lõgiore oratione merita anteactæ militiæ recitasset, deprecatores ex intimis omnino sibi paraturus esse videretur: protinusque eum in conspectu interfici iussit, addens insolentissimi eius servi exemplo, cæteros, qui arroganter imperatori præscribere vellent, officij & conditionis memores in posterum futuros. Ferunt milites, cum magna Selymi invidia, miserabilem insignis viri interitum magnopere doluisse. Nam ille præter eximiam, & toties cum summa gloria spectatam omnibus bellis virtutem, tantũ Græci ingenij artibus, oris habitu, militarique facundia, & ipso vitæ splendore apud omnes & gratiæ & existimationis adeptus fuerat, ut nemo in exercitu esset, qui se non ei aliqua ex parte deditum atq; obstrictum esse fateretur, ac imperatoris sævitiem non damnaret. Meminerant enim ab eo præpropera crudelitate necatum Mustapham, cognomẽto Caloierum, tantæ quondam authoritatis & potentiæ: & simili quoque rabie Chendemum ea dignitate vitæque innocentia omnium ducum, qui ex magni Mahometis seminario profluxissent, longè peritissimum, indicta causa concidisse. Neque exciderant animis Bostanges eius gener, & Ducaginoglis, hic insigni curiæ magistratu clarissimus, ille classis ac hortorum præfectura, & uxoris vinculo atque opibus superbus, qui biennio ante abscissis cervicibus, in curiæ vestibulo expositi, & miseriæ suæ, & regiæ crudelitatis spectaculum præbuerant. Obversabantur quoq; omnium oculis, veluti novo scelere pristinæ immanitatis renovata memoria, Baiazetes pater sanctissimus senex, duoque fratres suo iure, suoq; ætatis & stirpis ordine ad imperium vocati Achomates atq; Corchutus: totq; item regiæ indolis adolescentes, superiorum fratrum filij, qui inhumani feriq; hominis execrabili sævitia perijssent, ut non immeritò eum omnes simul metuerent, & acerbissimo odio persequerentur: quãdo Selymus nullo Deorum metu, nulla humani dedecoris cura, nec pravas, nec detestabiles ullas esse artes, modò vires imperio adstruerẽt, arbitraretur, & timeri à pluribus, quàm amari certius atq; validius esse, in animum iampridẽ impietate atque sceleribus efferatum induxisset. Hisdẽ fermè diebus Himbracorbassa, quẽ ad Persarũ fines cũ parte exercitus missum fuisse docuimus, ut si Sophus Hysmael, in ea rerum opportunitate, in Asiam vel Comagenem sibi irrumpendũ arbitraretur, & illic quoq; iustas vires ad tuendos aditus inveniret, per literas significavit, Persicos apparatus, qui tantum belli rumorẽ initio hyemis excitassent, media æstate penitus refrixisse. Prædatorias tantùm manus, quæ speciem præsentis exercitus facerẽt, atq; ex occasione nonnunquã excurrerent, ab se conspectas esse: cum quibus ipse sæpius excursionibus prospere conflixisset. Cæterũ uno consensu à captivis, exploratoribusq; referri, Hysmaelem Hyrcano ac Scythico simul bello implicitum, cunctas regni vires adversus eas gentes cõtulisse. Propterea eum, quòd iam propinqua hyeme solitæ nives Tauri iugis imminerent, Asiã aut Syriam eo anno minimè esse respecturũ. Fuere qui dicerent, Tartaros Scythas, qui Tanaim inter & Volgam amnes lætissimos campos tenent, Selymi consilio atq; pecunia sedibus suis excitos, ut ad distinendũ Hysmaelem, Iberis & Albanis, qui in eius ditione essent, bellum inferrent, adiuvante præsertim Mahometo socero Bosphorano rege, qui facilè eiusdẽ linguæ Tartarorũ duces fœdere atq; amicitia sibi iunctos, ostentatis præmijs ad bellũ inferendum impulerit. Nos autẽ, quum à Persis, Armenisq; hominibus

talia

talia quæreremus, quod Sophus Hysmael pulcherrimæ, atque Diis prope ipsi oblatę occasioni defuisset, qua Selymum in Ægypto bellum gerentem, Asia ac Syria penitus exuere, interclusum cum omnibus copiis, præsertimq; tanta vi resistente Tomumbeio, facile delere potuerit: eam fuisse causam reperiebamus, quod non eædem Hysmaeli domi ac foris sint vires. Exercitum namque eius ex evocatis atque nobilibus magna ex parte constare, qui gratuito militare consueverint. Hos, ut sunt totius Orientis fortissimi equites, singulari studio regnum egregie tueri, & cum finitimis populis acerrime bella gerere. At si paulo longinquior expeditio sit sumenda, eam militiam detrectare, quum relinquere vxores, quibus maxime sunt addicti, durũ arbitrentur: nec more suo multa impedimenta trahere, & plures ducere equos gens luxuriosissima atque ornatissima sine stipendiis possit. Qua rerum difficultate ad educendos exercitus, ipsum quoq; Vsumcassanẽ maternum Hysmaelis avum, laborasse cõstat. Id autem eo ægrius ab Hysmaele parari posse videbatur, quod propensissima provinciarum voluntate avitum imperium recepisset, sublatis statim onerosis vectigalibus, studia hominum, quę liberalitate atque iustitia facile comparantur, longe firmissimas regni opes esse semper iudicavit. Quando ipsis tantum gentium fortunis imperare, animis omnium semel acerbitate tributorũ alienatis, non optimi, sed impotentis, ac temporarii regis esse videretur. Contra Selymus qui vi, scelere, execrandisq; artibus paternam sedem invaserat, in servilibus & mercenariis copiis, quas & longe ab domo abducere, & per omnes provincias raptare pro libidine posset, ad proferendos imperii terminos, & ad res immortalis famæ gerendas summa atq; certissima præsidia esse statuebat: ut qui in una pecunia, atque imperii severitate, veram atque expeditam potentiam putaret, qua omnium Othomannorum victorias obscurare felici rerum successu didicisset. Ea, quæ secuta est, hyeme, Selymus circumeundo maritimas & mediterraneas civitates, exercitum in Syria aluit: appetente autem Vere, quum Romæ flagrantissimo studio Leonis pontificis de bello inferendo iniri consilia adversum se, supplicationes magna celebritate fieri, & ad excitãdos Christianorum reges summæ dignitatis legatos in omnes provincias destinari certius cognovisset, relicto in Syria Gazelle, qui cum imperio præesset, Byzantiũ magnis itineribus contendit, ut ex propinquo consilia motusq; hostium spectaret: haud ignarus interea Ægypti Syriæque prouincias nullam rerum mutationẽ esse subituras: quoniam Cayarbeium atq; Gazellẽ, qui immortales inter se inimicitias ex veteribus studiis, & ex recẽti etiam proditionẽ conceptas exercerent, non cõsensuros in unum, sed æmulatione ad promerendam gratiam in regendis provinciis, diligentia, fide ac temperantia inter se certaturos esse intelligebat. Eadem ęstate, qua ad Singam amnẽ in Syria pugnatum est (fuit is annus à partu Virginis millesimus quingentesimus sextusdecimus) Galli & Veneti repressis apud Mediolanũ Maximiliani Cęsaris conatibus, atq; eius copiis in vrbem Veronã cõpulsis, universas vires ad oppugnandam Brixiam cõtulerunt. Præerat Gallis, Borbonio in Galliã profecto, Odettus cognomẽto Lotrechius, qui ad non dubiam iusti maturiq; ducis famã contendebat: quum vim fervidę alacritatis, uti ab ultima Aquitania semihispanus, mora & ratione sedato impetu temperaret: nec in eo rapacis ingenii sordes, aut dissolutæ ac indignæ voluptates notarentur: superiorum eius gentis ducum plane dissimilis, & suscepto oneri omnino par, nisi superbo ingenio

nemini familiaris, alieniq́ue conſilij inſolens contemptor, grauitatis atque prudentiæ ſuæ nomen corrumperet. In Veneto autem exercitu, quum ſenatus neminem adhuc in tanta ducum inopia Liuiano ſuffeciſſet, Theodorus Triultius iam pridem Gallico ſtipendio addictus, imperatorias partes exercebat, vir neque vehemens, neque pugnandi auidus: ſed qui propter longam militiam, quod pluribus quàm quiſquam ſuæ tempeſtatis ducum, Italiæ prælijs interfuiſſet, conſilio optimus habebatur. Erat Brixiæ Hicardus recenti defenſæ vrbis gloria inſignis, cum Hiſpanorum & Germanorum adeò exigua manu, vt milites duarum cohortium numerum vix implerent. Cæſare nanque infectis rebus in Germaniam redeunte, quum res aduerſæ multorum ſpes atque animos comminuiſſent, milites vulgò domum aut Veronam conceſſerant. Multi quoque, qui diripiendæ Cæſarianæ pecuniæ authores fuiſſe dicebantur, iudicium veriti, ad hoſtes perfugerant, nulla commeatus, nulla ſtipẽdij certa ſpes, exhauſtis priore obſidione Brixianis, relinquebatur: & maturæ tum in agris ſegetes erant, quibus hoſtis longè ac latè circumemiſſo equitatu potiebatur, quodq́ue in ea rerum aſperitate grauiſsimum ducebant, tormentarij pulueris tanta erat inopia, vt totus tormentorum apparatus, vix decies impleri poſſe videretur. Quę omnia, ſicuti corporis vitia, tametſi planè celari non poterant, vir tamen Hiſpanus & prouidus, ſic ea cunctis artibus contegebat, vt intra vrbem difficultates earum rerum minores, & maiora militum pręſidia hoſtibus viderentur. Itaque Gallus & Venetus promotis caſtris, ac exploratis omnibus rebus inter ſe conuenere, vt diuiſo peditatu, atque ea cura minoribus ducib. demandata, ab quinque ſimul diuerſis vrbis partibus murum quaterent: patefactoq; aditu ad irrumpendum hoſtes, vt neceſſe foret, in plures diductos partes & multiplicis periculi timore occupatos, adorirentur. Id autem facilè fieri poterat, quum & militum multitudine foris abundarent, et tanta eſſet tormentorum copia binis in caſtris, vt paucorũ dierum ſpatio vrbs ampliſsima mœnium corona nudari poſſe videretur. Igitur quum per aliquot dies continuè oppugnãdo, ingentem murorũ ruinam deſtinatis in locis edidiſſent, atq; hoſtes, qui neceſſariò die noctuq; comportare aggerẽ, interiores munitiones erigere, & quod in perpetuo labore duriſsimum erat, omnes ſimul propter paucitatẽ excubare cogebantur, multis prælijs laceſsiſſent, ad extremũ, vt iuſto prælio aggrederentur, cohortes delectas paulò ante optimè inſtructas, murum ſubire iuſſerunt. Pugnatum eſt vno ſimul tempore quinq; locis per plures horas, magna vtrinq; contentione: nam recentes atq; integræ cohortes feſsis & conuulneratis, ſic per vices in pugna ſuccedebant, vt propugnatorib. etiam ſuperiorũ dierum labore defatigatis, nihil ſpatij ad recipiendas vires relinqueretur. Verùm Hiſpani atq; Germani tot bellorũ vſus periti, ſicuti æquitate locorum atq; virtute ſuperiores erãt, ita ſubeuntium impetũ multis illatis vulnerib. egregiè ſuſtinebãt. Sed magno eis ſubſidio erant equites fermè centum, qui per pomœrij ſpatiũ irrequieto curſu mœnia introrſum circuibant, notabantq́, qua in parte maximè laboraretur: ac ſtatim in forũ vbi trecenti veterani in ſtatione ad ſubitos caſus collocati erãt, decurrebant, totq; veteranos, quot periculi magnitudo depoſcebat, ne pedeſtri curſu exanimati peruenirent ſuis in equis conſeſſores accipiebãt, & ad locum iniqui certaminis reuertebantur. Ipſi nonnunquã, quum repentinum vrgentis prælij diſcrimen præſentanea ſubſidia flagitaret, ex equis deſiliebant, & in pugnæ locum progrediebantur. Sed ab ea parte quã

Nauara

Nauarrus oppugnandam acceperat, longè periculosissimum certamen fuit: nã cantabri & Vascones intrepidè murum subiêre: actumque est vtrinque audacter non missilibus tantùm, sed lanceis & gladijs, quum scutis super capita impositis, veluti testudine facta succederetur: transcendissentque in vrbem, nisi testacea mala sulphure & resina repleta, & globi nauali artificio confecti, lethiferum atque terribilem vomentes ignem, quæ propugnatores supernè iaculabantur, subeuntes cohortes deiecissent. Quo malo perterriti Nauarrini, vrgentibus mox in ea perturbatione aduersarijs, per ruinas præcipites acti, aliquot suorum amissis, & pluribus igne ambustis ac consauciatis se receperunt. At Hicardus quinque prælijs vna die atque vno tempore sustentatis, quum multos vulneratos, & cæteros omnes labore atque vigilijs confectos esse animaduerteret, nec vlla spe Cæsariani auxilij teneretur, de deditione cum hostibus sibi agendum esse iudicauit. Magna enim eum uirum, quàm parua sibi præsidia forent, animo reputantē, amittendi decoris cura angebat, ne si pertinacius hosti, & quotidianis prælijs resistere vellet, attritis ad extremum viribus deditionem, quam omnino necessariam fore prouidebat, iniquiore conditione facere cogeretur. Itaque aduocatis centurionibus, & ciuium primarijs, protulit tabulas publicas, quibus ab initio regrediente Cæsare, eius præfectos fuerat contestatus, se vrbem, si quid durius accidisset, extemplo esse dediturum: quando neque commeatus, neq; militum cæterarumq; rerum debita præsidia, quibus suæ fidei commissam vrbem tueri posset, sibi relinquerentur. Non esse neq; sibi neque præsidiarijs succensendum, si in summa rerum necessitate, & vitæ & rebus suis prospiciant, ac optimè de se meritæ vrbis saluti consulere velint. Conditiones quas longè æquissimas hostis proponeret, non esse temerè contemnendas, quum ad eas mox afflictis ad extemum rebus sit recurrendum. Satis enim pro gloria, quid Hispani, quid Germmani virtute possint, quíque hostes audeant, Brixiæ pluribus periculis ostensum esse: & satis superq; pro ipso Cæsare dimicatum, qui repentina profectione, rebus & consilijs omnibus subito euersis suos omnes deseruerit atq; proiecerit. Proinde rei conficiendæ sibi curã relinquerent: daturum enim se operã, vt non accepisse conditiones, sed dedisse salua præsidij & ciuium existimatione videantur. Itaq; quum & Grittus, qui tum legatus aderat, nullas non æquas esse conditiones duceret, modò vrbe poti retur, per idoneos vtrinque homines actum, vt Hicardus vrbem atq; arcem Lotrechio dederet, sicut eam Cardonius, & Prosper Columna ab Obegnino quatuor ante annis accepissent. Præsidium verò armatũ more militari cum tubis ac tympanis explicatisq; vexillis exiret, ac liberè, quò vellet, proficisceretur. Centurionibus tñ certisq; cohortium præfectis interdictum est, ne Veronam intra quadragesimũ diem se conferrent, quando milites, si absq; ducibus, forēt, dilapsuri viderentur: qui tñ omnes fermè Veronam alij alijs itinerib. profecti sunt. Expresse quoq; in tabulis cautum est ciuib. Brixianis, & prǽsertim his qui partium Cæsaris fuissent, vt nulla domib. vel præsidijs eorũ iniuria inferretur, etiam si apud Gallorũ & Venetorũ hostes agere vellent, vel se Brixiæ minimè tutos esse existimarent. Sed quum prǽsidiũ eductis impedimentis porta egrede retur, & per medios hostium ordines alacriter pertransiret, Galli conspecta hostium paucitate (vix enim septingenti armati milites erant) pudore confundi, & fremere cœperunt, quod tantulæ copiæ falsa maioris multitudinis specie obiecta duorum exercituum impetum elusissent, vixque sibi temperarẽ

poterant, quin minis & contumelijs abeuntes violarent. Lotrechius prior urbem ingreſſus, ut captę poſſeſsionis formula ſervari videretur, paulò pòſt eam Gritto reſtituit, actæque nomine ſenatus Lotrechio ingentes gratiæ, & munera data, quòd naviter copijs ſuis Rempublicã iuviſſet: atq; urbem tantò ſanguine toties fruſtrà repetitam integra fide reddidiſſet. Nec multò poſt ad conficiendum bellum copiæ in Veronenſem agrum ductæ: nanq; exulibus Cæſarianisq; reliquijs unus erat Verouæ tutiſsimus receptus, propter magnam loci opportunitatem, quòd urbs Tridentinis iugis atq; Germaniæ proxima, celeriter novis auxilijs, ſi urgente hoſte res paulò aſperiores evaderent, confirmari poſſe videretur. Collegerat M. Antonius Columna, cui ſumma bellicarum rerum cura ab Cæſare demandata fuerat, ex omni genere hominum validiſsimam veteranorum manum: in his erant Hiſpanorum Tricenariæ cohortes ſex, quibus ante alios Maldonatus & Morellio prę erant, viri ætatis honore & fortibus factis inſignes: Germanorum verò quatuor millia, omnes fermè in Italia militare aſſueti. Ii Georgio Franiſpergio nobili è Vindelicia parebant: præterea Caſtellalto ac Rodulpho alæ ſtrenuis præfectis, & Marco item Sithio, qui poſtea M. Antonij teſtimonio ſummam inter Germanos virtutis militaris atq; prudentię laudem adeptus eſt. Aderant & quingenti fermè Helvetij, qui militiæ avidi, ſuis domum abeuntibus, Veronę remanſerant, adhortante Arnoldo Vndervaldio eorum duce fortiſsimo, qui apud Sfortiam prætorij præfectus fuerat. Præter verò ſuam cataphractorum alam veteranam, aliquot Italici, Hiſpanici, ac Germanici generis levis armaturæ equitum turmas habebat: quarum inter alios excellenti virtute ductores eminebant. Gurlottus Rhavennas, Valaſtichinus Cantaber, & Succarus Belga. Sed in primis militari gloria florebat egregia Græcorum equitum manus. Ii omnibus Italiæ bellis exercitati, clypeos tanquam inutiles depoſuerãt, quibus antea ipſi inermes oblongis atque inflexis utebantur: & pro his thoraces & galeas ita ferre didicerant, ut congredi cum cataphractis auderent. Erant eorum duces duo Boccali, Conſtantinus, & Emanuel illuſtri veterum Achaiæ principum familia orti: & ſecundum eos Andreas cognomento Bua, corporis atq; animi promptitudine inſignis. His fretus copijs M. Antonius, dum Galli & Veneti, Brixiam oppugnarent, atq; ipſe laborantibus ſocijs auxilio ſubmittere ulla ratione nequiſſet, Vicentiam nocturna profectione contenderat: expulſoq́; præſidio atq; urbe occupata, ingentem prædam omnium rerum, multosq́; captivos & aliquot currulia tormenta avexerat. Quodq́; magno ei poſtea uſui fuit, frumenta quæ in areis adhuc erant, conquiſitis undiq; plauſtris ac ſarcinarijs iumentis, Veronam aſportaverat. Neq; poſt id factum, ullus hoſtium locus fuit, qui ab Antonianorum iniuria tutus eſſe putaretur: quum circumiecta caſtella aut deſerta eſſent, aut in ſummo metu verſarentur: atque omnes milites qui in præſidijs erant, eius viri vim atq; celeritatem pertimerent: uti ſuperiore etiam hyeme pluribus periculis, & multis acceptis incommodis timere didiciſſent.

Veneti aliquot antè diebus, quàm iuſtus Gallorum exercitus appropinquaret, ut qui capiendæ urbis peculiari cura plurimum angebantur, non longè à Verona conſtiterunt, ut hoſtes pabulatione ac frumentatione prohiberent, ac ſimul univerſam regionem, quam ſubitis incurſionibus adverſariorum equitatus infeſtabat, oppoſitis maioribus copijs tuerentur. Itaq; crebrò equeſtria prælia fiebãt, & hinc atq; inde ex occaſione, & per inſidias, ut quiſq; ſuum hoſtem

stem opprimeret, virtute ac dolis singulari studio certabatur. Per eos dies agricola Veronensis M. Antonij pręmijs & pollicitationibus inductus, magnum facinus: sed tam sibi postea exitiabile, quàm hostibus inexpectatum ausus est. Is enim, qui cũ res venales, & hortẽsia in primis sæpius humeris deferret, atq; ob id Venetis in castris impunè versaretur, simulatione spectandi, ad tormentorum locum, ubi & omnis eorum erat apparatus minimè id curantibus custodibus processit, funiculumq; igne succensum, ut anteà edoctus fuerat, idonea in parte reliquit. Nec mora, ut primã statim paleę & proxima cadis stramẽta flammam corripuère, tantus repentè incẽso pulvere ignis obortus ẽst, ut quicquid sulphurei pulveris ad oppugnandam urbem magna impensa, & multo labore paratum convectumq; fuerat, id totum uno temporis puncto cõflagrarit: tantaq; flammarum violentia atq; rapiditas fuit, ut omnis concursantis & restinguere conantis exercitus remedia, una mali velocitate pręverteret. Id solùm in gravi atq; insperata iactura solatio fuit: incendiarius dum se reciperet, in ipso statim incendij sævientis initio deprehensus. Qui postea ad eruendam veritatem tormentis excruciatus, & vivus eodem igne concrematus, dignas scelere atq; audacia pœnas persolvit. Eo accepto incõmodo, Veneti, quòd omni pulveris copia incendio absumpta tormentorum apparatus inutilis evadebat, quodque & tutius, & commodius quæ amissa erant, si se reciperent, reparaturos esse iudicabant, reductis castris in remotiora ab urbe loca discesserunt: tantamq; paucis diebus diligentiã adhibuerunt, ut cum longè maiorẽ vim pulveris quàm anteà habuissent, Patavio atq; Venetijs in castra, pluribus omnifariã imperatis vecturis comportarint. Nec multo pòst Gallorum exercitus, qui eius gentis consuetudine, cùm in aliena causa tardè & cunctanter, tum alieno in agro tardissimè, ut sese atq; equos largius atq; uberius aleret, iter faciebat, circiter Calendas Sextiles appropinquavit, & Veneti pari consilio ab ea parte, quę est ultra Athesim, castra promovere: ita tamen, ut neuter exercitus intra maioris tormenti iactum tendere vel consistere auderet. Incredibilem enim tormentorum in urbe esse multitudinem transfugarum & speculatorũ sermonibus compertum habebant: ignari tamen, quanta intus hostes pulveris penuria premerentur. Itaq; duobus magnis exercitibus circumiectum omnem agrum longè lateq; tenentibus, arctius obsideri cœpta, ea ratione, ut nõ prius ad oppugnandum accederent, quàm inclusos fame ac aliarum rerum inopia debilitatos, ad summas defendendę urbis difficultates perduxissent. Iam enim cohibitis excursionibus, & facultate frumentandi ac pabulandi magna ex parte sublata, tantum custodiarum diligentia, atque itinerum observatione ultra citraq; Athesim effecerant, ut Cæsariani, nisi cum iusta ac valida peditum & equitum manu, longius frumentari vel excurrere dubitarent. Quod ne sæpius fieret, multitudo & propinquitas adversariorum, & præsentis belli ratio, nè extremis propè rebus aliquod detrimentum acciperetur, prohibebant. Interea M. Antonius, qui hostes propius accessuros, ac mox urbem oppugnaturos esse certiore coniectura iudicabat, munitiones, quas antea instituerat, irrequieto civium ac militum labore perficere, ipse in primis uti erat propter architecturæ disciplinarumq; notitiam, summus horum operum artifex, ut alios doceret, exemploque accenderet, agendo atque instrumenta fabrilia contrectando, nullum vel humilis etiam operæ laborem aspernari, omnibus in locis aggeres ædificare: sed maximè ad Mantuanam portam, quæ Calcearia dici-

tur, frequens & multus in opere esse, ac plurimùm in eius loci munitione versari. Erat turris mediocri altitudine ipsi portæ imposita, atque ea foris ita apte oblongo & quadrangulo cincta propugnaculo, ut peritis etiam per se satis tuta videretur. Sed vitium Marcus Antonius animadverterat, qui nullam sibi tuendæ portę facultatem relinqui, si propugnaculi murus acri hostium oppugnatione sterneretur, solerti iudicio providebat. Quamobrem, tametsi ab omnibus propè militibus irridebatur, quòd munitißima in parte tantùm operæ ac laboris impenderet, tamen quin munitionem perficeret non destitit, quæ una omnium postea & cunctis salutem, & ipsi in primis singularem laudem peperit. Siquidem portam ante omnia multo aggere replevit, relicta in medio ad ingentis tormenti usum fenestella, quæ tenui gleba in speciem ab exteriore parte similiter obstruebatur. Item ab utroq; latere apud binas munitiones totidem fenestellas effecit, quibus maiores colubrinæ interius collocatę ex obliquo, ubi incursus hostium flagitaret, occultè emitterentur. Novam quoque & subterraneam portam, patefacto ab imis mœnibus ampliore aditu in fossam perduxit: unde expediti atq; intenti milites adversus subeuntem hostium multitudinem ex improviso prosilirent. Atque hæc ne hostibus proderentur, adeo occultè administrabat, quum nocturno maximè tempore, & familiaribus aut fidißimis uteretur, ut milites magna ex parte, ac cives quæ parata essent, ignorarent. Multi nanque ex Hispanis, nulla verecundia, quòd neque sine stipendijs pro Cæsare militare, neque ultimam inediam, quum iam angustior annona videretur, experiri se velle dictitarent, ad Venetos simulata in agrum excursione transibant. Quanquam plures patrij decoris memores, ne universæ genti ea ignominia conflaretur, dolore concepto, factum perditorum hominum improbarent, atque eis quum vindictæ vel iudicio locus foret, extrema supplicia comminarentur. In his fuere Suares Roscius, Plasolla, Christophorus Magius, Iamperres, & Ioannes cognomine Latro, & nonnulli alij lenones verius quàm milites quæstui assueti, qui paulo antè signiferorum, & centurionum loca, melioribus fato extinctis, audacia potius & commilitonum favore, quàm propria virtute meruerant. Hos & ipse Maldonatus paulo post, nullo anteactæ militiæ pudore subsecutus est: vir militari laude dignus, nisi avaritia atque superbia inductus, iam senex ante partam longo labore dignitatem, eo scelere, & postea fœdißimo ac horrribili vitę exitu macaulasset. Per eos etiam dies Bernardinus Caldareus Veronen. equitum præfectus, quum in dividenda præda, seditione inter milites suborta, eius equites Emanuelem alæ Grecorum ducem interfecissent, & pluribus de causis suspectæ fidei à Cęsarianis esse diceretur, ad Venetos transfugerat. Nulla interim dies erat, qua non equestri prælio subiectis in campis certaretur: fuitque aliquando admiratione dignum: quòd pauci Græci equites totidem cataphractos Gallos captivos adducerent. Nam singulari velocitate gnaviter armatorũ impetum ludificabantur, ac rursus prætervolantes & subiti ex transverso ictus ingeminabant, clavaque pręsertim ferrea hostis cassidem, & eius equi caput feriebant, tanta arte, ut fessos atque attonitos facilè postea ad deditionem, quæ traditione gladij fiebat, compellerent. Quòd si confertis turmis Galli ingruerent, liberiore campi spatio fuga sibi consulebant: si verò Græci in angustias vel arctiora loca retrudebantur, ubi stataria pugna dimicandum foret, nec solitis in fugam gyris eludere congredientem hostem facilè possent, circumventi atq; opprefsi, audacię

pœnas

pœnas luebant. Nonnunquam etiam per lusum extra ordinem, interposita fide a binis vel ternis utrinque certabatur, ut tum accidit, quum inducijs, ut tuto omnes spectaculo interessent, quatuor nobilissimi ijdem atque omnium longè fortissimi Galli equites, inter quos Ambra peditum præfectus excellenti virtute iuvenis erat, totidem ex hostibus provocarunt. Præferebatur certamini titulus: si qui in urbe equestri gloria illustres essent, qui pro adamata muliere decurrere, atque hastam ferro præpilatam infringere vellent, hos contra in stadio parem ad numerum staturos Gallos, & suæ atq; alienæ virtutis sine fraude periculum esse facturos. Prodiere Gurlottus Rhavennas, Summontius Neapolitanus, & duo Hispani Vascus Cunnius atque Guinnea, concursumque est infestis hastis magno ardore, summis utrinque viribus, adeò ut pari virtute, parique periculo contendisse omnes iudicarent. Summa tamen laus haud obscurè Cæsarianis cessit: nam quū Summontius, & Vascus superiores evasissent, & Guinnea ephippio fuisset excussus, Gurlottusque & Ambra mutuo ictu penetratis usque ad interulam tunicam solidissimis thoracibus, cùm vi, tum constantia pares extitissent, nulli dubium erat, si res ad gladios deducta fuisset, duobus iam Gallis pessimè affectis, qui tum afflicti superstratis & morientibus equis iacebāt, victoriam ad Cæsarianos fuisse redituram. Sed statim dirempta est pugna, ne tantæ virtutis homines, qui non hostili rabie, sed ingenuo quodam corporis atque animi vigore concurrerant, postquam primum & maximum vitæ periculum evitassent, non gloriæ, sed fati casibus se obiectare viderentur. Interea Lotrechius & Theodorus, quum certius cognovissent obsessos, desperatis semel stipendijs, & cibarijs magna ex parte cōsumptis, ob crebra suorum transfugia metu consternatos: cives verò usque ad miserandam egestatem & rerum tędium, omnibus domi & foris conflictatos incommodis diutius quin se dederent, extremas miserias non esse tolleraturos, mœnia aggredi statuerunt: atque ita perductis fossis, perfectisque solitis munitionibus, ut tutò mœnibus succedi posset, prolatoque omni tormentorum apparatu, vrbem ab duobus lateribus oppugnare cœperunt. Gallus eam partem quæ à Mantuana porta perpetuo tractu ad Citadellam patet (sic enim appellant retractiorem urbis angulum, & vetere munitione firmissimum) sibi oppugnandam accepit. Venetus autem ad Vicentinam, quę Episcopalis nuncupatur consedit. Et quoniam inter bina castra pręterfluebat Athesis, qui eo in loco vado transiri non poterat, ut uterque exercitus mutuis auxilijs subito traducendis alteri præsidio foret, amnem latissimo ponte iunxerunt, & ad tutelam eius cohortes stationarias ad extrema pontis capita cum tormentis imposuerunt. Itaque urbs diversis duobus in locis vndecim fermè continuos dies oppugnata, tantaque vi, ac tanta utrinque perseverantia, ut Veneti eam mœnium partem, quæ ad Vicentinam pertinet, supra centum & quinquaginta passuum in longitudine patentem, perpetua murorum strage edita, deiecerint. Galli verò per intervalla quinque in locis ingentes quinque aditus patefecerint, superstantibus intermedijs totidem intacti muri portionibus in pinnarum similitudinem. Quæ ruinarum & stratorum passim mœnium vastitas passuum fermè ducentorum spatium amplectabatur. Idque ea ratione fiebat, ut hostes, qui interiora cadentium murorum fossa & perpetuis aggeribus munire cogebantur, multò maxima (ut in extenso ac longiore opere) continui laboris necessitate imposita conficerentur: ac simul ut tormenta quod re-

cta fronte non poterat, ex obliquo per diruti & patentis muri intervallum, in latera hostium intus pro statione agentium atque opus molientium non fortuitis, sed destinatis ictibus emitterentur. Erat tanta pilarum vis, ut non solum muri, sed quum supra mœnia ferebantur, etiam ædificiorum tecta corruerent: multiq; passim in urbe, plures in munitionibus vel incidentibus pilis, vel defractorum lapidum fragmentis eliderentur. Nullæ nanq; gentes, nulli duces memoria nostra vel maioribus opibus, vel ampliore tormentorum apparatu urbem oppidúmve oppugnarant: nulla ipsi qui oppugnabant Italię in parte, tormentis, aut machinis maiorem murorum vastitatem factam fuisse meminerant, adeò ut supra viginti millia ferrearum pilarum, una ea oppugnatione, & in paucis quidem diebus iaculati fuerint. Periêre è Cæsarianis tormentorum ictibus discerpti, Ioannes Montefeltranus clarioris nominis eques, Pellanda architectus insignis, & Fontana Insuber, in conflandis dirigendisq; tormentis peritissimus. Sed in tanta periculi asperitate, ea erat & ducis virtus, & militum diligentia, & civium fides, quum omnes certatim singulari studio in opere versarentur, neque sibi die noctuque parcerent, ut quantum muri ab acerrimis indefessisque hostibus sterneretur, tantum ipsi pari temporis spatio adauctis & prolatis aggeribus commodissimè resarcirent. Intra enim cadentium mœnium ruinas M. Antonius fossam perduxerat, atq; interiore labro munitiones erexerat. Vbi vero pomerij depressum solum foret, nec abrasis ab hoste mœnibus æquaretur, murices passim, & tabulas è quibus frequentes clavorũ cuspides prominebãt, opportunis in locis occultè posuerat. Pręterea testarum & globorum ingentem paraverat multitudinem, quibus missilis & pinguior flamma noto artificio continebatur: tormentaque, quorum magnum habebat numerum, idonea in parte, ubi periculum ostenderetur, ordine collocarat. Curabant Germani duce Franisperigo, adiunctis sibi Helvetijs, ea in parte quæ à Venetis oppugnabatur: atque hæc eadem agendo imitandoque diligentissimè administrabant. Porrò Antonius tabernaculo iuxta mœnia in ipsis munitionibus erecto, ubi certamen & plurimum periculi futurum esse putabatur, cum reliquis copijs adversus Gallos constiterat. Iam perventum erat ad summas rerum difficultates: iam cuncta obsessos, pręter unam spem, atque unam animi virtutem constantiamque defecerant. Frumenti parva, casei autem, & carnis salitæ, vel pecoris nulla copia in urbe reperiebatur: & quod in primis corpora atque animos Germanorum infregerat, tanta vini penuria erat, ut quicquid in ipsa spe propinquæ vindemiæ superesset, id totum sacrificio atque ægris militibus servaretur. Dux ipse, quum primores exercitus quotidianis cœnis adhiberet, & quadraginta diebus nihil præter aquam bibisset, tanta comitate omnes abstinentiæ & frugilitati insuefecit, ut facilè atque alacriter cæterarum etiam rerum inopiam tolerarent. Lentem enim & fabam, paniceaque pultaria in quotidiano usu: equinas verò atque asellorum carnes magno in honore habebant; & tum pręsertim opiparè apud ducem epulabantur, quũ aliqui Gallorum equi, ut erant præpingues, ac suis strigosioribus & fame propè enectis minimè cõparandi, in excursionibus occidebãtur. Nam conspectis statim equorũ cadaveribus, portis frequẽtes evolabãt, concisosq; in frusta humeris in urbẽ cum plausu referebant. His rerũ angustijs quũ premeretur Antonius, neq; plurib. literis ac nuncijs ad Cęsarẽ transmisis, quicquã certi de eius auxilijs audiret, atq; indies copias tot affectas incõmodis

magis

magis ac magis deficere, atq; extenuari, nihilq; iam semiægris corporibus pręter fortem fidelemq; animum superesse conspiceret: antequam omnis exercitus desperatione atque extrema inedia conficeretur, audendum sibi aliquid de eruptione existimavit. Itaque re ad consilium delata, docuit quàm luctuosus atque ignominiosus, ipsique in primis nobilissimæ ac fidelissimæ civitati, miserabilis rerum exitus futurus esset, si in suprema ingentis belli necessitate, Cęsaris auxilia sibi expectanda iudicarent. Fortibus viris fortia consilia, quæ necessitas omni ratione validior offerre videretur, in tempore esse præsumenda, conandumq; ac impigrè agendum, dum vires ad rem benegerendam superessent. Nec in una laboris atque inediæ patientia, sed in virtute atque audacia, & spem melioris Fortunæ, & summam totius belli victoriam positam esse arbitrarentur. Placere sibi eruptione facta pontem occupare, atque interscindere, ac simul omnibus copijs Venetos adoriri, quando factu facillimum foret, ut qui nihil minus, quàm eruptionem ab obsesso hoste fieri posse putarent, subitum atq; improvisum pugnacissimi ac toties victoris exercitus impetum minimè sustinerent. Quibus pulsis, Gallos nec consistendi animum, nec sese recipiendi sine tormentorum iactura spatium habituros. Quantum autem ad se pertineret, ut maiorem spem prosperi eventus conciperent animis, ad exæquandum periculum pedibus in prima fronte pugnaturum: & Dijs bene iuvantibus, si forti consilio strenui milites non deessent, finem egregia cum laude ærumnis omnibus impositurum. Præfecti, & centuriones qui aderant, nulla interposita dubitatione, fermè omnes Antonio assenserunt. Nam tametsi consilium primo aspectu periculosum atque asperum ducebant, tamen tanta erat omnium virtus, tantaque pugnandi cupiditas, ut quo audacius consilium erat, eo & certius & speciosius esse videretur. Curavêre cuncti corpora, atque arma expedivêre, ut sequenti die ancipitis consilij alea iaceretur. Sed quum rebus omnibus ordine constitutis instructi & parati essent ad erumpendum, & iam prima signa ad portam ferrentur, repentinus ab Calcearia porta tumultus exortus, interpellantibus Gallis, ab incepto M. Antonium revocavit. Nanque Lotrechius, si portæ propugnaculum celeri atque acerrima oppugnatione sterneretur, prius quàm obijci novæ munitiones possent, facilè se in urbem pervasurum ratus, convectis in eum locum omnibus propè maioribus tormentis, propugnaculi muro portam nudaverat: patefactoque aditu Lescutum fratrem (is tum peditatus curam gerebat) expeditas cohortes adducere, & per ruinas immittere iusserat. Subiêre ad portam impigrè Galli, & frequentes totum propugnaculi spatium complevêre, ut inde in urbem transgrederentur, quum Antonius, qui priore excussus consilio, celeriter in eam partem decurrerat, locum delectorum militum præsidio firmavit: edixitque, gnarus eorum quæ occultè paraverat, ne iniussu ullum in subeuntes tormentum emitteretur. Cæterùm alijs atque alijs intrepidè subeuntibus, ut confertissima hostium multitudine interiorem propugnaculi aream plenam esse animadvertit, subitò tormentorum illud maximum quod antè ibi conditum fuisse docuimus, sua manu collibratum atque inflammatum, in oppositos emisit. Idem fecêre magistri, qui tormentis in dextram ac lævam collocatis pręerant: tantaq; hominum strages puncto temporis edita est, ut pauci ex ea multitudine, quæ propius accesserat evaserint. Nam non pilis tantum tormenta, quibus constipata acies certa ac miserabili clade lacerabatur, sed etiam taxillis

ferreis, varijsq; metallorum frustulis usq; ad summa ora compleverant, quæ flammarū & pilæ impetu expulsa, grandinis modo sic in omnes partes lethali violentia dispergebantur, ut thoraces earum rerum ictus minimè sustinerent. Incubuère demū Hispani, & cum his Itali cataphracti, qui ea die pedibus rem gerebant, & pavidos, atq; ea procella disiectos multis illatis vulneribus repulerunt. Desiderati sunt paulò minus ducenti milites in partibus Gallorum: vulnerati autem plures, è quibus multi etiam, quòd eius generis vulnera igne ac sulphure vitiata difficillimè curarentur, postea interierunt. Eo die Antonius, tacito suorum omnium consensu, summam prudentiæ opinionē adeptus est: quam amici pariter atq; æmuli, qui eum superioribus diebus Calceariam veluti inani quadam haud necessarij laboris perseverantia munientem irriserant, eius opera atque artificio in repentino maximi discriminis casu, urbem haud dubiè conservatam esse faterentur. Nec multò post literæ è Germania allatæ, quibus Cæsar significabat, magna peditum atq; equitum auxilia se cum ingente commeatus copia propediem ad solvendam obsidionem esse missurū. Qui nuncius, sicuti Galli primam eruptionis occasionē improvisa dimicatione sustulerant, ita in posterum totum destinatæ eius rei consilium interrupit. Quoniam M. Antonius, quanquam milites ostendendæ virtutis avidi, id ægerrimè ferrent, in tam propinqua spe auxiliorum nihil temerè sibi tentandū arbitrabatur. Cæterùm Lotrechius, quum eo accepto incommodo, nihil neglectum apud hostes, nullamq; mœnium partem quam ipse tormentis deiecisset non omni munitionis genere vallatam esse conspiceret, nova ratione ad fallendum hostem oppugnare constituit. Superstabat inter binas stratorum mœnium ruinas, eiusdem muri pars septuaginta fermè cubitorum in longitudinem, quę ratione superius memorata ex intervallo relinquebatur. Eam partem ab imo subruere, atq; excisis fundamentis in vrbem una impulsione propellere conabatur, ut quum integra ea moles perpetui muri procidisset, priusquam vllæ ab hostibus munitiones ab interiore parte extruerentur, armatorū acies, patente quàm amplissimo aditu, in urbem irrumperet. Igitur missi complures, qui imas mœnium radices dolabris vectibusq; succinderent. qui quum impunè sub muro versarentur, quòd summa mœnia defensoribus nudata erant, brevi opus eò perduxerūt, ut murus ab exteriore parte sensim excavatus, appositis trabibus, quæ ruinam eius prohiberent, suspenderetur. Ea res serò deprehensa ab hostibus, Antonio atque alijs magnam cum timore sollicitudinem iniecit. Nam in tanta temporis exiguitate, nec fossam, nec aggerem perficere poterant, nec satis quod potissimum foret, suspensis ac timentibus occurrebat: Antonius tamen, quod subitarium in eo periculo auxilium esse putabatur, convecta è foro in eum multiplici materia, prælongis & validissimis tibicinibus nutantem murum contrariò fulcivit. Quorum tignorum tanta vis fuit: quoniam dimensa ad pinnarum altitudinem, atque ab imo divaricata erant, ac hostilium trabium longitudinem superabant, ut in opus molientes, murum, qui iam totus ab imo cæsus pluribus rimis fatiscebat, in exteriorem partem momento provoluerint. Complures è militibus, qui parati ad irrumpendū in proxima parte ruinam in diversum expectabant, omnesq; ad vnum qui ad subruenda fundamenta successerant, repentino muri casu oppressi, miserabiliter perierunt. Sed dum Antonius in erigendis tibicinibus ardentius atque incautius in opere versaretur, maiore sclopetto ita ictus est, ut plumbea

pila

Pila per brachium adacta, corpus etiam sublato humeri osse per alam in tergum, quatuor effectis vulneribus emerserit. Dissimulavit in præsens gravissimi vulneris dolorem, atque periculum vir ante alios fortis, dum murus ille proruerer. Quo demum prolapso, & tot hostibus eius ruina oppressis, veluti expiato vulneris dolore, in tabernaculum concessit: eaque mox fuit lethalis plagæ acerbitas, ut diu pertinaci febre conflictatus, summum vitæ periculum adiisse crederetur. Lotrechius, tametsi hominem, qui omnibus bellis acerrimus Gallorum hostis extitisset, publicè oderat, atque, ut erat potiundæ urbis & militaris gloriæ avidus, plurimùm adversarij ducis incommodo lætaretur, tamen quum singularis viri casum magnopere doluisset, & medicum obtulit, & quotidie ad eum gratissimarũ rerum munera, sicuti morbus & afflictæ urbis miseria flagitare videbantur, officiosè humanissimeq; transmisit. Erat enim M. Antonius maximarum virtutum gloria, quæ nullis in eo ingentibus vitijs obscurabatur, etiam apud hostes illustris. Idque ei præsertim omnium benevolentiam conciliabat, quòd prēter proprium animi vigorem, etiam staturæ proceritate, firmitate membrorum, & virili quodam decore vultus, armorumque omnis generis, atque in primis equitandi peritia cæteros eius tempestatis duces anteire diceretur. Quin & ipse paucis antè diebus, quum Lescutus & Franciscus Borbonius sancti Pauli regulus, egregia virtute & singulari dignitate florentes, visendi eius studio adducti, ut porta egredi, & in conspectum devenire vellet ad iungendas dextras, quod privatæ benevolentiæ testimonium foret, obnixè petijssent, interposita statim fide, ad amplexandos publicos hostes summa securitate comitateque prodierat. At Veneti, tametsi ad Vicentinam portã, non intercisis alternisq; mœnium spatijs oppugnarant, ut Gallos fecisse docuimus, sed continenti murorum strage, & perpetuis ruinis nudaverant urbem, tamen neque in duce ea vis animi, neque in exercitu tantum audaciæ fuit, ut mœnibus succedendum, & prælio aliquid sibi tentandũ per ruinas esse iudicarent: mox & operum quæ intus erigebantur magnitudine deterriti: & sociorum infelici exemplo adducti ad effodiendos cuniculos se contulerant. Iamq; solidam turrim, quæ ad campum Martium vergit, Ioannis Comenis industria (is tum cohortis præfectus erat eius artificij non ignarus) in aliquod ruinæ discrimen adduxerãt, quum Cæsarianæ copiæ superatis Alpibus in Pulicellam vallem se demiserunt. Erant ad octo milia hominum cum magna pecoris & casei copia, multisque farinæ dolijs, quæ ratibus secundo Athesi devehebantur. Is præerat Guliermus Rochandulphus, qui superiore hyeme Brixiam obsidione liberarat. Eius adventus uno fermè tempore obsidentibus atque obsessis nunciatus est. Nam quantum iustis confectis itineribus procederetur, tantũ ipsi interdiu fumo passim per villas facto: noctu verò magnis excitatis ignibus significabant: & ab agrestibus qui pretio literas deferre consueverant, Venetorum Gallorumque custodiæ sæpenumero fallebantur. Placuit utrique duci, & Gritto in primis, postquam Germanorum adventu omni spe potiundæ urbis manifestè deciderant, universas vires in una castra conferre: ne intercedente amne, si cum duplici hoste ancipiti prælio contendendum foret, aliquod insigne detrimentum acciperent. Theodorus, quòd novo hosti propinquior erat, reductis tormentis vasisque collectis copias ponte traiecit, & ad Gallorum castra se contulit. Quòd cum fieri ab Venetis hostes è muro conspicerent, subitò tormenta, quæ

in editioribus locis collocata erant, in extremum abeuntium agmen emiserũt, qua procella aliquot interfecti sunt, & in his Basilius Ripa Liviani alumnus, qui ob singularem rei bellicæ peritiam, paucis antè diebus alæ equitum præfecturam adeptus fuerat. Erupêre demum sub signis Germanorum cohortes, & non contemnendam vini & commeatus copiam tabernaculaq; aliquot, & castrensis apparatus instrumenta nacti, cuncta in urbem plaustris convexêre. Ab Antonianis quoque equestri eruptione cum novissimis Gallorum uno fermè tempore pugnatum est: cęsique aliquot, & plures capti. Sed ea omnium opinio fuit Gallorum copias tormentis ea die propè deleri potuisse, dum subducto oppugnandi apparatu retrò Mantuana via in tutum se reciperent, si vel mediocrem sulphurei pulveris quantitatem, cuius summa in urbe penuria erat, habuissent. His enim pœna gravissima erat constituta, qui frustrà, vel iniussu ducum paulò maius tormentum emisissent: ut id totum quod supererat extremis casibus servaretur. Lotrechius non multò post Villafrancam: Theodorus vero inde ad secundum milliare Bovilianum castra reduxêre, ita tamen ut Galli appetente hyeme universi tectum subirent: Venetus verò exercitus sub tentorijs ac pellibus haberetur. Nec multò post Rochandulphus vrbem ingressus est, egitque Veronæ paucos dies, ne, qui adventu suo obsidionem sustulerat, introducta auxiliorum multitudine, afflictis diuturna fame Veronensibus duriorem priore calamitatem importasse videretur. Itaque permutatis aliquot cohortibus, ut præsidium laboris vicissitudine recrearet, in Germaniam discessit. Per eos quoque dies Venetis in castris media nocte tumultuatum seditione ob scortum, ut tum credebatur, inter Italos pedites & perfugas Hispanos orta: resque eo ab iurgijs & contumelijs paucorum petulantia processit, ut quum in nocturna trepidatione quisque ad arma discurreret, iusta propè acie inter se conflixerint, admissumque ea nocte fœdum ac miserabile facinus foret, nisi Lotrechius, qui è proximis castris ad tumultum adcurrerat, iam supra centum interfectis & compluribus vulneratis, exardentem seditionem minis atque authoritate compressisset. Profecto Rochandulpho, tametsi Cæsariani, quòd in præsens in urbe fames esse desierat, gravi obsidione levati, ingruente hyeme nihil sibi esse timendum arbitrarentur, attamen hostibus remotiora ac superiora loca tenentibus, sic omnibus obsidionis malis pressi atque afflicti sunt, ut duriorem propè quàm antea annonæ inopiam senserint. Namque Veneti quum absistere incepto turpe ducerent, atque si pertinacius obsiderentur hostes, eos tantas diuturni belli atque inediæ acerbitates minimè esse toleraturos intelligerent, divisis copijs itinera aditusque omnes, quibus ab Germania inferri commeatus posset, occupaverunt. Mercurius cum maiore levis armaturæ equitum parte Summis in campis, qui locus ad alpium radices pertinet, hybernabat: vir vel fato quodam, vel prudẽtia per triginta amplius annos, quibus in Italia militavit, omnibus excursionibus felix. Federicus autem Gonzaga cognomento Bozolus, cum aliquot cohortibus supra Clusiam consederat. Sic enim locum appellabant, ubi Athesis coeuntibus geminis rupibus coarctatus, minimam alvei latitudinem ostendit. Angustijs imminet vetus castellum cum turre, quod Germanorum præsidio tenebatur. Intercepêre apud eas fauces, nequicquam locum tuentibus Germanis, Veneti pedites aliquot navigia commeatu onusta, quæ secundo flumine dimittebantur. Reliquæ quoque copiæ certis atque opportunis in locis

ita

ita constiterant, vt quum in hyberna deductæ essent, nihil quantum cura ac diligentia præstari poterat, obsidionem intermitterent: ac pene acrius q̃ æstate fecissent, bellum gerere viderentur. Sed tantis laboribus, ac Veneto tandẽ bello exoptatum finem imposuit memorabile fœdus, quod in finibus Lingonum & Sequanorum apud Nouiodunum ictum est inter Franciscum Gallorũ regem & Carolum Belgarum principem, quem moriens auus Ferdinandus omnium regnorum hęredem testamento reliquerat. Siquidem adolescens Hispanorum ingenijs & potentissimorũ regulorum voluntatibus diffisus, ne absente se, veluti per interregnum, rebellandi occasio præberetur, omnibus rebus postpositis in Hispaniam sibi maturandum esse iudicarat. Quod neque tutò, neque expeditè fieri poterat, nisi prius cum Francisco certis legibus amicitia firmaretur. Timebatur nanque rex iuuenis & acer, tantis subnixus opibus, qui dudum Heluetijs prælio deuictis, etiam Maximiliani Cæsaris conatus egregiè repressisset: & maximè repetiturũ se armis Neapolitanũ regnum, & Ioannis Nauarrę regis paulò antè in Gallia defuncti filium adolescentem in paternum regnum reducturũ minaretur. Itaq; conscriptæ Nouioduni fœderis tabulæ per legatos in has conditiones, vt Carolus regnũ Nauarræ Ioannis filio, qui inde expulsus esset, restitueret: si id iudicibus, quos constituere summę rei arbitros deberet, ex ęquo & iure videretur. Item centum milia aureorũ nummûm, quotannis Gallo pẽderet, vt eo tributi nomine aliquod Gallis in Neapolitano regno ius esse videretur: amicitiaq; & mutuum fœdus affinitatis vinculo confirmata. Nam Carolum sibi Franciscus generum adsciuit, sic vt ei puella, quæ in cunis adhuc erat desponderetur. Gallus quoq; ad componendum Italiæ statũ, & ad res Mediolanensis imperij confirmandas, vt Verona Venetis redderetur, postulauit, ea lege, vt à Venetis redemptionis nomine ducenta millia aureorum nummûm, duabus pensionibus Cæsari persoluerentur. Quibus conditionibus, sicuti Carolus adeundæ Hispaniæ cura anxius, haud cunctanter subscripserat, ita Cæsar oblata sibi ingenti pecunię summa conditionẽ minimè detrectauit: vt qui nepotis consilia, atque ipsam spem, ac rationẽ omnem obtinendi imperij importuna tergiuersatione corrumpere nolebat, pręsertim quũ vrbem, quam nisi graui impensa, & summa cum difficultate tueri retinereque non poterat, magno pretio venditaret. Vt tñ salua existimatione, quæ haud dubiè tam fœda pactione polluebatur, Italiæ possessione decedere videretur, non Veneto sed Caroli legatis vrbem dedidit, qui eam mox Lotrechio, vt constitutum fuerat, tradiderunt. Gallus quoq;, triduo postquam vrbem ingressus est, sicuti Brixiæ ex formula factitatum fuisse memorauimus, Gritto eam cum arcibus magna omniũ alacritate restituit. Is fuit Veneti belli exitus, quo iam octauum annum Italia deflagrabat: illudq; in primis memorabile videtur, quod Veneti ab initio oppugnati ab cunctis propè Europæ regibus, atque omnib. prę lijs victi, vniuerso tñ bello victores euaserint. Quo fit, vt eorum respublica, quæ vno ciuium consensu & priuatis potius q̃ publicis opibus stetit, fato quodam tot infensissimarũ gentium impetum sustinuisse videatur: quando, si Romanę potentiæ magnitudinem, & clades quas Annibal dirus hostis intulerit, cum Venetorum fortuna vera ęstimatione pensauerimus, funestiorem propè eis Abduam fuisse, quàm Romanis Cannas: & Trebiæ & Trasimeni infelices pugnas, Brixiana ac Vicentina stragibus æquatas esse fatendum sit. Sed ea vel præcipua patrum, ac ipsius fortissimi Senatus principis Lauredani

laus fuit, perpetuis annalium monumentis celebranda: quod aduersissimis etiam obruti tempestatibus, ad exemplum Romanæ constantiæ atque virtutis, nunquam de republica desperarint. Vnus tamē ante alios Grittus togatus imperator, meritam seruatæ patriæ lauream feret: & tum maximè æternæ laudis gloria florebit, quum seculi præsentis viuidæ virtutis comes invidia aliquando decesserit. Cęterum M. Antonius, qui iam ex vulneribus conualuerat, quoniam certus rumor de his quæ Nouioduni inter se reges, non abnuente Cęsare pepigissent, afferebatur, ne pudendæ deditioni interesset, relicta Ioanni Baptistæ Spinello rerum cura, & remissis in agrum Romanum equitibus suis, ad Cæsarem in Germaniam contendit. Milites verò trium exercituum, quum perfecto bello magna ex parte dimitterentur, & insperatam pacem veluti egestatis initium ægerrimè ferrent, paulò post Francisci Mariæ Rouerei auspicijs, qui Vrbino exactus fuerat, grauissimum in Piceno atque Vmbria pontifici maximo bellum intulerunt. Cuius belli famam, quum amplissimi etiam nominis principes liuore atque superbia inducti aliquandiu pessimis artibus aluissent, exitu rerum manifestè perspectum est, eam demum esse regum omnium fidem, vt pro libidine sanctissimas fœderum leges attrectare, violareque non dubitent: quum semel præsenti tantùm commodo, atque ipsis temporibus seruiendum esse censuerint.

FINIS LIBRI XVIII.

BENEDICTI VARCHII AD PAVLVM IOVIVM EPISCOPVM NVCERINUM, Historiarum Scriptorem.

EPISTOLA.

Aule Ioui totum cuius iam clara per orbem
Fama volat, celeriq; altum petit æthera penna,
Duratura diu, atq; omnes ventura sub annos:
Non quòd pœonias iam pridem, & Apollinis artes
Callueris, multosq; hominum subduxeris orco:
Nec quòd priscorum nostratia nomina primus
Piscibus imponens, latias claraueris oras:
Aut quod magnorum effigies, atq; ora virorum
(Qua tuus æquoreis Benacus non minor vndis
Assurgit, fremituq; imitatur murmura Ponti)
Non sumptu exiguo, atq; ingenti pinxeris arte,
Cuiq; sua ornatis addens insignia verbis
Ellogia, illorum varios testantia honores,
Quæ præclara licet per se videantur, & alti

Ingenij

Ingenij factura fidem, tamen illa metipsis
Historijs collata tuis (ceu sydera Sole)
Vanescunt, proprias amittunt singula vires.
Hic siquidem te te maior, teq; ipse relinquens
Post terga, extremũ properas superare cacumen:
Vel potius summo consistens vertice montis
Iamdudum felix operum, lætusq; laborum,
Despectas alios infrà, tutusq; quiescis,
Quò nunquam nostro quisquam pervenit in ævo,
Forsitan, & nunquam posthac venientibus annis
Perveniet quisquam tantæ ad fastigia laudis.
Quidnam opere in tanto primùm tantiq; laboris,
Atq; ævi, multis pleno, magnisq; periclis,
Mirer ego? ingeniũ ne audax tam multa quòd unũ
Tamq; loqui diversa paraverit? an seriem, qua
Cuncta suis disposta locis miro ordine narras?
An potius clari eloquij numerosq;, salesq;
Verborum, & proprias vario discrimine vires?
Queis Reges populosq; omnes, veterisq;, noviq;
Orbis (ubi Ammerice nostri de nomine civis
Alta iacet) prisca verus novitate recenses.
An magis ut causas omneis, belliq; gerendi
Consilia, & rerum rationem reddere pergis?
Vnde hominum mores varios addiscere, et ampla
Ornamenta queat patriæq;, sibiq; parare,
Quicunq; illa semel docto perlegerit ore.
Tu quo castra loco metanda, & qualibus armis
Obfirmanda, quibusq;, & qualibus oppugnanda,
Sæpe doces, sæpe idem urbes defendis, & idem
Expugnas, tu quæ fallacia fœdera, quæ sint
Fida mones, populumq; levem, timidumq; senatũ
Arguis, & nulli tutum confidere monstras.
Quæ si nostrorum Regum imprudentia, & illa,
Illa animis hominum regnandi dira cupido
Scivisset, nunquam Italiæ (quod caverat olim
Mediceus præstans animis, & viribus heros)
Externis iterum patuissent claustra Tyrannis.
Illius si consilium: si facta secuti
Essemus cœlo demissi civis ab alto,
Nunq; iterũ peregrina manus, nunq; advena miles
Quem sua non virtus, sed nostra ignavia, nostraq;
Inscitia, & procerum excivit discordia demens,
Pœninas fauces, cœlo tractusq; propinquos,
Molis inaccessæ superasset culmina: nunquam
Impius, & nostris allectus ruribus hostis,
Ah miseræ, et longum digna, atq; indigna ferentis
Italiæ, in prædam vertisset & oppida, & urbes:
Italiæ fera gens populasset littora nunquam:
Italiam nunquam stravisset barbarus ensis.
Heu quoties post interitum, post funera magni
Laurentis, Itali nostro de sangine vepres
Rorarunt, Italo quoties de sanguine rivi
Creverunt, quoties Italo maduêre cruore
Æquoraq; campiq; omnes, sylvæq; lacusq;:
Nã quæ tam longè est, tamq; ardua, et avia rupes?
Quæ tam sepositæ valles? quæ fluminis ora?
Quod mare? qui scopulus? quo nõ furor efferus, atq;
Prædandi illorum rabies pervaserit ultrò?
Testes qui nostris spumarunt ossibus albi:
Sebetus, Lyris, Tarrus, Padus, Abdua, Rhenus.
An non Ethruscos umbrosa cacumina montes,
Et Florentinos excelsa palatia colles,
Nunc ferro excindi, sævis nunc ignibus uri
Vidimus, & crebris responsantem ictibus ipsi,
Ipsi (inquã) intrepidi reboantẽ audivimus Arnũ?
Quem non Hispanis audax Germania castris
Duxve Italo Gallus confisus milite fortis
Terruit, & vires totius pertulit orbis.
Quin etiam Latium, & rerũ pulcherrima Roma,
Roma Deûm auspicijs fundata, atq; æmula cœlo,
Concidit istorum indignis eversa ruinis.
Sed si non aliam venturo numina COSMO
Invenêre viam, liceat perijsse tot urbes,
Totq; viros ferro mortaleis isse sub umbras
Ante diem: liceat tot amara, atq; aspra tulisse.
Iam privata placẽt, iam publica damna videntur
Commoda, iam tanti est Arniq; Tybrisq; ruina.
Concurrant iterum, sed eodem sydere, & ijsdem
Auspicijs, qua se Cœlo mons Murlius æquat,
Agmina nec virtute pari, nec viribus æquis,
Et causa (si Dijs bene creditur) inferiori,
Quo sua victoria renovetur laurea COSMO,
Et nos sub tali vivamus principe tuti.
Quandoquidẽ hic viridis primo sub flore iuventæ,
Maternam referens pietatem animosq; paternos,
Sublimi accitus regno, claroq; locatus
In solio, Patrum auspicijs, populiq; favore,
Porrectas patriæ non detrectavit habenas,
Tempore tam dubio, tali in discrimine rerum,
Accipere, & semet tantis offerre periclis,
Communi propriam postponens ipse salutem,
Publicaq; anteferens privatis commoda damnis,
Indole: dein quanta referam, quàm pectore forti
Presserit, & rerum iustas laxarit habenas?

Vtq; afflicta diu bello, ac civilibus armis
Resq;, virosq;, locosq; levaverit, ut sua cuiq;
Forma prior, priscumq; decus, nomenq; rediret?
Sic etiam ingenti pluvia, ventoq; gravati
Exoritur cùm sol, tolluntur ad æthera flores,
Et seges inclinata, solo sese erigit alto.
Hic quoties sua signa, suosq; ad bella tribunos,
Invictas equitum turmas, peditumq; catervas,
Pro Patriæ rebus, pro relligione Deorum,
Cæsaris aut magnis non parvas viribus addens,
Emisit, toties victricia rettulit arma,
Et referet posthac, Iustis quia militat æther.
Huic quoq; nõ tantũ Ethruscæ, Musæq; Latinæ,
Verùm etiam Argolicæ sese debere fatẽtur:
Quas miseras, totoq; expulsasq; orbe recepit.
Et fovet, amplexus Maiorum exempla suorum.
Quin etiam si non vates præsagia fallunt,
Ni frustrà augurium cœlo demittitur alto:
Divino si quid debemus, ut omnia Bembo
Credere debemus, si non sunt omnia falsa,
Tempus erit, cũ Dijs et te bone COSME favẽte,
Discußis, quæ nunc offuscant nubila mentes,
Invidiaq; procul Scythicis algente sub oris,
Romanus Tusco fasces submittet Apollo.
Aut certè non maior erit, Tyberisq; fluenta
Æquabit, si non excedet nobilis Arnus.
Hunc sibi, quem frustrà mille optavêre maritum
Insignes animis, forma & præstante puellæ,
Magnanimi herois formosa, & sancta virago,
Perpetuo casti coniunxit fœdere lecti,
Innumeros heroas, & innumeras heroinas
Divorum auspicio paritura, ducemq; datura
Ausoniæ, & sacris Romanum qui regat orbem.
Hunc unum Cæsar primis expertus ab annis,
Terrarum dominus Cæsar vindexq; Deorum,
Ingenium, pueriq; fidem, curasq; viriles,
Invictumq; animi robur miratus, & artes,
Extulit, Imperioq; bonus præfecit avito,
Vnum hunc excelsas Tybris qui poßidet arces
Ethruscus pater, & terras qui numine torquet,
Suspicit, & miro Iuvenem complexus amore:
Ingentes ob virtutes celebratq; fovetq;.
Vt dubium nulli iam sit, quin magna Deorum
Cura sibi hunc alios inter delegerit omnes,
Qui miseræ Ausoniæ tandem terraq; mariq;
Et velit, & poßit feßis succurrere rebus,
Ferreaq; antiquum convertere secula in aurum.
Sed quid ego à primo digreßus carmine, tanquàm
Enumerare alto labentia sydera olympo,
Æquor & angusta totum concludere muro,
Sperarim, laudes magni, & præconia COSMI
Deterere imprudens, & candida lumina Solis
Stultior obscuris velle illustrare tenebris,
Occepi? ad te redeo, me me mihi reddo,
(Obstrepere ut corvus cygno tibi desinat ater)
Paule Iovi, qui tunc multum, longeq; profecto
Vidisti (ut reliquis in rebus) cum tanta,
Tamq; bona egregiè misisti munera, tanto,
Tamq; bono egregioq; Duci, quo iustius unquam,
Nec vidit quidquam prudentius auricomus Sol.

Errata in Historijs Iovij primo Tomo.

166. 5. nobis lege vobis.
Ibidem 14 donatus.
208. 2. Forolivium, lege Forum Iulij.
209. 7. putarent, lege putaret.
276. 35. terna, lege terva.
297. 7. mid, lege id.
302. 16. successione, lege secessione.
330. 40. liquantum, lege aliquantum.
331. 2. sommo, lege somno.
339. 4. arridebant, lege irridebant.

IN PAVLI IOVII HISTORIARVM

TOMVM I. INDEX RERVM ET VERborum Copiosissimus.

A

ABduæ fontes 143.9
Abyßini qui appellentur 383.39. Romæ tēplum poßident 384.44.
Abyßinorum regum succeßio 385.10. militia 386.30. moneta ib.40.
Abyßinorum regi tributarij reges 386.10.
Abyßinæ linguæ impreßi lib. 384.40.
Acanzes 286.15.
Acclamatio Cæsaris in Castris 177.33.
Achasia urbs 375.6.
Acierum Gallorum dispositio ad Semenariam 85.1.
Acierum in pugna dispositio 199.16.
Achomates Baiazetis filius 247.26. armatus Byzantiū appropinquat 256.16, quibus de causis imperiū affectet & speret ibid. patri minatur. 257.4. Bythiniam deprædatur 257.26. hostis declaratur. 259.10. exercitum conscribit 257.43.
Asiam minorem inuadit & regē se declarat. 257.47. Mahometem persequutus capit, consiliarios obtruncat 258.30. patris legatum iugulat ibid. animos abse alienat ibid. 40. se aduersum Selymū parat 264.16. in Selymum mouet 266.18. quib. rationibus cum Selymo in pugnam descendit 267.20. cæditur 268.15. fugit 16. capitur, strāgulatur ibi.17.
Achomates Cherseogles imaginem adorat 253.10. quæ officia & beneficia in Christianos contulerit ibid.
Achomatis literæ ad Mahometem nepotem 258.5. castra 267. 9. fortuna uincitur ab militib. 250.30. fatū 267.27. filij duo 257.30, patris ad eos consilium ibid.35.
Acinaces magni precij ubi fiant 282.23.
Adamantes & carbunculi unde adferantur 283.1.
Ademum, Ocellis olim 381.10. emporium celebre ib. ab Aegyptijs oppugnatum 381. 9.
Aduæ mons, hodiæ Mongraiū 296.30.
Adurnij 6.44. fratres prudentes 173.30. obsidione liberati 78. 20. Maximil. Cæs. Genuæ recipiunt magnificè. 145.18. cōtra Fragosios 162.38.
Adurnij & Flisci frustra Fregosios oppugnant 291.40.
Adurniorum aduersarij 63.33.
Adulatores apud Selymū plus ualuisse quam Chendemi libertas 270.35.
Aer fumo tormentorum & puluere obscuratus 373.20.
Aedificia apud Turcas 287.2.
Aegidius Eremita Cardinalis cum in Germaniam missus 336.29.
Aegytij regni mutationes post Rom. Imperium 349.37.
Aegyptij ditiores Mamaluchis cur fauecant 369.38.
Aegyptij duces cur cum Lusitanis confligere nolunt 381.1.
Aethiopiæ descriptio 381.40.
Aethiopes qui Selymo parent 280.26.
Aethiopum quot gentes 382.16.
Africæ figura 381.40.
Africæ longitudo 381.40. Latera ibid. 43. latitudo 382.6.
Africani reges 3.10.
Aphricus Liburno aduersus 146.34.
Agricolæ Veronensis facinus 397. 1. igne quem incenderat crematur 397. ibid.
Aiax Ianizanorum præfectus 252.18.
Adiaris Arduelles 234.32.
Aladulus Hysmaeli adhæret 272.12. Selymo infestus 277.32. Selymū acie instructa expectat 345.3. capitur & ad Selymum ducitur atq; interficitur 346.20. caput Venetias mittitur ib.
Aladoli regnum 344.17. filius ad Campsonem confugit 348.23. regnum in prouincias tres redactum 346.25.
Aladuli unde orti 344.25.
Aladulorum regio ubi sita 271.39.
Aladolitæ cæduntur & fugiunt 345.23.
Aladinus Achomatis filius apud Campsonem quid egerit 348.19.
Alarco Hispanus uir salsus 198.34.
Albanus Armenius in pugna cadit 152.25.
Albani semichristiani 281.44.
Albertus Petra Sedunensi inimicus 301.4.
Albertus & Despachius cum. x. milib. domum redeunt 302.25.
Albuchomar Aegyptius Tomumbeiū prodit 375.30.
Alegriæ eruptio ex arce Neapolitana 91.37.
Alepus ex ruinis antiquæ Hierapolis ædificata 352.41.
Alepus à Tripoli quantum distet 353.3.
Alepi situs 353.3.
Alepum Hylaon Tartarus expugnauit 352.46.
Alexandria Turcis deditur 379.25.
Alexander VI. ut pontifex factus 6.18. Columnios & Vrsinos affligit 6.24. Italiam totam conturbat. ibid. pro Aragonijs stare cōstituit 18.44. quibus angustijs implicatus 46.4. ad Turcam legationem cur miserit 43.45. quis legatus ibid. quæ mandata 44.2. ueneno interijt quod alijs parauerat 156.5.
Alexardri VI. ingenium 6.18. cruentum & auaram. 137.44. 138. expeditio in Vrsinos 147.15. oppida ab eo capta. 20. ad reg. Galliæ simulata responsio 48.8. defectio à Gallo 45.30. a Roma fuga. 57.35. filij 20.27.
Alexander Rex Poloniæ 3.47.
Alexius Beccacutus 69.21.
Alexius Bosigius cadit 169.15.
Alibretti Cantabriæ antiqui reges 160.20.
Allobrogum dux 7.15.
Aloysius Beamontius cadit 170.10.
Aloisius Gesualdius princeps Andegauensis factionis 120.36.
Alpes qui dicantur 296.17. faciliores transitu 297.46. quas Annibal fregisse dicitur 297.15. Iuliæ 296.23. Rheticæ 296. & eæ binæ 26. Pœninæ 297. ib. Bernardi 297.5. quæ & Graiæ olim 16. Lepōtiæ ad quos pertineant 163. 28. 296.39. Cottiæ 297.25. Argentariæ 297.37. Maritimæ 297.41.
Alpium Rheticarum duo tramites 296.38.
Alphonsus I. Aragonius cur in regnum Neapolit. ascitus hæres 11.6. in regnum adoptatur 15.7. Iodnam reg. in carcerem coniecit 11.12. repudiatur 15.18.
Alphonsus secundus rex Neapolit. creatus 20.4. coronatus 20.30. Romani proceres 6.1. Pontifices alere discordias Romanorum solitos 6.5.
Alphonsus II. Aragonius auxilijs destitutus 48.19. regno cedit 49.26. cur regno se abdicarit 48.20. latenter relictum regnum repetit 119.40.
Alphonsus Friderici regis filius contra fidem datam in Hispaniam mittitur 155.30.
Alphonsus Toraldus interfectus 92.6

Alphonsus Piscarius ut interfectus Neapoli 91.22.
Alfonsi II. regis mors 119.34. natura difficilis 48.30. animus in Mediolanenses. 10.30. ius ib. ualida oratio 24.10. à Baiazete postulata 20.20. ad Ferdinandum filium de deponendo regno oratio 48.42. lacrimas excitat 49.1.
Alphonsi Dauali ab Neapol. fuga 53.43
Altoxassius nobilitate & uirtute illustris 163.7.
Aluates Iaccupi filius rex Persarum 237.32. & regia urbe fugit pugnando interficitur 239.2.
Amasia urbs in Capadocia 265.4
Americus Sanseuerinas occisus 133.5.
Amida hodie Caramida 344.41.
Amyrasses & Raysalomon cur discordes 376.15. 381.23. Raysalomon submergitur 381.30.
Amurathes in Cappadociam irrumpit 268.45.
Ancurates & Aladinus Selymi patrui insidias effugiunt 265.14. 268.20. ad Hysmaelem Sophũ fugit 268.33.
Anaxum flumen. hodie Piaua 114.6. 299.25.
Annaxum Frentanorum hodie Lancianum 122.34.
Ancyra, hodie Angoris 242.12.
Andeganenses reguli cum Friderico rege conueniunt 138.34.
Andeganẽsium ius in regnum Neapol. 10.45.
And. Grittus legatus in castris 162.15.
Andreas Lauredanus in pugna nauali cadit 152.25. captus & iugulatus 200.35.
Andreæ Gritti laus seruato reip. 406.3.
Anglia unde appellata 180.22. Florentiss. omnium insularum 180.30.
Angliæ rex cur in Belgium transfretat 175.4.
Angliam qui Capitanos subdiderint & rexerint 181.1.
Anglus natura Gallos odit 175.2. potestatẽ pugnãdi bis Gallo facit 176.10.
Angli regis ad suos oratio 177.26.
Angli unde primò uenerint 180.22. tempore Iulij Cæs. quales 180.44. unde politiam didicerint 181.7. post Rom. imperium floruerunt 181.10. in Italia militarum 181.14. Scotos fundunt 181.28.
Anglorum & Scotorum lingua 180.32. conuiuia ib. equi 180.38. mores & religio ibid. arma 180.34. militiæ robur ibid. corpora ibid.
Anguillaria Fidenatum urbs 40.44.
Animanigra Dux 59.18. 60.25.
Annus 1514. quietus à bellis 220.30.
Anna Soleria 93.37.
Annibal Bentiuolus à Ferdinando cur discedit 39.15. Venetorum dux ad Pisanos 144.31.
Annibal Pandonius interfectus 135.10.
Annibal Lana Brixianus 324.4. interficitur 327.23.
Ansum oppidum 330.28.
Antiniola capitur 210.20.
Antonius Basseius 69.4.
Antonius Foaseca 45.41. 46.4.
Antonius Vitrius Ligurtestis uenens propinati Baiazeti 363.41.
Antonius Pius summersus 200.29.
Antonius Gamboa Cantaber Iouiani argenti prædator 15.6.
Antonius Grimannus Classis Venetæ præfectus 152.22. re male gesta in Cathais causam dicit 152.30. in Ossarum relegatur ibid.
Antoniottus Adurnius Genuæ princeps salutatus 163.1.
Antonellus Sabellus 6.3.
Antonellus Salernitanus princeps 12.19
Antonellus Potẽtianus princeps 27.24.
Antonellus Picciolus 54.25.
Antracius arcis Pisanæ præfectus quis fuerit 101.36 Florentinis inimicus, Pisanis, cur amicus ibid. amore captus Delantiæ Pisanæ 107.30.
Antracij cum Pisanis contractus de tradenda arce 106.15.
Apuliæ pars Venetæ ditionis facta 123.19.
Aquæ Mammosæ in Pisano agro 59.4.
Arabes qui dicantur 3.5. eorũ mores ib. errabunda gens 379.40. eorum mores ib. Selymum lacessunt 363.40.
Arabes à Iulebbore pressi 362.20. Selymo subduntur 379.34. & qui Selymo parere nolunt ibid.
Arabum uxores 380.1. suppellex ib. liberalitas ibid. 9. Mappalia cum uxorib. & liberis à Selymo combusta 363.15. conuiuia 380. munera ibid. 10. arma 362.25. in pugnando importunitas 362.38
Aracosij 283.47.
Aragonij cur à Gallis timere incipiunt 16.6. à Portu Veneris repulsi 25.44. à Sfortianis fugantur 27.44.
Aragoniorum negligentia in educenda classe 120.47. trepidatio 129.30. consultatio post dictam pacẽ 115.4. classis 24.33.
Aragonius equitat. armis exutus 54.30
Araldum uiolare nephas 50.16.
Araldos lædere nefas 65.44.
Araxes flu. 271.43. uado ab Selymo transmittitur 272.28.
Arcomarianus unde dictus 93.7.
Arcticus polus à Cataio gradib. LXVII. eleuatur 284.[illegible]
Arenæ inter Gazam & Memphim periculosæ 364.[illegible]
Argentaria uallis [illegible]
Arma Persica optimæ tẽperaturæ [illegible]
Armenia maior ad Sophũ ptinet [illegible]
Armeni pedites pugnant [illegible]
Armuzum, ubi situm 282. emporium ingens ib. 39.44. quæ mores [illegible]
Armuzzenses auram ut capiãt in [illegible]bus [illegible]
Arnoldus Vnderualdius [illegible]
Arriani populi [illegible]
Arsia flu. [illegible]
Arsẽga quæ & Comana Põtica [illegible]
Arx ab Antraccio Pisanis red[illegible] 107.35. solo æquata ibid.
Arx pharus Genuæ quib. condi[illegible] dedita à Gallis 220.1. [illegible] fundamentis ibid.
Arx Liguriæ frenum dicta à Galli[illegible] 33. eius situs ibid.
Arx ab Ouo Neapoli à Gallis oppu[illegible]ta [illegible]
Arx noua Neapoli oppugnatur [illegible]
Archis phari excidẽdæ difficulta[illegible] 40. eius usus 219.10. interitus [illegible]
Arcis Mediol. capiendæ pericul[illegible] 41. eius oppugnatione quot per[illegible]rint [illegible]
Arcis Memphiticæ descriptio [illegible]
Ascanius Sfotia Cardinalis 744 [illegible]netis captus, Gallis tradit[illegible]
Asolum oppidum munitum [illegible] Cæs. Maximiliano resistit. [illegible]
Asulani fortissimæ Cæs. oppugna[illegible]sistunt [illegible]
Asparra Gallus capitur [illegible]
Assimbeius Hismaelis pater [illegible] aduersa fortuna ibid.
Assiria Persarum regio tertia [illegible]
Asta Colonia [illegible]
Asturiæ uallis 299.1[illegible]
Artoxata hodie Choim [illegible]
Atanadidinghel [illegible]
Atella ubi posita [illegible]
Athilæ Hunnorũ Imp. facinora [illegible]
Atlans mons, hodie mons clarus [illegible] 36. ubi sita ibid.
Auazinus Cassiana 27.[illegible]
Auaritia Quæstoris & cõfessoris qu[illegible] regem impulerit 16.[illegible]
Aurantius princeps [illegible]
Auxilia Gallorum ad Venetos [illegible]
Auxeris olim 59.[illegible]

B

BAchilio amnis 200.2[illegible]
Bactra urbs, hodie Ephra 284.7
Bactriani 283.47.
Bacucus portus 276.[illegible]
Bagadad, olim Babylon fuit 238.1[illegible] 182.33. Assyriæ regia ibid.

Baiardus

Baiardum cur Franciscus rex uoluerit suæ equestris dignitatis promotorem 317.6.
Baiazetes Venetis aduersus Gallos auxilia offert 57.1. Selymum filium iratus 151.10. obiurgati filium ibid. urbem & aulam restaurat 256.10. successorem sibi deligere cupit. 247.20. dicere uult, Bußis priuatis de causis obstantibus 249.30. Achomatem sibi successuram destinat 250.3. Achomatem discedere à Chalcedone iubet. 257.1. Achomati respondet ibid. 12. senex à Selymo perturbatus 251.34. ad Selymum filium 262.27. quæ dona filio Selymo miserit 249.16. proditionem cognoscit 263.13. pestem fugit 247.15. sibi à Selymo timet 251.23. priuatus cum Gaza discedit 263.33. iussu Selymi à Iudeo medico ueneno necatur ætatis anno 263.38.76.
Baiazetis opes 2.16. eius ingenium ibid. tres filij superstites 247.23. exercitus ad Methonem 154.27. ut Methonem cepit ibid. strages ibid. ad legatum responsio 44.20. Chorchutum filium responsio 261.40. iudicium de Selymo filio 248.33. literæ ad Selymum ut Bizantium ueniat 260.32. acies aduersus Selymum filium 254.25.
Baiazetis ad prætorianos uerba 253.28 fortitudo animi ibid.
Baiazeti milites aduersantur 250.23. accersiti Achomatem milites resistunt iterum 256.34.
Baldi prudens responsum 25.14.
Balduinus Edessam tenuit 344.40.
Balconij Perusiæ domini 5.40.
Balsamus ubi & quomodo proueniat 364.34.
Balzera emporium Teredonis Insulæ 282.37.
Bancarum domus Romæ cur expugnata 42.30.
Baptismum Septimij filij Liuiani 215.31.
Barigus Barga 58.43.60.25.
Barra Patriarchæ Abyßinorum urbs ubi sita 387.2.
Bassa uisir & eius munus 288.21.
Bassæ 4. numero 288. eorum officia 15. quem locũ obtineant apud Turcam 249.30. cur aduersus Achomatem imperium detrectent 259.14. Baiazeti perfidi 260.31. uoluntati Baiazeti obstant 249.31. 250.6. proditores referunt Baiazetẽ Selymo cedere imperium 263.20.
Bassarũ Selymo fauentiũ artes 259.6.
Bastardus Sabaudius in Venetorum subsidium missus 324.46.
Baracchus Smirnæus prædo 152.27.
Bartholomæus Notarius supplicio affectus 38.37.
Bertholomæus Villa clara 215.7.
Bartholomea Vrsina Virginij soror 147.25.
Barmorea sylua 183.4.
Basilius Ripa interfectus 404.2.
Basilius Moschorum rex 4.6. ad suos milites oratio 232.8.
Basilij Moscouitarum principis fuga 233.33.
Beatrix Ludouici Sfortiæ uxor & eius ingenium 8.35.
Belulgian 385.2.
Bellum in tota Europa 1.16.
Bellum atrox in Italia 1.12. Gallicum crudele 31.26. Neapolitanum regi quæ causæ suaserint 12.1. & deinceps nouum in Liguria 76.36. inter Austriacos & Rhetos 153.2. inter Venetos & Maximil. Cæs. 156.47. inter Anglos & Gallos oritur 174.44. Moscouiticum cum Dolonis 227.26. in Pannonia 220.44. inter Andegauen & Arag. 15.20.
Belli causa inter Hispanos & Gallos 16.20. sublata à Carolo VIII. ibid.
Belli gerendi in Turcas occasio neglecta 329.25.
Bella Italica Gallis infausta 21.24.
Bella Turcica & Persica Iouius narret 234.12.
Bellerbechus à Techelle captus 243.44
Bellerbechi duo, id est, magistri equitum 286.4.
Bendocader Aegypti Sulthanus 350.31. Christianorum ex Syria depulit ibid.
Bentiuoli à Bononia ab Iulio pelluntur 156.24.
Bentiuolorũ domus Bononiæ 156.29.
Bernardus Cotarenus Epirotarum equitum dux 63.19.
Bernardi Oricellarij historia 22.10.
Bernardinus Adurnius bellator insignis 76.43.
Bernardinus Curtius Sfortiæ infidus 153.46.
Bernardinus Clostra 59.18.
Bernardinus Lunatus Cardinalis 150. ex timore & fuga moritur 150.9.
Bernardinus Antiniola 208.43.
Bergomum Hispan. præsidio tenetur 203.42.
Bergomates ad Venetos deficiunt 204.10. ab Hispanis multati pecunia 216.45. ad Hispanos deficiunt 205.36.
Beth abyßina lingua 388.3.
Bettinus Ricasolus uir fortis 145.40. Liburnum defendit ibid.
Beuilacqua insuper. 27.24.
Blanca Sfortia Maximiliani Cæs. uxor 15.35.
Bohemi in Vngaria illam pacatam reddunt 227.5.
Bona Sfortia Polono tradita 329.30.
Bonæ spei promontorium 381.45. descriptum 382.1.
Bonifaciũ VIII. Rom. interfecêre 6.14.
Borbonius in Galliam ad regem proficiscitur 342.27. equitum magister declaratur 342.34.
Boristhenes 230.8.
Boristhenis fontes 4 4. uada. 231.12.
Bonemissæ uictoria contra Lucatium 224.1.
Bostanges Selymi gener 266.3. Ducaginoglis cognomine 252.13. Selymi gener ex proditione ibid.
Boualenta oppidũ direptum ab Hispanis 194.38.
Boyßinus regis nutritius 326.20.
Braccianum ubi situm 40.42. à Liuiano munitum 147.28. defenditur ab eodem 148. oppugnatur 148.15. defenditur ibid.
Bracellonia uallis 298.44.
Bræstius portus 174.18.
Bennio amnis in lacum abit & rursus in flumen 45.202.320.32.
Brissonettus Cardinalis creatus 43.15.
Britannia ut regno Galliæ accesserit 15.30.
Britonorium 38.44.
Brixia obsessa 394.15. oppugnata 332.40. 34. defensa 395.1. 28. dies tormentis petita 327.21.
Brixia oppugnatis in clades 324.10. 330.1.
Brixiani præsidij diligentia 328.1.
Brixianæ deditionis conditiones 330.1. & 395.34.
Brixiani legati deditione ad Triultium 329.44.
Brixianorum sententia de inuadendis hostibus 339.3. corrupta ibid.
Brixianis auxilia à Cæs. in tempore uenerunt 330.45.
Bronsuicensis regulus in Italiã militat 95.35.
Brumales dies ubi trium horarum lucis 228.25.
Bubalus Pisanus 60.27.
Buccintoria nauis Venetijs 99.41.
Buggianum oppidum captum, concrematur 143.27.

Bulachum oppidum in Cayro 371.26.
Burgundia quæ ad Gallos spectat 175.30.
Burla equitum præfectus 61.31.
Burmium Italiæ extremum oppidum 143.8.
Bussonius Rhodiorum magister. 43.37. inhumanus ibid. Cardinalis cur effectus 43.42.
Byrta ubi sita 283.6.

C

CAcebas 284.3.
Caduceator qui & Araldus hodie 338.10. cur in urbe non admissus ib.
Cadi legisperiti 286.43.
Cadilescher 288.25. commentaria belli Campsonis & Selymi scripsit 347.37.
Cæsar Max. I. cum rege Angliæ se coniungit 176.28. pecuniæ inops 288.44.
Cæsar & Heluetij se aduersus Gallos parat 334.33. pecuniarum maxime inops. 143.3. quæ eius spes de adeũda Italia ib. inconsulte liberalis, alienæ pecuniæ auidus 146.19. Veronã uenit 336.35. Augustus salutatur 16.40. eius de bello consilium ibid. Abduam traijcit ponte 337.40. cur nullum ius in Medilanenses habeat 338.20. quibus de causis à Mediol. oppugnatione discedat. 341.40. pudore confusus 337.30. reb infectis in Germaniam redit 342.20. inglorius in Germaniam reuertitur 146.44. militem occidit propria manu 337.34.
Cæs. Maximiliani somnium 342.2. exercitus in Italiam ducit 336.14. astutia apud Mediolanum 339.10. & 20. minæ. 146.45. petitio per caduceatorem 338.12.
Cæsaris Vngari & Poloni reges congressus Viennæ 329.10.
Cæsar Borgia Catharinam Sfortiam capit & Romam ducit 154.2. fratrem occidit, purpuram abdicat, magnũ imperium affectat 152.5. Camertes regulos necat 55.40. urbinatẽ fugat Malatectam Arimuno depulit 115.40. Manfredũ strangulat ib. Vitellios & Vrsinos suplicio afficit ib.
Cæsar Feramusca proditus capitur 206.20.
Cæsenæ tumultus 38.12. pugnatur ib. 20
Cagnolus Bergomas 204.1.
Caieta obsidetur terra mariq; 137.45.
Caietani à Gallis deficiũt 81.14. à Gallis multati 34.82. 20. & deinceps, occisi 82.47.
Caietani Gallos in templo interficiunt 87.32.
Caithbeius Sulthanus clariss. 350.40.
bello semper uictor 283.10.
Caitbeij natio. 2.26. eius facinora ibid.
Calatiæ Comes Sfortianis copijs præfectus 28.40.
Calciũ capiunt deditiõe Flrẽtini 109.30
Caledonia silua 180.27.
Calesia, olim portus Icius 175.1. ab Anglis Gallis ablata 181.21. ubi sita ib.
Caloiannes in carcere necatus 235.13. Christianus, filiam cur Mahometano dederit 235.5.
Calyphi sacra tantum administrabant 350.5. Aegijpti reges Caliphi dicti unde 349.43.
Cameronis insula 381.20.
Camillus Pandonius interficitur 81.1. uir excellens 18.26. Legatus ad Baiazetem 20.10.
Camillus Montanus interficitur 292.6.
Camillus Vitellius ad Circellum occisus 128.30. eius laus ibid.
Camilli Vitellij facinus egregium 126.12.
Campanæ Bergomi in Colubrinas fusæ 215.34.
Campanorum ad Gallos defectio 52.1.
Campso Gaurus uir fortis Sulthanus creatur 351.27. inuitus suscipit ib. proceres ei iurant ib. 41. rex salutus ibid. felix si ab armis abstinuisset ibid. ubi classem edificauit contra Lusitanos 380. 32. cur amicitiã & fœdus cum Persa fecerit 348.16. cur Selymum odio prosequeretur 348.1. tardius de Selymi aduentu cognoscit 354.22. cur Gazellis consilio nõ fuerit adsensus 355.14. 356.22. cum Selymo congredi constituit 336.24. sana consilia respuit, speciosa amplectitur 354.36. ad Alepum cum exercitu consedit 352.40. animo despondet 358. & in puluere à suis proteritur fugientib. 358.9. proditur à Cayerbeio 356.18. cadauer sine uulnere inuntum 358.37. tumulatum ibid.
Campsonis responsum ad Legationem Selymi 252.12. pugnaturi castra & copiæ 356.25. acies 357.1.
Campsoniana turris 371.42.
Canes, Tartarorum Imperatores 284.20.
Canes Gallorum è castris fugiunt 168.8.
Canariæ Insulæ olim Fortunatæ 382.45.
Canoglis uxoris Selymi frater 267.33.
Cana urbs maxima totius orbis 284.24.
Cantelmus Populi comes Aquilæ cum præsidio excedit. 122.30.
Capella arx Bergomi 186.2.
Capitanei occisi in prælio ad Vicetiam 200.19. & 41.
Caprona rupes 107.[illegible]
Capti à Selymo in pugna 358.7.
Caput aggeris uicus 217.15.
Capuæ à Gallis capta 155.[illegible]
Carauanæ 382.2[illegible]
Caramita quæ & Amida 283.15.
Carauella nauigij genus 81.4[illegible]
Cardillus equitum præfectus interficitur 214.[illegible]
Cardinalis Sedunensis factiosus 334.35. ad Heluetios concio 302.[illegible] stultæ adhortationes ad Heluetios pugnaturos. 308.23. ad Mariu[illegible] Cæs. in Germaniã tendit 316.2[illegible]
Cardinales Alexandi Pontificis [illegible] cẽ 40.[illegible]
Cardinales Genuenses exules [illegible] Carolum regem 63.[illegible]
Cardinales duo dignitati restitui [illegible] 16. & 37.
Cardinales regis ingredientis urbem comites 41.42. 226.1. regem Galliæ ad pontificem deducunt 226.[illegible]
Cardinalium ingenia & factiones 40.22.
Cardonius cautus sed non [illegible] imperator 198.36. ad [illegible] prælio Gallos uincit 155.37. [illegible]rum inuito hoste Medoacum traij[illegible] 196.30.
Cardouij ad milites oratio 193.[illegible]
Caripigi 2[illegible]
Carmania hodie Narsenga 282.26
Carmina in Selymũ scribit Chorea[illegible] ibid. 12.
Carmaniæ regio 288.[illegible]
Caruaial captus 192.[illegible]
Caruaialis mors 20[illegible]
Carolus magnus per quas alpes in Italiam transierit 297.24.
Carolus octauus rex Galliæ 3.26. lætitia affectus 62.9. bellum Neapolitanum proceribus ut suadet 14.32. in Italiam transit 30.32. qua uia descenderit in Italiam 297.3[illegible] in fœdus coniurat 36.28. profitetur se uenisse liberatum seruitute populos 36.30. in Etruriam transit 31.3. Lucam tendit 63.26. Lucæ liberaliter exceptus 34.3. à Luca Pisas contẽdit 34.4. à Pisanis suscipitur 61.47. Pisanis libertate restituit 35.4. arces Florentinorum redditas præsidijs munit 35.36. Florentiam tendit ibid. Florentiam armatus ingreditur 36.16. ut ibi exceptus ibid. à Senensibus receptus 39.24. pontificem adorat 43.29.

ad Pontificem responsum 39.41. ut regnum Neapol. aggreditur 45.5. Campaniam capit 51.25. Neapoli recipitur 52.44. bellū renouat. 140.7. Hispaniam ingreditur 140. ib.6.
Carolus secundò Romam ingreditur 57.44. bellum Neap. renouat. 120.20. apolexia moritur 151.30.
Carolus Austrius hæres Ferdinandi aui relictus 337.5.
Carolus Vrsinus in Galliam obses missus 122.28. capitur 151.27.
Carolus Argentonus 75.8.
Carolus Borbonius magister equitum creatus 294.34.
Carolus Geldrius 294.43. cum Gallis cur militat 294.47.
Carolus Somersetus 176.20.
Carolus Balbianus Sfortiæ legatus in Gallia 12.24. eius oratio ibid. 30. & deinceps
Carolus Montonius 200.41.
Caroli VIII. Statura & delineatio. 68.36. responsio ad litteras Ludouici Aureliani obsessi 94.12. consilium aduersus conspirantem Italiam 56.5. expeditio in regnum Neapol. 23.2. & pontificis colloquia 43.20. iudicium Sutrij memorabile 40.40. ingressus regnum Neapol. 45.18. uictoria 55.18. segnities 93.35. ut imperium destinaretur. 15.44.
Carolo Regi à militibus maledicitur 135.35.
Casalis arbor oppidum in Hirpinis 125.10.
Casantes Trogladitarum rex, occisus 285.45.
Cascina 59.35.
Caspium mare 283.15. duo portus 16.21. cur nulla classis nauiget 28.335
Caßinates fauces 347.29
Casus enormis & portentosus 53.15
Castellum nouum à Gallis expugnatum 31.22.
Castrorum Selymi disciplina 359.10.
Castra ad Veronam posita 397.26.
Castrocarium, olim Salsubium 37.36.
Cataium regio 284.24.
Catainorum res 284.42. politia & literæ 284.28.
Catadipæ, hodie cataractæ Nili 388.16
Cataphractus Gallus 41.30. Leuis eques ibid.
Cataphracti ab leuis armaturæ equitib. Græcis circumueniti 132.40.
Catherina Sfortia Foro Cornelij Domina 5.38.37.13.
Cayrum nouum 371.18.
Cayrum uetus 371.33.
Cayerbeius Alepi & Comagenæ præfectus proditor 356.24.
Cayerbeius Campsoni cur infensus 355.28, & cur prodat 356.12. Aegypto toti præficitur à Selymo 390.8.
Cayerbeij potentia 356.4. proditio 357.13.
Cebellinæ pelles 227.30.
Centrones Galli 297.9.
Cephalenia à Venetis expugnata 155.4.
Cepinus Pitiliani filius interficitur ab Heluetijs 315.15.
Cere Vetus. Vrsinorum sepulchra. 150.40.
Certamen singulia trium Hisp. & totidem Italorum 192.45. pro gloria 193. prouocatorium & que eius uictores 399.10.
Certaminis singul. uictoria 193.5.
Certamina plura in urbe Memphi 373.15.
Cetinna flu. 222.25.
Chendemus Bassa Amurathi obuiam fit. 269.9.
Cheudemi de adeundo Armenia sententia 270.1. uera apparuit 272.18.
cherseogles cur ad Turcas transfugerit & Baiazetis gener sit factus 252.33. solus fidus Baiazeti 260.32.
Cherseogles Bassa uir probus 252.22.
Chezzius Amman 313.39. pugnam dissuadet ibid.
Chesium amnis 337.2.
Chinea hodie Culmea antiqua specula 332.29.
Chiurlus uicus 251.30. & 255.29.
Choim oppidum amænißimum 272.30
Chordigera nauis 174.30.
Christi tunica inconsutilis ut ad Christianos peruenerit 44.30.
Christiani more græco 285.25.
Christiani perditæ uitæ Mamaluchi aut Iannizari fiunt 349.15.
Christianorum regum conuentus quid agant 347.4. templum nouo Cayro 371.21. dedecus & contumelia 393.23.
Christophorus Francapanes 202.31.
Cianadium urbem comburere parant Cruce signati 223.17. & comburunt cum habitatorib. ibid. & Episcopum palo infigunt. ibid.
Ciammassum oppidū Persarū 343.30
Ciammaßini omnes ad unum acciduntur 344.2.
Cicchus Simoneta capite cur truncatus 7.25.
Cilices hodie Caramanni 354.14.
Cimbrica, hodie Datia 228.45.
Circaßia regio 348.40.
Circaßij ubi habitent 285.31. ex his Mamaluchi orti ib.35.
Circellus cur improspere tentatus 128.42.
Cittadella capta à Piscario 240.35.
Clades Rauenæ 159.20.
Claßis Gallica aduersus Aragoniam 25.30.
Claßis noua Gallorum 120.30. portu Neapolitano eiecta 89.5. naufragiū facit 190.16. numerosa sed ua cur claßi Aragonica deterretur. 86.17.
Claßis anglica in mari Armorico 174.10. Aegyptiaca contra Lusitanos 376.10. cur ædificata & quantis impensis 380.34. Hispanica in Siciliam 56.34.
Claudius Abyßinorum rex 389.25.
Claudius Guisius inter mortuos uiuus repertus 319.43.
Cliuaßium ab Heluetijs direptū 302.3.
Clusia Veronensis 404.42.
Cobena regia Datiæ 228.31.
Cobena à Noruegia quantum distet 228.32.
Cottiæ Alpes. 30.33.
Cohors Heluetica ut aquis perierit 520.40.
Choim antiquitus Artaxata 272.38. à Domitio Carbulone deleta 272.38.
Columbina tormentum 106.20. Pisanum
Colubrina ingens Pisana 100.45.
Colūna Iulij Cæsaris in Spluga 296.39
Columnij 5.44.
Columniorum principes 6.3.
Cometes luridus 156.38.
Comestabilis equitum magister dicitur 342.34. primus à rege honor. 342.35.
Concordia inter Gallum & Cæs. cur facta 16.4.
Confœderatorū exercitus discors. 305.45.306.20.
Consilium Pisis exactum, Mediolanum se confert 158.33.
Consilij nomen pontificibus infestum. 40.20.
Conflictus inter Scotos & Anglos 185.24.
Coniuratio principū in Venetos 157.8.
Coniurationis causa in Venetos 157.13
Conradi Vrsini expeditum ex casu consilium 332.10.
Consaluus Ferdinandus 56.37. in Castra Aragoniorū peruenit 132.45. & quibus cum copijs ibid. Brutijs tecto consilio imminet 155.15. Brutios & Apulos pro Hispano capit sine uulnere 155.27. à Gallis obsessus ad Barolum 155.33. Gallos repulit. 156.15. cum Venetis Cephalænam expugnat 155.4.

Consalui ad regem Ferdinandum admonitio 84.10. prudentia cognoscitur 85.32. facinus egregium 133.10.
Consilium in castris Italorum post pugnam tarrẽsem 74.20. de ineunda pugna Mediolani 307.30.
Constantinus Pius 200.42.
Cõstãtinus Rutenus uir bellator 230.34
Constantini Ruteni ad Polonos oratio 232.25.
Contentio de ordine acierum digna scitu 198.22. de obtinendo Liburno inter Venetos & Sfortianos 146.6.
Copiæ ingentes in Italia aduersus Gallos. 96.2. Venetarum ad Aragonios 133.21. Pisas defendendas 144.30.
Copiæ pontificis ad Aragonios 133.20. Veronæ obessæ 396.10. auxiliares Pisanis missæ 108.27. Galliæ per nouum iter traducuntur 298.38.
Copiæ in Nouaria obsessæ. 93.31. quæ cum Carolo rege VIII. in Gallia redeunt 56.15. aduersus Carolum VIII. 14.27.
Copiarũ Italicarum dispositio ad Tarũ 69.16. & deinceps. Aragoniarum fuga. 51.44.
Copiarum imperator pugnãdi copiam à legatis petit 70.30.
Coppa emporium 248.20.
Coraxana regio 283.46.
Cora amnis 348.39.
Corchutus miti ingenio 247.29. ad Imperium euectus, redeunti patri illud detulit 247.30. nihil per largitionem aut preces ambiuit 262.5. Byzantium uenit repetitum à patre Imperium 260.40. eius ad patrem oratio ibid. Innocentiam suam ostendit ibid. obuiam Selymo iuit 262.17. Phocæam rediit. 263.29. monitus sibi fuga consulit à fratre. 265.40. Sed fugere non potuit & cur 266.3. in spelunca absconsus 266.5. capitur ib. 9. Prusiæ à fratre necatur ib. 10.
Coriolanus Triuultius in prælio cadit 170.28.
Cornu Monocerotis qui habuerint 387.40.
Cothos Sultanus Aegypti 350.30. occiditur ibid.
Cothachis urbs ubi sita 285.23.
Cracouia Sarmatarum regia 229.15.
Crassius Tigurinus ad Duces 167.27.
Crassij Tigurini sententia de ineunda pugna ad Nouariam 167.27.
Crema cur negligenter obsessa 212.24. arctius obsessa 207.16. Venetorum armis defensa 203.38.
Cremæ prælia inter Venetos & Sfortianos atque stratagemata. 206. per totum.
Cremona ex fœdere Veneto cedit 52.84.153.45.
Cremonẽsis arx à Gallis deditur 202.19
Cremonenses in fide manent 172.30.
Croatiæ descriptio 222.12.
Cruce signati excõmunicantur 222.40
Cruce signatorum immanitas 223.8.
Cruciata ut uocant à Pontifice proclamata 222.16.
Cruciferi milites 222.22.
Cruciferorum cænobium Venetijs cõflagrat 293.30.
Cucullati Galli auaritia insignis 16.42
Cuniculorum natura 321.15.
Cuselbas 284.3.
Cutheia in Asia Bellerbechi sedes 243.14.
Cutheiæ difficilis oppugnatio 243.30.
Cytraca emporium ubi sita 285.4.
Cryptæ uia 116.45.

D

Damasci præfecti egregia impressio 357.20. uictor 16.25. in pugna cadit 358.10. Errera Cordubensis historiarum Iouij prædator 151.3
Damiata olim Pelusium 379.30. quæ & Aeliopolis 379.31. Turcis data 379.30.
Dauidis Abyß. regis mors & elogium 389.13.
Dauthes claßis Turcicæ præfectus Naupactum capit 152.32.
Delphini Portus 26.6.
Demetrius Byzãtius Megadux 143.18.
Dephterder 288.26.
Derbenthum urbs 283.23.
Despina Christiana 234.45.
Desperata tormentum Pisanum 106.21.
Diadarius magistratus post regem primus 359.33. uir strenuus ibid.
Diarbecca regio 344.42.
Dimotheca urbs Thraciæ amœnißima 263.34.
Discordia inter Heluetios 188.30.
Discordiæ origo inter Venetos & Sfortiam 144.41.
Dodus cur exauthoratus à Veneto senatu 95.10.
Domossula oppidum 297.1.
Domus S. Marci Romæ à quo ædificata 41.44.
Donatiuum post pugnam à rege datum Heluetijs 74.6.
Dracones alati 387.26.
Dromon Achillis 228.13.
Druentia fluu. 298.40.
Duces confœderatorum qui 305.12.
Duces tres egregij sibi succedentes 207.14. qui uirginio Vrsino militabant 12.36. Veronæ sub M. Ant. Columna obseßi 396.15.
Ducum morbus peculiaris 20.45. quorum uirtus ennituit 334.22. bonum consilium à Cæs. nõ probatũ 337.
Duria flu. 397.26.

E

EBerardus Obigninus legatus ad Pontif. 17.8.
Ebrardus Corneus cum filio cad. 199.39.
Eccia locus 115.
Elata flu. 267.18.
Elephas Romæ quando uisus 207.
Elephantorum greges 387.
Emanuelis Lusitaniæ regis dona Pontifici missa. 207.28.
Emanuelis Caballi facinus nauale 217.40. premium facinoris accepit 218.18.
Emissarium à Serchio Pisas usque quis condidit 59.
Entella olim 28.
Epirotæ ab Heluetijs profligati
Epirotæ quatuor Tomumbeij proditores 365.5. transfugæ
Equus Ferdinando regi sub quo ad ... menariam cecidit, redditus 137.
Eques cur & ut fiat 73.44.
Equites Persæ 399.
Equites Galli fugiunt 170.
Equites nobiles à Gallis capti
Equitum græcorum militaris peritia 398.41.
Equitum Venetorum præfecti
Equitatus leuis, gloria 136.
Equitatus Turcicus cũ Persico non conferendus 280.39. ornatißimus apud Turcas
Eri urbs cyani lapilli celebris 284.
Eruptio Pisanorum illustris 106.
Erycis uicus unde dictus
Eugenius ab urbe expulsus 5.16.
Euphrates ab Antitauro decurrit 271.34.
Euphrates & Tygris ubi exonerent 282.35.
Europæi equites à Persis delentur 275.26.
Exareola Iannizarorum
Exercitus Hispanici summa in Venetia 194.25.
Exercitus duorum contrariorum idem studium 124.
Expeditio in Adurnios frustranea
Exules Itali in aula Gallica regem ad bellum impellunt 141.40.

F

FAbritius Columna magister equitum dictus 122.7. Gallorum dux 50.38. captus 155.
Fabritij Columnæ fides erga Gallos 92.17. ad Aragonios deficit ibid.
Fanum Feroniæ 31.30.
Fauor popularis inanis 33.40.

Federicus Aragonius mari præficitur 24.25. cum classe fugit 28.18. rex Neapoli, ad Galli inimicum potius quàm ad Hispanum fictum amicum fugit 155.23.
Ferdinand. Aragonius copiar. præfectus 24.25. rex salutatur 49.42. secunda author. in Italia 5.15. terretur & retro cedit 50.30. à Capuanis defectus 52.5. Neapoli uix recipitur 52.18. in Aenariam fugit 52.27. ad Semenariam fugit 85.14. cadit sub equo ibid. in aduersis fortis 86.1. Neapolim post aduersam pugnam adnauigat 86.10. ex fuga iterum Neapolim reuertitur 79.40, cum Consaluo 80.10. Rhegium capit & diripit ibid. Neapoli per tumultum recipitur 87.41. eum Gennarij Hospicio recipiunt ibid. ad Venetos pro auxilijs confugit 123.4. ducibus obtemperare solitus 126.30. Gallos despicit 127.2. summum certamen deuitat 118.15. in pugnam defertur 135.10. qua die & ubi moriatur 145.21.
Ferd. Hisp. auri tenax 286.40. Anglis contra iusiurandum defuit 289.4. cum Gallo occultas inducias pangit 160.16. pro suo commodo & socijs iniurius & infidus 160.18. deseritur à proceribus 156.34. Neapolim adnauigat 156.36. à principib. derelictus 39.15. Consaluo nõ adsentitur. 84.17. eum ex suspicione in Hispaniã abducit 156.40. dysenteria laborat, & moritur 138.15. eius uxor quæ ibid. Victoriæ fructu frui non potuit ibid. moritur 335.33. quo morbo, quæ corporis habitudo 335.40. quæ eius facta ibid.
Ferdinandi Senioris institutum 18.31.
Ferdinandi regis anxia cura 113.38. legatio ad Lud. Sfortiam. 9.35. mors 20.3.
Ferdinandi Iunioris copiæ 28.47. habitudo corporis 138.15. copiæ aduersus Gallos 47.38. aduersa fortuna 37.40. fuga 37.40. & 38.1. oratio ad populum 51.17. fortis animus 51.ij. desperatio 52.33. Neapolim aduentus maiori ementita classe 86.15.
Ferdinandi & ducum suorum cõsilium 127.15. bona fortuna 118.30.
Ferdinandi Aragonij consilium 125.1. copiæ 125.27. castra 132.13. ad Persiuum de pace responsio 136.24.
Ferdinandi regis catholici ingenium 16,15. cunctatio & parcitas 140.32. pollicitationes 335.18. damnosa pietas toto Christiano orbi 366.19.
Ferdinandi Consalui mors 336.9.
Ferdinando Neapoli qui fauerẽt 86.28.
Feritor amnis 76.41.
Ferrariensium ducum urbes 7.14.
Fides an seruenda impijs maleficis 224.3.
Filippus Fliscus occiditur 330.10.
Filippus Bressius Allobrogum princeps 63.41.
Filippi Austriæ mors 156.37.
Flisci cum Adurnijs cur conspirent in Fregosios 291.27.
Fliscorum ditio 173.40. Genua abeunt ibid. factionis Guelphæ ibid.
Floddon mons 182.4.
Florantius Sedanius 294.42.
Florẽtini industrij & egregij artifices 6.36. ciues cur Petro Medici infensi 32.13. Pisis excluduntur qua hora Mediceos excludunt 35.17. quo facto regiã maiestat. læserint 35.44. de fœdere cum rege agunt. 36.19. cur contra Gallos non conspirẽt 56.28. Duces 59.38. à Gallis offensi 60.5. qua occasione parta omittunt. 61.40. se à Gallis deceptos agnoscunt 99.44. armati Pisas accedũt. 104.30. intra portam erumpunt 105.1. in suburbijs Pisanis castrametantur 105.35. cur copias à Pisis reducunt 107.7. Buttum capiunt 109.10. Verruculam oppugnant frustra 109.40. quanta ui Pisas repetant 140.5. regem solicitant 141.40. Ianuenses apud regem Gallum 141.40. Fluctuant 151.32. Hieronymum Sauonarlã supplicio afficiunt 151.34.
Florentinorũ legatio ad Carolum VIII. 32.5. Leo Marmoreus preceps datur 35.10. progressus in Pisanos 58.20.
Florentinorum & Pisanorum pugnæ 58. & 59. per totum
Florentinorum ducum conatus 61.10. nouæ copiæ 100.1. successus 109.3. timor ex suspicione 121.28.
Flumina quædam inter se comparata 285.1.
Fœdus inter Arag. & Pontificẽ ac Florentinos. 20.25. memorabile ad Nouiodunum 105.5. eius conditiones ibid. ad conturbandam totam Italiam ictum 152.2. inter Venetos & regem Galliæ aduersus Sfortiã 152.1. inter regem & Florẽtinos 36.24.
Fœderati Heluetios incusant 306.9.
Fogia in Hirpinis 124.29.
Fonsecæ audax facinus 46.45.
Fortebraccius Montenius 69.32.
Fortium uirorum ingenium 103.2.
Fortuna Selymo fauens aduersa Tomũbeio 365.2. Venetis infesta 203,36. Gallis fauens 50.30.
Fortunam in rebus plurimum ualere 300.29.
Forum Caßij ubi fuerit 39.30.
Fossæ nouæ, quæ & Papirianæ 31.15.
Fracassa Sanseuerinus 38.5.32. Pisanis iratus abijt 107.25.
Francapanis fractus & uulneratus 209.6. captus à Veturio 209.30. Veneto nomini infestus & crudelis ibid. 34.
Franciscus Valesius I. rex Galliæ declaratus 290.23. coronatur 16.33. Mediolanum recuperare cõstituit quibusue de causis ibid. qua uia alpes cum exercitu transit 296.6 rex pugnans 321.25. equestri dignitate insignitur à Baiardo uiro fortißimo 317.3. ad Germanos adhortatio 313.17. cur colloquium à Pontifice petit 325.30. Mediolanum inuehitur 322.38. se excusat apud Venetos de auxilijs mißis 325.14. quo comitatu Bononiam ingreditur 226.4. pedes osculatur pontificis ibid. pacẽ quærit 305.28. in Gallia reuersus 326.36.
Francis. Sfortia Io. Galeatij filius posthabetur imperio. 37.20.
Franciscus Sfortia peditatum in Italia restituit 48.15.
Francisc. Mantuæ dux Baiazetis amicus 44.45. Venetorum dux copiarum 63.16. princeps Germana matre natus 95.1. imperator appellatus à Senatu Veneto 94.31.
Franciscus Candianus militiæ adscriptus 20.28.
Franciscus Nardous 27.24.
Franciscus Scarfa uexillifer Florentinus 33.16.
Franciscus Valorius Medicos expellit Florentia 32.37.
Franciscus Montidolius interceptus 31.25.
Francisc. Siccus Florentinorum dux 59.13.
Franciscus Saxatellus 200.42.
Franciscus Spinula claßis præfectus 77.26.
Franciscus Piccolomineus Cardinalis 39.19. non receptus & cur ibid.
Franciottus Vrsinus captus 143.29.
Francisci regis forma & mores 226.9. consilium salutare 305.38. exercitus ad Italiam 294.18. & 295. anxietas 312.42. Castra eius contracta post primam pugnam 3.13.
F. Mantuani in pugna uirtus 71.72.20.
Francisci Mariæ Ducis Vrbini bellum in Pontificem. 406.8.
Francisci Almædei infortunium 383.8.
Fregosij 6.44.
Fridericus Aragonius rex salutatus 138.23. eius ingenium ibid.

Fridericus Fregosius Archiepisc. Salernitanus 292.17.
Funalia ad Cryptam rapta 117.42.
Fusius Aquitanus 68.44. in Hispanos ducit, Salsulas occupat. 140.10.141.
Fusij ad Hispanos militaris responsio 141.20.

G

GAleatius Sfortia trucidatus in templo 7.21.
Galeatius Sanseuerinus in Gallia legatus 22.36. Sfortianarum copiarum dux 63.20.
Galeatius uicecomes uani sperabat principatum. 338.32. eius stultitia ibid. 42.
Galeones quales 77.21.
Gallia periculo suspensa 178.40.
Galliæ rex, regi Nauarræ infidelis 160.24. cur pontificis hostis factus 158.24. Pontifici Bononiam aufert. & Bentiuolis reddit 158.25. Consilium Pisis indicit 158.30. aduersus Fregosios 162.20. Insubriã capit cum Mediolano 113.45. Heluetiorum animos tentat 301. 25. bellum renouare statuit in Italia 242.25.
Gallum qui ad bellum impellant 141. & 142.
Galli suspiciosi 132.10. equitatui student. 294.27.
Galli & Hispani fœdus ineunt 16.36.
Galli natura aperti 21.47. Suspicaces 22.1. in Italiam transeunt 28.38. quibus ducibus transcendant 153. 33. Medices expulsos reuocare uolunt. 35.46. & 36.1. pauorem incutiunt 50.23.
Galli & Germani milites Neapoli effœminati 55.22.
Galli equites sexcenti Pisam aduecti 60.3.
Galli cur ad Tarum salui euaserunt 71. 30. qui capti ad Tarum 72.30. uictores ad Tarum 73.2. uictores timent 73.45.
Galli pro Fregosijs. 77.25.
Galli compelluntur in arcem Neap. ab Aragonijs 88.25. oppugnati Neapoli 87.15. ad obsidionem auertendam à Nouaria ueniunt 97.15. Pisas defendunt à Florentinis semicaptam 105,25. specie magni exercitus decepti 117.7. amisso Neapoli in Apuliam concedunt 118.40. Frangetum amittunt 129.8. abeuntes lacessuntur 130.30. in Atellam compulsi 130.47. in Atella obsessi 132. per totum. à Consaluo terrentur 133.15. incommodis afficiuntur 133.28. cæsi 134.16. Neapoli morbo pereunt 137.20. Caietam obsessam relinquunt 139.15.
Galli & Hispani de finib. regni Neap. contendunt 155.31. regno Neap. ab Consaluo expulsis 155.39. ad Abduam Venetos profligant 157.20. ex Italia expulsi 159.24.
Galli equites fugiunt ab Heluetijs 170. 20. in fuga à rusticis oppreßi 171.15.
Galli Teroannam propugnant 175.16. certamen cum Anglis detrectant 176.15. ad Ghingatam fusi 177. 43. obseßi in arce phari Genuæ 217.22. quis in pugna pereant 315. 8. & ib. 35.
Galli equites ab Heluetijs fugiunt 315. 1. Mediolanum contra Cæs. defendunt 337.44. deserere Mediolanum cogitant 340.1. cur discedentem Cæs. non sint insecuti 342.15.
Gallorum regum mos in respondendo 14.22.
Gallorum expeditio in Syriam 1.36. prima uictoria 28.34. terror in Italia 37.10. equitum manus capitur 39.10. tormenta bellicata Romæ uisa 42.6. procerum responsum ad fonsecam 46.35.
Gallorum uictoriam qui principes augebantur 55.42. legatio ad Venetos 65.35. Studia Pisanis fauent 62.3. ad Tarum consultatio 66.10. exercitus ad Tarum dispositio 68. 10.40. & 69.1. militum alacritas ad Tarum 68.30. ad mille uiri fortes cæsi 73.30. Illustriores qui ceciderint. ib. copiæ in Liguria 76.46. 77.5. durities apud Caietanos 81. 25. ex sacris Cauetana 85.6. præda perijt 83.15 in Neapoli castra 88.35. Strages 90.20. impetus repressus ab Aragonijs 91. 45. Clades ex cuniculis 92.35. castra ad Neapol. oppugnata 117.13. de fortuna querelæ 117.24. crudelitas à Pomelianũ 118.5
Gallorum inclemens fortuna 118. 30. Copiæ pro restaurãdo bello Neapolitano 122.36. & 40. consilia de bello gerendo 123.46. sententia insalubris 124.6. copiæ coniunctæ ad Troiam 125.16. cum infeliciter discedunt 130.20. neceßitas 134.37. in Italiam terribilis aduẽtus quẽ exitum habuerit 139.18. impetus cur tam terribiles uisi sint Italis 136.20. copiæ terra mariq; uarijs casib. deletæ 140.1. exercitus Romam ingreditur 159.12. fuga 170.171.1. Turpis ibid. 10. in tormentis fiducia 170.14. quot occisi ad Nouariam ab Heluetijs 171.37. consilium de intercipiendo Prospero Columna 299.40. castra ad Mediolanum 309.25. mos in aliena causa 397. 23. equitum prouocatio per glen 399.4. prouocationis titulus ibid.
Gallos omni tempore rem Christianam afflixisse 12.10. tormentis magna peritia uti 295.
Gallica claßis uentis agitata in diuersa 47.22. capitur 78.6. Florentinis ad Liburnum adest 156.12. tempestate in Græcia discerpta 155.
Gallica factio bellum restaurat 113.
Gallicæ factionis apud Heluetios ... plectuntur 15...
Gallici exercitus progressus in Campania 51.4.
Garzetta fluuiolus 32...
Garcias Manricus capitur 214.4.
Gaspar Germanus cur capite plexus 54.12.
Gasto Foißicus Copiarum Gallicarum præfectus 158.34. Bononiam ... dit, pontificios fugat, Brixiam ... perat, Balionum profligat, ... sium Aduocatum supplicio afficit, ad Rhauennam uictoria potitur, ... terficitur 158.159. per totum
Gaza urbs 33...
Gazzelles Damascum petit ... contra Arabes mittitur 37...
Gazallis oppinio de re bellica 36... ad opprimendum Synã bassa ... tur ib. à Syris Synambasse ... tur. ibid. Memphim refugit 36... Turcarum uexilla contriuit 36... in partes Selymi uictoris ... 374.30. eius ad Selymũ oratio ... sanum consilium 354.40 ... pera 357.30. animi fortitudo ...
Gazenses Sinambasæ deditionẽ ... 360.8. Eegyptio fauent 360...
Gezensium perfidia 362...
Gemes Baiazetis frater Romæ captiuus 43...
Gemes nomen quid significet 43... Regi Carolo VIII. traditus 43... Eius aspectus & indoles 41... ut ad Christianos profugerit ibid. quos longe alios inuenit quam putarat ibid. Romæ fuit pontificib. magnum uectigal ibid. ueneno à Pontifice ministrato moritur 47...
Gemis cadauer ad Baiazetem missum 56.45.
Genebræ mons 30.33. Clarus ... 297.26.
Gemis Turcæ mors 47...
Genua in quas factiones diuidatur 6.44.
Genuenses re naualii cæteros antiqu... 218.24.

Genuensium discordiæ unde ortum habeant 7.1. Status 6.40.
Georgius Sechelus Imperator cruce signatorum 223.3.
Georgius Supra saxus carcere liberatur 326.26.
Georgius & Lucatius frtres uiui capiuntur 226.3. excruciantur. ib. mors eius teterrima ibid.
Georgij ad milites adhortatio 225.28.
Georgij Crucesignatorum ducis consilium 224.26. in tormentis & morte constantia 226.12.
Georgiani hodie Hyberi 285.18. bellicosi ib.27.
Gesualdium ab Aragonijs capitur 30.138.
Germani ab Aragonijs discedunt 53.25. diripiunt regiam gazam. 53.47. à Gallis ad Aragonios deficiunt 135.27. à Tifernate phalange confodiuntur 150.1. Heluetijs se dedidit 170.30. quæ occupauerint in foro Iulij 208.2. in pugna pereuntes 315.1. in Heluetios irati 314.28. & eorum in Heluetios sæua ceremonia. 32. aduersus Cæs. arma ferre recusant 325.2. ad Ansum profligantur 332.12.
Germanorum in Campania audacter factum. 51.43. urbe Capua excluduntur ibidem. perfidia 54.4.
Germanorum & Gallorum iactantia 125.20. clades 126.6. & deinceps. perniciosum consilium Cæs. datum & ab eo probatum 337.13.
Ghingata uictorijs Anglorum celebris pagus 177.9.
Gueldriæ dux cur cum Gallo senserit 175.43.
Giapalatus Sulthanus captus carceri traditur 351.14. strangulatur ib.
Gidda portus 381.3.
Gilbertus Mompenserius Prorex Neapolitanus 5?.26.
Gilbertus Cleuensis 69.4.
Gilopi Aethiopes 382.22.
Gorgianum regnum 387.20.
Gorgora urbs ubi sita 285.23.
Gothia ab Liuonia non multum distare 228.27. insula 228.27.
Gothos de Romanis triumphasse 1.30. omnium gentium iniurias ultos ibid.
Gothardi iugum 296.45.
Gothifredus Borgia Carinulæ principatu donatus 20.27.
Gottifredus Calearius Veronensis cur interficitur 215.23.
Gottifredi Bolionij bellica uirtus & pietas 1.36.
Grandilli fratres 87.2.35.
Granata Hispanorum dux interficitur 205.45.
Græcia à Turcis capta 154.30.
Græci equites insidiosi 132.32. fugati recepta præda 143.30. egregij 396.25.
Græcorum imperium ad Gallos pertinere 12.1.
Græcorum spes ex Gallis orta 55.6.
Græcorum equitum in pugna usus 64.43. uirtus 144.2.10.
Grisones 296.33.
Gritti scomma in Gallos nobiles 171.4.
Guidobaldus urbinas Florentinorum dux 100.1.
Guido Guerra factiosus 38.1. Cesenã occupat 38.8. Petiliani comitem capit ib. fugit ibid. 30. Vrbe eijcitur ib.31.
Guido Feltrius urbinacium dux 5.36. exercitus dux deditionem facit 150.3.
Guidonis Guerræ domus diripitur 38.35.
Guinei Aethiopes 382.17.
Guilielmus Roccandulphus 330.24.
Guiliermus Brissonetus Quæstor 15.3.
Gurellus Caracciolus auaritia infamis 130.44.
Gyraffa Florentiæ uisa 387.28.

H

Halis Mahometti interpres 235.22.
Hadrianus Boyssiuus Cardinalis creatus 226.19.
Halybassa 244.13. Techelem persequitur 244.35. uictoriam iam adeptam sua morte corrupit 245.46.
Haly bassæ animi uigor 245.30. interficitur à Trechellinis 245.35.
Halys flu. 246.3.
Hunna flu. 222.25.
Hantius Heluetius dux astutus 65.6.
Hardueles Persa 234.38. miræ continentiæ uir ibid. Vssumcassanis gener. ibid. cur à Iacupo rege interfectus 235.38.
Haslerius Focttius Heluetius 313.38. pugnam dissuadet ib.
Hedil qui & uolga 284.16.
Heluetius defensor pontificiæ libertatis dictus 161.20.
Heluetij pedites cum Italis & Hispanis collati. 85.41.
Heluetij & Germani inimici 312.13.
Heluetij pugnaturi stipendia petunt 130.6. & cur ibid.
Heluetij & Galli Naufragium faciunt 137. & morbis pereunt ib. 30. aduersus Gallos 159.23. Sfortiam defendendum censent 163.4. constantes & generosi 163.12. Gallo cur infensi ibidem. intrepidi ad Nouariam 164.4. quo animo Triuultij responsum acceperint 166.15. hostes Gallos ad Nouariam ad oriuntur 168.40. 169.20. indignantur in Hispanos 174.1. in Burgundiã aduersus Gallos erumpunt. 175.30. 187.30. pacem cum Gallo ad Diuionem faciunt, excluso Vuirtembergicum. 189.10. cum obsidib. domum reuertuntur 189.41. in transitu Alpium à Gallis decepti 296.10. in castris seditionem mouent 301.8. Cliuasium oppidum cur diripiunt 301.42. propter stipendia seccessionem faciunt 302.14. in discordia 302.26. & 40. quãto labore in officio retineantur 303.20. pecuniam quærunt 304.10. Mediolani recepti 307.18. Cardinalis astu ad pugnam inducti 308.14. uiri fortes 309.19. qui in pugna cadunt 315.40. duces prælium iterũ ineunt 314.2. temeritatis pœnas luunt 314.16. & facinora uirtutis edunt ibid. 23. qui in secunda pugna perierunt 314.36. se pugnæ subducunt 315.16. receptui canunt 515.37. ducibus occupatis sibi ipsi præscribunt constantissimè 315.46. à prælio aduerso non fugiunt, sed discedunt 316.8. ita uicti, ut uinci non posse docerent 310.14. post aduersam pugnam Mediolani hospitijs liberaliter recepti ibid. trimestre stipendium postulant, non numerato domum abeunt 316.20. arcem Mediolani custodiunt 316.26. domum abeunt 316.30.
Heluetiorum uirtus ad Tarum 72.6. cædes ad Atellam 135.21. alacritas 161.20. 163.8. qui primi in Italiam & cur 163.16. petitio ab hostibus per iocum 164.30. duces in consilium descendunt 167.16. stratagema 168.20. leges in pugna 168.24. Copiæ quantæ ad Nouariam 168.28. fortitudo 169.30. cum Germanis congressus 169.40. uictoria contra Gallos ad Nouariam 170.40. imitãda disciplina 170.41. quot & qui perierint ad Nouariam 171.36. natura & progressus 188.36. decretum contra Gallum 191.5. responsio prudens 309.8. cum Gallis pugna 310.3. perditi iuuenes qui 310.14. consilium de renouanda pugna 312.24. ad pugnam alacritas 313.30. de Heluetiorum uictoria uanus rumor 315.3. tertia acies pugnæ spectatrix 315.28. à prælio discessus 316.3. 25. millia in pugnam prodijsse 316.34. nomẽ Gallis

terribile 339.44
Heluetios quis impulerit ad inuadendam Burgundiam 175.36. uni soli pecuniæ inseruire 189.1.
Heluetijs inducias petentib. Gallus concedit 301.31. de Heluetijs sententia 304 23.
Henricus VII. rex Angliæ 5.32.
Henricus Volleben Heluetiorum dux. 62.14.
Henricus Anglus Heluetios contra Gallos stimulat 334.42. pacem cur fecerit cum Gallo 288.46.
Henrici VIII. Angli responsio ad Scoti literas 179.46.
Henricum Angliæ regē quæ ad pacem impulerint 289.3.
Hercules Atestinus, Gallis fauet 65.31.
Hesperides insulæ 382.73.
Heynauolebanus Heluetius belli peritissimus dux 153.7. ictus occubuit ibid.
Hiberi & Albani semi Christiani 281.44.
Hicardus Hispanus Brixiæ obsessæ præest 394.7. prudens & fortis ibid.
Hicardi Brixiæ præfecti diligentia 318.10. consilium de reddenda Brixia 395.10. oratio ad proceres ibid. deditionem certis conditionib. ibid. 33.
Hederlini Germani temeritas 125.36. mors 126.10.
Hierapolis Turcæ deditur 358.22.
Hieronymus Leonius Venetus 62.44.
Hieronymus Fliscus ab Fregosijs occisus 162.223.
Hieronymus Sauornianus 208.7.
Hieronymus & Scipio Adurnij capti 292.3.
Hieronymus penna 300.16.
Hieronymus Castiuonus ad regem Fr. legatum 317.15 & eius oratio ibid.
Hierosolyma à paucis Christianis habitata 363.23.
Himbracor Bassæ ad Selymum de Persis literæ 362.30.
Hippotoxotæ Scoti 41.36.
Hispani equites cum Gallis collati 85.34.
Hispani pedites edicto regis collecti stipendia petunt 140.34.
Hispani nobiles interfecti 141.14. Venetiam populantur 192.10. timentes retrocedunt 307.10.
Hispani cuiusdā militis dictum de Gallina insidias detexit Brixiæ 327.37.
Hispani transfugæ 398.25.
Hispanorum ingenia impauida 15.15.
Historiæ Iouianæ libri sex primæ decadis ut interciderint 151.1.
Hispanorum castra contra Liuianum 197.35. in prælio dispositio 199.25. libri epitome 151.25.
Historiarum libri sexti epitome 152.13. Septimi epitome 153.1. decimi epitome 158.1.
Hyrcani ad Sophum ultimi pertineat 283.46.
Homares alter Mahometi interpres 235.26.
Homicidæ apud Abyssinos ut plectantur 384.13. fures 16. masculorum concubitores ib. 19. nuptiæ & diuortia ibid.
Hominum colluuies aduersus nobilit. in Pannonia 222.30.
Honofrius Calaber 27.25.
Hordæ Tartarorum 284.19.
Horminius mons 267.38.
Hismael Sophus Persarum rex clariss. 2.40. Harduellis filius 235.42. maximus orbis regum ibid. cur semper Christianos in honore habuit 235.1. quibus artibus principatum adeptus 236.30. cognomento Sophus cur appellatus 236.40. armis paternam ditionem recuperat 237.1. Sumachia capit & diripit ibid 5. regnum Persarum inuasit ibid. 17. regiam capit fugiente Aluerte rege ib. 40. sepulchrū Iacuppi euertit. 238.5. urbem Scyras uictor ingreditur 239.14. ad Populum concionatur de præstantia nouæ religionis 239.15. in Mesopotamiam aduersus Moratchannim regem. 239 32. fœdere Techelli iunctus 240.43. aduersus Turcas 241.3. legatos ad Venetos mittit 241.8. quæ prouincias subdiderit 268.30. filiam Amurathi profugo nuptui dat 268 39. & cur ibid. in castra contra Selymum 272.43. ad Selymum Caduceatorem mittit & cur 273.12. Sclopetto læsus 276.4. ex prælio discedit agmine composito ibid. tormenta Turcarum capit 277.29.
Hysmalis sophi genitura 236.35. uerba ad milites 138.22.
Hysmaelem gloria Mahomete æquatum 236.38.
Hysmael & Techellis eadem doctrina præditos 236.24. de Aluante uictoria 239.6. acies contra Selymum 274.10. ad milites breuis oratio 274.26.
Hysmaelis Sophi & Selymi comparatio ab Iouio facta 278.6. & disc. origo ibid. pietas 278.25. regia forma 278.37. facilitas 278.46. equitandi & sagittandi peritia 241.1. uxores 279.7 studia disciplinarum omnium 280.7. prouinciæ & urbes, eiusq; potentia descriptæ 282.2. excelsus animus 193.14.

I

IAcobus Stuardus rex Scotiæ 3.34. non stat promissis 182.20. in magna cadit 186.
Iacobus Comes 6.
Iacobus Lucemburgus S. Pauli Comes magister equitum capite damnatus 342.42.
Iacobus Stapher Tigurinus 317.
Iacobus è Regio lepidi relig. desertor 366.21.
Iacobi Scotorum regis oratio aduersus 184.20. cum suis pedes pugnat 185.12.
Iacobum Scotū quæ impulerint in bellū contra Anglum 179.18. Iacuppus Vssum cassanis filius 234.3. Persarum rex 2.37. ab uxore ueneficа sublatus 236.4.
Iaccupi timor Imperij amittendi 235.28.
Ianizzari 244.18. soli ad superiores ordines adscribuntur ibid.
Iannezarorum legiones duæ inuictæ 287.40. laus 287.44. calceis lijs prohibiti 288.4. arma ib. uestes ibid.
Iannizaros Selymo non paruisse 27. 30. quis primus instituerit 287.4.
Ianus Fregosius inuidia flagrat 162. fugit Genua 162.4.
Iani Fregosij ingenium 173.
Iapygium promontorium 316.
Iaxartes Flu. 368.32.284.
Ignominia qui notati à Venetis post pugnam 75.
Imbracorbassa Syriæ præfectus 362.45.
Imperatoris illusio ibid.
Imperium Rom. in quot dilaceratum sit regna 1.
Imperij Mediolan. diploma Ludouico Sfortiæ & filijs datum quanti constiterit 37.
Impedimenta expeditioni inijcientes 21.1.
Incendium Riualti Venetijs 20.24. ut extinctum 203.26. de Indijs qui Iouio retulerint 384.
Induciæ à Gallis petitæ post pugnam ad Tarum. 75.8. concessæ.
Induciæ inter Gallos & Italos. 98.
Inimicitiæ unde ortæ inter Aragonios & Sfortianos 10.16.
Inimicitiæ causæ inter Reges Gallos & Austriacos 15.36.
Insidiæ Selymi trucidatæ 265.

Insidiæ

Insula Medeæ 285.23. Cameronis 381.20. Sancti Thomæ 382.42.
Insulæ uirides 382.37. fortunatæ hodie Canariæ 382.47.
Interamna in Præcutinis Gallicas partes sequitur 122.31.
Italia pace floret 1.10.
Italia tota contra Venetos 5.15.
Italia discors inuadi potest non alias 291.2.
Itali illustriores ad Tarum occisi 73.23.
Italorum principum ad regem Gall. responsum 17.27. principum ingenia 21.21. cura 55.40. 56.1. & deinceps castra aduersus Gallos 64.31. 65.23. copiæ ad Tarum maiores, Gallorum 65.17. dispositæ. 69.16. quatuor milia cæsa à Gallis ad Tarum 73.21. priuata studia ex fœdere querunt 142.40.
Italos quando alere equitatum solitos 47.47. & cur 48.5.
Iter Triuultianum 298.15.
Iter nouum traducendis exercitibus 198.3. mirandum 297.35.
Itinera aspera per Coctias alpes 297.33.
Itineraria Legatorum Venetorum per Orientem 241.15.
Io. Medices Cardinalis captus 159.20. pontifex creatus 159.34. 160.
Ioan. Cardinalis columna Caietam pro Gallis recipit. 82.37.
Ioan. Paleologus dux 143.17.
Ioan. rex Hispan. 3.20.
Io. Aucuthus Anglus 181.17.
Io. Picus Mirandula quo die obierit 36.14. Phœnicis cognomen obtinuit ibid.
Io. Galeatius Sfortia miser 8.28. dux Mediolani supremo morbo laborat 30.44.
Io. cognomento Vetala Dux 61.4.
Io. Bentiuolus Bononien princeps 5.37.
Io. Bentiuolus Septuagintarius Mediolani exul moritur 156.28.
Ioan. Spinellus Aragoniæ factionis 87.22. 135.15.
Ioan. Zaphinus equitum dux 143.18.
Io. Petrus Surra decies septies ex prouocatione uictor 205.7.
Io. Calchus uir imbellis & timidus 63.10.
Io. Bornemissa uir sobrius & prudens 223.34. Cruce signatos delet ibid.
Io. Vayuoda Transiluaniæ 225.15.
Io. Bracalonius capitur à Gallis 300.20.
Io. Despachius Bernensium dux 301.1.
Io. Berus Basiliensium uexilifer strenuus 314.44.
Io. Vayuodæ oratio ad milites pugnaturos 225.35.
Io. Stuardus Albaniæ regulus in Scotiam 335.1. Humeum regis nutricium supplicio capitali afficit 335.10.
Ioan. Galeatij mors 37.15. eius funus ibid. quæ fama de morte ei is uulgo ibid.
Ioan. Pontani historia 15.24.
Ioannis Altauillæ memorabilis charitas 85.20. interficitur ibid.
Ioan. Ricasoli sæuitia 100.29.
Ioannæ Reginæ Neapolit. impudicitia 11.1.
Iouij historia quot annis complectatur 1.18.
Iordanes Vrsinus Fabritium columnam captum redimit 155.21.
Iordini Vnderualdij forte responsum 164.14.
Isabella Aragonia uirilis animi fœmina 8.46. patre aduersus Lud. Sfort. incitat 9.6.
Isabellæ Aragoniæ literæ ad patrem & fratrem 9.6. in quibus mores Ludouici Sfortiæ describuntur 9. ibid.
Isara flu. 297.26.
Issicus sinus hodie Aiaccius 354.12.
Iulius II. Pontifex liberator Italiæ dictus 159.29. aduersus Ferrariensem 186.22. moritur Romæ 159.33.
Iulianus Medices ciuitate Rom. donatur 191.39.
Iulianus Medices copijs pontificij præfectus in Galliam 293.46. Florentiæ moritur 294.7.
Iulius Varanius Camentium dux 5.37.
Iulius Manfronus captus 334.21.
Iuliani Rouerei in Galliam à Roma fuga 23.7. inquieto erat ingenio ibid. 16.
Iuliani Medicis & Octauiani Fregosij amicitia 173.20.
Iulebbi Acbatæ Sangiacchi peritia militaris 362.35.
Iunus Bassa Imperator ad exercitum missus 246.8. in Armeniam Vastabundus ingreditur. 246.10. Iechellem in montib. persequitur 246.30. inquisitorem Persica religionis agit 247.1.
Iunus Bassæ quibus Selymum ostendit 390.28. & 32. pudore, publico abstinet, inuidia cruciatur ibid. 25. Cayerbeio uenum propinat ibid.
Iunus Bassæ arrogantias & ambitio 390.9. liberalitas, splendorib. 13. facinora ibid. 30.
Iunus Bassæ excusatio 397. prudentiss. 391.30. occiditur 392.4. mortem dolent milites & imperatoris sæuitiem damnant 392.6.
Iunus Bassæ quid mortem accelerauerit ibid. 40.
Iunum Bassam cur Selymus occidi iussit 391.30.
Ius iurandum maximum apud Turcas 250.20.
Iustus Isalæ arcis custos 52.30. infidus ibid.
Iustinianus Maurocenus nobilis equitum præf. 143.14.
In Veronẽsi oppugnatione qui perierit 400.10.

L

Lacus Sabatinus 40.43.
Lacus ex casu montis 100. stadiorum 201.47.
Lacus paulò ante casu montis factus, rumpitur obex & stragem edit 202.6. 320.32.
Lancea Christi ut ad Christianos prouenerit 44.30.
Lauaniæ amnis Entella olim 28.10.
Laurentius Medices qualem Remp. reliquerit 6.30. diuina fuit prudentia 32.21.
Laurentius & Ioan. Medices aduersus Petrum Medicem 31.41.
Laurentio, Medices copiarũ præfectus 294.9. pacem ab rege uictore petit 317.30.
Laurentio Medici Camelopardalino dono misit Sulthanus 351.1.
Legatio Obignum Pontifici exposita 17.46. secreta in Galliam & cur 20.36. ab Aragonijs ibid. pontificis ad Carolum VIII. 39.18. Aragoniorum ad Carolum VIII. regem 18.40. inaudita dimissa ibid. Pontificis ad Carolum VIII. 39.32. Caroli regis ad pontificem 57.20. Baiazetis ad Selymum filium 248.40.
Legationis Selymi ad Campsonem summa 347.38.
Legati de pace pontificis ad Carolum VIII. 42.40.
Legatorum Venetorum responsio ad Gallum regem 66.1.
Leo X. quo die creatus pontifex 160.10. mitis ingenij uir 191.26. literatorum præsidium inscriptus 191.46. inuitis omnib. principib. ad Colloq. regis, Bononiam uenit 225.30. in fide sociorum manet 293.30. & cur ibid.

quò desperationis processerit 300. 33. eius dißimulatio 161.10.
Leones iubati 387.24.
Leonardus Blancus gallicæ factionis Neap. strangulatur 90.37.
Leonardi Dreßini supplicium 158.4.
Lepontij & Rheti hodie Grisones dicti 296.33.
Leprus, id est, frugifur 271.42.
Leucopetra Italiæ extremum promontorium. 81.12.
Librafacta oppugnata 58.40.
Librafactam Pisanis capiunt 60.34.
Liburnum Labronæ statio 24.35. à Pisanis oppugnatur 145.40.
Liburni arx Florentinis iussu regis restituitur 101.34. turres marmoreæ 146.2.
Licesusina pagus memorabilis 195.2.
Ligures cur in partes Gallorũ cesserint 291.10 inter se discordes ib 24.
Ligurum factiones 6.43.
Liquentia flumen 208.5.
Lisia amnis 177.4.
Literæ Baiazetis Turcarum Imp. ad Alexandrum pontificem 44.25.
Lithuania 228.43. 229.3.
Lithuani leuis armaturæ equites 229. 7. in Europa ultimi qui ad Christũ uenerunt 229.5.
Liuianus data fide aufugit 137.42. à Gallis captus 157.21. uiuidus & ferox ibid. in prospere tentat 173. 7. fugit 200.25. contra Heluetios pugnat 315.10. pacis impatiens 317.36. Veronam oppugnandam accedit 318.35. 172.4. qua ætate & morbo decesserit 318.37.
Liuiani pugna 30.22. facinus 113.40. & astus, ardens studium 147.32. sagax & felix 147.40. nauigium incendit Sabellum uulnerat ibid. uox notanda in Venetos 198.44. diligentia 199.35. ingenium ferox 194.6. petitio à senatu Veneto 195.33. ad milites oratio 195.43. castra ad Vicentiam 197.25. expeditio in forum Iulij 208.15. solers ingenium 217.10. mores. 318.41. cadauer milites plures menses apud se honorificè habuerunt 319.3.
Liuonia littoralis est 228.44.
Ligures Epantheros 297.44.
Locus prælij Venetorum cum Hispanis descriptus 199.2.
Locus amani in Antitauro 236.4.
Lombardia 7.19.
Longenas Brixianus ciuis 323.26. & 31.
Longobardi unde profecti 228.30.
Lotrechius Cisalpinæ Galliæ præfectus 342.46. Veronam oppugnat 401.30. repellitur cum damno ib.
Lotrechij prima exercitus cura 393.43. ingenium & studia ibid. & patria ibid.
Lucas Pisanus Venetus 63.15.
Lucatius Sechelus 223.6.
Lucensium præcipuum studium à Florent. se defendere 6.38.
Lucius Maluetius Pisanorum Imperator 58.28. seruator ciuitatis salutatus 106.1. Pontesaccum opp. capit 143.22. cur à Pisanis discedit 144.38.
Lucij Maluetij uictoria 59.16. 30. forte & egregie factum 60.42. fortuna bona 61.20. & uictoria egregium facinus 109.44.
Lucio Maluetio nemo uigilantior dux 143.21.
Lancianum olim Anaxum 122.34.
L. Luculli arx 54.17.
Ludouicus Aurelianus Nouariam occupat 62.6. rex Galliæ creatus 151.31. regnum firmat 175.20. contra Heluetios exercitum mittit 175.40. paci Diuionensi stare detrectat 190.25. Pisanum & Lugd. concilium abiurat 191.32. uxorem Britannam ducit 288.36. ibid. cur pacem cum Anglo fecerit 288. 38. ducta uxore moritur 289.43.
Ludouicus Sfortia dux Mediolanens. 7.22. imperium ut assecutus ib. eius artes 34. in qua fuerit opinione. 40. uxorius 837. laudis auidus 9.44. cur Gallos in Italiam uocauerit 10.40. cur Gallis inuisus 22.1. cum uxore ad Carolum regem 30.38. imperium Mediolani. inuadit 37.25. Pisanis adest. 58.30. se Veneto senatui commendat 62.42. timidus & suspicax 62.27. cum uxore uisitat castra 95.45. Pisanum imperium affectat 108.35. Aragonios monet de classe Gallica 120.40. ad Turcam auxilij gratia confugit 152.14. cum uxore ad Maximil. Cæsarem Burnium 144.7. in Germaniam fugit 153. 42. Mediolanum redit 154.5. ad Nouariam captus in Galliam ducitur & in carcere moritur 154.15.
Ludouicus Martianus 61.3. capitur 143.23.
Ludouicus Canosius 289.22.
Ludouicus Lodronius capitur 332.20.
Ludouici Aureliani uirtus 93.29. literæ ad Carolum regem 93.44. diligentia 94.20. copiæ in Italiam 161.162. 401.289. & mores 44.
Ludouici Sfortiæ opera ad fauces Italiæ 8.2. humanitas 8.12 uafrities & iniquitas ib. 20. luxus. 30. uxor 8.34. responsio ad Legationem reg. Neapolitanorum 19.8. ingenium 21.14. petita à Florentinis 22.13. quæ consilia prodita à Medice 22.14. legatio in Galliam 22.37. in Aragonios expeditio 23. 28. indignum & sibi luctuosum facinus 62.24.
Ludouica Emissarium 169.1.
Lumen omnium oppidum 93.12.
Luna antiqua urbs 11.17.
Lunæ montes 388.2.
Lubeca ubi sita 228.43.
Lusitani qui de Cataio narrent 384. 25. Indiam ferè totam subegerunt 380.33. Aegypto cur detrimenta tulerunt 380.3.
Lusitanorum nauigatio mirabilis 379. 34. quas adierint terras ibid. Colonia 382.4.
Lusitana claßis quò penetrauit 282.28.
Lutherana opinio quo tempore cœpit in Germania 237.44.

M

MAcra amnis 11.8.
Madalena nauis capta 114.4.
Maderia Foncialia insula 383.
Mahometes fama Othomanorum inclytus 279.42.
Mahometes præcopitarum rex [illegible] Selymi 248.8.
Mahometes Caithbeij filius Sultan obtruncatur & cur 371.4.
Mahometis duo præcipui interpretes 278.13.
Mahometis prudens responsio ad literas Achomatis 256.
Mahumetanæ sectæ noua opinio quo anno propagata à Sopho 237.20.
Malachæ rex armis subigitur Lusitanorum uirtute 207.42.
Maior Armenia 27.16.
Malatesta Boleonus 208.23. ad Veronam 213.2.
Malatestæ Arimmi domini 5.18.
Malatestæ Baleonis præstantia 114.30.
Malcoccij fratres Othomannis nobilitate pares & eorum uirtus 275.38. ceduntur ibid.
Maldonatus Hispanus 398.
Manfredus Formellus 62.20. uindicat iniurias ibid.
Manfredij Fauentiæ domini 5.38.
Manfredonia Sipontus olim 113.
Maranum oppidum obsessum 202.30.
Marsia amnis 344.45.

Mahom

Mathares pagus prope Mēphim 364. 33. Balsamo illustris ibid.

Matthæus Sedunensis Cardinalis odio aduersus Gallos semper arsit 293. 4. facundis concionibus multitudinē excitatib. 19. legatus pontificius in castris ibid. 47.

Mattheus Borbonius 68.41.

Matthiæ Coruini Laus & uirtus 221.1.

Mamaluchi qui 348.30. cuius nationis ibid. in Selymum inflammati 348.26. Christianæ religionis desertores 349. 10. per annos 300 ferè regnarunt 349.33. quot ad Hierosolim in pugna perierint 358. 23. terga uertunt 373.44. contra fidem datam trucidati à Selymo 374.19. à Turcis deleti 379.20. captiui trucidantur 389.33.

Mamaluchos Turcas uicisse 348.34 ad Mamalucorum ordinem qui admittebantur 348 45.

Mamaluchorum tyrannis 349.25. arma 356.32. stulta alacritas 351. 15. in pugna ardor 357.20. fortis pugna 357.40. capita arboribus penduntur 362.1.

Mamaluchorum & Turcarum congressus 366.24. ultimum prælium 377.378. in Arabes imperium 380.16.

Manicongri Aetiopes 382.20.

Manicongrij rex christianus factus 386.7.

Mantingæ Aethiopes 382.19.

Mantuanus Regem salutatū uadit 99. 22. triumphaliter exceptus Venetijs 99.40. Imperator Venetorum declaratus 123.22. ad Ferdinandum peruenit 127.8.

Mantuani Imperatoris post sententia 74 22. gloria pugnam maior 75.1. ad fœderatos literæ 95. 21. diligentia 96.20. forte responsum 97.25. accessus ad regnum Neapol. quibus copijs 123.40.

Mantuano nemo plures aut præstantiores equos alebat 99.33.

Mantuanorum dux 7.15.

Marchio Rhotellinus captus 178.6. pacem inter Anglum & Gallum conficit 289.19.

Marcus Calaber interfectus 324.34.

Marcus Matthæus patritius Romæ occisus 42.32.

Marcus Antonius Columna uirtute & industria ornatus 294.1. Brixianis auxilia mittit 318.25. Aleniacum capit. 333.35. Veronæ à Cæs. præpositus 396.10. Veronam fortiter defendit 400. 20. eruptionem magno animo parat 401.4. scloppeto icitur ibid. 47. post seruatam Veronam ad Cæs. tendit 406.6. cadit 400.24.

M. Antonij Columnæ uirtus 334. per totum. facinora apud Veronam 396.30. munitiones Veronæ factæ 397.40. apud milites opinio 402.8. & apud hostes gloria 403.8. Dotes & uirtutes ibid.

Maras Aladuli nobilius oppidum 344.43.

Mareschalchij 4. in regno Galliæ 34.37.

Margarita Maximil. Cæs. filia 175.6. cur Gallis infensa ibid. Caroli V. nutrix. ibid. 187.2.

Margeria marittimus uicus 195.22.

Maria Henrici regis soror nupsit Gallo regi 288.36. 289.33.

Mariæ uirginis Crypta in Cypro 371.23.

Mariani populi 283.47.

Marinus Mercatellus 36.37.

Marinus Corealis 83.25.

Maximilianus primus Laude uirtutum inclytus 3.42. in Italiam descendit 145.2. tenui comitatu Pisas accedit. ibid. 20. excipitur ibid. Liburnum aduehitur 145.37. peritus rei militaris 177.2.

Maximilianus Sfortia bellum parat aduersus Gallos inuadentes 293.1. principatu potitur. 202.24. in Galliam exul tendit 322.35.

Maximil. Cæs. ut Italico imperio cesserit 405.26.

Maximil. Sfortia ad Nouariam 163. 32. & cur 164.12. mente cur debilitatus 320.18. prodigijs & timore consternatus arcem & principatum Gallo tradit 322.20. quib. condition. ib. Quæ grauiter sit respondēdo locutus 321.22. de quibus iustè questus sit. ibid.

Maximiliani Sfortiæ natiuitas 8.40. timor 161.44. animus ad pugnā 169.10. gratitudo 171.40.

Maximiliani primi regnum in Belgio 3.38. Idem Cæsar Germ. ibid. copiæ in Italiam 145.6.

Mecha urbs qua re celebris 381.3.

Mediolanum arcem Italiæ 27.34.

Mediolani arx à Gallis deditur 202.10.

Mediolanenses ut ad Gallum defecerint 164.41. Triuultium in fugam coniiciunt 307,24. Francisco regi se dedunt 317.12.

Medices Florentiam reducti 159.30.

Medicææ ædes diripiuntur à populo 33.8.

Medicea domus à Cosmo ædificata 33. 21. Bonarum artium hospitium. ib. quibus rebus abundabat ibid. Insignia omnibus in locis abraduntur 33.18.

Mediceum nomen quàm inuidiosum Florentiæ 33.44.

Medicei hostes reip. iudicati 33.18.

Mediceorum bibliotheca magnificentia &c. 33.32. Laus in Florentinorum inuidiam 102.9.

Medoacum ab Hispanis traiectum 195 10.

Melficta ubi sita 132.23.

Melus amnis 343.31.

Meleager Foroliuiensis equitum præfectus ad Aragonios à Gallis discedit 135.30. 200.42.

Melchior Triuisanus legatus 63.15. classis præfectus 138.47.

Melech Sulthanus 350.35. Christianis Tripolim ademit ibid.

Melechsala seruorum manum sibi milites comparauit 350.12. Ludouicum regem Gall. capit ad Damiatam 350.22. trucidatur à seruis ibid. Memphis nullis mœnib. cingitur 370.16. tres ingentes urbes complectitur 370.27. eius Arx amœnißima ibid. antiqua 377.40.

Memphis urbs ab Selymo incenditur 373.31.

Memphi numerosißimus populus 372 10.

Memphitici populi cibus 372 15. ingenium 379.1.

Medorum regna 283 14.

Mengrellij 285.19. stolidi ib. 27. & fures ib.

Merculianus Cēturio insignis 86.45. tumultus concitator Neapoli. 87.7.

Mercurius equitum Epyrotarum præfectus 192.25.

Meroes Nili insula 388.19, tres reges habet, trium religionum ibid. Naulelabe dicta 389.1.

Mesopotamia quarta Persarum prouincia ubi sita 283.4.

Mesopotamiam occupat Selymus 239.43. & quas prouincias occuparit 140.1.

Mestrium Venetorum oppidum 195. 15. capitur à Mutio Columna ibidem.

Methonensi Episcopo à Baiazete caput amputatur 154.36.

Militia Sophiana 218.31.
Malitia Othomanica 278.30.
Militiæ robur apud Abyßinos 386.29.
Milites deditià Selymo occiduntur 374.9.
Milites obseßi Nouariæ 99.15. ignominia notati 118.36.
Milites Heluetij & equites à pugna dilabuntur 312.38.
Milites præsidiarij Aegypti, tumultuantur 391.14.
Militum German. & Gallorum habitus 41.5. eorum arma ibid.
Militum genera tria apud Persas 281.18.
Militibus præsidij stipendia pollicentur 332.2.
Militaris ordo ad pugnam 184.14. & 85.20.
Militares uiri qui cum Ferdinando ad recuperandũ regnum erant 84.37.
Mingaresius Scytharum imperator 228.15.
Monpenserius obsessus auxilia petit à socijs 111.10. contra iusiurandũ fugit 118.46. consilij sui errorem cognoscit 126.42. 128.12. aduersus uirginij sententiam 131.27.
Moneta Pisis cusa in Caroli VIII. honorem 107.44.
Monopolis à Venetis oppugnatur 80.25. capitur ibid. 40.
Monoceros 387.30.
Monocerotis cornu cõtra uenena 387.34. ubi reperiatur ibid.
Mons Cenisius 297.20. Genebra 297.26. dolorosus 110.10. Iouis 297.10.
Mons supra Bellizzonam cadens Lacum efficit 201.43.
Montecarlum 59.31.
Monteleo captum & direptum 122.32.
Monticellus Crustumini agri 151.26.
Montedolius contra fidem Gallos trucidat 100.16.
Mora fluuius 168.46.
Moratchamus in Arabiam fugit. 239.46.
Morbus Gallicus cuius sæuitiæ principio fuerit 193.30.
Morbum Gallicum quis in Italiam intulerit 139.25.
Mordanum castellum oppugnatur 36.40. crudeliter expugnatur 37.3.
Moronus pro Maximil. Sfortia ad Põtif. 160.34.
Mortaria quæ 90.40.
Mortis horrendum spectaculum 226.17.
Mos in mortæ Imp. Turcarum 250.25.
Moscus amnis 227.33. 284.47.
Moscouia quibus abundet 227.24.
Mosca urbs regia 227.34.
Moscouia ad Austrum quibus terminetur prouincijs 228.34. à Iouio descripta 230.4.
Moscouiæ Imperium 4.4.
Moscouita Smolenchum proditione capit 230.28.
Moscouitæ ubi siti 227.19. ab Aquilone ultimi mortalium 228.16. hostium contemptores 231.40. à Polonis fugiunt 233.44. cum quibus bella gerant 4.8.
Moscorum religio 4.6. 229.43. diuitiæ 227.23. equitatus 229.45.
Moscorum & Polonorum acierum dispositio 232.15. pugna 232.40.
Motus aduersus Gallos 56. per totum
Mottinus Maximilianum Sfortiam seruat 169.6. tormento discerptus 170.24.
Mottini de augurio sententia 168.12. consilium 169.6.
Mozambicum littus 386.1.
Muleasses rex Tunetanus Iouio quid enarrauerit 382.30.
Mulieres Persæ intactæ à Turcis dimittuntur 276.18.
Munitiones castrorum antiquorum ligurum 23.14.
Mutpharchæ 287.18.
Mustaphas unde ortus 252. ij. Bellerbechus natione Vngarus 357.23. fugatur cum Imbracorbassa ibid. Pannonius Baiazetis gener 378.2. pontem regij operis ubi construxit 378. ibid. Bassauisir 252.8. Selymo fauet. ib. astuta oratio ad Baiazetem. 259.32. Baiazeti Selymum principem acclamatum renuntiat 263.4. Amuratem & Aladinũ monet patrui insidias ut caueant 265.10. unde detectus monuisse Iuuenes ut fugam capesserent 265.18. qua re occisus & in publicum cadauer proiectum 265.27. plenam uictoriam Memphi reportat 373.39.
Mustaphæ in pugna ardor. 367.20.
Mutius Columna sauciatur 150.8. Heluetios prudenter monet 309.37.

N

NAmursius in Pugna cadit 155.35.
Narcissus Etruscus cunicnlorum artifex 92.27.
Naturæ humanæ uicißitudo [illegible]
Naualis pugna 174.30. [illegible] horrenda ibid.
Nauarrus in oppug. arcis Med. [illegible] ictus 320.4. castrensi supellectilis spoliatus effugit 325.21.
Nauarri arcis Mediolani oppug. [illegible] 319.15.
Nauus Abyßinorum rex [illegible]
Nauis casus memoratu dignus 217.26.
Nauigium noua forma construitur cur [illegible]
Naufragium [illegible]
Neapol. regnum quibus dotibus [illegible] tum. 5.25. eius limites ibid. inter Hispanum & Galli partitum 152.7.
Neapolitano regno qui à Gallo præpositi [illegible]
Neapolitani proceres Ferdinando [illegible] rant 50.4. rege præsente [illegible] bulum eius diripiunt 52.21. mores Gallorum fastidiunt [illegible]
Neapolitanorum mobilitas 79.[illegible] ad Aragonios cur denuo inclinant 79.27.
Neptunium frustra oppugnatur 47.16.
Nicolaus Annonius Epiratorum [illegible] 64.35. equitum dux [illegible] occiditur ibid. [illegible]
Nicolaus Martianus interficitur 144.16.
Nicolaus Vendraminus [illegible]
Nicolaus Scotus 215.47. [illegible] cio affectus [illegible]
Niger amnis hodie Gambra [illegible]
Nigra legio à quo instituta 295.[illegible]
Nilus abyssyna lingua Sapha 388.[illegible] ubi nauigetur tutò. 389.[illegible] Abbahuis dictus ibid.
Nili fontes 387.17. 388.1. [illegible] lus amplißima 388.8. progressus ibidem incrementum 388.24. ostia 389.[illegible] de Nili incremento præsagia 389.40.
Nobilitas Vngariæ aduersus Crucesignatos 223.[illegible]
Nobilium Vngarorum uictoriæ contra Crucesignatos 224.14.
Nodrosium ultimum promontorium Moscouitarum 228.20.
Nogardia urbs Aquilonis emporium 228.17.
Noruegia ubi sita 4.15. 228.22.
Nouaria à Gallis quorum ope capta 62.40. Francisco Regi deditur 303.41.

Nouariæ arx Gallis dedita 63. 20. mœnia quassantur 165.1.
Nouariensis obsidio 93.2. acerrima ibidem. & deinceps.
Nouum Iesu Christi Testamentum in Abyßina lingua 385..8.
Nox insomnis Pisanis 105.45.
Nuptiæ regiæ Lutetiæ Celebratæ 189.40.
Nysitha insula 86.40.

O

OBertus Rossettus 139.3.
Obignini consilium 83.40. post uictoriam inertia 85.26.
Obsidio Nouariensis 93.2. & deinceps acerrima Cremensis 207.20,
Obsides pacis dati utrinque 137.1.
Occa fluuius 284.47.
Ocellum oppidum 297.10.
Octaui libri Epitome 154.25.
Octauianus Columna interficitur 135.10.
Octauianus Fregosius uir præstans 173.20. princeps Genuæ appellatus 173.43. cur cum Gallis fœdus inierit 292.10. quib. conditionibus ibidem. 35. pontificem ludificat ibid. 20.
Octodurum hodie Mauritij oppidum 297.8.
Odera flumen ubi exoneret 4.2. 229. ij.
Odenarum castellum 276.26.
Odium in nobiles pannonicos 222.24. in Selymum ex occisione principum uirorum 392.12.
Odij causæ in regem Alphonsum 48.25.
Odoardi Surrei mors fortuita 174.15.
Ortis & Medeæ Insula 285.22.
Oglani 287.17.
Ollium amnis 337.2.
Olyga mons 245.9.
Omen aduersus Gallos 168.7. in Castris Scotorum 182.43.
Opicinus Catia Nauarriensis 62.19. uindicat iniurias ibid.
Oppida magnæ Græciæ 132.46. & 133.1. à Consaluo capta. ibidem.
Oppidanorũ Portus Veneris industria 25.40.
Oppugnatio & expugnatio prima Gallorum 50.20.
Orbis quies 1.9.
Orchanes Othomannus cum Techele confligit & fugit 242.5.
Oriens & Septentrio anno 1514. bello flagrant 220.40.
Orientis reges præcipui & clari 2.10.
Orientis opes ubi mittantur 285.6.
Orinianum Coleoneorum castellum 205.25.
Orons amnis hodie Farfar 252.9.
Orpha quæ & Dara 283.15. 341.37. quibusdam Edessa ibidem.
Osophum oppidum 208 6.
Osophi uectigal cur Sauornianis cesserit 206.17.
Ostia à Petiliano capta 23.36.
Othomanorum domus orbis totius clariß. 247.10. robur præcipuum 286.31.
Othomanici principatus militiæ descriptionem cur Iouius faciat 285.39.
Oxum flu. 268.32. 284.5.

P

PAx quo anno nostra ætate maximè floruerit 2.5.
Pax dicta inter regem Galliæ & Ludouicum Sfortiam 99.3. eius conditiones ibid. quibus conditionibus dicta inter Ferdinandum & Gallos 114.40. tractatur inter Gallos milites & Ferdinandum regem Arag. 136.1. inter Pontificem & Vrsinos dicta 150.18. quibus conditionibus dicta inter Gallum & fœderatos 318.1.
Pacis leges 43.1.
Pacis constituendæ inter Gallos & Italos difficultates 98.30. inter Gallos milites & regem Neapol. 136.10. 40. ad Diuionem 189.19. iniquæ 189. 8. de Pace colloquiũ inter armatos proceres 98.3. de Pace agitur inter Ferdinandum regem & Gallos 114.10. & deinceps
Paces quæ durare non solent 42.46.
Palaia Florentinis dedita 100.30.
Palindromum promontorium 381.12.
Palmæ căpi Marcelli & Annibalis pugna clari 118.17.
Pandonij legati fides & diligentia 19.16.
Pandulphus Petrucius uir sagax, remp. occupat 6.28.
Panni serici unde in Moscouiam perueniunt 227.28.
Pannonici regni Status 221.20.
Pantheræ 387.24.
Pardales monetæ genus 386.40.
Parthenius amnis 267.9.
Parthi ubi siti 283.40.
Parthorum regna 283.14.
Patauium repetit bello Maximilianus 158.8.
Patriarcha Abyßinorum, eius sedes & studia 386.43. redditus 387.8.
Paulus Fregosius Cardinalis 24.16.
Paulus Capellius Venetus 123.24.
Paulus Vitellius à duce Mantuano seruatus 138.5. Vitellius Pisas pro Florentinis oppugnat 153.12. inuidia & calumni capitur & occiditur à Senatu Florentino ibid.
Paulus Nouius Genuensis capite truncatus 156.45.
Paulus Baleonus Aleniacum capit 173.14. Romam accersitur, à Pontifice 201.40.
Pauli Vitellij Stratagema 79.2. ausus 105.17. uirtus 151.4.
Pausilippus mons perforatus 116. 46. & 117.44.
Pauor Mediolani 339.33.
Pecoris maioris & minoris summa 12.7. 42.
Pecunia Turcæ ad Pontificem missam & intercepta 44.36.
Pedeporcius mons 299.10.
Pedites Hispani & Itali meliores facti 85.44.
Peditatum quis in Italia restituit 48.11.
Perfidorum hominum consuetudo 254.20.
Permutatio personarum notanda 201.30.
Periardus mons 271.40.
Persæ callidi 273.36. Turcas contemnunt 274.22. uxores amant 279.10. uxoribus addicti 393.10. quo itinere in Comagenem erumpant 283.8.
Persarum alacritas aduersus Turcas 273.2. equitatus 274.15. arma ibid.. 280.14. & 24. reges cur ærario non studeant 281.3. arma 280.25.
Perusini equitis facinus 134.3.
Persianorum fines 282.28.
Persici fines Imperij describuntur a folio 282. usque ad 283.35.

Persida 354.3.
Persinus Gallus uictoriam de Aragonijs reportat 113.1. sed uti ea nesciuit ibidem. à Neapoli discedit 117.40. commeatum hostibus relinquit 118.2.
Persiui obliquæ artes 130.14. ad milites consolatio 135.40. ad Ferdinandum regem de pace uerba 136.7.
Pestus urbs Pannoniæ 222.27.
Pestis terræmotum sequitur 247.15. Constantinopoli 268.26.
Petilianus natura cautus dux 29.36. custodiæ traditus à Gallis 54.35. ut iuuerit Italorum partes ad Tarum 72.33. Venetorum dux declaratus 94.36. Constantissimus 158.10.
Petracallum direptum 127.18.
Petrasancta Luccensibus uendita 108.3.
Petrasanctanses 31.30.
Petrus Medices remp. Florentinam administrat. 6.29. ad Carolum in Castra uenit 31.35. quæ pacta cum rege fecerit ibid. in gratiam regis recipitur 32.1. munitiones Florentinorum regi tradit 32.3. Florentiam cur reuocatus 32.10. Florentia fugit cum fratribus 33.1.
Petrus Rohanius Mareschalchus 15.10.
Petrus Borbonnius 15.14.
Petrus Dodus Venetus 69.20.
Petrus Bembus interficitur ad Monopolim 80.35
Petrus Zenus Venetus 241.40.
Petrus Nauarrus ex gregario milite dux factus 157.34. Oranum occupat ibid. Buziam capit, Tripolim expugnat ibidem cladem accepit ibid. 40.
Petrus Hetruscus operum mirabilium machinator 218.35. cur Gallis militat 295.7. mittitur ad arcem Mediol. oppugnandam 317.28.
Petrus Aluares Lusitanus 384.31.
Petrus Abyssinus 384.37.
Petri Medicis responsio ad Regem Galliæ 17.33. indignum facinus 22.6.
Petro Medici à quibus curia prohibita 32.30.
Petri Caponij Florentini interitus 144.25. libertas & audacia 36.20.
Petri Lombardi patria 93.13.
Phasis amnis 185.20.
Phasium Georgianorum regia 285.21.
Philetinus 206.34.
Philippus Argentonus historicus 15.9. legatus ad Venetos 17.8.
Philippus Decordes 21.2. militiæ peritus 177.15.
Philippus Austrius in Hispaniam nauigat 56.30. regnum dotale inijt. ibid.
Philippus Roscius equitum Ven. præfectus 133.21.
Piccifalconium Naepoli 54.20.
Pisæ in Venetorum potestate constitutæ 147.4.
Pisani omnia potius malunt quàm Florentinis parêre 103.46. urbem muniunt 104.20. cur Gallos ciuitate donant 107.42. sponte Venetis se dedunt 147.10.
Pisanæ matronæ ex mundo muliebri pecuniam pro arcæ soluunt 108.10.
Pisanorum potentia 34.8. quibus seruierit ibid.
Pisanorum & Florentinorum contentio 58.16. Legatio ad Venetos & Sfortiam 102.10. legati oratio in Florentinos 102.13. Fortuna bona 108.14. legationes ad principes 108.24. successus in Florentinos 143. per totum
Pisanis libertas restituta 35.5. auxilia promittunt contra Florentinos 104.4. opportune superueniunt 106.6.
Piscarius inimicum generosè conseruat 200.6.
Piscarij infamia & 161.38.
Piscium magna captura ubi 228.23.
Pisinsanctes 206.35. capitur 207.7.
Plauti Penulus Romæ in scena actus 191.42.
Plebs Sacci oppidum direptum 194.42.
Polonia quæ & Sarmatia 4.8 229.9. quàm late pateat ibid.
Poloni unde dicti 228.46. cataphracti pugnant 229.35.
Polonorum lingua 229.47. religio 229.43.
Polonorum & Moscouitarum exercitus 231.23.
Polonorum & Moschi acierum dispositio 232.15.
Polonorum & Moscorum pugna 232.40. uictoria ad Borysthenem. 233.30. prædem Mocouitis 233.44. ex Polonis in pugna qui perierint 233.40.
Pomelida 414.5.
Pomelianum 118.6. expugnatum à Gallis ibid.
Pons Capellesius 59.8.
Pontesaccum oppugnatum & deletum 100.4.
Pontifex Ferdinandum Roma ut discedat, rogat 40.27. Venetorum oppida occupat 47.7. reges omnes aduersus Gallum excitat 158.34.
Pontificis Romani artes 212.2.
Pontificis & Cæs. contraria sententia de Mediolanensi principatu 339.21.
Pontificum Rom. ditio 5.9.
Pontifices alere discordias Romanorum solitos 9.5.
Pontremulum oppidum 31.8. à Germanis incensum 64.14.
Pontum hodie Zabacca 283.20.
Populi qui ad Aragoniam fidem retinuerunt 127.35. qui lingua & morib. ferè consentiant 229.31.
Populorum natura infida & mobilis 37.44. mos & inconstantia 81.24.
Portæ Caspiæ ab Alexandro ædificatæ 283.14.
Portus Veneris 24.40. eius descriptio ibidem. oppugnatus ab Aragonijs, frustra 25.24.
Portus Erycis 24.40.
Portus Icius olim, hodie Calesia 175.1.
Portum nouum capitur à Venetis 208.39.
Portugalliæ rex 3.17.
Praxium promontorium 282.37.
Præcopitæ 228.15.
Præda ex Gallis ad Tarum quibus cesserit 74.ij. qualis fuerit ibidem. ex nauali pugna 78.10. capta in castris Persarum à Turcis 276.15.
Præfecturæ apud Turcas quib. dentur 286.20.
Prælium atrox Neapoli 81.7. tumultuarium 118.22. propè

propè Atellum 1. & 10. atrox inter Gallos & Heluetios ad Nouariam 196.20. inter Persas & Turcas 274.40. inter Selymum & Campsonem Sulthanum 357.13. inter Gazellem & Symambassam 361.22. inter Tomumbeium & Selymum 366.6. inter Turcas & Mamaluchos nocte diremptum 367.46. atrox in Memphi 372.42. ad pontem Nili 377.10. redintegratum 378.10.
Preiannis Galli Piratæ ausus 174.4.
Prefilij Brixiani Tumultus 331.16.
Præfectus armis petitus 331.25.
Preteiannes rex Aethiopum 381.35.
Preteiannes ubi habitet 383.19.
Preteiannis imperia ubi sita 383.11. regna quadraginta 383.13. nomem Belulgiam quid significet 385.1.
Pretoriani Genuenses 27.12.
Pretorianorum Turcarum alacritas 353.41.
Principum cogitatones aduersus Gallos uictores 55.36.
Principum Italicorum fœdus contra Gallum uictorem 56.28. indignatio in Heluetios 189.44. & 190.1.
Principum & Heluetiorum in Gallum conspiratio 326.36.
Proceres qui bello Neapolitano assenserunt 15.15. & deinceps
Proceres Pannoniæ auaritiæ studentes 221.30.
Prodigia in expugnatione arcis Mediol. 320.29.
Promontorium Moscouitarũ ultimum, Nodrosum dicitur 228.20.
Prosper Columna & Ascanius in carcerem coniecti 24.2. bellum Neapoli pro Aragonijs gerit 92.10. natura cunctator 193.44. sententiam Cardonij improbat 194.1. à Gallis deditione capitur 300.12. quo casu suam dignitatem macularit 300.32. carcere liberatur 326.30.
Prosperi Columnæ sententia contra omnes 115.22. saluberrima ibid. & deinceps saluberrimum consilium 116.10. 20. prudentia militaris cognita 197.47. eius apud exercitum opinio 198.10. in recipiendo deditione Bergomo æquitas & bonitas 216.18.
Pruteni & Liuones 228.46.
Pugna inter Sfortianos & Aragonios fortuita 27.1. inter Gallos & Italos ad Tarum 71. per totum. Tarrensis memorabilis 73.12. inter Adurnios & Gallos pro Fregosijs 77.40. inter Anglos & Gallos 177.40. ad Semenariam 85.4. Neapoli inter Gallos & Aragonios 89.40. 90.10. ad muros Pisanos 104.40. intra urbem 105.7. inter Gallos & Aragonios ad Atellam 135.2. inter Vrsinos & Pontificios 149.20. & 40. ad Surianum quando accidit 150.23. Consalui cum Gallis ad Gerionem 155.35. ad Ghingatam cur insignis 178.12. ingens 186.1. inter Venetos & Hispanos ad Vincentiam 199.12. ad Bergomum 205.1. ad Portum nouum 208.20. leuis ad Veronam 215.16. inter Gallos & Aragones 112.20. inter Crucesignatos & Vayuodam 225.45. inter Hysmaelem & Aluantem reges Persarum 238.35. Techellis cum Turcis 242.40. inter Baiazetem & Selymum filium 15. 254.40. inter Achomatem & Selymum 267.45. ad Coiin quo die contigerit 276.20. ingens inter Gallos & Heluetios 310.20. ab Heluetijs restaurata 314.4. tripartitò inuadunt 314. ibid. ad Vallegium inter Cæsarem & Venetos 334.1. sæuißima 336.40. inter Selymum & Aladulum 345.10. ad Hierapolim quando contigit 358.30. innter Arabes & Turcas 362.22. acerrima 373.1.
Pugnæ occasio cur neglecta 29.30. & 30.7. locus ad Tarum 71.1.
Pugnæ quantus tumultus 366.38.
Pugnæ leues apud Brixiam in obsidione 333.1. de pugna ad Hierapolim & iudicium authoris 358.32.
Pugnandi copia à Venetis facta ad Tarum 70.35.
Pugnandi alacritas Italorum ad Tarum 70.1.
Pugnatum ut sit tormentis utrinq; Neapoli 91.1. & deinceps
Pugnatum 7. horis continenter ad Mediolanum 311.45.
Pugnatum quo die ad Memphim 368.6. in Memphiticos dies ancipiti Marte 373.23 & tertia pugna redintegrata ibid.
Pylus olim, hodie Nauarrinum dictum 154.44.
Pyramides Aegiptiæ 371.46.
Pyrrus Martianus capitur 143.41.

Q.

QVæ una die diuersis in locis acciderint 79.20.

R

RAma urbs 362.18. & 363.6.
Ranuccius Farnesius 69.30. interficitur 71.36.
Ranucius Martianus inuidia flagrat in Paulum Vitellium 153.22. captus à Gallis 155.19. moritur ueneno & cur ibid.
Rapallum oppidum 26.5. occupatur ab Aragonijs ibid.
Rapollanæ aquæ 121.26.
Rasignanum 59.40.
Rußia Alba quæ dicta 228.38.
Rußiæ duæ 228.35.
Raysalomon 376.15.
Rex Tunetanus 3.15.
Rex Galliæ Vrsinos & Vitellios consolatur 142.25. exercitum lustrat 301.19. Prosperum captiuum solatur 301.20.
Regis & pontificis colloquium 226.15. pactorum conditiones 326.21.
Regis duæ factiones in Persia unde 235.36.
Reges qui Iouij tempore claruerint 1.23.
Reges Galliæ ut hæredes sint regni Neapolitani 15.28.
Reges Hysmaeli ac Selymo æque intenti 271.20. de imperio dimicaturi 176.30.
Regum arma aduersus Pontifices 40.20.
Regum oculis diuinam inesse uim 52.42.
Regum historia apud Abyßinos scribitur 385.13.
Regum Abyßinorum mores & aula 385.20. arma & exercitia uxores, prælia ibid.
Regnandi causa neque pietate, neque uerecundia reges permoueri 119.46.
Religionis perturbatæ similitudo 278.22. ad Religionẽ nouã Mahumetanã

quæ populos incitarent 240.15.
Religio num mutationes Iouius in Sydera refert 237.25.
Rentius Ceres uir fortis 203.40. Bergomo iterum potitur 215.5.
Rentij Ceritis constantia 215.37. obsessi egregium facinus 112.36. ad Cremam uictoria 113.22. ad Bergomates concio 215.24.
Reudersius insignis centurio 59.14.
Rha flu. nostris Volga dictũ 284.16.
Rhauenna magna clade affecta 159.18.
Rheni amnis origo 269.40.
Rhodani fontes 297.16.
Ricianus dux Germanus 208.30.
Ricinius Asulanus uir fortis & uigilãs Cæs. resistit 337.24.
Ripa candida ubi sita 132.28. oppugnata 134.28. & capta ib.
Robertus Sedanius 294.42.
Roberti Sedanij forte factum 170.34.
Robinettus Frumesella 68.41.
Roccamdulphus ad Veronam cum subsidio 403.35.
Rodericus Daualus Caietanis adest 81.40.
Rodigium à Liuiano captũ 214.44.
Rodulphus Gonzaga 69.30. 70.19. moritur 71.36.
Rodulphus longus Rhætus cadit 315.39.
Rom. Populus in partes diuisus 5.43.
Romana plebs turbulenta 42.25.
Romani proceres 6.1.
Romani natura turbidi & docoris auidi 6.8.
Romani oratores ad Carolum VIII. 40.34.
Romani pontificis authoritas opinione hominum constat 45.40.
Ronna & Anglardus Tigurini deligun tur duces 302.29.
Rossetus Tifernus captus 149.29.
Rostius cum 20. chortib. pro Mediolani duce superuenit 304.30. Imperator declaratur ibid. pecuniam ui ablatam Gãbaro reddit ib. 40.
Roxolanorum religio 229.43.
Rubo amnis 230.9.
Rumor de Cæsare 336.21.

S

SAbellij 5.44.
Sacellum uetustissimum Venetijs diui Iacobi 203.12.
Sacramorus Vicecomes maiorum oblitus 163.34. noui Catilinæ nomen adeptus ibid. perfidus 164.
Sacramori à Sfortia defectio 164.24. eius ad milites & populum oratio ib.30. ad Venetos confugit 172.24.
Sæuitum Memphi 374.20.
Sagittarij optimi 281.40.
Saladinus Sarraconis filius 350.8.
Salernitanus Centurio 27.26.
Salernitanus infidos Aragonios affirmat 119. Aragonijs infensus 319.26. Gallos ad renouandum bellum accendit 119.6. gallicæ factionis 138.37. à Federico rege expellitur ibid. Senogalliæ moritur ibid.
Salernitani erga Gallos fides & constantia 119.21.
Salsæ antiquitus Salsulæ 140.14.
Salsulæ propugnaculum potius quàm oppidum 140.15.
Salsubium olim, hodie Castrocarium 37.37.
Samandria, quã Scenderouium dicunt 249.15. Mæsiæ & Thraciæ propugnaculum 346.33.
Samarcanda 284.10.
S. Ioan. oppidum in Arpinate à Gallis direptum & incensum 50.22.
Sangarium flu. 242.17.
Sanzachi 286.45.
Sapha urbs regia in Parthia 283.43.
Sapi amnis 29.18.
Sapientiæ portus 152.31.
Sarmatarum uictoriæ 229.20.
Sarraco 350.3.
Sauus flu. ubi 222.14.
Sauonæ regum Galliæ & Hispaniarum congressus 156.43.
Saxouaroglis Aladuli emulus & consanguineus 346.3. Aladuli proditor 18. in amicitiam Selymi allectus 346.14. ab Aladulo deficit ibid. regno Aladuli præfectus 346.27.
Schaffusiani milites qui pereunt in uilla 315.21.
Scapha quæ antiquitus Susa 239.28.
Scanderbassa in Venetos populabundus irrumpit 152.42.
Scaramuccia Vicecomes 76.43.
Sceuæ regnum nobilissimum 383.17. ubi situm ib. 25. fertile ib.
Sceuæ regni, fructuum & homium luculenta descriptio 383.40.
Sceuani inter Abyssinos præstantissimi 383.41. eorum res publica ibid. politia, religio 384.1. pœnæ in religionem peccantes 384.10. & in leges ibid.
Scotia quæ dicatur 18. urbibus infrequens ib. 28. Anglia tertia parte minor 180.26.
Scotus in Anglum bellum indicit 180.16.
Scotus Gallo beneficijs obstrictus 178.47. Anglo natura infensus 179.2.
Angliam inuadere decreuit ibid.
Scoti in Anglum querelæ 178.30. & literæ ibid.
Scoti Angliam inuadunt 181.24. [...]cendunt ib. ad octo milia cæsi ab Anglis 1[...]
Scotorum rex Norbanum in Anglia [...]pit & destruit 181.3[...]
Scotorum castra 182.10. regis respon[...]sio ad Araldum 18[...]
Scotorum regum fatum 186.3[...]
Scuttaris, olim Chalcedo fuit 256.19.
Scyras clariss. urbs inter Orientales 239.22. Persiæ regia 281.35. [...]tiquitus Cyropolim 281.[...]
Scytharum arma quando claruerunt 1.38. imperatores plures 22[...]
Sebasta hodie Suias dicitur 265.[...]
Seditio militaris Genuæ 28.30. [...]ti causa 94.38. inter Helue[...] 303.7.
Sedunensis Cardinalis ex professo Gal[...]lorum hostis 161.1. tumu[...]git 302.24. sollicitud[...] 305.1.
Sedunenses de pugna consilium [...]
Sedunensis Cardinalis inimici 34[...] eius in eos uindicta ibid. [...]
Seduni ubi siti [...]
Sedunorum & Bernensium [...] Mediol. contra Cæs. & Card. [...]dunensem. 340.3[...]
Segesta Tiguliorum [...]
Selandia ubi sita 228.28. que [...] Scadauia antiquis 228.[...]
Selymus cum 150. milibus Adrian[o]polim accedit armatus 250.4[...] patrem armis appetit 251.32. [...]ponitur à Bassis Imperator con[...] Achomatem. 1.259.30. & 40. 260.10. spectaculo fit populo [...] audacia 262.20. supplex ad patrem uenit 262.25. astu detre[...]ctat imperium in Achomatem 262.32. fratrem Chorchutum [...]dificat ibid. Imperator exercitus declaratur 262.43. princeps & Sulthanus acclamatur ib. 44. do[...]natiuum pollicetur 263.1. publi[...]cè Imperator acclamatur 263.27. cur patrem incolumem abire non permiserit 263.44. honores quos mortuo patri detulerit 264. 7. Donatiuum quale militib. distri[...]buit 264.10. aduersus Achomatem proficiscitur ibid. 14. pacem cum Venetis cur facit & cum uici[...]nis Europeis 264.26. nepotes 5. necari iubet ibid. 30. Mahometem nepotem necat. ib. item duos nepotes. abhorrẽt milites eius facinus

faciem. ibid. 43. Byzantium uenit 265.15. Corchutum fratrem nihil molientem tollere curat 265.30. sua spe frustratur ibid. 46. in se dicta carmina legit, & lacrimauit 266.14. literas ad fratrem datas intercipit 266.46. earum scriptores necat, & fratrem decipit ibid. 267.4. post uictoriam 4 dies in castris manet 368.20. minorem Asiam recuperat 268.23. iterum in Asiam contra Amurathem 269.14. difficultates omnes superare constituit 269.30. Chendemum inuidia prægrauatum inauditum interficit 271.6. cura auxius 272.15. alacritatem cur simulat ibid. instructa acie aduesus Sophum 273.31. ad milites uerba 274.23. ad Iannizeros 273.20. uictor Calderanus in campis 276.30. ab Armenia discedit Sophum timens 276.44. uix se tutatus est à 30. millib. Persis 277. cur longiori itinere redierit 277.8. fabros à Persis abducit ibid. fugiens impedimenta reliquit ibid. Euphratem ut transmisit ib. aduersus Aludulum se parat 277.45. quib. instrumentes regnum seruarit & auxerit 283,27. eius uictoriæ ib. Orientis uictor 343.20. Ciamassum oppidum oppugnat 343.40. expugnat ibid. in Hysmaelem Sophum fertur 344.5. contra Aladolum 344.15. cum Aladolo pugnā iniuit 345.10. Aladolum fugientem insequitur 345.40. Saxouaroglim corrumpit 346.5. rebus Pannonicis occurrit 346.30. Pannoniam populatur 346.37. & cur ib. ut copias suas toto regno disponat 347.20. Campsoni Aegyptio legatos mittit 347.33. toto Orienti formidolosus 348.8. consilium mutat inuadendi Persas & in Campsonem desertur 353.15. ad Prætorianos oratio 353.22. noctem insomnem cur ducat 358.12. castra hostium diripit 358.20. Damascum petit 358.45. comitia in castris habet 359.6. Synambassam in Iudæam præmittit & cur 359.24. Hierosolymam inuisit 363.19. Christianis Hierosolymam habitantib. alimenta sex mensium largitur 363.30. ad conficiendum Sulthanicum bellum properat 364.9. Synabamssam munerib. & honore uerborum suscipit 364.3. ut ab Arabib. se & suos defendit 364.25. in Armeniam 271.16. milites adhortatur 372.23. pugnans Memphim ingreditur 372.40. tormentis uictoriam adipiscitur 357.36. tertia die de uictoria desperat 373.31. Gazallem & duces Arabes recipit stipendio 375.1. Ciues quosdam custodiæ tradit 375.36. ad Tomumbeium legatos mittit 375.40. & cur 376.3. & 18. in Mamaluchos cur iratus 376.25. uehemens & ferox ibid. in Tomumbeium expeditionem parat ibid. 30. ponte Nilum sternit ibid. suis in ponte adest 378.12. Alexandriam uehitur 389.30. stipendia auget militib. 391.1. quot illustres uiros occiderit indicta causa 392.12. ex Siria constantinopolim reuersus cur sit 393.30.

Selymi ingenium 247.45. eius ad Imperium studia & artes 248.10. ad legatos patris responsio 248.45. petitio apud patrem 250.42. aduersus patrem acies & prælium 254.34. equus Carabulus uocatus 255.20. de bello meditatio 269.20. ausus 269.30. immite ingenium & audax 270.30. pollicitationes erga reges Aladul. 271.18. responsio ad Sophum 273.20.

Selymi & Sophi comparatio ab Iouio facta 278.6. & discordiarum causæ ibid. Antithesis 278.17. crudelitas 278.76. triste supercilium 278.41. libido in mares 279.15. cum uxoribus nulla familiaritas ibid. 25. uxores & earum habitatio 279.27. studia & custodia ibid. studia 279.37. religio nulla 280.1. patris Baiazetis uigilias irridet ibid. egregia facta 343.10. celeritas 343.25. exploratores 347.4. legati ad campsonem uiri astuti 352.32. diligentia 354.1. acies contra Campsonem 357.9. uirtus 357.44. animi sollicitudo 363.10. bona fortuna 364.20. acies dispositæ 366.25. prætorianorum inuictum robur 367.30. adepta uictoria edictum 374.12. legati à Mamaluchis trucidantur 376.20. in Arabes liberalitas & cur 380.20. præda ex Aegypto 389.35. artes contra Persas 392.40.

Selymi & Hismaelis contraria ingenia 393.10.

Selymo Damascus & maritimæ ciuitates deduntur 359.1. iuramentum milites dicunt 263.28. fortuna semper fauit 266.37.

Selymiani fugiunt 255.10. decepti cæduntur 267.12. Persis equitibus cedunt 268.1.

Selymianorum metus in Armenia 272.10.

Semenariæ situs 84.40.

Seenesium ad regem Galliæ responsum 17.43.

Sententiæ gerendi belli in Venetia 193.30.

Septa mons 296.38.

Seraphij monetæ genus 386.40.

Sercius amnis 59.2.

Sergianum ex Lunæ ruinis ædificatū 31.16. à Gallis Genuensibus uenditur 108.1.

Sergianellū arx à Castrucio ædificata 31.32.

Serici magna copia ubi 283.45.

Sericæ telæ mercimonia ubi 282.18.

Seritur ter in anno ubi 383.33.

Seruan Albanorum regio 285.15. bellicosi ibid. 27.

Sesithes amnis 297.16.

Sfortia dux fortißimus 11.9.

Sfortianorum suspicio de Venetis 97.33.

Sfortiada prædia 62.30.

Sicci Florentinorum ducis stratagema 110.20. eius mors 111.4.

Sicillum oppidum 208.19.

Siene hodie Guaguera 308 26.

Siliphtari 287.17.

Simon Orlandius Pisanus 34.29. libertatis assertor ibid.

Simulata pesecutio Sfortianorum 75.44.

Singa amnis 352.44.

Smolenchum oppidum 230.6. oppugnatum à Mosco. frustra ibid. 15. à Vilna quantum distet 230.40. à Polonis frustra tentatum 234.2.

Sophus cur occasionem in Selymum expediendi omiserit 393.1.

Sophi exercitus ex quibus constet 393.5.

Spachi 287.14.

Spectaculum miserabile pecorum & pastorum 127.45.

Spedia oppidum 25.4.

Spluga mons 296.38.

Sponsalia inter reges Vilnæ 329.28.

Stephanus Belcarius cubicularius 15.1.

Strages in Florentinos edita 101.2.

Strages à fracto lacu 320.40.
Suaßia urbs Sebasta fuit 353.18. ubi sita ibid.
Subasi 286.45.
Suburbia Mediolani cur comburantur à Borbonio 338.2.
Succarus Heduus captus in honore habetur 21.20.
Suetia ubi sita 4.10. 228.22.
Suezziæ portus 376.9. olim Arsinoes 380.30.
Sulthania, quæ olim Tigranocerta 239.30. 282.12. ex Tigranocertæ ruinis creuit ibid. 16.
Sulthanus Aegypti regnum ad hæredes non transmittit 349.12.
Sulthani imperium 2.23.
Sulthanorum ueterum mos 355.39.
Sumachis olim Gamala 283.22.
Suplicium quale sumptum de dedititijs 224.10.
Surianum oppidum & eius situs 149.1.
Surreius Anglorum nobilißimus 181.40.
Surreij ad Scotorum regem legatio 182.13. consilium de ineunda pugna 183. & oratio ad milites ibid.
Susa, quæ olim Sebusium 297.25.
Syluius Sabellus 204.22.
Sinambassa pugnam restituit 357.32.
Synambassa contra Gazellem tendit 360.44. uictoria potitur aduersus Gazellem 361.41. Gazenses defectionis authores necat 363.46. in pugna cadit 367.10.
Synambassæ castra apud Gazam 360.12. peritia militaris 360.13. prudentia ibid. 40. certaturi ad milites oratio 361.10. patria & casus 365. ij. a porca castratus ibid.

T

Tabenda quæ hodie Toccata 235.10.
Talbotus Anglus 176.20.
Tana Emporium 248.20.
Tangaribardinus Hispanus, Mahometanus factus, eius uitæ exitus 349.18.
Tarquemenius primus Aegypti Sulthanus 350.25. obtruncatur ibid.
Tartari Schytæ 227.40. equitandi peritiß. 227.44. quos deos colant 228.1. ad Cappadociam 350.15. captiui à Baiazete trucidatis 255.25.
Tartari & Scythæ qui in Syriam penetrarunt 285.12. equites Nilum tranant 377.30.
Tartarorum ingentia agmina 284.17. mores & uictus 284.21.
Tarus flumen. 65.20.
Taurus mons, ubi Amani nomen assumat 35.4.
Taurisium Persarum regia 237.12. 276.33.
Taurisium Ptolomæo Terua 276.35. urbs Armeniæ regia 282.6. ibid. uel Susa Hebreis ibid.
Techellis nouus propheta & imperator 234.25. Persa origine 234.29. Harduelis discipulus 235.49. Cuselbas cognomento ibid. Sedem ubi posuerit 236.2. Turcorum fines armatus inuadit. 240.10. & 17. in Lycaoniam 242.2. cum Belerbeco Asiatico pugnam init 242.35. Cutheiam cur oppugnat 243.22. capit ibid. 40. ex heremita imperator factus 244.10. cum Turcis equitibus iterum pugnat 245.15.
Techellis uita diuina 236.7. à quibus agnitus ibidem. 10. maior homine uisus ibidem. sectatores suos ut distinxit ibid. doctrina quæ & Harduelis. ibid. edictum 240.27. & 35. ad milites oratio 242.34. consilium ex Asia abeundi 244.24. facinus 244.42. strages & fortitudo 245.20. fuga 246.37.
Tempestas fœda 246.30.
Templum filiæ Pharaonis 371.38.
Tendæ colles 297.43.
Tergestum à Venetis expugnatum 157.6.
Teroanna ubi sita 175.10 ab Anglis oppugnata ibidem. 176.20. Anglis dedita 178.20. incensa ibid. & excisa ibid.
Terralba 76.40.
Terra noua 267.19.
Terræ motus Constantinopoli 247.14.
Temesa flu. 214.13.
Temesuar oppidum 214. oppugnatur ibid. 40.
Thabeles 380.
Theodorus Frußinius equitum dux 143.18.
Theodorus Triuultius Veneto exercitui præfectus 394.3. ingenium ibid. à rege datus 39. 12.
Theodoranum à Liuiano direptum 39.5.
Thomas Firmanus 272.
Thomas Chardinalis Strigoniensis 221.16. se purgat 225.
Thomas Caraffa uir imbellis sed fidelis 112.
Thomas Fabronus Pistoriensis 137.2.
Thomas Hauardus Anglus
Thomæ Chardinalis Strigoniensis 227.9.
Thorius portus 380.
Ticinum, hodie Papia 30.4.
Tifernatum milites 148.
Tigres 387.
Tiliauentum flu. 108.
Tinninum oppidum Croatiæ à Turcis infestatus 222.
Timarriottæ equites Turcici 286.29.
Tomumbeius Circassus Aegypti Sulthanus eligitur 359.33. ... ma parat 359.38. ... nos in Selymum concitat 359. 46. receptui primus ... 367.44. fractus bellum restaurat 358.35. ... bus rationibus ibid. ... rum per transfugas proditur 369.15. Memphim propugnandam ingreditur ibid. fugit 274.1. in Selectica bellum reparat 375.14. Memphim uocatur ibid. fugit 378.20. capitur ibid. 28. excruciatur propter Thesauros ibid. 33. suspenditur ad portam ibid. 40. quo die ibid.
Tomumbeij insidiæ deteguntur 365. 20. eius fortitudo animi ibid. in prælio difficultates 365.36. facinora in pugna 367.28. ... stra 364.40. & copiæ ibid. eius de inuadendis Turcis consilium 369.6. opera in ciuitate Memphi 370.2. audacia 576.33. eius paruæ copiæ 376.40. eius in Turcas uehemens impreßio 377.6. constans in pugna ibid. 35. casus confidens

consideranduᵒ 379.10. eius corporis habitudo ibid. & 379.19.
Tormeda Nigritarum princeps 386.9.
Tormentum Liuiani cometes dictum capitur 324.40.
Tormenta à Gallis per Apenninum traiecta 64.20. à Germanis capta à Venetis 209.14. Selymo uictoriam pariunt 276.3. ut per alpes transportata sint 299.1.
Tornacus Neruiorum ciuitas 187.8. deditur Anglo 187.30. ad Tornacum XXX. milia pugnantium 187.16.
Torpes hodie portus Herculis 83.33.
Traianus Pappacauda uir militaris 120.36.
Traiectus ab Scotia in Orcadas Insulas 180.28.
Tamerlanes Tartarorum rex 227.45. Samarcanda ortus 284.13.
Tamerlanis egregia facta 1.39.
Tramulius 68.46. laudatus de pace confecta 199.44
Tramulij industria ad Diuionem 188.4. eius ad Heluetios legatio 188.10. prudentia 189.34.
Transyluania 225.18. aurifera ibid. equorum & pecorum ferax. ibid.
Transfugæ nulli à Sopho ad Turcas sed è contra 273.38.
Trauconia fossa 113.1.
Trebontanum à Liuiano defensum 147.34. à Pontificijs captum 148. ij.
Trepidatio à Crucesignatis 223.13.
Tributa quæ Preteianni ab regibus soluuntur 386.18.
Triuultius Pitiliani sententiæ aduersatur. 29.43. ad Gallos deficit 51.33. itineris exercitum Gallorum dux 64.26. Sfortiæ maximè infensus 142.26. noui itineris inuentor in Alpibus 298.2. ad regem Galliæ alloquium 298.30. de oppugnanda Brixia consultat 323.10. quam sententiam ipse probet ibidem. 28.
Triuultius & Nauuarrus denuo Brixiam obsident 326.40. cur castra contrahit 330.10. Mediolani præfectus 342.30.
Triuultij ab Aragonijs discessus 51.32. de Italis milites ad Tarum sententia 67.40. ad Regem Gallorum & exercitum oratio 66.20. responsio ad Heluetios 165.40. sententia de ponendis castris 166.45. responsum ad Cæs. Maximil. 338.20. protestatio contra Gallos 340.33. diligentia Mediolanum Gallo seruat 340.15. & milites confirmat ibid. dolus in Cæsarem. 341.5.
Triuultio unde opes 64.30.
Tristanus Cunius 207.30.
Troglodytæ 382.14.
Troilus Sabellus à Liuiano uulneratus 148.6.
Tuedus Fluuius 180.1.
Tumultus Romæ præsente Rege Gallorum 42.24. ingens Romæ oppressus 42.35. Neapoli 54.1. sedatur aduentu regis 51.11. militaris 107.22. Neapoli pro Aragonijs recipiendis 187.15. in Castris Venetis pro scorto 404.22.
Tunica Christi ut ad Christianos prouenerit 44.30.
Turca ab Sfortia concitatus in Venetos 154.20.
Turcæ Dalmatiam inuadunt 12.2.
Turcæ legatus ad Pontificem & cur missus 44.35.
Turcæ quot occisi à Techellinis 243.12. ad Taurisium castra ponunt 276.38. cur insuperbiles 280.40. nobiles ab Othomanicis odio habiti 286.1. qui sint ibidem. 8. à Techelle fugati 243.6. 8. ab Arabius trucidati 362.16. tormentorum libratores 366.17. pugnam obtinent ad Nilum 377.47.
Turcarum imperium Baiazetis tempore 2.12.
Turcarum magna moles aduersus Techelem 244.10. cædes ad 30. milia, à Persis 256.23. castra male affecta in Armenia 273.5. aduersus Sophi equitatus 273.40. acies ibid. uictoriæ ex excellenti peditatu 280.18. equitum prima arma 280.25. perpetua militia 281.12. nobilium prærogatiuæ 286.15. nullus oppida poßidet 286.47. & cur 287.4. equitum ornatus 287.30. Imperator querelas & iudices audit 288.17. copiæ attenuatæ 368.12. imperium quousque in Aethiopiam extendatur 381.34.
Turcis qui dies grauißimus 362.42.
Turcicæ aulæ epulum frugale 288.23.
Turchina ubi inueniatur 284.9.
Tuscanellæ à Gallis calamitas 58.2.
Tybiscus amnis 224.22.
Tylus fluuius Angliæ 282.7.
Typographi in Canta urbe 284.36.
Typographia ad nos unde uenerit 284.40.

V

Valachi antiquitus Mysi 348.41.
Vallata cur capta & direpta 127.30.
Valdum in Vmbria oppugnatum & defensum 121.18.
Valentini Cardinalis fuga 47.4.
Vallum ab Gallis captum 171.45. forma & fig. ibid.
Valesij ubi siti 297.4.
Valterius Offtus Heluetius 311.41.
Varna Dionysiopolis olim fuit 248.25.
Varus flu. 297.42.
Venantius Camertes captus à Gallis 113.12.
Veneris dies Turcis festus 279.19.
Venetia direpta 194.42.
Veneti homines consilio graues 4.29 studia in remp. ibid. sollicitati ab Aragonijs in proposito manent. 18.20. bellum aduersum Gallos decernunt 63.14. ut rem auxerint 67.21.
Veneti senatus liberalitas in uiros fortes 75.26. post Tarrensem pugnam ad Nouariam expugnandam contendunt 76.12. à Florentinis fusi 110.40. quibus pactis Aragonium iuuant 123.15. copias Pisas mittunt 143.12. pro Pisanis aduersus Florentinos 143.144. per totum
Veneti & Sfortia dißident propter Pisas 151.36. Turcarum auxilia recusant 157.30. Italiæ decus 158.18. Germanes ingruentes reprimunt 175.1. classe aduersus Ferrariensem 158.12. cum Gallo fœdus renouant 162.10. cur mærore affecti 195.25. quot Cladibus uno ferè momento affecti 202.40. cur à Sulthano Aegypti

capti 141.44. Gallum in Italiam euocant 290.46. & cur 291.5. cum Gallis Brixiam oppugnant 393.40. Brixiam deditione obtinent 396. 2. Veronam exercitum ducunt 396.5. nouo modo Veronam obsident 404.30. Veronam recipiunt 405.35. ab omnibus oppugnati, uictores tandem euadunt 405.40.
Venetis qui paruerint 4.40.
Venetorum potentiæ Italis terrori quādo fuit 5.1.
Venetorum in Italia prima potentia 5.10. responsio ad Gallos. 17.20. ingenia. 21.12. Copiæ in Gallos 56.38. salubre consilium 158.16.
Venetorum & Sfortianorum discordiæ causa 144 41. imperiū inuidiosum 157.10 Classis à Ferrariensi submersa 158.14. Capitanei in prælio Vicentino. 199.18. fuga 199.44.. Strages 200.3. perculsio 201.7.
Venetarum partium quot ceciderint 200.47. Studium in aduersis 201.15. legati in Armeniam 241.10. responsio ad regem Persarum 241.18. diligentia in custodiendis itineribus 330.37.
Venetorum & Romanorum comparatio 45.44.
Venetos eadē ambitionis insania laborasse qua Ludouicus Sfortia 109.1.
Veneta urbs. 4.21. eius situs & munitio ibid.
Veneta resp. quandiu floruerit 4.38.
Veneto bello quid finem imposuerit 405.3.
Verona à Venetis & Gallis oppugnata 399.25, magnis opibus & uirib. 400.3.
Veronensis obsidio soluitur re infecta 404.10.
Verrucula Pisana 61.6.
Vertius Claronens. 166.22. iudicio cur damnatus 171.30.
Vetturius à Cæsarianis captus 209.31.
Vexillifer Germanus 135.24.
Vgo Ambrosius Classis Gallicæ præfectus 63.45.
Via militaris à Gallo in Italiam 297.30.
Vicentina Turris Neapoli. 54.27.
Vrsini sua recipiunt 150.14.
Vicoirienses miserè deprædati 161.30.
Vicopisanum & eius situs 100.35.
Victoria columna trima Ferdinando Piscario nupta 92.20. literarum elegantia exculta ibid.
Victoria Francisco Regi quantam dignitatem attulerit 316.40. de Victoria nuncius ad Henricum Angliæ regem 187.1.
Villa marinus Classis præfectus pro Aragonijs 83.32.
Vilna Lithuaniæ caput 229.2.
Virginis Caietæ uiolatæ iudiciū 82.44.
Virginius Vrsinus ad Pontificem legatus 20.9. Carolum VIII. recipit 40.46. custodiæ traditur 54.35. gallico stipendio conductus 121.6. Medices se reducturum pollicetur 121.16. pecunia impulsus in Gallicas partes 121.42. magister equitum apud Aragonios 122.8. uates luctuosi exitus 130.19. 131.1. à Gallis discedere conatur 132.3.
Virginius Vrsinus contra datam fidem, carcere seruatur 137.44.
Virginij pollicitationes ad P. Medicem. 122.20. Copiæ pro Gallo 122.35. sententia de bello gerendo optima 124.1. & 20. dotes & authoritas 150.25. mors in Carcere 150.25. alumni 150.34. filij 150.37.
Viri bello clari capti ad Anglis 178.6.
Virides Insulæ 382.37.
Vistula amnis 229.15.
Vistulæ ostium 228.29.
Vitellij Tiferni domini. 2.42.
Vitelli fratres Gallis stipendio addicti 64.3. lacessiti ab Agrestibus in Liguria 78.30. iussu regis ad Florentinos transeunt 101. 25. regi se fortunasque suas commendant 142.1.
Vitelliorum Studium 148.27.
salanx 148.30.
Viterbium unde ædificatum 39.30.
Vitis flumen Aquadussa hodie 159.15.
Vitoldus dux Lithuniæ ad Chris[...] primus defecit [illegible]
Vladislaus rex Pannoniæ [illegible] Item Bohemiæ ibid. [...]thiæ Coruino dissimulis [illegible]
Vladislai socordia [illegible]
Vldericus Virtembergensis [...] tijs ad Diuionem equitū præfe[...] 187.36. urbem oppugnat. ibi[d.] & cur
Vluphagi [illegible]
Volga amnis qui & Rha [illegible]
Volga amnis, priscis Rha. [illegible] unde oriatur 284.45. mare Caspium exonerat ibid.
Vrbes quas Turca occupauit ex Ven[e]ta ditione [illegible]
Vrbes quæ in Partia claræ & cur 283.40.
Vri cornu apud Vranienses [illegible] cuius usus ibid.
Vrsactus Priolus cur capite mul[ctatus] 330.30.
Vrsini 5.45. regem ad bellum [in]citant 141.40. Pon[ti]ficios uincunt 150. pertin[...]
Vrsinorum auxilia oppugnante Pontifice 148. per [...] 149.1. cum Pontifice [...]lium [illegible]
Vrsinorum principes [illegible]
Vrsinæ familiæ [illegible]
Vesulus Eridani pater [illegible] mons summus ibidem.
Vstaoglus Persa clariss. dux cum [...]rathe 269.1. cur prælio abstinuerit [illegible] pugna cadit [illegible]
Vssumcassanes rex Persarum [...]mum regem interfecerat [illegible]
Vstrephus Aegypti Sulthanus Ptolomaidam Christinis ademit [illegible]
Vulnerati uiri principes in pugna [...]na [illegible]
Vulturnus amnis [illegible]

Z

Zacharias Fregosius occisus 162.43.
Zagattai, olim Bactriani & Sogdiani 268.30. qui dicantur 284. 1. Persarum hostes cur ibid.
Zaphes Aetiopes [illegible]

FINIS.